

K 10-894
4



ქართული
ბიბლიოთეკა

ნიკო ლალიანი

ქართულთ
ცხოვრება



თბილისი
1932

Нико Дадвани

ЖИЗНЬ ГРУЗИН

ТЕКСТ ИЗДАЛ, ПРЕДИСЛОВИЕМ, ИССЛЕДОВАНИЕМ, КОММЕНТАРИЯМИ,
УКАЗАТЕЛЯМИ И СЛОВАРЕМ СНАБДИЛ

Ш. В. Бурджанадзе



9(0922) ბრუნოსული
შიგრიტოვა
+90(0922)

ნიკო ლალიანი

ქართულთ სოვრება

ტექსტი გამოსცა, წინასიტყვაობა, გამოკვლევა, კომენტარები,
საძიებლები და ლექსიკონი დაურთო
შ. ბურჯანაძემ

ჩ 10. 894
4

სკეპ-2000
გამომცემი



1) საქართველომ ისტორიის
ქვეყნისათვის წესიერ

ისტორიის



ქართული
ნიპლომატიკა

2) ქართული ისტორიის

ნ. დიმიანის „ქართველთა ცხოვრება“ ძვირფასი წყაროა ფეოდალური პერიოდის დასავლეთ საქართველოს სოციალ-პოლიტიკური ისტორიის შესასწავლად. ის შედგება სამი ნაწილისაგან. პირველი და მეორე ნაწილი, რომელიც მოიცავს პერიოდს უძველესი დროიდან 1750-იან წლებამდე, წარმოადგენს ფაქტიურად ვახუშტი ბაგრატიონის „საქართველოს ცხოვრებისა“ და სხვა ქართველ ავტორთა თხზულებების შემოკლებას (თუმცა აქ ნ. დიმიანი იძლევა დამატებით ცნობებსაც, რომელთაც ქართული ისტორიული მეცნიერებისათვის გარკვეული ღირებულება აქვს).

ქართული ისტორიოგრაფიისათვის განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია „ქართველთა ცხოვრების“ მესამე ნაწილი, რომელიც მოიცავს პერიოდს 1750-იანი წლებიდან 1823 წლამდე და, თუ არ მივიღებთ მხედველობაში სიველ-გუჯარებს, წარმოადგენს ერთადერთ ნაჩატურ საისტორიო წყაროს ამ დროის ლიხთ-იმერეთის შესახებ.

ნ. დიმიანის „ქართველთა ცხოვრების“ ტექსტი მთლიანი საბოლოო არსებული ნუსხის მიხედვით პირველად ქვეყნდება. აქამდე ის გამოცემული იყო მხოლოდ არასრული სახით და შერჩეული ნუსხის მიხედვით.

კომპოზიტორი-ილ. აბუ ლაძე

1-65

წინასიტყვაობა

XVIII საუკუნის მეორე ნახევრისათვის ლიხთ-იმერეთის პოლიტიკურ ცხოვრებაში გარდატეხა შეიმჩნევა უკეთესისაკენ. იმერეთის მეფისა და ეკლესიის ხელისუფლება შედარებით გაძლიერდა და წამოიწია ეროვნული ერთობის მოძრაობამაც: ერთი მხრივ, აილაგმნენ გამთიშველი თავადები, ხოლო, მეორე მხრივ, ვახშირდა სამხედრო და პოლიტიკური თანამშრომლობა იმერეთის მეფეებისა ქართლ-კახეთის მეფეებთან. ცნობილია ამ მხრივ, მაგალითად, არა ერთი სამხედრო კავშირი და თანაბრძოლა (1758, 1769, 1773, 1774, 1790, 1794, 1795 წლებისა და სხვ.), ისევე როგორც 1790 წლის ეროვნულ-პოლიტიკური ერთობის ტრაქტატი.

ამ პოლიტიკური ძვრების მთავარი მიზეზი იყო, ერთი მხრივ, რუსეთის ამოძრავება სამხრეთისაკენ და მის მიერ ამიერკავკასიაში თურქეთის ბატონობის დასუსტება, ხოლო, მეორე მხრივ, ქართული პოლიტიკისაგან ოსმალეთის ჩამოშორება.

ლიხთ-იმერეთის პოლიტიკური ცხოვრების შესახებ ქართულ ისტორიოგრაფიაში არც ერთი თხრობითი ისტორიული წყარო არ მოგვეპოვება. როგორც ცნობილია, ვახუშტის „საქართველოს ცხოვრება“ მოგვითხრობს პოლიტიკური წარსულის ამბებს 1740-იან წლებამდე. შემდეგი დროის თავგადასავალი ლიხთ-იმერეთის პოლიტიკური ცხოვრებისა აღარავის დაუწერია, გარდა ნიკო და დიანისა, რომელმაც თავისი „ქართველთა ცხოვრების“ სახით ერთი მხრივ, შეამოკლა ვახუშტის „საქართველოს ცხოვრება“ და, მეორე მხრივ, დავიტოვა გაგრძელება ლიხთ-იმერეთის პოლიტიკური თავგადასავალისა 1740-იანი წლებიდან 1820-იან წლებამდე.

ნ. დადიანის „ქართველთა ცხოვრება“ დღემდე არ გამხდარა საეკიკლესიო შესწავლის საგანი და მის შესახებაც არ არის გამოთქმული სრული თვალსაზრისი, დაფუძნებული მისივე შინაარსის ანალიზზე. „ქართველთა ცხოვრების“ შესწავლა მიზნად დაისახა და თავის სამუშაო გეგმაში შეიტანა საქართველოს მეცნ. აკადემიის ხელნაწერთა ინსტიტუტის ისტორიული დოკუმენტებისა და არქივების განყოფილებამ. ამ უკანასკნელმა მისი შესწავლა გადაწყვიტა თხზულების ტექსტის გამოსაცემად მომზადებით. მხოლოდ ამის შემდეგ იყო შესაძლებელი ამ თხზულების შინაარსის შესწავლა მთელი მისი მოცულობით.

თხზულების შინაარსის შესწავლის შედეგად გამოიჩვენა, რომ „ქართველთა ცხოვრება“ წარმოადგენს სასწავლო სახელმძღვანელოს საქართველოს ისტორიაში და იგი თავის ძირითად ნაწილში შედგენილია მრავალი ქართული ისტორიული წყაროს, განსაკუთრებით ვახუშტის „საქართველოს ცხოვრების“

შემოკლებით, ნ. დადიანი აქ უმეტეს წილად არ იჩენს თავის წყაროებთან კრიტიკულ-მეცნიერულ დამოკიდებულებას; იგი ბრმად იმეორებს მათ შეცდომებს, რაც, როგორც არადადიანისეული, ჩვენი სპეციალური კომენტარების გარეშე დარჩა. მაგრამ იქ, სადაც ნ. დადიანი თავის წყაროებთან დამოკიდებულებაში იძლევა სხვაობას, ჩვენ სპეციალურად განვმარტავთ. ასე რომ, კომენტარები ჩვენგან შედგენილია მხოლოდ ნ. დადიანის ტექსტისათვის. ამნაირად ვიქცევით ჩვენ იმიტომ, რომ კომენტარება ვახუშტისათუ სხვა ავტორების შეცდომებისა ნ. დადიანის შემოკლებული ტექსტის გამოცემაში უადგილოდ მივიჩნით.

კომენტარების ერთი ნაწილი ჩვენ შევადგინეთ ჩვენივე გამოკვლევის მიხედვით: „იმერეთის სამეფოს პოლიტიკური ისტორიისათვის XVIII საუკუნეში“, უადგილობის გამო რომ ვერ მოხვდა ამ გამოცემაში. მაგრამ ჩვენ სათანადო ადგილებში მაინც მივუთითებთ მასზე, რომელიც ხელნაწერის სახით ჩვენთან ინახება.

27. 11. 1961, თბილისი

შ. ბურჯანაძე

ნიკო დადიანის ცხოვრება და მოღვაწეობა

„ჯეოროვანი არს, რომელ ყოველთვის წინ უნდა უსწროს საზოგადოებან კეთილობამან კერძოობითსა სარგებლობასა“.

ნიკო დადიანი

I

ნიკო დადიანი იყო გიორგი დადიანის ძის ვაჟი¹. მის დედას ერქვა მარიამი. იგი იყო აბაშიძის ასული. მღვდელ როსტომ ჩიქვანისათვის ნაბოძებ ერთ წყალობის წიგნში წერია: „დადიანის ძემ ბატონისშვილმან გიორგიმ, თანამეცხედრემან ჩემმან აბაშიძის ასულმან მარიამ და ძემან ჩვენმან ნიკოლოზ გიბოძეთო და სხვ.“² ეს დოკუმენტი 1792 წლისაა. უფრო ადრინდელი თარიღიანი საბუთი, რომელშიც ნიკო მოხსენებული იყოს, ჩვენ არ მოგვეპოვება. ამის მიხედვით კი ცხადია, რომ იგი 1792 წელს უკვე დაბადებული ყოფილა. მაგრამ მისი დაბადება, რა თქმა უნდა, ამაზე ადრე უნდა მომხდარიყო. იგი, მაგალითად, თავის დისშვილს, გრიგოლ ზურაბის ძე წერეთელს 1829 წელს პირად წერილში სწერდა, რომ „...რალა დროსი არის აწ ჩვენი მეგობრობის დაწუნება; დაებერდითო“³. მართალია, აქ ნათქვამი სიტყვა „დაებერდით“ არ უნდა გამოხატავდეს რეალურ სინამდვილეს, მაგრამ ის კი ცხადია, რომ აღნიშნული წერილის დაწერის დროს ნ. დადიანს ხანში შესულად უგრძვნია თავი. ამიტომ უნდა ვიფიქროთ, რომ 1829 წელს იგი შუახნის კაცი მაინც იქნებოდა და 1792 წელზე ადრეც უნდა დაბადებულიყო.

მაგრამ ნ. დადიანი 1780 წლის საბუთში არ არის მოხსენებული თავის დედ-მამასთან ერთად⁴. თუ ეს შემთხვევითი არაა, მაშინ უნდა მივიჩნიოთ, რომ ნ. დადიანი ჯერ კიდევ არ ყოფილა დაბადებული 1780 წელს, რომლის შემდეგაც იგი პირველად იხსენიება უკვე ცნობილ დოკუმენტში, 1792 წელს.

აქედან სარწმუნოა, რომ ნიკო დადიანი დაბადებული უნდა იყოს 1780—1792 წლებს შორის.

¹ გიორგი დადიანის ძეს ჰყავდა მეორე შვილიც—ასული ნინა, რომელიც, როგორც კორცხელის ეკლესიაში მისი საფლავის ქვის წარწერა მეტყველებს, მეუღლესთან 17 წლის ნაცხოვრები გარდაიცვალა 1815 წ. ნოემბერში (ე. თაყაიშვილი, არხეოლოგიური მოგზაურობანი სამეგრელოში, წიგნი: ძველი საქართველო, III, 201). აქვე უნდა ვთქვათ, რომ ე. თაყაიშვილისგან დაბეჭდილ ტექსტში ნინას გარდაცვალების თარიღად წერია „ჩფავ“—მაგრამ უნდა იყოს ჩვივ, ვინაიდან ეპიტაფიაში წერებულა, რომ ქვა დაუდგია ნიკო დადიანს 1815 წელს (იქვე).

² გიორგი დადიანის ძეს უნდა ჰყოლოდა მეორე ქალიც, თამარი, რომელიც ურბუის სახარების მინაწერში „გიორგი დადიანის ასულად“ არის წოდებული (ქართულ ხელნაწერთა H კოლექციის აღწერილობა, IV, 94).

³ საქ. მეცნ. აკად. ხელნაწერთა ინსტიტუტი, Qd—8326.

⁴ იქვე, Sd—1447, ავტოგრაფი.

⁵ იქვე, Ad—1293.

ამ ვარაუდის საფუძველზე სწორი უნდა იყოს ის ტრადიცია, რომლის მიხედვითაც ი. მეუნარგია აღნიშნავს, რომ 1834 წელს ნ. დადიანი „შუა ხნის“ კაცი გარდაიცვალა¹.

ნიკო დადიანის მამა გიორგი დასნეულდა დღნორისის და ზოგინის ზოგინს 1799 წლის 15 დეკემბერს².

ამის შემდეგ ოჯახის საქმეებს გაძლოლია მარიამ აბაშიძის ასული თავის შვილ ნიკოსთან ერთად. მღვდელ გიორგი ბერიძისადმი 1816. VII.5 წყალობის წიგნში ისინი ამნაირად იხსენიებიან: „აბაშიძის ასულმან მარიამმა და პირმშომან ძემან ჩემან... ნიკოლი დადიანოვიმ“ გიბოძეთო და სხვ.³

ნიკო დადიანის მამის ოჯახი დაახლოებული იყო ოდიშის მთავრებთან—ჯერ გრიგოლთან, შემდეგ ლევან V-სთან. მისი მამა გიორგი ისტორიულ საბუთებში კაციასა და ნიკოს შემდეგ და მათთან ერთად ოტია დადიანის ძედ იწოდება⁴. აქედან: კაცია დადიანი და ჩვენი ისტორიკოსის მამა ძმები ყოფილან, ხოლო მათი შვილები—გრიგოლ დადიანი და ჩვენი ისტორიკოსი—ბიძაშვილები⁵; ამასთანავე, გრიგოლ დადიანის ძეს, ლევან V დადიანს ბიძად ერგებოდა „ქართველთ ცხოვრების“ ავტორი.

ამ ნათესაობის გამო თავისუფლად შეიძლებოდა ნიკოს მამა მთავრებთან დაახლოებული და გავლენიანი პირი ყოფილიყო.

ნიკო დადიანიც თავის ისტორიულ თხზულებაში მამამისს, ბიძას გრიგოლ დადიანისას, უწოდებს მთავრის „საქმის გამგებელს“⁶. გრიგოლ დადიანისათვის იმდენად სანდო ყოფილა ნიკოს მამა გიორგი, რომ ამ უკანასკნელისათვის მას თავისი ძე ლევანიც მიუცია აღსაზრდელად. ჩვენი ისტორიკოსი ამის შესახებ წერს: სოლომონ მეორემ რომ ბრძოლა დაიწყო გრიგოლ დადიანის წინააღმდეგ დასავლეთ საქართველოს გასაერთიანებლად, იმ პერიოდში „ერთგულდება ბიძა თვისი გიორგი გრიგოლ დადიანს, ვინაიდან ზრდიდა შვილსა მისსა ლეონს ბიძა თვისი გიორგი“⁷.

ამიტომაც იყო, რომ გრიგოლ დადიანი ძალიან შეაწუხა ბიძამისის გიორგის გარდაცვალებამ და ზოგინიდან, სადაც იგი მოკვდა, ცხედარი „წარმოიღო დედის პატივით,—წერს ნ. დადიანი,—და მოასვენა სამარხოსა მამა-პაპათა თვისთა და დამარხა მარტვილს შესაფერითა პატივითა“⁸.

ქმართან ერთად ლევან V-ის აღზრდაში მონაწილეობა მიუღია, ცოლს, მარიამ აბაშიძის ასულსაც. ასე, მაგალითად, ნ. დადიანი თავის იურიდიულ თხზულებაში — „დასტურ-ლამაში“ — მთავარ ლევან V-ს უწოდებს თავისი „მოხუცებული დედის აღზრდილს.“⁹

¹ ჟურნ. „მოამბე“, 1896, № 4, გვ. 45.

² ნ. დადიანი, ქართველთ ცხოვრება, წიგნში: ე. თაყაიშვილი, Описание рукописей..., I, გვ. 23—24.

³ ზელნაწერთა ინსტიტუტი, Ad—1074.

⁴ ს. კაკაბაძე, დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო საბუთები, წ. II, 1921, გვ. 10; ზელნაწერთა ინსტიტუტი, Qd—7974. იქვე, Ad—1099.

⁵ შდრ. Акты, II, გვ. 505.

⁶ „ქართველთ ცხოვრება“, წიგნში: ე. თაყაიშვილი, Описание..., I, გვ. 24; შდრ; Акты, II, გვ. 517.

⁷ Опис..., გვ. 21.

⁸ იქვე, გვ. 24.

⁹ ჟურნ. „მოამბე“, 1896, № 5, გვ. 20.

ნ. დადიანს თავის სიკოცხლეში ორი ცოლი ჰყავდა. მისი პირველი ცოლი იყო გურიის ერისთავის ასული მარიაში, რომლისგანაც უნდა შეეძინა და ძე გიორგი. ერთი და მეორეც იხსენიებიან 1802 წლის 7 ივნისისა და ერთ სხვა უთარიოდ დოკუმენტში¹.

ერისთავის ასული გარდაცვლილა და ნ. დადიანს მეორე ცოლად შეირთო თავს თავად მარშანის ასული ეკატერინე. 1829 წ. 19 მაისის დოკუმენტში ნ. დადიანის თანამეცხედრე ეკატერინესთან ერთად მოხსენებული არიან მისი ძენი: გიორგი, ბესარიონ, ალექსანდრე, პეტრე და პავლე².

ამას გარდა, ნ. დადიანს ჰყოლია, როგორც ი. მეუნარგია ვადმოგვეცემს ნ. დადიანის შთამომავლობის კარგი მკოდნის მალაქია ჩაჩიბაიის ნათქვამის მიხედვით, კიდევ ორი ასული: ბათუ და ეკსარია³. უკანასკნელი, წერს რა თვითონ ნ. დადიანი თავის ისტორიულ თხზულებაში, ცოლი გახდა ალი-ბეგ (ალექსანდრე) შარვაშიძისა, რომელიც მფლობელი იყო შუა სოფლისა აფხაზეთში⁴. ბათუ ანუ ეკატერინე დედა იყო ცნობილი პოეტის მამია გურიელისა⁵.

ნ. დადიანის ეპიტაფიაში მის ძეებად მოხსენებული არიან გიორგი, ბესარიონ, პეტრე და პავლე⁶. ამასვე იმეორებს ი. მეუნარგია ჩაჩიბაიის ნათქვამის მიხედვით⁷. მაგრამ 1829 წ. 19 მაისის დოკუმენტში, როგორც ახლახან ვნახეთ, დამატებით მოხსენებულია, მეხუთე ძე, ალექსანდრე. თუ ეპიტაფიაში არ გამორჩენიათ ამ ვაჟის სახელი. მაშინ უნდა ვიფიქროთ, რომ იგი ადრევე გარდაცვლილა.

ნიკო დადიანი გარდაიცვალა 1834 წლის 25 თებერვალს და დაიმარხა მარტვილის მონასტერში. ეს თარიღი აღნიშნულია მისი საფლავის ქვის წარწერაზე მარტვილის მონასტრის სამხრეთ ეკვდერში⁸.

ნ. დადიანის გარდაცვალებასთან დაკავშირებით უნდა აღინიშნოს შემდეგი: სამეგრელოს მაშინდელმა მიტროპოლიტმა დავით ზურაბის ძე წერეთელმა, რომელიც დისწული იყო ნიკო დადიანისა და, მაშასადამე, მამიდა-შვილი მისი მემკვიდრეებისა⁹, შეაჩერებინა დაპარხვა ნ. დადიანის ცხედრისა, ისე რომ უკანასკნელი დაუმარხავი იყო 14 მარტსა. ამის მიზეზი ის იყო, რომ დავით მიტროპოლიტს რაღაც უსიამოვნებმა შეხვედრია თავისი ბიძაშვილებისაგან¹⁰. ბარონ როზენმა რომ ამისათვის საყვედური და მუქარა შეუთვალა დავით მიტროპოლიტს, ამ უკანასკნელმა შენდევ იმერეთის არქიეპისკოპოს სოფრონიოსს აუკრთხებინა და დაამარხებინა ნ. დადიანის ცხედარი¹¹.

როგორც ამ მიმოხილვიდან ირკვევა, ნიკო დადიანს, დაბადებულს 1780—1792 წლებს შორის, უნდა ეცხოვრა 43—54 წელიწადი.

¹ ზელნაწერთა ინსტიტუტი. Qd—8331, 7973.

² ზელნაწერთა ინსტიტუტი, Qd—6821.

³ იფრ. „მოამბე“, 1896, № 4, გვ. 46.

⁴ „ქართველთ ცხოვრება“. წიგნი: ვ. თაყაიშვილი, Описание..I, 52.

⁵ მამია გურიელი, ლექსები, 1897, ქუთაისი, ი. მეუნარგიას წინასიტყვაობა,

გვ. VII.

⁶ ვ. თაყაიშვილი, არხეოლოგიური მოგზაურობანი სამეგრელოში, წიგნი: ძველი საქართველო, III, გვ. 128.

⁷ იფრ. „მოამბე“ 1896, № 4, გვ. 46.

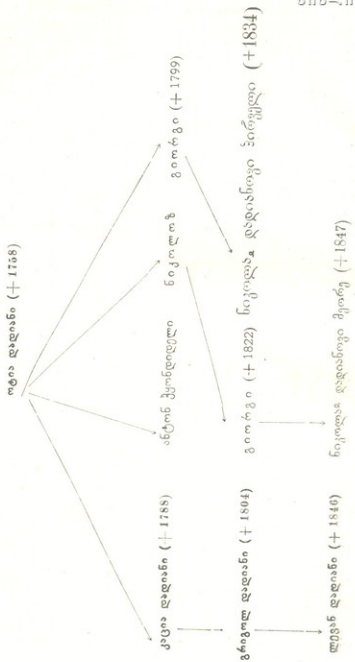
⁸ ვ. თაყაიშვილი, არხეოლოგ. მოგზ. სამეგრ., წიგნი: ძველი საქართველო, III, გვ. 128.—ნ. დადიანის სიკვდილის თარიღად ახახელეებენ აგრეთვე 24 თებერვალს (ქართულ ზელნაწერთა A კოლექციის აღწერილობა, IV, 267; АКТЫ, VIII, 436). მაგრამ ჩვენ უპირატესობას ვანიჭებთ ეპიტაფიის ცნობას, რომელიც ნ. დადიანის ვაჟებისგანაა დატოვებული.

⁹ შდრ. ქართ. ზელნაწ. H კოლექციის აღწერილობა, IV, 94.

¹⁰ АКТЫ, VIII, 436—ამ ცნობაზე მივითითა ნათელა რამიშვილიძე.

¹¹ იქვე. 437.

ნიკო დადიანის გენეალოგიისათვის





ნ. დადიანი იყო თავისი დროისათვის განათლებული პირი. იგი აცხადებს, რომ არა ერთი ორიგინალური თხზულებისა, მკითხველი, მოყვარული და მფლობელი მრავალი წიგნისა. თავის დისწულსა და მეგობარს გუბერატორს რაბინს ძე წერეთელს 1829 წ. 15 თებერვალს იგი სწერდა: „... ტოროსის წიგნი ალექსანდრე მაკედონელის ცხოვრება ან თელემაქი და ან ტროადის აღების ისტორია... ამ ჩემის ბესარიონის ხელით გამაშიგწავნე... მაგრამ უფრო ვთხოვ ალექსანდრეს ცხოვრება მათხოვო“¹. აქ „თელემაქთან“ დაკავშირებით ლაპარაკია ფრანგი ავტორის ფენელონის ტელემახიადაზე, რომლის რუსულად გადაკეთებული ვარიანტი, შესრულებული ტრეტიაკოვისაგან, გადმოთარგმნილი იყო ქართულად², კვინტოს კურციუსის წიგნიც—საქმეთათვის ალექსანდრე დიდისა მეფისა მაკედონელისა“—რუსულიდან იყო თარგმნილი ანტონ პირველის მიერ³.

ნ. დადიანი გაცნობილი ყოფილა დავით ფურცელაძის რუსულიდან ნათარგმნ ისტორიულ თხზულებას, „ათინაიდასაც“⁴.

ცნობილია, რომ მარტვილის მონასტრის პარაკლიტონი, დაწერილი გიორგი მდივნის მიერ, მღვდელ დავით ჩხლაძისაგან შეისყიდა ნ. დადიანმა: „ვიყიდე... სახმარადო“⁵.

ნ. დადიანს ჰქონდა აგრეთვე იმავე მონასტრის საღვთსაწულს, რომელიც მისთვის 1816 წ. 14 აგვისტოს იოანე ცაგერელ მიტროპოლიტს უბოძებია⁶. იგი ფლობდა თავის ბიბლიოთეკაში ანტონის „წყობილსიტყუობას“, „ქართლის ცხოვრებას“, „მითოლოგიას“⁷ და ა. შ.

ნიკო დადიანი თავის მოღვაწეობაში დიდ ყურადღებას აქცევდა ეკლესიისათვის საშახურს. კორცხელის ეკლესია, აშენებული ლევან II დადიანის მიერ და დროთა ვითარებაში დაზიანებული, მან მთლიანად განაახლა. საყდრის სვეტზე აღბეჭდილი მხედრული წარწერა 1815 წლის 12 ივნისისა შემდეგს მეტყველებს: „ყოვლად შეუმკობელისა და დარღვეულისა ეკლესიისა ამის განაახლებელი, აღმაშენებელი და შემამკობელი ნიკალაჲ დადიანი გუშდრებ აღმომკითხველთა, შეწყალება ჩემი ღვთისა მიერ ითხოვოთ“⁸. იმავე ტაძრის კანკელზე ბროსესაგან ამოკითხული წარწერის მიხედვით, ნ. დადიანს კორცხელის ეკლესია განუახლებია 1811 წელს⁹, ასე რომ განახლება მომხდარა რამდენიმე წლის განმავლობაში.

ამასთანავე, ამ მხრივ საყურადღებოა ისიც, რომ თავისი დღიურის ქვედა ყდაზე ნ. დადიანს მიწერილი აქვს; „ახალდაბის ეკლესიის შენება დაიწყო წელს 1824, ივნისის 4“¹⁰.

¹ ხელნაწერთა ინსტიტუტი, Sd—1447. ავტოგრაფი.

² ცნობა მომავლად ქრისტინე შარაშიძემ.

³ ეს ცნობა მომავლად ახოლონ როგავამ.

⁴ ქართ. ხელნაწერთა Q კოლექციის აღწერილობა, II, 1958, გვ. 193.

⁵ ქართ. ხელნაწერთა Q კოლექციის აღწერილობა, I, 83.

⁶ იქვე, 82.

⁷ ქართ. ხელნაწერთა S კოლექციის აღწერილობა, I, 337, 400.

⁸ ე. თაყაიშვილი, არხეოლოგ. მოგზ., იქვე, 201; ეფრ. „შოაშბე“, 1896, № 4, გვ. 44—45.

⁹ ე. თაყაიშვილი, იქვე, 202.

¹⁰ ზუგდიდის ისტ.-ეთნ. მუზეუმი, ხელნაწ. წიგნების ფ., სია 3, № 887.

ამჯერად ჩვენ მოკლებული ვართ შესაძლებლობას გადაჭრით ვთქვათ, რომელი ახალდაბაა ეს—ოჩამჩირისა თუ ოკრიბისა?

ამიტომაც უნდა ყოფილიყო, რომ ნ. დადიანი დიდი გავლენითა და ავტორიტეტით სარგებლობდა ეკლესიაში. ცნობილია, მაგალითად, მისი არქიმანდრიტმა და მოძღვართ-მოძღვარმა გიორგი კუხალაშვილმა დადიანს სთხოვა და დააწერინა ხუთი ქადაგება ეკლესიაში საკითხავად¹.

ამასთან დაკავშირებით უნდა ითქვას, რომ ნ. დადიანი იჩენდა სიყვარულს სამხედრო საქმისა და ეკლესიისადმი. ასე, მაგალითად, ვადარბთ რა „ქართულთ ცხოვრების“ გეოგრაფიულ აღწერილობებს, ვახუშტის დედანთან, ვხედავთ, რომ ნ. დადიანი ყველაზე მეტი სისრულით გადმოსწერს ციხე-სიმაგრეებისა და ეკლესია-მონასტრთა აღწერილობებს, მაშინ როცა აღწერილობათა დანარჩენი ნაწილიდან შედარებით ბევრს გამოტოვებს. ამასთანავე, თავის ტექსტში იგი უმატებს საეკლესიო ხასიათის განმარტებებს, რაც ვახუშტისთან ან „ქართლის ცხოვრების“ შესატყვის თხზულებებში არ მოიპოვება. ასე, მაგალითად, გიორგი VII-ის მეფობაში რომ ელიოზ კათალიკოსი ვარდაიცივლა და მეფემ მის ადგილზე დასვა მიქაელ, ვახუშტი ამას ამით ამთავრებს², ისევე როგორც ბერი ეგნატაშვილიც³ და ახალი ქართლის ცხოვრების მეორე ტექსტი⁴. ნ. დადიანი კი ამას შემდეგ განმარტებას უმატებს: მეფემ დასვა კათალიკოსი „ვინათგან ძველითგანვე ჩვეულება იყო, რომელ კათალიკოსნი აღრჩევითა და ნებითა და ბრძანებითა მეფისათა მიიღებდენ კურთხევასა და ტახტსა“⁵.

ამრიგად უნდა იქცეოდეს ნ. დადიანი სწორედ იმიტომ, რომ იგი იყო სამხედრო საქმის მკოდნე და, შეიძლება, ამასთანავე სასულიერო განათლება მიღებულიც.

ნ. დადიანი თავისი საზოგადოებრივი მოღვაწეობის დიდ მანძილზე განაგებდა ოდიშის სამთავროში მართლმსაჯულებას და ექირა მსაჯულთუხუცესის პოსტი. „მსაჯულთუხუცესად“ იწოდება იგი თავის ანდერაში, რომელიც დართული აქვს მისგანვე 1826 წელს გადაწერილ „ველიზარს“⁶. ლევან V დადიანი მას თავისი სამთავროს „მდივანბეგთუხუცესს“ უწოდებს 1823 წლის 29 დეკემბრის საბუთში⁷.

ჩვენს განკარგულებაშია ერთი დოკუმენტი, რომელიც შესაძლებლობას გვაძლევს წარმოვადგინოთ ვიქონიოთ ნ. დადიანის საქმიანობაზე მართლმსაჯულების სფეროში. იგი თავს ძეს, პრაპორშჩიკსა და კავალერს პეტრეს, და გლახუა ახვლედიანს ლევან გელოვანის ქვრივის, მარიკა წულუკიძის ასულისა და მისი შვილების მზრუნველებად ნიშნავს: „ჩაგაბარეთ თქვენ... მარიკა წულუკიძის ასულს, ლევან გელუანის მეუღლეს და მის შვილებს... ყური უგდეთ... უსამართლობა არ დაემართოს... მის შვილებს და მის ყმებს საუსამართლოდ

¹ ქართულ ხელნაწერთა H კოლექციის აღწერილობა, III, გვ. 4—5; ქუთაისის მუზეუმის ხელნაწერთა აღწერილობა, I, 1953, გვ. 419—420.

² საქ. ისტორია, I, 1885, გვ. 290.

³ ქართლის ცხოვრება, II, 1959, გვ. 339—340.

⁴ იქვე, 473.

⁵ აქვე, ტექსტი, წიგნი, I. 75-ე მეფე.

⁶ ქუთაისის მუზეუმის ხელნაწერთა აღწერილობა, I, გვ. 425.

⁷ ხელნაწერთა ინსტიტუტი, Qd—6816.

ნურავის დაანებებთ: ან ვინმემ ყმა არ წაართვას, ან ადგილი, ან მამულები ან მათ და ან მათ ყმას. და თუ ვინმემ სამართალი მისგან ითხოვოს, თქვენგან შესაძლებელი თუ იყოს, თქვენ გარდასწყვიტეთ სამართალი, და თუ თქვენ ვერ შეიძლოთ და ჩემამდის მოაწვეინებდეთ და მე განვაგებ ამის საქმეს.

მაშასადამე, ნ. დადიანი მართლმსაჯულებების დეპარტამენტი თავისი საქმიანობით ხელს უწყობდა ფეოდალური კლასის გამაგრება-შენახვის საქმეს. ამ მხრივ საყურადღებოა აგრეთვე მისი მონაწილეობა იმერეთის თავადების აგიაშვილთა საქმეში. ქაიხოსრო აგიაშვილის ძეებმა იოანემ, დავითმა, სვიმონმა და გიორგიმ 1817 წლის 21 აგვისტოს ერთობისა და უფროს-უმცროსობის წიგნი დაწერეს და ხელშეკრულება დადეს: ჩვენს შორის მტრობამ იჩინა თვეი და „შეერთება და მშვიდობა მოვიინდომეთ... და ჩვენდა შესაერთებლათ მოვიყვანეთ ჩვენი მოყვარე, მისი უგანათლებულესობა ნიკოლოზ დადიანის ძე, რადგან მის შორის ვხედავდით საზოგადოდ სიყვარულსა ჩვენსა და მისითა შუამდგომლობით გავერიგდით, შევერთდით“¹.

მაშასადამე, ნ. დადიანი ყოფილა „მოყვარე“ თავად აგიაშვილებისა, რომელთაც იგი შუამდგომლად მიუწვევიათ თავიანთ საქმეში.

დოკუმენტი ორ ადგილას ხელშეკრულებითი აქტის მოწვევად დასახელებული არიან ქაიხოსრო აგიაშვილის ერთ-ერთი ძე ანტონ წინამძღვარი, ლევან იაშვილი და გიორგი (გოგია) ყიფიანი. მაგრამ მათთან ერთად არსად დოკუმენტში ნ. დადიანი არ იხსენიება. ეს კი იმის ნიშანია, რომ ნიკოლოზ დადიანის ძეს თავადი აგიაშვილები რიგითს თანამოწმედ კი არ თვლიდნენ, არამედ იგი შიანდათ საპატიოდ მოწვეულ, მაღალი თანამდებობის ოფიციალურ პირად, რომლის მორალური გავლენითაც მათი შეერთების აქტი იქმნებოდა.

მიუხედავად იმისა, რომ ნ. დადიანი მხარს უჭერდა და იცავდა ქართულ ფეოდალიზმს, მართლმსაჯულების დარგში თავისი მუშაობის, გამოცდილების, დაკვირვებისა და ცოდნის შედეგად იგი მისულა შემდეგ დასკვნამდე: „ჩვეულება ძველნი აზიურთა ქცეულებათანი კეთილთა წესდებულეებათა დამატკოლებელ იქმნებიან და განრყენილად იხედებიან ყოველნი წესნი გონიერებათანიო“².

ვინაიდან, აქედან გამომდინარე, ნ. დადიანს აზიური (მაშასადამე, ქართულიც) ზნე-ჩვეულება, რეჟიმი შემდგომი სოციალური პროგრესის დამატკოლებლად მიაჩნდა, მან ამ დამატკოლების დაძლევის მიზნით ოდიშის მთავარ ლევან დადიანისათვის დაწერა „დასტურ-ლამა“ — „სამთავრო წესდებულეება და განკარგვა მფლობელობათა“³.

ამას გარდა, ზუგდიდის ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მუზეუმის ხელნაწერი წიგნების ფონდში (სია 3, № 887) ინახება ნ. დადიანის პირადი დღიური, რომელშიც ანუსხულია მისი მოღვაწეობიდან მეტწილად იურიდიული მნიშვნელობის მქონე საქმეები. დღიური შეიცავს 1824 წლის 2 იანვრიდან

¹ ხელნაწერთა ინსტიტუტი, Qd—1159. ავტოგრაფი.

² ი. სოსელია, მასალები დასავლეთ საქართველოს სათავადოების მმართველობის ისტორიისათვის, წიგნში: მასალები საქართველოს და კავკასიის ისტორიისათვის, ნაკვ. 31, 1954, საბ. № 24, გვ. 196.

³ ნ. დადიანი, დასტურ-ლამა, გამოცემა ი. მეტრეხაიასი, 1897, გვ. 9—10.

⁴ ესრნ. „მთაბე“, 1896, № 4, გვ. 43.

1834 წლის 22 თებერვლამდე შესრულებულ საქმეებს და შედგენილია თიერონ ნ. დადიანისაგან. იგი მდიდარ წარმოდგენას იძლევა ნიკო დადიანის პირობა და საზოგადოებრივ საქმიანობაზე და მისი ბიოგრაფიისათვის უჩუქურუ წყლი როდ უნდა ჩაითვალოს.

ნ. დადიანის პიროვნებისათვის ყურადღებას იქცევს ის მიხაწერი, რომელიც მას წაუშმღვარებია თავისი დღიურისათვის: „ჯეროვანი არს, რომელ ყოველთვის წინ უნდა უსწროს საზოგადოებრივ კეთილობამან კერძობითსა სარგებლობასა“. მაშასადამე, ნ. დადიანს ადამიანის დანიშნულებად მიაჩნდა საზოგადოებისათვის სამსახურის გაწევა, რასაც კარიერისმზე შალა აყენებდა. მისი პიროვნება ამით საზოგადო მოღვაწის სიმალღეზე დგას.

1805 წელს ნ. დადიანი პეტერბურგს იყო წასული ოფიციალური დავალებით. 1806 წელს მას მოუხდა რუსეთში მოგზაურობა და ამის შედეგად დაწერა „მიმოვლა ნიკოლა დადიანოვისა“¹ (რომელიც ამჟერად დაქარგულად უნდა ჩაითვალოს).

ნ. დადიანს უწერია მდარე ხარისხის ლექსებიც².

იგი ყოფილა ვადამწერი მოკლე ქართული გრაზატეისაც, რომელიც მიუძღვნია ანტონ კუონდიდელისათვის³. მანვე ნოღის სასახლეში 1826 წელს გადაწერა ავრთვე ფრანგი ავტორის მარმონტელის ველიზარი, თარგმნილი რუსულად იმპერატორ ეკატერინე II-ის მიერ და რუსულიდან ქართულად გაიოს არბიმანდრიტისაგან კრემენჩუკს 1787 წელს⁴.

ნ. დადიანი, როგორც ავტორი, ჩვენთვის ყველაზე მეტად საინტერესოა ისტორიული თხზულებით, „ქართველთ ცხოვრებით“, რომელიც მნიშვნელოვან განძს წარმოადგენს ქართული ისტორიული მეცნიერებისათვის. მაგრამ ამაზე ჩვენ აქვე საგანგებოდ და ვრცლად გვაქვს საუბარი.

III

ლევან V დადიანი ახლახან დასახელებულ 1823 წლის დოკუმენტში ნ. დადიანს, გარდა „მდივანბეგთუხუცესისა“, „სრულად ლეჩხუმის სარდალ-მოურავსაც“ უწოდებს⁵.

უფრო ადრე, 1810 წელს, ოდიშის დედოფალმა ნინამ დანიშნა ნ. დადიანი ლეჩხუმის მოურავად, არ დააკმაყოფილა რა პოლკოვნიკ სიმონოვიჩის მოთხოვნა და ჩამოართვა ეს თანამდებობა ბერ გელოვანს. 1810 წლის 7 ივნისის წერილში ტორმასოვისადმი პოლკოვნიკი სიმონოვიჩი ნაღვლიანად აღნიშნავდა, რომ გელოვანის ყოფნა რუსეთის სარდლობისათვის ახლანდელ კრიტიკულ მომენტში უფრო სასარგებლო იქნებოდაო⁶. ასე რომ, რუსეთის სარდლობა მაშინ ამჯობინებდა ლეჩხუმში გელოვანის უფროსობას, ვიდრე იქ დადიანის სახლს ებატონა, რასაც მტრულად ეკიდებოდა თავადი გელოვანიც.

¹ ნ. დადიანი, ქართველთ ცხოვრება, წიგნი: ე. თაყაიშვილი, Описание., I, 83-83.

² ქართულ ხელნაწერთა ინსტიტუტის აღწერილობა, III, გვ. 358; ე. თაყაიშვილი, Описание., II, 376; მ. ჯანაშვილი, Описание рукописей церковного музея, III, 276.

³ მ. ჯანაშვილი, იქვე, 275.

⁴ ქუთაისის მუზეუმის ხელნაწერთა აღწერილობა, I, გვ. 425.

⁵ ხელნაწერთა ინსტიტუტი, Qd—6816.

⁶ Акты, IV, № 358, გვ. 279.



ნ. დადიანის მოღვაწეობა ძირითადად მოდის პოლიტიკურსა და სამხედრო სარბიელზე.

პოლიტიკურ ასპარეზზე იგი პირველად გვევლინება 1805 წელს, როდესაც გრიგოლ დადიანის გარდაცვალების შემდეგ სამთავროს მეთაურებად იქნა მიხრა და დიმიტრი, რომლებიც მალევე დაიშალნენ. ნიკო დადიანი შეყვანილ იქნა სამთავროს უმაღლეს საგამგეო საბჭოში, რომელიც შედგებოდა ოთხი წევრისაგან და დაარსებული იყო ნინა დედოფლის დასახმარებლად¹.

ნ. დადიანი, როგორც ქვეშევრდომი ოდიშისა, ერთგულებას იჩენდა მისი მთავრისადმი. 1806 წლის ოქტომბერში გრაფ გუდოვიჩისათვის მიცემულს რჩევის წერილში იგი არც მთავარ დადიანის ინტერესებს იფიქსებდა და იმედს გამოთქვამდა, რომ რუსეთის სარდლობა დაუბრუნებდა ოდიშის მთავარს ქუეშის ციხესა და საჭილაოს².

თავისი სამხედრო და პოლიტიკური მოღვაწეობის შესახებ ნ. დადიანი ლაპარაკობს „ქართველთა ცხოვრების“ უკანასკნელ ნაწილში, რომელიც მის მიერვეა შეთხზული (იხ. აქვე, ტექსტი, წიგნი III). იგი 1808 წელს ლაშქრობდა ლევან დადიანთან ერთად, როგორც სარდალი სამეგრელოს ჯარისა, აფხაზეთში, სადაც მათგან გამთავრებულ იქნა ლევან დადიანის სიძე; ასლან ბეგისაგან მოკლული მთავარ ქელაიშ აჰმედ-ბეგ შარვაშიძის შვილი საფარბეგი³. ნ. დადიანი თავის მთავარს ახლდა ჭირიანობის დროს, 1811 წელს, სამურდაყანოში, სადაც სამოქალაქო უწყსრიგობამ (ტყვის სყიდვა და სხვ.) იჩინა თავი⁴. ნ. დადიანი ლაშქრობდა 1812 წელსაც სამურდაყანოში ლევანისა და მისი ძის ხუტუნია შარვაშიძეების დასასჯელად, რომლებმაც მოკლეს ლევან დადიანის სიძე და მისგანვე სამურდაყანოს განმგებლად დადგენილი მანუჩარ შარვაშიძე. ლაშქრობა მოხდა ლევან დადიანისა და ჩვენი ისტორიკოსის სარდლობით ბედიის ციხეზე, რომელიც აღებულ იქნა რუსისა და ქართველთა ლაშქრის მიერ. ციხის გასამაგრებლად ლევან დადიანი⁵ იქ ნიკო დადიანი დატოვა⁶. სამურდაყანოში ოდიშის მთავრის ბატონობის უბრუნველყოფის მიზნით ნ. დადიანი⁷ მაშინ იქ ყოფნისას გაამაგრა ბედიის ციხე⁸.

თავისი პრაქტიკული მოღვაწეობის მთელ მანძილზე ნიკო დადიანი გვევლინება როგორც ერთგული მსახური რუსეთის იმპერატორის პოლიტიკისა ლიბთ-იმერეთში და შავი ზღვის საქართველოს სანაპიროზე.

მივმართოთ ისტორიულ ფაქტებს.

1804 წლის შემოდგომაზე რომ რუსეთის ლაშქარი ყულღეში მოვიდა, მასთან შესახვედრად ბესარიონ ჭყონდიდელი, პეტრე მხემიძე, ქაიხოსრო ჯაიანი და სახლთუხუცესი გიორგი ჩიქვანი გაემუშრნენ. „მეც მათთანა ვიყავ“ და

¹ ნ. დადიანს გარდა, საბჭოში შევიდნენ: ბესარიონ ჭყონდიდელი, სახლთუხუცესი გიორგი ჩიქვანი და ლეჩხუმის სარდალ-მოურავი ბერი გელოვანი (შდრ. ჩვენი „იმერეთის სამეფოს პოლიტიკური ისტორიისათვის XVIII საუკუნეში“, თავი VII).

² Акты, III, გვ. 125—6.

³ ნ. დადიანი, ქართველთა ცხოვრება, წიგნი III, გ. თაყაიშვილი, Описание... I, გვ. 35.

⁴ იქვე, გვ. 43.

⁵ იქვე, გვ. 44—45; შდრ. მ. დუშბაძე, დასავლეთ საქართველო XIX საუკუნის პირველ ნახევარში, 1957, გვ. 227.

⁶ გ. თაყაიშვილი, Описание..., т. I, вып. I, 1902, გვ. 45.

„მივეგებენით სიხარულით და აღმოუტანეთ ყოველნი ტვირთნი მათნი და წარმოუძებვიეთ მხედრობას“, — ამბობს ნ. დადიანი¹.

ნ. დადიანის ერთგულება რუსეთისადმი თვითონ რუსებისთვისაც ძალზე ნათელი ვახდა და ამიტომაც იგი მათგან სანდო კაცად იქნა მიჩნეული. მისი მაგალითად, 1805 წელს რომ საკითხი დაისვა იმპერატორის კარზე იმის შესახებ, დეპუტატების გაგზავნისა, გენერალ რიკჰოფისა და ლიტვინოვის მიერ შეყვანის მანუქარის ძე დადიანის შვილსა და კარის დეკანოზ იოანე სიმონის ძე იოსელიანთან ერთად ნიკო დადიანიც იქნა გაგზავნილი რუსეთს².

ოდიშის დეპუტატებმა გაიარეს იმერეთით თბილისზე გენ. ციციანოვთან, ხოლო შემდეგ სამხედრო გზით კავკასიონი გადაიარეს და მივიდნენ პეტერბურგს, სადაც იმპერატორ ალექსანდრე პირველს ოდიშის სამთავროზე რუსეთის მუარველობისათვის მადლობა გადაუხადეს და მიაართვეს ნინა დედოფლისაგან სახუქრად ოდიშიდან წაღებული ელაქერნის ღვთისმშობლის ხატი³.

დეპუტატებმა რუსეთში დაყვეს ერთი წელი⁴. როგორც წინ ითქვა, მაშინ ნ. დადიანმა დაწერა ამ მოგზაურობის შთაბეჭდილებანი ცალკე თხზულებად.

რუსეთის მთავრობამ ოდიშის დეპუტატები დააჯილდოვა. ნიკო დადიანს ებოძა პოლკოვნიკობა და ანას პირველი ხარისხის ორდენის კავალრობა, აგრეთვე ძვირფასი ბეჭედი და თვლებით მოოჭვილი სათუთუნე, თან ფულიც⁵.

დეპუტატები უკან გამობრუნდნენ ყირიმით და მოვიდნენ ყულევს, აქედან — ბანძას, სადაც მათ შეხვდნენ ლევან დადიანი და მისი დედა ნინა-დედოფალი⁶.

რუსეთ-თურქეთის ომში ნ. დადიანი მეგრელთა ლაშქრით იბრძოდა რუსეთის სარდლობის მხარეზე ფოთის ციხის ასაღებად (1809 წ.). მაშინ მან მიიღო მონაწილეობა აგრეთვე რუსეთის სარდლობის მხარეზე მამია გურიელის გადამობრძეებაში⁷. ნ. დადიანს გურიელისათვის შეუჩენია ვახტანგ გურიის ერისთავი: „დავიწყე საუბარი მე, — წერს, იგი, — ვახტანგ როსტომის ძის ერისთავთანა, რომელი იყო ცოლისძმა ჩემი და მას ეამსა პირველობდა სრულსა გურიასა ზედა“⁸.

გურიელის ჩარევამ კი, როგორც ცნობილია, რუსეთის სარდლობის სასარგებლოდ გადაწყვიტა ფოთის ციხის ბედი⁹.

კარინზის სარდლობამ იმერეთის სამეფოს გაუქმება გამოაცხადა და შეუდგა ლაშქრობას სოლომონ II-ის დასაქერად. სარდლობამ ბრძოლაში ჩაა-

¹ ქართველთ ცხოვრება, წიგნში: გ. თაყაიშვილი, Описание, I, გვ. 28—29.

² იქვე, გვ. 30.

³ იქვე, 30.

⁴ იქვე, 31.

⁵ იქვე, გვ. 32; შდრ. ვახ. „ივერია“, 1877, № 9, გვ. 12; ხელნაწ. ინსტიტუტი, Qd—, 6814 (ალექსანდრე 1-ის 1806. IV. 12-ის წყალობის წიგნი, თარგმნილი იოანე მეთეოს ძის მიერ).

⁶ ქართველთ ცხოვრება, იქვე.

⁷ იქვე, გვ. 35—39.

⁸ იქვე, გვ. 39.

⁹ შდრ. ჩვენი „იმერეთის სამეფოს პოლიტიკური ისტორიისათვის XVIII საუკუნეში“ თავი VI.

ბა ლევან დადიანი. ლაშქრობაში აქტიური მონაწილეობა დადიანმა. „გავედით ცხენის წყალსა და დავებანაკეთ ჯიბიზსო“, — წერს იგი. მეგრელთა ლაშქარი შეეერთდა სიმონოვიჩს. მღვდ დამოკიდებულ და გაიგზავნა მთავარსარდალ ტორმასოვთან თბილისს¹.

სოლომონ II, როგორც ცნობილია, ტორმასოვს თბილისიდან გააძევა და თავი შეაღწარა ახალციხის სალამოს (1810 წლის მაისი).

სოლომონის გაქცევას მოჰყვა იმერეთის თავად-ბნაურთა აჯანყება, რომლის მიზანი იყო ცარიზმის სარდლობის ხელყოფისაგან სამეფოს დაცვა და სოლომონ II-ის კვლავ გაიშვება.

აჯანყებამ (1810 წლის ზაფხულს) მძიმე მდგომარეობაში ჩააყენა რუსეთის სარდლობა, რომელმაც ისევ თავისი ერთგული ლევან დადიანი მოიშველია. როგორც სარდალი მეგრელთა სპისა ნ. დადიანიც იბრძოდა აქ. იგი თავის „ქართველთ ცხოვრებაში“ წერს: „და წარუყვლით და განვედით იმერეთად. და შემოგვეერთდა ჩვენ რუსთა მხედრობა“². ნიკო დადიანმა და მეგრელთა ლაშქარმა ცარიზმის დამაყრბებელ სარდლ-ბასიან ერთად მხეცური დამოკიდებულება გამოიჩინეს ცარიზმის წინააღმდეგ აჯანყებულ იმერელი მოსახლეობის მიმართ. თვითონ ნ. დადიანი აი რას წერს აჯანყებულთა შესახებ: „... რომელი არა მოვიდოდა ერთგულებასა ზედა კელმწიფე იმპერატორისასა, ვ სწო ვდით და ვაოხრებდითო“³.

ნ. დადიანი მეგრელი სპითურთ, რუსეთის სარდლობასთან ერთად, მონაწილეობდა 1811 წელს ახალციხის ლაშქრობაშიც⁴.

ასლან-ბეგ შარვანიძე, რომელმაც, თურქეთის მთავრობის ზეგავლენით, მამამისი ქელაიშ აამედ-ბეგი მოკლა, ოსმალეთის ორიენტაციისა იყო, ხოლო მის ძმას, აფხაზეთის მთავარს საფარ-ბეგს, რუსეთის მხარე ეჭირა.

ასლან-ბეგი 1813 წელს თურქი საით ზღვიდან სანააიროს მოადგა აფხაზეთის დასაპყრობად, საფარ-ბეგმა რუსეთის სარდლობას სთხოვა დახმარება. უკანასკნელმა მის დასახმარებლად გამოიყენა ნ. დადიანი როგორც თავისი არმიის სარდალი. „მაშინ მიბრძანეს მე — წერს ნ. დადიანი, — და წარმომიგზავნეს და მომიტეს... ბატალიონი თვისის არტალურითაო“⁵. რუსის ჯარი რომ ილორს მივიდა, თურქებმა მიატოვეს ასლან-ბეგი და გაიქცინეს⁶.

ნ. დადიანი ლაშქრობდა აფხაზეთში საფარ-ბეგის ხელისუფლების გასამაგრებლად 1818 წელსაც; მან იმას ურჩი თავი აეცი დაუშორებლად⁷.

1819—1820 წლებში გურია-იმერეთში რუსეთის ცარიზმის წინააღმდეგ საყოველთაო ამბოხება მცინეუარებდა. აჯანყების ჩასაქრობად მთავარმართველ ერმოლოვის მიერ გაგზავნილი იყო გენ. ველიამინოვი. საჭირო იყო რუსის ჯარისათვის საყვების გადატანა ნაბაღადან შარასს, საჭილაოში. გენ. ველიამინოვმა დახმარება სთხოვა ლევან დადიანს, რომლის სამთავროში აჯანყების არა მქონია ადგილი.

დავით გურიელის ძეს რიონის პირი შეეკრა. საჭირო იყო მისი რაზმების გაფანტვა. და ლევან დადიანმაო „მიბრძანა მე, — წერს ნ. დადიანი, — წარსვლა

¹ ნ. დადიანი, დასახ. ნაშრ., გვ 40—41.
² იქვე, გვ. 41.
³ იქვე.
⁴ იქვე, გვ. 42.
⁵ იქვე, გვ. 46—47.
⁶ შ. დუშბაძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 238—239.



K 10-891

და შესრულება ველიამინოვის ოხოეილისა“. მას გააყოლეს სამეგრელოს მხედრობა და მდივანბეგი როსტომ ჩიქვანი.

ნ. დადიანის ლაშქარმა გადართა დავით გურიელის ძის რაზმები და გადაიტანა საკეები ნაბადადან ნარანში რიონით.

ამ სამსახურისათვის იმპერატორმაო—“მიბოძა ვილდორის მთის მთავარი ლევიან დადიანი“¹.

1821 წელს იმპერატორმა აფხაზეთის მთავრად დანიშნა გარდაცვლილი საფარ-ბეგის ადგილზე მისი ძე დიმიტრი, რომელიც პეტერბურგიდან გამოიგზავნა, შეაწყვეტინეს რა სწავლა.

აფხაზეთში კი ვანსევენტული საფარ-ბეგის ძმა ასლან-ბეგი მიისწრაფოდა გამოავრებისაკენ. მთავარმარტენელმა ერმოლოვმა იმერეთის მმართველს გორჩაკოვს უბრძანა ასლან-ბეგის გაძევება და დიმიტრის მთავრად დასმა.

გორჩაკოვმა დახმარება ლევიან დადიანს სთხოვა, ამასთანავე შეგრელთა სპის სარდლად ინდომა ნიკო დადიანი.

ლევიან დადიანი თვითონ ნიჭევა ოდიშის მხედრობას სისაზღვრო მდინარე ლალიძგამდე, ხოლო „იქიდანვე გამატანაო“ ლაქარი,—წერს ნ. დადიანი. მეგრელთა ლაშქარი დაუარისპირდა მოქვეში მოსულ ასლან-ბეგის აფხაზეთა სპას.

ნ. დადიანმა ჩინოაშორა ასლან-ბეგს თავისი სიმე (ასულ კესარიას ქმარი) უფრო ადრე მისგანვე (ნ. დადიანისგანვე) გაქრისტიანებული ალექსანდრე შარვაშიაძე, რომელიც მფლობელი იყო აფხაზეთის შუა სოფლისა და დიდი გველენაც ჰქონდა აფხაზებზე.

ასლან-ბეგს ჩინოაშორა ნ. დადიანმა აგრეთვე თავისი ცოლის ძმა სალარუფუ მარშანია, რომელსაც „უსმენდენ სრული წებელნი და სხეანიცა, და იყო მას უამსა აფხაზეთა შარის ზემელი კაცი“².

ამ ღონისძიებითა აედევად ასლან-ბეგი იძულებული გახდა გაქცეულიყო დიმიტრის მოსახლეობა შეაფიცეს, დასეეს მთავრად და მცველად დაუტოვეს რუსის ჯარი.

ამ სამსახურისთვისო,—წერს დადიანი,—„მე მიბოძეს ჩინი ლენერალ-მაიორობისა... მესა ჩემსა გიორგის პოთაოროუჩიკობა...“³

ნ. დადიანი აფხაზეთში ლაშქრობდა კიდევ 1824 წლის აპრილში ცნობილი ასლან-ბეგის წინააღმდეგ, რომელიც თურქეთზე დაყრდნობით მთავრის ხელისუფლებისაკენ მიისწრაფოდა⁴.

ამის შემდეგ, რუსეთ-ოსმალეთის ომში, 1829 წელს, ზაფხულში ნ. დადიანი იბრძოდა თურქების წინააღმდეგ ქობულეთსა და მუხაესტატეში, სადაც იგი შეგრელთა ლაქარს სარდლობდა. ამისათვის მან რუსეთის მთავრობისაგან მიღლობა მიიღო⁵.

¹ ნ. დადიანი, იქვე, გვ. 49—50. — პენსია წლითაჲ 500 მანეთს შეიცავდა ვერცხლით (ხუცდამეცხრამეტოროსოგადიწილი მუნებში, ნიკო დავითის ძე დადიანის ფონდი, № 1. შეიქმნა: ამ დოკუმენტში ჩვენი ისტორიკოსის ნიკო დადიანი შევდივართ იწილება „გზობილონს ძეგლ“).

² ნ. დადიანი, იქვე, გვ. 52.

³ იქვე, გვ. 54.

⁴ ა. ვ. უკუბაძე, დათა, ნაბი, გვ. 40.

⁵ ქართ. ხელნაწ. H კოლექტ. აღწერილობა, II, გვ. 377.

(შელო. ნ. დადიანი დატურო ამა, 1897, ტფილისი, გვ. 5, ი. მუხნარგიას წინასიტყვაობით; აგრეთვე: ი. მუხნარგია, ქართული მწერლები, II, ს. ცაიშვილის რედაქტორობით, 1937, გვ. 94).



საქართველოს შავი ზღვის სანაპიროზე რუსეთის ბატონობისათვის ერთ-ერთი და ხანგრძლივი სამსახურის გამი ნ. დადიანი თანამედროვეებს მიუძღვნა მიწვეულ იქნა რუსეთთან ოდიშის სამთავროს შეერთების ერთ-ერთი ინიციატივად. ასე, მაგალითად, ნ. დადიანის ეპიტაფიაზე, რომელიც მისი თანამედროვენი არის დაწერილი, აღნიშნულია: „წარგზავნილმან სატახტო ქალაქად სასტატეგებურდს ნათესავისა თვისისა მფლობელის მეგობლისა მიერ, მან გამოითხოვა საერთოდ ერისათვის მეგობლისა მშვიდობაჲ, ბედნიერებაჲ და მუდროობაჲ საფარველს ქვეშე როსიის ტახტისასა, რომლისათვისაც ცხოვრებასა შინა თვისსა მიიღო კურთხევაანი ერისაგან და მრავალნი პატივი ხელმწიფისაგან“¹.

ნ. დადიანის შვილების ეს განმარტება საყურადღებოა; მათი შიშა მართლაც ამ საქმეს ემსახურებოდა: და მუყარებულ იქნა სამეგრელოში მშვიდობა რუსეთის იმპერატორის ბატონობით.

ამ მხრივ ნ. დადიანი ეკუთვნოდა ჯგუფს იმ ქართველი მოღვაწეებისას, რომლებიც საქართველოს მშვიდობას ემსახურებოდნენ რუსეთის იმპერატორის მფარველობის მოპოვების გზით, რადგანაც ისინი საქართველოსათვის მშვიდობას მხოლოდ რუსეთიდან მოელოდნენ. ისინი იდგნენ იმ რეალური შესაძლებლობის მხარეზე, რასაც რუსეთთან შეერთების სახით მაშინდელი ისტორიული აუცილებლობა საქართველოს სთავაზობდა. ეს რეალური შესაძლებლობა იყო ნშვიდიძეა, რაც უფრო ადრე ერეკლე II-ისა და სოლომონ I-ის იდეას წარმოადგენდა.

V

წარმოდგენილი მიზნობიდან ვხედავთ, რომ თავის მოღვაწეობაში ნ. დადიანმა მიაღწია თართო დამსახურებას და მაღალ თანამდებობებს, იგი გახდა დიდი კაცი. ამიტომაც მას „დიდნიკოს“ ეძახდნენ² „განსახვევებლად, — ამბობს ი. მეუნარგია. — მეორე ნიკო დადიანისაგან, შეფელისაგან, რომელიც იყო აფხაზეთის მთავრის მიხეილ შარვაშიძის სიმამრი“ და დიდი ნიკოს შემდეგ ისიც მსაჯულთუხუცესი სამეგრელოში³.

ი. მეუნარგიას გადმოცემა დასტურდება ისტორიული წყაროებიდან. იგავთა წიგნის მინაწერებში, რომლებიც შეიცავთ დადასტურებულ ცნობებს, იკითხება შემდეგი:

- 1) „ჩუღ [1834] დიდი ნიკო გარდაიცვალა“;
- 2) „ჩუგზ [1847] მეორე ნიკო გიორგის ძე გარდაიცვალა“...

მეორე ნიკოსაგან განსხვავებულად „ქართველთ ცხოვრების“ ავტორი იწოდებოდა აგრეთვე სიტყვით: „პირველი“. თავისი ისტორიული თხზულების სათაურში იგი მოხსენებულია ამნაირად: „პირობაი გიორგის ძე დადიანოვი პირველი“.

¹ ქ. თაყაიშვილი, არხეოლოგიკა მოსახეობისათვის, საქართველოში, წიგნი: ძველი საქართველო, III, გვ. 128.

² Бородин, Мингрелия и Сванетия с 1854 по 1861 год, 1885, стр. 5.

³ ჟურნ. „მოამბე“, 1896, № IV, გვ. 41.

⁴ ქართულ ხელნაწერთა კოლექციის აღწერილობა, II, 1858, გვ. 345.

მეორე ნიკო დასახელებულია თვითონ პირველი ნიკოს მიერ თავის ცხოვრებაში, 1832 წლის 16 თებერვლის ჩანაწერის ქვეშ, № 22¹. იგი იქვეა აღწერილი და დასახელებულია „ძმის წულს“².

ისტორიულ დოკუმენტებში მეორე ნიკო იხსენიება ამნაირად: „ნიკოლოზა გიორგის ძე დადიანოვი მეორე“; იგი ზის ქვაშიხუტის მონასტერში და ბატონობს შვედს; მისი თანამდებობაა სრულიად სამეგრელოს ბოქაულთესუცესობა; ითვლება რუსეთის არმიის ჯერ კაპიტნად და შემდეგ მაიორად და კავალერად³.

ამავე დოკუმენტების მიხედვით, ნიკოლოზა მეორის მამის მამა არის ოტია დადიანი, პაპა — ნიკოლოზ დადიანის ძე, ხოლო მამა — გიორგი დადიანის ძის ძეა.

რაც შეეხება ნიკოლოზა პირველს, მისი გენეალოგია ასეთია: მამამისი გიორგი იყო ოტია დადიანის შვილი და ძმა ნიკოლოზ დადიანის ძისა, ამიტომ იწოდებოდა „დადიანის ძე“⁴. აქედან მის შვილს ნიკოლოზა პირველს უწოდებდნენ „დადიანის ძის ძეს“⁵.

მამასადავამ, ნიკოლოზა პირველის მამა გიორგი იყო დადიანის ძე, ხოლო მისი შვილი, ჩვენი ისტორიკოსი — დადიანის ძის ძე, მაშინ როცა დადიანის ძის ძედ მამა იწოდებოდა ნიკოლოზა მეორისა. ასე რომ, ნიკოლოზა პირველი და მამა ნიკოლოზა მეორისა ერთი თაობის ბიძაშვილები იყვნენ და ნიკოლოზა მეორე მომდევნო, შვილთა თაობის წარმომადგენელი (ბიძაშვილის შვილი) იყო ნიკოლოზა პირველის შიშარტო. ვინაიდან ისინი თითქმის ერთდროულად ცხოვრობდნენ (ნიკოლოზა მეორე გარდაიცვალა პირველზე მხოლოდ ცამეტი წლით გვიან) და სახელი, გვარი და მამის სახელი ერთნაირი ჰქონდათ ორივეს, ამიტომ საჭირო გახდა ერთმანეთისაგან მათი გარჩევა. და ამ ნიადაგზე ხმარებულ იქნა უფროსი ნიკოსათვის „პირველი“ და უმცროსისათვის „მეორე“.

როგორც ვნახეთ, ჩვენი ისტორიკოსი თავის თავს უწოდებდა „ნიკოლოზა დადიანოს“. მაგრამ იგი სამეგრელოს უკანასკნელი მთავრის დაეით ლევანის ძე დადიანის მიერ იხსენიებოდა „ნიკოდ“⁶. ცნობილი ქართველი ეროვნული მოღვაწე იონა შეუნარგია მას „ნიკო დადიანს“ უწოდებდა⁷.

გაეფიქროთ რა ამ ქართულ ტრადიციას, ჩვენს გამოკვლევებში „ქართველთა ცხოვრების“ ავტორი წოდებულია ნიკო დადიანად.

¹ ზედიდის მეხუთის ხელნაწერი წიგნების ფონდი, მე-3 სია, № 887, 70r.

² იქვე, 2r.

³ ქუთაისის მეხუთის ისტორიული საბუთების ფონდი: № 1184, დედანი 1833 წ. 6 მთისა: № 190, უფუანი 1832 წ. 14 ნომბრისა (ამ დოკუმენტის ტექსტი გადაწერიეს და მომწოდეს ქუთაისელმა ანბანეებმა ვ. ჩაკვეტაძემ და მ. ნიკოლეიშვილმა).

⁴ საქ. ცენტრ. არქ. ფ. 226, № 1563.

⁵ ზედიდის ისტ.-ენი. მეხუთი. სივლ-გეუგების ფონდი, № 26.

⁶ ი. შეუნარგია. სამეგრელო დაეით დადიანის დროს, 1939, გვ. 79.

⁷ იქვე, გვ. 50.

„ქართველთ ცხოვრების“ ხელნაწერები

ნიკო დადიანის ისტორიული თხზულება „ქართველთ ცხოვრება“ სამი გადაწერილი ნუსხის სახით მოიპოვება, სამივე ცალკეულ ხელნაწერს წარმოადგენს, რომელთაგან ორი დაცულია საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ხელნაწერთა ინსტიტუტის S ფონდში ნომრებით 2 და 1738, ხოლო მესამე — ზუგდიდის ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მუზეუმის ხელნაწერი წიგნების ფონდში მე-3 სიის 885 ნომრით.

ჩვენს გამოცემაში S ფონდის № 9 ხელნაწერი (S-9) პირობით ფიქსირებულია ლათინური ასოთი A, S-1738 ხელნაწერი — ასოთი B, ხოლო ზუგდიდური ხელნაწერი — ასოთი C.

C ნუსხა ავტორის, ნ. დადიანის ხელშია ნამყოფი და შემოწმებულ-შეესტებული მისგან. სამივე ხელნაწერი შინაარსის თვისებისა და შედგენილობის პრინციპის მიხედვით ერთნაირია. ამიტომ ისინი ერთი, ავტორისეული რედაქციისაა, მხოლოდ ვარიანტულად განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან.

A ხელნაწერი

ხელნაწერი ჩასმულია შავითა და მოყვითალო ზოლებიანი ტილოთი გადაკრულ ხის ყდაში ზომით: 22×17.

ხელნაწერი პაგინირებულია. პაგინაცია ორნაირია: გვერდობლივი და ფურცლობრივი. გვერდობლივი პაგინაცია შესრულებულია ტექსტის, შავი მელნით და აღრიცხულია 268 გვერდი, გარდა უკანასკნელი 269-ე გვერდისა, რომელიც დანომრილია ფანქრით. გვერდობლივ პაგინაციაში შემთხვევით გამოჩენილია ორი ციური: 132 და 159. ფურცლობრივი პაგინაცია შესრულებულია ფანქრით და აღრიცხულია 134 ფურცელი, გარდა პირველი ფურცლისა, რომელიც დარჩენილია გვერდობლივი პაგინაციის გარეშე და წინა გვერდზე დანომრილია ლურჯი მელნით: 01.

1-38 და 49-50 ფურცლები ლურჯი ქაღალდისაა, დანარჩენი ფურცლები თეთრი ქაღალდისაა.

01 ფურცლის წინა გვერდზე, 1-ლ, მე-5, მე-13, 105-ე, 123-ე, 148-ესა და 158-ე გვერდებზე დასმულია მრგვალი ბეჭედი წარწერით: „ქ. შ. წერა-კითხვის გ. საზოგადოების წიგნთ-საკაცია“.

ხელნაწერში „ქართველთ ცხოვრების“ ავტორი მოხსენებულია ოთხგანსამწარად: 1) „ნიკოლაჲ დადიანოვი“ — 269-ე გვერდზე; 2) „ნიკოლაჲ დადიანოვი პირველი“ — მე-2 და 119-ე გვერდებზე; 3) „თავადი ნიკოლოზ დადიანოვი პირველი“ — 208-ე გვერდზე.

ხელნაწერი გადაწერილია კუთხოვანი მხედრული ხელით მღვდელ ლ. ჯარელოშაიას მიერ (გვ. 2) და ერთ დროს ყოფილა საკუთრება ტფილისის ჯეჯელაძის ზაალ ზურაბის ძე ზაალდვისა (Olv, 134r). ეს უკანასკნელი მწიგნობარი იყო; XIX საუკ. დასაწყისში გადაწერა „ქართლის ცხოვრების“ ერთ-ერთი გაგრძელება „ცხოვრება საქართველოესა“, რომელსაც „პარიეისის მწიგნობარი“ დება ქართულ საისტორიო მწერლობაში¹.

S-9 ხელნაწერი აღწერა ე. თაყაიშვილმა და გამოაქვეყნა თავის წიგნში: „Описание рукописей „Общества распространения грамотности среди грузинского населения“, том I, вып. I, 1902, გვ. 8-13.

В ხელნაწერი

ხელნაწერი ჩასმულია მუყაოს ყდაში ზომით: 21,5×17,5. პაგინირებულია საბეჭდი მანქანით და შეიცავს 320 გვერდს. „ქართველთა ცხოვრების“ ტექსტი მოთავსებულია 1-315 გვერდებზე. 316-ე, 318-ე და 319-ე გვერდებზე არის სხვა ხელით შესრულებული მინაწერები, ხოლო 317-ე და 320-ე გვერდები ცარიელია. 272 გვერდამდე ქალაქი ლურჯია, დანარჩენი—თეთრი. 71-ე და 179-ე გვერდებზე დასმულია მრგვალი ბეჭედი წარწერით: „ქ. შ. წერა-კითხვის გ. საზოგადოების წიგნთ-საცავი“.

ხელნაწერში „ქართველთა ცხოვრების“ ავტორი მოხსენებულია ხუთჯან ორნაირად: 1) „ნიკოლაჲ დადიანოვი პირველი“—გვ. 2, 134-ე, 152-ე, 172-ე გვერდებზე; 2) „თავადი ნიკოლაჲ დადიანოვი პირველი“—255-ე გვერდზე.

ხელნაწერი გადაწერილია მრგვალი მხედრულით, გადაწერილი უცნობი პირია. 316-ე გვერდზე არსებული რუსული და ქართული მინაწერის მიხედვით, ხელნაწერი 1834 წლის 1 იანვარს ყოფილა აფხაზეთის არქიმანდრიტის ანტონ დადიანოვის საკუთრება; მანასადამე, იგი გადაუწერიათ 1834 წ. 1-ლ იანვრამდე. აფხაზეთის არქიმანდრიტი ანტონ დადიანოვი უნდა იყოს ის, რომელმაც 1838 წლის 2 მაისს რომანოზ მონაზონს გადააწერინა გიორგი მთაწმინდლის ცხოვრება².

318-ე გვერდზე მინაწერში ნაანგარიშებია, თუ რამდენმა წელმა განვლო 1836 წლამდე გელათის საეპისკოპოსოდ გახდომიდან, ბედიის აშენებიდან, დავითისა და კონსტანტინეს წამებიდან, მოქეის აშენებიდან. ეს მინაწერი შესრულებულია სხვა ხელით და უნდა ეკუთვნოდეს აფხაზეთის არქიმანდრიტ ანტონს, მფლობელს ხელნაწერისას; მხოლოდ მას შეეძლო მინაწერში ასეთი წინადადების შეტანა: „155 წელი იყო გასრული 1836 წელს, რომ აფხაზეთში მღვდელთ-მთავარი არ ყოფილა და არც სამღვდლო“ (გვ. 318). თუ რა ისტორიულ წყაროს ემყარება ეს განცხადება. ამაზე ჩვენ ამჟამად არაფერი არ ვიცით.

ანტონ არქიმანდრიტისა უნდა იყოს 319-ე გვერდზე დაწერილი ქრონიკონებიც, რომლებიც ეხება ლიხთ-იმერეთის ზოგიერთ ამბავს. ეს ქრონიკონებიც წინა მინაწერის ხელითაა შესრულებული.

ვინაიდან ეს მინაწერები „ქართველთა ცხოვრების“ ტექსტისაგან განსხვავებული ხელითაა შესრულებული, S-1838 ხელნაწერის გადაწერილი არ უნდა იყოს მისი ოდინდელი მფლობელი ანტონ არქიმანდრიტი.

¹ ქართულ ხელნაწერთა H კოლექციის აღწერილობა, V, გვ. 27.

² შდრ. ქართულ ხელნაწერთა Q კოლექციის აღწერილობა, I, 64.



S-1738 ხელნაწერი აღწერა ე. თაყაიშვილმა და გამოაქვეყნა სტრუქტურით აღნიშნულ *Описание Р-ში* (გვ. 517-518). ხელნაწერი მაშინ გამოაქვეყნდა, როდესაც იგი ჩასმული ყოფილა შავ-ტყავადარქულ ხის ყდაში. ამასთანავე, იგი ჩასმული ყოფილა შავ-ტყავადარქულ ხის ყდაში. ახლა კი, როგორც აღვნიშნეთ, იგი შეიცავს 320 გვერდს, ანუ 160 ფურცელს და ჩასმულია ზეყაოს ყდაში.

უზაგინაციო იყო ეს ხელნაწერი მაშინაც, როცა იგი ხელში ჰქონდა დ. ბაქრაძეს, რომელსაც მასში დაუთვლია 185 ფურცელი¹.

1879 წელს გურნალმა „ივერიაში“ (VII-VIII, გვ. 121) განთავსებულა „იმერეთის ისტორია“ სოლომონ პირველის გარდაცვალებამდე, რომელიც გადაბეჭდა S-1738 ხელნაწერიდან. ვინაიდან უკანასკნელი უზაგინაციო იყო, ხელნაწერის სათანადო ნაწილისათვის (ახლანდელ 192-253 გვერდებზე) გურნალის რედაქციას ფურცლობრივი პაგინაცია გაუკეთებია შავი მელნით (1-დან 32-მდე).

ს ხელნაწერი

ხელნაწერი ჩასმულია ტყავადარქულ ხის ტვიჯრულ ყდაში, ზომით: 21,5×15. იგი კარგადაა დაცული. ავტორებულისა და ნაწილობრივ ფურცლების მიხედვით და შეიცავს 185 ფურცელს. ქაღალდი თეთრია შილიანად. ფურცლების პაგინაციაში შემხვევით გამოჩენილია ციფრი 89. „ქართულთ ცხოვრების“ ტექსტი მოთავსებულია 1-184 ფურცლებზე, ისე რომ 1-ე და 2-ე დაჯდამანილია და უქმანდა დატოვებული, ხოლო 2-ე-ზე განკარგულია წერია ტექსტისაგან განსხვავებული, გაკრული მხედრული ხელით თანხლებების სათაური, მაგრამ ნაკლებად, თარიღის გამოტოვებით.

185-ზე გაკეთებულია ორი მინაწერი 1884-სა და 1885 წლებში თოვლისა და სეტყვის მოავლის შესახებ, ხოლო 185-ე შილიანად გადაჯდამნილია. რ ხელნაწერის უკანასკნელი ფურცლისა, რომელიც არაა დანაწილები და სათვალავით 186-ე არის, ცარიელია, ხოლო მისი V-დაჯდამანილია.

ხელნაწერის 1-ზე თხზულების დათარიღებულ სათაურთან ერთად მოთავსებულია იმავე მელნით გადაშლილი, ტექსტისაგან განსხვავებული, გაკრული, კუთხოვანი მხედრული ხელით შესრულებული მინაწერი 1845 წლის 30 მაისისა ეწინაა აღექანდრე დადიშქელიან პირველის შესახებ, რომელსაც იმერატორისაგან მიცემული ჰქონია „ხუთასო მანეთი... პენცია მოკლებული“.

ხელნაწერში „ქართველთ ცხოვრების“ ავტორი მოხსენებულია სტეფან ორნაირად: 1) „ნიკოლაა დადიანოვი პირველი“ - 3v. 73r, 82r და 93r-ზე; 2) „თავადი ნიკოლაა დადიანოვი პირველი“ - 143r-ზე.

ხელნაწერის გადამწერია გიორგი მდივანი. „აღწერე მე მდივანმა გიორგიმ და გვედრები მხილველთა მოხსენებასაო“ (3v). ეს ის გიორგის ძე მდივანი გიორგი უნდა იყოს, რომელიც ნიკო დადიანმა რუსეთიდან დაბრუნების შემდეგ წიგნების გადამწერად აიყვანა და კურძუს სასახლეში აბუშავებდა².

ტექსტში სათაურები, დასაწყისი ასოები და მეფეთა სათვალავი ციფრები შესრულებულია სინგურით, დამარჩენი ნაწილი - შავი მელნით. მთელი

¹ Д. Бахрадзе, Археологическое путешествие по Гурии и Аджаре, 1878, 232, სქოლიო.

² შტრ. ქართულ ხელნაწერთა კოლექციის აღწერილობა, I, 170-171.



ნ. ნუსხის გადაწერი, როგორც ვთქვით, გიორგი გიორგის ძე აღწერისა, რომელიც ნიკო დადიანთან კურბუს სასახლეში ეწეოდა წიგნების გადაწერას და შესაძლებელია მის გვერდში მყოფი, მისივე ამხანაგმა გადაწერის ნუსხეც. ამ ვერაუდს უფრო სარწმუნოდ ხდის შემდეგი გარემოება:

ნ. დადიანი რომ 1808 წელს რუსეთიდან სამეგრელოში დაბრუნდა (იხ. აქვე: «ცხოვრება და მოღვაწეობა ნიკო დადიანისა»), გაიქცა მწერალი გიორგი გიორგის ძე, რომელიც უცხოელ იმყოფებოდა ოდიშის სამთავროში. მანო, — წერს გიორგი გიორგის ძე: — «მოსურნენან წმიდათა წერილთა მწერლობისა-სანან მეგობრობისა ჰატევსა ზედა აღმიყვანა, საფილოსოფოსოთა და სამეც-ნოთა და საეკლესიოთა წიგნთა მწერლობისა მოსამსახურედ მიიწიაო¹. გიორ-გი გიორგის ძესაც მოსწონებია ნ. დადიანი; მას იგი შემდეგნაირად ამკობს: «რომელსა საღეთოსა ზესთა მწედველობისა და ძალისა შესაბამირი გამოძიებანი წიგნთაგან წრომის მოყვარებით მოეგო და მუდროდ ცხოვრების მოყუარე და ღირსკმინილი მალალთა ზედვათასა იყო?»... მაშასადამე, გიორგი მწერალს ნ. დადიანი მალალ განსწავლულ მწიგნობრად მიუჩნევია და მის სასახლეში, კურბუს, გადაწერითი მუშაობა დაუწყია. მან იქ 1817 წელს ნიკო დადიანის დაქვეითთ გადაწერა კრებული². იგი ნ. დადიანთან ეწეოდა, როგორც თეი-თონევე ამბობს ზევით, გარდა საეკლესიო წიგნებისა, მეცნიერული და ფილო-სოფიური შინაარსის წიგნების გადაწერასაც.

ზუნებრივია, ჩვენ აქ საკმე გვაქვს არა უბრალო დაქირაებულ საქმიანო-ბასთან, არამედ შემოკმე დებითს, სასკოლო მოღვაწეობასთან. ნიკო დადიანი იყო ინიციატორი ასეთი მოღვაწეობისა. მას ჰყავდა მოწაფეები და ეწეოდა მათთან განმანათლებელ, აედაგოგიურ საქმიანობას. იგი თვითონ აღნიშნავს თავისი ისტორიული თხზულების წინასიტყვაობაში, რომ ჰყავს მო-წაფეები, რომელთაც ასწავლის მეცნიერებასა და ფილოსოფიას, მათთვისაც დაწერა საკითხავ სახელმძღვანელოდ «ესე ქართველთ ცხოვრებაა შემოკლე-ბული»; «ხოლო არცა საყვარელნი მოწაფენი ჩემნი დაუტყვეენ უცნობელ ამისა («ქართველთ ცხოვრებისა» — შ.ბ.), რომელნიცა გან-ბრწყინდენ მოძღვრებათა ჩემთა ქვეშე სიბრძნის მოყვარე-ბისა და ძილასოფისა სწავლითაო³.

მაშასადამე, აქედან ამჟღარაა, რომ ოდიშის სამთავროში ნიკო დადიანს ჰყავდა მოწაფეები, რომელთაც ამუშაებდა საეკლესიო, ფილოსოფიური და მეცნიერული წიგნების გადაწერაზე და თავის მხრივ მათ თვითონ ასწავლიდა საეკლესიო მწერლობას, მეცნიერებასა და ფილოსოფიას. ნ. დადიანის პედა-გოგიური მოღვაწეობის ერთ-ერთი ნაყოფია მისი «ქართველთ ცხოვრება» — შემოკლებული მიმოხილვა საქართველოს ისტორიისა, რომელსაც მისი მოწა-ფეები სასწავლო სახელმძღვანელოდ იყენებდნენ⁴.

¹ ქართულ ხელნაწერთა კოლექციის აღწერილობა, I, 171.
² იქვე.
³ იქვე.
⁴ ნ. დადიანი, ქართველთ ცხოვრება, წიგნი: ვ. თაყაიშვილი, Описание,

11, 9.
⁵ თავისი ისტორიული თხზულება ნ. დადიანს დაწერილი აქვს სამეგრელოში. ეს ამჟღარად ჩანს «ქართველთ ცხოვრების» ერთი ადგილიდან. ქართლის მეფე სიმონ I-მა იმე-რეთი⁶ და რაჭა წაართვა როსტომ იმერთა მეფეს. როსტომი დადიანთან გაიქცა. ამის შემდეგ იგივე სიმონი «გამარჯვებული წარმოვიდა ოდიშის დასამბობელად» (აქვე, ტექსტი, წიგნი II, თავი XIV-ბ).

ეს იყო კერძო, არაოფიციალური სკოლა ნიკო დადიანისა. თუ მსგავს-
ლობაში ვიქონიებთ იმას, რომ პირველი ოფიციალური სტაციონალური სასუ-
ლიერო სასწავლებელი მარტილში დაარსდა 1830 წელს¹, სამეგრელოში პირ-
ველი იყო ნიკო დადიანის კერძო სასწავლებელი, რომელიც (საქართველოში)
აღგენდა მწიგნობრულ-საგანმანათლებლო შემოქმედებისას პირველ
მესამედში.

ამრიგად, რამდენადაც ნიკო დადიანის სკოლაში ადგილი ჰქონდა წიგ-
ნების გადაწერასაც, მასში (სკოლაში) ყალიბდებოდნენ გარკვეული გრაფიკული
ხელნი, რომლებითაც იწერებოდა წიგნები. ჩვენ ამჟამად ვიმყოფებით „ქარ-
თველთ ცხოვრების“ სამი გადაწერილი ნუსხის წინაშე; ისინი გადაწერილია
ორი, კუთხოვან-მხედროული და მრგვალი მხედრული ხელით. C ნუსხის გადა-
წერი გიორგი მღვიანის, მოწაფე ნიკო დადიანისა; A ნუსხა გადაწერილია
მღვდელ ლაზარე ლომიაისაგან. B ნუსხის გადაწერილი უცნობია, მაგრამ ვი-
ნიდან ნისი ხელი გიორგი მღვიანის ხელს მივაგავს გრაფიკულად, სავარაუდ-
ბელია, რომ B ნუსხის გადაწერილი იყო გიორგი მღვიანის ამხანაგი და ერთ-
ერთი მოწაფე ნიკო დადიანისა, ისევე როგორც ლაზარე ლომიაიც.

განსაკუთრებული მნიშვნელობა ზუგდიდური ნუსხისა, განსხვავებით ჩვენს
ხელთ არსებული ორი თბილისური ნუსხისაგან, ის არის, რომ მას I-ლ
დურცელზე აქვს „ქართველთ ცხოვრებისათვის“ ცალკე, გამოყოფილი
სათაური, რომელშიც აღნიშნულია თხზულების დაწერის თარიღი:

„ნიკოლი გიორგის ძის დადიანის პირველისა, პოლკოვნიკის და კა-
ვალერისაგან განხლებით ქმნილი ისტორიაჲ, რომელსა ეწოდების ქარ-
თველთ ცხოვრება, წელსა დასაბამითან სოფლისა ჭტკზ, ხოლო განქორციე-
ლებითან სიტყვისა ღმერთისა ჩუით, თვისა ივლისსა კ“ (1r).

თხზულის სახელწოდება—„ქართველთ ცხოვრება“—მოკმეულია წინა-
სიტყვაობაში და, მასასადაშე, იგი დატულია თბილისურ ნუსხებშიც (ნ. A: გვ.
1 და B: გვ. 1). მაგრამ მისი დაწერის თარიღი მხოლოდ ზუგდიდური ნუსხის
სათაურში გვხვდება.

ამ სათაურის მიხედვით, ნ. დადიანმა თავისი თხზულების და-
წერა დაამთავრა 1819 წლის 20 ივლისს, მაშინ როცა იგი უკვე
კიდევ არ იყო გენერალ-მაიორი. და, მართლაც, ჩვენთვის ცნობილია, რომ
ნ. დადიანი გენერალ-მაიორი გახდა 1821 წელს, ადუხაზეთში ჩატარებული
ლაშქრობის შედეგად (ნ. აქვე, „ცხოვრება და მოღვაწეობა ნიკო დადიანისა“).

მაგრამ საქმე ისაა, რომ „ქართველთ ცხოვრების“ სამივე ნუსხაში ისტო-
რიული ამბების თხრობა მოტანილია 1823 წლამდე, ისე რომ 1819 წლის შემ-
დგომ დამატებით ჩაწერილია შემდეგი ამბები: 1) გურიის-იმერეთის აჯანყება
1819—20 წლებისა (A: გვ. 256—261; B: გვ. 303—308; C: 175v—175v); 2)
ადუხაზეთის მთავარ საფარ-ბეგ შარვაშიძის სიკვდილი 1821. 11.6 (A: გვ. 261;
B: გვ. 308; C: 179v); 3) მასან-ბეგ შარვაშიძის შეპყრობა რუსების მიერ 1821.
III.6 (A: გვ. 261; B: გვ. 308; C: 179v); 4) ასლან-ბეგ შარვაშიძის გამთავრება
ადუხაზეთში (A: გვ. 261; B: გვ. 308; C: 179v); 5) დიმიტრი საფარ-ბეგის ძე
შარვაშიძის გამთავრება ადუხაზეთში და ასლან-ბეგის გაძევება (A: გვ. 261—266;
B: გვ. 308—313; C: 179v—183r); 6) ასლან-ბეგის უშედეგო თავდასხმა ადუხა-

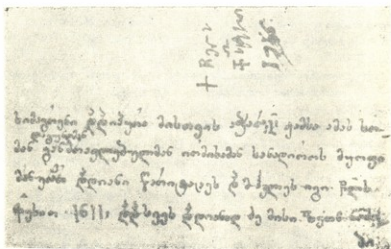
¹ ი. მეუნარგია, სამეგრელო დავით დადიანის დროს, 1939, გვ. 135.

ზეთზე (A:გვ. 266—267; B:გვ. 313; C:183r-v); 7) აუხაზეთის მთაგარეთის ტრი შარვაშიძის სიკვდილი 1822 წელს (A:გვ. 267; B:გვ. 313; C:183v); 8) მიხეილ შარვაშიძის გამთავრება აუხაზეთში ეროლოგის მიერ (A:გვ. 267; B:გვ. 313; C: 183r); 9) ვახტანგ ბატონიშვილის მიერ იოანე აბუჯიძის დახმარებით ახალციხეში 1822 წელს (A:გვ. 267; B:გვ. 314; C: 183v—184r); 10) გიორგი ნიკოლაოსის ძე დადიანოვის სიკვდილი 1822.XII 12 (A:გვ. 267; B:გვ. 314; C:184r); 11) თავად ზურაბ წერეთლის სიკვდილი 1823. 1.28 (A:გვ. 267—8; B: გვ. 314; C 184r); 12) ლევან დადიანის მიერ როსტომ-ბეგ შარვაშიძის გაქრისტიანება და მისთვის თავისი დის, მანუჩარ შარვაშიძის ნაყოლარის, ქეთევანის შთახოვება (A გვ. 268; B:გვ. 314; C:184r-v).

აქ მოტანილი ყველა ამბავი სამივე ნუსხაში ერთნაირი მწკრივითა და სისტულითაა დაცული. ამიტომ ისინი თვითონ ავტორ ნ. დადიანის ჩანართი უნდა იყოს 1819 წლის შემდეგ თანდათანობით, თუ არა და 1823 წელს ერთბაშად, ხოლო ავტორგრაფიდან მათი გადაწერა უნდა მომხდარიყო 1823 წლის შემდეგ.

ზევდიდურ ნუსხას ასხვევებს თბილისური ნუსხებისაგან ისიც, რომ იგი შევსებულია თვითონ ნ. დადიანის მიერ. ასე, მაგ., VII თავის ბოლოზე მიწერილია: „ნიკოლაო დადიანოვი პირველი“ (82r). ხელმოწერა შესრულებულია ნ. დადიანისაგან; იგი ემთხვევა ამ უკანასკნელის ხელრთვის ავტორგრაფულ წერილში დავით თარხანოვისადმი¹.

შევსებულ-ჩამატებული ადგილები ბევრია ზევდიდურ ნუსხაში და ისინი ყველა ავტორგრაფული არ უნდა იყოს, ვინაიდან ორი განსხვავებული ხელით არის შესრულებული: გიორგი მდივნისეული მრგვალი მხედრულით და ნიკო დადიანისეული კუთხოვანი მხედრულით. ამის საილუსტრაციოდ მოგვაქვს აქვე ფოტოსურათი ჩამატებული სიტყვებისა C ხელნაწერის 112r-დან: „და გუნდ-მან“ და 137v-დან: „წელს ქსტესით 1756“.



სურათი 2.

¹ ხელნაწერთა ინსტიტუტი, Hd—4219.

ამიტომ უნდა ვიფიქროთ, რომ C ხელნაწერის ტექსტის შესწავლას ახდენდა როგორც ავტორი ნიკო დადიანი, ისე გიორგი მდივანი თუ მისი ხელის რომელიმე სხვა გადაწველი, რა თქმა უნდა, ავტორის კარნახითა და ზედამხედველობის ზოგიერთი შენაწევრი C ნუსხისა შესრულებულია აგრეთვე (მაგ. 63r, 84v, 118r, 164r).
C ხელნაწერის შენაწევრთა რამდენიმე შემთხვევაში სამივე ნუსხა ერთმანეთს ემთხვევა:

G	A	B
ფურცელი	გვერდი	გვერდი
22r	38	37
63v	105	115
109v	164	201
112r	158	206
113r	169	207
137r	201	247

C ნუსხის შენაწევრი თუ ავტორისაგან შემოწმებული მასალის მიხედვით B და C ნუსხები, A ნუსხისაგან განსხვავებით, ერთმანეთს ემთხვევიან. ასე, მაგალითად:

- | B და C | A |
|--|--|
| 1. „ხოლო ივერიის მეფობის განკერძოების შემდგომად იქმნენ მეფენი საქართველოსა შინა ვიდრე აღზოცამდე ცხრამეტი —19“
(გვ. 161, 87r). | არ წერია
(მდრ. გვ. 138). |
| 2. დიმიტრი თავდადებულის ძის, გიორგის გამეფების თარიღად წერია 1718
(გვ. 111, 61r). | წერია 1318
(გვ. 103). |
| 3. ლევან II დადიანის რიღით ჯეროვინ იკადრებდა ქურდობასა“ ოდიშნი
(გვ. 210, 114r). | „ვერვინ იკადრებდა“
(გვ. 170). |
| 4. შანაყაშმა იმერეთში გაამეფა არჩილი „წლისა 14“
(გვ. 214, 116v). | „წელსა 14“
(გვ. 173). |
| 5. VII თავის დასასრულს მოცემულია ავტორის ხელრთვა: „ნიკოლაჲ დადიანოვი პირველი“
(გვ. 152, 82r). | არ არის,
გადაშლილია
(მდრ. გვ. 131) |
| 6. თეიმურაზ II-ის სიკვდილის შემდეგ ერეკლე II-მ „შეაერთა მეფობა ქართლისა და კახეთისა წელს ქრისტესით 1762“
(გვ. 160, 86v). | არ არის თარიღი
(გვ. 138). |

7. 1822 წელს რომ აღბახეთის მთავარი დიმიტრი შარვაშიძე მოკვდა, ერმოლოვმა მიხეილი დანიშნა ახალ მთავრად „შინაგანის“ აღბახეთისათ.

„შუა ტანის“ აღბახეთისათ (გვ. 267).



8. გრ. დადიანი ფოთიდან „თვით წარვიდა ახალციხეს“

„თვით წარვიდა“ (გვ. 218).

9. კლარჯეთის გეოგრ. აღწერილობაში ნათლისმცემლის მონასტრის შესახებ წერია: „სადა ესვენა ჭორხი ნათლისმცემლისათ“

ეს სიტყვები არ არის (შდრ. გვ. 148)

(გვ. 177. 95 v)

C ნუსხა თვითონაც შორდება A და B ნუსხებს. ასე, მაგალითად:

C

A და B

1. ლევანი კახეთიდან ოდიშს „წარიყვანა მამამან მისმან მანუჩარ დადიანათ“

„მოაყვანინა მანუჩარ დადიანმა კახეთით ძე თვისი ლეონ“.

(90r).

(გვ. 167, გვ. 205—206).

2. ვახტანგ V-მ მისცა ლევან III დადიანს „მისწული თვისი თამარ“

... „მისწული თვისი მეუღლედ თამარ“

(184v).

(გვ. 173, გვ. 214).

ერთგან კი B ნუსხა შორდება A და C ნუსხებს: ბაბა ხანი რომ ერგენის ციხეს შიადგა, შივ მყოფ ციციანოვს სამი ათასი მხედრობა შეაფლავა (A: გვ. 237, C: 162r). მაგრამ არ წერია სიტყვა „მხედრობა“ B ნუსხაში (შდრ. 283—284).

ვინაიდან სამივე ხელნაწერი ერთმანეთს სცილდება ნაწევრებ მიჯალითებში, უნდა ვიფიქროთ, რომ ისინი არ არიან ერთმანეთისაგან გადაწერილი, არამედ საერთო ავტორისგან სხვადასხვა პირთა მიერ ცალცალკე გადაწერა წარმოადგენენ.

სამივე ნუსხა შინაარსის თვისებისა და შედგენილობის პრინციპის მიხედვით ერთმანეთს ემთხვევა. ე. ი. ერთი, ავტორისეული რედაქციისა; ისინი ერთმანეთისაგან განსხვავდებიან მხოლოდ ვარიანტულად, შინაარსის სიდიდის მიხედვით, რაოდენობრივად. თუ ამ მხრივ შევადარებთ მათ ერთმანეთთან, დავინახავთ, რომ B და C ნუსხები ერთმანეთს ემთხვევიან, A ნუსხა კი მათგან განსხვავებულია. ასე, მაგალითად:

B და C

A

1. „გულდამაყრის“

„გულდამარის“

(გვ. 148, 79v).

(გვ. 129).

2. ერთმანეთს გადაემტერნენ „მეფე ლეონ და დადიანი მამია“

„მეფე ლეონ დადიანი მამია“

(გვ. 203, 111r).

(გვ. 166).



ქართული ენის ენციკლოპედია

- | | |
|--|---|
| 3. „ოდეს მე არღა ვიქნები სოფელსა
ამას“
(გვ. 254, 142r). | „ოდეს მე არღა ვიქნები
სოფელსა“
(გვ. 207). |
| 4. „იხილეს მურძუკთა განსვენება თაჲისა
მათისა სვანეთს. ამისთჲის უწოდეს სა-
ვანეთი. და ამის გამო ეწოდა „სვანეთი“
(გვ. 190, 104r). | „... უწოდეს სვანეთსა
გამო ეწოდა სვანეთი“
(გვ. 157). |
| 5. ოტია დადიანი „მოუძღურებულ იყო
მოხუცებულობისა გამო“.
(გვ. 247, 137r). | „... უძღურებულ იყო“
(გვ. 231). |
| 6. აფხაზეთს ფლობდნენ „მარვაშიცნი
ზურაბ, ქელაიშ-ამგედ-ბეგ და ბეჭირ-ბეგ“
(გვ. 250, 139v). | „... მარვაშიცნი ზურაბ,
ქელაიშ-ამგედ-ბეგ“
(გვ. 203). |

7. B და C ნუსხების მიხედვით, ალექსანდრე არჩილის ძე გარდაიცვალა რიგაში 1710 წელს. „და მოსწყდა უწყობთ, ხოლო გვამი მისი მოიტანეს მოსკოვს. მისცა გელწიფემ დონის მონასტერი ხასადლოდ და დაფლეს მუნ. ხოლო შემდგომად... მოკვდა არჩილ მეფე... 1710, დაფლეს იგიცა დონს დიდითა პატრიითა, ხოლო მამული მისი დარჩა ცოლსა მისსა დედოფალსა ქეთევანს და ასულსა მისსა დარეჯანს“ (გვ. 233, 128r).

A ნუსხაში კი, გამოტოვებულია რა არჩილის სიკვდილი, წერია შემდეგი გაუგებრობა: ალექსანდრე არჩილის ძე მოკვდა რიგაში 1710 წელს. „დაფლეს იგიცა დონს დიდითა პატრიითა, ხოლო მამული მისი დარჩა ცოლსა მისსა დედოფალსა ქეთევანს და ასულსა მისსა დარეჯანს“ (გვ. 188—189).

8. B და C ნუსხების მიხედვით, 1732 წელს ალექსანდრე V-მ შეირთო ლეიან აბაშიძის ასული. ამის გამო დადიანი გადაემტერა მეფეს და „აოხრებდა იმერეთს“. ალექსანდრე V ქუთაისში წაიკეტა, რომელიც ვერ აიღო დადიანმა. „ამათ ყანთა წოვიდა ფაშა ფოთს, რათა უმეტესად დაიპყრას კიდურნი შაჲის ზღვისანი“. მეფე გაპყვა ფაშას და „ერთად წარვიდენ ოდიშს. გარნა არა მივიდა დადიანი და დახიზნულ-ყო ყოველი ოდიში. მუნით წარვიდენ და მოსწყვეს ეკლესია... ილორს“ (გვ. 240—241, 133r).

A ნუსხაში, გამოტოვებულია რა ფაშის შემოჭრა ზღვის სანაპიროზე ლოგიკური ძაფი აქვს დაკარგული იმას, რაც დაწერილია: დადიანმა რომ იმერეთის აოხრებას ხელი მიჰყო, მეფე და აბაშიძე ქუთაისში გახაგრდნენ. დადიანმა კი „დახიზნულ-ყო ყოველი ოდიში. მუნით წარვიდენ და მოსწყვეს ეკლესია... ილორს“ (გვ. 195).

9. ასეთივე გამოტოვება და მის შედეგად უზრობა ახასიათებს A ნუსხას კიდევ ერთგან: ალექსანდრე V-სა და ოტია დადიანს შორის შური გაჩნდა. მეუღლეს თავის დედინაცვალს, თამარ დედოფალს დააბრალო და მოკლა. დადიანი გეგუთს დაბანაკდა საომრად. მას ვიოგილ რაჰმის ერისთავი შეუერთდა. მეფის ლაშქარმა დადიანი დაამარცხა გეგუთში და ერისთავი მოკლა 1749 წელს. „და იქჲნა მის წილ მეფედ ძე მისი სოლომონ“ (გვ. 200).

B და C ნუსხები სისრულით ვაღმოგვეცემენ ამ ამბავს, რაც ამიტომ საესებით ნათელი ხდება: მეფემ დაამარცხა დადიანი და ერისთავი გეგუთში 1743 წელს. შემდეგ იერიგდნენ მეფე და დადიანი. ბოლოს ალექსანდრე V-მ გადარცხა ხახულის ხატი, რამლის ძალითაც წამოსციკიდა მას თვალები და

მოკვდა 1749 წლის მარტში. „და იქნა მის წილ შეფედ ძე მისი სოლომონი“ (გვ. 245—246v).

ამ შედარებებიდან ირკვევა, რომ B და C ნუსხები უფრო სწორი და გამართული, სრული და ავტოგრაფთან ახლოს ვიდრე A ნუსხა.

A ნუსხის შესახებ ისიც უნდა ითქვას, რომ ხელნაწერის 269-ე გვერდზე მიწერილია ერგენს ვილაც ბალდასაროვის წასვლისა და მდ. მტკვრის 1839 წ. 24 მაისის აღიდების მომთხრობელი ამბავი. ამ მინაწერის ბოლოს დამწერილია: „ქმნილი წიგნი ესე თა ნიკოლაი დადიანოვის მიერ“. მინაწერი არაღიწით არ ეხება „ქართველთ ცხოვრების“ მინაწარს და იგი უნდა იყოს ან ხელნაწერის ოდინდელი მფლობელის ზაალ ზაალოვის ნახელავი. ამიტომაც არის, რომ B და C ნუსხებში ისტორიული თხრობის დასასრულს არ მოთხოვება არც ოდინდელი მინაწერი და არც ავტორის ხსენება (მდო. B:გვ. 315; C:184v).

ამრიგად, დავამტკიცეთ რა, რომ B და C ნუსხები A ნუსხაზე უფრო სრული, სწორი და ავტოგრაფთან ახლოს მდგომია, ახლა უნდა შევადაროთ ისინი ერთმანეთს და მათგან გამოვყოთ უცუთესი, რათა იგი საფუძვლად დაედევთ „ქართველთ ცხოვრების“ ტექსტის ჩვენს გამოცემას.

შედარებისას ირკვევა, რომ C ნუსხა მთლიანად ვერ შეუსვია და შეუსწორებია ნ. დადიანს და ამიტომ იგიც ჩამოღვარდება B ნუსხას ზოგჯერით უსრულობა-უზუსტობით. ასე. მაგალითად: 1) C ნუსხაში ცარიელადაა დატოვებული ის ადგილები, სადაც ჩაწერილი უნდა იყოს თარიღები სოლომონ პირველისა და კაცია დადიანის ცოლის. ელისაბედის გარდაცვალებისა (141v 138r), მაშინ როცა B ნუსხაში აღნიშნული თარიღები ჩაწერილია (გვ. 253, 248); 2) C ნუსხაში ლევან კახთა მეფის გარდაცვალების თარიღად ჩაწერილია 1541 წელი (90r). მაშინ როცა B ნუსხაში მოცემულია სწორი თარიღი: 1574 წელი (გვ. 167); 3) C ნუსხაში გკითხულობთ: „ჯინი“ (183v), B-ში სწორ დორბას: „ჯიქნი“ (გვ. 313); 4) C ნუსხაში წერია: „შარპიძეთა“ (181v), ხოლო B-ში: „შაოვაშიძეთა“ (გვ. 311).

ახლა შევხებით იმ „სხვა ნუსხას“ (другой список), რომელსაც ე. თაყაიშვილი იხსენიებს ნ. დადიანის „ქართველთ ცხოვრების“ ირიგინალური ნაწილის თავის გამოცემაში. იმ „სხვა ნუსხაში“ სიტყვების „სომარებითა“-ს, „ხასან-ბეგ“-ისა და „თადა“-ს მაგივრად წერებულა „საომარებითა“, „ჰასან-ბეგ“ და „დათა“¹. მაგრამ ეს სიტყვები აშაირად დაბეჭდილია გაზ. „ივერიის“ ტექსტში². რაც შეეხება ჩვენთვის ცნობილ ნუსხებს, „საომაზებითა“ და „თადა“ წერია სამივეში (A:გვ. 259, 266; B:გვ. 306, 313; C:178r. 183r), ხოლო „ჰასან ბეგ“ B და C ნუსხებში (გვ. 308, 179v).

გაზ. „ივერიის“ დაბეჭდილი ტექსტი, როგორც ენახეთ, გამოქვეყნებულია B ნუსხიდან. ამიტომ სიტყვები: „საომარებითა“ და „დათა“ გაზეთის რედაქციის მიერ შეტანილ შესწორებას უნდა წარმოადგენდეს. აქედან კი „სხვა ნუსხა“, რომელსაც ე. თაყაიშვილი ასახელებს, „ქართველთ ცხოვრების“ ხელნაწერი კი არ ყოფილა, არამედ გაზეთ „ივერიის“ დაბეჭდილი ტექსტი უნდა იყოს, რომელიც ე. თაყაიშვილს A ნუსხაზე მდარე ხელნაწერიდან გადაბეჭდილად მიანდა³.

¹ Описание, 1¹, გვ. 49, 51, 55.

² გაზ. „ივერია“, 1877, № 4, გვ. 15; № 18, გვ. 14, 16.

³ Описание... 1¹, გვ. 57.

ამით ჩვენ ე. თაყაიშვილის მიერ დასახელებული „სხვა წიგნის“ სათავეში მოხსნილად მიგვაჩნია და ნ. დადიანის „ქართველთა ცხოვრებას“ ამგვარად საში ხელნაწერის სახით (A, B, C.) მოღწეულად ვთვლით.

წარმოდგენილი ტექსტობრივი შედარების შედეგად ჩვენს მიერ დასკვნამდე, რომ A, B და C ნუსხებიდან ყველაზე სრული არის B ნუსხა, რომელიც გავიხადეთ „ქართველთა ცხოვრების“ წინამდებარე განოცემის საფუძვლად.

„ქართველთა ცხოვრების“

შინაარსი, შედგენილობა და ზუბლიკაციები

„ქართველთა ცხოვრების“ შინაარსი წარმოადგენს საქართველოს პოლიტიკური ისტორიის შემოკლებულ გადმოცემას უძველესი დროიდან XIX საუკუნის ოციან წლებამდე. იგი 15 თავისაგან შედგება: I—VI თავებში მოთხრობილია საქართველოს უძველესი ისტორია და ერთიანი საქართველოს ცხოვრება (A:გვ. 3—119; B:გვ. 3—134; C:1r—73r); VII—XIV თავებში მოცემულია საქართველოს კუთხეების გეოგრაფიული აღწერა და ქართული სამეფოების პოლიტიკური თავგადასავალი 1469 წლიდან 1749 წლამდე (A:გვ. 119—200; B:გვ. 134—246; C:73r—136v); XIV თავშივე ავტორი შორდება თავის მთავარ წყაროს, ვახუშტის „საქართველოს ცხოვრებას“ და მისგან დამოუკიდებლად ჩაერთავს სოლომონ პირველის მეფობის მიმოხილვას 1749—1784 წლებში (A:გვ. 200—206; B:გვ. 246—253; C:136v—141v); ამავე თავის ბოლო ნაწილში ნ. დადიანი მოკლედ ეხება ლიხთ-იმერეთის პოლიტიკურ ცხოვრებას 1784 წლიდან 1810 წლამდე (A:გვ. 208—246; B:გვ. 255—294; C:143r—169r); XV თავი წარმოადგენს „ქართველთა ცხოვრების“ უკანასკნელ ნაწილს, რომელშიც მოკლედ აღწერილია ლიხთ-იმერეთის პოლიტიკური თავგადასავალი 1810 წლიდან 1823 წლამდე (A:გვ. 247—268; B:გვ. 294—315; C:169v—184v).

ამრიგად, ნიკო დადიანის „ქართველთა ცხოვრება“ სამი ნაწილისაგან შედგება; პირველში მოცემულია საქართველოს ისტორია უძველესი დროიდან 1469 წლამდე, მეორეში—1469 წლიდან 1749 წლამდე. ამ ორ ნაწილში ამთავრებს ავტორი ვახუშტის ვრცელი თხზულების, „საქართველოს ცხოვრების“ შემოკლებულ მიმოხილვას. მესამე ნაწილი კი, სადაც მოთხრობილია ლიხთ-იმერეთის პოლიტიკური თავგადასავალი 1749—1823 წლებში, შედგენილია ვახუშტის თხზულებისაგან დამოუკიდებლად თვითონ ნ. დადიანის მიერ.

ჩვენ აქ საგანგებოდ უნდა შევხებით სოლომონ პირველის მატიაეს.

ნ. დადიანს თავის თხზულებაში სამი წინასიტყვაობა მოეპოვება: პირველი უძველესი თხზულების თავში და განმარტავს „ქართველთა ცხოვრების“ შედგენის მიზეზსა და მიზანს, მეორე წინასიტყვაობაში ავტორი განმარტავს იმას, თუ რატომ მოუთხრობს იგი საქართველოს ისტორიას ცალ-ცალკე ქართული პოლიტიკური ვრთველების მიხედვით.

მე-14 თავი მიძღვნილია ლიხთ-იმერეთის პოლიტიკური თავგადასავალი-სადმი 1810 წლამდე. აქ თხრობა უწყვეტად მიმდინარეობს, ისე რომ არსად ტექსტში განმარტებითი წინააღმდეგობის მოლოსიტყვაობანი ჩართული არ არის. იქ, სადაც ნ. დადიანი ამთავრებს იმერეთის მეფე ალექსანდრე V-ზე საუბარს, ყოველგვარი განმარტებითი ჩანართის გარეშე გადადის სოლომონ პირველის

მეფობის აღწერაზე ასე: მაგ., იგი წერს: ალექსანდრე V „მოკლე მართლმადიდებელი სოლომონის“ და სხვ.

მაგრამ სოლომონ პირველის მეფობის შემდგომი ამბების ნაწილს თავისი თხზულების ნ. დადიანი წაუმძღვარებს მესამე წინასიტყვაობას, რომლის პირველი აბზაცი თავისი შინაარსით ბოლოსიტყვაობა არის „ქართველთა ცხოვრების“ წინა ორი ნაწილისა ერთად. იქ ნ. დადიანი ამბობს: „განმეორებთ ახლად შევსებულ ესე ქართველთა ცხოვრება დაბოლოება ფრასთა“, მაგრამ „არცაღა დამიმეორებდეს და არცა დამიმეტებდეს მის უწინდელთა ქართველთა მესტორითაგან და ნანდელნი იგი დამიდევს ვითარ ვიხილე მას შინაო“.

აქ ნ. დადიანს სოლომონ პირველის შატაბის ავტორიც სხვა ავტორებთან ერთად თითქოს თავის თავზე უწინდელ, ე. ი. სხვა პირად ჰყავს ჩათვლილი. მაგრამ აქ ნ. დადიანს უნებლიე შეცდომა გაპარვია, თორემ მას წინასიტყვაობის ეს აბზაცი ენდა ჩაერთო ალექსანდრე V-ის მეფობის აღწერის დასასრულს.

ყველაფერი გასაგები ხდება აღნიშნული წინასიტყვაობის მომდევნო აბზაცში: „ხოლო პირველის სოლომონ მეფობაზე წყნებული (ე. ი. 1749 წლიდან) ეიდრე აქამომდე (ე. ი. 1823 წლამდე). .. ჯერეთ არღა აღწერილ არიან არცა ძველსა და არცაღა ახლსა ქართველთა ისტორიასა შინა... ამისთვის მე... ესე შემდგომნი მოთხრობანი ანუ ისტორიანი, რომელნიმე სმენილნი და რომელნიმე თვით ჩემგან ხილულნი, აღვსწერეთ“.

შამასადაძე, „სოლომონ პირველის მეფობა“ დაწერილია ნ. დადიანის მიერ. მაგრამ, ამის მიუხედავად, ჩვენ იგი „ქართველთა ცხოვრების“ არაორიგინალურ, კონსექტურ ნაწილში მოვათავსეთ. აქამდე ჩვენ მივიყენებთ ნ. დადიანის უნებლიე შეცდომას, რაც აღნიშნულ წინასიტყვაობას ახსიათებს. ამ მხრივ ჩვენ იმით დავყვართ და ცალკე ქვეთავად გამოვყავით, რითაც მკითხველს ცნობას ვაძლევთ იმისა, რომ ეს ნაწილი დამოუკიდებელია მეორე ნაწილისაგან და შედის მესამეში.

შამასადაძე, სამივე ნაწილი „ქართველთა ცხოვრებისა“ ჩვენს გამოცემაში დაყოფილია სამ წიგნად. პირველ წიგნში მოთავსებულია საქართველოს ისტორია 1469 წლამდე, ხოლო მეორეში — გეოგრაფიული აღწერილობის ჩათვლით 1469 წლიდან 1749 წლამდე. რაც შეეხება მესამე წიგნს, ჩვენ მასში მოვათავსეთ ნიკო დადიანის მიერ ახლად შეთხზული ლიხთ-ინერეთის პოლიტიკური თავგადასავალი 1749 წლიდან 1823 წლამდე.

* * *

„ქართველთა ცხოვრებიდან“ პირველად დაბეჭდა 1784—1823 წლების ისტორიის შემკველი ნაწილი გაზეთ „ივერიაში“ 1877 წელს სათაურით: „ჩვენის ისტორიისათვის მასალა“ 8 წიგნად: № 5 (გვ. 11—13), № 6 (გვ. 12—14), № 7 (გვ. 12—15), № 8 (გვ. 11—14), № 12 (გვ. 13—15), № 13 (გვ. 14—16), № 14 (გვ. 14—15), № 18 (გვ. 14—16).

ამის შემდეგ, 1879 წელს თურნალში „ივერიაში“ თავის VII—VIII ნომერებში დაბეჭდა „ქართველთა ცხოვრების“ ის ნაწილი, რომელიც ეხება ლიხთ-

იმერეთის პოლიტიკურ თავგადასავალს 1469 წლიდან 1784 წლამდე ისტორიით: „იმერეთის ისტორია“ (გვ. 121—162). ნაშასადარსი იქვე დაიბეჭდა „სოლომონ პირველის მეფობაც“.

„ქართველთა ცხოვრების“ 1784—1823 წლების თავგადასავალი უწყვეტად გამოაქვეყნა ე. თაყაიშვილმა 1902 წელს წიგნში: «Объяснение к историческому обществу распространения грамотности среди грузинского населения», т. I, выпуск I (გვ. 14—56), რუსული თარგმანითურთ (გვ. 57—104). ეს გამოცემა გადმოიბეჭდა S—9 ხელნაწერიდან, ჩვენი კლასიფიკაციით—A ნუსხიდან. იქვე გამოქვეყნებულია ამ ხელნაწერის აღწერილობაც (გვ. 8—14, 104—105).

„სოლომონ პირველის მეფობაც“ მეორედ გამოქვეყნდა ს. კაკაბაძის წიგნში: „წერილები და მასალები საქართველოს ისტორიისათვის“, I, 1914 (გვ. 84—89). ამ გამოცემის ტექსტი ემთხვევა შურნ. „ივერიის“ ტექსტს და S—1738 ხელნაწერიდანაა (ჩვენი კლასიფიკაციით, B ნუსხიდანაა) გადაბეჭდილი.

[B ნუსხიდან გადაუბეჭდავს ჯერ გაზეთ და შემდეგ შურნალ „ივერიასაც“. ამ ხელნაწერის 192-ე გვერდზე, სადაც იწყება XIV თავი, საკუთრივ ლიხთ-იმერეთის პოლიტიკური თავგადასავალი, ფანქრით მიწერილია: „ჩვენის ისტორიის მასალა ნიკოლოზ დადიანისა. აქედამ“. ქვევით კი, 192-ე და 193-ე გვერდების აწივებზე ფანქრით მიწერილია და ძნელად იკითხება შემდეგი: „ეს მოთხრობა ნ. დადიანისა არის. ამ მეცხრამეტე საუკუნის პირველ ნახევარში დაწერილი. და ავტორი ერთს აღვღის ამბობს, რომ სოლომონ პირველიდამ რაც ცნობანია ამ წიგნში მოყვანილი, ჯერეთ არაად აღწერილი არიანო, არცა ძველსა და არცა ახალსა ქართულ ისტორიასა შინაო. მართლად და ამიტომ ღირს-ცნობად ვნახეთ დავბეჭდოთ[?] თავიდან შეუცვლელად“.

ამ მინაწერს შინააზრებით ემსგავსება გაზეთ „ივერიამ“ დაბეჭდილი შემდეგი განმარტებითი შენიშვნა: „ჩვენის ისტორიისათვის მასალა ამოღებულია ნიკოლოზ დადიანის ხელნაწერის თხზულებიდან, რომელსაც ჰქვიათ „ქართველთა ცხოვრება“. ჩვენ ამ თხზულებიდან ამოვიღეთ მხოლოდ იმ დროთა ამბავი, რომელიც დაიწყო 1784 წ. და თავდება 1823 წლით. ღირს საცნობად დაეინახეთ ეს მით უფრო, რომ ნ. დადიანი რასაც მოგვითხრობს, ან თვით გაუგონია, ან თვით უნახავს“.¹

ამასთან დაკავშირებით ნიშანდობლივია ის, რომ გაზეთმა „ივერიამ“ თავის დურკლებზე ნ. დადიანის თხზულებიდან ამოღებული მასალა დაასათაურა ამნაირად: „ჩვენის ისტორიისათვის მასალა“.²

ამიტომ საფიქრებელია, რომ B ნუსხაში ზემოთ აღნიშნული მინაწერები შესრულებული უნდა იყოს გაზეთ „ივერიის“ თანამშრომლის მიერ, რომელსაც უკისრია ზრუნვა დადიანის თხზულების უკანასკნელი ნაწილის გამოქვეყნებისათვის. მისი ხელით უნდა იყოს აგრეთვე დასმული B ნუსხაში წითელი ფანქრით შესრულებული სასენი ნიშნები, ალბათ, ბეჭდვის გასაადვილებლად (260-ე გვ. დან ბოლომდე).

ამრიგად, A და B ნუსხები ორივე გამოყენებულია აუბლიკაციისათვის ჯერ გაზეთ და შემდეგ შურნალ „ივერიის“ მიერ, აგრეთვე ე. თაყაიშვილისა და ს. კაკაბაძის განაცხადებით.

¹ გაზეთ „ივერია“, 1877, № 5, გვ. 11, სქილით.
² იქვე, № 5.

6. ღაღიანის „ქართველთა ცხოვრების“ ადგილი და მნიშვნელობა ქართული ისტორიულ მეცნიერებაში



„ქართველთა ცხოვრება“, როგორც ვიცით, წარმოადგენს სპეციალურ ხელმძღვანელოს და შედგება სანი ნაწილისაგან. ადრეული ორი ნაწილი მოიცავს საქართველოს პოლიტიკურ ისტორიას, შემოკლებულს „ქართლის ცხოვრების“ კრებულიდან და სხვა ქართველ ავტორთა ნაშრომებიდან. მესამე ნაწილი ეკუთვნის თვითონ ნიკო ღაღიანს, რომელმაც ანთ განაგრძო ლიხთიმერეთის პოლიტიკური თავგადასავლის თხრობა 1749 წლიდან 1823 წლამდე.

ვინაიდან ნ. ღაღიანს თავისი პედაგოგიური დანიშნულებისათვის საქართველოს ისტორიის შემოკლებულად შედგენა აინტერესებდა, მას ხელი მოუქცია დავით ბატონიშვილის შემოკლებული თხზულებისათვის, რომელიც დაიბეჭდა თბილისში 1800 წელს „ნარკუჭვი-ს“ სახელწოდებით.

„ნარკუჭვის“ კვალი აშკარად აღწერა „ქართველთა ცხოვრების“ წინასიტყვაობას, სადაც ზოგიერთი ადგილი სიტყვა-სიტყვათაა გადაწერილი „ნარკუჭვის“ წინასიტყვაობიდან. ასე, მაგალითად:

„ნარკუჭვი“

„ქართველთა ცხოვრება“

1) „ვინათგან ბუნება გონიერებითი ასწავებს ყოველთა თავისა თვისისა უმჯობესისა აღრჩევასა, ამისთვის მეცა უმჯობესად ვრაცხე შრომად ესე“ (გვ. ე).

„ვინათგან სჯული ბუნებითი ასწავებს ყოველთა თავისა თვისისა უმჯობესისა აღრჩევასა, ამისთვის მეცა უმჯობესად ვრაცხე შრომად ესე“.

2) „ჩვენი ერნი „მოკლებულ იყვნენ“ თავიანთ ისტორიას. „ამად საჭირო იყო ისტორიისა და შემეცნება“ და ამიტომაც დაეწერე ეს თხზულებაო (იქვე).

„და ვინათგან... მოკლებულ იყვნენ ერნი ჩვენი ამავითართა ისტორიათა... და ძვილ სადამე იპოებოდა ჩვენსა ქვეყანასა ქართველთა ცხოვრება... ამისთვისცა... აღესწერე ესე ქართლის ცხოვრება შემოკლებული“.

3) „გარნა არა მრცხენის, არამედ რომელ გავლიდებულ ვიყამს სიყვარულისათვის მამულისა, რომელსაცა თავი თვისი ნა მიყოფიეს სისხლითურთ მსხურობლად ტრახუნსა ზედა სიყვარულისასა დასაწყველად, რომელიცა არა ვპრიდებ შრომასა სარგებელისათვის მამულისა, რათა აღმოვქანდე სიყვარულითა, ერთგულებითა და მსახურებითა და რათა მეცა ნიადგ დაუვიწყებლობასა შინა მათსა ვიყო მათ მიერ სასოვ“ (გვ. ვ).

„გარნა არა მრცხენის, რათა გავლიდებულ ვიყო მსახურებისათვის მამულისა, რომელსაცა მზად მიყოფიეს თავი ჩემი სისხლითურთ მსხურობლად ტრახუნსა ზედა სიყვარულისასა დასაწყველად; რომელმანცა არა ვპრიდებ შრომასა სიყვარულისათვის მამულისა, რათა აღმოვინდე მსახურად და მათ მიერ მქონდეს ბსოვნა“.

მაგრამ „ქართველთა ცხოვრების“ წინასიტყვაობაში, ამას გარდა, ნ. ღაღიანი წერს, რომ ეს თხზულება შევადგინე ჩემი მოწადენებისთვისო. ამასთანავე, შევთხვე იგი იმ მიზნითაც, რომ მისი ცოდნით უმჯობესად წარმართონ



აწყო ცხოვრება მისმა მკითხველებმაო.—არც ერთი ეს მოხერხება არ მოხერხდა.
 ვის“ წინასიტყვაობაში არ არის¹.

„ქართველთა ცხოვრებას“ დ. ბატონისშვილის „ნარკვეთი“² და „ნარკვეთი“³ ხედავს მხრივ ცხასიათებს. სამივე წიგნის საერთო სათაური: „სტატუს-კვო“⁴ და „ქართული ისტორია“⁵. ნ. დადიანს გადმოწერილი აქვს დ. ბატონისშვილისაგან. „ნარკვეთიდან“ გადმოწერილი მას პირველი თავის პირველი აბზაცი: „ქართველთ ისტორია იპყრობს... და ბაგრატიონთა“⁶, აგრეთვე მთლიანად მეორე თავი: „ქართლი აღმშენა... და გარემოთაცა წელსა 1806“⁷. „ნარკვეთიდან“ გადმოწერილი მესამე თავიც, გარდა აღ. მაკედონელის ლაშქრობის, ნაბუქოდონისსორისაგან იერუსალიმის მოხრებისა და საქართველოში კაციკამიონის გავრცელების ამბებისა⁸.

დ. ბატონისშვილის „ნარკვეთი“ იმდენად არის შემოკლებული, რომ მეფერი რამა მასში გამოტოვებული და რაც არის, მხოლოდ უბრალოდაა დასახელებული, ისე რომ თბრობითი ხასიათი მას ხშირად დაკარგული აქვს, ამბები არაა მასში გადმოცემული, ამასთანავე, იგი მართო აღმოსავლეთ საქართველოს ესება და გრძელდება მხოლოდ ერეკლე მეორის გარდაცვალებამდე. როგორც ჩანს, ამიტომ ნ. დადიანს იმთავითვე ხელი აუღია მის შემდგომ გაშუქებაზე.

ნ. დადიანი, როგორც ვიცით, საქართველოს შემოკლებულ ისტორიას აღგენდა. მაგრამ უკანასკნელი ისეთი უნდა ყოფილიყო, რომ უბრალო ჩამოთვლა-დასახელებების ფარგლებს გაშორებოდა და თბრობითი შინაარსი ჰქონოდა, რათა ცოდნა მიეცა მკითხველისათვის, ვინაიდან გამიზნული იყო სასწავლო წიგნად. ამასთანავე, თავისი „ქართველთა ცხოვრების“ შედგენისათვის ნ. დადიანს აინტერესებდა საქართველოს ისტორიაში ლიბთ-იმერეთის თავგადასავლის წარმოჩენაც. ეტებდა რა ამ თვალსაზრისით თავის ლიტერატურულ წყაროებს, მან სრულიად სამართლიანად აიჩინა ეახუშტი ბატონისშვილი.

ქართული მეცნიერული ისტორიოგრაფიის ფუძემდებელი აკად. ივ. ჯავახიშვილი აღნიშნავდა, რომ ეახტანგ VI-ის „სწავლულ კაცთა“ კომისიამ თავის ამოცანად დაისახა ძველი „ქართლის ცხოვრების“ კრებულის შევსება-გაგრძელება საქართველოს პოლიტიკური თავგადასავლით მე-14—მე-17 საუკუნეებში, ამასთანავე გამორკვევა საქართველოს პოლიტიკური დაშლის მიზეზისა და დროისა, აგრეთვე ცალკეული სამეფო-სამთავროების ბატონ-ბატონთა ვინაობისა⁹.

¹ ნ. დადიან-სათვის ცნობილი ყოფილა ჰაბენა ორბელიანის „ამბავნი ქართლისანი“ და მისი წინასიტყვაობაც გამოტყუებულია. აივ. შავლითაძე:

„ამბავნი ქართლისანი“ „ქართველთა ცხოვრება“

„ხელ-ეყავ აღწერად პირველად, რათა ...მე... ვე შემდგომი... ისტორიანი აღესწერე არა დაიწერებულ იქნენ ეყვითარნი ამბავნი საბაოროად და სასაოცებლოდ ყოველთა მოყვანა მეორედ. შემდგომში ჩვენნი მოაწინებდენ“ რეთა მისტორიციასა“.

ჩემს აღწერილობ (საქართველოს ცხოვრება, წიგ. III, 1913, ხ. ტიჭინაძის გამოც., გვ. 53).

² შდრ. ნარკვეთი, გვ. 26.

³ შდრ. იქვე, გვ. 26-27.

⁴ შდრ. იქვე, გვ. 27-28, 29.

⁵ ივ. ჯავახიშვილი, ძველი ქართული საისტორიო მწერლობა, 1945, გვ.



ამ საკითხებზე მუშაობისას კომისია იდგა საქართველოს ერთიანი ტელევიზიის, და ბერი ეგნატაშვილის თაოსნობით შედგენილი „ახალი ქართლის ცხოვრება“ მსგავსია ამ მხრივ ძველი „ქართლის ცხოვრების“ ტომებისა. საქართველოს ერთიანობის დაშლის შემთხვევაში დასახლებული უმრავლესობის წინააღმდეგ მოუწიადა ვახუშტი ბატონიშვილს, რომელმაც პირველმა უბასუბა საქართველოს დამლილობის ხანის საისტორიოგრაფიო მოთხოვნას, მან საქართველოს ისტორია დაყო სამ ხანად. პირველში მოათავსა ერთიანობის პერიოდი 1469 წლამდე. მეორეში — დამლილობისა 1469 წლიდან, ხოლო მესამეში საუბრობს თავისი დროის ანბების შესახებ. სამეცნიერო ნაწილში იგი თავისი თხზულების მთავარ ელემენტებად მიიჩნევს ადგილს, დროს, ნათესაობასა და საქმიანობას და ყურადღებასაც მათ გამოორკვევაზე ამახვილებს¹.

წარმოათავდა რა ამნიარად მეცნიერულ მუშაობას, ვახუშტი ბატონიშვილმა თავისი თხზულების „საქართველოს ცხოვრების“ პირველი ნაწილი შეადგინა ძველი „ქართლის ცხოვრების“ კრებულის შემოკლებითა და შეესება-დაზუსტებით².

უფრო მნიშვნელოვანია ვახუშტის თხზულების მეორე ნაწილი, რომელიც ასეა დასათაურებული: „შენდგომად განყოფიერსა სამეფოსა სამ სამეფოდ და ხუთ სამთავროდ“³. აქ ვახუშტი ცალ-ცალკე მიმოიხილავს ყველა ქართული პოლიტიკური ერთეულის ისტორიას: 1) „ცხოვრება და ქმნულება მეფეთა ქართლისათა“⁴, 2) „ქმნულება და ცხოვრება კახეთისა და ჰერეთისა“⁵, 3) „ცხოვრება სამცხე-კლარჯეთისა“⁶ და 4) „ცხოვრება ეგრის-აფხაზეთისა“⁷. ეს უკანასკნელი ძირითადად შეესება იმერეთის სამეფოს და იქვე, შვიდადშიგ ჩართულია ცნობები გურია-ოდიშ-სვანეთ-აფხაზეთის სამთავროების პოლიტიკური ისტორიის შესახებაც.

თავისი თხზულების მეორე ნაწილში ქართლის სამეფოს ისტორიას ვახუშტი უშუალოდ განაგრძობს 1469 წლიდან. როდესაც გარდაიცვალა ერთიანი საქართველოს უკანასკნელი მეფე გიორგი მეფე და საკუთრივ ქართლის მეფედ დაჯდა მისი ძე კოსტანტინე. ეს თარიღი მას მიანიჭა ერთიანი საქართველოს პოლიტიკური დაშლის დასასრულად. ამისთანავე, გვიანდელი ქართლის სამეფოს ვახუშტი თვლის ერთიანი საქართველოს პირდაპირ მემკვიდრედ. ამის გამოა, რომ იგი გვიანდელი ქართლის სამეფოს ისტორიას არ წაუმძღვარებს წინანდელი ხანის პოლიტიკურ მიმობილვას; ასეთად მას მიანიჭა ის, რაც ნათქვამია ერთიანი საქართველოს ისტორიაში.

რაც შეეხება ა დანარჩენ პოლიტიკურ ერთეულებს — კახეთისა და იმერეთის სამეფოებსა და სამცხე-კლარჯეთის სამთავროს, — მათ წინანდელ პოლიტიკურ ისტორიას ვახუშტი ცალ-ცალკე იკვლევს და იძლევა ქართულ ისტორიოგრაფიაში პირველ და სერიოზულ ცდას მისი სისტემატიზაციისას. მის

¹ ივ. ჯავახიშვილი. ძველი ქართული ისტორიის მწერლობა, 1945, გვ. 343.
² იქვე, გვ. 329.
³ იქვე, გვ. 331.
⁴ საქართველოს ცხოვრება, წიგნი II, ხ. კიკინაძის გამოცემა, 1913, გვ. 16.
⁵ იქვე.
⁶ იქვე, გვ. 146.
⁷ იქვე, გვ. 222.
⁸ იქვე, გვ. 269.

მიუხედავად, რომ ვახუშტის შრომის ეს ნაწილი გარკვეული ხარვეზებით ხასიათდება, ამას მაინც დიდი მნიშვნელობა აქვს და აქვს საქართველოს ისტორიის სისტემატური შესწავლის საქმეში.

უფრო მეტი მნიშვნელობა აქვს ჩვენი მეცნიერებისათვის თხზულების იმ ნაწილს, რომელშიც ცალ-ცალკე და სისტემატურად ხრობილი პოლიტიკური თავგადასავალი საქართველოს სამეფო-სამთავროებისა XV საუკ. ნახევრიდან XVIII საუკ. ნახევრამდე, ეს იყო ახალი სიტყვა ჩვენს ისტორიოგრაფიაში. „ქართლის ცხოვრების“ არც ერთ გაგრძელებაში (პროფ. ს. ყაუხჩიშვილის ტერმინოლოგიით, ტექსტში¹), ისევე როგორც სხვა ცალკეულ ავტორთა თხზულებებში, დაშლილობის ხანის საქართველოს ისტორია ამ თვალსაზრისით არ არის დაწერილი: ყველა თხზავდა ძველი „ქართლის ცხოვრების“ კრებულის მიხედვით, ერთიანი იმის თვალსაზრისით, წერდნენ მართლაც ქართლის სამეფოს ისტორიას და ამიტომ დანარჩენი პოლიტიკური ერთეულების შესახებ იძლეოდნენ მეტად მცირე და ფრაგმენტულ, ერთმანეთისაგან მოწყვეტილ ცნობებს, მაშინ როცა დაშლილობის ხანის ფეოდალური საქართველო რეალურად რამდენიმე ერთმანეთისაგან დამოუკიდებელ ცალკეულ პოლიტიკურ ერთეულს წარმოადგენდა და მისი ისტორიაც ამ ერთეულების ცალ-ცალკე და სისტემატური შესწავლით უნდა დაწერილიყო. ეს ამოცანა შეასრულა ვახუშტმა და ამით პრწყინვალედ გადაჭრა პირველმა ის დიდი პრობლემა, რომელიც საქართველოს სამეფოს დაშლამ წამოუყენა ქართულ ისტორიოგრაფიას.²

სწავლობდა რა საქართველოს ისტორიას დაშლილობის ხანის თვალსაზრისით, ვახუშტი ბატონისშვილი ერთნაირი სიძლიერით თხზავდა ისტორიულ თავგადასავალს ყველა ქართული პოლიტიკური ერთეულისას და ამით თავის გენიალურ შრომაში საქართველოს ერთიანობის თვალსაზრისსაც ატარებდა.

დადანი, რომელმაც ძირითადად ვახუშტის „საქართველოს ცხოვრების“ გამოყენება მოისურვა „ქართველთა ცხოვრების“ შესადგენად, დიდი ისტორიკოსის აღნიშნულ თვალსაზრისზე დადვა. ამთავრებდა რა „ქართველთა ცხოვრებას“ 1469 წლით, იგი, ვახუშტის მიზაძვით, მომდევნო ნაწილის წინასიტყვაობაში წერდა: „ხოლო ამით შემდგომთა მეფეთა ქმნულებასა ვიწყებ განკერძოებით აღწერასა, ვინათგან იქმნა განხეთქილებანი და სამეფოთა კერძობანიო“. ამ ნაწილში ნ. დადანი დებდაფებ მიჰყვება ვახუშტის და ამოკლებს მის „საქართველოს ცხოვრებას“ ცალკეული კუთხეებისათვის თავთავიანთი გეოგრაფიული აღწერილობებითურთ³. მართალია, ნ. დადანი აქ ვერ იცავს თანმიმდევრულობას და არათანაბრად ამოკლებს ლიხთ-იმერულ და ლიხთ-იმერულ ამბებს, მაგრამ ამის მიუხედავად, თვისობრივად იგი ვახუშტის კონცეფციის გავლენაში რჩება.

¹ ქართლის ცხოვრება, II, 1959, გვ. 024.
² შტრ. კ. გრიგოლია, ახალი ქართლის ცხოვრება, 1954, გვ. 274.
³ იხ. ამისათვის დამატებით აქვე, კომენტარი 225-გ.
⁴ შტრ. დ. ბაქრაძე, Археологическое путешествие по Гурии и Аджаре, СПб, 1878, გვ. 232, სქოლიო.

მზარამ „ქართველთ ცხოვრების“ მთავარი მხარე ისაა, რომ ნ. დადიანი განაგრძობს ვახუშტის შემდეგი დროის ლიხთ-იმერეთის პოლიტიკური ისტორიის აღწერას 1749 წლიდან 1823 წლამდე. მაშასადამე, ნ. დადიანის „ქართველთ ცხოვრების“ სახით ქართულ ისტორიულ მეცნიერებას შეემატა აქვეს ერთადერთი თხრობითი წყარო ლიხთ-იმერეთის პოლიტიკური თავდასავლის შესახებ 1740-იანი წლებიდან 1823 წლამდე.


რაც შეეხება აღმოსავლეთ საქართველოს, მისი ისტორია ვახუშტის შემდეგი დროისა 1800 წლამდე დაწერილია პაპუნა ორბელიანის, ომან ხერხეულიძის, დავით და ბაგრატ ბატონის შვილების მიერ საქართველოს ერთიანობის თვალსაზრისით, ვახტანგ მეფის „სწავლულ კაცთა“ კონისიისებურად. ამ ავტორებთან საკმაოდ შინაარსიანად და წარმოდგენილი პოლიტიკური თავდადასავალი ქართლ-კახეთისა 1744—1800 წლებში. ხოლო თუ შევადარებთ მათ თხზულებებთან ნ. დადიანის „ქართველთ ცხოვრების“ იმ ნაწილს, რომელიც ეხება ვახუშტის შემდეგი დროის ქართლისა და კახეთის ისტორიას, აშკარა ვახდება, რომ ნ. დადიანი ძალიან მკობრე და ზოგად ცნობებს იძლევა და ამასაც მხოლოდ 1801 წლამდე. რაც შეეხება სამცხე-საათაბაგოს, ამის შესახებ კი ნ. დადიანი იქ წვეტს თხრობას, სადაც ვახუშტი ამთავრებს (ნადირ შაჰის მიერ ქართლის დაკავება და აქედან თურქების გაძევება 1736 წელს).

მაშასადამე, ნ. დადიანის „ქართველთ ცხოვრება“ ვერ დგას თავისი დანიშნულების სიმაღლეზე აღმოსავლეთ საქართველოს ისტორიის უბანზე როგორც XV—XVIII საუკუნის პირველ ნახევარსა, ისე მე-18 საუკუნის მეორე ნახევარში. ამას ისიც უნდა დავსძინოთ, რომ, განაგრძობს რა ლიხთ-იმერეთის პოლიტიკური თავდადასავლის შესახებ თხრობას 1801 წლიდან 1823 წლამდე, ნ. დადიანი ერთ სიტყვასაც არ ამბობს იმავე პერიოდის აღმოსავლეთ საქართველოს ისტორიაზე.

აღმოსავლეთ საქართველოს ისტორიულ თავდადასავალზე დუმილი იმისი შედეგია, რომ ნ. დადიანს არა აქონია არც ვახუშტისა და არც ვახტანგ მეფის „სწავლულ კაცთა“, ისევე როგორც აქვე დასახელებულ ცალკეულ ავტორთა, საქართველოს ერთიანობის თვალსაზრისი. სამაგიეროდ იგი დაშლილობის ხანის ვიწრო, „კუთხურ“ თვალსაზრისზე დგას თავისი ისტორიული თხზულების შედგენაში.

* * *

არსად თავის თხზულებაში ნ. დადიანი არ ახსენებს ვახუშტის სახელს. მაგრამ ვახუშტის ისტორიულ თხზულებას იგი უწოდებს „დიდ ქართველთ ცხოვრებას“. კახეთის ისტორიისათვის იგი წერს, რომ კახეთის მეფე-მთავართაგან ზოგს აეწერთ და „რომელთავე დაუტევებთ არასაპირობისათვის, და ვრცელად იხილეთ დიდსა ქართველთ ცხოვრებასა შინაო“ (აქვე, ტექსტი, წიგნი II, თავი მე-10). ვინაიდან კახეთის მთავარ-ქორიკოზთა ბატონობის შესახებ სისტემატური თხრობა ვახუშტის გარდა ქართულ ისტორიოგრაფიაში სხვაგან არსად არა გვაქვს, „დიდ ქართველთ ცხოვრებად“ ნ. დადიანი ვახუშტის „საქართველოს ცხოვრებას“ უნდა გულისხმობდეს. ამას გარდა, ნ. და-

დიანი თავის შემოკლებულ თხზულებაში ყველგან ხომ ვახუშტის ისტორიის კრონოლოგიას იცავს?...


უწოდებდა რა ვახუშტის ისტორიულ თხზულებას „ქართველთა ექვსეული“, ასეთი კვალიფიკაცია ნ. დადიანს მიუჩნევია ზოგად სახელმწიფო-ქართულოს შესახებ ისტორიული თხზულებისათვის. და უწოდებდა კერძოდ ზვენი ავტორის ისტორიული ნაშრომის სახელწოდებას: „ქართველთა ცხოვრება“.

ვახუშტის თხზულებას, გარდა „დიდი ქართველთა ცხოვრებისა“, ნ. დადიანი უწოდებს აგრეთვე „დიდ ქართლის ცხოვრებასაც“. „ქართველთა ცხოვრების“ II წიგნის მე-7 თავში, სადაც ქართლის სამეფოს ვეოგრაფიული აღწერაა მოცემული, ნ. დადიანი წერს: „აღწერა მეორისა სასაბაგეტოსა... აქ შემტყობით, ხოლო სრულად იხილე დიდსა ქართლის ცხოვრებასაც“; ანდა იქვე, ცოტა ქვევით: „ესენი აქა აღწერილ არიან შემოკლებულად, ხოლო ვრცლად... დიდსა ქართლის ცხოვრებასა შინა იხილე“.

„ქართველთა ცხოვრების“ შედგენაში ნ. დადიანს გამოუყენებია ყველი „ქართლის ცხოვრების“ კრებულში შემავალი თხზულებებიც. მაგრატ III-ის სიკვდილის თარიღში ნ. დადიანი უჩვენებს პარასკევს (იხ. აქვე, ტექსტი, წიგნი I, 55-ე მეფე), რომელიც არაა ვახუშტისთან¹, მაგრამ არის „მატიანე ქართლისაში“².

მეფე „ქართლის ცხოვრების“ კრებულიდან ნ. დადიანი იცნობდა თითქმის ყველა მასში შემავალ თხზულებას:

1. ქალაქ პონტოს ალყის დროს რომ ვახტანგ გორგასალმა სიზმრები ნახა, ამაზე ნ. დადიანი შემოკლებით წერს და მკითხველს მიუთითებს დამატებით: „ვრცელსა ისტორიასა შინა იხილე უვრცელესო.“ აქ, ცხადია, ავტორს მხედველობაში აქვს ჯუანშერის თხზულება (იხ. აქვე, ტექსტი, წ. I, 33-ე მეფე).

2. ამოკლებს რა დავით აღმაშენებლის ისტორიას, ნ. დადიანი მკითხველისათვის წერს: „სცნობ საქმესა მისსა ცხოვრებასა მისსა სავსედო“ (იქვე, 59-ე მეფე).

3. მხედველობაში აქვს რა თამარ მეფის ვრცელი ისტორიული თხზულება, ნ. დადიანი ზაქარია მხარგრძელის შესახებ წერს მკითხველისათვის: „საქმენი მისნი და მხნეობანი სრულმან ისტორიამან მოვითხრასო“ (იქვე, 63-ე მეფე); ხოლო იოანე მხარგრძელის შესახებ იქვე ნათქვამია: „თუ ვითარ უვრცელეს იხილო ვრცელსა ისტორიასა ქართველთასო“ (იქვე).

ნ. დადიანი თავისი თხზულების შესადგენად იყენებდა „ახალი ქართლის ცხოვრების“ ტექსტებსაც. ქვაბთახევის ტრაგედიის ამბის აღწერაში ნ. დადიანს გამოუყენებია ისინი (იხ. აქვე, ტექსტი, წ. I, 74-ე მეფე და შტრ. „ქართლის ცხოვრება, II, 1959, გვ. 329, 453).

მეფე და ახალი „ქართლის ცხოვრებისა“ და ვახუშტის თხზულებათა გარდა, ნ. დადიანი ვაცსნობია აგრეთვე სხვადასხვა საკითხისათვის ცალკეულ ავტორებს, რომლებზედაც თავთავის ადგილზე მკითხველს მიუთითებს კიდევ. ასე, მაგალითად:

¹ შტრ. საქართველოს ისტორია, I, 1885, დ. ბაქრაძის რედაქციით, გვ. 144.

² ქართლის ცხოვრება, I, 1955, გვ. 283.

1. წმინდა ნინოს მოღვაწეობის აღწერა მეტი სისრულით იხილეთ მეტი სისრულით ისტორიამან და მარტირეკამან წმინდისა ნინასამან ქვეყნისა და სანატრელად მოგიხარასთ ყოველნიო" (აქვე, ტექსტი, წ. I, 24-ე მუხლი) აქ ნ. დადიანი შეითხველს მიფთითებს ლ. მროველის „მეფეთა ცხოვეტარქმენშლი სულ ნინოს ბიოგრაფიაზე. **ნიკოლოზი**

2. ანტონის „მარტირეკასაც“ ვაცნობია ნ. დადიანი ქეთევის დედოფლის ტრაგიკული ბიოგრაფიისათვის; იგი შამახისის მიერ წამებულ იქნა „ეთიარ მოგვითხრობს მარტირეკა მისიო“ (აქვე, ტექსტი, წ. II, მე-10 თავი).

3. ანტონ კათალიკოსი ნ. დადიანს თამარის მეფობის აღწერაშიც გამოყენებული ჰყავს. ლექსი: „ამისა ბროლსა ნათელსა... რეოდა“ მოტანილი აქვს მას ასეთი განმარტებით: „ქმნილ არს ლექსი ესე შემდგომი თამარ მეფისათვის ანტონის მიერ კათალიკოსისა დაეითიან-ბავრატოფანისო“ (აქვე, ტექსტი, წ. I, 63-ე მუხლი და კომენტარი 156-ე. შდრ. ე. თაყაი შვილი, Описаніе..., II, 1902, გვ. 10). დავით აღმაშენებლის დასახასიათებლად ნ. დადიანი იყენებდა ანტონ კათალიკოსის „წუბილიტყეობას“, აგრეთვე ამ უკანასკნელის მიერ დავით აღმაშენებლისათვის შეთხზულ საგალობელსაც (იხ. აქვე, კომენტარები 130, 131).

4. ნ. დადიანი ვაცნობილი ყოფილა პეტრე შაიუშელის ბიოგრაფიასაც; იგი წერს პეტრეზე: „რომლისა ცხოვრებასა მოგვითხრობს მეტაფრასი მისიო“ (აქვე, ტექსტი, წ. I, 27-ე მუხლი).

5. ნ. დადიანს გამოყენებული აქვს პ. ორბელიანის თხზულება: „ამბავნი ქართლისანი“. ასე, მაგ.: იმერეთის მეფის ალექსანდრე V-ის დედის ნაცელის, თამარ გურიელის ასულის მეორე სახელად იგი „კოკობროლას“ წერს აქვე, ტექსტი, წ. II, თავი მე-14-ბ). „კოკობროლა“ კი, როგორც თამარ დედოფლის მეორე სახელი, დამოწმებულია ნ. დადიანამდე მარტო პ. ორბელიანის თხზულებაში (შდრ. ქართლის ცხოვრება, II, ჩუბინოვის რედ., სპბ., 1854, გვ. 354).

6. დადიანს აგრეთვე „სოლომონ პირველის მეფობის“ დასაწერად უნდა გამოყენებინა სოლომონ II-ის 1805 წ. 25 აპრილის სიგელი ხრესილის ომისა და რაჭის ერისთვის როსტომის დასჯის შესახებ (იხ. აქვე, კომენტარი 435-ე). იგი ამასთანავე სარგებლობდა უცნობი წყაროთი ალექსანდრე V-ის გარდაცვალებისა და სოლომონ I-ის გამეფების ამბების მოსათხრობად (შდრ. აქვე, კომენტარი 428-ე). საერთოდ „სოლომონ პირველის მეფობა“ მას შედგენილი უნდა ჰქონდეს წყაროებისა და მოსმენილი ამბებიდან, ვინაიდან 1752—1784 წლების ისტორიას შეუძლებელია მოსწრებოდა ნ. დადიანი თვითონ, რომელიც, როგორც ვიცით, 1780—1792 წლებში დაიბადა (იხ. აქვე, „ცხოვრება და მოღვაწეობა ნიკო დადიანისა“).

7. დადიანი არ კმაყოფილდებოდა დაწერილი წყაროების გაცნობით და საქართველოს კუთხეების გეოგრაფიული აღწერილობების შესამოწმებლად თვითონ მიმოუხილავს სხვადასხვა ადგილები: ოსეთი, სამცხე, ჯავახეთი და სხვ. ოსეთის შესახებ, მაგალითად, ნ. დადიანი წერს: იქ ბევრია ციხე-სიმაგრეები „რომელი თვით მეცა მისილავს, გარნა არა უწყი სახელნი აღმშენებელთანი და ამისათვის არცა ისინი აღვსწერეთო“ (აქვე, ტექსტი, წ. II, თავი მე-11 და კომენტარები: 294-ე, 295-ე). ასეთსავე შენიშვნებს ურთავს ნ. დადიანი კიდევ სხვა ადგილების შესახებაც (იხ. აქვე, ტექსტი, წიგნი II, თავები: მე-12, მე-14-ა).

[როგორც ამ მიზობილიდან ვხედავთ, ნ. დადიანს შემთხვევით დ. ჭავჭავაძეს არ შეუდგენია თავისი ისტორიული თხზულება „ქართველთა ცხოვრება“, არამედ მან ლიტერატურული წყაროებიდან შეარჩია თავისი თხზულება. ეს უნდა იყოს ისტორიული წყაროების სისტემაში მოყვანილი დეტალური საქართველოს ისტორია, და იგი გაიხადა თავისი კონსპექტური თხზულების დედნად. ნ. დადიანი ამითაც არ დაკმაყოფილდა, გაითვალისწინა ქართული საისტორიო წყაროების მაქსიმუმი და გზადაგზა მათით შეავსო თავისი თხზულება. ამას ისიც უნდა დავუბავროთ, რომ ნ. დადიანს თვითონ მიმოუხილავს საქართველოს კუთხეები და მათი გეოგრაფიული აღწერილობები თავისი თვალთ შეუმოწმებია.]

ეკიდებოდა რა ასეთი სერიოზულობით ისტორიული თხზულების დაწერას, ნ. დადიანს თავისი გარკვეული თვალსაზრისი ჰქონდა საისტორიო ცოდნის მნიშვნელობასა და ისტორიკოსის მოვალეობის შესახებ.

ისტორიის წერა ნ. დადიანს ზიანდა უმჯობეს შრომად. თავისი თხზულების წინასიტყვაობაში იგი დ. ბატონიშვილის „ნარკვევის“ ზეგავლენით შემდეგს წერდა: „ვინათვან სჯული ბუნებითი ასწავებს ყოველთა თავისა თვისისა უსჯობისსა აღჩვენსა. ამისთვის მელა უმჯობესად ვრაცხე შრომაჲ ესეო“.

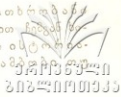
იმავე „ნარკვევის“ გავლენით ნ. დადიანი ამბობს, რომ „... ვინათვან... მოკლებულ იყვნენ ერთი ჩვენნი ამავითართა ისტორიითა... და ძეოლ სადამე იპოვიოდა ჩვენსა ქვეყანასა ქართველთა ცხოვრება... ამისთვისცა... აღვსწერე ესე ქართლის ცხოვრებაჲ შემოკლებულიო“. „ნარკვევის“ ზეგავლენით ნ. დადიანი ამასთან ერთად იმასაც წერს, რომ „არა ვრიდე“ ისტორიკოსის „შრომასა სიყვარულისათვის მამულისა. რათა აღმოჩნდეს მსახურად“ (მამულისა).

მაშასადამე, „ქართველთა ცხოვრების“ დაწერა ნ. დადიანს თავის პატრიოტულ მოვალეობად დაუსახავს. სიყვარულის საქმედ გაუხდია, სავალდებულოდ მიუჩნევია. იგი სიყვარულით დარწმუნებული იყო იმაში, რომ ისტორიის დაწერით სასარგებლო საქმეს აკეთებდა თავისი სამშობლოსათვის, ვინაიდან „თანამდებ არიან შვილნი მამულთა თვისთანი ნამყოთა ქმნილთა საქმეთა შემეცნებად. რათა ამით უმჯობესად მართვიდენ თავთათვისთა“. მაშასადამე, ისტორიის ცოდნას ნ. დადიანი გამოყენებითს მნიშვნელობას ანიჭებდა.

ამიტომაც, ნ. დადიანის შეხედულებით, არ უნდა შეწყდეს ისტორიის წერა, არამედ უნდა ვაგრძელებდეს შემდგომაც „ქართველთა ცხოვრების“ შევსება: „ოდეს მე არღა ვიქმნები სოდელსა ამას, მაშინ ნუ დაუტოვებთ შემდგომთა ქმნილთა სახსოვართა საქმეთა, რომელ არა აღწეროთ, რათა ჩვენსაცა ქვეყანასა ჰქონდეს ხსოვნაჲ სხვათა ქვეყანათა თანა და იცოდენ განათლებულთა შვილთა ნამყოფი საქმენი მამულთა თვისთანი“.

თავისი თხზულების მესამე ნაწილის წინასიტყვაობაში ნ. დადიანი წერდა: „... ესე შემდგომნი... ისტორიანი ანუ მოთხრობანი ქართველთა... ჯერეთ არღა აღწერილ არიან არცა ცველსა და არცაღა ახალსა ქართ-“

ველთ ისტორიასა შინა... ამისთვის მე... ესე შემდგომნი მოთხრობანი
 ანუ ისტორიანი, რომელნიმე სმენილნი და რომელნიმე თვით ჩინებამ
 ლულნი, აღვსწერეთ. აქედან აშკარაა, რომ ჩვენნი ავტორი ისტორია-
 ში გულისხმობდა სხვათაგან ნაწერილი ან ნაამბობილი
 თავის მიერ ხილული ამბების მოთხრობას.



ქართული
 სიბუღიყოსეკა

* * *

იმავე წინასტიკებაში ნ. დადიანი წერს, რომ „ქართველთ ცხოვრების“
 პირველ ორ ნაწილში „განმეორებით ახლად შევსახებენ ესე ქართველთ ცხოვრე-
 ბაჲ დაბოლოთა ფრასითა და ლექსნი განვაშვენენ... და უზჯობეს სასმენელად
 და საგულსმოდ განვქარავენ, გარნა იალნი საქმეთანი და მოთხრობანი არცა-
 და დამიძებნავენ და არცა დამიმატებენ მის უწინდელთა ქართველთ მე-
 ისტორიითაგანო“. მაშასადამე, „ქართველთ ცხოვრების“ უდიდესი ნაწილი,
 რომელიც წარმოადგენს „განმეორებით ახლად შევსახულს“ ძველი ქართული
 მატრიანებიდან, მხოლოდ გასაგები და მიმზიდველი ფორმითაა დაწერილი
 მკითხველისათვის, თორემ ისტორიული ამბები მასში არც შემოკლებულ-გამო-
 ტოვებულია და არც გაფრთხილ-ჩამატებული. ასეთ განმარტებას იძლევა
 თვითონ ნ. დადიანი.

თუ „ქართველთ ცხოვრების“ პირველი ორი ნაწილის შინაარსს განვი-
 ხილავთ მის ლიტერატურულ წყაროებთან მიწართებაში, აღმოჩნდება შემდე-
 გი: ნ. დადიანის ზემოთ განმარტებიდან მართალია მართო ის, რომ „ქართ-
 ველთ ცხოვრების“ აღნიშნულ ნაწილში ისტორიული ამბები მარტივად
 დალაგებული, ხალხური ენითაა შეთხზული და მსუბუქად იქითხება. სხვა მხრივ
 კი მას ძალიან ხშირად ახასიათებს ისტორიული ამბების შემოკლება-გამოტო-
 ვება და მეტად იშვიათად გაფრთხილება-ჩამატება.

შემოკლება-გამოტოვება ნ. დადიანის თხზულების ნიშანდობლივი მართე-
 კველაზე მეტად „ქართველთ ცხოვრებაში“ აღმოსავლეთ სა-
 ქართველოს სამეფო-სამთავროების ისტორიაა შემოკლებუ-
 ლი. ამიტომ „ქართველთ ცხოვრების“ მეოთხე ნაწილში, რომელიც მოიცავს
 1469—1749 წლების თავგადასავალს, წასაკითხავი მასალის უმეტესობა ლით-
 იმერეთზე მოდის, ქართლ-კახეთისა და სამცხე-საათაბაგოს ამბები კი შემცი-
 რებულია წარმოდგენილი. ასე, მაგალითად: 1) ქართლის მეფის ლუარსაბ
 პირველის მოღვაწეობის ვახუშტი აღწერს ხუთ წამებულ ვეერზე (საქ. ცხ., II,
 1913, გვ. 35—36). ნ. დადიანი კი ლუარსაბ მეფეზე მართო ამით კმაყოფილ-
 დება: „იქნა მეფედ ლუარსაბ კვაილი. ესე მოიკლა სპარსთა ბრძოლასა შინა
 წელს ქრისტესით 1558 და დაფლეს მცხეთას“ (აქვე, ტექსტი, წ. II, თავი
 მე 8). 2) ნ. დადიანი ტაო-კლარჯეთის პოლიტიკურ ისტორიას იწყებს სარგის
 ჯაყელთ, ისე რომ მთლიანად გამოტოვებს ვახუშტის ტექსტიდან შესავალ
 კვირების შესახებ (საქ. ცხ., II, გვ. 222—231), ხოლო რასაც წერს, იმასაც
 გამოკრებით: „აქა აღწერილ არიან სახსოვართა ათაბაგთა ცხოვრებანიო“
 (აქვე, ტექსტი, წ. II, თავი მე-13). 3) ლევან კახთა მეფეზე „ქართველთ ცხოვ-
 რებაში“ მართო ესაა დაწერილი: მან „შერთო ცოლად მამია გურიელის
 ასული თინათინ. და მოკვდა ლეონ წელს ქრისტესით 1574, სასვე სიბერიითა.
 ესე ლეონ იყო კაცი სახელოვანი და შემმატებელი კახეთისა“ (აქვე, ტექსტი,
 წ. II, თავი მე-10).

ნ. დადიანი დიდ ყურადღებას აქცევს იმ მეფეთა ცხოვრების აღწერას, რომლებშიც იბრძოდნენ საქართველოს ერთიანობისათვის. ამიტომ მისი ანულის სარწმუნოების შენარჩუნებისათვის. ამიტომ მისი თითქმის სრულად აქვს აღწერილი დიმიტრი თავდადებულის, გიორგი V-ის, გიორგი VII-ის მეფობანი (იხ. აქვე, ტექსტი, წ. 72-ე, 74-ე, 75-ე მეფენი). საქართველოს პოლიტიკური ერთობისა და ქართული კონსტიტუციური ეკლესიის თავდაცვითი ბრძოლა უცხო და დამპყრობელი შამადიანური ძალების წინააღმდეგ საქმარის მასალას იძლეოდა ქართველ მკითხველში პატრიოტული გრძნობის გაღვივებისათვის. ამიტომაც უნდა აერჩია ეს გზა ნ. დადიანს.

ამასთან დაკავშირებით, საეკლესიო ამბების აღწერას ნ. დადიანი განსაკუთრებული ყურადღებით ეცილებოდა. ასე, მაგ., მაშინ როცა ვახუშტი სავანეებოდ ჩერდება შანუხარ I ათაბაგის (1475—1497 წწ.) კონფლიქტზე ქართლის მეფე კოსტანტინესთან, ნ. დადიანი ამაზე არაფერს ამბობს და ეხება მხოლოდ აწყვერის ღვთისმშობლის ხატის ამბავს (იხ. აქვე, ტექსტი, წ. II, თავები მე-მ, მე-13), ამას გარდა, თავის გეოგრაფიულ აღწერილობებში ნ. დადიანი ყველაზე იშვიათად საეკლესიო ცნობებს ამოკლებს. მაგრამ იგი ასეთი ერთგულებით აღარ გვიდგება სასწაულების აღწერას. ასე, მაგალითად, იქ, სადაც ვახუშტი მოუთხრობს შიგერი ძალების სასწაულზე, რომლის ხილვის შედეგად იოანე მხარგრძელმა დატოვა სომხური სარწმუნოება და მიიღო ქართული (საქ. ისტ., I, 1885, 209—210), ნ. დადიანი გვერდს უვლის სასწაულის აღწერას და მოკლედ წერს: „ხოლო სასწაულქმნითა იოანე კათალიკოსისათა მოიქცაო“ (აქვე, ტექსტი, წ. I, 63-ე მეფე).

ნ. დადიანი გამოტოვებს დამპყრობელ უცხოელთა უზუნძასანის, იაყუბ ყაენის, ისმაილისა და თამაზ შაქების, დიდი სულეიმან ხონთქრის შემოსევების აღწერას, დაუდ-ხანის ღალატს, ლალა ფაშის ლაშქრობას ქართლში.

როგორც ცნობილია, ვახუშტი იძლევა გარკვეულ ცნობებს საქართველოს გარეშე ამბებზეც. მაგ., სტეფანოს II-ის (639—663 წწ.) მთავრობის აღწერაში იგი იძლევა ცნობებს შუამედის გაბატონებაზე არაბეთში, სადაც მისმა მემკვიდრეებმა მოსპეს სპარსელთა ბატონობა და ცეცხლთაყვანისმცემლობა: შუამედის მიმდევრებმა დასაფლავებულად გაიმარჯვეს ბერძნებზე (საქ. ისტ., I, 1885, გვ. 114). ნ. დადიანი ყველა ამის მაგივრად კმაყოფილდება ერთი წინადადებით: „და გამსა ამას განძლიერდენ თურქნიო“ (აქვე, ტექსტი, წიგნი I, 42-ე მეფე).

ნ. დადიანი თავის თხზულებაში საერთოდ გვერდს უვლის საქართველოს მეზობელ ქვეყნებს და მათ ისტორიაზე თითქმის არაფერს არ ამბობს. ამით იგი ჩამორჩება როგორც ვახუშტის, ისე დავით ბატონისშვილს, რომლის „ნარკუშეში“ სპეციალური თავებია მიძღვნილი საქართველოს მეზობელი ქვეყნების შემოკლებული ისტორიისათვის.

ნ. დადიანი ხანდახან მცირე ყურადღებით ეცილებოდა ისტორიულ მოვლენათა მიზეზების აღწერას. ასე, მაგ., თუ ვახუშტი წერს, რომ თამარ მეფემ ტრაპიზონი დაიპყრო იმ მიზეზით, რომ აღექა კეისარმა გაძარცვა საქართველოდან შავ მთაზე მიწვეალი და თამარისგან ოქროთი დასაჩუქრებული ბერძენი (იქვე, 213). ნ. დადიანი ამ მიზეზის მოუსხენებლად იძლევა ცნობას თამარის მიერ ტრაპიზონის დაპყრობის შესახებ (აქვე, ტექსტი, წ. I, 63-ე მეფე).

იქ, სადაც ნ. დადიანი გაურბის მიზეზების ჩვენებას, ამით იგი თავის თავს აღიარებდა აქვეითებს მატეანის დონეზე.

ნ. დადიანი ხშირად არ კმაყოფილდება ზევით აღნიშნული გამოტოვების წესებით და იბრუნება შემცირებათა სრული შემთხვევაში ზოგიერთი: 1) კახეთის მთავარ-ქორიკონის დავითის წინააღმდეგობა III-ის მზადებისა და ომის ამბავი ვრცელად აღწერილი ვახუშტისთან (საქ. ისტ., I, 1885, გვ. 141—143). ნ. დადიანი კი, გამოტოვებს რა ამას, მოკლედ წერს ბაგრატ მეფეზე: „დაიპყრა ხლმითა ჰერეთი და კახეთითა“ (აქვე, ტექსტი, წ. I, 55-ე მეფე). 2) საქართველოს კუთხვების გეოგრაფიული აღწერილობა, შესრულებული ვახუშტის მიერ, ვრცელია და მოიცავს ქართველი ხალხის მთელს სამეურნეო და კულტურულ-სამშენებლო საქმიანობას. ნ. დადიანი კი მხოლოდ გეოგრაფიული საზღვრების, მთა-მდინარეებისა და საზღვდრო-საქულტო ნაგებობების დასახელებით კმაყოფილდება და მთლიანად გამოტოვებს სამეურნეო და ეთნოგრაფიული შინაარსის ცნობებს. 3) ნ. დადიანი გამოტოვებს ქართლის მეფის სიმონ I-ის ლაშქრობას იმერეთში 1590 წელს (მღრ. ვახუშტი, საქ. ცხ., II, გვ. 295) და ამიტომ მისთვის გაუგებარი ხდება ლევან იმერთა მეფისა და მამია დადიანის გადაამტერების მიზეზი (აქვე, ტექსტი, წ. II, თავი მე-14-ბ).

საგრძობლად ამტკიცებს რა ვახუშტის „საქართველოს ცხოვრების“ ტექსტს. ნ. დადიანი ვახუშტისგან თავის ჩამორჩენას ამჟღავნებს გენეალოგიის ცოდნაში. ასე, მაგალითად: 1) ვახუშტის ცნობით, შამანდავლე იყო ძე ვამეყ დადიანისა და გიორგი ძე კახაბერ გურიელისა (საქ. ცხ., II, 283). ნ. დადიანი კი ორივეს „მას“ უწოდებს, ისე რომ გურიელის შვილს არც ასახელებს (აქვე, ტექსტი, წ. II, თავი მე-14-ბ). 2) იმერთა მეფის კოსტანტინეს დროს (მე-14 საუკ. ბოლო) რომ დადიანმა ცხომის საერისთავო დაიპყრო, მას ერქვა, ვახუშტით, „გიორგი“ (საქ. ცხ., II, 195). ნ. დადიანი კი „გრიგორს“ წიოს (აქვე, ტექსტი, წ. II, თავი მე-14-ბ). 3) 1580-იან წლებში, ვახუშტის გადმოცემით, მამია დადიანმა შეიპყრო და დაატყვევა იმერეთის მეფე ლევანი (საქ. ცხ., II, 295). ნ. დადიანი გადმოწერს ამ ამბავს, მაგრამ მეფისა და დადიანის სახელების მოუხსენებლად (აქვე, ტექსტი, წ. II, თავი მე-14-ბ).

გენეალოგიის ცოდნაში ნ. დადიანი იმდენად სუსტია, რომ მთავარ დადიანების უბანზეც კი ვახუშტის მიერ დატოვებულ ხარვეზს ხელუხლებლად ტოვებს. ასე, მაგალითად, ვახუშტი არ ასახელებს იმ დადიანს, რომელსაც ქართლის მეფე სიმონ I შეება ღიბლინურეთში თავისი ლაშქრობის დროს 1588—1590 წლებს შორის (საქ. ცხ., II, გვ. 295). ნ. დადიანი კი ამასე შემდეგ წერს: მისი „სახელი არა უწყია“ (აქვე, ტექსტი, წ. II, თავი მე-14-ბ).

ამოკლებდა რა ვახუშტის თხზულებას, ნ. დადიანი გამოტოვებდა თარიღებსაც და ამით ამჟღავნებდა ვახუშტისგან ქრონოლოგიაშიც თავის ჩამორჩენას. ასე, მაგალითად: 1) იოანე და უვანშერ აჩილის (ეთა მთავრობის მოთხოვნაში მარტო მათი გამოთვრება-გარდაცვალების თარიღებია ნაჩვენები, ისე რომ დანარჩენი თარიღები დასახელებული არაა, თუმცა მათი შესატყვისი ამბები აღწერულია: ხაზართა სიასნეტ ბლუნჩანის მიერ ტფილისის შემუსრვა (731 წ.) მთავარ უვანშერის დაბრუნება ხაკანის ტყვეობიდან (738 წ.), უვანშერის ძმის, ეგრისის მთავრის იოანეს გარდაცვალება (786 წ.—აქვე, ტექსტი, წ. I, 45-ე მთავარი და მღრ. ვახუშტი, საქ. ისტ., I, 1885, გვ. 118); 2) იმერ-

თა მეფის ბაგრატ მეხამის მეფობის აღწერისას უთარილოდ არის მოყვანილი თურქების ლაშქრობა იმერეთში (1512 წ.), რაჭის ერისთავად შოშიტა ჩხეიძის დასმა (1534 წ.), მურჯახეთის ომი (1535 წ.), სოხოისტას ომი (1545 წ.), ლევან დადიანის დაბატონება (1546 წ.—შდრ. ვახუშტი, საქ. ექვთიმეშვილი, გვ. 285—289); 3) ნ. დადიანი არ უსვამს თარიღებს შემდეგ ექვთიმეშვილი კართლის მეფის სიმონ I-ის ლაშქრობას ლიხთ-იმერეთში (1590 წ.), ლევან II დადიანის დაბადებას (1591 წ.), მის ქახეთში აღსაზრდელად წაყვანას (1597 წ.), ქახეთიდან ოდიშში მოყვანას (1604 წ.) გიორგი გურიელის სიკვდილს (1600 წ.), მამია გურიელის ლაშქრობას აქარაში (1609 წ.), იმერეთის უფლისწულის აღქვსანდრე გიორგის ძის დაქორწინებას გურიელის ასულზე (1618 წ.), მამია გურიელის მკვლელობას მისი ძის სიმონისგან (1625 წ.), ლიპარიტ დადიანის სიკვდილს (1470 წ.), ვანგე დადიანის სიკვდილს (1482 წ.), კახაბერ გურიელის სიკვდილს (1483 წ.—იხ. აქვე, ტექსტი, წ. II, თავი მე-14-ბ და შდრ. ვახუშტი, საქ. ცხ., II, 1913, გვ. 282, 295—300).

ნ. დადიანს ცვლილება შეატყობდა ვახუშტის ქრონოლოგიაში. ასე, მაგალითად: ვახუშტის მიხედვით, იმერეთის მეფე გიორგი II გარდაიცვალა 1585 წელს (საქ. ცხ., II, 1913, გვ. 294). ნ. დადიანი კი 1583 წელს წერს (აქვე, ტექსტი, წ. II, თავი მე-14 ბ); ვახუშტით: ლევან III დადიანი მოკვდა 1680 წელს (იქვე, 316). ნ. დადიანი — 1681 წელს (იქვე).

მანასადავზე, აქედან აშკარად ჩანს, რომ ნ. დადიანი ვახუშტის თხზულებას ამოკლებდა არაკრიტიკულად, არამეცნიერულად. იგი თვითონაც კარგად აზნუნებდა თავისი წინაპრის ნაკლს, მაგრამ გულს ინფილებდა შემდეგი განცხადებით თავისი ნაპრომის ნეორე წიგნის წინასიტყვაობაში: „არიან ამას შინა რამელნივე ქორონიკონები მეღეთა გამეფებისა თუ სიკვდილისა წინაუქმო და აღრეულ, გარნა მიზეზნი ამისნი რხილეთ მკითხველთა სრულსა ქართველთ ცხოვრებასა შინაო“.

ამოკლებს რა ვახუშტის „საქართველოს ცხოვრებას“, ნ. დადიანი თავის მხრივ გზადაგზა იძლევა შენიკლებულ განმარტებებს, რაც უფრო მეტ სიცხადესა და გარკვეულობას ანიჭებს ისტორიულ მოვლენებს. სასწავლო სახელმძღვანელოდ განიხილული წიგნისათვის ასეთი განმარტებები სასარგებლო და პედაგოგიური იყო. ამასთანავე, ჩანს რომ მეცნიერული წინაშეწინააღმდეგობა, ეს აკარაა შემდეგის ჩეხედვით. ვახუშტი თავის თხზულებაში წერს, რომ ერთიანი ფეოდალური საქართველოს უკანასკნელმა წევრმა გიორგი შერეგმ იოთამი ზეგდგინების ძეს უბიძა ციხენი და მინულნი, სასამეტობა კართლისა, მოურაობა გორისა, სასაღლიად სამთავისი და თავისი კარის ამოღებობა „მსახურებისათვის მამრსა მისისაი“ (საქ. ცხ., II, 1913, გვ. 307). ნ. დადიანი მთლიანად იმეორებს ამას და თავის მხრივ შემდეგს უწინებს: „და აყო თავადათო“ (აქვე, ტექსტი, წ. I, 79-ე მეფე). აქედან აშკარაა, რომ ნ. დადიანს მკაფიო წარმოდგენა ჰქონია ქართველთა თვადზე, რომელიც, ვახუშტის კონტრკით, შეიქმნებოდა იყო წინაშეწინა, ციხეებისა, სასაღლიოსი, მალაღი სამხედრო და სამოქალაქო თანაზღვრობისა და იმყოფებოდა მეფის კარზე.

შემდეგ, კართლის მეფის კოსტანტინე გიორგის ძის მეფობის აღწერისას (XV ს.უკ. დასასრული), ვახუშტი ამბობს: „განდგა თავადად ათაბაგი და მან დაიპყრა საათაბაგო... კვლად განდგა იმერთაგან თავადად დადიანი, გუ-

რიელი, შარვაშიძე და სვანიძე და ამათ დაიპყრეს საზღვარნი თჳსნი, ვიდრე აწამდე არღარა იქმნა შეკრება მისი, არამედ კვალადცა უფროსად დაქინებანი“ (საქ. ცხ., II, 1913, გვ. 16). მაშასადამე, მიიტაცეს რა თავთავიანთი საგამგეო ტერიტორიები, მთავრები განდგნენ და აიჩრჩეს მეფისაგან. კიდებლად, თავისთვის—„თავადა“ ყოვნა. ეს აზრი ნ. დადიანს შეეკმინებოდა. ფიოდ აქვს გამოთქმული შემდეგი სიტყვებით: „... განსდგნენ და შეიკმინენ თავის უფლად მთავარნიო“ (აქვე, ტექსტი, წ. II, თავი მე-8).

ცნობილია, რომ ვახუშტი თავის გეოგრაფიულ თხზულებაში გვიანდელი დროის „თავადის“ მაგივრად „მთავარს“ ხმარობს. ასე, მაგ., ოდიშის თავადებსა და მუხრანბატონსა და გოჩაშვილს უწოდებს „მთავრებს“ (გეოგრ., 1941, გვ. 25, 26). ნ. დადიანი კი შესაბამის ადგილებზე „მთავრების“ მაგივრად წერს „თავადთ“ (აქვე, ტექსტი, წ. 1, თავი 1-ლი). რა თქმა უნდა, ნ. დადიანი ამ შესწორებაში მართალია, ვინაიდან სწორად შეიცნობს ისტორიულ ცვლილებას. მას, როგორც ოდიშის სამთავრო კარის წარმომადგენელს, მკაფიოდ უნდა გაერჩია მთავარი დადიანი თავად გოშაძისაგან.

მაგრამ ნ. დადიანი სწორად ვეღარ იცავს ისტორიულ აერსპექტივს, როცა ვახუშტის მიერ წოდებულ საქართველოს „ველ მთავრებს“ (გეოგრ., 1941, გვ. 20) აიკვივებს „თავადებთან“: „ხოლო გვარნი ძველთა მთავართა და თავადთანიო“ (აქვე, ტექსტი, წ. I, თავი 1-ლი). ამ შემთხვევაში ნ. დადიანმა არ იცის ის, რომ ფეოდალური საქართველოს მეფობამდელი მთავარი პროვინციული ძალა იყო, ვინაიდან მისი ბრძოლა ხელისუფლებისათვის ხელს უწყობდა ქვეყნის პოლიტიკურ გაერთიანებას, ხოლო იმავე საქართველოს მეფობის დროინდელი თავადი რეაქციული ძალა იყო, ვინაიდან მისი ბრძოლა ხელისუფლებისათვის იწვევდა ქვეყნის პოლიტიკურ დაშლას.

უწოდებებს იქცევის კიდევ ერთი გარემოება, სადაც ვახუშტი გიორგი მეორის მეფობაში „ერისთავთა“ განდგომას ეხება (საქ. ისტ., I, 1885, გვ. 167), ნ. დადიანი „მთავრებზე“ ლაპარაკობს (აქვე, ტექსტი, წ. I, 58-ე მეფე). ვინაიდან იგი აქ „ერისთავის“ მაგივრად „მთავარს“ ხმარობს, ცხადია, XI საუკუნის ერისთავსა და მთავარს ერთმანეთის მსგავს სოციალურ ძალებად მიიჩნევდა.

ვახუშტი ბატონიშვილს ერთიანი ფეოდალური საქართველოს პოლიტიკური დაშლა წარმოდგენილი ჰქონდა ხანგრძლივ ისტორიულ პროცესად. ასე, მაგალითად: 1) ერთიანი საქართველოს მეფეს ულუ დავითს 1268 წელს გამოეყო მესხეთის მთავარი სარგის ჯაყელი. მან მარტო სამცხის მიტაცება შეძლო და ისიც დამპყრობელი ძალის დახმარებით. მესხეთის დანარჩენი ნაწილები საქართველოს მეფეს დარჩა. და ულუ დავითი რომ მოკვდა და მისი ძე დიმიტრი გამეფდა, ამის კურთხევაზე დასასწრებად მოვიდა ყველა მესხი წარჩინებული, გარდა სარგის ჯაყელისა, რომელიც მარტო „ძღუნითა პატრის-სცემდა და უსმენდა“ საქართველოს მეფესო (საქ. ცხ., II, 1913, გვ. 231). ასე გაგრძელდა გიორგი ბრწყინვალემდე, რომელმაც თავის უფლებას დაუმორჩილა სარგის ჯაყელის შემკვიდრები, ბექას ძენი. აქედან მოყოლებული გიორგი მერვემდე „იყო ყოველი სამცხე და კლარჯეთი და ძენი ბექასნი და ძის ძენი მისანი ყოველნივე მორჩილებასა და ერთმეფობასა შინა ქართველთა მეფობას შინა“ (იქვე). გიორგი მერვის დროს საბოლოოდ ჩამო-

შორდა მესხეთი საქართველოს მეფეს, რომელმაც ამის შემდეგ ვეძღო შეძლო მისი ინკორპორაცია (იქვე). მაშასადამე, გამოყოფის დასაწყის საუკუნეში ადგილი ჰქონდა მთავარ ჯაყელის ნაწილობრივ დამოუკიდებლობას, რაც ძლია მეფის ხელისუფლებამ და გააუქმა კიდევაც. **დამოუკიდებლობა** გაგრძელდა და შემდგომ საფეხურზე მთავარ ჯაყელთა შემკვეთების ტფილისის ტაბტიანგან სრულ დამოუკიდებლობას მიაღწიეს საბოლოოდ.

2) ასეთ მდგომარეობას ჰქონდა ადგილი, ვახუშტის მიხედვით, ლიხთ-იმერეთში. ლიხთ-იმერეთი როგორც ერთიანი პოლიტიკური ერთეული მაშინ გამოიყო აღმოსავლეთ საქართველოს, როცა იქ ნარინ დავითი გამეფდა (1259 წ.). მისი მემკვიდრეების ბატონობის ხანაში (XIV საუკ. პირვ. მესამედში) საკუთრივ ლიხთ-იმერეთს გამოეყვნენ სანაპირო ოლქების ერისთავები: დადიანი, გურიელი, შარვაშიძე და გელოვანი, რომლებმაც თავთავიანთი საგამგეო ტერიტორიები „განიმკვიდრეს თვისად“, და ამის შედეგად ისინი „არაღა ეგდენსა შორაილებასა შინა იყუნენ შეფთასა“ (საქ. ცხ., II, 1913, გვ. 276) იმერეთის მეფეები განდგომილი ერისთავების ანუ მთავრების შემოტევისაგან თავიანთ უფლებას იცავდნენ შიდა იმერეთის დიდებულ აზნაურებზე დაურღწობით (იქვე). ნარინ დავითის უხუცესი ძე კოსტანტინე რომ გარდაიცვალა (1327 წ.), გამეფდა მისი ძმა-მიტელი, რომელმაც მოიწადინა ურჩი მთავრების დამორჩილება, მაგრამ ვერ შეძლო მათთვის ტერიტორიების წართმევა და მათი გადაცენება, მან მართო ის მოახერხა, რომ დახარკა და მოლაშქრობაზე დაიყოლია ისინი (იქვე, 277).

ნარინ დავითის შეიღისშვილმა ბაგრატიმ ვერ შეძლო ლიხთ-იმერეთში პოლიტიკური წესრიგის მიღწევა. მაგრამ იმერეთის დიდებული აზნაურების მხარდაჭერით გიორგი ბრწყინვალემ კვლავ დაუმორჩილა ლიხთ-იმერეთი აღმოსავლეთ საქართველოს (1333 წელს). გიორგი ბრწყინვალემ, რა თქმა უნდა, უარყო ნარინ დავითის მემკვიდრეების პოლიტიკური პრეტენზია და ბაგრატი შორაპნის ერისთავად დასვა. ასევე მოექცა იგი დადიანსაც. ამის შემდეგ (მე-14 საუკ. მეორე ნახ. და მე-15 საუკ. პირ. ნახ.) ლიხთ-იმერეთის მთავრები, ისევე როგორც შორაპნის ერისთავებიც, გაერთიანებული საქართველოს მეფეებისაგან ინიშნებიან (იქვე).

მაგრამ ცენტრალური ხელისუფლების დაწოლამ უკმაყოფილება გამოიწვია ლიხთ-იმერეთის მთავრებში. მათ სუსტი იმერეთის ბაგრატიონის გამეფება ამჯობინეს, გვერდში ამოუდგნენ ბაგრატი შორაპნის ერისთავს და 1462 წელს ჩიხორში ომი მოაგებინეს ერთიანი საქართველოს მეფის გიორგი მერვის წინააღმდეგ. მთავრებმა გაამეფეს ბაგრატი, რომელმაც მათ დამარცხებული თავისუფლება შეინარჩუნა; ისინი გახდნენ დამოუკიდებელი. გარდა „ლაშქრობისა და ქვეყანაწყესებისა შეფისა“ (იქვე, 281), ე. ი. გარდა მეფის მხარეზე ლაშქრობისა და მეფის შიერ თანამდებობებზე მათი დანიშვნისა.

ამით დასრულდა ლიხთ-იმერეთის პოლიტიკური გამოყოფა, რაც დაიწყო 1259 წელს ქუთათისში ნარინ დავითის განცეგებით. მაშასადამე, ლიხთ-იმერეთის გამოყოფა აღმოსავლეთ საქართველოსაგან და მისი დაშლა დამოუკიდებელ პოლიტიკურ ერთეულებად, იმერეთის სამეფოსა და გურია-ოდისაფხაზეთ-სვანეთის სამთავროებად ხდებოდა ორი საუკუნის განმავლობაში—1259 წლიდან 1462 წლამდე.

ვახუშტის ამ კონცეფციის სინათლეზე ყურადღებას იქცევს ნ. დადიანის ერთი დაკვირვება, რაც მას გამოთქმული აქვს „ქართველთა ცხოვრების“ მე-7 თავის ბოლოს ჩართულ განმარტებაში: „თუმცაღა დავით გიორგის ღმრთის ძე მფეისა და ნარინ დავით რუსულანის ძის დროს იქმნა მეფობისა მისაჲსა სამად—საქართველოსა, იმერეთისა და კახეთისად, ვარნა მაშინცა და უმეტეს იყო კვალად შეერთება ივერიელთა მეფობის სკიპტრისა, ვითარცა ბრწყინვალისა გიორგის ზე. ხოლო მეფისა გიორგი ალექსანდრეს ძის შემდგომად იქმნა სრულიად ივერიის სამეფოს განქვრდობა და იქმნა სამ სამეფოდ: საქართველო, იმერეთი და კახეთი“. აქ. ნ. დადიანი არჩევს ერთმანეთისაგან საქართველოს სამეფოს პოლიტიკური დაშლის დასაწყის სტადიას, როცა პოლიტიკური ერთიანობის კვლავ განახლება ხდებოდა ხოლმე, ამ პროცესის დასასრულისაგან, როდესაც საბოლოოდ მოხდა პოლიტიკური ერთიანობის დარღვევა.

ფეოდალური საქართველოს ერთიანი სამეფოს დაშლის ისტორიულ პროცესში ნ. დადიანის მიერ ვახუშტის კონცეფციის შუქზე შენიშნული ორი სტადია საყურადღებო დაკვირვებაა.

„ქართველთა ცხოვრების“ პირველ ორ ნაწილს შემოკლება-გამოტოვების გარდა ვახუშტის თხზულებასთან მიმართებით ახასიათებს შესწორება და გავრცობა-ჩამატებაც. ნ. დადიანი უმატებს ან იმას, რაც ვახუშტის შემდგომ გადახდომია ამა თუ იმ საგანს, ან და მას, რაც თვითონ მან (ნ. დადიანმა) ვახუშტისაგან დანოუკიდებლად იცის. ასე, მაგალითად:

1. ვახუშტი წერს, რომ სვიმონ კანანელი მოკვდა სამეგრელოსა თუ აფხაზეთში და დაფლეს ნიკოფსიასო (საქ. ისტ., I, 1885, გვ. 45). ნ. დადიანი უცვლელად იმეორებს ამას და თავის მხრივ უმატებს: „ნიკოფსიას... დღეს უწოდებენ ანაკოფიას...“ (აქვე, ტექსტი, წ. I, მეფე მე-10). ნ. დადიანის განმარტება ნიკოფსიის მეორე სახელწოდების შესახებ არსად სხვაგან არ გვხვდება ქართულ საისტორიო ლიტერატურაში (ნ. აქვე, 76-ე კომენტარი).

2. ნ. დადიანის ტექსტში ვახუშტისაგან განსხვავებით დამატებითა ჩართული ისიც, რომ თავადი გომიძე სამეგრელოში მის დროს დამდაბლებულ ყოფილა, ანაბადე ფლომდა დადიანისა და შარვაშიძის საბრძანებელთა შორის ტერიტორიას. გურიაში ჩასული შარვაშიძე გურიის ეზისთავად იწოდებოდა (აქვე, ტექსტი, წ. I, თავი 1-ლი, შტრ. ვახუშტი, საქ. ისტ., I, 1885, გვ. 20).

3. სადაც ვახუშტისთან სულბარია საქართველოს წარჩინებულ გვარებზე (გეოგრა., 1941, გვ. 25—26), ნ. დადიანი თავის მხრივ უმატებს: ეროვნულ გიორგის მიერ არაგვისა და ქსნის ერისთავთათვის მამულების ჩამორთმევასა და დამდაბლებას, სოლომონ პირველის მიერ რაქიას ერისთავის განადგურებას, ინასარიძისა და ლაშხისშვილის რაქაში აღარ ყოფნის, თავადების ავტოაგილიასა და ფხვიძის ოკრიბაში არსებობას (აქვე, ტექსტი, წიგნი I, თავი 1-ლი).

4. აღწერს რა შანაგავის 1651 წლის ლაშქრობას ოდიშში, ვახუშტი ასახელებს „ქაქვითის“ ციხეს (საქ. ცხ., II, 1913, გვ. 109). ნ. დადიანი „ქაქვითს“ ასწორებს „ქაქვიჯად“ (აქვე, ტექსტი, წ. II, თავი მე-14-ე, შტრ. აქვე, 376-ე კომენტარი). ნ. დადიანი აგრეთვე თავის თხზულებაში წერს „ლოლაბერი ძეს“ (იხ. აქვე, ტექსტი, წ. I, თავი 1-ლი და სხვაგან) ნაცვლად ვახუშტის მიერ ხმარებული ფორმისა „ლოლაბერიც“ (გეოგრა., 1941,

რად თვისადო“ (აქვე, ტექსტი, წ. II, თავი მე-7); ბ) ტფილისში „კალოჯ ალაშენა კარის საყდარი [მე]-96 მეფემან ირაკლი მეორემანო“ (იქვე, ა) ტფილისშივე „ქაშოეთის ეკლესია წმინდისა გიორგისა ალაშენა თავადმე...“ (იქვე, ბ) ტფილისშივე „ლაზორმაო“ (იქვე).

12. ნ. დადიანი, ვახუშტისაგან განსხვავებით, შემდეგ დამატებითს ცნობებს იძლევა ოდიშის ზოგიერთი ადგილის შესახებ: ა) სენაკის, ქალენჯიხისა და კოცხერის ეკლესიები ააშენა ლევან II მანუჩარის ძე დადიანმა; ბ) ხოფის ეკლესია ააშენა ლევან მანუჩარის ძე დადიანის პაპამ გიორგი დადიანმა; გ) ცაიშის ეკლესია, ნიწის ძვრისაგან დაქუეული, ააშენა შალაქია (გურიელის ძე) კათალიკოსმა. შემდეგ საეროდ იქცა და ხელმეორედ ჰყო საეპისკოპოსოდ კაცია II ოტისა ძე დადიანმა და დასვა ზედ გრიგოლ ჩიქოანიო (აქვე, ტექსტი, წ. II, თავი მე-14-ა; შდრ. 3.6-ე, 129-ე და 331-ე კომენტარები).

13. ასეთივე ცნობებს იძლევა ნ. დადიანი იმერეთის ზოგიერთი ადგილის შესახებაც: ა) შორაპნისა და ქუთათისის ციხეები სოლომონ პირველმა რუსებს დაიანგრევინაო; ბ) ბარაკონის ეკლესია (წესი) ააშენა როსტომ შოშიტის ძე რაჭის ერისთავმა (აქვე, ტექსტი, წ. II, თავი მე-14-ა, შდრ. 321-ე კომენტარი).

დამატებითი ცნობები ღიბთ-იმერეთის ადგილების შესახებ ნაწილობრივ ავსებს იმ ხარვეზს, რაც ვახუშტის გეოგრაფიულ თხზულებას ახასიათებს ამ უბანზე¹.

რა თქმა უნდა, აღნიშნული დამატებები არ არის სრული, ნ. დადიანს შეეძლო უფრო მეტის თქმა. ასე, მაგალითად, მოსალოდნელი იყო ბაღდადისა და ცუცხვათის ციხეებზეც იმას დამატებით ის ეთქვა, რაც ქუთათისისა და შორაპნის ციხეების შესახებ თქვა, მაგამ... ბაღდადის ციხეს იგი სულაც არ ასახელებს, ხოლო ცუცხვათისაზე არაფერს დამატებით არ ამბობს. ასევე დღეს იგი იმის შესახებაც, რომ ვახუშტის სიკვდილის შემდეგ გელათის ღმრთისმშობლის ტაძარში დაიწარხა გვამი სოლომონ პირველისა. აგრეთვე ნ. დადიანს შეეძლო დამატებით ეთქვა ჩხარის წმინდა გიორგის ეკლესიის შესახებ ის, რაც ნათქვამი აქვს ტიმოთე ქუთათელს თავის ადგიეწილ რუკაზე: რომ იგი 1737 წელს ააშენა იმერთა ჩეღემ ალექსანდრე V-მ (საქ. მეცნ. აკად. ხელნაწერთა ინსტ. „ნოინბე“, I, 1959, გვ. 196—197, შდრ. აქვე, 316-ე კომენტარი).

ასეთ შემთხვევებში სრულებით არაა საქმარისი ის, რასაც ნ. დადიანი იმერეთის გეოგრაფიული აღწერილობის ბოლოს ჩაურთავს: „ხოლო უმეტეს ამისა არღარა აღვსწერ... ვინათგან უწყით ჩვენ ყოველთა მას შინა მყოფმანო“ (აქვე, ტექსტი, წ. II, თავი მე-14-ა).

ამის მიუხედავად შეუძლებელია უგულვებელყოფილ იქნეს ნ. დადიანის აქ აღნიშნული დამატებითი ცნობების მეცნიერული მნიშვნელობა, რომელთაც გარკვეული სარგებლობის მოკევა შეუძლიათ ვახუშტის „საქართველოს ცხოვრე ის“ მეორე ნაწილის კომენტარული გამოკვმისათვის, ისევე როგორც საქართველოს დიდი ისტორიული რუკის შესადგენად.

¹ შდრ. ივ. ჯავახიშვილი, ძველი ქართული საისტორიო მწერლობა, 1945, გვ. 330.

როგორც დავინახეთ, „ქართველთა ცხოვრების“ შემოკლებული ნაწილი, რომელიც ჩვენს გამოცემაში I და II წიგნებს მოიცავს, შედგემილია ეთნოგრაფიის „საქართველოს ცხოვრების“ მიხედვით ისე, რომ 1469 წლის ეთნოგრაფიის ცალკე-ცალკე მოთხრობილი საქართველოს სამეფო-სამთავროებს დაუკავშირებინოს ისტორია, ვერცადაა მათგან წარმოდგენილი მხოლოდ ლიხთ-იმერეთის თავგადასავალი, ხოლო შესაბამისი მოცულობით არაა დაცული აღმოსავლეთ საქართველოს ისტორია. ამიტომ თავისი თხზულების ამ არაორიგინალურ ნაწილში ნ. დადიანი ნაწილობრივ ინარჩუნებს ვახუშტის მიმდევარი ავტორის სახელს.

მაგრამ „ქართველთა ცხოვრება“ შეიცავს ორიგინალურ, თვითონ ნ. დადიანის მიერ დაწერილ ნაწილს, რომელიც ჩვენს გამოცემაში მოიცავს III წიგნს „სოლომონ პირველის მეფობის“ ჩათვლით. იგი ქრონოლოგიურად ეხება 1749—1823 წლების ლიხთ-იმერეთის პოლიტიკურ ისტორიას. ასე რომ, აქ აღებულია ისეთი მნიშვნელოვანი ისტორიული პერიოდები, როგორცაა XVIII საუკუნის მეორე ნახევარი, (ამ დროს ლიხთ-იმერეთის პოლიტიკურ ცხოვრებაში გარდატეხა შეიქმნევა უკეთესისაკენ. იმერეთის მეფისა და ეკლესიის ხელისუფლება შედარებით გაძლიერდა და წამოიწია ეროვნული ერთობის მოძრაობამაც; აილაგმნენ გამთიშველი თავადები და გახშირდა სამხედრო და პოლიტიკური თანამშრომლობა იმერეთის მეფეებთანა და ქართლ-კახეთის მეფეებთან. ამ ძვრების მთავარი მიზეზები იყო, ერთი მხრივ, რუსეთის ამოძრავება სამხრეთისაკენ და მის მიერ იმერეთისაკენ თურქეთის ბატონობის დასუსტება, ხოლო მეორე მხრივ—ქართული პოლიტიკისაგან ოსმალეთის ჩამოშორება.

ლიხთ-იმერეთის პოლიტიკური ცხოვრების ამ მნიშვნელოვანი პერიოდის შესახებ ქართულ ისტორიოგრაფიაში არც ერთი თხრობითი წყარო არ მოგვეპოვება. როგორც ცნობილია, ვახუშტის „საქართველოს ცხოვრება“ მოუთხრობს პოლიტიკური წარსულის ამბებს 1740-იან წლებამდე, შემდეგი დროის თავგადასავალი ლიხთ-იმერეთის პოლიტიკური წარსულისა აღარავის დაუწერია, გარდა ნიკო დადიანისა, რომელმაც თავისი „ქართველთა ცხოვრების“ შესაწავ ნაწილის სახით დაგვიტოვა გავრძელება ლიხთ-იმერეთის პოლიტიკური თავგადასავლისა 1740-იანი წლებიდან 1823-იან წლებამდე.

ვინაიდან ნ. დადიანის თხზულება ეხება მხოლოდ დასავლეთ საქართველოს, ამიტომ მასში არაფერია ნათქვამი იმ კავშირ-ერთობათა შესახებ, რასაც არა ერთელ ჰქონია ადგილი აღმოსავლეთ და დასავლეთ საქართველოს შეფეთა შორის XVIII საუკ. მეორე ნახევარში და რაც ნიშანდობლივი მხარტა მაშინდელი დროაა. ამიტომ ახლაც უნდა ითქვას, რომ ნ. დადიანმა ამ საკითხში ვერ უპასუხა დამაკმაყოფილებლად ვახუშტის შემდეგი დროის საისტორიო-გრაფიო მოთხოვნას. იგი ამ მხრივ ჩამორჩა როგორც პ. ორბელიანსა და ო. სერბულაძეს, ისე დავით და ბაგრატ ბატონისწვილებსაც.

„სოლომონ პირველის მეფობა“, რომლითაც იწყება „ქართველთა ცხოვრების“ ორიგინალური ნაწილი, მსგავსად მისი არაორიგინალური ნაწილებისა, წარმოადგენს შემოკლებულ მიმოხილვას ლიხთ-იმერეთის პოლიტიკური ისტორიისას სოლომონ დიდის ბატონობის ხანაში. ცნობილია,



რომ 1760-იან წლებში თურქმა ინტერვენტებმა სოლომონ I ჩაიკვდიეს და გაამეფეს მისი ბიძაშვილი თეიმურაზ მამუკას ძე¹. ამ კონკრეტული ცნობისათვის გვერდის ავლით ნ. დადიანი კმაყოფილება შემდეგი ზოგადი შეფასებით: „... დიდათ წინააღმდეგობა სოლომონ ოსმალია... და ჩაიკვდიეს მრავალჯერ გარდაცლებდნენ მეფობიდანაო“².

მაშინ როდესაც ბატონისშვილები იხსენიებენ სოლომონ პირველის ძის ალექსანდრეს განდგომას და ბაქარის ძის იმერეთში მოყვანას, ნ. დადიანი იმდენადაა ვართული თავისი თხზულების შემოკლებით, რომ მთლიანად გამოტოვებს ამ საყურადღებო ისტორიულ ფაქტებს.

ამის მიუხედავად, ყველაფერი, რაც მოთხრობილია „სოლომონ პირველის მეფობაში“ ნიკო დადიანის მიერ, გარდა თითო-ორილა გამონაკლისისა (რაც ნაჩვენებია აქვე დართულ კომენტარებში: 433—446), წარმოადგენს შედარებით კონკრეტულ და ნართალ ცნობებს. ამ მხრივ ვასაკუთრებით აღსანიშნავია ბრესილის, რუსისა და ჩაქვის ომები, იმერეთის მეფის ბრძოლა თურქების წინააღმდეგ რუსი ჯარის დახმარებით, იმერეთის მეფისაგან როსტომ რაჭის ერისთავის განადგურება, ოდიშისა და აფხაზეთის მთავრების ურთიერთ-დამოკიდებულება 1780-იან წლებში, სოლომონ I-ის გარდაცვალება. ამათგან ზოგიერთი მხოლოდ ნიკო დადიანის მეშვეობითაა მოღწეული ჩვენამდე, ხოლო ის, რაც დამოწმებულია სხვა ავტორებთანაც, ნაკლებად და შეცდომით არის გადმოცემული³.

რაც უფრო უახლოვდება ნ. დადიანი თავის დროს (1790-იანი წლების შემდეგ), მით უფრო მისი ცნობები ვრცელი და კონკრეტული ხდება, მაგრამ ისტორიული თხრობის არც თანდათან ვიწროვდება და საუბარი ეხება მხოლოდ სამეგრელოს, ნაწილობრივ კი იმერეთის სამეფოსა და გურიადხაზეთს. ასე რომ, თუ „სოლომონ პირველის მეფობაში“ ნ. დადიანი მომეტებულად საუბრობდა დასავლეთ საქართველოს ცენტრალური პოლიტიკური ერთეულის, იმერეთის სამეფოს შესახებ და გზადაგზა დამატებით იძლეოდა ოდიშაფხაზეთის სამთავროებზედაც ცნობებს, — სოლომონ პირველის შემდგომი დროის აღწერისას იგი იჩენს ვიწრო, კუთხურ პატრიოტიზმს, აღარ მიიჩნევს რა იმერეთის სამეფოს წამყვან პოლიტიკურ ერთეულად დასავლეთ საქართველოში და თავის კალამს მთლიანად უმორჩილებს ოდიშის მთავრების, გრიგოლისა და ლევან V-ის პოლიტიკას. ამ მხრივ საქართველოც „სამეგრელოს სამთავროს ისტორია უფროა, ვიდრე ლიხთიმერეთისა ან მთელი საქართველოსი, ხოლო თვითონ ნ. დადიანი სამეგრელოს მთავრების, გრიგოლისა და ლევან V-ის კარის ისტორიკოსია. წინათაც, ვახუშტის თხზულების შემო-

¹ დ. ბატონის შვილი, ახალი ისტორია, 1941, გვ. 10; ბ. ბატონის შვილი, ახალი მოთხრობა, 1941, გვ. 53; შდო. ჩვენნი „იმერეთის სამეფოს პოლიტიკური ისტორიისათვის XVIII საუკუნეში“, თავი II.
² აქვე, ტექსტი, წ. II, სოლომონ პირველის მეფობა.
³ დ. ბატონის შვილი, დასაბ. ნაშო. გვ. 16; ბ. ბატონის შვილი, დასაბ. ნაშო., გვ. 56; შდო. ჩვენნი „იმერეთის სამეფოს პოლიტიკური ისტორიისათვის XVIII საუკუნეში“, თავი IV.
⁴ დ. ბატონის შვილი, ახალი ისტორია, 1941, გვ. 11, 16; ბ. ბატონის შვილი, ახალი მოთხრობა, 1941, გვ. 54, 55, 58; შდო. ჩვენნი „იმერეთის სამეფოს პოლიტიკური ისტორიისათვის XVIII საუკუნეში“, თავები II, III და IV.

კლებისას ნ. დადიანი ამგვარად დადიანებისადმი ნათესაურ მიკერძობას, როგორც ეს შენიშნულია შემდეგ კომენტარებში: 132-ე, 133-ე, 144-ე, 154-ე, 164-ე, 167-ე, 209-ე, 373-ე, 390-ე, 393-ე, 396-ე, 401-ე, 419-ე, 427-ე, 432-ე. მაგრამ აქ, „ქართუნი“¹ „ორიგინალურ ნაწილში, მან პირდაპირ დაიწყო წერა ოდინის სასარგებლოდ.

თავისი თხოვნების ამ ნაწილშიც იცავს ნ. დადიანი შემოკლების წესი. იგი ამ მხრივ იმდენად თანმიმდევრულობას იჩენს, რომ თავისი თვალთნახულის ჩართვასაც კი ერიდება: „ყოფნასა ჩემსა როსიად ანუ სხვათა ადგილებთა მიმოვლასა ჩემსა, თუ რაჲ იგი მიხილავნ... იგი აქა დამეწერა, უხამსად შეიქმნებოდა სიგრძე წერილისა ამის და ამისთვის აქა ესრეთ მოკლედ აღვსწერე“. ხოლო ვისაც ზედმეტად დაინტერესებს ჩემი მოგზაურობის გაცნობა: „იხილოს ჩემ მიერ აღწერილსა მიმოვლასა შინა (რომელსა ეწოდების „მიმოვლა ნიკოლა დადიანოვისა“)²“.

ნ. დადიანის საინტელიგენტური კონცეფციის სამეგრელოს სამთავროს კუთხური ინტერესებით შევიწროება გამოიწვია იმ შეცდომამ, რასაც იგი (ნ. დადიანი) იჩენდა იმერეთის სამეფოსადმი ოდინის სამთავროს დამორჩილებისათვის სოლომონ მეორის მიერ წარმოებული ბრძოლის შეფასებაში. იმერეთის უკანასკნელი მეფის გამაერთიანებელ პოლიტიკას ნ. დადიანს უარყოფითად ეყიღებოდა, ვინაიდან იგი (მეფის პოლიტიკა) ზღუდავდა მისი ნათესავის (ბიძაშვილის) გრიგოლ დადიანის მთავრულ-პარტიკულარულ ინტერესებს. ამიტომაც იყო, რომ გრიგოლ დადიანის წინააღმდეგ ჩატარებულ სოლომონ მეორის გამაერთიანებელ ბრძოლას ნ. დადიანი ასეთნაირად განმარტავდა: იმერეთის მეფემ „უშეტეს შესძინა დევნა გრიგორისაო“. მაშასადამე, ჩემნი ავტორი ქვეყნის გამაერთიანებელ ბრძოლაში თავისი ნათესავის შევიწროება-შეწუხებას ხუდავდა. სინამდვილეში კი სოლომონ II-ის ბრძოლა ოდინის მთავრობის დამორჩილებისათვის ცენტრალური ხელისუფლების გაძლიერებისაკენ იყო მიმართული და ქვეყნის გაერთიანებას ემსახურებოდა, იგი ეროვნული თავისუფლების მოძრაობა იყო და მწარმოებელი კლასის მხარდაჭერით სარგებლობდა: დოკუმენტური მასალებიდან ჩანს, რომ ყმა გლეხები ერთგულად იბრძოდნენ მეფის მხარეზე ლეჩხუმში³.

იმერეთის უკანასკნელი მეფე სოლომონ II იღვა ბიძამისის სოლომონ I-ის პოლიტიკაზე: მისი მიზანი იყო დასავლეთ საქართველოს გაერთიანება ქუთაისის სამეფო სკიპტრის ქვეშ. ოდინის სამთავროს დამორჩილება იმერეთის სამეფოსადმი ძირითადად უზარუნელოყოფდა ამ მიზანს. და სოლომონ II-მ 1792 წელს ომი დაუწყო მთავარ გრიგოლ დადიანს. გადიოდა წლები, გრძელდებოდა ბრძოლა. გრ. დადიანი ვერ ახერხებდა საკუთარი ძალებით იმერეთის მეფის ხელყოფისაგან თავისი ტერიტორიის დაცვას. ამ უმწყო მდგომარეობიდან გამოსასვლელად მან რუსეთის საფარველში შესვლა მოიხსურა. რუსეთი მაშინ ამიერკავკასიაში თავისი გაბატონებისათვის იბრძოდა. ამ უკანასკნელისათვის ლიხთ-იმერეთის მაშინდელი ანარქია სასარგებლო პირობებს ქმნიდა და გრიგოლ დადიანის თხოვნა იმპერატორმა მიიღო და დააკმაყოფილა: ოდინის სამთავრო თავისთან შეერთდა (1803 წლის ბოლოს). სამე-

¹ ეს თხზულება ანგერად დაკარგულია.

² საქ. მუხ. ისტ. დოკ. და არქ., II, გვ. 25.

გრელის ტერიტორიის დაკავებით, გაბატონდა რა უფრო ადრე ქართლში, რუსეთის იმპერატორი თავისი ჯარების რკალში ამწყვედევდა იმერეთის მთელს ფოს, რომლის ოკუპაციაც ამიერიდან რუსეთის სარდლობის ერთ-ერთ ვარი ამოცანა გახდა.

ასეთ ისტორიულ პირობებში ოდიშის სამთავრო კარის პოლიტიკურ წრეებზე გავლენა მოიპოვა ცარისტული რუსეთის კოლონიზატორულმა იდეამ, რომ: რუსეთის ჯარები სამეგრელოს ტერიტორიაზე დგანან დადიანის სამთავროსათვის იმერეთის მეფის ხელყოფისაგან მშვიდობის უზრუნველსაყოფად.

ნ. დადიანი, რომელიც გრიგოლ დადიანის ბიძაშვილი იყო და რომლის წინა დახმარებასაც უწყევდა იმერეთის მეფის წინააღმდეგ გრიგოლ დადიანის მთავრული დამოუკიდებლობისაკენ მიდრეკილებას, თავისი ნათესავის (გრ. დადიანის) პარტიკულარული ინტერესების დამცველად გამოდიოდა სოლომონ მეფის გამაერთიანებელი პრეტენზიების წინააღმდეგ და ამიტომაც ადვილად მოექცა აღნიშნული რუსული კოლონიზატორული იდეის გავლენაში. „ქართველთა ცხოვრების“ ის ნაწილი, რომელიც ეხება 1792—1810 წლებში ამბებს, მილიანად ამ კონკრეტულის მიხედვით აქვს დაწერილი ნ. დადიანს.

ამართლებდა რა ცარისტული რუსეთის ბატონობის დამყიდრებას საქართველოში, ამის წინააღმდეგ მებრძოლი იმერეთის მეფე სოლომონ მეფე ნ. დადიანს რუსეთის მტრად მიიჩნდა და მის შეფასებაშიც იღვწოდა ცარისტული რუსეთის მიმინდელ კოლონიზატორთა თვალსაზრისზე. ვინაიდან რუსეთისათვის ნათელი გახდა, რომ „მეფე იმერეთისა არა მოდრკების ერთგულებასა ზედა ჰქელწვიფე-იმპერატორისასა“, გადაწყვიტეს, რათა „განდევნონ მეფე იმერეთით და დაიპყრას იმერეთისეულნიწვიფე-იმპერატორისა“.

სოლომონ მეფის რუსული კოლონიზატორული თვალსაზრისით შეფასებისას ნ. დადიანი არ იჩენს ინტერესს უჩვენოს მისი საკუთარი ქართული პოლიტიკა, არამედ, თვლიდა რა მის ცარისტული რუსეთის მტრად, ამის გამო სულ უპრაოდ მიიჩნდა იგი თურქეთის მომხრედ. ციციანოვი სოლომონ II-ს წინადადებას აღლევდა, რათა იმსაც გრ. დადიანით სიელო რუსეთის საფარველი. „გარანა მეფე არა თანხმა იყო ამა განზრახვისა, არამედ უმეტეს ერთგულებდა პორტი ათამანსა და იქეთ პქონდა მხარი თვისი“. — ამბობდა ნ. დადიანი.

მაშასადამე, ვინაიდან სოლომონ მეფეს არ სურდა რუსეთის მფარველობა, თურქეთის ერთგულობდა, ანდა პირიქით: ეჭირა რა თურქეთის მხარე, გმობდა რუსეთის მფარველობას. აქ მთლიანად უგულვებელყოფილია იმერეთის მეფის საკუთარი, ქართულ-ეროვნული პოლიტიკა, რომლის მიხედვითაც სოლომონ II იმ დროში დამოკიდებულებას იქერდა როგორც რუსეთთან, ისე თურქეთთან, აგრეთვე სხვა სახელმწიფოებთანაც. გვერდს უვლის რა იმერეთის მეფის პოლიტიკის აღწერას, ნ. დადიანი სოლომონ II-ს უჩვენებს ნეგატიური პოზიციიდან და ამიტომ ფეოდალური საქართველოს დამოუკიდებლობისათვის მებრძოლი იმერეთის მეფისაგან გამოუდის მხოლოდ უპოლიტიკო, სხვის ხელში შემყურე პირი. ეს არაობიექტური მხარე უნდა ჩაითვალოს ნ. დადიანის თხზულების ორიგინალური ნაწილის ყველაზე დიდ ნაკლად.

ასეთმა თვალსაზრისმა ნ. დადიანი ჩააყენა იმერეთის მეფის ტახტის რიგში. სოლომონ მეფისადმი შტრაბის გზას აშკარად აღდა ნ. დადიანი, იგი რუსეთის მთავრობას თავის რჩევას სთავაზობდა იმერეთის უკუჩვენება, იოლად დანიშნულების შესახებ ჯერ კიდევ 1805 წელს, როდესაც იგი წარგზავნილი იმპერატორთან. შემდეგ, 1806 წელს ნ. დადიანი მთავარსარდალ გუდოვიჩის იმპერატორისადმი თავის ერთგულებას უდასტურებდა და ურჩევდა, რომ ხელიდან არ გაეშვა ვიორგი ალექსანდრეს ძე იმერთა ბატონისშვილი (რომელიც თავისი ნებით მიემხრო რუსეთის სარდლობას), განოცუგებინა იგი იმერეთის მოსახლეობაზე-დსიქოლოგიური ზემოქმედებისათვის და დაეპირისპირებინა ის, ამრიგად, სოლომონ მეორისათვის, რომელსაც ამით თავის სამეფოში გაეუწია შეუწყობლობა. ამასთანავე ნ. დადიანი იქვე, თავის შპრიც, იმერეთის წარჩინებულ აირთა რუსეთის სარდლობის მხარეზე გადასაბირებლად მოქმედებასაც კისრულობდა¹.

ვინაიდან ნ. დადიანი გვერდს უვლიდა იმერეთის სამეფოს ისტორიას, ამიტომ მისი თხზულების შესამე ნაწილში გამოტოვებულია ან შეტად მკრთალადა წარმოდგენილი ისეთი ისტორიული ფაქტები, როგორცაა:

1) დავით მეფის მიერ რაჭის საერისთავოს აღდგენა და მისი გადაცემა სტამბოლიდან მოწვეული ვიორგი როსტომის ძე რაჭის ერისთავის შვილისათვის; 2) ვიორგი ალექსანდრეს ძე ბატონისშვილის შეთქმულება სოლომონ II-ის წინააღმდეგ 1790-იან წლებში; 3) ანა იმერთა დედოფლის წასვლა რუსეთის იმპერატორთან შეამდგომლობისათვის სოლომონ მეფის წინაშე კონსტანტინე ბატონისშვილის პატიმრობიდან გამოსახსნელად; 4) ცარიზმის სარდლობის მიერ იმერეთის სამეფოს შეერთება რუსეთთან და ლიონიდის ელჩობა იმპერატორთან; 5) ვიორგი ალექსანდრეს ძე იმერთა ბატონისშვილის გაპარვა სოლომონ მეფის ტყვეობიდან და რუსეთის სარდლობასთან მოსვლა; 6) იმერეთის თავად-ახანურობის აჯანყება 1810 წელს ცარიზმის სარდლობის წინააღმდეგ და მისი ჩაქრობა; 7) თავად ზურაბ წერეთლის მონაწილეობა რუსეთის მხარეზე მამია გურიელის გადაბირებაში ფოთის ციხის გარემოცვის დროს (1809 წ.).

ნ. დადიანის თხზულების ეს ნაკლი კიდევ უფრო მიძიმება იმის გამო, რომ აღნიშნული ისტორიული ფაქტების შესახებ კონკრეტულ ცნობებს იძლევიან ბაგრატი და დავით ბატონისშვილები (იხ. მათი თხზულებები, გვ. 33, 36, 60, 67, 81, 82, 85, 86, 87, 99, 100, 104—107).

„ქართველთა ცხოვრების“ ორიგინალური ნაწილი ნაკლებია ქრონოლოგიაშიც. სულ იქ ნაჩვენებია თორმეტი თარიღი: 1788 წელი (კაცია დადიანის სიკვდილი), 1789 წელი (სოლომონ მეორის გამეფება), 1799 წ. 15 დეკემბერი (ვიორგი ოტის ძე დადიანის ძის, ჰენი ავტორის მამის სიკვდილი), 1804 წ. 23 ოქტომბერი (გრ. დადიანის სიკვდილი), 1810 წელი (სოლომონ II-ის შეპყრობა და იმერეთის დაკავება რუსის ჯარის მიერ), 1811 წელი (იმერეთ-ოდიშ-გურიაში ჭირისა და შიმშილის გაჩენა), 1815 წელი (სოლომონ მეფის სიკვდილი ტაბაბოზში), 1821 წ. 6 თებერვალი (აფხაზეთის მთავრის საფარ-ბეგ შარაშიძის სიკვდილი), 1821 წ. 6 მარტი (საფარ-ბეგის ძმის ჰასან-ბეგ შარვაშიძის შეპყრობა და რუსეთს წაყვანა), 1822 წელი (აფხაზეთის მთავრის დიმიტრი საფარ-ბეგის ძე შარვაშიძის

¹ АКТЫ, III, № 227, გვ. 125—126.

სიკვდილი), 1822 წ. 12 დეკემბერი (გიორგი ნიკოლოზის-ძე
შვილის სიკვდილი) და 1823 წ. 28 იანვარი (თავად ზურაბ
სიკვდილი).



დაუთარიღებლადა წარმოადგენილი ისეთი ფაქტები, როგორც
და სოხუმის ციხეების აღება რუსის ჯარის მიერ, აფხაზეთისა და გურიის სამ-
თავროების შესვლა რუსეთის საფარველში, იმერეთის 1810 წლისა და გურია-
იმერეთის 1819—1820 წლების აჯანყებანი და სხვ.

ზოგიერთ შემთხვევაში ნ. დადიანი ინარჩუნებს თავის მიერ აღწერილი
ფართო მასშტაბის მოვლენების გაგების სიმაღლეზე დგომას. ასე მაგ., ეხება
რა რუსეთ-თურქეთის 1806—1812 წლების ომის დამთავრებას, იგი წერს: „ნა-
პოლეონ მონაპარტე შემოვიდა რუსეთად და მოახორა რუსეთი და ამისთვის
წელმწიფე იმპერატორმა და პორტი ათამანმა ქმნა მშვიდობა შორის შათსა,
და ამისთვის მისცეს რუსთა კვალად ფოთი ოსმალთაო¹. მაგრამ ყველა შემ-
თხვევაში ვერ დგას ასეთ სიმაღლეზე ნ. დადიანი და იქეტება ცალკეულ მოვ-
ლენათა ვიწრო ჩარჩოებში. 1809 წელს ფოთის ციხის დასაცავად დამატებით
წამოსულ თურქ სპას გზა მისცა მაშია გურიელმა, „ვინათგან ყამსა მას ერთ-
გულედა გურიელი მაშია... მეფეს სოლომონს ამისთვის, რომელ... მეუღლემან
მეფისამან... მისცა დედით ბიძაშვილი თავისი... მაშის ცოლადო². პოლიტი-
კურ მოვლენათა ახსნა ნათესაობის მომენტით დამახასიათებელი იყო ქართუ-
ლი ფეოდალური ისტორიოგრაფიისათვის (თუნდაც იმავე ვახუშტისათვის),
და ამ მხრივ ნ. დადიანიც მის გავლენაშია მოქცეული. შემდეგ, არაფერს ამ-
ბობს რა თურქეთსა და რუსეთთან ქელაიშ-ამედ-ბეგის დამოკიდებულებაზე,
მიზეზის უჩვენებლად ნ. დადიანი მოგვითხრობს: ასლან-ბეგმა მოკლა მამაში-
სი, ქელაიშ-ამედ-ბეგი, დაიკავა სოხუმი და შევიწროება დაუწყო თავის ძმას,
საფარ-ბეგსო.

ზოგჯერ ისტორიული ფაქტის გადმოცემისას ნ. დადიანი იჩენს გულუ-
ბრყვილობასაც მიზეზების ჩვენებაში. ასლან-ბეგმა რომ შეავიწროა საფარ-ბე-
გი, ამან შუამდგომლობა სთხოვა ლეიან დადიანს რუსეთის იმპერატორის წი-
ნაზე, რათა დადიანივით ისიც ყოფილიყო მიღებული მის საფარველში.
ლ. დადიანმაც უშუამდგომლა და „ვინათგან დადიანმან სთხოვა იმპერატორსა,
ამისთვის პატრე სცა თხოვასა დადიანისასა და მიიღო მფარველობასა შინა
რიცხეთა შორის მთავრებთასაო³.

მიუხედავად იმისა, რომ აღნიშნული ხარვეზები მცირე მნიშვნელობისა
არ არის, ნ. დადიანის თხზულების შესამე, ორიგინალური ნაწილი კარგი ძე-
გლია, დაწერილი ლიხთ-იმერეთის 1784—1823 წლების პოლიტიკურ ცხოვრე-
ბაზე ცარისტულ-კოლონიზატორული ორიენტაციის ქართული ავტორის
მიერ; მასში აღწერილია იმ დროის ამბები, როცა თვითონ ცხოვრობდა ავ-
ტორი, რომელიც აღწერილი მოვლენების მონაწილე ხშირად თვითონ ყოფი-
ლა ან სხვა მხილველთაგან მოუსმენია მათზე. ეს მხარე ამ ნაწილს სანდო-
ისტორიულ თხზულებად ხდის.

ნ. დადიანის მონათხრობი დამოწმებულია სხვა ისტორიულ წყაროებშიც.
ასე, მაგალითად: 1) სოლომონ პირველის შემდეგ რომ დავით გიორგის ძე
გამეფდა იმერეთში, ამას ადასტურებენ ისტორიკოსი ბატონისშვილები, ისევე

¹ შტრ. История дипломатии, т. I, 1941, გვ. 373.



წინასიტყვაობაში, სადაც „ქართველთ ცხოვრების“ შედგენის მიზანსა და მიზანზეა საუბარი, ნ. დადიანი იმასაც წერს, რომ „აღვსწერე ესე ქართლის ცხოვრებაა შემოკლებული და შევსთხზენ ახლად მდაბიოთა ფრასითაო“.

ნ. დადიანი მოწაფეებისათვის საკითხავ სახელმძღვანელოს წერდა საქართველოს ისტორიაში და იგი განსაკუთრებულ ყურადღებას აქცევდა ენის მისაწვდომობას, სიმარტივეს, მდაბიურობას, ხალხურობას. „ქართველთ ცხოვრებაში“ მას ზოგიერთი ძნელად გასაგები სიტყვა მდაბიო მკითხველისათვის ადვილად გასაგები სიტყვებით გადმოაქონდა ან ხსნიდა. ასე, მაგალითად, ვახუშტით ვარაზ ბაქარი იყო „მოაზიშარი და ჩუქენ“ (საქ. ისტ., I, 1885, გვ. 81). ნ. დადიანი კი ამას ცელის თავისი დროისათვის უფრო გასაგები გამოთქმით: „გულისთა ჯაბანო“ (აქვე, ტექსტი, წ. I, 27-ე მეჯვ.); ვახუშტი ყვარყვარე ათაბაგის შემყრობზე ამბობს, რომ იგი იყო გურიელის მეწდეო (საქ. ცხ., II, 1913, გვ. 286). ნ. დადიანი კი „მეწდეოს“ ადგილას „მეღვინეს“ წერს (აქვე, ტექსტი, წ. II, თავი 14-ბ); ვახუშტი იმერთა მეფე ალექსანდრე III-ზე წერს: ოდიშში რომ შეიქრა, იქაურ წარჩინეულთ „გამოუხვნას“ ბენიო (საქ. ცხ., II, 1913, 306). ნ. დადიანი სიტყვა „გამოუხვნას“ ამარტივებს სიტყვით: „გამოართენას“ (აქვე, ტექსტი წ. II, თავი მე-14-ბ) და ასე შემდეგ.

„მდაბიო ფრასით“ წერა მტკიცედ ახასიათებდა ნ. დადიანის შემოქმედებას სხვა უბანზეც. ლეჩხუმი-ჭყონდიდის საეპარქიოს არქიმანდრიტმა, საირმენამარნეის უდაბნოების მოძღვარმა გიორგი კუხალაშვილმა ნ. დადიანს სთხოვა მისთვის მონასტრებში საკითხავად დაეწერა ქადაგებანი, ისე რომ „...არცა ქადაგებანი ესე იქმნას ძალაღსა ფრასსა ზედა, არამედ უმეტეს დაბიოდ იქმნას შეთხზულ, რათა უმოგბეს იქმნას სასმენელად საზოგადოებისათვისო“¹. ნ. დადიანმა მიიღო ეს თხოვნა და 1826 წელს თავის სასახლეში, ნოლას, დაწერა ხუთი ქადაგება, მიუმატა მათ ბიძამისის, ანტონ ჭყონდიდლის მიერ შეთხზული ორი ქადაგებაც და შვიდივე ქადაგება ერთად მოუძღვნა გიორგი არქიმანდრიტს. თავისი ხუთი ქადაგების შესახებ ნ. დადიანი შემდეგ აღნიშნავდა გ. არქიმანდრიტისადმი: „ესე ხუთნი ქადაგებანი, ახლად ქმნილნი ჩემგან... შევთხზენ დაბიოთა ფრასთა... თხოვისამებრ თქუშნისაო“².

* * *

ნ. დადიანის „ქართველთ ცხოვრება“, „ქართლის ცხოვრების“ კრებულია და ვახუშტის შრომებისაგან განსხვავებით, მის ყველა ნაწილში ახასიათებს რუსულ-ევროპული სიტყვების ხმარება, რაც სათანადო კულტურულ ზეგავლენის შედეგია. ასე, მაგალითად: „ლითონის“ მაგივ-

¹ კუთაისის მუზეუმის ხელნაწერთა აღწერილობა, I, 1953, გვ. 419-420.

² იქვე, 420.—ამ შვიდი ქადაგების კრებული დაცულია საქ. მეცნ. აკად. ხელნაწ. ინსტიტუტში, S—291. კრებულის ბოლოს მიწერილია, რომ 1831 წ. 11 ნოემბერს მარ. ოლაქ ხსენებული გიორგი არქიმანდრიტისა ყოფილა (127r).

რად ნ. დადიანი წერს „მეტალს“, „რივის“ ადგილზე — „პანს“, „სიველს“ უწოდებს „უქაზსაც“, „მარის“ მაგივრად ხმარობს „საქსა“, ჯარის საკვებისათვის — „პრავიანტს“, ჯარის სადგომისათვის — „კარტი-რას“, „თავადის“ გვერდით წერს „კინაზსაც“, „მეგრულია“ **უქსეშულეს** ადგილას წერს მაშინდელი რუსული ოფიციალური მეტყველების **Уксешулу** „მენგრელსა“ და „სამენგრელოს“, რუსეთის მოხელეების მამისშვილობას აღნიშნავს რუსული წესით: ალექსანდრე პეტროვიჩი ტორმასოვი, დიმიტრი ზახარევიჩი ორბელიანი და სხვ.

„ქართველთ ცხოვრების“ ტექსტში ვხვდებით აგრეთვე სიტყვებს: ფამილია, მთავრინა, ოტ-ინფანტერი, ილია, რესპუბლიკა და სხვ. ნ. დადიანს ზოგჯერ ახასიათებს აგრეთვე პირთა სახელის რუსული ფორმით დაწერა: სიმეონ, მიხაილ, ისევე როგორც ქართული ასო ფარის-მაგივრად რუსული ძის ხმარება: ქრასა, ქარნავაზ, ინქანტერი და მისთ.



„ქართველთ ცხოვრების“ ტექსტის დადგენისას ჩვენ გამოვედით „მდაბიო ფრაზის“ პრინციპიდან და ნუსხებში დაცულ სხვაობებში უპირატესობა მივანიჭეთ მარტივსა და ახალ ფორმებს. დეტოვით ისინი ტექსტში, ხოლო რთული და ძველი ფორმები სქოლიოში ვუჩვენეთ. ასე, მაგალითად, ტექსტში ვტოვებთ ფორმებს: მოსვლა, რიცხვთა, შეიყრა, ეწყენენ, თვით, ხმა, ხოლო სქოლიოში ნაჩვენებია განსხვავებანი: მოსლვა, რიცხუთა. შეიყარნა, ეწყუნენ თვთ, ვმა.

მაგრამ იმ შემთხვევაში, როცა სამივე ნუსხა ძველ ფორმას ხმარობს, ჩვენც მას უცვლელად ვტოვებთ, მაგალითად: „ქურივი“, „ჯარისხისა“, „კაც-მან“ და ასე შემდეგ. ეს იწვევს ერთგვარ სიჭრელეს, მაგრამ ნ. დადიანის დრო გარდამავალი ხანაა ძველიდან ახლისაკენ ქართული ენის ისტორიაში და მაშინ ახალი ფორმები ჯერ კიდევ დადგენის პროცესს განიცდიდა და მტკიცედ არ ჰქონია დამკვიდრებული თავისი ადგილი როგორც მეტყველებაში, ისე დამწერლობაში. ამისი აშკარა მაჩვენებელია ფორმა-სხვაობანი ცნუსხისა, რომელიც თვითონ ავტორ ნ. დადიანს ჰქონდა ხელში, წაიკითხა, შეასწორა და შეავსო.

ამვე წესს ვიცავთ ჩვენ სამი სიტყვის მიმართაც: ათაბაგი, ლაშქარი და აფხაზეთი, რომელთაც ნ. დადიანი ხმარობს სხვაგვარადაც: ათაბაკი, ლაშქარი და აფხაზეთი.

იმ შემთხვევაში, როცა ნუსხები სხვადასხვა ჩვენებას იძლევიან, ჩვენ უპირატესობა მივანიჭეთ ხელნაწერთა უმრავლესობას. ამ წესს ვარღვევთ მხოლოდ მაშინ, როცა ნუსხათა უმრავლესობის ჩვენება შეცდომას იძლევა.

კერძო სახელები (და ხანდახან ზმნებიც) შესწორებულ ოქნა ლიტერატურული წყაროების მიხედვით.

უნებლიედ გამოტოვებული სიტყვები თუ ასოები ჩვენ აღვადგინეთ და ჩავსეთ კვადრატულ ფრჩხილებში.

იამბიკონები ან სხვა ციტატები ჩვენ შევასწორეთ ვახუშტის ისტორიული და გეოგრაფიული თხზულებების მიხედვით დ. ბაქრაძის, ზ. ჭიქინაძის, თ. ლომოურიისა და ნ. ბერძენიშვილის გამოკვებებიდან¹.

¹ ვახუშტი, საქართველოს ისტორია, I, 1885; დიმიტრი ბაქრაძის გამოკვება; იგივე, საქართველოს ცხოვრება, II, 1913; ზაქარია ჭიქინაძის გამოკვება; იგივე, საქართველოს გეოგრაფია, 1941, თ. ლომოურიის და ნ. ბერძენიშვილის გამოკვება.

ქართული ცხოვრება
ტექსტი



ნიკოლაი გიორგის ძის დადიანოვის პირველისა, პოლკოვნიკისა ლერისაგან განასლებით ქმნილი ისტორია, რომელსა ეწოდების ქართ-
ველთ ცხოვრება, წყდეს დასაბამითგან სოფლისა ტკუზ, ზოლო გან-
კროცეფაგებითგან სიტყვისა დმრთისა ჩეით, თვესა ივლისსა კ.

თვის სამეფოსა ქართლისათ

[1] წინასიტყვაობაა წინამდებარისა ამის წიგნისა,
ქართველთ ცხოვრებად ზედწოდებულისა

ვინათგან¹ სჯული ბუნებით ასწავებს ყოველთა თავისა თავისისა უმჯო- 5
ბესისა აღრჩევასა, ამისთვის მეცა უმჯობესად ვრაცხე შრომაჲ ესე. და ვინა-
თგან² კმაჲსა მიზეზისა გამო მოკლებულ იყვნენ ერნი ჩვენნი ამავითართა ისტო-
რიათა და არა უწუოდენ ყოფილნი³ საქმენთ მმოელთა მამულთა თვისთანი და
ძვილ სადამე იბოებოდა ჩვენსა ქვეყანასა ქართველთ ცხოვრებაჲ და
ვინადგან⁴ თანამდებ არიან შეილნი მამულთა თვისთანი ნამყოთა ქმნილთა საქ- 10
მეთა შემეცნებად, რათა მით უმჯობესად მართვიდენ თავთა თვისთა, —ამის-
თვისცა მივიღევ შრომაჲ სიყვარულისათვის საზოგადოჲსა შეილთა მამულთა
ჩუნთასა და აღესწერე ესე ქართლის⁵ ცხოვრებაჲ შემოკლებული და
შევსთხუნე ახლად მდაბიოჲთა ფრასითა, რომელსა არა აკლს უმეტეს საჭირო- 15
ნი. ზოლო არცა საყვარელნი მოწაფენი ჩემნი დაუტევენ უცნობელ ამისა, რო-
მელნიცა გაბრწყინდენ მოძღვრებათა ჩემთა ქვეშე სიბრძნის მოყვარებისა და
ფილასოფიისა სწავლითა, რომელ ამასაცა მიეწერების ნაწილყოფაჲ აზნაურე-
ბითისა მიმართ კელოვნებისა.

გარნა არა მრცხვენის, რათა განღვიძებულ ვიყო მსახურებისათვის მამუ- 20
ლისა, რომელსაცა⁶ მზად მიყოფიეს თავი ჩემი სისხლითურთ მსხვერპლად
ტრაიებსა ზედა სიყვარულისასა დასაწველად; [2] რომელმანცა არა ვრიდე
შრომასა სიყვარულისათვის მამულისა, რათა აღმოვჩნდე მსახურად და მათ
მიერ მქონდეს ხსოვნაჲ.

მდაბალი მოსამსახურე თქუენი
ნიკოლაჲ დადიანოვი აირველი.

¹ ნიკოლაი... ივლისსა კ—AB.
² ვინადგან B.
³ ყოველნი B.
⁴ ვინათგან C.
⁵ ქართველთ A.
⁶ რომელსა A.

წიგნი I¹⁾

თ ა ვ ი 1

ქართველთ ისტორია იპყრობს თვის შორის ორსა ცვალებასა: პირველსა მთავრობისასა, ხოლო მეორესა მეფობისასა. და ესეცა მეფობა განყოფილ იქმნა ოთხად: ფარნავაზიანად, არშაკუნიანთად²⁾, ხოსროიანთად და ბაგრა- 5 ტოვიანთად.

ხოლო გვარნი ძველთა მთავართა და თავადთანი ესენი იყვნენ: ქობულისძე, დონაური, არელმანელი, ბალუში³⁾, რომელი იყო ლიპარიტიანი⁴⁾, ²⁾ მარუშისძე, კახაბერისძე, აბულელი⁵⁾, შხარგრძელი, ორბელი⁶⁾, ორბელიანი, ქაჩიბაძე, ვარდანისძე, ვამრეკელი, მარუშისძე⁷⁾, ძაგანისძე⁸⁾, ასათისძე, კარის- 10 ქისძე, გაბულისძე⁹⁾, სამიძეარი, ფარჯანიანი¹⁰⁾, ნერსიანი, ადარნასიანი, ჯვან-შერიანი, კავკასისძე, ჯაყელი, ირუფაქისძე¹¹⁾, ჩოლაყაშვილი¹²⁾, აბაზაძე, კორინთელი, მახატელი, ნასიძე, შარვაშიძე, ქვენაფლაველი, ჯავახისშვილი, ბურსელი¹³⁾ და სხვანი მრავალნი, რომელნი ერისთავობით იწერვიან¹⁴⁾; ³⁾ კახეთს: ხორნაბუჯის¹⁵⁾ ერისთავი, მაქის ერისთავი, პანკისის ერისთავი; სამცხეს: გუზანს და 15 არტანუჯის ერისთავი, კალმახის ერისთავი, წუნის¹⁶⁾ ერისთავი; სომხითს— მარკაბერსადუნი¹⁷⁾. [4] იმერეთს — დადიან-ბედიელი¹⁸⁾.

ხოლო აწინდელისა ვაჟისა თავადნი და მთავარნი ესენი არიან: ბარათაშვილი. (ამათ ჩამოშავლობას¹⁹⁾ იტყვიან ქაჩიბაძედგან²⁰⁾), ყაფლანისშვილი. (ამათსა- 20 ცა²¹⁾ იტყვიან ბარათიანობასა, და აწ უწოდდნ თავსა თვისსა ორბელიანად²²⁾); სომხითის მელიქი²³⁾, არყუთაშვილი, რომელნი არიან შხარგრძელთაგან; ხოლო იარაღისშვილი და სოლაღასშვილი, ზურაბისშვილი იტყვიან ბარათიანობასა²⁴⁾; დოღენჯისშვილი, ყარაბუღაღისშვილი²⁵⁾, ციციშვილი²⁶⁾, ჯავახისშვილი; და მოურავისშვილი არს სააკაძე; როჭიკაშვილი, რომელ ა[რს] შალიკაშვილი.

ხოლო შიდა ქართლს: ანილახორი (ესე არს ზედგინიძე²⁷⁾), აბაშიძე, ფა- 25 ლევანდისშვილი²⁸⁾ და ამირჯუბი²⁹⁾; ავაღისშვილი³⁰⁾, მაჩაბელი (ეს იტყვის ანჩაბაძობასა³¹⁾), აფხაზეთით მოსვლასა³²⁾; ხერხეულიძე (რომელი იტყვის ოსობასა), ფავლენისშვილი³³⁾ (რომელი იტყვის შხარგრძელობასა³⁴⁾), დიასამიძე³⁵⁾, შალიკაშვილი და თაქთაქისშვილი (შემდგომად თათრობისა ჩამოვიდნ სამცხი- 30 დამე), ჩხეიძე³⁶⁾ (მოვიდა [იმერეთით]; ხოლო რამაზისშვილი და დავითისშვილი არიან ავგიორგის ძმის დიმიტრისაგან³⁷⁾; არაგვის ერისთავი იტყვის სიღამოვნობასა; მუხრანის³⁸⁾ ბატონი და გოჩასშვილნი არიან გვარნი ბაგრატიონ-თანი და აწ თავადნი³⁹⁾).

¹⁾ არშაკუნიანთად B. ²⁾ ბაღრუში ABC. ³⁾ ლიპარიტიანი AB. ⁴⁾ რაინისძე B. ⁵⁾ ფარჯანიანი AC. ⁶⁾ ჩოლოყაშვილი A. ⁷⁾ იწერვიან B. ⁸⁾ ჩამაჯღობას A. ⁹⁾ ამათსა B. ¹⁰⁾ ზედგინიძე B. ¹¹⁾ ფალავანდისშვილი AC. ¹²⁾ ნოსღვასა A. ¹³⁾ ფავლენისშვილი AC. ¹⁴⁾ დიასამიძე B. ¹⁵⁾ მუხრანის ABC.

გარნა ჟამისა ამის წარჩინებულნი²⁷⁾ ესენი არიან: მუხრან¹-პატონი, არაგვის ერის[ა]თავი, რომელი დაამდაბლა მეფემან მეორემან² ბაგრატიონმან, ქსნის ერისთავი, — ესეცა დაამდაბლა კვალად მეორემან³ ირაკლი და მიუღო მამულნი მათნი²⁸⁾, — ამილახორი, ყაფლანის⁴ შვილი, იტყვის⁵ შვილი (ოდეს გაუყრელი იყო); სომხითს²⁹⁾ — მელიქი³⁰⁾.
კახეთს: ჩოლაყაშვილი, მაყაშვილი, რომელი იტყვის იოანე³¹⁾ შვილი, ენდრონიკას³²⁾ შვილი (იტყვიან ანდრონიკეს, რომელი მოვიდა პირველვე კვისართა გვარისა), ჯორჯაძე, ქავჭავაძე, ვაჩნაძე³³⁾, ვახახის³⁴⁾ შვილი³⁵⁾, რუსის³⁶⁾ შვილი, ჯანდიერის³⁷⁾ შვილი, ავალის³⁸⁾ შვილი და ჩერქეზი³⁹⁾, გურამის⁴⁰⁾ შვილი, ტუსის⁴¹⁾ შვილი⁴²⁾.

სამცხეს: ჯაყელი, — ესე არს აწ თათბავი და ფაშა ახალციხისა, — შალიკას-შვილი, თავდგირიძე²¹⁾, დისამიძე, ქობულისძე, გოგინაშვილი, ამილახორი, ავალის²²⁾ შვილი, სუმბატის²³⁾ შვილი, გოგორის²⁴⁾ შვილი, თუხარელი, ლაღანიძე და სხვანი (ესენი არაა იწოდებიან გვარ[ი]თა, არამედ ფაშად, ბეგად და სან-ჯახად), და აზნაური მრავალნი, გარნა და დიდუშებ.

იმერეთს, არგვეთსა შინა: აბაშიძე, ფხვიძე⁷⁾, წერეთელი⁸⁾ და ჩხვიძე (ამავე ჩხვიძის გვარი იყო აწინდელი რაჭის ერისთავი და სპასპეტი რაჭისა, რომელი დაამდაბლა და აღხოცა მეფემან იმერეთისამან პირველმან სოლომონ აღექსანდრეს ძემან³⁴⁾); [6] ოკრიბის³⁵⁾ თავადი: აგიაშვილი და ფხვიძე⁷⁾; ლორ-თქიფანიძე, ნივარაძე და ლოლაბერიძე — აზნაური და სხვანი აზნაური მრავალნი. რაჭას: წულუკიძე, იაშვილი, ჯაფარიძე, ინასარიძე და ლაშხის³⁶⁾ შვილი (არაა არიან³⁷⁾); იმერეთს, ვაკესა შინა: ქილაძე, მიქელაძე და ჩიჯავაძე და აზნაური მრავალნი.

ესრეთ⁹⁾ თქმულ არს ძველადვე: აზნაური იმერეთისა, თავადი ქართ-ლისა, დარბაისერნი მესხისა და ვაჰარი კახეთისა, — ესენი არიან ქებულნი³⁷⁾.

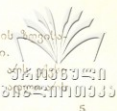
ოდიშს — დადიანი, თვითმგლობელი მთავარი³⁸⁾; თავადნი³⁹⁾ არიან ესენი: გოშაძე (გარნა დამდაბლებულ არს⁴⁰⁾), ფალავა, ჯაიანი, ჩიჩუა და სხვანიცა თავადნი და აზნაური მრავალნი.

აფხაზეთს: მფლობელი მარვაშიძე და თავადი ანჩაბაძე⁴¹⁾ (გარნა ანჩაბაძე არს სამკლობელოსა დადიანისასა და აფხაზეთისა შინა⁴²⁾), თავადნი და აზნაური სხვანი მრავალნი.

გურიას: გურიელი, იგეცა მკლობელი მთავარი (და იტყვის ვარდანის ძეობასა) და სხვანი თავადნი⁴³⁾; თავდგირიძე⁴⁴⁾ და ამილახორი (ჩავიდა სამცხიდან), მარვაშიძე (მოვიდა აფხაზეთით), რომელი დღეს იწოდება ერისთავად⁴⁵⁾, ბერიძე, კვერციანი, ბერიყიანი, ნაკაშიძე და სხვანი აზნაური [7].

ხალო ქვეყანა ესე იწოდების სამითა სახელითა: 1. საქართველო. ესე ეწოდა ქართლოსის გამო; 2. ივერია. ამისთვის ეწოდა: ოდეს მე-10 მეფემან აღდრე მოჰკლა არაჲ მეფე საქართველოესა გოლიათობითა თვისითა, მაშინ აღდრეჲ ადმოუტრევა ჯმა სიხარულისა: „იო ვერციეო“ და ამისთვის უწოდებენ ივერიასა; 3. გიორგიად. გიორგის ამისთვის უწოდებენ, ვინათგან დრიად ესეენ წმინდასა გიორგის და სწორადცა არს ეკლესია მისი.⁴⁶⁾

¹ მუხრან ABC. ² ირაკლი მეორემან A. ³ ვახაჲ A. ვაჲჲ BC. ⁴ ვახახის³⁴⁾ შვილი B
⁵ ჩერქეზი A. ⁶ ტუსის³⁶⁾ შვილი B. ⁷ ფხვიძე AC. ⁸ წერეთელი A. ⁹ ესრედ B.



ხოლო არს სიგრძე ქვეყანისა ამის 80 ეჯი, ხოლო განი სიგრძის ზღვისა კენ 60 ეჯი, შუა ადგილი 32 ეჯი, ხოლო ბოლო¹ კერძო² 35 ეჯი.

ეჯი, ფარსალი და ალაჯი ზომით ერთნი არიან, ხოლო ეჯი ვერსი და ვერსი არს 500 საეენი, ერთი საეენი არს 3 ადლი, ერთი ადლი 4³ ციდა⁴. 41)

ხოლო ქვეყანა ესე მდებარებს კასპიისა⁵ და პონტოს ზღვის საშუალ.

თ ა ვ ი 2

დაწყება და დასაბამი ქართველთა⁶

ქართლი აღეშენა პირველ ქართლოსის მიერ, რომლისაცა სირასა მოუ-
თხოვრებენ სემისა და იაფეთისაგან ისტორიანი სომეხთა და ქართველთანი 10
ესრეთ, ვითარმედ: ძვეა [შ] მას⁷ მემკვიდრედ აეინან⁸ და შემდგომად აეინა-
ნისა თარშისა⁹ და თარშისა შემდგომად თარგამოს. და ესე იყო მამა არმან-
თა, გრიზთა, მოვაკანთა, სერთა, ლეკთა, მეგრელთა და კავკასთა¹⁰.

და შემდგომად განყოფისა ენათასა, განიყვეს არა ქვეყანად ძეთა ნოესთა,
მოვიდა თარგამოს და დაეშენა ითამომავლობითა თვისითა შორის მათთა არა- 15
რატისა და მასისათა¹¹. გარნა განგრძელდა ცხოვრებაჲ მათი 700¹² წელსა
რომელთა სიმრავლისა გამო¹³ ვერღა შიილეს დატყენაი.

ქვეყანა, რომელიცა ხვდათ მათ, საზღვრავს აღმოსავლეთით ზღვა გურ-
განისა (ესე იგი კასპიისა), დასავლით ზევი ზღვა (ესე იგი პონტოსსა), სამ-
ხრეთით მთა არგისსა¹⁴ (ესე იგი არს ქურთისტანისა) და ჩრდილოეთით მთა 20
კავკასიისა¹⁵.

ხოლო მეთაგან თარგამოსისთა იყვნენ რომელნიცე წინებულ ძლიერებითა,
გარნა სახელით: შაოს—მამა სომეხთა, რომლისა გამოცა შაოსიანად იწოდე-
ბიან თვისითა დიალექტითა; მეორე ქართლოს—მამა ქართველთა, რომლისა
გამო ქართველნი ქართველად იწოდებიან; მესამე ბარდოს, მეოთხე მოვაკან¹⁶ 25
მეხუთე ლეკოს, მეექვსე შეროს, შვიდივე კავკასოს, მერვე ეგროს. ესენი იყვნენ
აღსარებულ ძლიერებითა ყოველთა შორის ერთა და უმეტეს შაოს, რომლისა
გმირ-ყოფასაცა [შ] აღიარებენ.

და ვინათგან¹⁷ სიმრავლისა გამო ვერღა იქნენ დატყენილ კერძოთა არა
რატისა და მასისისათა¹⁸, იქმნა იძულებულ თარგამოს განყოფად ძეთა¹⁹ თვის. 30
თა, რომლისაცა შაოს მისცა ნახევარი ერი და ქვეყანაჲ, ხოლო დანაშთი სხვა-
თა ვანუყო ესრეთ: ქართლოს[ს]—ქვეყანაჲ აღმოსავლეთი, სერეთი და მდინარე
ბერდუჯისა, ვიდრე დასავლით²⁰ იგი ზღვამდე; სამხრეთით ზემო ბერდუჯისა
მთანი და მდინარენი, რომელნიცა²¹ ნიწყენილ არს დასავლეთისა შიშართ და
წარმოამდინარებაჲ აქვსთ ჩრდილოეთისა კერძო, რომელიცა შეედინების 35
მტკვარსა²² და მთისად ლიხს²³ შორის კლარჯეთისა და ტაოსისა²⁴ ვიდრე შვე
ზღვამდე; და კველად ჩრდილოეთით ლადოჲ კერძოსაგან კავკასიისა მთისა.
გარნა ბარდოს მისცა მტკვრიდამ სამხრეთით, ბერდუჯის მდინარიდამ ვიდრე

¹ ბოლო B. ² კერძო B. ³ ამ ორ უკანასკნელ აბზაცში მოყვანილ ციფრებს: 80, 60, 32, 35, 500, 3, 4—ზემოდან შესაბამისი ასოები აწერია B წესბამი. ⁴ ცინდა A. ⁵ კასპისა A. ⁶ სათაურის სატყეები დაწერილია ზევით, ხოლო „თავი 2“ ქვევით. ⁷ მასისსათა BC. ⁸ გამო—B. ⁹ კავკასია A. ¹⁰ მოვაკან A. ¹¹ ვინადგან B. ¹² შაოსისათა A. ¹³ ძათთა ABC. ¹⁴ დასავლით A. ¹⁵ რომელიცა BC. ¹⁶ მტკვარია A. ¹⁷ ლიხს BC. ¹⁸ ტაოსისა AC.



შეაყარ მტკვარამდე და არეზისა¹, რომელიცა აღაშენა ბარდაჲ და დაეშენა მუნ.⁵⁴ ჰეროსს² მისცა მუნვე მტკვრიდამ, სადაცა შეერთდებოდა მტკვარსა ვიდრე ტყე-ტბამდე, რომელიცა აწ იწოდების გულგულად, და ამან მტკვარს³ აღაშენა ქალაქი ამათ მდინარეთა შორის, რომელსაცა უწოდებდნენ ქალაქსა თვისსა.
 5 და ვერისს[ს] მისცა ნაპირის ქვეყანა შავისა ზღვის⁴, და განუშენებდა აღსანიკელეთით⁶ შთაჲ აღანისა, [10] დასავლეთით ზღვაჲ და მდინარე მცირისა ხაზარეთისა, სადაცა ამოღლდებინ ცებირნი კავკასიისა შთისანი. ამანცა აღაშენა სახელსა ზედა თვისსა ქალაქი, რომელსაცა⁷ აწ ოდიშად უწოდებენ. ლეკოსაცა⁸ მისცა ზღვიდამ დაბანდისა ვიდრე მდინარემდე ლომეკისა (ესე იგი
 10 თერგისა), ჩრდილოეთით მდინარემდე დიდისა ხაზარეთისა. გარნა კავკასოსცა არა ჰყო უწილოჲ, რომელიცა მისცა მასცა მდინარიდამ ლომეკისა ვიდრე დასასრულამდე შთისა კავკასიისა დასავლეთისა მიმართ.

ყოველნი ესე ძმანი იყუნენ მორჩილებასა ქვეშე ჰაოსისასა⁹ და მფლობელობასაცა ქვეშე ნებროთ მეფისა პირველისასა. მხილველმან ჰაოს ნათესავ-
 15 სიმრავლისამან, რომელსაცა იმედოვნებდა შემწედ ნათესავთა თვისთა, განიზრახა თნებითა საზოგადოებისათა უკუნ-ქევეჲ ნებროთისაგან და არღარა მიცემად ხარკისა. მხილველმან ნებროთ და გამწყარაღმან შეიკრიბა¹⁰ მხედრობაჲ და წარმოემართა თარგამოსიანთა¹¹ ზედა. და ივინიცა, შემწისა მომედენი დასავლეთით. დასდგენ იწროთა ადგილთა და აღრამაგანით წარმოგზავ-
 20 ნილთა მხედრობათა ნებროთისათა ეწყუნენ და სძლეს ნებროთისა მხედრობათა და აღწყვიდეს¹² მხედრობისაგანნი მხედართმძღვენიითურთ¹³. მსმენელი ნებროთ და გამწყარაღი [11] წარმოემართა ყოვლითა ძალითა თვისითა ჰაოსსა ზედა. მხილველმან ჰაოს და არ მექონემან¹⁴ მხედრობისამან იწყო მაგრებაჲ იწროთა ადგილთა. და¹⁵ დაბანაკებული ნებროთცა აღიქურა რა საჭურველითა და აღვი-
 25 და ერთსა გორასა ზედა გამოზრახვად ჰაოსისა დამორჩილებინათვის. მაშინ ჰაოს განაწონა ისარი ფარსა, რომელიცა მჭარვიდა მკერდსა, და განავლო შინაგან მკერდისა¹⁶. მხილველთა მხედრობათა ნებროთისთა იწყეს ლტოლვაჲ. და მუნითგან¹⁷ ეგო ჰაოს მეფედ ძმათა თვისთა ზედა და გარემოთაცა წყლსა 1866¹⁸.

თ ა ვ ი 3

30 ხოლო აწ ხანს საყუთრად მოთხრობა ქართლოსისათვის. რომელიცა მოვიდა და დაეშენა ზემოხსენებულსა კერძოსა. ამან აღაშენა მთასა ზედა ერთსა ციხე სახელსა ზედა თვისსა, რომელიცა ჰყო ქალაქად. და ამის გამაჲ უწოდეს ყოველსა კერძოსა თვისსა ქართლი და ერთაცა ქართველნი. ამანვე აღაშენა
 35 ციხეჲ ყიზყალისა და სამშვილდისა. ხოლო შემდგომად აღსრულებისა ამის დაფლეს მთასავე ზედა ქართლისასა.

და შემდგომად სიკვდილისა მისისა განუყო ცოლმან მისმან ხუთთავე ძეთა მისთა, სახელით: პირველი მცხეთოს¹⁹, მეორე ვარდაბანოს, მესამე კახოს, მეოთხე კუხოს, მეხუთე გაჩინოს. გარნა მცხეთოსს,¹⁹ რომელიცა იყო [12] პირ-
 40 ვშიჲ ყოველთა ზედა ძმათა თვისთა, მისცა მას შემკვიდრეომაჲ და უწოდა

¹ არეზის B. ² ჰეროს A. ³ ლეროს B. ⁴ ზღვისა A. ⁵ აღმოსავლით BC. ⁶ რომელსა A, ლეკოსცა A. ⁷ ჰაოსისა A. ⁸ შეკრიბა A. ⁹ თარგამოსიანთა A. ¹⁰ აღწყვიტე B. ¹¹ მხედართმძღვენიით BC. ¹² არა მექონემან BC. ¹³ და—BC. ¹⁴ მკერდსა A. ¹⁵ მუნიდგან A. ¹⁶ გვერდზე B ნუქაში მიწერილია გაკრული, ტექსტისაგან განსხვავებული ხელითა და ღია მელნით: „ათასსა რვას ექუს“. ¹⁷ მცხეთაოს C. ¹⁸ მცხეთას ABC.

მამა სახლისი¹, რომლისა მიზეზისა ძლით ეწოდებოდა ქართველთა პირველთა მართებელთა მამასახლისი ვიდრე მეფობადმდე სახლსა ზედა ქართლოსისასა. ამანვე ალაშენა ქალაქი სახელსა ზედა თვისსა მცხეთაჲ. და იყვნენ ძენი მცხეთოსისნი² ჩინებულ და წარმატებულ ყოველთა ზედა სახლთა თვისთა მცხეთელთა სახელით: პირველი უფლოს, მეორე ჯაეახოს, მესამე ოძარხოს, რომელთა მისცნა ნაწილნი და ადგილნი. მაგრა უფლოს იყო თავი ყოველისა.

და შემდგომად სიკვდილისა მცხეთოსისა ნათესავნი თარგამოსისნი იყუნენ დიდთარე შეკრულდებითა და სიყვარულითა. გარნა იშვილდენ ნებროთიანთაგან და ჰფიქრობდენ: „ნუ უშეძრებულ იქმნესო სისხლი მისი“. და ამით ამაგრებდენ ციხეთა და ქალაქთა. მაგრა სიკუდილმან მცხეთოსისამან³ შეუღლა ალრეულდებითი განკიდურებაჲ ურთიერთისად და არღარა უსმინეს უფლოს[ს], რომელიცა იყო დატყვებულ შემკვიდრედ სახლსა ზედა და ტძარსა ქართლოსისასა, რომელიცა იყო საფლავი ქართლოსისი, დიდათ საფიცარი ქართველთა. და დაუშთომელობამან მფლობელთამან ჰსცა ესევეთარი იდიი და დაიდგინეს ადგილითი-ადგილად მამასახლისნი, რომელიცა ჰყვათ ნაცვლად⁴ მმართებელთა.

ოდესმე დამვიწყებელთა შემოქმედისა [13] თვისისათა იწყეს თავჯანს ცემა მზისა და მთოვარისა⁵ და ვარსკულავთა და ნიეთიერთა და უსიტყვთა. და შემოერთათ გარეგან წარმართნი⁶: სპარსნი, თურქნი, ასურნი და ბერძენნი. და ოდეს წარსტყვენა ნაბუქოდორნოსორ⁷ მეფემან იეროსალიმი⁸ — დასაბამითგან წელსა ძ ტ ა გ,⁶⁶ და მუნით ლტოლვილნი⁹ ჰურანიცა¹⁰ მოვიდენ, დაეშენენ. და ესევეთართთა საქმითა უნეტეს დაივიწყეს დამბადებელი მათი და იქმნენ ყოველთა წარმართთა¹¹ უწარმართეს. და შერეულ იყვნენ შეყოფითა. და სქამდენ კაცის ქორცსა; უკეთუ ვინმე მოკედის¹², შესქამიან და ავასებენ ურთიერთისა მკუდარსა შესაბნელად, ვითარცა იტყვიან: „ქარსნელთა მართებს კოდმანელთა ხუთი მკუდარი დღემდე“.

ხოლო შემდგომად რაოდენათმე ეამთა განძლიერდენ ხაზარნი და აღდგენ ბრძოლად ლეკთა ზედა კავკასთა. გარნა ექუსნივე¹³ ესე ტომნი იყუნეს შემწულ მათად და წინააღმდეგობად¹⁴ ხაზართა. წარემართენ¹⁵ მთასა ზედა კავკასიისა და მიიწიენენ¹⁶ საზღვართა მათთა. შემუსრეს საზღვარნი და ალაშენენ¹⁶ ციხენი და ქალაქნი, და თვით უკმოიქცენენ¹⁷. ხოლო შემდგომად დაიდგინეს რა ხაზართა მეფეჲ და დაიმორჩილეს¹⁸ ვითარმედ ყოველნივე, და წარემართენ¹⁹ მხედართმძღვანეითა ახლისა მეფისათა და მიიწიენენ²⁰ ვიდრე ზღვამდე კარისასა, რომელიცა აწ ეწოდების (!) დარუბანდი, რომელიცა ალაშენა არდამ²¹ სპარსთა მოადგილემან²² და უწოდა დარუბანდი (ესე იგი არს: კარი დახუ[14]ლი). მხილველთა თარგამოსიანთა სიმრავლისა გამო ვერღა იკადრეს წინააღმდეგობობაჲ. შევიდენ და შემუსრეს ყოველი ქალაქი არარატისა და მასისისა. გარნა დაშთა წარსტყვენელად კერძო ქართლოსისა. და მუნით ეამითგან სცნეს ხაზართა კარი დარუბანდისა, რომლისა²³ კიდე არა იყო სხვა გზაჲ.

¹ სახლისა B. ² მცხეთოსისნი A. მცხეთასისნი BC. ³ მცხეთასისამან BC. ⁴ ნაცვლად C. ⁵ მთოვარის A. ⁶ წარმართნი B. ⁷ ნაბუქოდორნოსორ BC. ⁸ იეროსალიმი BC. ⁹ ლტოლვინი B. ¹⁰ თურანიცა A. ¹¹ წარმართთა B. ¹² მოკედის A. ¹³ წინააღმდეგობად A. ¹⁴ წარემართენ ABC. ¹⁵ მიიწიენენ BC. ¹⁶ დალაშენენ A. ¹⁷ უკუ მოიქცენენ A. ¹⁸ დაიმორჩილენენ C. ¹⁹ წარემართენ B. ²⁰ მიიწიენენ B. ²¹ არდამ AB. ²² რომლისაცა B.

შემდგომად ეამთა რაოდენთა ერთა სპარსეთისათა დანიშნეს რა მეფედ
 ძმისწული ნებროთისა და დაიმორჩილეს ყოველნივე გარემონი და ქვენიცა
 ქვეყანად, და შემდგომად დაპყრობისა სპარსთაგან სირიისა, საბერძნეთისა და
 პაროპისა¹—ქართველნიცა იყუნენ მფლობელობასა ქუშსე სპარსთასა. გარნა
 5 მრავალთა ნათესავთა შეკრებულებისა გამო იზრახებოდა საქართველოსა შინა
 ესეოდენი ენანი: სომხური, ქართული, ხაზარული, ასურული, ებრაული, და იყო აღრეულება და უსჯულოება, და სჰამდენ კაცის გორცსა ზემო
 აღწერისაებრ ვიდრე მისელამდე აღექსანდრე² მაკედონელისა. ხოლო ესევე-
 თორსა აღრეულებასა შინა ეგრისის³ წყალს იქითნი მიერთუნენ ბერძენთა და
 10 არლარა ერჩენენ მცხეთელ მამასახლისთა.

ხოლო შემდგომად განიჩნდა აღექსანდრე მაკედონელი⁴ ბერძენი და
 დაიპყრა დასავლეთი და ეგიპტეჲ, სძლია სპარსთა მეფესა და მოვიდა ქართლს
 დასაბამითგან⁵ წელს ძქვჲ და ოდეს იხილა აღექსანდრე შერეულნი ნათესავნი
 საქართველოსა შინა, მოსწყვიდნა ყოველნი [15] თვინიერ ქართლოსიანთა და
 15 პურიათა. და დაიპყრა საქართველოჲ და აღზოცა ჰამად კაცთა გორცისა. და
 დაუდგა სჯულად დამბადებელისა ერთისა ღმერთისა თაყვანისცემად და შემ-
 დგომად პატივი მშისა და მთოვარისა და ვარსკვლავთა⁶. დაუტევეა მუნ მხე-
 დარნი ასჯერ ათასი და მათ ზედა მთაერად დაადგინა იაზონ მაკედონელი და
 თვით⁷ წარვიდა.

20 ხოლო ოდეს მოკვდა აღექსანდრე და განიყვეს მთავართა მისთა ქვეყ-
 ნანი, ამან იაზონ დაიპყრა საქართველოჲ, დაუტევეა ღმერთი დამბადებელი და
 ქმნა კერბი—გაცი, ოქროსა, და გაიშ, ვეცხლისა, და თაყვანი სცა მას. და
 გამსა ამას იწყეს ქართველთა დაკვლად⁸ შეილთა და შეწირვად კერბისა, რომ-
 ლელიცა იაზონცა ჰყოფდა ესრეთ.

25 ხოლო იყო ეამსა ამას ქალაქსა მცხეთისასა⁹ ქაბუჯი, სახელით ფარნავაზ
 ქართლოსიანი. ოდეს მოვიდა აღექსანდრე საქართველოჲ, მაშინ¹⁰ მამასახლის
 იყო საქართველოსა შინა ბიძად ფარნავაზისა. და აღექსანდრესგან მოიკლა
 ბიძა და მამა ფარნავაზისა. ხოლო ესე ფარნავაზ სამისა წლისა მოეტაცა დე-
 დასა თვისსა, რომელი იყო სპარსი ნათესავით და აღეზარდა კავკასიასა შინა.

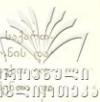
30 და შემდგომად რამოდენისამე ეამისა მოვიდა კვალად მცხეთას და სცხოვრებ-
 და მუნ.

ხოლო ესე ფარნავაზ იყო მხნე, ახოვანი და შეწინიერი და კისკასი მო-
 ნადირე. და დღესა ერთსა განვიდა ნადირობად სანახებსა დიდმისასა. [16]
 და იხილა ირემი ერთი. და მტყორცებელმან ისრისამან დაჰკოცა იგი და,
 35 ოდეს დევნა უყო, ესწრა ბინდი და წვიმა მძაფრი¹¹. და მძებელმან განსვენე-
 ბისამან იხილა ქვაბი ერთი და შევიდა შინა და ჰპოვეა საუნჯეჲ დიდძალი. და
 საუნჯითა ამით და გონიერებითა და მხნეობითა აოტა იაზონ, და შემდგომად
 ბრძოლასა შინა მოჰკლა იგი და დაიპყრა სამეფოჲ ქართლისა და იქმნა პირ-
 ველი მეფე საქართველოჲსა¹².

თ ა ვ ი 4

40 1. ხოლო დაიპყრა ყოველი საქართველოჲ ფარნავაზ დასაბამიდან¹³ წელ-
 სა¹⁴ ძქმშ. და წარავლინა დესპანნი და დაემორჩილა მეფესა ასურეთისასა;
 მან წარმოუგზავნა¹⁵ გვირგვინი სამეფო და უწოდა ძედ თვისად¹⁶. მან შეირ-
 თო ქალი ცოლად ძურძუქეთით და იმყოფებოდა.

¹ რომისა A. ² აღექსანდრე AC. ³ ვერითის ABC. ⁴ მაკედონელი ABC. ⁵ დასაბამ-
 დგან B. ⁶ ვარსკვლავთა C. ⁷ თვთ BC. ⁸ დაკვლად BC. ⁹ მცხეთისა A. ¹⁰ მაშინ B. ¹¹ მძაფრი.
 წვიმა A. ¹² საქართველოსა B. ¹³ დასაბამიდან A. ¹⁴ წელს AC. ¹⁵ წარმოგზავნა A. ¹⁶ თვისად BC.



ხოლო განმზილველმან¹ თჯის მქცრობელობის სფეროსამან ქმნა საქართველოა ცბრა საერისთვოდ და სამთავროდ: 1. მისცა ქვეყანა რიონის და საელით ზღვამდე და ეგრისის წყლამდე სენეთით, ქუჯის, და დაა² იყუნენ ბერძენთ მფლობელობათა ქვეშე. 2. ერისთავი დასვა არგვეთისა 5³ შორაპანს და მისცა მცირე ლიხილამ ზღვამდე ლაღოს შთისამდე [17] რიონს შუაით. 3. დასვა კახეთს, კუხეთს, ჰერეთს. 4. დასვა ხუნანს და მისცა ბერდუჯსა და მტკვარს⁴ შუა ტუილისამდე გარდაბანითურთ. 5. დასვა სამშვილდისა. ამას განუჩინა სკვირეთის⁵ მდინარილამ გაჩიანს ზეით ფანავრამდე⁶ ამოციითურთ. 6. წუნსა და მისცა აღმოსავლით მტკვრისა ფანავრამდე⁷ და 10 თავამდე მტკურისა. 7. ოძრაბოს და მისცა ტაშის-კარს ზეითი ზღვამდე პონტოისა.⁸ 9. დაადგინა შიდა ქართლსა და სპასმეტად ყოველთა ერისთავთა და სმათა ზედა; და ესევე მოიღებდა ხარკსა ქვეყნისაგან.

ხოლო რომნი იგი მხედარნი ასი ათასნი, რომელნი დაშთენ იაზონს, გაყვნა⁹ აღგილთა და ხეობათა და დაასხნა და უწოდა აზნაურნი. 15
ამან პირველმან მეფემან ქართველთამან ფარნავაზ ალავესნა და განავრცელა¹⁰ საქართველოა, მოზღუნდნა ქალაქნი და ციხენი განამავრნა, ქმნა წიგნი ქართული, განავრცელნა ენაა ქართული და დასდვა ბრძანება, რათა არაეინ ზრახვიდეს თვინიერ ენისა ქართველთასა¹¹; ქმნა კერპი დიდი სახელისა თვისისა არმაზ (რამეთუ პირველ „არმაზ“ ეწოდა ფარნავაზს) და აღწართა საფ- 20
ლავსა ზედა ქართლოსისასა¹² გა ცი¹³ და გა იმ¹⁴ კერპთა შორის.

ხოლო იმეთა წელნი 65 და შემდგომად გარდაიცვალა დასაბამიდგან წელსა ძლი გე¹⁵ და დაფლეს კერპისა თვისისა წინაშე, არმაზისა მთისა¹⁶ ქართლს.

2. ხოლო¹⁷ შემდგომად მისსა დაჯდა მეფედ საურმაგ, ძე ფარნავაზისა. 25
ესე [18] ქართველთა არა სთნდით მეფედ, რათა არა მონონ მონათესავეთა თვისთა, გარნა მწე ეყვნენ დედულნი მათნი, ძურძუკნი, და გერეთვე რომნი, დატევებულნი იაზონისაგან, და განძლიერდა მეფედ¹⁸.

ვინათგან¹⁹ არა იტევედა ძურძუკეთი სიმრავლესა კაცთასა, მაშინ ამა საურმაგ აჰყარა ძურძუკნი მრავალნი და დაასხნა სენაეთს და დიდოეთს²⁰ ვიდ- 30
რე ეგრისამდე.

ამან აღმერთა კერპი ანი ან²¹ და დანი ან²² გზასა ზედა მცხეთისასა. არ ესეა საურმაგს ძეა. ამისთვის მოიყვანა ცოლის დედის დისწულის შვილი, სახელით მირვან, მისცა ასული თვისი ცოლად და შემკვიდრობაა²³. და შემდგომად მოკულა საურმაგ დასაბამითგან²⁴ წელს ძლი გე, და იმეთა 35
წელნი 75²⁵.

3. ხოლო დაჯდა მის წილ მეფედ მირვან, სიძე საურმაგისა. ესე²⁶ ნიორვან იყო ნებროთიანი. ესე მირვან იყო მხნე, ახოვანი და გოლიათი, და უხვი და კეთილის მოყვარე²⁷. და შეიყვარეს ქართველთაცა სიკეთისა მისისათვის.

¹ განამილმან A. ² მტკვარსა A. ³ სკვირთის ABC. ⁴ ფარნავამდე ABC. ⁵ განვენა A. ⁶ განავრცელნა A. ⁷ ქართულთასა B. ⁸ ქართლოსისათა ABC. ⁹ გაციმ ABC. ¹⁰ გან ABC. ¹¹ შთისა—A. ¹² ხოლო—AC. ¹³ ვინადგან B. ¹⁴ დიდოეთს ABC. ¹⁵ ანია ABC. ¹⁶ დანია ABC. ¹⁷ შემკვიდრობა A. ¹⁸ დასამიდგან A, დასაბამიდგან B. ¹⁹ ეს A.



და მეფობდა კეთილად და მიიცვალა დასაბამითგან¹ წელს ძეგ. 6. და იმეფა წელნი 6. ⁶¹)

4. და მეფე იქმნა² ძე მისი ფარნაჯომ. ამან მოიძულა სჯული სპარსთა. და ვინათგან³ დიდათ ესვიდენ ქაჩაყელნი⁴ ამისთვის მოიძულეს ფარნაჯომ და მოიყვანეს სომეხთ მეფის ძე არშაკ, რომელი იყო [19] სიძე მირვან ნებროთიანისა. ეწყვენ⁵ ფარნაჯომს, აოტეს და მოკლეს ფარნაჯომ დასაბამითგან¹ წელს ძღნე. ⁶⁵) და იმეფა წელნი 19.

5. მოიყვანეს და დასვეს მეფედ ძეა სომეხთა მეფისა არშაკ არშაკუნიანი⁶. ხოლო ძეა ფარნაჯომისა⁶ ერთისა⁷ წლისა წარიყვანეს სპარსეთად.

10 ამან არშაკ იმეფა უშეთოთველად და მიიცვალა დასაბამითგან¹ წელს ძღნე. ⁶⁶) და იმეფა წელნი 12.

6. შემდგომად მისა დაჯდა ძე, მისი არტაგ⁸ მეფედ. და იმეფა ⁶⁷). და მოკულა⁹ დასაბამითგან¹⁰ წელსა ძღპე. ⁶⁸) და იმეფა წელნი 18. ⁶⁹)

7. გამეფდა ბარტომ, ძე მისი, და არა ესვა ძეა. ამისთვის მოიყვანა ქუჯი ერისთვის ძის წული ქართამ და მისცა ასული თვისი ცოლად და მეგვიდრეობა მეფობისა. ხოლო რაეამს აღიზარდა მირვან, ძე ფარნაჯომ მეფისა, სპარსეთს, რომელი იყო გმირი და გოლიათი და სახელოვანი ბრძოლასა შინა, ამან შეიკრიბა სპანი სპარსეთით და წარმოეპართა საქართველოდ. მაშინ მცნობმან ბარტომ მეფემან შეიკრიბნა სპანი ქართველთანი და მოირთო სომ-

20 ხითცა და დაებანაკა ხუნანს. და იქმნა ბრძოლა. და ბრძოლასა შინა მოიკლა მირვანისაგან 12 სახელოვანი ზუნბერაზნი და არავენ გამოჩნდა შპრძოლი მირვანისა. და შემდგომად [20] ყოელითა სპითა თვისითა დილას დაესხა ბარტომ მირვანს და იქმნა ბრძოლა ძლიერი. იძლია ბარტომ. და მოიკლა ბრძოლასა შინა ბარტომ მეფე და შეიღებულიცა მისი ქართამ, ძის ძე ქუჯი ერისთვისა, დასაბამიდაწ წელს ძშივე. ⁷¹) და იმეფა წელნი ბარტომ¹² 31. ⁷⁰)

8. მაშინ მოვიდა მირვან და დაიპყრო საქართველო. გამოიყვანა ცოლი ბარტომისა და შეირთო ცოლად. ხოლო ცოლი ქართამისა წარიყვანეს სომხითს მიდგომილი და შვა ძეა ადერკ¹³.

ხოლო ამან მირვან იმეფა კეთილად და მიიცვალა დასაბამიდაწ წელსა ძშე¹⁴ ⁷¹) და ⁷²) იმეფა წელნი 10.

9. და გამეფდა ძე მისი არშაკ, რომელი იყო ძლიერი და გოლიათი.

ხოლო ოდეს აღიზარდა ადერკ¹⁵ ძე ქართამისა, სომხითს, ესე იქმნა¹⁶ ძლიერი ბრძოლასა შინა, რომელმან მრავალნი სახელოვანნი გოლიათნი და ზუნბერაზნი მოჰკლნა სპარსთა, არაბთა, ბერძენთა. ამან შეიკრიბნა სპანი სომხითთ და მოვიდა თრიალეთს. მცნობი ამასი არშაკ შეიკრიბნა სპანი და მოირთო ძალი სპარსეთით და მოვიდა ესეცა მუნ. მაშინ არშაკმან¹⁷) გამოითხოვა ბრძოლად ადერკ¹⁷: „რომელმანცა სძლოს, იგი იქმნას მეფედ“. მზიარულქმნილი ადერკ¹⁸ გამოვიდა ბრძოლად და¹⁹ ეკვეთნენ ურთიერთას და იბრძოლეს ძლიერად და დაღვწნეს ყოველნი საქურ[21]ელებნი მათნი. და დღე-
40 სი მას ვერა, რომელმან სძლო.

¹ დასაბამიდან A, დასაბამიდან B. ² იქნა A. ³ ვინადგან B. ⁴ ეწყვენ B. ⁵ არშაკუნიანი A. ⁶ ფარნაჯომისა BC. ⁷ ერთი A. ⁸ არტაგ A. ⁹ მოკვდა A. ¹⁰ დასაბამიდან A. ¹¹ B-ში შ ასო ამოშლილია და დაწერილია ასო, რომელიც შეივსება ვ-ს. ¹² ბარტომ წელნი AC. ¹³ არდეკ A. ¹⁴ იმეფა... და—A. ¹⁵ ადერ C. ¹⁶ იქნა A. ¹⁷ არდეკ A. ¹⁸ და + A.

ხოლო მეიარესა დღესა კვალად ეკვეთნეს ძლიერად ურთიერთსა და დასახეს ისარნი ერთიერთსა. განრისხნა მაჰინ ადერკ და ჰკრა¹ ისარი უკვლავსა არშაკისასა და განავლო. და გარდამოვარდა ცხენით და მოკვდა არშაკ მეფე-ხოლო ადერკ აღიძახნა: „იი² ვერიო!“ და ამა ხმისა და ლექსი³ **საქართველო** უწოდებენ საქართველოსა ივერიად.⁷²

მაჰინ მხილველთა ქართველთა მოიღეს გვირგვინი სამეფო არშაკისა და დაადგეს ადერკს და ჰყვეს მეფედ დასაბამითგან⁴ წელსა ძ მ მ ზ . და იმეფა არშაკ წელნი 24⁷¹.

10. დაიპყრა ყოველი საქართველო⁵ ადერკ და შეიროთ ასული სომეხთა მეფისა ცოლად.

ხოლო ამის მეფობასა შინა იშვა უფალი ჩვენი იესო ქრისტე და ჯვარს ეცვა⁶.

და ამის ქაშვილ მოიღეს ჰურიათა⁷ კვართი უფლისა იესოს ქრისტესი მცხეთას, ელიოს მცხეთელმან და ლონგინოს კარსნელმან.

ხოლო ამის⁸ ქაშისა მოვიდნენ მოციქულნი ანდრია და სიმონ კანანელი. 15 ანდრიამ მოაქცივნა მენგრელნი⁷³ და წარვიდა. ხოლო სიმონ მიიცვალა მენგრელიასა შინა და დაფლეს ნიკოფსიას, სადა დღეს უწოდებენ ანაკოფიას, რომელ არს საზღვარი ოღრმისა და აფხაზეთისა.⁷⁴ ამისთვის ადერკ შერისხა მენგრელთა. და დამალნეს ხატნი და ჯვარნი, გარნა იღუმალ იყვნენ ქრისტო [22]ანი⁷⁵.

ხოლო ადერკს ესხნეს ორნი ძენი: ბარტომ და ქართაძ. ამათ განუყო სამეფო⁹ თვისი: ბარტომს მისცა მცხეთა და ჩრდილოთ¹⁰ კერძი პერეთით ვიდრე ეგრისის ზღვამდე, ხოლო ქართაძს მისცა არშაკი და სამხრით კერძი ბერდუჯიღამ ვიდრე ზღვამდე პონტოუსსა.

ხოლო ამან ადერკ იმეფა მშვიდობით, და შემდგომად მიიცვალა დასაბამი¹¹ წელს წყ, ხოლო ქრისტესით 55. და იმეფა წელნი 57.

11. ხოლო ორთა ამათ ძმათა იმეფეს მშვიდობით და სიყვარულით⁷⁶. და შემდგომად გარდაიცვალნ წელს ქრისტესით 72. და იმეფეს წელნი 17.

12. შემდგომად ამათსა დასხდნ⁹ ძენი მათნი: ბარტომის ძე კაოს—მცხეთას, ხოლო ქართაძის ძე ფარსმან—არშაკს.

ხოლო მირვან¹⁰ მეფემან სომეხთამან მიუღო ამათ საზღვარი ქართლისა—წუნაჲ და არტანი მტკვრამდე. გარნა მეფეთა ამათ ვერ უძღეს ძიება მიღებულისა საზღვრისა მათისა. და შემდგომად მწუხარენი გარდაიცვალნ¹¹ წელს ქრისტესით 80. და იმეფეს წელნი 16.⁷²

13. გამეფდენ—მცხეთას კაოსის¹² ძე არშაკელ, ხოლო არშაკს—ფარსმანის ძე აზორკ. და იყვნენ ესენი მხნე და ახოვანი და შეიზრახნენ, რათა იძიონ საზღვარნი ქართლისანი, რომელი მიუღეს მამათა მათთა. და შეეწივნენ ოსეთისა მეფენი ორნი ძმანი ბაზუკ¹³ და ამბაზუკ გოლიათნი და ეგრეთვე ლეკნი. და შევიდეს [23] და მოსტყვევნეს სომხითი.

ხოლო მცნობმან სუმბატ ბიერიტიანი (!) ეწია ქართველთა და ბრძოლასა¹⁴ შინა მოჰკლა ორნი ძმანი ოსთა მეფენი გოლიათნი დიდითა სიმხნითა, აოტნა

¹ დაჰრა A. ² იოს AC. ³ დასამიღამ A, დასაბამიღამ C. ⁴ საქართველო BC. ⁵ ეცვა BC. ⁶ ჰკრათა A. ⁷ აშას B. ⁸ ჩრდილოდ B. ⁹ დახდენ A. ¹⁰ ირუან ABC. ¹¹ გარდაიცვალეს B. ¹² კაოსის ABC. ¹³ ბარზუკ ABC.

ქართველ-ოსნი და ლეკნი და შემოვიდა ქართლსა და მოსტყვენა საქართველოა და წარვიდა სომხითადვე.

ხოლო ოდეს იწყეს სომეხთა ბრძოლა სპარსთა ზედა, წამინ დაწინა მხილველმან ქართველთა იწყეს კირთება სომხითისა. და ანისთვის მეტიმან სომეხთამან წარმოავლინა მეპირისპირედ ძე თვისი ზარდღე სპიიქნი ქართველთა, და აოტნეს სომეხნი და შეიპყრეს ძე მეფისა მკვირთნი ქართლსა და პატიმარ ჰყვეს დარიელის ციხესა შინა.

შემდგომად სამისა წლისა მოიქცენ რა გამარჯვებულნი სპარსეთით სომეხნი, მაშინ¹ წარმოგზავნა მეფემან სომეხთამან ორნი ძენი თვისნი და სუმმათ ბიერტიანი და მოვიდენ თრიალეთს. და ვერ წინააღმდეგთა ქართველთა იწყეს მაგრება. გარნა მოციქულებითა დაიზავნეს მშვიდობით და მისცეს ძე მეფისა ზარდღე და სომეხთა მისცეს მიღებული მათგან ქართველთა საზღვარნი. და ესრეთ მშვიდობით დაიზავნეს.

და მხარულ-ქმნილნი ესე ორნი ქართველთ მეფენი არმაზელ და აზორკ გარდაიცვალენ² წელს ქრისტესით 103 და იმეფეს წელნი 16.

14. და შემდგომად მეფედ იქმნენ მცხეთას—არმაზელის³ ძე ამზასპ, ხოლო [24] არმაზს აზორკის ძე დეროკ⁴.

ხოლო მეფობდენ ესენი უშუოთველად და გარდაიცვალნენ წელს ქრისტესით 113. და იმეფეს წელნი 10.

15. შემდგომად გამეფდენ მცხეთას—ამზასპის⁵ ძე შირდატ, ხოლო არმაზს—დეროკის⁶ ძე დარსმან ქველი და გონიერი.

და ეინათგან იყო შირდატ⁷ მესისხლე და მედგარი⁸, იწადა ლალატი ფარსმანისა⁹. გარნა ყოვლითურთ კეთილობისა მისისათვის განაფრთხილეს ფარსმან და განაჩინა თავი თვისი.

და ამისთვის¹⁰ გარდაიხვეწა შირდატ და წარვიდა სპარსეთად. და ქართველნი სრულიად მიერთვნენ ფარსმან ქველსა.

ხოლო შირდატ შეეკრიბნა სპანი სპარსთანი მრავალნი, სახელოვანნი, გოლიათნი და ბუნბერაზნი. და მოვიდენ რკინის-ხევეთა და აქათ ფარსმან სპითა ქართლისათა, და შეეწივნენ სომეხნიცა. და იქმნა ბრძოლა ძლიერი. და ბრძოდენ ძლიერად ბუნბერაზნი სპარსთანი. გარნა ფარსმან მოჰკლა 17 ბუნბერაზნი და სპასპეტ¹¹ ფარსმანისამან¹² ფარნავაზ—23 (რომელი იყო ძუჟეს შტე ფარსმანისა).

ხოლო იყო სპარსთა შინა ძლიერი ბუნბერაზი. სახელით ჯვანშერ¹³, რომელი ლომს ხელითა ხლენდა. და მან¹⁴ გამოითხოვა ფარსმან¹⁵. განვიდა ფარსმან¹⁶, ძლიერითა მკლავითა დაამხო და მოჰკლა. და იოტნეს სპანი სპარსთანი. და წარვიდა შირდატ ლტოლვილი.

შემდგომად წელსა მესამესა მოვიდა კვალად შირდატ სპითა უმრავლესითა. აქათ ფარსმან, არა მრავლისა სპისა მყოლმან, იწყო [25] ბრძოლად და მოჰკლა 12 ბუნბერაზნი და გოლიათი, და სპასპეტმან მისმან ფარნავაზ—16.

და იელტოდეს სპანი, ვერა წინააღმდეგნი ფარსმანის მკლავითა ძლიერებისანი. და წარვიდა შირდატ კვალად სპარსეთს.

¹ ზარდღი A. ² მაშინ—A. ³ გარდაიცვალა ABC. ⁴ არმაზაზელის A. ⁵ დეოკ ABC. ⁶ არმაზის ABC. ⁷ დეროკის ABC. ⁸ შირდატთ ABC. ⁹ მემედგარი A. ¹⁰ ფარსმანისა BC. ¹¹ მისთვის A. ¹² ფარსმანისამან BC. ¹³ ჯვანშე ABC. ¹⁴ მან B. ¹⁵ ფარსმან A.

და განითქვა ქველობა და ახოვნება ფარსმანისა ყოველსა ქვეყანასა¹ და აჭირვებდა² და სტყვევნიდა სრულიად სპარსთა, ხოლო სპარსთა, ვეოა³ რომლისა (ონონისა მპოებელმან, შეუწინეს მზარაული, მოსწამლეს. და მოჰკვდა ფარსმან ქველი, გონიერი, ახოვანი, უხვი და კაცი სახსოვარი⁴ წელს⁵ ქრისტესით სით 122.

და ცოლნი და შეილნი ფარსმანის წარიტაცა სონხითს ფარსნავს სპას-პეტმან.

და იქმნა მეფედ კვალად მირდატ.

ხოლო ოდეს აღიზარდა ეს ფარსმანისა ადამ, შეიკრიბა სპანი სომეხთა და ბერძენთანი, და აქათ მირდატ შეიკრიბა სპანი საქართველოასა და სპარს-10 თანი, და იქმნა ბრძოლა ძლიერი. გაემარჯვა ადამს. მოიკლა ბრძოლასა შინა მირდატ წელს 129.

ხოლო იმეფეს მირდატ და ფარსმან წელნი 16.

[16].⁶⁰ ხოლო დიპყრა ყოველი ივერთა ღემან ფარსმანისამან ადამ და იმეფა 3 წელი და მოჰკვდა.

15

17. დაუტევა ეს თვისი ფარსმან წლისა 1-ისა. და ნაცვლად ცოლი მისი მეფობდა, სახელით ლადან⁶¹, და შენდგომად დედისა—ფარსმან. და მოჰკვდა წელსა ქრისტესით 182.⁶² და¹ იმეფა წელნი 3ა.

18. დაჯდა ეს ფარსმანისა ამზასპ. ამის დროს წარმოემართენ [26] დღელეთით ოგსნი და მოვიდენ ქართლს და ტყვენიდენ საქართველოს. მაშინ 20 განვიდა ბრძოლად ამზასპ, ვინადგან³ იყო ბრძოლასა შინა მხნე, ახოვანი და მსგავსი⁶ პაპისა ფარსმან⁷ ქველისა. და დღესა ერთსა მოჰკლა ბუნბერაზნი⁸ ოგსთა 15. ხოლო მეორესა დღესა ეკვეთენ ამზასპ და სახელოვანი⁹ ფალავანი ოგსთა, სახელით ხუხუ. და დიდითა ურთიერთისა ბრძოლითა მოჰკლა ამზასპ და გააოხრნა, და აღსწყვიტნა სპანი ოგსთანი¹⁰ და მოკლა¹¹ მეფე 25 ოგსთა და გამარჯვებული შემოვიდა [მ]ცხეთას.

ხოლო შემდგომად შურ-აგო, გარდვიდა ამზასპ ოგსთად და მოსწყვიტნა და აღაოხრა ოგსეთი.

ხოლო¹² შემდგომად რაოდენთაჲე ფანთა იწყო ამზასპ ძულვება ქართველთა და შეეყარება სპარსთა. ამისთვის მოიძულეს ქართველთა. და უკუდგენ ერის-30 თაჲი ოძრახისა, კლარჯეთისა და ეგრისისა და მოიყვანეს¹² ეს მეფისა სომეხთასა რევ. და შეკრბენ და ეკვეთენ ამზასპს და აოტეს. და ლტოლვასა შინა მოჰკლეს მეფე ამზასპ წელს ქრისტესით 186. და იმეფა წელნი 4.

19. მაშინ მოიყვანეს ეს¹³ სომეხთა მეფისა რევ, არშაქუნანი¹⁵ გვართა, და ქმნეს მეფედ.

35

ოდეს აღსპო ალექსანდრე ჰამაჰ ჯორციას კაცისა¹⁶, მიერიდამ იწყეს, რათა შეილთა დაუკვლიდენ კერპთა ქართველნი. გარნა ამან რევ აღხოცა ესე და ნაცვლად შეილთა ბრძანა დაკვლა¹⁷ ზროხა-ცხოვართა. და ამისთვის უწოდეს რევ მართალი.

და იმეფა ყოველსა ივერიასა მშვიდობით და მოკვდა¹⁸ წელსა ქრისტე-40 სით 213. და იმეფა წელნი 25.⁶³

¹ ქვეყანას A. ² პირვედა A. ³ სახსოვარ B. ⁴ და—და A. ⁵ ვინათგან B. ⁶ მსგავსი A. ⁷ ფარსმან BC. ⁸ ბუნბერაზნი A. ⁹ სახელოვანი B. ¹⁰ ოგსთანი—A. ¹¹ მოკლა B. ¹² ხოლო —A. ¹³ ნოიკუნეს BC. ¹⁴ ძე B. ¹⁵ არშაქუნანი ABC. ¹⁶ კაცი B. ¹⁷ დაკვლა—A. დაკლა C. ¹⁸ მოკვდა A.

20. [27] შემდგომად ვამეფდა ძე მისი ვაჩე და იმეფა წელს 18/ და შემდგომად მიიცვალა წელს ქრისტესით 231.

21. და მეფე იქმნა¹ ძე ვაჩესი ბაკურ და იმეფა წელს 19/ და იმეფა კედა წელს ქრისტესით 246.

5 22. და იქმნა მეფედ ძე ბაკურისა მირდატ² და იმეფა წელს 16. და მოკვდა³ წელს ქრისტესით 262.

23. ვამეფდა ძე მირდატისა ასფაგურ. და მოკვდა⁴ წელსა ქრისტესით 265. და იმეფა წელსი 3.⁵

24. გარნა არა დაშთა ძეა, არამედ ერთი ასული, სახელით აბეშურა. მკმუნ- 10 ვარე ქართველთა შეიზრახნენ და, გამოარჩევიანა მიიქან⁶ სპასხეტისათა, სთხოვეს ძეს სპარსთა მეფესა ქასრეს. და მოიყვანეს და დასვეს მეფედ და უწოდეს სახელად მირიან, რომელი იყო წლისა შეიღისა.

და აქილამ აღიხოცა მეფობა არშაკუნიანთა⁷ და იქმნა⁸ მეფობა ხოსრო-იანთა.

15

თ ა ბ ი ს

24. ხოლო ვამეფდა მირიან ხოსროიანთა⁹, რომელსა უწინარეს ეწოდა მირიან.

ხოლო შემდგომად ჟამისა რაოდენისამე მოკვდა აბეშურა დედოფალი და აღიხოცა ნათესაობა თარგამოსიანთა, ნებროთიანთა და არშაკუნიანთა¹⁰.

20 და მოიყვანა მირიან ულიოტორის¹¹ პონტოდამ ქალი, სახელით ნანა¹², და შეიუღლა.

ხოლო მირიან ბრძოდა ხაზართა, ოვსთა და სხვათა და მარადის სძლევდა.

[28] ხოლო შემდგომად ამისა მოკვდა მამა მირიანისა ქასრე. და იწადა მირიანმა მეფობა სპარსეთისა. გარნა ვინათგან იყო მირიან მხეველის ნაშობი 25 და ბარტომ აიომშოძე ეჲ, ამისთვის კეთილგანმსჯელთა სპარსთა განსაჯეს ესრეთ: ბარტომს მიაცეს მეფობა სპარსთა, ხოლო მირიანს მეფობა საქართველოესა, და დაუმატეს მამი, ჯაზაორი, აღარბაგანი და ესთა დააზავენეს.

ხოლო იყო დიდი ბრძოლა მირიანსა და სომხითისა მეფისა თრდატისა¹³ შორის. და ხან მან, ხან მან, და ვერა რომელმან უმეტეს აჯობნის.¹⁴

30 ხოლო ჟამსა ამის მეფობისასა მოვიდა წმინდა ნინა, ქართველთ განმანათლებელი, წელს ქრისტესით 314, აგვისტოსა დღესა 5. და ამისგან მოიქცა მართალსა სარწმუნოებასა ზედა ქრისტესსა მირიან მეფე და ნანა დედოფალი და სრულიად ერნი ქართველთანი, რომელი სრულმან ისტორიამან და მარტირიკამან¹⁵ წმინდისა¹⁶ ნინასამან ვრცელად და სანატრელად მოგითხრასთ 35 ყოველნი, და მუნ განიხილეთ სანატრელნი და საკვირველნი ზესთაბუნებითნი საქმენი მისნი, ვისაცა გესურვისთ.

გაელაშკრა¹⁷ ძმამი მირიანისა სპარსთა მეფე და მირიანცა საბერძნეთს. ეკვეთნა მეფედ დიდი კოსტანტინე და, წინაძლომითა ჯვარისათა, აოტნა ისინი. მოვიდა საქართველოდ, გამოართვა მირიან მეფესა ძე თვისი ბაქარ მძევ- 40 ლად, დააზავნა მირიან და თრდატ სომხითთა მეფე, ამზახუნა ურთი [29] ერთსა

¹ იქნა A. ² მირდატ—ABC. ³ მოკვდა A. ⁴ მოკვდა BC. ⁵ ბაიჯან A. ⁶ არშაკუნიანთა A. ⁷ იქმნა—A. ⁸ ხოსროიანი A. ⁹ არშაკუნიანთა A. ¹⁰ ულიოტორის ABC. ¹¹ თარდატისა A. ¹² ბატრიკამან ABC. ¹³ წმინდის B. ¹⁴ გაელაშკრა C.

და დაუდგა საზღვრად სომხითა და საქართველოსა შთა, რომელსა ვაძღრ
იმერ მდინარე და მიერთვის არეზს, იქითი მისცა თრდატს და ამიერ-კო-
ველნი მტკვრისანი მისცა მირიანს. და ესე დაუდგა საზღვრად სომხეთსა და ქართლს
ქართლს და დააზაენა და წარვიდა კოსტანტინე საზღვრითაღვე. ქართლსა და სომხეთსა

და შემდგომად, ოდეს მირიან იქმნა ქრისტიანი, კოსტანტინეს შვილია 5
წიგნი და წარმოუგზავნა ძე თვისი ბაქარ მირიანს, რომელი ჰყვანდა მძევ-
ლად⁸⁹), აუწყა: ვინათგან იცან ქეშმარიტი მაცხოვარი იესო ქრისტე, აწ არ-
ლარა მინდა მძევლი შენიო. და წარმოუგზავნა შვილი თვისი და მასთანა
ფიციარი ფერხისა და სამსჯვლი უფლისა ჩვენისა იესო² ქრისტესი.

ხოლო ვამსა ამის მეფობისა ზე გარდაიცვალა წმინდა ნინა წელს ქრი- 10
სტესით 326⁸⁹) და დაფლეს, თქმისავე მისისაებრ⁴, დაბასა კახეთისასა ბოდას.
და ნეტარ არს შიწა იგი, რომელ ღირს იქმნა შეწყყნარებასა ყოვლად წმინდისა
და⁵ სანატრელისა გვამისა მისისა!

და შემდგომად ვამთა რაოდენთავე მიიცვალა მეფე მირიან, სავსე სარ-
წმუნოებითა და მადლითა, რომელმან ნათელ-სცა ყოველსა ივერიასა, რომელი- 15
ცა მის⁶ ვამიღამ ბრწყინავს სჯული ქეშმარიტი ქრისტესი ივერიასა შინა; და
მოკვდა წელს ქრისტესით 342. ხოლო იმეფა წელნი 77.

25. ხოლო დაჯდა მეფედ ძე მირიანისა ბაქარ. ესე იყო მორწმუნე, ვი-
თარ მამა მისი, და ქმნა მრავალნი კეთილნი. და მიიცვალა⁷ [30] წელს
ქრისტესით 364. და იმეფნა წელნი 22.⁸⁹)

26. დაჯდა მის წილ ძე მისი ზორდატ. ამან იმეფა კეთილად ყოვლითავე 20
დიდსა სარწმუნოებასა შინა ქრისტესსა. და შემდგომად გარდაიცვალა წელს
ქრისტესით 390.⁹¹) და იმეფა წელნი 19.

27. გაიფიქრა ძე მისი ვარზა-ბაქარ. ამას, ანგელოსის ბარებითა⁸, მიეცა
ძეა, და უწოდა მურვანოს, რომელი იწოდა პეტრედ და იქმნა წმინდა და 25
მაიამოსა ეპისკოპოსი, რომლისა ცხოვრებასა მოგვითხრობს მეტაფრასი მისი.
ესე ვარზა-ბაქარ არა იყო მორწმუნე, გარნა ვერ განაცხადებდა შიშ-
სათვის ქართველთასა, ვინათგან იყვნენ მტკიცენი ქრისტეს სარწმუნოებასა
ზედა.

ხოლო ვინათგან იყო ვარზა-ბაქარ გულითა ჯაბან⁹), ამისთვის ვერ წინა 30
აღუდგა. მოვიდა სპარსთა ერისთავი, შემოვიდა ქართლს, აობრებდა და
სტყვენიდა, და აღაშენა ციხე თბილისს და უწოდა ქალაქი. ხოლო ვარზა
ბაქარის წინაუღებისა მკოდნემან სპარსთა ერისთავმან მიუღო რანი და მო-
ვაკინ⁹. დასდგა ხარკი და მიუბრუნა¹⁰ თბილისი და წარვიდა.

მხილველთა ამისთა კლარჯინცა უკუ უღგენ¹¹ ვარზა-ბაქარს და მიერთვ- 35
ნენ¹² ბერძენთა.

და შემდგომად მოკვდა ვარზა-ბაქარ წელს ქრისტესით 393. და იმეფა
წელნი 14. და დაუტყვე მცირე ძენი სამნი: ფარსმან, მირდატ და თირდატ.

28. და ვინათგან¹³ მცირე იყვნენ¹⁴ ძენი ვარზა-ბაქარისანი, ამისთვის
[31] მოიყვანეს მამის ძმისწული ვარზა-ბაქარისა თირდატ⁹²) და ქმნეს მეფედ- 40
და იყო ფრიად მორწმუნე ქრისტეს სარწმუნოებისა და¹⁵ მკობელი ეკლესიისა
და ხატთა და ჯვართა. და შემდგომად მიიცვალა წელს ქრისტესით 405. და
იმეფა წელნი 12.

¹ რომლისა A. ² მიერ A. ³ იესოს BC. ⁴ თვისისაებრ A. ⁵ წმინდისა და—BC. ⁶ მას A.
⁷ მიცვალა B. ⁸ კარებითა BC. ⁹ მავაკანი ABC. ¹⁰ მიუბრუნა A. ¹¹ უკუღგენ B. ¹² მიერთუნენ
BC. ¹³ ვითგან A. ¹⁴ იყვნენ BC. ¹⁵ და + იყო BC.

29. შემდგომად მასა დასვეს ძე ეარზა-ბაქარისა ფარსნი მრედ. და იყო მოსავი ქრისტესი და მხნე, ასოვანი და მებრძოლი. და მან შეწყობითა ბერძენთათა, არღა მისცა ხარკი სპარსთა, რომელი დასდევს¹ მამასა მისსა და აძლევდენ იმ ვამამდე, ხოლო ამან აღხოცა; აღაშენა² ეკლესია და მრევლი განაახლნა⁴ და იმეთა კეთილად. და მოკვდა⁵ წელს ქრისტესით 433. და იმეფა წელნი 3.

30. და მეფე იქმნა ძმა ფარსნიისა და ძე ეარზა-ბაქარისა შირდატ, რომელი იყო ურწმუნო, ლალი და თავზედი, გარნა იყო მხნე და ძლიერი.

ამის ვამში⁷ მოვიდენ სპარსნი ძლიერითა სპითა. ხოლო შირდატ ეწყო მცირითა სითა. აოტნეს შირდატ⁸ და მფიყრეს. და ტყვეობასა შინა მოკვდა⁹ ბაღდათს.

შემოვიდენ სპარსნი და დიპრეს საქართველოს და ქმნეს საცეცხლე მცხეთას.

და ძენი შირდატისნი დაშვენ კახეთს წელს ქრისტესით 410. და იმეფა წელნი 2.

31. ხოლო შემდგომად სამისა წლისა მოიყვანეს ძე შირდატისა. სახელით არჩილ, და ქართველთა ყვეს მეფედ. და იყო თრიალ შორწმუნე და მმატებელი¹⁰ ეკლესიათა. მან შეიუღლა [32] საბერძენეთით ქალა, ივბიზიანოს მეფისა ნათესავი, სახელით შარამ.

ამან მოსწყვიდნა სპარსნი საქართველოსა შინა და განახსნა ცეცხლის მსახური და შეაქმნა ეკლესიანი.

ამისთვის მოვიდა სპარსთა ერისთავი სპითა უმრავლესითა. და აქით მინდობილი ჯგარისა არჩილ მივიდა სპითა. და იქმნა ბრძოლა ძლიერი ბერდუჯის¹¹ მდინარესა ზედა. და შემდგომად სასტიკისა ბრძოლისა იოტნა სპარსნი. და მოსწყვიტნა უმრავლესნი. მერმე შევიდა რანს და მოსწვა, მოსტყვევნა და მოვიდა გამარჯვებული.

ვამსა ამას აღიწაოდა ძე არჩილისა შირდატ, მხნე და ასოვანი. და აოხრებდა რანსა და მოვაკანსა. და მოუძღურდა ერისთავი რანისა და მოვაკანისა. და ჰყვა ერისთავსა მას რანისა და მოვაკანისასა ასული დიდით შევნიერი. და მსწენელი მისის კეკელუკობისა შირდატ ეტრფილა მას და განუზრახვიდა მამასა მისსა ზავის ყოფასა რანის ერისთავისასა და მოთხოვასა ქალისა მის ცოლად თვისდა. თუმცა არ სწადოდა, გარნა არჩილ იძულებულ იქმნა შეიღოსაგან. ყვეს ზავი და მოიყვანეს ასული რანის ერისთავისა ზითვითა დიდითა და შეაუღლა შირდატს.

და შემდგომად იმეფა არჩილ კეთილად და მრავალნი ეკლესიათა¹² წესნი განამრავლა და მოკვდა¹³ წელს ქრისტესით 434. და იმეფა წელნი 24.

32. გამეფდა ძე მისი შირდატ. და ამას, ვედრებითა ღვთისათა, მიეცა ძე [33] ვახტანგ, და მისცეს საზრდელად საურმაგ სპასპეტსა, ვინათგან წესი იყო მეფეთა მეთა აღზრდა დიდებულთაგან. ხოლო ესე კვალად ორნი ასულნი¹⁴ ხვარამზე და შირანდუხთ.

და შემდგომად გარდაიცვალა წელს ქრისტესით 445. და იმეფა წელნი 12.

33. და მეფედ ჰყვეს შირდატის ძე ვახტანგ, ყრმა წლისა 7 (ესე იყო პირველი მეფე სახსოვარი ქართველთა).

¹ დადევს A. ² აღაშენა AC. ³ ეკლესიანი ABC. ⁴ განაახლა B. ⁵ მოკვდა A. მოკვდა BC. ⁶ 480 C. ⁷ ვამში B. ⁸ შირდატ AC. შირდატ B. ⁹ მოკვდა A. ¹⁰ მმატებელი A.

¹¹ ბერდუჯის B. ¹² ეკლესიათა BC. ¹³ მოკვდა AB. ¹⁴ ასული AC.

ვინათგან ყრმა იყო ვახტანგ და მართედა სამეფოსა დედანისი სარან-
დუხტ და მოუცლოურებულ იყვნენ ამისთვის ქართველნი, წარმოგზავნა რანისა
ერისთავმან და ქმნა საცეცხლეა¹ მცხეთას, და მრავალნი მიდრეკმ სახლისა
მათსა.

გარნა დედოფალმანცა² სარანდუხტ მოიყვანა მიხაილ, მღვდელნი კენსა³
რიტი, და დასვა ეპისკოპოსად. და⁴ იტყვიან: ესე იქმნა პირველი კათალიკო-
ნი ქართლისა. ესე მიხაილ იყო მოძღვარი ვახტანგისი საღმრთოესა⁵ წერილი-
სა. ხოლო ვახტანგ ისწავებდა ყოველსავე მკვეთრ გონებითა.

ოღეს იქმნა ვახტანგ წლისა 10, გამოვიდენ ოგსნი და მოსტყვევნეს სა.
ქართველოჲ, შემურეს კასპი და გამოიყვანეს დაჲ მეფისა მირანდუხტ, გან-
ვლეს რანი და მოვაკანი ტყვენივითა, განვლეს დარუბანდი და შევიდენ ოგსეთად
გამარჯვებულნი.

და ეგ⁶ეთვე წარუღეს ბერცნთა ეგრისის კიხე ვიდრე გოჯამდე⁷. და
მოაკლდა მრავალი სამეფოსა ვახტანგისასა.

ხოლო ოღეს იქმნა ვახტანგ წლისა 15,⁸ შეკრიბნა [34] დიდებულნი 15
თვისნი და ფრიადითა საქებელითა მკვერძეთქუშობითა აღირა ენაჲ, რათა
გულნი მსმენელთანი მოიზიდნა და აღირჩია წასელა⁹ ოგსეთად.

თუმცა დიდებულთა არა სთნდათ წარსელა⁹ ვახტანგისა სიყრმისა გამო,
არამედ არა დაემორჩილა ვახტანგ და შინდობილი ჯვარისა წარვიდა 100.000
მხედრობითა და განვლო დარიელა და დაეხანაჲ კიდეჲა არაგვისასა წელსა 20
ქრისტესით 454. და მოერთენენ მუნ მეფენი კავკასიანი¹⁰.

ხოლო მცნობთა ოგსთა მოიცეს ძალი ხაზართავან და შეკრბენ და მოვი-
დენ, და დაეხანაჲენ იმიერ კიდეჲსა არაგვისასა შეიდ დღე. და იყო ბრძოლა
ბუნებრახთა¹¹ იმიერთა და ამიერთა, და სელიან ზოგჯერ მათ და ზოგჯერ მათ.

ხოლო იყო მუნით ხაზართა შორის გოლიათი, სახელით თარხან. გამო-
ვიდა და იძუოდა მებრძოლსა ვახტანგისა სპისაგან. ხოლო იყო ვახტანგისა
თანა სპარსი, სახელით ფარსმან-ფარუხ¹², რომელსა მრავალნი გოლიათნი მოე-
კლნეს და ლომსა შელითა ხლენდა, და იყო იგი ძლიერებასა შინა ფრიალ დი-
დებულ. განვიდა ესე და ებრძოდა¹³ თარხანს და მრავლისა ბრძოლისა შემ-
დგომად ხაზარმან თარხან¹⁴ დაჰკრა სრმალი თავსა მუხარადიანსა და ორად 30
განჰკვეთა იგი და გარდმოვარდა. ამის მხილველთა ვახტანგისთა შეეძვით დი-
დი მწუხარება, ვინათგან არავინ დაშთა მებრძოლი თარხანისა.

ხოლო მეორესა დღესა გამოვიდა თარხან განძლიერებული და მეომარსა
ითხოვდა, გარნა ვერ¹⁵ქმნი იკადრა განსელა ვახტანგისთა. მიმოიხედა
ვახტანგ და ვერავინ იხილა განმავალი ბრძოლად მისა. მაშინ¹¹ თვით განვი- 35
და; მოვიდენ დიდებულნი და არა უტყვებდენ, ვინათგან იყო ყრმა. მაშინ¹¹
ვახტანგ უბრძანა: არა თუ ძლიერებითა ჩემითა განვლო, არამედ ძლიერებითა
ჯვარცმულისათა განვლო, რათა ძალითა მისითა იძლიოს ჩვილისაგან მოქა-
დული იგი ურწმუნოჲ.

წარვიდა ვახტანგ ჯერეთ ჩჩვილი და გამოუცდელი ომისა, მიმნდობელი 40
ჯვარცმულისა. და ეკვეთენ ერთანეთსა¹² ძლიერად. და¹² კვეთებითა მათითა
განკვირდენ ორგნით მხილველნი. და შემდგომად მრავლისა ბრძოლისა ჰკრა

¹ საცეცხლეი B. ² დედოფალმან A. ³ და + და A. ⁴ საღმრთოთისა B. ⁵ წასელა A.
⁶ კავკასიანი ABC. ⁷ ბუნებუასთა AC. ⁸ ქარსმან-ფარუხ AC. ⁹ ებრძოლა B. ¹⁰ თარხან B.
¹¹ მაშინ A. ¹² ერთმანერთსა A. ¹³ და + და A.

ბტანგ ოროლი წელსა და განავლო ზურგით. და ჩამოვარდა ხაზარ ივი
რხან ძლიერი. გარდახდა ცხენით ვახტანგ, თაყვანისცეა პირველი დედოფლისა
მერმეთ მოკვეთა თავი და მოვიდა თვისსა სპათა შორის.

- ხოლო დღესა მეორესა გამოვიდა უძლიერესი თარხანისკაცნი ცხენით
5 ბალათარ (ესე იყო ბალათარ, რომელმან მოაოხრა საქართველო და წაიღო ცხენთა
თვისითა, წარიყვანა და ვახტანგისა და შეირთო ცოლად), უყიოდა ვახტანგსა
და გამოითხოვდა ბრძოლად. მაშინ ვახტანგ პასუხ-უგო მკუხარედ და განვიდა
ბრძოლად. ეკვეთნენ ურთიერთსა¹ და დასხეს ისარნი, გარნა ვახტანგ სიკის-
კასითა იცდენდა ისარსა². მაშინ ბალათარ ჰკრა ისარი ცხენსა ვახტანგისასა
10 ფერდსა და განავლო იქით. [36] გარნა ვინემდის ცხენი შებრკოლდებოდა,
აღმკუსლუებლმან(!) მსწრაფლ მიუხდა, ჰკრა ხრშალი მხარსა ბალათარისასა და³
ჩააკვეთა გულამდე, და მოკედა⁴ ბალათარ. ხოლო ვახტანგ არა მეჭიბე იქმნა
ცხენთა აღვირისა, არამედ დაუტევა დაკოდილი ცხენი თვისი და აღმებდრდა
ცხენსა ბალათარისასა, აღქუსლა და შეუტევა რაზმსა ოგისთასა და აღუხაზა
15 შეტეგება სპათა მისთა. მაშინ ეკვეთნენ სასტიკად. შეიქმნა ბრძოლა ძლიერი
და აღბოცნეს ოგსნი და ხაზარნი და განეზარჯენესთ ძლიერად. შემდგომად
მოვიდა ვახტანგ ოგსეთად, შემუსრა ციხე და ქალაქი. კვალად მოსტყვენა.
პაქანანი⁵ და ჯიქეთი. მაშინ დისა მისისათვის მისკა ტყვენი შოგენულინი
ოსთანი⁶ 30000 და მრავალნი სხენი ოგსთა ტყვენი, და და⁷ თვისი შირან-
20 დუხტ წარმოგზავნა ქართლს. და დაეზავა დაშთომილთა ოგსთა. და წარმო-
ვიდა, გარდმოვიღო⁸ კავკასი და მოვიდა აფხაზეთს და წარულო ბერძენთა
აფხაზეთი და ეგრისის ციხე მიხშულნი გოჯამდე⁹). და შემდგომად მოვიდა
მცხეთას გამარჯვებული ქრისტესით 438¹⁰). ხოლო წარსცა არშაღნად სპარ-
სთა¹¹ მეფისად ათი ათასი ტყვე ოგსთა, ათი ათასი ცხენი სახედარი, ათი
25 ათასი ცხენი ხრძალი და სთხოვა ასული სპარსთა მეფესა ცოლად თვისად.
ხოლო სპარსთა მეფემან მოსცა ასული თვისი სიხარულით ვახტანგს ცოლად
და სომხთანი და კავკასთა მეფენი ზითიად.

შემდგომად ამისა შემოკრიბნა¹² [37] სპანი თვისნი 200000 ვახტანგ და
მოუწყოდა დედის ძმისა თვისსა ვაოზა-ბაქურს, რომელსა ჰყვა¹¹ სპა 200000,
30 და გაელაშკრა საბერძნეთს. მაშინ იყო ვახტანგ წლის 20, რომელი ირემსა
ქვეითი შეიპყრობდა და შეჭურვილი შეჭურვილსა ცხენსა აღიყვანდის ზხრითა
თვისითა მცხეთილამ არშაზს.

წარვიდა ვახტანგ საბერძნეთს წელს ქრისტესით 460 და მოადგა კარნუ
ქალაქს, გარნა ვერ აღიღის. დაუტევა მუნ ორნი ერისთავნი 48000¹² კა-
35 ცითა გარ-მოღვომად¹³. და თვით წარვიდა და მოადგა პონტოს ქალაქსა. და
მუნ იხილა¹⁴ ჩვენებანი საკვირველნი ვახტანგ, რომელი ვრცელსა ისტორიასა
შინა იხილე უგრცევლეს.¹⁰⁰

ხოლო მიზეზითა მის ჩვენებისათა მშვიდობა ჰყო ვახტანგ და წარავლი-
ნა დესპანი კეისრისა, რათა ყოს მშვიდობა. გარნა, ვინემდის მოიწყოდენ¹⁴
40 დესპანნი, უწინარეს წამოსრული სპანი კეისრისანი ბრძოლად ვახტანგისა
მოიწიენეს წინააღმართა პოლიკარპოს სპასპეტისათა. და რა მოვიდნენ, არა
სწადდა ვახტანგს ბრძოლა მათი, ეინათვან სწადოდა მშვიდობა და ყვანდა

¹ ურთიერთს BC. ² ისარს B. ³ და—A. ⁴ მოკვეთა BC. ⁵ პაქანანი ABC. ⁶ ოგსთა-
ნი A. ⁷ დაი B. ⁸ გარდამოვიღო B. ⁹ სპასთა BC. ¹⁰ შემოკრიბნა BC. ¹¹ ყვა A. ¹² გარდმო-
ღვომად A. ¹³ იხილნა A. ¹⁴ მოიწყოდა B.



მშვიდობისათვის წარუღენილნი დესპანნი. მაშინ მბილველმან ერისთავს რანისამან იწყო ბრძოლად და ყველგზად ვახტანგისა, თუ რასათვისა არა ებრძვის ბერძენთა, და აგინებდა ჯვარცმულსა. მაშინ მიუგო მეფემან: „თუ შენდა ბერძენნი², და იხილო ძალი [38] ჯვარცმულისა!“ მაშინ შეუტანა მისსა თვისითა რანისა ერისთავმან და იქმნა ბრძოლა ძლიერი. გარნა მბილველნი სპარსნი ბერძენთაგან. და თვით ერისთავი რანისა მოიკლა თვით ხელითა პოლიკარპოსისათა. და მოსწყვიტნა სპანი მისნი. ხოლო არცა რიდა მეფისა პოლიკარპოს და მოვიდა მის ზედა. გარნა ვახტანგ ეთავაყვანა ჯვარსა და მერპოთ აღწხედრდა და შეუტია ბერძენთა. ხოლო პოლიკარპოს იგინებოდა და მოვიდოდა საშინელად მბილველთა. და არავინ² იპოვა სპათა ვახტანგისათა მე- 10 პარისპირე მისი. მაშინ ვახტანგ შეაბო მახვილი თვისი ჯვარსა და განვიდა და ეკვეთენ ურთიერთსა. პოლიკარპოს მსცა ოროლი ფარსა მეფისასა და განულო იქით წყრთა ერთი. მიუხდა ვახტანგ, უხეთქა თავსა ხლმითა და განუპო ორად. და ნახევარი თავისა⁴ მოილო წინაშე ჯვარისა. და იძლიენეს ბერძენნი. და მოსწყვიდნეს⁵ მრავალნი. და სხვა განერა ნავითა ზღვასა. 15

ხოლო ვახტანგ წარავლნა ნასრე ერისთავი კეისრისა და წარუვლინა ტყვენი⁶ ბერძენნი 780000 და სთხოვა, რათა იხილონ ერთმანერთი და იქმნას ზავი. მაშინ მოვიდა კეისარი პონტოს ზღვით ნავებითა და იხილნეს ურთიერთნი⁷, მკვეს ზავი. და მისცა კეისარმან ასული თვისი ლეონა¹⁰¹ ვახტანგს ცოლად (რამეთუ მომკვდარიყო⁸ ცოლი ვახტანგისი, ასული სპარსთა 20 მეფისა, [39] შობასა ზედა დანისასა). ხოლო ზავსა ამას შინა გამოართვა კეი. სარმან ეგრისის წყლის იქითი ბერძენთ საზღვრობის გამო და აღუთქვა კვალად მოცემა მზითვად. და ესევეთარისა ზავ-ყოფითა წარვიდენ თვის-თვისად.

ხოლო ეამთა ამათ წარმოეწარნენ სპარსნი ვახტანგსა ზედა სამისი ათასითა მხედრებითა და დაიბანაკეს ცხენის-ტერტს დალმა. ხოლო აქილამ გან- 25 ვიდა ვახტანგ ასი ათასითა მხედრითა და ასი ათასითა მკვირცხლითა და დაიბანაკეს დიდვამს ვიდრე ქართლის კარამდე. და იბრძოდენ იმიერ და ამიერ ფალავანნი და ბუნებურაზნი ძლიერად. და ზოგჯერ მათ და ზოგჯერ მათ სძლიეს.

ხოლო ვახტანგს შეექმნა⁹ წინა მუშარადისა ლომი და უკანით მგელი. 102) 30 და სადაცა¹⁰ მიუხდის ბრძოლასა შინა ვახტანგ, დაურიწის რაზმი და სძლიეს ძლიერად. და შეშინებულნი სპარსნი უყვიოდენ ურთიერთას¹¹: „მირიდეთ გორგასლანს!“ (ესე იგი თათრულად: „მგელ-ლომს“¹²). და იმიერილამ იწოდა ვახტანგს გორგასლან.

ხოლო მრავლისა¹³ ბრძოლისა შემდგომად დაეზავნენ ერთმანერთსა სპარს- 35 თა¹⁴ მეფე და ვახტანგ, და ყვეს მშვიდობა. და სთხოვა სპარსთა მეფემან დაჲ თვისი ცოლად. ესე შეუწნდა, გარნა იძულებულ კმნილმან თვისთა დიდებულთა მიერ აღუთქვა მიცემად. და ეგრეთვე სთხოვა სპარსთა [40] მეფემან შეწყენა ინდოეთსა ზედა. და ესეცა აღუთქვა ვახტანგ.

მაშინ ვახტანგ დასვა¹⁴ ტეხისი 5 წლისა დაჩი მეფედ და თვით წარ. 40 ვიდა სპარსეთს და წარიყვანა დაჲ თვისი მირანდუბტ. დაუტევა დაჩის ერისთავნი 7: ქართლისა, ხუნანისა, სამშვილდისა, ჰერეთისა,¹⁰³ კახეთისა, არგვე-

¹ რასთვის A. ² ბერძენი A. ³ ავინ A. ⁴ თავსა B. ⁵ მოსწყვიტნეს B. ⁶ მტყვევი A. ⁷ ურთიერთნი B. ⁸ მომკვდარიყო BC. ⁹ შეექნა BC. ¹⁰ საცა A. ¹¹ ურთიერთარს A. ¹² გელ-ლომს A. ¹³ მრავლის BC. ¹⁴ ძვი B.

თისა და ეგრისისა. და თვისთანა წარიყვანა ვერისთავნი: კლარჯეთისა, ოძრახოსი და წუნისა. მოვიდა ბაღდათს და ქმნა სპარსთა მეფემან ქრწილი დიდი და შეირთო დაჲ ვახტანგისი მირანდუხტ ცოლად.

და შემდგომად წარვიდენ ინდოეთს¹. და შესვლასა შინა იქმნა ბრძოლა ძლიერი². და ბრძოლასა შინა³ მოჰკლა ვახტანგ 15 სახელოვანი⁴. და მოსწვეს, მოსტყვენეს ჰინდოეთნი სამ⁵ წელს და გამარჯვებულნი სინდეთს.

ხოლო იყო სინდთა მეფე ძლიერი, გოლიათი და მხნე, და განამაგრა ციხე-ქალაქნი. და იბრძოდა სინდთა მეფე ძლიერად, სადა მოჰკლა ვახტანგისა სპასალარი საურმაგ სახელოვანი, და აგინებდა და ემუქრებოდა და გამოთხოვდა ვახტანგს ბრძოლად და ექადებოდა: „შენცა წარგავლენ სპასპეტისა შენისა“ საურმაგისთანაო“. ხოლო ვახტანგ მიუგებდა ლმოზიერად და გონიერად.

დღესა მეორესა გამოვიდა სინდთა მეფე ქადილითა დიდითა და გამოითხოვდა ვახტანგს და ექადდა სიკვდილსა. [41] მსწრაფლად განვიდა ვახტანგ, მსასოებელი ჯვარისა. და ეკვეთნენ ძლიერად ურთიერთთა⁷ და ურბენდენ⁸ ურთიერთსა. მაშინ მიუხბდა მსწრაფლ ვახტანგ, ჰსცა ოროლი მარცხენესა მხარსა და განავლო იქით, და ჩამოვარდა. შეიწყალა ვახტანგ და არა მოჰკლა, არამედ ფერხითა მიათრია წინაშე სპარსთა მეფისა. და შეასხმიდენ ყოველნი ქებასა ვახტანგს. მაშინ მისცა მკურნალი და განჰკურნეს სინდთა მეფე. და განზრახვითა ვახტანგისათა გამოართვეს მძევალი და განუტევეს სინდთა მეფე უვნებელი და მისცეს სამეფო მისი.

ამისთვის და ესევითარისა კეთილობისათვის, რომელ: პირველ, ბრძოლასა არა მოჰკლა. მეორე, განზრახვითა ვახტანგისათა განუტევეს სინდთა მეფე. ამისთვის უძღვნა მრავალი ვახტანგს სინდთა მეფემან.

მუნით გამარჯვებულმან ვახტანგ და მოსრულმან სახლსა თვისსა განუტევნა⁹ დესანნი საბერძნეთს მოყვანებად ცოლისა თვისისა, კეისრის ასულისა. და მოიყვანეს წელს ქრისტესით 473. მიეგება მეფე, მოიყვანეს¹⁰ მცხეთას¹¹ და ქმნეს ქრწილი თვისი შემსგავსებული, რომელი მზითვად მოეცა კეისარსა აღთქმული თვისი—ეგრისის¹² წყალს იქეთი¹³ ქვეყანა.

ამან მეფემან მოაყვანიდა საბერძნეთით კათალიკოზ-ეპისკოპოსნი და განაჩინა კათალიკოზი¹⁴; და სხვანი: 1. დასეა კლარჯეთს. 2. ერუშეთს, 3. წუნას, 4. მანგლისს¹⁵, 5. ბოლნისს¹⁶, 6. რუსთავს, 7. [42] ნინა-წმინდას, 8. ჭერამს¹⁷, 9. ჩელეთს, 10. ხორნაბუჯს¹⁸, 11. აგარაკს, 12. ნიქოზს.

ხოლო ეამსა ამას მოკვდა სპარსთა მეფე, დაჲდა მის წილ ძე მისი ხოსრო მეფედ. ესე ხოსრო წარემგზავრა ბრძოლად ბერძენთა. მსმენელმან ვახტანგ მიუმცნო ხოსროს: „პირველად განემზადებ ბრძოლად ჩემდა და მერმეთლა შევედ საბერძნეთს“. მოვიდა სპარსნი 740000 მხედრებითა და დაიბანაკეს იორსა ლდა. და იყო სამ დღე მარადის ბრძოლა, და დაეცემოდინ ორკერძოვე ურიცხვნი, მაშინ ვახტანგ განყო: 20000 ქვეითი, მიავლინა მითი კერძო, მეორე მხრით¹⁹ წარავლინა სპასალარი 20000 მხედრითა და თვით სპითა 100000

¹ ინდოეთსა BC. ² ძლიერი ბრძოლა AC. ³ შინა—B. ⁴ სახელოვანი B. ⁵ სამს B. * შენისა—A. ⁷ ურთიერთთა B. ⁸ ურბენდენ A. ⁹ განუტევნა B. ¹⁰ მთი A. ¹¹ მცხეთას A. ¹² ეგრეთის ABC. ¹³ აქეთი ABC. ¹⁴ მანგლის ABC. ¹⁵ ბოლნის ABC. ¹⁶ ჭერამს ABC. ¹⁷ ხორნაბუჯს ABC. ¹⁸ მხრით + კერძო A.

დაესხა განთიად. შეველო ვახტანგ და შეუხდა ხოსრო მეფესა, ხოლო ხოსროს იულტოდა, და მოკლა ძე ხოსროსი.

არამედ მუნ ბრძოლასა სპარსმან ვინმემ სცა ისარი ვახტანგს მკერდა, გარნა იყო ბრძოლაა განთიადიღამ შუადღემდე. და იძლიენეს სპარსნი მოკვდა¹ მათგანი დღესა მის რიცხვით 130000 და ვახტანგისან ჯარნი და წარმოიდეს ნატყვენიეი ურიცხვი.

მაშინ უკმოქცეული ვახტანგ დამძიმდა ფრიად დაკოდილობითა, ვინათგან ისრის პირი შეწულ იყო ფირტვამდე. და მცნობელმან სიკვდილისამან მისცა მეფობა ძესა თვისსა დაჩის და ელენა კვისრის ნაშობისაგან მისცა ტაშისკარიღამ ზეთი ზღვამდე საერისთოდ.

შემდგომად გარდაიცვალა მხნე და მოწამეობის ღირსი ვახტანგ გორგასლან წელს ქრისტესით 499. და იმეფა წელნი 53.

[43] 34. და იქმნა² მეფედ ძე ვახტანგისა დაჩი. ამან იმეფა კეთილად და მიიცვალა წელს ქრისტესით 528.¹⁰⁵ და იმეფნა წელნი 14.

35. მეფე იქმნა³ ძე მისი ბაკურ. ამას დღეთა მისთა არაეინ გამოუჩნდა მტერი. იმეფა მშვიდობით და მოკვდა⁴ წელს ქრისტესით 541.¹⁰⁶ იმეფა წელნი 13.

36. გამეფდა ძე მისი ფარსმან⁵ და შემდგომად მოკვდა⁶ წელს ქრისტესით 555.¹⁰⁷ და იმეფა წელნი 14.¹⁰⁸

ამის ჟამშიდ განეყენნ სომეხნი ქართველთა სარწმუნოებითა და შეიქმნენ⁷ მწვალებელნი.¹⁰⁹

37. შემდგომად ნისა დაჯდა ჩმისწული ფარსმანისა ფარსმანე⁸. ესე იყო მორწმუნე და მაშენებელი ეკლესიათა.

ამის ჟამამდე მოიყვანდენ საბერძნეთით კათალიკოს-ეპისკოპოსთა და დასმიდენ საქართველოსა შინა. ამან დაუტევა, და ჰყოდენ კათალიკოს-ეპისკოპოსად საქართველოსასა.

ამის მეფობაშიდ მოვიდნენ 13 წმინდანი მამანი⁹ შუამდინარით.

ხოლო შემდგომად ამისა გარდაიცვალა მეფე ფარსმან წელს ქრისტესით 557. და იმეფა წელნი 16.

38. მეფე იქმნა მის წილ ძე მისი ბაკურ. ესე იყო ფრიად მორწმუნე და მაშენებელი ეკლესიათა.

ხოლო იყო ჟამსა ამისასა სომხითს მთავარი ვასქენ. ესე წარვიდა სპარსთა მეფისა წინაშე, დაუტევა ქრისტე და იქმნა ცეცხლის მსახურ. და მეფემან სპარსთამან პატვისცა დიდათ და მისცა ერისთაობა რანისა. ამან ვასქენ აიძულა ცოლი თვისი დატეგებად ქრისტესა, გარნა არა დამორჩ [44] ილდა და ეწამა ქრისტესთვის ცოლი ვასქენისი შუშანიე.

მსმენელმან ამისმან ბაკურ მეფემან შეიკრიბნა¹⁰ სპანი თვისნი¹⁰, დაესხა ვასქენს, შეიბყრა დაკოდილი და ძელსა დამოჰქიდა, ხოლო გვამი შუშანიისა წარმოასვენა და დასდვა კორტაეს.

ხოლო შემდგომად ამისა გარდაიცვალა ბაკურ მეფე წელს ქრისტესით 570. და იმეფა წელნი 13.

ხოლო ძენი ბაკურ მეფისანი ვერ იპყრობდენ მეფობასა სიმციროისა გამო, და დაშთენ კახეთს. და სამეფონი საქართველოსანი აძლედენ ხარკსა სპარსთა ზევის ძესა ტასარეს, რომელი ერისთაობდა რანსა და მოვაკანსა.

¹ მოკვდა A. ² იქნა A. ³ იქნა A. ⁴ მოკვდა A. ⁵ ფარსმან BC. ⁶ შეიქმნა A. ⁷ ფარსმან BC. ⁸ მამანი - A. ⁹ შეიკრიბა AC. ¹⁰ თვისნი BC.

მაშინ შეკრბენ ყოველნი ივერიისა ერისთავნი და სთხოვეს ბერძენთა კეისარსა მეფედ თვისდა¹ ნათესავი თვისთა² მეფეთა. ხოლო კეისარმა მისცა გურამ, ასულის წულისაგან ვახტანგ გორგასლანისა³, ელენას კეისარი ქალის ნაშობისაგან, გვარად ბაგრატიოვანი. და კეისარმან მოსცა გურამს კურატპალა-
5 ლატობა და პატივსცა.

და შემოკრბენ ქართლისა კათოლიკოს⁴-ეპისკოპოსნიც მტ⁵ უჩინესნიც მდებულნი და აკურთხეს გურამ მეფედ ივერიისა დასაბამითგან წელს წყკდ, ქრისტესით 575, ინდიქტიონსა 8.¹⁰⁰

10

თ ა ვ ი მ

დაწყება ბაბრატონთ მემოზბისა

39. ესე გურამ იყო ფრიად შორწმუნე და მაშენებელი ეკლესიათა⁶. ხოლო [45] შვილთა ბაკურ მეფისათა დაიპყრეს კახეთი და ჰერეთი და ერის-
15 თაობდენ მუნ შორჩილებასა შინა გურამ მეფისა კურატპალატისასა. ესე გურამ შემწვობითა საბერძნეთის კეისრისათა ეცირთებოდა დიდად⁷ სპარსეთსა და აიხრებდა. და შემდგომად იმეფა კეთილად და მიიცვალა წელს ქრისტესით 600. და იმეფნა წელნი 25.

40. დაჯდა ძე გურამისა სტეფანოს, გარნა შიშისათვის ბერძენთა და
20 სპარსთასა ვერ იწოდა მეფედ. არამედ უწოდდენ მთავარსა.

იყო ესე სტეფანოს ურწმუნო და უშიში ღვთისა. ხოლო მეფემან სპარსთამან ქასრე (რომელ არს ხოსრო) ოდეს მოსტყვენა და მოაოხრა საბერძნეთი და იერუსალიმიდამ წარმოიღო ძელი ცხოვრებისა, ამის შეძიებელი მეფე ბერძენთა ირაკლი ოდეს წარმოემართა მოაოხრებად სპარსეთისა უმრავლესითა
25 მხედრობითა და მოვიდა ქართლს, და არა მიერთო სტეფანოს ბერძენთა, არამედ ეგო სპარსთა ერთგულებასა ზედა, და ბრძოლასა შინა მოჰკლეს ბერძენთა სტეფანოს წელს ქრისტესით 619. და აღიღეს ციხენი და მიიღეს ბერძენთა მათთვის⁸ კლარჯეთის ბოლო ზღვის პირის და ეგრისის წყალს იქითი⁹. და დანაშთომი საქართველოჲ მოსცა ძესა ბაკურ მეფისასა ადარნასეს.

და შვილნი სტეფანოს⁹ მთავრისანი დაშთენ 3¹¹ კლარჯეთს.

41. ხოლო მთავრობდა ადარნასე ივერიასა ზედა.

ხოლო კეისარმან მოსტყვენა სპარსეთი. მოჰკლა ქასრე,¹⁰ მეფე სპარსთა, და წარმოიღო ჯვარი პატი[46]ოსანი და მოვიდა კვალად ქართლს და მოსწყვიდნა ივერიასა შინა ყოველნი უსჯულანი და განწყვიდნა საქართველო
35 უსჯულოთაგან, წარიღო მანგლისიდამ ფეხის ფიცარი უფლისა და ერთშეთიდამ სამსკვალნი და წარვიდა საბერძნეთს.

და შემდგომად ეამრაოდენსამე¹¹ მოკვდა¹² ადარნასე მთავარი წელს ქრისტესით 639. და იმთავრნა წელნი 20.

42. დაჯდა ძე მისი სტეფანოს¹² მთავრად. ესე იყო შორწმუნე და მაშენებელი ეკლესიათა და განწმენდელი¹⁴ სჯულისა. ამას სტეფანოსს¹³ ესხნენ
40 ორნი ძენი: შირ და არჩილ. და ეამსა¹⁵ ამას განძლიერდენ თურქნი და შიშისათვის¹⁶ მისისა სტეფანოს¹³ და შირ წარვიდენ ეგრისს¹⁷ და არჩილ დაშთა

¹ თქდა BC. თვისად A. ² თქთა BC. ³ გურგასლანისა AC. ⁴ კათოლიკოს AC. ⁵ ეკლესიათა BC. ⁶ დიდთა A. ⁷ მათთვის BC. ⁸ იქითი B. ⁹ სტეფანოს AB. ¹⁰ ქარსე A. ¹¹ ეამსა რათოდენისამე B. ¹² მოკვდა A. ¹³ სტეფანოს ABC. ¹⁴ განწმენდელი A. ¹⁵ ეამსა—A. ¹⁶ შიშისათვის B. ¹⁷ ეგრის ABC.

ქართლს. არჩილმა ყოველნი საგანძურნი მეფისანი და ეკლესიათანი და
ხნა და შეინახა და შემდგომად იგიცა წარვიდა ეგრისს¹.

და სტეფანოს მოკვდა² ეგრისს¹ წელს ქრისტესით 663. და
წელნი 24.

43. გამეფდა ძე სტეფანოსისა მირ. ამის მეფობის მეოთხეს წელს მოვი- 5
და მურვან ყრუა, დისწული მახზადისა, რომელმან შემუსრა სომხითი, ქართ-
ლი, რანი, მოკაქანი და ყოველივე კავკასია, რომელსა ვერვინ წინა აღუდგა;
ჩამოვიდა იმერეთს¹² და აწამნა ქრისტესთვის¹ არგვეთის მთავარნი დავით
და კოსტანტინე ქუთაისს³.

მაშინ მირ მეფე და არჩილ იყვნენ ანაკოფიას ციხესა შინა, სადაცა არს 10
ხატი ხელით-უქმნელი დედისა ლეთისა. მივიდა მურვან ყრუა და მოადგა გარს.
გარნა იქმნა სასწაული და ესმა ხმა [47] ზეგარდამო მეფეთა მათ, ციხეთა შინა
მყოფთა: „განვედით ბრძოლად!“ განვიდნენ ხმას ამას ზედა და მოსწყვიდნენ
ურბენი მცირედთა, არამედ მოიწყლა მირ. და სარკინოზნი უკუნ-იქცენ
მეოტნი, განვლეს გზად გურიისა და წარვიდნენ.

მცნობიან ამისმან კეისარმან კოსტანტინემ წარმოუგზავნა მეფეთა გვირ- 15
გვინი და შესხმა დიდი უკუნქვევისათვის სარკინოზთა.

ხოლო მას ეამსა ერისთაობად აფხაზთა⁴ ბერძენი ლეონ კეისართავან⁵.
და ამა მეფეთა მსახურებისათვის მკვიდრათ მოსცა აფხაზთა⁶ ერისთაობა კეი-
სარმან ლეონს.

შემდგომად ამისა დანიძნდა წყლულება მეფისა და აუწყა ყოველნი სა- 20
განძურნი არჩილს, მამას თვისისა. და გარდაიცვალა მირ წელს ქრისტესით
669. ¹² და იმეფა წელნი 5.

44. გამეფდა ძმა მისი არჩილ. ამან მოსცნა ასული მირ მეფისანი ერის- 25
თათა საქართველოსათა, და ერთი ასული მირისა ლეონ ერისთავსა აფხა-
ზეთისასა⁷ ანდერძისამებრ მირ მეფისა. მივიდა და განაგნა ეგრისი, ვინათგან
არა დაშთა შენებულება ევერიისა შინა. ხოლო არჩილმან მოიყვანა შეუღლედ
ასული ძეთა⁸ გურამ კურატპალატისათა⁹, რამეთუ იყო შვილთა ასულთაგან
ვახტანგ გორგასლისათა; ხოლო ესეა არჩილს ორნი ძენი: იოანე და ჯვან-
შერ¹¹.

მაშინ მოვიდა ნათესავი მახზადისა ქუმჭუმ-ასიმ¹². ვერ წინა აღუდგა მე- 30
ფე, [28] ვინათგან დაცემულ¹³ იყო გიორგია¹⁴ ყრუსაგან. და მოაოხრა ქარ-
თლი. და ამისგან იყო შიში დიდი. ხოლო არჩილ დასდვა სული თვისი სა-
ზოგადოებისათვის¹⁵ და მოვიდა ქუმჭუმისა¹⁶ თანა. მოეგება ქუმჭუმ-ასიმ¹⁷ და
პირველ პატრიცსა და შემდგომად აიძულა დატეგებად ქრისტესსა. არამედ აღი- 35
რნია არჩილ სუფევთა საუკუნო წარმავალსაგან და იწამა ტანჯვითა მრავლი-
თა¹⁸; შემდგომად თავი წარტყვეთა და იხარებს წინაშე ქრისტესსა წელს ქრის-
ტესით 718. და იმეფა წელნი 50.

45. შემდგომად მისა ძენი არჩილისანი გამოავრდნენ; იოანე წარვიდა 40
ეგრისს¹⁹ და წარიყვანა დედა და დაძ, და ჯვანშერ დარჩა ქვეყანასა ქართლ-
კახეთისასა²⁰.

¹ ეგრის ABC. ² მოკვდა A. ³ იმთავრნა B. ⁴ ქრისტესათუხ B. ⁵ ქუთაის ABC. ⁶ აფ-
ხაზთა AB. ⁷ კეისართან A. ⁸ აფხაზეთისასა B. ⁹ ძეთა—B. ¹⁰ კურატპალატისათა ABC.

¹¹ ჯუნშერ ABC. ¹² ქუმჭუმასიმ ABC. ¹³ დაცემული B. ¹⁴ გიორგია BC. ¹⁵ საზოგადოებისათუხ
B. ¹⁶ ქუმჭუმსა ABC. ¹⁷ ქუმჭუმასიმ ABC. ¹⁸ მრავლითა + და BC. ¹⁹ ეგრის ABC. ²⁰ ქართლს
კახეთისასა ABC.



ხოლო ჯვანშერს ჰყვა დაა¹ შეენიერებთია მდიდარი, სახელით შუშანიკ, და სთხოვა ხაზართა მეფემან ცოლად. გარნა არა მისცა ჯვანშერ ურწმუნოებისათვის. და ამისთვის წარმოავლინა ხაზართა მეფემან სპასიტყველნი² ლეკუჩან, ¹¹⁴ შემუსრეს ტფილისი საფუძელითურთ და გამოიყუტნეს³ ჯვანშერს დაა თვისი შუშანიკ, და ორნივე⁴ წარიყვანა სპატპეტმან ხაზართამან.

ხოლო ოდეს იხილა შუშანიკ, რათა შეიბღალეს ურწმუნოთაგან, ჰქონდა ბეჭედსა შინა სამსალაჲ, მოსწოა იგი და მოკვდა. და ამისთვის ხაზართა მეფემან სპასალარი თვისი ბლუჩან დაგლიჯა ცხენის ძუსა ზედა გამობმული, თურასათვის არა გაუფრთხილდა შუშანიკს. და ჯვანშერ კვალად განუტყევა ნიქითა დიდითა.

ეამსა ამას მოვიდა [40] ამირ აგარიანი, რომელი მთავრობდა სომხთქართლსა⁵ და ჰერეთს, და ამან აღაშენა დაქვეული თბილისი ხაზართაგან.

ხოლო ეამსა ამას ლგონ ერისთავმან აფხაზთამან იწოდა სახელი აფხაზთა მეფობისა, ვინათგან მომკვდარიყო იოანე, ძმა ჯვანშერისა.¹¹⁵

და აქაცა მოკვდა ჯვანშერ წელს ქრისტესით 787, და იმთავრა წელნი 69. და ამ გამშიდ განდგა გრიგორ მთავარი და დაიპყრა კახეთი.

46. ხოლო კვალად ამა გამთავე განადიდა უფალმან მეფობა აშოტ კურატპალატისა ბაგრატიონისა. გარნა ძლიერებდენ ეამსა მას სარკინოზნი და მრავალნი ბრძოლანი და მოწყვედანი ჰყო აშოტ სარკინოზთა⁶ ზედა. გარნა შემდგომად მოჰკლეს ლტოლვილი აშოტ სარკინოზთა⁶ საკურთხეველსა შინა წელს ქრისტესით 826. და იმეფა წელნი 39.

ხოლო ძენი აშოტისნი იზრდებოდენ შავშეთსა და კლარჯეთს და ციხესა არტანუჯისასა. და შემდგომად მრავლითა ტანჯვითა და სისხლის ღვრითა დაიპყრა ნაქონები ზამისა ბაგრატ, ძემან აშოტისამან.

47. გამეფდა ბაგრატ, ძე აშოტ კურატპალატისა. გარნა ფლობდენ სომხითს და ქართლს სპარსნი. და იყვნენ სპარსნი მრავალნი საქართველოსა შინა მხედართმთავრითა მათითა და ბრძოდენ სარკინოზთა.

ხოლო ეამსა ამას გარდაიკვალა მეფე ბაგრატ წელს ქრისტესით 826. და იმეფა წელნი 36.

48. გამეფდა ძე ბაგრატისა დავით. ეამსა ამას გამოვიდა მეფე აფხაზთა და დაიპყრა ქართლი. და ოდეს გარდაიკვალა გიორგი აფხაზთა⁷ [50] მეფე, იქმნა იოანე მეფედ აფხაზთა⁷, და შემდგომად იოანესა—ადარნასე.

გარნა მეფესა ქართველთასა დავითს აღუდგა მტერად ნარსე, ძე გურამ მაშფალისა, რამეთუ ნარსე და გურამ იყვნენ აფხაზთა⁷ კერძოსანი. დღესა ერთსა მოიტყუა ნარსემ მეფე დავით და მოჰკლა იგი დაღატოთა წელს ქრისტესით 831. და იმეფა წელნი 5.

49. გამეფდა ძე დავითისა ადარნასე. ამან ადარნასემ გარდააგდო მამისა მკვლელი ნარსე. და წარივიდა კოსტანტინეპოლს, წარმოვიდა მუნით და მოიკა ძლი ოვსთა თუ აფხაზთაგან⁸. და მოვიდა და შეიბნენ მეფე ადარნასე და ნარსე. იოტნეს სპანი ნარსესნი და შეიპყრეს ნარსე და მოჰკლეს ზეცსა შინა ასპინძისასა. და აღიხოცა თესლი მისი.

¹ დაი BC. ² ორივე A. ³ სომხთს ქართლსა A. ⁴ სარკინოსსა ABC. ⁵ სარკინოსთა AC. ⁶ აფხაზთა A. ⁷ აფხაზთა AB. ⁸ აფხაზთაგან B.

ხოლო ეამსა ამას გამოვიდა კოსტანტინე აფხაზთ¹ მეფე და დაიპყრა ქართლი.

ეამსა ამას გამოვიდა ამირ-არაბი და შოაოხრა ყოველი ივერიე კვეყნულსა და ციხეები. ამან მოჰკლა სუმბატ მეფე სომეხთა და აწამა წმენდ-თორთუქსა გობრონ.

მოკვდა კოსტანტინე მეფე აფხაზთა² და დაუტევნა ძენი გიორგი და ბაგრატ. და გიორგიმ დაიპყრა მეფობა აფხაზთა³.

და ქართველთა ზედა მეფობდა ადარნასე. და შემდგომად გარდაიცვალა ადარნასე წელს ქრისტესით 923. და იმეთა წელნი 42.

50. მეფე იქმნა სუმბატ. ძე ადარნასესი, ეამსა ამას გარდამოვიდა გიორგი აფხაზთ მეფე და მისცა ქართლი კოსტანტინეს, ძესა თვისსა.

ხოლო ესე ქართველთა მეფენი ბაგრატიონნი დასხდიან [51] ქართლს მეფედ. და ოდეს შტერთა მიერ იძლეოდინან, ეპყრათ სამცხე, რომელ არს ზემო ქართლი, ტაო, ჯავახეთი, თრიალეთი და სამშვილდე და მიმდგომნი მისნი.¹¹⁶

51. ხოლო ოდეს იქმნა მეფედ კოსტანტინე აფხაზთ მეფის² ძე. შემდგომად სამისა წლისა იწყო მტრობად მამისა თვისისა. ოდეს სენა ესე გიორგი-აფხაზთა მეფემან, წარმოემართა მხედრობითა და მოვიდა ქართლს. და¹ შვილი თვისი კოსტანტინე ვერ წინა აღუდგა. შვიპყრა იგი მამამან და გამოასა-კურისა. და შემდგომად მოკვდა⁵ კოსტანტინე.

ხოლო ამან გიორგი დაიპყრა სრულიად საქართველოა. შევიდა კახეთს და აღიღო ციხენი ძლიერნი, შეიპყრა კახთ ზატონი და დაიპყრა კახეთი. და მორჩილებასა შინა თვისისა განუტევა კვალად კახ-პატონი და ჰყო მონად მისსა. და დაიპყრა ესე სამეფონი და წარვიდა აფხაზეთს. და მიიცივალა შემდგომად. და იქმნა ძე მისი მეფედ ლეონ. ლეონცა გარდიცვალა⁶. და იქმნა ძმა მისი დიმიტრი მეფედ აფხაზთა.

ამასვე ეამსა მოკვდა⁷ სუმბატ მეფე წელს ქრისტესით 958. და იმეთა წელნი 35.

52. დაჯდა მეფედ ქართლისა დავით, ძე სუმბატისა. ესე იყო დავით ყოვლითა სიკეთითა სრული, სამართო-სამხედროთი.

ხოლო დავითს არა ესეა ძე და ზრდიდა⁸ ძეთ თვისად ბაგრატს. რომელი იყო ბაგრატ რეგვენისა ძის ძე და ასულის წული გიორგი აფხაზთა მეფისა.

53. ხოლო დავითმან ინება და დასვა მეფედ ძედ-აღზრდილი თვისი ბაგრატ. [52] და თვით იმყოფებოდა ტაოს. გარნა საქართველოსა ზედა მეფობდა ბაგრატ რეგვენი, პაპა ბაგრატისა. მაშინ აფხაზეთს⁹ მეფობდა თეოდოსი მწუხარე¹¹⁷ და განირყვნა¹⁰ ყოველი წესი აფხაზთა.

ხოლო მაშინ ერისთაობდა ქართლს მარუშის-ძე იოანე. ამან იოანემ მარუშის-ძემან და ყოველთა დიდებულთა ქართლისათა და აფხაზეთისათა მოითხოვეს დავითისგან მეფედ აფხაზეთისად ბაგრატ, და მოსცათ. და აქურთხეს ბაგრატ მეფედ ქართლისა და აფხაზეთისად.

ამან იწყო განგება სამეფოასა თვისისა მსგავსად პაპისა თვისისა¹¹, გიორგი¹² აფხაზთ მეფისა, ანუ აღმზრდელისა თვისისა დავითისა.

¹ აფხაზთა B. ² აფხაზთა AB. ³ მეფის A. ⁴ და—A. ⁵ მოკვდა A. ⁶ გარდაიცვალა B. ⁷ მოკვდა B. ⁸ სდიდა ABC. ⁹ აფხაზეთს B. ¹⁰ განირყვნა BC. ¹¹ თვისის BC. ¹² გიორგ B.

ხოლო შემდგომად იქმნა ზავი¹²⁰. და მისცა გიორგიმ ძე თვისი ბაგრატი მძევლად კეისარსა, და წარვიდა. და შემდგომად სამისა წლისა განუტევა ბაგრატი. და მოვიდა მამისა თვისისა.

და შემდგომად გარდაიცვალა გიორგი მეფე ყოვლითა სიკეთითა ახოვნებითა აღმატებული წელს ქრისტესით 1027, აგვისტოსა 16, თხუთმეტსა და იმეფნა წელნი 13.

57. შემდგომად. მისი წლისა 9 გამეფდა ძე გიორგისა ბაგრატი. შემდგომად სამისა წლისა წარვიდა დედა ბაგრატი. დედოფალი ელენა,¹²⁰ ასული არშაკუნიანთა¹, წინაშე რომანოზ კეისარისა ბერძენთასა მახლობისათვის და კურატპალატობისათვის. ხოლო კეისარმან აღუსრულა სათხოველი: მოსცა ასული თვისი ელენა ცოლად ბაგრატს, სამსკვალი უფლისა და ხატი ოქონისა და საუნჯე მრავალი [55] ზითვად.

ხოლო მოიწია რა დედოფალი ტაოს, მიეგება ბაგრატი მეფე, მოიყვანა და ქმნა ქორწილი შემსგავსებულნი.

შემდგომად რაოდენისამე ჟამისა მოკვდა დედოფალი ელენა, ცოლი ბაგრატი, ქუთაისს². ხოლო მეფემან შვირთო ასული ოვსთა მეფისა ბორენა.

ყვანდა ამა მეფესა, გამოჩენილნი ყმანი და მთავარნი ესენი, რომელი ბაგრატი ნაცვლად ესენი ებრძოდნენ მტერსა³: ლიპარიტი, კვირიკე კახთა მეფე, ჰერთა და სომეხთა მეფე დავით, დადიანი იოანე,⁴ ამირ თბილისელი⁵. იოანე აბაზაცე.

ხოლო მეფე ესე ბაგრატი იყო ყოველსა ჟამსა მისსა განუსვენებელ; ებრძოდნენ ნიადაგ ბერძენნი და სპარსნი; და თვით სამეფოსაცა მისსა აღუდგენ წინააღმდეგნი: ამა მისი დიმიტრი, და უორგულა. ლიპარიტიმან; და ებრძოდნენ მეფესა ესენი. და მრავალჯერ თავს დასსწითა თუ რომლითა სხვათა განუსვენებლობითა გარდაადღეს კოსტანტინეპოლს⁶, გარნა კვლად მოეგო თვისსავე სამეფოსა. მრავალჯერ⁷ სძლედა სპარსთა და ბერძენთა.⁸

და ამა თვისი⁹ დიმიტრი გარდაიცვალა, ხოლო ლიპარიტი წარვიდა კოსტანტინეპოლს⁶ და მოკვდა მუნ, რომელმანცა მრავალი ძვირი შეამთხვია მეფესა თვისსა ბაგრატს ლიპარიტიმან. და წარმოიღეს ლიპარიტი ერთგულთა მისთა კოსტანტინეპოლით⁹ და დაუღეს სამარხოთა მიმართა თვისთასა კახეთს.¹²¹ ამა ლიპარიტს ეპყრა არტანუჯი და სხვანი გარეგანი მისნი, რომელი დიდათ აწუხებდა მეფესა თვისსა. და მრავალნი დიდნი საქმენი ქმნა¹⁰.

ხოლო ამან [56] მეფემან ბაგრატი დაა თვისი მარიამ მოსცა ცოლად მეფესა ბერძენთასა და დისწული თვისი მისცა სპარსთა მეფესა ცოლად.

ხოლო ჟამსა მას დაწინაურდა ბაგრატი მეფე და გარდაიცვალა წელს ქრისტესით 1072¹¹.

ხოლო ესე ბაგრატი იყო პირველად კურატპალატი. შემდგომად ნოველი-მოსი, მერმე სეფასტოსი და უშეწინიერესი ყოველთა კაცთა, სიბრძნით ფილასოფოსი, უმდიდრესი ყოველთა მეფეთა საქართველო-თეხაზეთისათა, მოწყალე, უხვი.

გარნა ჟამთა ამისთა¹² ქვეყანასა არა აქვნდა დაწყნარება.

ხოლო იმეფა წელნი 55.¹²²

¹ არშაკუნიანთა A. ² ქუთაის ABC. ³ მტერთა A. ⁴ იოანე დადიანი A. ⁵ თფილისელი B. ⁶ კოსტანტინოპოლს ABC. ⁷ მრავალჯერ AC. ⁸ თჳსი B. ⁹ კოსტანტინეპოლით ABC. ¹⁰ სქმნა BC. ¹¹ 1972 ABC. ¹² ამისთა BC.

მან წმინდა და დიდი კრება და დაამტკიცა¹ მართლმადიდებელი კრების წესობა:

ჯამსა ამას შეკრება ათაბაგი²⁴ და სხვანი თავადნი²⁵ ივერიისანი და შეიწივნეს სპანი სპარსთანი და ეწყვენ მეფესა. ხოლო მეფე და მცირითა მხედრობითა და იქმნა ბრძოლა სასტიკი, სადა მეფესს უკლეს თვით² სამი ცხენი და მეოთხითა მძღლო მათ და მოსწყვიდნა მრავალნი სიმხნითა თვისითა, რომელ ოდეს აღიხადა აბჯარნი, ეგოდენ შეყინებულნი³ სისხლნი⁴ გამოხდენ წიაღთა მისთა, მისის ხლმის ცემისაგან ჩანაწყვეთნი სხვისანი, რომელსა ჰგონებდენ მისმიერობასა.

ხოლო ჯამსა ამას თბილისი, რუსთავი, სომხითი, სამშვილდე⁵ ეპყრათ 10 თურქთა⁶.

ხოლო ჯამსა ამას ჭყონდიდელმან გიორგი და იოანე ორბეთიელმან²⁶ აღიღეს თურქთაგან სამშვილდე [59] და რუსთავი⁷.

ხოლო მეფემან ამან შერთო ასული თვისი კატა ბერძენთა მეფესა და მეორე ასული თვისი თაზარ შერთო მარჯანსა. და თვით ჰყვანდა მეუღლედ 15 ყიფაყთა მეფეთა ასული გურანდუხტ (ყიფაყი არს ხაზარნი²⁷) ვიდრე კასპის ზღვამდე).

ხოლო ჯამსა ამას გარდაიცვალა ჭყონდიდელი გიორგი, გამომზრდელი მეფისა. და იგლოვეს მეფემან და სრულიად ივერიამან, ვიდრე შობადმდე ეახტანგისა; და მით დაიხსნა გლოვა.²⁰

ხოლო ესე დავით იყო საკვირვოა მხედარი და მებრძოლი და ყოველად უშიშრე გულითა. ამას ყოველს ჯამს უღდა მხედარი სამოცი ათასი კარსა მისსა ზედა განმზადებულ მეომრად.

წარვიდა მეფე ანისისა ქალაქსა და სიმხნე-ღლიერობითა თვისითა აღიღო იგი. ხოლო იყო ქალაქსა მას შინა ეკლესია, რომელი აღმშენა ბერძენთა მეფისა ასულსა, დედოფალსა კატრონიკას⁸, სადაცა დაფლულ იყო. და იგი ეკლესია⁹ ექმნათ ურწმუნოთა მიზიდათ. მაშინ მეფემან შემოკრიბნა¹⁰ დიდებულნი და კათალიკოს-ეპისკოპოსონი და განაახლა იგი კურთხევითა. მაშინ მეფემან ხმა¹¹ უყო კატრონიკას⁸ საფლავსა: „გინაროდენ, დედოფალო, რამეთუ ღმერთმან იხსნა ეკლესია¹² შენი ავარიანთაგან!“ ხოლო საფლავით ხმა-უყო 30 მან: „მადლობა ღმერთს და მშვიდობა შენდა, მეფეო!“

ხოლო ამან მეფემან აღიღო შამახია, შირვანი და დაიპყრა თვისდა და მოაოხრა სპარსეთი. და შირვანსა და შამახიას დასტოვა მცველად ჰერ-კახნი და უჩინა ზედამხედველად მწიგნობართუხუცესი [60] ჭყინდიდელი სიმონ.

ხოლო მეფემან დაამშვიდნა ქურთნი, ლეკნი, თათარნი და მოვიდა 35 ქართლს.

ხოლო მეფესა ამას აზისთვის ეწოდა აღმაშენებელი, რამეთუ ოდეს იქმნა მეფედ, იყო სრულიად ქვეყანა ესე ოხერ; ამან განაესნა და აღაშენა, რამეთუ არღა ეტეოდა კაცნი.

ესე იყო მოშიში და მოყვარე ღვთისა, გლახაკთა,¹³ ჭკრივთა და ობოლთა¹⁴ მოწყალე, სნეულთა თვითმსახური, ეკლესიათა¹⁵ მამულებელი¹⁶, სამღვდელლოთა¹⁶ პატივისმცემელი, წერილთა საღმრთოთა¹⁷ მოყვარე (რამეთუ ზიდ-

¹ დამტკიცა A. ² თვით BC. ³ შეყინებულნი A. ⁴ სისხნი B. ⁵ სამშვილდე + და რუსთავი A. ⁶ ეპყრათ თურქთა—A. ⁷ ხოლო ჯამსა ამას ჭყონდიდელმან... და რუსთავი—A. ⁸ კატრონიკას ABC. ⁹ ეკლესია B. ¹⁰ შემოკრიბნა BC. ¹¹ ხმა BC. ¹² ეკლესია BC. ¹³ გლახთა A. ¹⁴ ეკლესიათა BC. ¹⁵ აღმაშენებელი A. ¹⁶ სამღვდელლოთა BC. ¹⁷ საღმრთოთა A.

ვიდა¹ მიხთანა ჯორ-აქლემითა ყათარნი) და მკითხველი მარადის ნადირობდა² ლაშქრობასა შინა.

აქა ესთჳეთა ერთილა ამბავი³ დავითისი აღმაშენებელისა. მზებრობითა აჳქალას, დღესა ერთსა წარვიდა თორმეტითა მხედრობითა ვად თბილისისა, რომელი ეპყრათ თურქთა. დაჯდა გორასა ხილვიდა თბილისსა და იკითხვიდა შესაქვევლად წიგნსა დავითმეტყველები-
5 ვად თბილისისა, რომელი ეპყრათ თურქთა. დაჯდა გორასა ხილვიდა თბილისსა და იკითხვიდა შესაქვევლად წიგნსა დავითმეტყველები-
სასა. და წარავლინა კაცნი, რათა მოიტანონ მროწლენ⁴ თბილისით. ხოლო მისრულთა კაცთა დავითისთა წარმოიღეს მროწლენი⁵. ხოლო მსწენელთა
10 თბილისელთა უკან დევნა უყვეს ყმათა დავითისთა, დაეწივნენ და თორმეტსავე
მოუკლეს ცხენი. და იბრძოდნენ ქვეთინი. ესმა ხმა დავითს ბრძოლისა, წარ-
მოემართა ბრძოლად, მოსვლასავე მოჰკლა თორმეტი და აღსვა თორმეტნი
ყმანი მისნი ცხენსა მკუდართასა.¹²⁰ და შემდგომად ეწივნეს დასთაგანი, შეე-
ხვეწნეს ციხეთა ოცდა ხუთნი.¹²¹ ხოლო მაშინ ჳრმალმან [61] დავითისმან სი-
ღულარჳნით⁶ უარყო ჳარჳაში თვისი. აჳა, სიმზენ დავითისი, ხოლო ნიჭი
15 ღვთისა მას ზედა იხილე დასდებელსა მისსა საღღესასწაულოსა შინა, თქმულ-
სა ანტონი კათოლიკოსისა!¹²⁰

განადიდა ღმერთმან დავით ესრეთ, სულტანი შიშით ძღვენსა⁷ სძღვრობ-
და⁸, კეისარი მეგობრად უწოდდა, არაბნი აოტნა, ისმაიტელნი იავარ-ჳყო,
სპარსნი—მეტყერად, ხელმწიფენი⁹ მონად ჰყვეს, განაგნა ქვეყანა, ეკლესიანი
20 განამდიდრნა¹⁰ არათუ მხოლოდ თვისნი, არამედ საბერძნეთისაცა.

ხოლო ესე მეფე მრავალჯერ ბრძოდა სპარსთა, ლეტთა, ქურთთა, ყიფ-
ჩაყთა და უმეტეს თურქთა და სტყვენიდა ყოველ ეჳა სპარსეთსა. გარნა სხვა-
თა შორის ბრძოლათა ჰქმნა საშინელნი და სასტიკნი ომნი 22, სადა სამაგა-
ლითოდ სათქმელ არს და სცნობ საქმესა მისსა ცხოვრებასა მისსა საყვად.

და ყოველთა შორის ამან სძლო სახელოვნად: განსწმინდა ურწმუნოთა-
25 გან სამულობლონი ყოველნი თვისნი, დაიპყრა აახლოვრიდამ სახღვრამდე
სრულიად ივერია¹¹. და შემდგომად გარდაიკვალა წელს ჳრისტესით 1130,
იანვარსა 24, დღესა შაბათსა, ინდიკტიონსა¹² 8. და იმეფა წელნი 41. და აწ
იხაოებს წინაშე ღვთისა მოსაყდრე მოციქულთა.¹²¹

60. მეფე იქმნა მის წოდ ეჳ მასი დიმიტრი. ამან იმეფა მსგავსად¹³ მა-
30 მისა თვისისა¹⁴ და შემდგომად დასვა მეფედ ძე მისი დავით და თვით¹⁵ მო-
ნაზონ იქმნა.

და შემდგომად მიიკვალა წელს ჳრისტესით 1150. და იმეფა [62]
წელნი 20.

35 61. ხოლო ამან მეფემან დავით, ძემან დიმიტრისამან, იმეფა თვენი
ექვსნი¹⁶ და მიიკვალა წელს ჳრისტესით 1150.

62. გამეფდა ძმა დავითისა და ძე დიმიტრისა გიორგი. ხოლო საქმენი
და ქებანი ამისნი შემოკლებით წარესწეროთ. ესე გიორგი იყო ღვთის მოყვარე,
ეკლესიათა¹⁷ მაშენებელი, გლახაკთა და ქურციე-ობოლთა გამომზრდელი, მშვი-
40 დი და უხვი, ხოლო მზენ, ახოვანი და მებრძოლი თვით¹⁸ ხელითა თვისითა
საკვიროვად, რომელმან სძლო ყოველთა მებრძოლთა თვისთა¹⁹. და ჳჭონდა²⁰
მსგავსება ყოვლითურთ პაპისა თვისისა²¹ დავით აღმაშენებელისა.

¹ ხილვითა ABC. ² ანბავი BC. ³ ბრეწული ABC. ⁴ ბრეწულნი ABC. ⁵ სიღულარჳნითა A.
⁶ კათალიკოსისა A. ⁷ ძღვენს A. ⁸ სძღვობდა BC. ⁹ კელმწიფენი A. ¹⁰ განამდიდრა A. ¹¹ ივე-
რიათა A, ივერიათ C. ¹² ინდიკტიონსა A. ¹³ მსგავსად A. ¹⁴ თვისისა BC, თვისისისა A. ¹⁵ თვით
BC. ¹⁶ ექვსნი BC. ¹⁷ ეკლესიათა B. ¹⁸ თვით BC. ¹⁹ თვითა BC. ²⁰ ჳჭონდა A. ²¹ თვისისა BC.

ამას ჰყვამ¹ მეუღლედ ოვსთა მეფისა ასული ბურღუხან, კეკელ(მეფის) რებთა აღმატებული.

ამან, სიმზნითა თვისითა, მოაოხრა ქალაქი კათორევიანი² და აგორანი³ და ქალაქნი არარატისანი სრულიად. და მოვიდა გამარჯვებული დაუთვლელნი, რომელ ტყვე ერთი თბილისს⁴ ერთ დრამად ისყიდეს⁵ ხოლო ამან მეფემან მიუღო ბრძოლითა შანშე დადიანსა ქალაქი ანისი და დაიპყრა თვისდად.

აქა მოვიტხრათ მცირედ მზნეობა გიორგისა. ოდეს მიუღო ქალაქი ანისისა შანშე დადიანსა, ამისთვის აღძრა შანშე დადიანმან აგარიანნი, ისმაილიტნი და შარიერად⁶ სულტანად წოდებული იასი.¹²² ესე მაწვეველ⁶ ექმნა¹⁰ შამსა, დიარბექირისა⁷ თურქთა, გარმიანელთა და დიდთა [63] ფაშა-ფაშთა⁸ სპარსეთისათა. და ამით ყოველთა დიდ-შემძლეთა შეკრებულებათა მომართეს გიორგის მეფესა.

ესმა ესე გიორგი მეფესა ნაქარმაგვეს მყოფსა, წარმოემართა და მოვიდა მეპირდაპირედ ამათსა შირაკად. ხოლო თურქთა სიმრავლისა მხილველნი დიდებულნი აყენებდენ მეფესა ბრძოლისაგან. გარნა არა დამრწმუნებელმან მეფემ პირველ ევედრა ღმერთსა და შემდგომად განყენა სპანი თვისნი სამად. ერთი გულდი ჩხლცა სუნჯათ ანღლხოტრა, მეორე გუნდი მისცა ბეშკენ სურმელსა და ნაშთნი თვით⁹ დაიჭირა და რქვა მათ: „ჩვენ სამთაგანმან, რომელმანცა პირველ გარდმოვაგდოთ შუაგულ მყოფი მედროშე, რომელი ჩანს, იგი უჯობთ“. მის ამხედრდენ და ეკვითენ სასტიკად. მაშინ მეფემა შევლო სიმზნითა და მებრძოლისა მკლავითა განაპნა რაზმნი, მომართა დანიშნულსა მის მედროშესა, უხეთქა თავსა და გარდმოვაგდო. მხილველნი¹⁰ თურქნი დროშისა დაცემისანი მსწრაფლ იელტოდენ. და აღწყვიდნეს იგინი. და გაემარჯვა მეფესა გიორგის. ხოლო, შოგებულთა ალაფთა ოქროთა და ვეცხლთა და სხვა ნივთთა ანგარიშისათვის სიმრავლისა გამო დავიდუმებ.

და გამარჯვებული მეფე და მმადლობელი ღვთისა მოვიდა სახლადვე თვისსა¹¹.

ხოლო შემდგომად ამისა შუამდგომლობითა დისა მისისა რუსუდანიისათა კვალად მისცა ქალაქი ანისისა შანშე დადიანსა¹²³ და მშვიდობა ჰყვეს.

ამან გიორგიმ სწლო თურქთა, სპარსთა, [64] არაბთა, ლეკთა, ყივჩაყთა და ვერა რამელმან განუსწორა ბრძოლად. ტყვენიდა¹² სპარსთა და მხედრობანი გიორგისანი მოხრებულნი მიიწეოდენ ნახტევანამდე¹³, კარ-მასისამდე, ლაღვამდე, ბარდა-ბარყურამდე¹⁴ და შემოიქციან გამარჯვებულნი.

ხოლო უსაკვირველესი¹⁵ კაცთაგან ესე, რომელ ამან მოაოხრა ბასიანიცა, ხოლო უწესოდ ქცევისათვის და წინააღმდეგობისა მისისათვის ესა მისსა დიმიტრის¹²⁴ დასწვა თვალნი და მეფედ დასვა ასული თვისი¹⁵ თამარ, წელს ქრისტესით 1171.

ხოლო მეფე ესე გიორგი ჯამთა მისთა მეფობდა ძლიერად, რომელ მეფეთა რომისა და ბერცენთასა ეწინოდა ამისი¹⁷. ესე იყო ყოველითურთ ღვთის სათნო, რომელ ისტორიკოსნი ანუ საქართველოასა შემატანიენი წმინდასა

¹ ყვა A. ² კათორევიანი BC, კატრევიანი A. ³ შორანი A. ⁴ თბილის ABC. ⁵ შარიერად ABC. ⁶ მაწველ A. ⁷ დიარბექირისა ABC. ⁸ ფაშა-ბაშთა AC. ⁹ თვთ BC. ¹⁰ მხილველი BC. ¹¹ თვის BC. ¹² ტყვენიდა ABC. ¹³ ნახტევანამდე ABC. ¹⁴ ბარდა-ბარყურამდე ABC. ¹⁵ უსაკვირველეს B. ¹⁶ თვის B. ¹⁷ მისი B.

გიორგის¹ შეამსგავსებენ და იტყვიან ესრეთ: „უკეთუ მან ერთი ვეშაპი მო-
ჰკლა, ხოლო ამან რავდენი ვეშაპთა² უბოროტესნი წარმართნი მოსრინა“

ხოლო გარდაიცვალა მეფე ესე წელს ქრისტესით 1174. და იმეფა³ წელ-
ნი 24.

5 63. დაჯდა მეფედ ასული გიორგისა⁴ თამარ. ესე იყო მესამე მთავარი
მეფე ქართველთა.

ხოლო გარდახდა რა⁵ კამი გლოვისა, შემოიკრიბნა ნიკოფსიდამ დარუ-
ბანდსა საშუაღნი სამღვდელთანი⁶ და საერონი და ეკურთხა მეფედ და გა-
ნაენსა ბოძებითა ერნი, გლაზანნი და ობოლნი, სამღვდელთანი და ეკლესიანი⁸.

10 ამან პირველსავე მეფობასა მისსა შეჭკრიბა [მნ] წმინდა კრება და განა-
გნა ყოველნი წესნი საღმრთოანი და ეკლესიათანი.

ხოლო ხელისუფალნი თამარისნი ესენი იყვნენ: სპასალარი სარგის მხარ-
გრძელი, მანდატურთუხუცესი ჭიაბერი, მეჭურჭლეთუხუცესი კახაბერი ვარდა-
ნის ძე, მსახურთუხუცესი ვარდან დიდი,¹⁰ ჩუნჩერაბი მარუშის-ძე, ამილა-
ხორი თორელი გამრეკელი.

15 ხოლო ერისთავნი ესენი იყვნენ თამარისანი⁹: ვარდანისძე სვანთა, კახა-
ბერი კახაბერის ძე რაჭისა, დაღათო¹⁰ შარვაშიძე აფხაზთა, ბედიელ-დაღათა-
ნი¹¹ ოდიშისა ლიხთ-იმერ-ამერთა ანაკოფიამდე, რატი სურამელი, ბაკურ
ძაგანისძე¹¹ კახეთისა, გრიგორ ასათისძე პერეთისა¹², ბოკო ჯაყელი¹² სამცხე-
საათაბაგოსა.¹²

20 ხოლო ღიღებულნი შეიჭირებდნენ თამარის უმეუღლეობასა და აიძულებ-
დნენ თამარსა ქორწინებისათვის. ხოლო თამარ, არა მწადნელი, აიძულეს და
ენებათ ქორწინება, გარნა შესამსგავსი ვერსად იპოვეს¹⁴, ვინათგან თამარ
შვენივითა იყო ზესთა სხვათა შვენივანთა და კეკელუცთა და საღმრთოთა
25 ზნეობითა წარმატებული, რამეთუ ლოცვა მხურვალითა ცრემლითა და მოწ-
ყალება დაუტყადებელ იყო მისგან.

ხოლო თამარ სიზმარ სახლი შვენიერი იხილა და საყდარი აღმკული
მას შინა. წარგლო, რათა დასჯდეს საყდარსა და ხარისხსა სამეფოსა, არამედ
[66] აყენებდნენ¹⁵ მსახურნი დაჯდომად მას ზედა. და ეტყოდა თამარ: „ვარ
30 მეფა. უკეთუ ჩემდა არა ჯერ-არს დაჯდომად მას ზედა, ვისი არს საჯდომი
ესე“?¹⁶ ეტყოდნენ მსახურნი: „ესე აღმკული სამეფუო საჯდომი არს მოჯალა-
ბისა დედათაგანისა შენისა, რომელმან მღვდელთა შესამოსნი წირვისანი 12
თითითა¹⁷ თვისითა შესთულნი მატყლთაგან უქსოვნა“. განიკრახო თამარ
და მოუწოდა მოჯალაბესა დედაკაცსა და ჰკითხა. და მან აღიარა ჭეშმარი-
35 ტად ყოფაჲ ამისი. მაშინ თამარცა იწყო სთვად და აღასრულნა ეგრეთვე და
შემოსნა მღვდელნი¹⁷ ღვთისანი. და მის მიერ იცნობების თამარ მეფისა სათ-
ნოებანი.

ხოლო თამარ, არა მწადნელი ქორწინებისა, არამედ დამცველი ქალწუ-
ლებისა, აიძულეს ღიღებულთა და ეპისკოპოსთა და ეგრეთვე გამჭრდელმან
40 მისმან მამილამან რუსულან და მოიყვანეს რუსთა მეფეთა ძეჲ და დააკორწი-
ნეს თამარ წელს ქრისტესით 1177.

¹ გიორგისა BC. ² ვეშაპთა A. ³ იმეფნა B. ⁴ გიორგი A. ⁵ რა—A. ⁶ საშუაღნი B. ⁷ სამ-
ღვდელთანი BC. ⁸ ეკლესიანი B. ⁹ თამარისნი A. ¹⁰ დაღათო ABC. ¹¹ ზაგანისძე ABC.
¹² შერეთისა ABC. ¹³ ჯაბელი ABC. ¹⁴ პოვეს C. ¹⁵ ყენებდნენ A. ¹⁶ ესე—BC. ¹⁷ მღვდელნი C.

გარნა რუსმან ამან შემდგომად სამისა წლისა იწყო საძაგელნი და უწეს-
სონი ქუცეანი, მომთურალეობა და სილოდანობა ვიდრე საძაგელ სოდნობა-
მდე. მხილველი ამისი თამარ, მკმუნვარე ქმნილი, მხილებითა დიდებულთა და
სამღვდელოთა მიერ ჰქურნებდა და არა განიკურნა. ამისთვის, სამღვდელოთა
და დიდებულთა თანახმობითა, [67] განუტევა რუსი მეუღლეობისაგან
ოქროს მრავალი და განაძეს. და წაოვიდა რუსი კოსტანტინეპოლად.

ხოლო ვინათგან დაშთა თანარ მეფეა უნეულლოდ, ¹ ამისთვის ² ეტრფო-
დენ ყოველთა შათიელთა და ნახლობელთა მეფეთა და მთავართა ძენი: ოვსთა
მეფეთა ძენი, რომელი ერთი მათგანი სურვილითაცა მოკვდა; ევმანუილ კეი-
სრის ძეა; ეგრეთვე ასურასტანისა, შუა-მდინარისა, ანტიოხიისა მეფეთა ძენი; 10
ამათთან სულთან ყიზია არსლანის ძეა³, რომელმან დაუტევა სჯული თამარის
ტრფიალებსათვის⁴; ეგრეთვე სალდუხის⁵ ძის ძეა მუტაფრადინ⁶, რომელმან
თამარის ტრფიალებსათვის⁷ ამანცა დაუტევა სჯული თვისი ნახმადიანობაი;
კვალად შარვან¹²⁹ აღსართან და ამანცა ინება დატევება სჯულისა თამარი-
სათვის⁸, თუშკა მიხვდებოდა⁹ საწადელსა მისსა¹⁴⁰. გარნა ესე ზემოხსენებულ-
ნი მეფეთა და მპყრობელთა ძენი არცა ერთი ინება თამარ მეუღლედ და
იქნა წადილი და მრომანი მათნი უნაყოფოდ და მიიქცენ სახლად მათდა
ისრითა ტრფიალებსათა თამარისგან გულდაკოდილნი.

ხოლო ვამსა ამას პოვეს კაცი ოვსეთით, სახელით დავით, ზედწოდებით
სოსლან და გვარით ეფრემისძე. და ამისას იტყვიან შთამომავლობას¹¹ ბაგ- 20
რატოვანთაგან ესრეთ: ესე დავით სოსლან იყო მეფე გიორგის¹⁴¹ ძის [68]
დემიტრისაგან, რომელი წინარე ვახსენეთ. რამეთუ დემიტრის აფხაზეთსჴანა-
კოფიას დაშთა ძეა და იგი დემიტრის ძეა ივლტოდა ოვსეთს. მუნ ოვსეთს
იქორწინა ოვსთა მეფის ასულსა ზედა. მან შუა¹¹ დავით. ძეა დავითისა
ათონ, ეგ ათონისა ჯადრონ, ძე ჯადრონისა¹⁴² სოსლან დავით ესე.¹⁴³ ამას 25
დავითს ზრდიდა რუსუდანი, მამიდა თამარისი.

და ინებეს ესე ყოველთა დიდებულთა, რათა შეაუღლონ თამარს¹². ინე-
ბა თამარმან და იქორწინეს დიდითა დიდებითა წელს ქრისტესით 1181.

გარნა ესე სოსლან დავით ნათესავი იყო თამარისა: რამეთუ დედა თა-
მარისა ოვსთა მეფისა ქალი იყო: რამეთუ დედით მესამე ნათესავი იყო თა- 30
მარ და ქმარი მისი სოსლან დავით, ხოლო დემიტრით—მეხუთე.

ხოლო ესე დავით სოსლან იყო წარჩინებული შეენიერებითა და ახოვნი-
ებითა და საღმრთო-სამხედროთი სრული.

შემდგომად მოვიდა რუსი იგი დიდძალითა მხედრობითა. და მიერთო
კლარჯთა ერისთავი და მესხნი და ეგრეთვე დადიან-ბედიელი¹⁴⁴ თვისითა¹³ 35
დიდძალთა სპითა, ვინათგან იგი ფლობდა ლიხილამ ვიდრე ანაკოფიადმდე.
და მოიყვანეს და დასვეს ქუთაისს¹⁴. და დაიპყრა რუსმა ამერნი და წარვი-
დენ და მოაოხრეს ქართლი. და შემდგომად დიდითა ბრძოლითა ეკვეთნენ
სპანი თამარისნი და აოტნეს რუსნი.¹⁴⁵ და კვალად წარვიდა. და თამარ დაი-
პყრა თვისივე¹⁵.

ამა ეამსა [69] მოკუდა ამირსპასალარი გამრეკელი და უბოცეს ამირ-
სპასალარობა ზაქარია მხარგრძელსა, რომელი იყო სჯულით სომეხი, ხოლო 40

¹ კოსტანტიპოლად ABC. ² უმეულლოდ A. ³ ამისთვის B. ⁴ ყიზიანის ძეა ABC.
⁵ ტრფიალებსათვის B. ⁶ სალდუხის ABC. ⁷ მუტაფრადინ ABC. ⁸ თამარისათვის B. ⁹ მიხვ-
დება BC. ¹⁰ შთამომავლობასა B. ¹¹ შუა B. ¹² თამარსა B. ¹³ თვისითა B. ¹⁴ ქუთაის ABC.
¹⁵ თვისივე B.

მხნეობითა ქებული, რომელიცა საქმენი მისნი და მხნეობანი სრულმან ისტორიამან მოგიტხრას.

ხოლო ესა ამაჲს მიუდგა თამარ და შვა ძეა გიორგი ლაშა წილმ ქრისტესით 1183, შემდგომად წლისა ერთისა კვალად შვა თამარ ასურაჲს ქრისტესით 1183, მაშინ სვესა ზედა ლაშასა გაილაშქრეს ბარდავსა ზედა და აღიფესნა და და, მოსწყვიტეს რანი და აღიფესნა ტყვიითა და საუნჯითა და განუტყვევს სამადლობელად და აღსაზრდელად ლაშასა ტყვენი მოგებულნი ოცდაათი ათასი 146).

შემდგომად ამისა გაილაშქრეს სპათა თამარისათა კარნუ ქალაქს, სადა 10 ჰქმნეს¹ ძლიერნი და სახელოვანნი ბრძოლანი, და მოიქცენ დიდითა ალაფითა ნაშოვარნი.

კვალად გაილაშქრა სპამან თამარისამან სპარსეთად და მოაოხრეს სპარსეთი ვიდრე ბალყუნამდე და მოიქცენ დიდითა ალაფითა გამარჯვებულნი.

ხოლო ესა ამაჲს შეკრბენ კინლა და ყოველნი სარაკიანნი 147) სპარსეთისანი ინდოეთილამ დარუბანდამდე, იწინამძღვრეს დროშა ხალიფასი და მოვიდენ დასამზობელად თამარის სამფლობელოჲსა². მცნობმან თამარ უბრძანა მწიგნობართუხუცესსა ჭყონდიდელსა მოწვევად ლაშქრისა. [70] და შეკრბენ და უწინამძღვრა მათ, სპათა მისთა, დავით სოსლან და ამირსპასალარი ზაქარია და სხვანი ერისთავნი და მთავარნი, რომელი ზემორე ვახსენეთ, წარუძღვანა ჯგერა პატრიოსანი და ანტონი ჭყონდიდელი, რომელი იყო კაცი ღირსსახსოვარი და სანეტარო. და თვით თამარ მივიდა ფერხშიშველი მებრძოლისა მისი სალოცველად.

ხოლო წარსრულნი³ სპანი თამარისნი მიიწივნენ რა, ეკვეთნენ ამა სიდიდითა საცვიფროსა მხედრობასა, მოსრნეს, მოსწყვიდნეს და აოტნეს და 25 მოვიდენ აღესებულნი ალაფითა და მოართვეს დროშა ხალიფასი თამარს.

და იტყვიან ძლიერსა ამაჲს თამარის ლოცვისა და ედრებისაგან, რამეთუ თქმულ არს: მებრძოლნი წირვასა ზედა სთქვა რა მღვდელმან „შეშითა ღვთისათა“, ეტყოდა მღვდელი თამარს: „გიხაროდნენ, მეფეო, რამეთუ მისცა ღმერთმან ძლიერსა სპათა შენთა!“ 148)

და შემდგომად ამისა მოვიდა მახარებელი და შემდგომად გამარჯვებულნი სპა და თავმოწონენ წინაშე თამარისა დავით სოსლან. და უძღვენეს მრავალი და მასთანა დროშა ხალიფასი და ათბავსა. და ამანცა მიუბოძა ნაცვალნი შემსგავსებულნი.

ხოლო დროშა და მანიაკი ხალიფასი ხახულისა ღვთის-მშობელს მიართვა და ესე ხუთნი იამბნი მას ზედა წარსწერა: [71]

ესა ცათასა დამწყებნი ღმერთმთავრობა,
ძე საუკუნობს პირველვე და კვლადცა;
სულმან ღვთისამან სრულ ჰყო აროდეს ჰქმნადი.
სამებით სრულმან, ერთითა ღვთაებითა,
მიწით პირველის, პირმშობსა⁴ კაცისა

¹ ჰქმნეს BC. ² სამფლობელსა A. ³ წასრულნი B. ⁴ პირმშობსა A.

შენ მიერ მისთვის¹ დრკულისა მის განმგები,
როს დრკუა მიდრკა. უვნები ვნებისადმი
იენო და ვნება პირველი უვნებელ ჰყო
შენგან შობილმან; ჩვენ ღირს გვყნა² აღმოშობად
ბნელით ნათელსა, ნათლითა მხედველობად,

შენგან, ჭალწულო, რომელსა შენთვის დავით
როკვიდა ძისა³ ღვთისა ძედ შენდა ყოფად.
მე, თამარ, მიწა ესე შენი და მიგრევე⁴
ცხებულუებასა ღირს მყავ და თვისობასა⁵
ვდემს ლადირად⁶. სამხრით უკვე და ჩრდილოთ.

10

შუა მფლობელი იავარ⁶ შენდა ერთმელობ.
ხალიფას დროშასთანავე⁷ მანიაკსა
შევრთე ცრუ-რჯულთა⁸ მოძღვრისა⁹ დაზოდ მძღვანი;
დავით ეფრემის¹⁰ ძებებმან მოისარბან
მოირთხნა¹¹, მოსრნა სულტნითა¹² ათაბაგი;

15

იოანს ებრძოლნეს ჩვენ მიერ სპათა მისთა¹³
[72] ჩენნი მხედარნი, მოსაენი შენნი, სძალო!
მოსწყულეს, მოსწყვიდნეს აგარის ნათესავნი.
მუნით მოხმულთა ნიჭთაგან ერთსა ამას
შენდა შეესწირავ, მოხე ძებებ, ღმერთო!¹⁴

20

ხოლო სასწაულ-ქმნითა იოანე კათალიკოსისათა მოიქცა მართალსა სარ-
წუნოებასა ზედა აპირსპასალარისა ჯაქარიას მხარგრძელისა ძმად იოანე, რო-
მელი უწინარეს იყო სომეხი. და ესე¹⁵, თუ ვითარ, უგრცნულეს იხილო ვრცელ-
სა ისტორიასა ქართველთასა.

ამას იოანეს მიუბოძა თამარ მეფემან ათაბაგობად¹⁶.

25

ხოლო ეამსა ამას წარმოგზავნა დიდმან ხალიფამ დესპანი და სთხოვა
არა აოხრებად მიზღლნი თვისნი¹⁴ და მისცეს ყოველი წლიური ხარკი თამარს.
უსმინა თამარმან და დასდვა ხარკი ხალიფას.

ხოლო ესმა ესე სულტანსა ნუქარდინ ყარასლანის¹⁵ ძესა, რომელსა
ეპყრა ეგვიპტიდამ ჰონტომდე, რომელ თამარ დასდვა ხარკი სარაკიანთა,¹⁶
ამისთვის განხსნა საუნჯენი მამა-პაპათანი და შეკრება სპანი 40000 და წარ-
მოემართა თამარსა ზედა. ხოლო მოიწია რა მიხლობელ სულტანი, წარმოუე-
ლინა¹⁶ თამარს დესპანი და შემოუთვალა: „ეს არს, რა მოვედ მსგავსი ღვთისა?
და უკეთუ უარყო ქრისტე და შემუსროს ხატნი და ჯვარნი, გაღირსო ხარ-
ჭობა ჩემი, და უკეთუ არა და—მოვაოხრო ყოველი ქვეყანა შენი და შენ 35
აღმოგხადო!¹⁷ სული“.

35

¹ მისთვის A. ² გვყნა A. ³ მისა ABC. ⁴ თვისებასა ABC. ⁵ ღირსად A. ⁶ იავარს ABC.
⁷ დროშას თანადვე ABC. ⁸ ცრუ სჯულთა ABC. ⁹ მოძღვრის ABC. ¹⁰ ეფრემის B. ¹¹ მოი-
რთხნა ABC. ¹² სულტანთა ABC. ¹³ ესე — A. ¹⁴ თვისნი B. ¹⁵ ჯარასლანის ABC. ¹⁶ წარმოუე-
ლინა A. ¹⁷ აღმოგხადო BC.

მოვიდა დესპანი¹ და ყოველივე მოუთხრა მეფესა. [73] მაშინ მუნ ზედრ-
მარე ამირსპასალარი ზაქარია წამოხლტა კისკასად² და ესეთი სცა კირსა
დესპანისასა. უსულო იქმნა მუნ. ხოლო ოდეს იქმნა სულიერ დესპანი და
მოევო გონებასა, მაშინ რქვა ზაქარია: „ჯერ იყო სიკვდილი ქვეყნისა და
5 დესპანთა არა ხამს; წარვედ! აცნობე სულტანსა: მოგვეგებებდეს ქვეყნისა და
კირსი და ესცნათ, ვისი არს ლმერთი ძლიერი“.

მსწრაფლად შეკრბენ სპანი თამარისნი და წარუძღვანა დავით სოსლან
და მუხლმოდრეკით და ცრემლით შეავედრა სპანი თვისნი³ ლმერთსა და გა-
ნუტყვნა. და თვით⁴ თამარ დასდგა ოძრახეს კათალიკოს-ეპისკოპოსით, მავე-
10 დრებელი ღვთისა.

მაშინ⁵ მისრულმან ბასიანს დავით იხილა სიმრავლე თურქთა, შეუძნდა
დიდად, გარნა მიენდო ლმერთსა. და განყო⁶ მხედრობა: ერთ კერძ აჩინა
ზაქარია მხარგრძელი, შალვა და იოანე ახალციხელი და თორენი; ხოლო
ერთ კერძს⁷ დადიან-ბედიელი,⁸ იმერნი და აუხანნი⁹; ერთ კერძს ჰამერნი
15 და ჰერ-კახნი. და მიმართეს ცხენ-ჩქარად. იქმნა ბრძოლა და საშინელი და სა-
მაგალითო. და სძლეს თამარისთა¹⁰ და აოტნეს ივინი, და შეიპყრობდიან
ასსა ერთნი და აღზოცნეს ურიცხვნი წელს ქრისტესით 1196. და აღაფთა და
ბარგთა მათთა ნაშოვართა სიმრავლისათვის დაეიდუმებ. ხოლო ოქრო-ვეცხ-
ლნი და თვალ-გოვარნი წარმოზიდეს მრავლითა სახედრებითა და მოვიდნ
20 ესრეთი გამარჯვებულნი თამარისა თანა.

ხოლო [74] მოვებუღნი¹¹ დიდებულნი სულტანისანი განყიდეს ცხენისა
ნალსა ზედა ბრძანებითა თამარისათა დიდებად სახლისა თვისისა¹².

ქვალად ეამსა ამას წარაველინა თამარ¹³ იმერნი და წარუღო კეისარსა
აღუქკის ტრაპიზონი და მიმდგომნი მისნი, და მისცა აღუქკის ანდრონიკეს
25 ძესა კომონიანოსს¹⁴, რომელი იყო წინაშე თამარისა.

ხოლო განძლიერდა თამარ დიდათ და დაიპყრა ვრცელნი საზღვარნი
ივერიისანი და უმეტესნიცა სათნოებითა ღვთისათა, რამეთუ დროსა მეფო-
ბისა მისისასა არავენი დასაჯა არცა სიკვდილითა¹⁵, არცა ასოთა მოკლებითა,
თვინიერ¹⁶ გუზანისა, რომელი მეკობრობდა მთასა კოლისასა; და იგიცა
30 უცნაურად თამარისა ჰქმნა¹⁷ დავით სოსლან და დასწვა თვალნი სისხლთა-
თვის¹⁸ ქრისტესთა.¹⁹

და ესრეთ რა იხარებდა თამარ, მოკვდა დავით სოსლან, ქმარი თამა-
რისა, წელს ქრისტესით 1199.

ხოლო ეამსა ამას მოვიდა არდავის²⁰ სულთანი, მოუხდა დღესა აღდგო-
35 ნისასა ანისის ქალაქსა და²¹ მოსრნა მრავალნი ქრისტეანენი, რამეთუ სხვათა
შორის თორმეტი-ათასნი ეკლესიისა²² შინა მოსწყვიდნეს. და წარვიდა სულ-
ტანი.

ნაცვლად ამისა სპასალარმან ზაქარია შეიკრიბნა ჰერ-კახნი²³ და სამ-
ხითარნი და ანაზდად²⁴ ციხეკარსა²⁵ რა ხმა²⁶ ყო²⁷ ბილქმან მუყრმან აზნაი,
40 რომელი გათენდებოდა²⁸ აიღი, მათი აღუცხება, მაშინ დაეკა არდაველს და

¹ დესპანი ABC. ² კისკასად B. ³ მოკვების BC. ⁴ თვანი B. ⁵ თუხ B. ⁶ მაშა A. ⁷ განყო BC. ⁸ კერძ A. ⁹ აუხანა A. ¹⁰ თამარისათა A. ¹¹ მოკვებულნი BC. ¹² თვისისა BC. ¹³ თამარმან C. ¹⁴ კომიკი ABC. ¹⁵ სიკვდილითა B. ¹⁶ თვინიერ BC. ¹⁷ ქნა A. ¹⁸ სისხლ-
თათვის BC. ¹⁹ ქრისტესთასა BC. ²⁰ არდელის ABC. ²¹ და — A. ²² ეკლესიასა B. ²³ ჰერ-
კახნი BC. ²⁴ ანაზდად A. ²⁵ ციხეკარსა BC. ²⁶ ხმა BC. ²⁷ ყო A. ²⁸ გათენდებოდა B.



- ჯამსა ამას განდგენ [77] განძელნი და არაღარა მოსცეს ხარკი. ამისთვის შემოიკრიბა მეფემ სპანი და წარვიდა და მოადგა გარს; ერთ კერძ მეფე და მასთანა ქართველნი და ჰერ-კახნი და სომხითარნი და თურქენი მსჯელნი, ხოლო მეორეს კერძ ბედელე-დადიანი ლიხთ-იქეთით¹. დღებულნი იქნა:
- 5 მაკობითა აღილეს ციხე და ქალაქნი განძისანი და მოვიდენ გამარჯვებულნი. ხოლო ვინათგან დამორჩილებულ იყვნენ ყოველნი გარემონი თამარ მეფისგან და მოსცემდენ ხარკსა ხალადნი² და ძღვენსა სძლენობდიან³ ბერძენნი და არასადა იყო მტერი, ამისთვის იშვეგბოდა და იხარებდა. და მიღრკა მეფე სიბოროტედ და განიშორნა ვეზირნი დედისანი და შეეყვარა თანამოასაკენი, აღზრდილნი თვისთა თანა და საქმენი ყრმებრძენი, მღვრანი, როკვანი, მეანკანაკობანი,⁴ დედათა თანა აღრეენი და მსგავსნი ამისანი.
- 10 ხოლო არა ისეა მეუღლეა, არამედ ხარქნი, და შვა მასთანა⁵ დავით მზილველნი დიდებულნი კათოლიკოს⁶ ეპისკოპოსნი მოახსენებდენ ამავითარსა უწყესისა ქცევისა დატევებასა, გარნა არა ინება.
- 15 ხოლო ჯამსა ამას ჩინგიზ⁷ ყაენმან წარმოავლინა მზედრობა საქართველოსა ზედა 12000.⁸ მცნობმან ამისმან მეფემან გიორგიმ შემოიკრიბა სპანი თვისნი⁹ 400000 და მივიდა ბერდუჯის მდინარესა ზედა, სადა იყვნენ თათარნი. იქმნა მუნ ბრძოლა ძლიერი. და აოტნეს მეფე და წარიტყვივნეს სახე[78]ლოვანი დროშა დავითისა, ამა ჯამამდე¹⁰ უძლეველი, იძლია და ივლტოდენ¹¹ ქართველნი მფეთხთურთ. და მოვიდენ თაბლისს¹² დიდნი მწუხარენი, რომელიცა მრავლის¹³ გამოდამ არა იყვენ¹⁴ დაჩეუულ ქართველნი უკუნ-ქცევისა, არამედ ყოველთვის მებრძოლთა ზედა გამარჯვებასა; გარნა ცოდვითათვის სძლეს ქართველთა თურქთა მათ, რომელთა არა აქვენდათ¹⁵ საქურველი თენიერ მშვილდ-ისრისა და ცხენითა უქედელითა.
- 25 ხოლო ჯამსა შემდგომად რაოდენსამე დასწეულდა ლაშა გიორგი და, რა სცნა სიკვდილი, მისცა მეფობა დასა თვისსა რუსუდანს, რომელი უყვარდა ფრიად, და მიათვალა ძეა თვისი¹⁶ დავით, რომელ¹⁷, ოდეს იქმნას ჰასაკოვან, მაშინ მეფედ ჰყოს რუსუდან დავით, რომელიც-ესე ფიცით აღუთქვა რუსუდანმა¹⁸. და შემდგომად გარდაიკვალა მეფე გიორგი ლაშა წელს ქრისტესით 1211,¹⁹ იანვარსა 18, დღესა ოთხშაბათსა, და დაფლეს გელათს. და იმეთა წელნი 10.
- 30 65. შემდგომად შემოკრბენ ყოველნი დიდებულნი ნიკოფსით დარუბანდამდე²⁰ და აკურთხეს რუსუდან მეფედ ტფილისს²¹ და დასვეს მეფედ ივერიისად.
- 35 ხოლო იყო რუსუდან ესე შეწიერებითა²² მსგავსი დედისა, გარნა სათნოებითა შორს; და იწყო მსგავსება უფრორე ძმისა თვისისა²³ სიმღერითა, როკვითა და ესევითარითა²⁴ ქცევა-ყოფითა.
- ხოლო წინახსენებული [79] იგი თათარი²⁵ ჩინგიზ მრე ყყო ყოველთა მებრძოლთა²⁶ თვისთა და სძლოცა ჯალადნი,²⁷ სულტანსა ხვარასნისასა.
- 40 ხოლო ძლეული იგი ჯალადნი²⁸ წარმოვიდა დედა-წულითა²⁹ და სპითა ასორმოცდაათი ათასითა, რა დასდგეს საქართველოსა შინა. და მოიწია აღრებაგანს და აოხრებდა სომხითსა და გაგს³⁰.

¹ იქითბთ AC. ² სძლენობდიან BC. ³ მისთანა B. ⁴ კათალიკოს A. ⁵ ჩინგის BC. ⁶ თქსნი B. ⁷ ჯამადმე A. ⁸ ილტოდენ A. ⁹ თბილის ABC. ¹⁰ მრავლისა A. ¹¹ იყვენ AB. ¹² აქენდათ C. ¹³ თუსი B. ¹⁴ რომელი A. ¹⁵ რუსუდანმან A. ¹⁶ დარუბანდამდე A. ¹⁷ ტფილის A. ¹⁸ შეგნებითა AC. ¹⁹ თუსისა BC. ²⁰ ესევითარით A. ²¹ თამარი B. ²² მებრძოლთა BC. ²³ ჯალადნი ABC. ²⁴ ჯალადნი BC. ²⁵ ჯალადნი A. ²⁶ დაედა-წულითა B. ²⁷ გაგს ABC.

- ღამსა ამას განდგენ [77] განძელნი და არლარა მოსცეს ხაოკი. ამისთვის
 შემოიკრიბა მეფემ სპანი და წარვიდა და მოადგა გარს; ერთ კერძ მეფე და
 მასთანა ქართველნი და ჰერ-კახნი და სომხითარნი და თურქულნი მოადგენ,
 ხოლო მეორეს კერძ ბედიელ-ლადიანი ლიხთ-იქეთით¹. და მეფეთა და
 5 მაცობითა აღილეს ციხე და ქალაქნი განძისანი და მოვიდნენ განძისკენს.
- ხოლო ვინათგან დამორჩილებულ იყვნენ ყოველნი გარემონი თამარ მე-
 ფისგან და მოსცემდენ ხარკსა ხალადნი² და ძღვენსა სძღვნობდიან³ ბერ-
 ძენნი და არასადა იყო მტერი, ამისთვის იწვევბოდა და იხარებდა. და
 10 მიდრკა მეფე სიბოროტედ და განიშორნა ვეზირნი დედისანი და შეიყვარა
 თანამოასაკენი, აღზრდილნი თვისთა თანა და საქმენი ყრუმებრენი, მღვრანი,
 როკვანი, მებანკანაქობანი,¹⁵ დედათა თანა აღრევენი და მსგავსნი ამისნი.
- ხოლო არა ისვა მეუღლეა, არამედ ხარკნი, და შვა მასთანა² დავით-
 მხილველნი დიდებულნი კათალიკოს⁴-ეპისკოპოსნი მოახსენებდენ ამავითარ-
 სსა უწყესოა ქციევსა დატყვევბასა, გარნა არა ინება.
- 15 ხოლო ღამსა ამას ჩინგიზ⁵ ყაენმან წარმოავლინა მხედრობა საქართვე-
 ლოსა ზედა 12000.¹⁶ მცნობმან ამისმან მეფემან გიორგიმ შემოიკრიბა სპანი
 თვისნი⁶ 400000 და მივიდა ბერდუჯის მდინარესა ზედა, სადა იყვნენ თა-
 თარნი. იქმნა მუნ ბრძოლა ძლიერი. და აოტნეს მეფე და წარიქცივნეს სა-
 ხე[78]ლოვანი დროშა დავითისა, ამა ღამამდე⁷ უძლეველი, იძლია და ივლტო-
 20 დენ⁸ ქართველნი მეფითურთ. და მოვიდნენ თბილისს⁹ დიდნი მწუხარენი,
 რომელიცა მრავლის¹⁰ ღამიღამ არა იყვენ¹¹ დაზეულ ქართველნი უკუნ-ქციევა-
 სსა, არამედ ყოველთვის მებრძოლთა ზედა გამარჯვებასა; გარნა ცოდვათა-
 თვის სძლეს ქართველთა თურქთა მათ, რომელთა არა აქვნდათ¹² საქურველი-
 თვინიერ შშვილდ-ისრისა და ცხენითა უქვედელითა.
- 25 ხოლო ღამსა შემდგომად რაოდენსამე დასწეულდა ლაშა გიორგი და, რა
 სცნა სიკვდილი, მისცა მეფობა დასა თვისსა რუსუდამს, რომელი უყვარდა
 ფრიად, და მითავალა ძეა თვისი¹³ დავით, რომელ¹⁴, ოდეს იქმნას ჰასაკო-
 ვან, მაშინ მეფედ ჰყოს რუსუდან დავით, რომელი-ესე ფიცით აღუთქვა რუ-
 სუდანმა¹⁵. და შემდგომად გარდაიცვალა მეფე გიორგი ლაშა წელს ქრისტე-
 30 სით 1211,¹⁶ იანვარსა 18, დღესა ოთხშაბათსა, და დაფლეს გელათს. და იმე-
 ფა წელნი 10.
65. შემდგომად შემოიკრბენ ყოველნი დიდებულნი ნიკოფსით დარუბან-
 დამდე¹⁶ და აკურთხეს რუსუდან მეფედ ტფილისს¹⁷ და დასვეს მეფედ ივე-
 რიისად.
- 35 ხოლო იყო რუსუდან ესე შეენიერებითა¹⁸ მსგავსი დედისა, გარნა სათ-
 ნოებითა შორს; და იწყო მსგავსება უფროე ძმისა თვისისა¹⁹ სიმღერითა,
 როკვითა და ესევეითარითა²⁰ ქციევა-ყოფითა.
- ხოლო წინახსენებული [79] იგი თათარი²¹ ჩინგიზ მრე ეყო ყოველთა
 მებრძოლთა²² თვისთა და სძლოცა ჯალადინ,²³ სულტანსა ხვარასნისსა.
- 40 ხოლო ძლეული იგი ჯალადინ²⁴ წარმოვიდა დედა-წულითა²⁵ და სპითა ას-
 ბარმოცდათი ათასითა, რა დასდგეს საქართველოსა შინა. და მოიწია ადრა-
 ბაგანს და აობრებდა სომხითსა და გაგს²⁶.

¹ იქითით AC. ² სძლნობდიან BC. ³ მისთანა B. ⁴ კათალიკოს A. ⁵ ჩინგის BC. ⁶ თს-
 ნი B. ⁷ ღამადამდე A. ⁸ ივლტოდენ A. ⁹ თბილის ABC. ¹⁰ მრავლისა A. ¹¹ იყვნენ AB. ¹² აქუნ-
 დათ C. ¹³ თჳსი B. ¹⁴ რომელი A. ¹⁵ რუსუდანმან A. ¹⁶ დარუბადამდე A ¹⁷ ტფილის A. ¹⁸ შეე-
 ნებითა AC. ¹⁹ თჳსისა BC. ²⁰ ესევეითარით A. ²¹ თამარი B. ²² მებრძოლთა BC. ²³ ჯალადინ
 ABC. ²⁴ ჯალადინ BC. ²⁵ ჯალადინ A. ²⁶ დაედა-წულითა B. ²⁶ გაკს ABC.

მცნობიან რუსულან შეკრიბნა სპანი და უწინამდღერა იოანე ათაბაგი¹,
ამა ზაქარია მხარგრდელისა, და წარავლინა ჯალაღდინს² ზედა, სადა-
მეწინავედ შალვა და იოანე ახალციხელი. და იქმნა ბრძოლა გარნისს მეწინა-
ვეთავან შალვა და იოანესავან, გარნა შურითა არა მისცა იოანე ათაბაგს³
სპითა თვისითა⁴ შეწყენია. და მრავლისა ბრძოლისა შემდგომად იოანეს⁵
იოანე მოჰკლეს, ხოლო შალვა შეიპყრეს და შემდგომად აწამეს ქრისტესთვის,
და იქმნა წმინდათა შორის მოდასე. და მოვიდენ ლტოლვილნი რუსულანისა წი-
ნაშე.

გამსა ამას იქორწინა რუსულან ტულრულის⁶ ძესა ზედა სიმშვენითრე-
პეროენებისათვის⁷, რომელი ყვანდა მცველად. მიუდგა და შვა ასული თამარ 10
და შემდგომად ძე დავით.

ხოლო რუსულან მქნელმან ბოროტისამან დაუტევა აღთქმა და ფიცი
მისა თვისისა⁸ და, რა იქმნა ძე თვისი დავით წლისა ექვსისა, ქმნა⁹ იგი
მეფედ და შემოკრებითა დიდებულთათა აკურთხა იგი, ხოლო ასული თვისი
თამარ მისცა [80] ყიაზდინ სულტანსა ცოლად და აწყვერი მზითვად, გარნა 15
აღუთქვა არა დატევიდად ქრისტეს სარწმუნოებისა.

ხოლო ბოროტსა ზედა ბოროტისა დამრთველმან რუსულან შეიპყრა
მისწული თვისი დავით, ძე გიორგისა და წარუვლინა სიძესა თვისსა¹⁰ სულ-
ტანსა ყიაზდინს, რათა მოჰკლას იგი. გარნა სულტანმან არა ინება, არამედ
უყოფდა მრავალსა კეთილსა და ჰყვანდა მისთანა პატივითა. 20

ხოლო გამსა ამას ცოლდგათათვის ჩვენთა მოვიდა სულტანი ჯალაღდინ¹¹
და მოაიხრა სომხითი, შემოვიდა ქართლს, ვერ წინ აღუდგა რუსულან და
წარვიდა ქუთათისს¹². ხოლო ჯალაღდინ¹³ მოადგა თბილისის ციხესა და ქა-
ლაქსა და მრავლითა ბრძოლითა აღიღო იგი. და მოარღვია სიონსა გუმბათი,
დაიდგა მას ზედა ტახტი, დაჯდა მუნ და იქიდამა ბრძანებითა სრვიდა¹⁴ 25
ქრისტეანეთა, სადა¹⁵ სდიოდა მდინარენი სისხლთან. ხოლო ხატი სიონისა
ყოვლად წმინდისა¹⁶ დაასვენა ხიდსა ზედა, და რომელნი მიშავალ-მოშავალნი
არა ნერწყვიდა მას, თავს¹⁷ მოჰკვეთდენ, რომლისათვის მრავალთა მიიღეს
მოწამეობისა გვირგვინი. და ტფილისსა შინა მოსწყვიდნეს¹⁸ წამებითა ქრის-
ტესთვის 100000 და აღიწვიენ წინაშე ღვთისა. შემდგომად სულტანი აიხ-
რებდა ყოველთა ივერიათა და სტყვევნიდა¹⁹.

ხოლო განძლიერდა ოზრება ესე ხუთსა წელსა. გარნა რუსულანმან, ამა-
ვითარსა [81] ოზრებასა შინა მყოფმან, არა მოიგონა ღმერთი და არცა შეი-
შინა მისგან; და რა სცნა, რომელ არა მოუკლავს სიძესა თვისსა ყიაზდინ
სულტანსა დავით, რომელი წარუგზავნა მან, ამისთვის მოვიგონა ზრახვა ბო- 35
როტი და მიუწერა სიძესა თვისსა ყიაზდინს, „რომელი წარმოგივლინე²⁰ და-
ვით მოსაკლელად²¹ და შენ არა მოგიკლავს, ესცან კენჭმარტებით, რომელ
იგი ისიძავს²² ცოლისა შენისა თანა და ასულისა ჩემისა თანა და თანაეყო-
ფის მას“. ამისა მსმენელი სულტანი მრისხანე ქმნილი შევიდა თამარისა და
ჰკვამ²³ მრავალი, შემუსრნა ხატნი და ჯვარნი წმინდანი და იძულებითა დაა- 40
ტევიბნა ქრისტე, ხოლო დავით შეიპყრა და შთაავდო ზღვასა მოსათობად.

¹ ათაბაგი BC. ² ჯალაღდინ ABC. ³ ათაბაგმან A. ⁴ თვისითა BC. ⁵ ტურდულისა A.
⁶ პეროენებისათვის B. ⁷ თვისსა B. ⁸ ქმნა BC. ⁹ თვისსა B. ¹⁰ ჯალაღდინ BC. ¹¹ ჯალაღდინ A.
¹² ქუთათის ABC. ¹³ ჯალაღდინ ABC. ¹⁴ სვრდა BC. ¹⁵ სადაც A. ¹⁶ წმინდაისა B. ¹⁷ თავსა A.
¹⁸ მოსწყვიდნეს C. ¹⁹ სტყვევნიდა BC. ²⁰ წარმოგიგზავნე A. ²¹ მოსაკლავად A. ²² ისიძავს C.
²³ კვამა A.

გარნა განერა ზღვასა მოწყალეებითა ღვთისათა, და იხილა ეპარქიან ერთმან და მოიყვანა სახლად თვისად. ოდეს სცნა ესე სულტანმან კალაიდ წარგარა¹ ეპარხა მას და შთაგდო მღვიმესა შინა, სადა იყვნენ გველნი და ამპიტინი წყვედულნი² შესაქმელად კაცთა, გარნა არცა მათ აენეს ~~ერეფი~~ ერეფი დაი-
5 ცვენეს იგი უვნებლად: და იყო მას შინა შვიდსა წელსაჲ და ქრისტეატი ყოვლად წმინდისა დედისა ღვთისა ყელსა ზედა კიდული, გვედრებოდა მას და ჰფარვიდა³ იგი. ხოლო მონა ერთი მისი მიუღებდა იღუმალ დღიურსა პურსა და შთაუგდებდა მღვიმედ.

ხოლო ჭამსა ამას მოიწივნენ ზემოხსენებულნი [82] თათარნი და აოტენს
10 ჯალალდინ⁴ სულტანი და დაიპყრეს საქართველოჲ თურქთა. და ჯალალდინ⁵ ლტოლვილი და მძინარე ველსა ზედა მარტოდ მოკლა⁶ მეცხვრემან ვინემე. და მოვიდა თათართა თანა ნოინთა ოთხთა, რომელთა დაიპყრეს საქართველოჲ, და მოართვა ნიშანი ჯალალდინ⁴ სულტანის სიკვდილისა მეცხვრემან მან. და ამისთვის მოკლეს⁷ ნოინთა მეცხვრე იგი, თუ რასათვის მოკლა სულტანი.¹¹
15 ხოლო ჩინგიზისა⁸ წარმოვლენილთა⁹ ოთხთა ნოინთა დაიპყრეს სრულად სპარსეთი და¹⁰ საქართველოჲ, თვინიერ იმერეთისა. და მიენდგნენ¹¹ ყოველნი დიდებულნი განზრახვითა რუსუდანისათა და უფრორე ამისთვის, ვინათგან მათ არა მოაცუნიან კაცი და არცა სიძრუე აღმოვიდოდა პირით მათთ.¹²

20 ხოლო ოთხთა ამით ნოინთა¹² განიყვეს ქვეყანანი ესე და აღიღებდენ ხარკსა. და შემდგომად წარვიდენ ყიზღინ სულტანსა ზედა და წარიტანეს ქართველთ სპანიცა. სძლეს სულტანსა და დაიმორჩილეს მათ და სადა ქართველთ აჩვენეს დიდი სიძხენე. და უყვარდათ ქართველნი ნოინთა, და მოიქცენ დიდითა ალაფითა საგსენი საქართველოდვე.

25 მაშინ მომკვდარ იყო ჩინგიზ და ძე მისი ოქროფა, ძე ოქროფასი ქუქ-ხოლო აწ იჯდა მანგუ.

ჭამსა ამას მოვიდა რუსუდან, ზაე-ყო ნოინთა თანა [83] და წარავლინა დავით, ძეა თვისი, ნოინთა თანა, რომელსა ახლდენ ყოველნი დიდებულნი ამერ-იმერნი. და მათ შეიწყნარეს იგი დიდითა დიდებითა და პატივითა და
30 უწოდეს ნარინ¹³ დავით (ნარინ¹³ ესე იგი მოსრული). გარნა ნოინთა მათ ვერ დაუმტკიცეს მეფობაჲ და წარავლინეს ბითუ ყაენისა წინაშე. მუნ ჰპოვა ავაგ ათაბაგი, რომელი უწინარეს დავითისა წარსრულ იყო. ხოლო ბითუ ყაენმა პატივით შეიწყნარა და შემდგომად ორისა წლისა წარგზავნეს ყარაყურუმს მანგუ ყაენისა და მანცა პატივით შეიწყნარა.

35 ამისი მსმენელი რუსუდან ძისა თვისისა შორს ყოფისათვის¹⁴ განიღოდა, დასნეულდა და მოკვდა თფილისს წელს ქრისტესით 1237. და იმეთა წელნი 27.¹⁰³

ხოლო ვინათგან არავინ დაშთა ნათესავი მეფეთა და იყვნენ ორნი ძმანი, დავით, ერთი ყარაყურუმს მანგუ ყაენთან, ხოლო მეორე ყიზღინ სულტან-
40 თან, ამისთვის განიყვეს ივერიაჲ ოთხთა ნოინთა და მიათვალეს ამით: ეგრასლან ბაკურციხელსა მიათვალეს ლაშკარნი ჰერ-კახთა თბილისიდან შამახის

¹ წარგარა B. ² წყვედულნი BC. ³ ფარვიდა A. ⁴ ჯალადინ ABC. ⁵ ჯალადინ A, ჯალადინ BC. ⁶ მოკლა AC. ⁷ მოკლეს A. ⁸ ჩინგიზისა BC. ⁹ წარმოვლენილთა A. ¹⁰ და—A. ¹¹ მიეხდუნენ BC. ¹² ნოინთაგან A. ¹³ ნარ ABC. ¹⁴ ყოფისათვის B.



შთაძედ; შანშეს შამული თვისი და ავავ ათაბაგისა, ვინათგან¹ ავავ ათაბაგი²
 იყო ყაენისა³ წინაშე; ვარამ⁴ გაველს⁵ ყოველი სომხითი; გრიგოლ სურამელს
 ქართლი; თორელს გამრეველს ჯაეახეთი, სამცხე კარნუ ქალაქამდე⁶
 დადიანსა ყოველი ლიხთ-იმერეთი, ვიდრე ნიკოფსამდე⁷; რაქის ტახტისა⁸
 რაბა და შიშღაგონი მისნი.¹⁶⁴

5

ხოლო ჟამსა ამას შეკრბენ ყოველნი დიდებულნი [84] ივერიისანი⁷ და
 სენეს, რომელ დავით ძე ლაშაის ცოცხალ არს მღვიმესა შინა გველთა თანა
 ამისთვის შივიდენ ყოველნი ნოინთა თანა და გამოითხოვეს მეფედ დავით
 ლაშას ძე და რუსუდანის ძე არა განუტეონ, და აღუთქვეს მორჩილება და
 ნასახურებანი. მცნობთა ამისთა ნოინთა წარგზავნეს ანგურს⁸ და წარატანესთ 10
 სარგის თმოგველი და სთხოვეს [დავით ლაშას ძე სულტანსა⁹. მსმენელი ამისი
 სულტანი განკვირდა სიციოცხლესა მისსა და არა დიდრწმუნა. გარნა მოიყვანეს
 მონა დავითისა სოსნა¹⁰, რომელი მიუტანდა პურსა, და მან სთქვა სიციოცხლე
 დავითისი. მაშინ ნება სცა სულტანმან. და აღმოიყვანეს დავით გველთა თანა
 მყოფი ხუთსა წელსა. ხოლო, აღმოიყვანეს რა, განბანეს და შემოსეს სამოსი 15
 სამეფო. და უძღვნა სულტანმაცა¹¹ მრავალი და სთხოვა არა მოხსენებად
 ძვირის¹² შემთხვევისა მის. მაშინ წარმოეძარტენ და მიიწივნენ საზღვართა
 საქართველო-ასათა, მოეგებნენ ყოველნი დიდებულნი ქართლისანი და მოიყვა-
 ნეს ნოინთა თანა. ხოლო ნოინთა მათ პიტეისცეს დიდათ, გარნა მეფობა
 ვერცა მას დაუმტკიცეს და წარგზავნეს ესეცა ბითუსა. და წარყვენ წარჩინე- 20
 ბულნი თვისნი. ხოლო ბითუმ პატრივითა წარგზავნა მანგუ ყაენისა თანა, სადა
 იყო დავით ძე რუსუდანისა. და ყენიშან თუმცა დიდითა პატრივითა შეიწვნარა
 და იყენდ ორნივე დავით წინაშე მანგუ ყაენისა. ჟამსა ამას მოკვდა¹³ მანგუ
 ყაენი და იქმნა ძე მისი ყუბულ ყაენად.

ხოლო [85] იქმნა ცილებმა ორთა დავითთა შორის. ლაშას ძისანი იტყო- 25
 დენ: „ჯერ არს მეფობა ძისა მეფისა და შემევიდრისა“. ხოლო ნარინ¹⁴ და-
 ვითისანი იტყოდენ: „თუმცა იყო დედაკაცი, გარნა იყო მეფე, და ჯერ არს
 მეფობა ამისი“¹⁵. მაშინ გამსჯელმან ყუბულ ყაენმან უბოძა ორთავე მეფობა
 და წარმოგზავნა ქართლს. და მოეგებნენ დიდებულნი საქართველო-ასანი. შე-
 მოვიდენ თბილისს და დასხდენ სამეფოთა¹⁶ ტახტთა ზედა ორნივე წელს 30
 ქრისტესით 1244 და იკურთხნენ ორნივე მეფედ.

ბნ. ხოლო მეფობდენ ესე ორნი დავითნი სრულსა სიყვარულსა ზედა. და
 ოდეს ვასცემდნიან სიგელსა ანუ წყალობისა ანუ უქაზ-როობატავსა¹⁷, ორნივე
 ხელსა მოაწერდენ. გარნა უბირველესობდა ძე ლაშასი და ჟამითაცა იყო უხუ- 35
 ცეს. ხოლო ლაშას ძე იყო ტანად დიდი და მხნე, ახოვანი და მოისარი მე-
 რითა მწვილდითა და უმანკო და წრდელი, ხოლო ძე რუსუდანისა — ტანად
 ზომიერი, ენატკბილი, უხვი¹⁸, მდაბალი და დერხითა მსწრაფლი. ხოლო ესე
 ორნი დავით მარადის იყვიან წინაშე ულუ ყაენისა. და უყვარდა ყაენს ლაშას
 ძე და არა ძე რუსუდანისა. ამისთვის შეიპყრა ძე რუსუდანისა ყაენმან და
 წარგზავნა ბარდავს. გარნა გზასა ზედა გაიქცა იგი და წარვიდა აფხაზეთს. 40
 შირცა რა ნარინ დავით ქვეყანასა ავავ ათაბაგისასა¹⁹, მუნით დიდის პატი-

¹ ავავ ათაბაგისა ვინათგან — A. ² ათაბაგი AC. ³ ყენისა BC. ⁴ ვარა ABC. ⁵ მაველს
 ABC. ⁶ ნიკოფსამდე...⁷ ივერისანი BC. ⁸ ანგურ ABC. ⁹ სულტანისა AC. ¹⁰ სოსანა ABC.
¹¹ სულტანმაცა A. ¹² ძვირისა B. ¹³ მოკვდა A, მოკვდა BC. ¹⁴ ნარ ABC. ¹⁵ მისი A.
¹⁶ სამეფოსა AC. ¹⁷ როობატავსა B. ¹⁸ უხვი — და A. ¹⁹ ათაბაგისასა AC.

ვით [86] წარავლინა სუმბათ ორბელიანიმან აღუხაზეთად. და მივიდა ღრმად ორბელიანთ
თორელისა თანა და ლიპარიტ წარმოიყვანა და მოვიდენ ქუთაისს¹ ხარა
მოეგებნენ ყოველი იმერნი² და აკურთხეს მეფედ.

ამიერიდგან³ იქმნა გიორგია ანუ ივერია ორ სამეფოდ⁴ ქუთაისს⁵ ხარა
5 იმერნი დაშთენ ლაშას ძესა, ხოლო ამერნი⁶ ძესა რუსუდ⁷ ქუთაისს⁸ ხარა
დავითს, და იწოდა მეფედ იმერთა წელს ქრისტესით 1246.

ამათ ჟამთა ყაენმან ბითუ, რომელსა ეპყრა ხატეთი დარუბანდამედ და
რუსეთი ვიდრე სერბიამედ⁹, მიუწოდა ლაშას ძეს¹⁰ დავითს, და წარვიდა და-
ვით ყაინთანა. ხოლო მისრულსა დავით უბოძა მეფეჲმან¹¹ სურგუჯი¹² (ესე
10 იგი ქოლგა, რომელსა ვერვინ იქონებდა ყაინთა მეტი) და ყოველთა ნონითა
უპირველესად წარმოავლინა საქართველოდვე დიდითა პატივითა. და მოვიდა
დავით თბილისადვე.

შემდგომად ამისა წარვიდა დავით ულუ ყაენისა თანა დიდითა ძღვნითა,
ხოლო მან შეიწყნარა დიდისა პატივითა და დაადგინა ზემოდ ყოველთა ნო-
15 ინთა.

ჟამსა ამას აღმხედრდა ულუ ყაენი და წარვიდა აღუბად ბაბილოენისა.
მისრულთა ვერ წინააღმდეგმან ხალიფამან განამავრა ციხე და ქალაქი ბაბი-
ლოენისა. მაშინ მოაღვენ გარს ერთის მხრით ყაენი, ერთის მხრით ენვინ¹³
ნონინი და ერთის მხრით დავით მეფე ქართველთა მხედრობათა. [87] მაშინ
20 ბრძანებთა დავითისათა შესთხარეს ზღუდე ქალაქისა და აღიღეს ციხეა და
ქალაქი მოსრინეს, მოსწყვიდნეს ხალიფაცა ძეგბით. და დაიპყრა ულუ ყაენმან
ბაბილოენი. ხოლო დავით მეფე მოვიდა დიდისა ალაფითა გამარჯვებული¹⁴
ტფილისს¹⁵.

ამასვე წელსა წარმოავლინა ბითუ ყაენმან აღმწერელი ქვეყნისა¹⁶ სახე-
25 ლით არღუნ. და ოდეს აღწერა ყოველი საბრძანებელი ყაენისა და რა მოიწია
საქართველოდ, აღწერა რა ყოველი სამფლობელო დავითისა, მაშინ გამოვიდა
დავითის სამფლობელოდამ: ათასა¹⁷ კვამლსა ზედა ერთი მოლაშქრე¹⁸ რომ
გამოვიდოდა, ოთხასი ათასი მოლაშქრე¹⁹ კაცი იქმნებოდა²⁰. მაშინ დასდვა²¹
ხარკი საქართველოსა არღუნს²², გარნა სამღვდელთათა ზედა არარა დასდვა
30 ხარკი და არცა სხვათა სჯულისთავთა ზედა.

შემდგომად ამისა წარვიდა ულუ ყაენი²³ მისრეთს და წარიტანა დავით,
სადა იყო მეწინავეთ მხედართმძღვანი თვისითა გიორგიელთ სპითა. მაშინ
მოეგება სულტანი ეგიპტისა მდინარესა²⁴ ზედა ეფრატსა. და იქმნა მეწინავე-
თავან ბრძოლა ძლიერი და სძლეს ეგიპტელთა სპათა წინამავალმან დავითი-
35 სამან დავითის სარდლობითა. მეოვეთ წარვიდა ყაენი შაჰს და შუამდინარეს
და აღიღო ყოველა, ხოლო დავით, ნებითა ყაენისათა, უქმოიქცა თბილისად-
ვე დიდი გამარჯვებული²⁵ დიდითა [88] ალაფითა.

გარნა მწუხარე იყვენ²⁶ ყოველნი დიდებულნი დავითისანი, ვინათგან
კოლმან დავითისამან ჯიგრა-ხათუნ²⁷ არა უშვა²⁸ ძე დავითს. ამისთვის მეფე-
40 მან მოიყვანა ოვთ მეთის ქალი და აღსთქვა, ოდეს უშვას²⁹ ძეა, შემდგომად

¹ ქუთაისს ABC. ² ამერნი AC. ³ ამიერიდგან B. ⁴ ნარ ABC. ⁵ სერბიამედ B.
⁶ ძესა B. ⁷ სურგუჯი ABC. ⁸ ენვა ABC. ⁹ გამარჯვებულნი B. ¹⁰ თბილისს A, ტფილისს C.
¹¹ ქუთაისს BC. ¹² ათს B. ¹³ მოლაშქრე AB. ¹⁴ მოლაშქრე AC. ¹⁵ იქმნებოდა BC. ¹⁶ დასდვა A.
¹⁷ არღუნს A. ¹⁸ ვაინი B. ¹⁹ მდინარეთა ABC. ²⁰ გამარჯვებულნი B. ²¹ იყვენ AB. ²² ჯიგ-
რახათუნ ABC. ²³ უშვა B. ²⁴ უშვას B.

განუტეოს. და შემდგომად ქორწილისა აღთუნ, ოვსთ მეუის ასულმან უშვა
დავითს ძე გიორგი, და აღიყვანა შვილად თვისად ჯიგრა-ხათუნ. ¹ კვალად
უშვა აღთუნ მეფესა ასული თამარ. და შემდგომად აღთქმისაებრ განუტევა
მეფემან აღთუნ. და შემდგომად მოკულა დედოფალი ჯიგრა-ხათუნ. ² ~~და შემდგომად~~
თო ნაყოლარი ავაგ ათაბაგისა გვანცა. მიუღვა მეფე გვანცას ³ ~~და შემდგომად~~
დიმიტრი.

ყანსა ამას დიდი მწუხარება იყო საქართველოსა შინა ყვინთავან ხარკის
აღებითა და მრავლითა ლაშქრობითა ⁴, რამეთუ არღუნს აღმწერელსა დაედ-
გინა ხარკისა ამღებელად ხოჯა აზიზ, რომელი სამხარეულოსადა ზედა მეფის-
სასა აღიღებდის ხარკსა. ამისთვის განსდგა მეფე ყაინის მორჩილებისაგან. და ¹⁰
მრავალნი ქართველნი დაადგრენ ერთგულებასა ზედა ყაინისასა. მცნობმან ყა-
ინმან წარმოავლინა მეფესა ზედა ზემოსხსენებული არღუნ 20 ათასითა მხედ-
რებითა და მასთანა ერთგულნი ქართველნი ყაინისანი. მაშინ მეფემან შეი-
კრიბნა მესხნი და რაოდენნი ქართველნი, ⁵ [89] დაუწყო ბრძოლა არღუნს,
გარნა სიმცირისა გამო სპისათა ⁶ ვერ წინა აღუდგა მეფე და ივლტოდა, ხო- ¹⁵
ლო არღუნ იწყო ტყვევება მესხთა, გარნა უსწრო ამბავმან ყაინისმან და
უკუნიქცა.

ხოლო განუზრახა ხარკის ჯაყელმან მეფესა, და წარვიდა იმერეთს ნა-
რინ ⁷ დავითისა თანა. მაშინ ნარინ ⁸ დავითმან მიიღო დავით მეფე დიდი-
თა პატივითა, მაშინ განიყვენ წარჩილებულნი იმერეთისანი, და ენება რომელ- ²⁰
სამე ნარინ ⁹ დავით მეფედ და რომელსამე ლაშას ძეა დავით. და იყო შლი-
ლობა ეამ-რაოდენმე. გარნა დადიან-ბედიელი ¹⁰ [87], რომელი იყო კაცი კეთი-
ლი, დაადგრა ნარინ ¹¹ დავითის ერთგულებასა ზედა და ამისთვის ვერ მიუ-
ღეს ნარინ ¹² დავითს მეფობა ¹³. ამისთვის განიყვენ მეფეთა ქვეყანანი და
ქალაქნი ქუთაისი და ტფილისი ორად, საჰურჰლე ორად; არამედ ხომლის ²⁵
ქვანსა წინა რაცა იყო, მცირედი განიყვენ და სხვა დაუტყვეს მუნე; ხოლო
ჯაჭვი სალაშაზო და თვალ ¹⁴ იგი პატიოსანი და მარჯარიტი უსასყიდლო
დარჩა ნარინ დავითს და იმერეთი ¹⁵ და შემდგომნი მისნი, ხოლო საქართვე-
ლო და შემდგომნი მისნი—ლაშას ძეს დავითს.

და იქმნა სამეფო ესე ივერიისა ორ სამეფოდ წელს ქრისტესით ათას ³⁰
ორას ორმოცდა ცხრამეტს ¹⁶. [88]

ხოლო მეფე დავით ლაშას ძე იმყოფებოდა იმერეთს შიშისათვის ყაინი-
სა. და დედოფალი გვანცა და ძე მისი ტყვედ ყავდა ყაინსა. და არა იყო [90]
მეფე საქართველოსა შინა, არამედ ნოინნი განაგებდენ საქმესა საქართველო-
სასა. მაშინ უბრძანა ყაინმან ნოინთა, რათა ყონ ¹⁷ ზავი მეფისა დავითისადმი ³⁵
წარმოგზავნეს ღესბანი მშვიდობისათვის წინაშე დავით მეფისა. ხოლო დავით
პასუხებდა: „მე დაუტევე საქართველოა ხოჯა აზიზისა მიხეზითა. აჲ მოციუნს
ყაინმან ¹⁸ ცოლი ჩემი გვანცა და ძე ჩემი დიმიტრი და ხოჯა აზიზ და ვიქმნე-
ბი მორჩილ ყვინობისა მისისა“. ხოლო სიტყვისა ამისთვის, ხოჯა აზიზისა
მიციუნისათვის მრისხანებდა დიდათ ყაინი და ლამოდა სიკვდილსა ძისა მეფისა- ⁴⁰
სა. მაშინ ძვეიდა ყაინისა თანა ენუქარქუნ ¹⁹, რომელი იყო კაცი ²⁰ კეთილი
და ქრისტიანე, და მასთანა ტუნლულხათუნ ²¹, რომელი იყო ასული კეისრი

¹ ლაშქრობითა AC. ² სპითა A. ³ ნარ ABC. ⁴ ნარ ABC. ⁵ ნარ ABC. ⁶ დადიან-ბედიელი A.
⁷ ნარ ABC. ⁸ ნარ ABC. ⁹ მეფობა B. ¹⁰ თვა A. ¹¹ იმერეთი B. ¹² 1200 ორმოცდა ცხრამეტს
A. ¹³ უყონ A. ¹⁴ ყანმანან A. ¹⁵ ენუქარქუნ ABC. ¹⁶ კაცი + იყო კაცი A. ¹⁷ ტურულ-
ხათუნ ABC.

- სა, 169) და მოახსენეს ყვინისა: „რამ არს, დიდო ყვინო, არა უწყია¹, რამეთუ წინასწარმეტყველთა, რომელთა ღმერთი ეტყოდა, მისნი ნათესავნი არიან ბაგრატოვანი? და აწ სიკვდილი² გიბრძანებთ ამისთვის³, სკოდავ⁴ ღვთისადმი! და კვალად უწყოდე, რამეთუ დიდის ბათოს [ქსანდრეშვილი] მეტყველდა⁵ ღვთისსა წინავე არიან და სთხოვეს გზასა დარიელისასა შენს⁶ [ქსანდრეშვილი] მეტყველდა⁷ და ბოჯა აზიზ ენუქარქუნის⁸ ხელითა მეფესა. და მოართვეს ქვეშევთის ბოლოსა. და ბოჯა აზიზ⁹ მოჰკვეთა⁸ მეფემან თავი და წარგზავნა ტფილისს [91] საზილღებელად სხვათა.
- 10 და თვით წარვიდა ყვინისა თანა⁹ წინაძღომითა ენუქარქუნისათა; ესმარამ წასვლა¹⁰ მეფისა სარგის ჯაყელსა, იგიცა წარმოვიდა მეფისა თანა მოქმელი: „მევენოს—მისთანა, და არა მევენოს—მისთანა“. მზილველსა მეფესა სარგის ჯაყელისა იამა დიდათ და მიუბოძა ქვაბლოვანი და ტბეთის ეკლესია. და წარვიდენ ზოგად ყვინისა თანა. და რა მივიდა მეფე ყვინისა თანა, შეიწყნარა პატივით და კითხედა განდგომისათვის¹¹ ყვინი. გარნა ვინათგან იყო მეფე ენა-ბრვენილ¹², ნაცვლად მისა¹³ მიუგებდა სარგის უშიშრად.
- 15 ესმისა ამას გამოვიდა ბერქა ყვინი დიდითა სპითა დარუბანდით. ხოლო ულუ ყვინი წარვიდა მეპირდაპირედ მისსა. და იყო წინამავალთა სპათა თანა სარდლად დავით მეფე, და სარგის თვით¹⁴ მასთანა¹⁵ დააყენა ყვინმან თვისთა¹⁶ რაზმთა შინა. ხოლო მიმავალთა სპათა შორის წარხლტა ყურდგელი, უსწრო ყოველთა და მოკლა¹⁷ სარგის; წარხლტა მელი და მოკლა¹⁷ სარგის; წარხლტა შველი, უსწრო ყოველთა და მოკლა¹⁷ სარგის. ამავეითართა სიკისკასისა მზილველმან ყვინმან შეიყვარა დიდათ სარგის. ხოლო ეახლენ რა რაზმი ურთიერთას, გამოვიდა მუნიდამ კაცი საზინელი დიდი, რომლისაგან შეშინდენ ყოველნი მზილველნი. მაშინ განიყენა მეფემან ცხენი, სტყოცა ისარი კაცსა მას, დასცდა კაცსა, [92] ეცა ცხენსა მკერდსა და დაეცა. მაშინ ერთხმობით შეუტივეს კართველთა და სხვათაცა. და იქნა საზინელი ბრძოლა, სადა იბრძოდა სარგის ძლიერად წინაშე ყვინისა. შემდგომად ივლტოდენ ბერქასანი და სდევდენ უკანა და ხოცდენ ულუ ყვინისანი. მაშინ დევნასა შინა
- 30 დაშთა მარტო ყვინი ულუ, მოუხდენ ოთხნი¹⁸ შეტურელინი კაცნი ბერქასანი და ლაზოდენ სიკვდილსა¹⁸ ულუ ყვინისასა. მზილველმან ამისმან სარგის მოუხდა მათ შვიდთა, ოთხნი მოჰკლნა და სამნი გარდაეხვეწნენ და იხსნა ყვინი სიკვდილისაგან. მოიქცენ გამარჯვებულნი. და ესევეითარისა სახელოვანისა მამაკობისათვის¹⁹ მეფეთა და სპათა მისთა მიანიჭნა ყვინმან მრავალნი დიდებანი, და სარგის²⁰ უბოძა კარნუ ქალაქი თვისით გარემოთი.
- 35 გარნა შეიშურვა მეფემან, და სათნოებისათვის²¹ შეცესა არღა მისცა ყვინმან სარგის²² კარნუ ქალაქი. და ამისთვის გულკლებულ იქნა სარგის მეფესა ზედა.
- უკმოიქცა მეფე ნებითა ყვინისათა ნიქებული დიდათ და მოვიდა საქართველოდ.

¹ უწყია + B. ² სიკვდილი B. ³ ამისთვის B. ⁴ სკოდავ AC. ⁵ თქნის A. ⁶ ენუქარქუნის ABC. ⁷ აზიზ ABC. ⁸ მოკვეთა B. ⁹ თანა—A. ¹⁰ წასვლა A. ¹¹ განდგომისათვის B. ¹² ბრვენილ BC. ¹³ მისსა A. ¹⁴ თვით B. ¹⁵ მისთანა B. ¹⁶ თვისთა BC. ¹⁷ მოკლა A. ¹⁸ სიკვდილსა B. ¹⁹ მამაკობისათვის B. ²⁰ სარგის A. ²¹ სათნოებისათვის A. ²² სარგის AB.

ქამსა ამას მოკვდა² გვანცა დედოფალი თათართა შინა, რომელი შო-
წამლა ასულმან თვისმან³ ხვაშაქ. და მეფემან იქორწინა დიდის ნიონის ქო-
მლის⁴ ასულსა ესუქანსა თანა ტფილისს⁴ დიდებთა დიდითა.

ხოლო ქამსა ამას განდიდდა კყონდიდელი [98] ვასილი და დედოფალი⁵
ურავი ვითარცა მეფემან, და თანა-ეყო ესუქან⁵ დედოფალსა. ამისთვის⁶ მო-
კლა იგი⁷ მეფემან.

მოკვდა ქამსა ამას ულუ ყაენი და იქმნა ყაენად ძე მისი აბალა⁸, რომე-
ლი იყო კაცი მჭევრმეტყვი⁹ და სხეთაცა საქმითა კეთილ.

ხოლო ქამსა ამას მოუწოდა სარგის ჯაყელსა მეფემან ტფილისს და,
არლარა მომხსენებელმან მსახურებისა მისისამან, შეიპყრა იგი და პატიმარ¹⁰
ჰყო. და ოდეს სცნა ყაენმან აბალა, განატყვევინა სარგის მეფესა. და მიერით-
გან იქმნა განდგომილებამ მესხთა ვიდრე ბრწყინვალე გიორგი მეფისამდე.

იტყვიან დავითისათვის¹⁰, რომ სიბერისა ქამსა მიდრკაო, ვითარცა სო-
ლომონისათვის სწერენ. რამეთუ ხელ-ყო შლად ეკლესიათა, მამულთა და შე-
წირულებათა. ამისთვის¹¹ სამხილუბელად ღვთისა შიერ დასწულდა ძე მისი¹⁵
გიორგი და მოკვდა.

ხოლო ოდეს აღდგა თენგუთარ¹², ძმა აბალა ყაენისა, რათა მიუღოს
ყაენობა აბალას და გამოილაშქრა¹³ და დადგა მთასა სამცხისასა¹⁴. მაშინ წა-
რავლენა თორმეტი ათასი ზხედარი¹⁵, რათა შემუსრონ და მოაოხრონ მონას-
ტერი იოანე ნათლისმცემლისა, რამეთუ ჰგონებდნენ მას შინა საუნჯესა შო-
ვალსა. მაშინ მოაწია მათ ზედა წინამორბედმან სისშო ბნელისა და კვალად
სეტყვა და წვიმა მძაფრი, რათა აღივსო ხევი იგი წყლითა და წარიქ¹⁶ტაცა
მხედარნი იგი სრულად და შერთო ზღვასა, და მცნობად განერა მხოლოდ
ერთი კაცი, რათა აღწყა თენგუთარს¹⁶, რამეთუ აღგილი იგი ღვთისა არს და
არავის ძალუცს ვნებად მისა.

ხოლო თენგუთარ¹⁷ აოტა ძმამან მისმან აბალა ყაენმან და ლტოლვილ-
მან გარდავლო მთა აქარისა, განვლო კოროხი და მივიდა სამეფოსა ნარინ¹⁸
დავითისასა. მოეგება ნარინ¹⁹ დავით, ისტუმრა კეთილად და ნადიმსა ზედა
დაუდგა 500 ზრობა და აღშქართა²⁰ მისცა საზრდელად 600 ცხენი, 150
ზრობა, 1000 ცხოვარი, 1000 ღორი, ხოლო ღვინო—ქურითა და ურმებითა,³⁰
რომლისა სიმრავლისათვის²¹ განკვირდენ თათარნი. ხოლო ცოლმან დავითის-
მან, რომელსა ესვა ასული მიხაილ შალეოლოლოსისა²², კეისრისა, ცოლსა
თენგუთარისასა²² განუსვენა.

შემდგომად ამისა მოვიდა ბარზა²³ ყაენი სეირასანს. წარვიდა აბალა
მას ზედა და წარიტანა ლაშას ძე. და იყო ლაშას ძე²⁴ კვალად ჩვეულები-
სამებრ²⁵ მცნინავეთ სარდალი. და იქმნა ბრძოლა ილიერი და აოტეს ბარზა²⁶
და მოსწყვიდნეს სპანი²⁷ მისნი.

ქამსა ამას გარდმოვიდა²⁸ თენგუთარ²⁹ და მოვიდა ლომისას³⁰ თავს
ღადოსა ზედა. მსმენელი აბალა ყაენი წარმოემართა და მისცა მრავალნი

¹ მოკვდა B. ² თქმან B. ³ კორბალის ABC. ⁴ თბილისს B. ⁵ ვესუქა ABC. ⁶ ამისთვის B. ⁷ იგი—A. ⁸ მისი აბალა—A. ⁹ მჭევრ-მეტყვი A. ¹⁰ დავითისათვის B. ¹¹ ამისთვის B. ¹² თენგუთარ ABC. ¹³ გამოილაშქრა A. ¹⁴ სამციხისასა A. ¹⁵ მხედარნი B. ¹⁶ თენგუთარს ABC. ¹⁷ თენგუთარ ABC. ¹⁸ ნარ ABC. ¹⁹ ნარ ABC. ²⁰ აღშქართა BC. ²¹ სიმრავლისათვის B. ²² თენგუთარისასა ABC. ²³ ბარზან ABC. ²⁴ და იყო ლაშას-ძე—A. ²⁵ ჩვეულებისებრ BC. ²⁶ ბარზა ABC. ²⁷ სპანი—A. ²⁸ გამოვიდა A. ²⁹ თენგუთარ ABC. ³⁰ ლომის ABC.

ნარინ¹ დავითს, რათა ლტოლვილი თენგუთარ² არა მიუშვას მისთანა. და მიიზიდა ნარინ¹ დავით მისდა აბალამ და შემდგომად აოტნა სპანი თენგუთარისანი². [95] და შეიპყრა თენგუთარ², გარნა არა აგნო და მისი თენგუთარ² აბალა ყაენმან.

ჟამსა ამას დასწულდა და მოკვდა დავით მეფე, ძე ლაშქარის-
ჯიქის, წელს კრის-

5 ტესით 1269 და იმეფნა წელნი⁴ 26. და იტყვიან მეუღლისა მისისა ესუქან დედოფლისაგან მოწამლვასა შურისათვის ვასილი ჭყონდიდელისა.

ხოლო ჟამსა ამას განდგა ნარინ¹ დავითისაგან რაჭისა ერისთავი სადუნე კახაბერი¹⁷³ და მივიდა ყაენისა თანა. ორჯელ მოსცა სპანი მრავალნი ყაენმან სადუნსა. და ნარინ დავითს² ორჯელ დაესხა ქუთათისს⁶ მყოფსა უგრძნეულად, გარნა წყალობითა ლეთისათა ორჯელვე განერა ნარინ¹ და-
10 ვით. და თათართ მიაოზრეს ვკლესიანი და ქვეყანანი და წარვიდენ.

გარნა განდიდდა დიდათ კახაბერი სადუნე ყეინისაგან და მეფეთაგან-
15 ცა და წარიყვანა დიმიტრი, ძე დავითისა, ყეინთა⁷ თანა. და ყეინმან უბოძა მეფობა დიმიტრის სომხთათრ. ქართველთა, ჭერ-კახთა, ჯავახთა, ტაოელთა, თეინიერ სარგის ჯაყელისა, და აკურთხეს მეფედ დიმიტრი, ძე დავითისა.¹⁷⁴

ხოლო განდიდნა სადუნე და უბოძა მეფემან ათაბაკობა, რომელსა ყვან-
და ცოლად ასული ავაგ ათაბაკისა ხვაშაგ. ესე სადუნე კახაბერი იყო ძლიერ-
20 ი, მხნე, ახოვანი, რომელმან ჰკადრა⁸ ყეინსა: „უკეთუ საბრძანებელსა შინა იბოვების⁹ კაცი ესეთი, რომელ შერკინოს, ანუ შედგინოს, ანუ ისარი განა-
სროს¹⁰ [96] ჩემისა ოდენი!“. და არაეინ გამოჩნდა მდარი მისი.

67. და იყო ესე დიმიტრი მეფე, რომელსა უწოდებდენ¹¹ თავდადებულს, მხნე, ახოვანი, ძეინიერი, სამხედროთი სრული, ლეთის მსახური, მოწყალე, მლოცავი, რამეთუ ღამე თვითმლველი¹² ¹⁷⁵ ხელითა თვისითა მისცემდა გლა-
25 ხაცსა საქმაოსა.

ხოლო ჟამსა ამას წარვიდა აბალა ყაენი ეგვიპტეს¹³, სადა ახლდენ ქარ-
თველნი, და ბრძოლასა შინა მიიღეს დიდი სახელოვნება ქართველთა.

ჟამსა ამას მისცეს აწყვერი სარგის¹⁴ და ცნა მისსა ბეჭას. და განდიდ-
და დიდათ სარგის ჯაყელი, სამცხის სპასალარი, და დაიპყრა მან და ძემან
30 მისმან ტაშის-კარიდამ კარნუ-ქალაქამდე. და იყო სარგის ლეთის მსახური ყოვლითავე და მსახურებდა ყაენსა და მორჩილებდა დიმიტრი მეფესა.

ხოლო დიმიტრი მეფე იყო ხელთა შინა სადუნე კახაბერისასა, რომელსა მიუბოძა დმანისი, და იგი განაგებდა ყოველსა საქმესა სამეფოსა. მოიყვანა მეფემან ტრამპონია მეფის ასული ცოლად და შვა მისთანა ბენი¹⁵ დავით
35 და ვახტანგ.

ამათ ჟამთა ნარინ დავით მეფემან იმერეთისამან მრავლისა¹⁶ ორგულე-
ბისათვის¹⁷ შეიპყრა რაჭის ერისთავი კახაბერი და დასწვა თვალნი და ძენი მისნი წარგზავნა კოსტანტინეპოლად¹⁸ და აღხოცა ნათესავი მისი.

ამათ ჟამთა შემოვიდა¹⁹ მრავალი უჯვროება და წინააღმდეგობობა, სჯულ-
40 თა საღმრთოთა შეება, განცხრობა [97] და შლა ეკლესიათა²⁰ განწესებისა;

¹ ნარ ABC. ² თენგუთარ ABC. ³ თენგუთარისანი ABC. ⁴ წელნი—A. ⁵ ორჯელ მოს-
ცა სპანი მრავალნი ყაენმან სადუნსა. და ნარინ-დავითს—A. ⁶ ქუთათის ABC. ⁷ ყეინთათა A-
⁸ კადრა A. ⁹ იბოვების A. ¹⁰ განასროს BC. ¹¹ უწოდებენ A. ¹² თათ მლველი B. ¹³ ეგვიპტეს
BC. ¹⁴ სარგის ABC. ¹⁵ ბენი ABC. ¹⁶ მრავლი A. ¹⁷ ორგულეებისათვის B. ¹⁸ კოსტანტინეპოლად
ABC. ¹⁹ შემოვიდა BC. ²⁰ ეკლესიათა BC.

მეფემან მოყვანა საზნი ცოლი და ეგრეთვე სადუნანა¹. ამისთვის ამო-
ღებდა კათალიკოსი ნიკოლოზ და აწყვერელი, გარნა არავენ უსმენდა, ა-
მისთვის² მოიწია რისხვა ღვთისა და იქმნა საშინელი ძება³, რომელიც
რქვა ეკლესიანი⁴ ღვთისანი, ციხე-ქალაქნი⁵ და ნაშენენი ყოველნი
აღწოხდებოდა⁶ კუმბრი მიწით. და ესეთი ძება⁷ იქნა თვით დღეს
მისასა⁸ ქრისტეს ღვთისა ჩვენისასა.

ეამსა ამას მოკვდა სარგის ჯაყელი. და დაიპყრა ძემან მისმან ბექა
სამცხე.

ხოლო აბალა ყაენმან წარგზავნა სპანი თვისნი⁹ დასაპყრობელად ეგიპ-
ტისა¹⁰ და წარატანა მეფე დიმიტრი და ბექა სპითა მათითა: და იყო მეფე¹¹
ქართველი¹² მეწინავეთ მხედრობისა ურიცხვისა. ხოლო ნისრულთა რუ-
ბაქს^{13 176} მოგება მეფე ეგიპტისა ნასრ¹² სპითა ძლიერითა და იქმნა ბრძოლა
საშინელი და სასტიკი, სადა ბრძოდენ ქართველნი საჯივრველად და მეფე: და
მეღვსა ბრძოლასა შინა მოუკლეს ცხენი. და შესვა აბაშმან¹³ მეფე ცხენსა
ზედა.

და კვალად ევეთნენ და მოსრნეს ქართველთა მხედართმთავარნი ეგიპ-
ტელთანი და აოტნეს. გარნა თათარნი და მანგუ-დემურ, მხედართმძღვანნი
სპარსთა ვერა დაუდგენ ესეითარსა ძლიერსა ბრძოლასა და ივლტოდენ. და
ოდეს იხილეს ესე ქართველთა, ესენიცა გამოჰყვენ უკანით და მივიდენ [98]
აბალა ყაენისა.

ხოლო შემდგომად რამოდენისამე ეამისა ნოვიდა მოღვექე ერთი და
იტყოდა ზიირითა ბრძოლასა მას ეგიპტელთა და სპარსთასა და აქებდა დი-
დათ მეფესა დიმიტრის, ამისთვის მისცა ყენმან მეფესა მრავალი და გამოი-
სტუმრა თბილისადვე.

ეამსა ამას მოკვდა აბალა ყაენი და იქმნა ყაენად ძე¹⁷⁷ მისი ახმად. და
წარვიდა მეფე მისალოცავად მისა ყენობისა და დიდითა¹⁴ პატივითა კვალად
მოვიდა თბილისს¹⁵. და მისცა ასული თვისი¹⁶ რუსუდან მეფემან შვილის-
შვილსა¹⁷⁸ დიდისა ბულასასა, რომლისათვის¹⁷ განრისხნა კათალიკოსი ნი-
კოლოზს და ესეითარისა არაკეთილქცევისათვის მეფისა, რომელი მიდრცა
ყოველითურთ ქცევად საწარმართოდ, ამისთვის ნიკოლოზ დაუტევა ეკლესია³⁰
და აკურთხა კათალიკოზად ჯვარის მტვირთველი თვისი აბრაამ და თვით
წარვიდა უდაბნოდ, სადა მიიცვალა სანეტაროჲ.

ხოლო მეფესა ამას ამხილებდა უსჯულოებასა და სამთა ცოლთა სხმასა
კაცნი კეთილნი და ღვთის მოყვარენი და ეგრეთვე პიმენ სალოსიცა გარეგე-
ლი, გარნა მეფე არა უსმენდა მათ.

ხოლო დიმიტრი მეფესა ესხნეს ძენი ტრაპიზონის მეფის ასულისა თანა
დავით და ვახტანგ და მანუილ და ასული რუსუდან, ხოლო თათრის ასულისა
თანა ბაადურ და იედიგა¹⁸ და ასული ჯიგდა¹⁹, ბექას ასულისა თანა
გიორგი მხოლოდ, ვითარცა [99] მარტო რქა, რომლისაცა აღმატებულება
ქვემოვრ²⁰ ითქმის.

¹ სადუნანა A. ² ამისთვის B. ³ ძება A. ⁴ ეკლესიანი BC. ⁵ ქალაქი BC. ⁶ აწოხ-
დებოდა A. ⁷ აღდგომისა AC. ⁸ თვის A. ⁹ ეგიპტისა B. ¹⁰ ქართველი BC, ქართველითი B.
¹¹ დარუბაქსა ABC. ¹² ნასარ ABC. ¹³ აბაშამ ABC. ¹⁴ დითა A. ¹⁵ თბილის AC. ¹⁶ თვის B.
¹⁷ რომლისათვის B. ¹⁸ იედიგად ABC. ¹⁹ ჯიგდა ABC. ²⁰ ქვემოვრ BC.

ხოლო ოდეს განუღვა არღუნ¹¹ ყაენსა დარუბანდელი, მაშინ მეფეცა მიიწოდა მუნ. დაადგენ¹² ციხესა მოვალ ჟამ და ვერა აღიღეს. უბრძანა ჟაენმან მეფესა აღება მისი. მსწრაფლ მეფემან აღიჭურვა, მიუტანა მსწრაფლ სპითა ქართლისათა, რომლისა ყოველთა უწინარეს აღვიდა კიბისა თავისა რი-
 5 ტი ზეჟას ძე სურამელი და აღიღეს ციხე იგი სიმარჯვითა ქართველთა ნოინთა მითა მითა მითა
 ხოლო ჟამსა ამას იწყო ყაენმან არღუნ სიკვდილი ნოინთა მითა მითა მითა
 კაცთა და აღზარდა ყოველნი ნოინნი. და იხმო ურდოსა ზეჟა მეფე დი მიტრი
 რამეთუ იცოდა მეფემან მისვლასა² თანა მოკლეს მას. მაშინ შეჰკრიბნა³
 დიდებულნი თვისნი, კათალიკოს-ეპისკოპოსნი და დასჯდა დალიქსა ზედა. და
 10 დასხდენ დიდებულნი წესისაებრ მათისა. მაშინ იწყო მეფემან, ღვთისა სახე-
 ლითა, სიტყვასა სათნოსა და მკვერმეთქვესა⁴ და სთქვა: „მიწოდეს ყაენი, ვი-
 ცი: უკეთუ მივიდე, მომკლავს. და უკეთუ არ მივიდე, მოსტყვენავს ქვეყანასა
 ჩვენსა, დაამოხს ეკლესიასა წმინდასა და მოკლეს სჯულსა საღმრთოსა⁵.
 და მე აღვირჩევ. რათა წარვიდე და მოვკლდე⁶ ერისათვის და ქვეყანა⁷ და
 15 სჯული იქმნას⁸ მშვიდობით“. გარნა სიტყვასა ამას ზედა არ თანხმა იქმნენ
 დიდებულნი და აწვედენ, რათა განარინოს თავი თვისი. ხოლო მეფემან
 სთქვა⁹: „მე განვერე და ესეოდენი მოისრენ! მაშინ [100] დავისაგები¹⁰ მე. და
 უმჯობეს არს წარუვალი¹¹ სუფევა, ვიდრე წარმავალისა. აწ უკვე წარვალ.
 უკეთუ დავრჩე, კეთილ. უკეთუ არა — დავსდვა სული ჩემი ერისათვის¹², ვითარ-
 20 ცა დასდვა ქრისტემან ჩემთვის“. მაშინ ერთხმობით ჰრქვეს კრებულთა სამ-
 ლდელითა: „ჩვენ თავდებ გექმნებით ქრისტესთანა, რათა მან შეგინდენეს¹³
 ყოველნი ცოდვანი შენი და გჳს შვილ სასუფეველისა“. მსმენელი ამისი მე-
 ფე მხიარულ იქმნა და დახიზნა ძენი თვისნი¹⁴ და თვით წარვიდა და წარი-
 ტანა აბრაჰამ კათალიკოსი¹⁵, და რა მოვიდა, არაარაჟს გამომძიებელმან¹⁶
 25 ყენიმან შეიპყრა იგი და პატიჰარ ჰყო. და განსჯელმან რომისაჟე საქმისასა
 არა სწადდა სიკვდილი მეფისა, გარნა აეთ განმზრახთაგან იცულებულ იქმნა
 ყენი და უფრო ხუტულ ბულასგან. სტანჯეს მეფე, რომელი იგი თიჰნდა
 ქრისტესთვის და ერისათვის¹⁷ და შემდგომად ეზიარა უბრწუნელსა საიდუმლო-
 სსა ხელითა აბრაჰამ კათალიკოსისათა¹⁸ და წარკვეთეს თავი წელს ქრისტე-
 30 სით 1289, თვეს მარტსა 12, დღესა შაბათსა მარხვისასა. და ამისთვის ეწო-
 და თავდადებულნი.
 ეჟა საკვირველი, რამეთუ მეათე ჟამიდგან¹⁹ დაბნელდა მზე, ვიდრე დას-
 ვლამდე²⁰, რათა სცნან ურწმუნოთა მათ, რამეთუ პატროსან არს წინაშე
 ღვთისა ცხებული უფლისა!
 35 მაშინ იყო²¹ მამასა თანა ძეჲ მეფისა დავით და სწადოდათ სიკვდილი-
 ცა²² მისი ბილწთა მათ. გარნა ითხოვა ყაენისაგან პატივი დავითისი ტიარ
 ნოინმან [101] და მიმადლა მას ყენიმან. და ზრდიდა თვისთა თანა ტიარ
 ნოინი დავითს, ძესა დიმიტრი მეფისასა.
 ხოლო გვამი მეფისა მოიპარეს კათალიკოსმან და მოსე მღვდელმან და
 40 ჰმოვეს მეთევზური¹⁹⁰ ბრძანებითა განგებისათა და მას შთაუღვეს ურემსა და
 წარმოგზავნეს ტფილისს.

¹ დაადგენვენ A. ² მისვლასა A. ³ მკვება A. ⁴ მკვერმეთქვესა B. ⁵ მკვერმეთქვესა C.
⁶ სამლოთსა AC. ⁷ მოკვდე BC. ⁸ ქვეყანა BC. ⁹ იყოს A. ¹⁰ სთვა A. ¹¹ დავისაგები BC.
¹² წარუვალი BC. ¹³ ერისათვის B. ¹⁴ შეგინდენათ BC. ¹⁵ თანი B. ¹⁶ კათალიკოსი B. ¹⁷ გა-
 მომძიებელმან A. ¹⁸ ერისათვის B. ¹⁹ კათალიკოსისათა B. ²⁰ ეამითგან A. ²¹ დასვლადმდე A.
²² იყო—A. ²³ სიკვდილი A.

ხოლო ჟამსა ამას წარმოავლინა ყვინმან ხუტლუ ბულა, მტერი მეფისა დიმიტრისა, რათა გამოართვას შვილი ნარინ¹ დავითს, მეფესა იმპერიისა, და ქმნას მეფედ ქართლს. ხოლო მოვიდა რა ხუტლუ-ბულა ქართლს, ანკნო ნარინ¹ დავითს. და მოვიდა ნარინ¹ დავით ქვიშხეთს, აქედან ქვეყნისკენ ნოინნი და ხუტლუ-ბულა. და მოსცა ძე თვისი² ვახტანგ. წარმოიყვანე ხუტლუ-ბულამ და მიგვარა ყვინსა. და ყვინმან მშენიერებისა თვისისათვის³ შეიყვარა⁴ ვახტანგ დიდათ და მოსცა დაა⁵ თვისი ცოლად ოლჯათ⁶ და საქართველოა⁷ სამეფოდ.

და მოვიდა ვახტანგ თბილისს⁸ და აკურთხეს მეფედ. 181)

და იმეფა დიმიტრიმ თავდადებულმან წელნი 17.

10

68. ამან ვახტანგ დაიპყრა კარნიფორიამ და რუბანდამდე, თვინიერ ბეჟა ჯაყელისა. იყო ვახტანგ ესე კაცი კეთილი და მხნე. ხოლო დავით დიმიტრის ძე, რომელი იზრდებოდა სპარსეთს, მოიწადინა ყვინმან მეფობა მისი, გარნა არა ინებეს ქართველთა ერთგულებითათვის⁹ ვახტანგისა, და მისცეს სხვა და სხვანი მამულნი საქართველოსა შინა [102] და იყო ქართლს. 182)

15

და შემდგომად სამისა წლისა მეფობისა თვისისა მოკვდა ვახტანგ. 183) და რა ესმა სიკვდილი ძისა თვისისა მეუესა¹⁰ იმერეთისასა ნარინ¹ დავითს, დაპძინდა მისთვის და მოკვდა წელს ქრისტესით 1293. და მიიღო მეფობა იმერეთისა ძემან ნარინ¹ დავითისმან, უხუცესმან კოსტანტინე.

ხოლო დავით, დიმიტრი თავდადებულის ძე იყო მხნე საქმესა შინა და დიდისა მსახურებისა და ვაგაკობისა და მხნეობისათვის¹¹, რომელი წარმოაჩინა ბრძოლასა შინა წინაშე ყვინისა. ამისთვის უბოძა მეფობა საქართველო-სა¹² და სრულიად ქართლი. მოვიდა, გჟურთხა მეფედ ტფილისს.

ხოლო ვახტანგ, ძემან ნარინ¹ დავითისამან, იმეფა საქართველოსა ზედა წელნი სამნი.

25

69. ხოლო ამან დავით, დიმიტრი თავდადებულის ძემან დაიპყრა ყოველი ნაქონები მანისა თვისისა¹³, თვინიერ¹⁴ ბეჟა ჯაყელისა. ამან დავითმან შეირთო კვალად ყვინისა¹⁵ დაა ოლჯათ, რომელი აყვანდა ვახტანგ მეფესა, ძესა ნარინ¹ დავითისასა.

ხოლო ჟამსა ამას იყო კაცი ერთი ყაინთავან დიდათ პატიცემული, სახელით ნაეროზ, რომელი დიდათ სდევნიდა ეკლესიათა¹⁶ და სჯულთა ქრისტიანეთისა¹⁷. ამან ნაეროზ წარმოავლინა მხედრობა საქართველოს, რათა ეკლესია¹⁸ ვარნიისა შემუსრონ¹⁹ და მას შინა დებულნი²⁰ ნივთნი მიუტანონ ნაეროზს. გარნა შურ-ავო მას ვარაჩიისა ლუთისმშობელმან [103] და, რა მოვიდოდენ ნაეროზისაგან წარმოვლენილნი, ეცათ მათ მეზი და განგალანა ისინი და დანაშონი უკუნ-იქენ²¹ კვალად ნაეროზისა თანა.

გარნა ჟამსა ამას განგებითა ზენაძთა²² შერისხა ყვინმან უსამართლოებისა მისისათვის²³ და მოსწყვიდა ნაეროზ შვილათ თვისით.

იყო მის ჟამისა ყენი ყაზან მეძიებელი სამართლისა და ჰქონდა მას საბელი ერთი და მას ზედა სხმულნი მრავალნი ეგვანნი. ხოლო წვერი საბლისა

40

¹ ნარ ABC. ² თქნი BC. ³ თქვისათვის B. ⁴ შეიპყრა A. ⁵ დაი BC. ⁶ ოლჯა ABC ⁷ საქართველო B. ⁸ თბილის ABC. ⁹ ერთგულებისათვის B. ¹⁰ მეუესა A. ¹¹ მხნეობისათვის B. ¹² საქართველოსა A. ¹³ თქვისა B. ¹⁴ თვინიერ BC. ¹⁵ ყვინისა BC. ¹⁶ ეკლესიათა B. ¹⁷ ქრისტიანეთისა AC, ქრისტიანთა B. ¹⁸ ეკლესია BC ¹⁹ შეეპყრონ - A. ²⁰ დივებულნი B. ²¹ იქენენ BC. ²² ზენაძა A, ზენაძთა B. ²³ მისისათვის B.

70¹. 185) ხოლო დაჯდა² მეფედ ვახტანგ, ძე დიმიტრისა. ამას მოსტის
ყოველი საქართველოა. არამედ წინა არა აღუდგებოდა ძმასა თვისს, და ვითა
მეფესა, რამეთუ იყო ღვთის მოშიში და არავესა მოშურნე და ყოვლითა
კეთილი. და ოდეს იხილა მეფემან დავით, რომელ არღა მოსცემს³ მისსა
მისსა ოლჯათს [106] თათარნი, ამისთვის მოიყვანა მეფულეთ ასა⁴
და იქორწინა მას ზედა¹⁸⁵.

ამას განსა გამოჩნდენ თურქნი, რომლისა მთავარი იყო აზატ-მოსე. ესე-
ნი სდგომან ზადხულ მათა პარხალისთა და ზამთარ პონტოს, და აოხრებდა
ყოველსა იფერიასა. და შემდგომად მოვიდა ტაოს და მოაოხრნა⁵ და აღწყვი-
ტნა⁶ ყოველნი ვიდრე ძუტუს მწოვრადმდე, ვინადგან⁷ ჩეულუებად⁸ აქუნდა. 10

მსმენელმან ამისმან ბეჟა ჯაყელმან, სამცხის⁷ სპასალარმან, რომელი გამო-
სა ამას დიდად განდიდებულ იყო, შეიკრიბა სპანი თვისნი და მიმართა აზატ-
მოსეს და ეტყოდა სპათა თვისთა ესრეთ: «ერთსჯულნი და ერთ პირნი, ის-
მინეთ, რამეთუ სკიპტრის მპყრობელმან მეფემან დავით, ზედწოდებით აღმა-
შენებელმან, ოდიდგან განასხნა⁹ თურქნი საზღვართაგან საქართველოასა- 15

თა, არღარავის გვიხილავს ამ განისამდე. ხოლო აწ ცოდვათა ჩვენთათვის
გამოჩნდენ და მოსწყვიტეს ტაო⁹. რამეთუ ვინათგან არღარავინ არს მეფე
ჩვენი მღალავებისაგან თათართასა, რომელიცა გვიძლოდა ჩვენ და დავრჩომილ-
ვარდ წარტოდ, არამედ მთავარნიცა საქართველოასანი¹⁰ და ქვეყანა განდგო-
მილ არიან თვის-თვისად. აწ ამისთვის წინებას შეეკრბეთ და შევიწიოთ ღმერ- 20

თი და შურ-ვაგათ მტერთა ქრისტიანეთასა¹¹ ძალითა ჯვარისათა». მაშინ ყო-
ველთა განიხარეს და აღუთქვეს მზა ყოფა. [107] და განყო ბეჟამ სპანი ორად:
ერთთა არწმუნა შეილსა თვისსა სარგისს¹² და მეორეს თვით უძლოდა. და მი-
მართეს ურიცხვთა თათართა ვაშლოვანს მყოფთა მკირითა. ხოლო პირველად
მოუხბა სარგისს¹², და ხუთასთა მხნეთა სარგისისთა ჩამოაგდეს ხუთასნი. და 25

შეიქმნა სასტიკი ბრძოლა, სადა ძველთა მამაბაპურებ ბრძოლა ძლიერად სარ-
გის და მეორე¹² მხრით ბეჟა. და იქით-აქეთ მრავალთა მოწყვედისა შემდგო-
მად აოტნეს თურქნი და მოსწყვიდნეს ძლიერებითა ჯვარისათა და აოტნეს.
და მრავალთა და ურიცხვთა ალაფთა აღმღებელნი მოვიდნენ გამარჯვებულნი
კვალადვე სამცხეს ბეჟა და სპანი მისნი. და აღიდებდენ ყოვლის კეთილის 30

მოქმედსა ღმერთსა. და ამიერიდამ ვერღარა¹⁴ იკადრებდენ თურქნი¹⁵ მოსე-
ლასა¹⁶.

ჟამსა ამას მოკვდა¹⁷ ყაზან-ყაენი და იქმნა ყაენად ხარბად-ყაენი, ძე მი-
სი. ამან ყაენმან ინება შესვლა¹⁸ გილანს და შეკრიბნა სპანი და მიუწოდა მე-
ფესა ვახტანგს და სამცხის სპასალარსა ბეჟას. ხოლო ბეჟა არა წარვიდა, სპა- 35

ნი თავისნი წარუგზავნა. და მეფე ვახტანგ წარვიდა სპითა საქართველოასა-
თა. და რა შეკრბენ, მაშინ განაყო ოთხად ნაწილად სპანი: ერთ კერძ წარავლი-
ნა დიდი სარდალი თვისი ხუტლუ-ბულა და სპანი ბეჟასნი, და¹⁹ მეორეს კერძ—
ჩოფან-ნოინი²⁰ და რომელნიმე სპანი ვახტანგ მეფისანი, და მესამე კერძო— [108]
უსენ-ნოინი და ოვსნი და მეთოხე კერძო თვით ყაენი და მასთან მეფე ვახ- 40

ტანგ. და მათ გილანელთა ცა იწყეს მავრება და მიეტყვენენ. და იქმნა ბრძო-

¹ 70 — A. ² დაჯდა + რა C. ³ მოაოხრა BC. ⁴ აღწყვიტნა A. ⁵ ვინათგან B. ⁶ ჩეულ-
ლებად B. ⁷ სამცხი A. ⁸ განისხნა B. ⁹ მოსწყვიტათ A, მოსწყვიტნათ BC. ¹⁰ საქართველო-
ისანი B. ¹¹ ქრისტიანეთასა A. ¹² სარგის ABC. ¹³ მეორეს B. ¹⁴ ვერღა B. ¹⁵ თურქი ABC.
¹⁶ მოსლვასა AC. ¹⁷ მოკვდა A. ¹⁸ შესვლა A. ¹⁹ და — AB. ²⁰ ჩაფან-ნოინი ABC.

ლა საშინელი და საკვირველი, სადა საკვიროდ მამაცობდა ვახტანგ მეფე, რომელ მამაცობისა მისისათვის განკვირდა ყენი. და შემდგომად დაჰყოვეს ბარკალსა ვახტანგ მეფე. მეორეს მხრით მოჰკლეს უბირველესი საოდალი ხუტლუ-ბუღა და აოტნეს ყენი და უკუნეჰქენენ. დაეწივნენ კვერნეულნი და დიდი ვნება მისცეს სპათა ყენისათა. და უმეტეს ქართველნი და სომეხნი ხოცნენ, ვინათგან დიდათ მამაცობდენ და უკუბრუნდებოდენ და სვითღებ მტერთა; ამისთვის დიდი ვნება მიეცათ ქართველთ, მესხთა. და უკუნეჰქულნი ყენი და სპანი მისნი მოვიდენ უფანს¹.

ხოლო ყენმან დიდათ ბატეცა ვახტანგს და სპათა მისთა უბოძა მრავალნი ნიჭნი და მამაცობისა მისისათვის ღირსი ჯილდო და განუტევა ქართლად. და წარმოვიდა ვახტანგ ნიჭითა დიდითა საქართველოდ.

ხოლო შემდგომად ვახტანგის წარმოსვლისა² მოვიდენ წინააღმდეგომნი ქრისტესნი და ეტყოდენ მეფესა თუ: „რასათვის განუტევე ვახტანგ? უკეთუ არა დაატევებინო მას სარწმუნოება ქრისტესი და არა შემუსრო ეკლესიანი საქართველოდანი, არარაჲ წარგემართების და არცა იქმნების მპყრობელობა შენი“.

ამისთვის წარმოავლინა [109] ყენმან ერთი ნოინი და სპანი მრავალნი, რათა ქართველთა დაატევებინოს სჯული და შემუსროს წმინდანი ეკლესიანი³. წარმოსრული იგი ნოინი⁴ ზოგნი გზასა ზედა ნახქვეანს მეფესა ვახტანგს და აღნობა ესე ყოველნი ნოინმა მან⁵. მსმენელი ამისი მხნე ვახტანგ არა შეშინდა და არცა განდრკა, არამედ განამხენა ყოველნი მასთანა მყოფნი, რათა წარვიდენ და კვალად უკუნ-იქცენ და თვით ყენისა⁶ თანა აღიარონ ქრისტე და მიიღონ გვირგვინი მოწამეობისა. უსწინეს სპათა მისთა და უკუნეჰქენ. და მივიდა¹⁰⁹ ყენისა თანა. განკვირდა⁷ ყენი უკოქცევისა მისსა და უმიწროებასა, აღიარა ქრისტე და ქადაგა მართალი სარწმუნოება. და შემდგომად მრაველთა ტანჯვითა აწამეს ქრისტესთვის და მიიღო გვირგვინი მოწამეობისა. და იმეფა წელნი საშნი.¹⁰⁹

ხოლო შემდგომად რისხვითა ღვთისათა სამხილებელ ექმნა სენი ბოროტი ხარბად-ყენისა, რომელი აიძულებდა ქრისტეანეთა. და მითვე სენითა მოკვდა ხარბად-ყენი; და დაიცვა ღმერთმან ეკლესიანი⁸ აღძვრისაგან ბოროტისა. მოვიდა ნოინი საქართველოდამ და განუტევეს ქართველნი მეფისა ვახტანგისა თანაყოფილნი.

ხოლო იქმნა ყენად⁹ ულჯათ-სულტანი. და ამა ულჯათ-სულტანმა წარმოავლინა ჩოფან¹⁰ ნოინი, რათა დასევს საქართველოსა შინა მეფეჲ. და ჰყვა ბექას ძე დიმიტრი თავდადებულისა მეფისა გიორგი, რომელი [110] უწინარესცა მეფედ ჰყვეს. და წარმოგზავნა ნოინისა თანა, რათა დაუმტკიცონ მეფობა. ჩოფან ნოინმან წარიყვანა გიორგი ყენისა¹¹ თანა,¹² გარნა ყენმან არა მისცა მას მეფობა, ვინათგან დავით იყო უკუშდგარ. და სთხოვა ყენმან დავითს ძე თვისი. და წარმოგზავნა მცირე ყრმა გიორგი. და მოიყვანეს ყენისა თანა. და იყვნენ ბიძა-ძმისწულნი, ორნი გიორგნი ყენთა თანა.

71. ხოლო მოსცა ყენმან მეფობა მცირე გიორგის, დავითის ძესა და უჩინა მზარდულად და მოურნედ გიორგი მეორე, ძე დიმიტრი მეფისა თავდადებულისა. და მოვიდენ ტფილისს.¹²²

¹ უფანა A. ² წამოსვლისა AC. ³ ეკლესიანი BC. ⁴ ნოინი A. ⁵ ნოინმა A. ⁶ ყენისა BC. ⁷ განკვირდა A. ⁸ ეკლესიანი BC. ⁹ ყენათ AC. ¹⁰ ჩოზად ABC. ¹¹ ყენისა BC.



ამასვე წელსა მოკვდა მთავარი სამცხისა ბექა და მეუღლე მისი განახი¹, რომელნიცა იყვნენ ორნივე მეუღლენი საღმრთო-საერთოთი სათნოებითა და მოწყალეობითა აღმატებულნი და საესენი ყოვლითა კეთილითა. და ფეხტეც² ულნი სამნი ძენი: სარგის, ყვარყვარე და შალვა.

ხოლო შემდგომად ამისა მესამესა წელსა მოკვდა³ დავით მეფე წელსა 5 ქრისტესით 1310 და დაუტევა ძე თვისი გიორგი ორის წლისა მეფედ ქმნილი.

ხოლო შემდგომად მოკვდა⁴ ხარბად ყაენი¹³¹ და იქმნა ძე მისი მუსაით ყაენად. ამასთანა წარვიდა გიორგი, ძე მეფისა დიმიტრი თავდადებულისა, რომელი დიდის პატივითა შეიწყნარა ყაენმან და მოსცა ყოველი საქართველოა [111] და ყოველნი მთავარნი საქართველოასანი და ძენი დავით მეფისანი და 10 ძენი ბექასნი: წარმოგზავნა ტფილისს, სადა შეკრბენ ყოველნი დიდნი და მკირენი ივერიელნი და აკურთხეს მეფედ წელს ქრისტესით 1318.¹³⁴

ხოლო გიორგიმ, დავითის ძემან იმეფა წელნი 10.

72. დაჯდა მეფედ გიორგი, ძე დიმიტრი მეფისა თავდადებულისა. და იწყო მთიებმან აღმობრწყინებად და ივერიისა განათლებად, რამეთუ იქმნა 15 ესე კაცი საყვირველი და ღირსი ქებისა და შესამსგავსი უწყინდელთა სახსოვართა მეფეთა ქართველთათა, რომელსა ეწოდებოდა ბრწყინვალე გიორგი.

ამან ბრწყინვალემან გიორგი დაიპყრა ყოველი ივერია: სომხითი, შერკახეთი, ქართლი, მესხი, ტაო, შავ-კლარჯნი და ვიდრე სფერამდე⁴ ზღვამდე. დროსა ამისა⁵ ეკირთებოდნენ ოგსნი საქართველოსა და დაეპყრათ მრავალნი სიმაგრენი. გარნა ამან ბრწყინვალემან სიძნითა თვისითა⁶ განდევნა ისინი და მიუღო სიმაგრენი და შევიდა შინა ოგსეთსა და მოაოხრა⁷ ივინი, და მოიქცა გამარჯვებული და დაამშვიდა ოგსთაგან საქართველოა.

გამსა ამას იქმნა აღრეულება საყენოსა შინა. და მოოგნელმან ჟამისამან გიორგი ბრწყინვალემან განასხნა თურქნი საზღვრით თვისით რომელნიმე გონიერებითა, რომელნიმე [112] ბრძოლითა და ძლიერებითა, და მოსხნა თურქნი სამელობელოთ თვისით⁸.

ხოლო შემდგომად ამისა შემოკრიბნა⁹ ყოველნი ერისთავნი თვისნი რეცა დარბაზობად და ურჩინ ბრძანებისა თვისისანი მოსრნა და დაადგინა მორჩილნი თვისნი და ამით უმეტეს დაიმორჩილნა ქვეყანანი. მაშინ მიუბოძა სარგის ჯაყელსა ათაბაგობა¹⁰ და ამირ-სპასალარობა. და შემოიკრიბნა სპანი თვისნი და წარვიდა და დაიმორჩილნა რანი, შირვანი ვიდრე დარუბანდამდე, ქურთი ლეკითურთ, და მოხარე ყუნა და მოიქცა ტფილისს გამარჯვებულნი.

ხოლო იმერეთს, ვითარცა აღვსწერეთ, შემდგომად ნარინ¹¹ დავითისა მეფისა იყო შლილობა ძმათა შორის მრავალთა წელთა. და ამის გამო განდიდნენ მთავარნი და განმკვიდრნენ¹² ერისთავნი ქვეყნისანი¹³. და ამით იხიზნათა გამო ვერ მეფობდნენ მეფენი იმერეთსა შინა.

ამისმა მხილველმან მეფემან გიორგი ბრწყინვალემან ინება და ეზრახა იმერთა. და მათ პირის მიცემითა წარმოვიდა მეფე სპითა და გარდმოვლო¹³⁵ მთა ლიხისა და მოვიდა იმერეთს და დაიპყრა ყოველნი იმერნი წელს ქრისტესით 1330 და დასხნა ერისთავნი თვისნი. ხოლო ბაგრატ იმერეთის მეფედყოფილსა მისცა საერისთო შორაპანისა და მუნ დაადგინა ერისთავად.

¹ განახია ABC. ² მოკვდა A. ³ მოკვდა A. ⁴ სფერამდე A. სფერამდე + და BC
⁵ ამისა BC. ⁶ თვისით B. ⁷ მოაოხრნა A. ⁸ თვისით BC. ⁹ შემოკრიბნა BC.¹⁰ ათაბაგობა B.
¹¹ ნარ ABC. ¹² განკვიდრნენ ABC. ¹³ ქვეყნისანი AB.

ამისი მხილველნი—დადიანი მამია და გურიელი და სვანთა ერისთავნი და აფხაზეთისა შარვაშიძე—[113] მოერთნენ¹ ნიჭითა დიდითა და მკურნალობაჲ იმერეთისა და ყოველისა გიორგისა².

მერმე შთავიდა ოდიშს და მუნიდამ აფხაზეთს, და მუნტყუარეუნი³ მუნტყუარეუნი⁴ განაგნა და მისცა ცხომისა ერისთაობა ბედიელ-დადიანსა,⁵ მუნტყუარეუნი⁶ ელცა მისი იყო.

უკმოიქცა, შემოვლო გურია და მოვიდა სამცხეს. ხოლო სამცხეს ყოფისა მოკვდა ათაბაგი⁷ სარგის⁸. ხოლო მეფემან მიუბოძა ძესავე მისსა ყვარყვარეს ათაბაგობა, დასხნა ერისთავნი თვისნი სამცხეს და განაგნა საქმენი მუნებურნი, ვითარცა კეთილმან ხუროთმოძღვარმან და შემოიქცა თბილისს მშვიდობით.

მერმე კვალად განიხილნა მთიულთა, კავკასთა შინა მყოფთა უწესობაჲ და საქმენი უჯგრონი. ამისთვის შევიდა მუნ და დაიმორჩილნა კავკასსა შინა მყოფნი და დაუღდა სჯულნი და სამართალნი, რომელი მისცა წიგნითა აღწერილი, რომელიც დღესაც იპოების⁹ ქვეყანასა ჩვენსა¹⁰ აღწერილი წიგნი სამართლისა მისგან, რომელი დაუღდა მათ მთიულთა. და ესრეთ მოიქცა მშვიდობით.

ამათ ქამთა აღდგა ყენი, მპყრობელი აღრაბაგანისა, დაიწყო პყრობად სომხითისა, რანისა და მოვაკანისა. და მოვიდა განჯას, რათა დაიმორჩილოს გიორგი მეფეჲ. მცნობი ამისი მეფეგება სპითა, ეწყო ძლიერად [114] და აოტნა და განაბნია იგი სიძნითა თვისითა. და მოიქცა გამარჯვებული ალაფითა მრავლითა, რომელი შესწირვიდა ღვთისადმი მადლობასა მოწიწებითსა.

ეგრეთვე კვალად საბერძნეთისა სულტანმა⁵ ორხან ინება, რათა დაიპყრას კლარჯეთი. მცნობი ამისი მეფე გიორგი ეწყო სპითა, მისცა ძღვევა ღმერთმან და მოსრნა ურიცხენი⁶ თურქნი. და იელტოდა სულტანი, ხოლო მეფე მმადლობელი ღმერთისა და მხიარული, უკმოიქცა ტფილისს.

ამან დაიმორჩილა ყოველი გიორგია ნიკოფსიდაჲ ვიდრე დარუბანდამდე და მასთანა კავკასნი, რანი, მოვაკანი და სომხითნი, შარვან-შაჲ⁷. და არაიერ იყო წინააღმდეგომ მისა და არცა სადამე იპოებოდა თათარნი.

ხოლო ამა მეფემან შემოპყრიბნა კათალიკოს-ეპისკოპოსნი და წმინდანი ღვთისა, სათნონი მამანი, და განაწესნა ყოველნი კეთილ-წესდებულემა სასულიერონი, და განმართნა მრუდნი და მართალსა შეეწია და ესრეთ კეთილად განაგნა წესნი საეკლესიოთანი.

ხოლო ამას ქამსა შინა მოკვდა დადიანი მამია და მიუბოძა მეფემან დადიანობა ძესა მისსა⁸ გიორგის⁹.

ხოლო მეფესა ამას გიორგის ამისთვის ეწოდა ბრწყინვალე, ვინათგან იყო გვამითა ფრიად შენეირ და მამაკობითა უებრო; მეორედ ამისთვის, ვინათგან იყო ივერთა დაფანტული და სამეფოდ და სამთავროდ დაყოფილი⁹. [115] და ამან სიბრძნე-გონიერებითა და მამაკობითა თვისითა კვალად შემოპყრიბა და დაიმონნა, განაგნა და ალაშენნა ქვეყანანი, სჯული და წესნი სამოქალაქო განაბრწყინევა, ეკლესიანი¹⁰ დარღვეულნი ალაშენნა და ყოველითურთ ქვეყანა ივერიისა განაშენნა და განაბრწყინევა.

¹ მოერთნენ BC. ² გიორგისა A. ³ ათაბაგი A. ⁴ იპოების B. ⁵ სულტანმან A. ⁶ ურიცხენი BC. ⁷ შარვანში ABC. ⁸ თვისსა ABC. ⁹ დაყოფილ ABC. ¹⁰ ეკლესიანი BC.



და მეფობდა კეთილთა მეფობითა ივერიისა ზედა 28 წელი და შემდგომად გარდაიცვალა ტფილისს წელს ქრისტესით 1346.

73. შემდგომად ამისა დაჟდა ძე მისი დავით¹ მეფედ. და შემდგომად კათალიკოს-ეპისკოპოსნი და დიდებულნი ნიკოფსით, სპერით დარჯილსა და აჭურთხეს მეფედ.

ამან დავითმა დაიპყრა ყოველი საბრძანებელი მამისა მისისანი და ჰმატა შენებათა ეკლესიისათა² და ციხე-სიმაგრეთა.

ამის მეფობის ჟამილ დაბნელდა მზე წელს ქრისტესით 1357.

ხოლო ამან დავით მეფემან იმეფა კეთილად დღეთა თვისთა მშვიდობით და ლეთის მსახურებით, და მიიცვალა გეგუსს და დაფლეს გელათს. და იმეფა 10 წელი 14.

74. გამეფდა შემდგომად დავითისა ძე მისი ბაგრატ და შეკრბენ კათალიკოს-ეპისკოპოსნი და დიდებულნი და აჭურთხეს მეფედ ქუთათისს³. ამან დაიპყრა ყოველი ივერია.

ესე იყო მხნე, ახოვანი, ტანითა ძლიერი, შეწიერებითა ჰაეროვანი, 15 მოისარობასა შინა განთქმული ფრიად, საღმრთოთა კაცთა [116] პატივის მცემელი, მშვიდი და მოწყალე.

ამის მეფობაშილ დაბნელდა მზე.

ამას უქჳუდგენ⁴ სვანნი, გარდმოვიდენ და მოსტყვენეს ქუთათისი და მოსწყეს. ჰსენა⁵ რა ესე ბაგრატ მეფემან, მოვიდა ქუთათისს³, მუნ შემოიკრი- 20 ბა სრულიად სპანი ივერიისანი, ჰგრ-კახთა (წარუძღვანა რაქველნი და უბრძანა მისლვა რაქიდამ), დადიანი, გურიელი⁶ და აფხაზნი⁷ და მათთანა სომხითარნი, და უბრძანა მისლვა ოდიშიდამ ეცერსა⁸ ზედა; ხოლო თვით იწინამძღვრა ლეჩხუმელნი⁸ და მასთანა იახლო მესხნი, კლარჯნი და იმერ-ამერნი. და შევიდნენ ესრეთ. მხილველნი⁹ ამა ძალისა სვანნი ეგრ წინა აღუდგენ¹⁰. 25 და სრულიად მოსწყვა, მოსტყვენა სვანეთი და აღიღო ყოველი სიმაგრე და დაიმორჩილნა ყოველნი ნებასა თვისსა¹¹ ზედა.

იტყვიან, ვითარმედ მაშინ იყო სვანთა ერისთავად ვარდანისძე. შეიპყრა იგი მეფემან და პატივარ ჰყო. შემდგომად რაოდენისამე ჟამისა შეიწყნარა იგი და მისცა გურია სპერისთაოდ¹². და სვანთა ერისთავად დასვა გელოვანი. 30 და ესრეთ გამარჯვებული მოვიდა კვალად ქუთათისს³.

ამავე ჟამსა მოერთვა ამბავი მეფესა, რათა თურქთა მოარბიეს სამცხედ. მსწრადღ აღხედრდა მეფედ თორმეტი¹³ ათასითა რჩეულითა მხედრებითა და უკანა შეუდგა მას, გარდავლო მთაჲ ფერსათისა და მესამესა დღესა მიეწია მათ რახსს¹⁴ იქით¹⁵. ეკვეთნეს ძლიერად და იქმნა ბრძოლა [117] ძლიერი. 35 და მოსწყვიდნეს თურქნი ესრეთ. კინილა განერნეს ამბისა მიმთხრობელნი. და ესრეთ დიდითა ალაფითა გამარჯვებული¹⁶ უკმოიქცა სამცხეს.

ვინათგან იქმნა ესე კაცი ყოველსა შინა ძლიერი, ამისთვის იქმნა დიდი მშვიდობა ქვეყანასა მისსა და შენდებოდა ქვეყანანი. გარნა მშვიდობასა ამას შინა მოიწია მომსრველი სენი, ესე იგი ჟამი, ²⁰¹ და მოსრნა ურიცხვნი¹⁷ სულ- 40 ნი და მათ შორის დედოფალიცა ელენა, მეუღლე ბაგრატ მეფისა წელს ქრისტესით 1366.

¹ შემოკრბენ A. ² ეკლესიისათა BC. ³ ქუთათის ABC. ⁴ უკუდგენ AB. ⁵ ჰენა BC.

⁶ დადიან-გურიელი A. ⁷ აფხაზნი A. ⁸ ლეჩხუმელი ABC. ⁹ მხილველი ABC. ¹⁰ წინა აღუდგენ ABC. ¹¹ თვისსა B. ¹² სპერისთოდ A. ¹³ თორმეტითა A. ¹⁴ რახს ABC. ¹⁵ იქით A. ¹⁶ გამარჯვებულნი ABC. ¹⁷ ურიცხვნი BC.

კვალად დაბნელდა მზე ქრისტესით წესს 1372. არამედ ესეოდენი დაბ-
 ნელება მაუწყებელ¹ იყო ქვემო² თქმულთა ბოროტთა საქართველოსა ზედს.
 წელსა³ ქრისტესით 1375 გამოჩნდა კაცი სახელით ლანგთემურ⁴, რო-
 მელმან დაიპყრა ყოველი თურქეთი, ინდოეთი და სპარსეთი. ქვემოთ მისი
 5 ძლიერება მისი, იწყო მეფემან მაგრება ყოვლით სახით ქვემოთ მისი⁵ და
 ამას ჟამსა მოკვდა⁶ დადიანი გიორგი და იქმნა²⁰² დადიანად ვამეყ.²⁰³
 ხოლო ოდეს დაიპყრა ყოველი სპარსეთი თემურმან და წარმოვიდა ბაგ-
 რატსა ზედა, შემოვიდა სომხითს და მოსრნა, მოსწყვიტა⁷. და უკუუდგა
 მეფესა ათაბაგი ბექა და მივიდა თემურისა თანა. ხოლო მეფემან ვერდა იკა-
 10 დრა პირისპირ ბრძოლა და შევიდა თბილისს და განამაგრა იგი სიმრავლითა
 სპისათა [118] და სხვათა საქიროთა მიერ.

მოვიდა ლანგ-თემურ⁸ და მოადგა თბილისს, მეფესა, გარს და შემოზღუდა
 გარემო. ხოლო მეფე თვით და სპანი მისნი ყოველდღივ გამოვიდოდენ სიმა-
 გრით და ძლიერად ებრძოდენ გარემოდგომილთა სპათა თემურისთა; სადა
 15 მოსწყვედდენ მრავალთა და მოიქცეოდენ გამარჯვებულნი, სადა ფრიად გა-
 მოჩნდა სიმაჰაყე ბაგრატ მეფისა და სიმტკიცე მკლავისა მისისა, რომელ ესე-
 ვითარი ბრძოლა განგრძელდა ვიდრე ექვს თვემდე. გარნა ვერ წინა დაუდგა
 სიმცირე სიდიდესა და აღიდეს ქალაქი თბილისისა და შემდგომად ციხე და
 გამოიყვანეს ტყვედ მეფე ბაგრატ და დედოფალი ანნა⁸. და მოსწყედენ მრავ-
 20 ვალნი სულნი. და წარვიდა ლანგ-თემურ⁹ ესრეთ ძლეული, და წარიყვანა
 ტყვედ მეფე, და დედოფალი ტყვედ ჰყო ციხესა შინა თბილისს და დაუდგინა
 მცველნი.

ხოლო მეფეს აიძულებდა, რათა დაუტეოს ქრისტე და მიიღოს ნიჭი დი-
 დი და უკეთუ არა,—ფრიადითა სატანჯველითა მოჰკლას იგი. გარნა მეფე
 25 ეგო მტკიცედ, ვითა შეენის კაცთა უშიშართა.

ამას ჟამსა მოკვდა¹⁰ ათაბაგი ბექა და ნებითა ბაგრატ მეფის ძის გიორ-
 გისათა იქმნა ათაბაგად ძე ბექასი იოანე.

ხოლო მამამან იმერთა ერისთვის აღექსანდრესამან გიორგიმ²⁰⁴ მოინდო-
 მა, რათა იქმნეს მეფედ იმერთა. გარნა ერთგულებისათვის ბაგრატ მეფისა,
 30 არა თანხა¹¹ ექმნა [119] დადიანი. ამისთვის წარვიდა გიორგი სპითა დიდი-
 თა და მიუხთა დადიანსა¹². გარნა ეწყო დადიანი ოდიშართ-ათეხაზითა,¹³ იქმნა
 ბრძოლა დიდი და მოკლეს მეგრელთა¹⁴ მეფე გიორგი, და ივლტოდენ სპანი
 მისნი.

და მოიყვანა დადიანმა ძე ბაგრატ მეფისა გიორგი და მისცა სრულიად
 35 იმერთი.

ხოლო ბაგრატ მეფე ჰყვა თემურს და მრადღე აიძულესდა მამადიან-
 ყოფად. ხოლო ბაგრატ, ვერარაჲსა ლონისა მამოენელმან, აღუთქვა მამადიან-
 ყოფა¹⁵, რათა მით იხსნას თავიკა თვისი და სხვაკა ტყვენი ქრისტეანენი-
 ამისთვის განიხარა თემურ დიდათ და მისცა პატივი დიდი და ადგილი შე-
 40 ლობისა თვისისა. და იქმნა ბაგრატ მამადიან და თემურისა განმზრახ.

ხოლო დღეთა რაოდენთამე შემდგომად რქვა ბაგრატ თემურს: „ვიცან
 სჯული შენი ბრწყინვალედ და არს იგი კეთილ, და ამისთვის მწაღს, რათა

¹ მაუწყებელი B. ² ქვემოთ B. ³ წელს A. ⁴ ლანგთემურ ABC. ⁵ ქვეყანისა A. ⁶ მოკვ-
 და A. ⁷ მოსწყვიტა A. ⁸ ანნაჲ BC. ⁹ ლინგ-თემურ B. ¹⁰ მოკვდა A. ¹¹ თანხა AC.
¹² დადიანს A. ¹³ ავხაზითა A. ¹⁴ მენარგელთა BC. ¹⁵ მამადიან-ყოფად A.



ყო ყოველნი სამეფონი ჩემნი მაჰმედიან. და ამისთვის მომეც ძალი, რათა აღვასრულოა. მხიარულ-ქმნილმან თემურ მისცა სპანი 12 ათასნი და მასთანა ნიჭნი დიდნი და გამოისტუმრა თემურმან ბაგრატ საქართველოდ და მისი ნიჭნი ტყვენი საქართველოასანი¹.

ხოლო ბაგრატ მოვიდა რა მდინარესა არგუსა, აცნობა ძესა თვისსა გიორგის, რათა: „შეიკრიბე სპანი და მზირ-გვექმენ, რათა მოვსწყვიტოთ ესენი, რომელი მოგვყავს სპანი თემურისანი“.

მაშინ იმერეთს მყოფს გიორგის [120] ესმა რა ესე, შემოკრიბნა სპანი იმერთ-ამერთა. ხოლო ბაგრატ მოვიდა და დადგა ხუნანის პირისპირ აღმოსავლეთით კიდესა ბერდუჯისასა, და რიყრაქს მოერტყა გიორგი სპითა საქართველოასათა და² დაუწყო ბრძოლა. ხოლო შინაგან ბრძოლა ბაგრატ, ვითარცა მძინვარე ლომი. და³ მოსრნეს სრულიად, რამეთუ ვერ განერა მიმთხოვბელი ამბვისა. და მოვიდა გამარჯვებული ქართლს, მოადგა ციხესა და ქალაქსა თბილისს და აღიღო იგი მცირესა ხანსა და გამოიყვანა⁴ მეციხეანენი თემურისანი.²⁶⁵

ხოლო ვინათგან უწყოდა ბაგრატმან, რომელ თემურ არა დაუტყვევებს ამა⁵ სირცხვილსა თვისსა⁶, ამისთვის⁷ იწყო მაგრებად ქვეყნისა და დახიზუნად საგანძურთა და დედა-წულთა; ხოლო მან შეიკრიბა ყოველნი სპანი თვისნი და დადგა მართყოფილამ აეჟალამდე.²⁶⁶ მოვიდა თემურ პირისპირ ბაგრატისა, და ბაგრატ გავიდა ყოვლითა ძალითა თვისითა⁸. და იქმნა ბრძოლა სასტიკი; და დილიდამ მზის დასვლამდე იყო საშინელი ბრძოლა, სადა სიმხნეა ბაგრატმან და სპამან მისმან გამოაჩინეს და მრავალნი ჩინებულნი თემურისანი მოსწყვიდეს და კინიდადა მიზდრიქს თემურ. გარნა სიმრავლისა გამო სძლიეს ბაგრატს და ივლტოდენ ივერიელნი. გარნა ცოცხალნი ვერცნი დაინარჩუნეს თემურისთა.²⁶⁷

მაშინ თემურ შემუსრნა მცხეთა და სხვანი ეკლესიანი [121] და ციხენი ქართლისანი და სომხითისანი და მოსწყვნა⁹ მრავალნი, რომელიც დღესაც მჩენარებს ქებათახევის ეკლესიისა¹⁰ იატაკნი.²⁶⁸

უკუნეიქა თემურ და მივიდა დალისტანსა შინა და დაიმორჩილა იაინი, და მიერ-დლითგან არიან დალისტენლნი¹¹ მაჰმადიანს სჯულსა ზედა. და მიერ წარვიდა თემურ სპარსეთადვე.

ხოლო ბაგრატ იწყო კვალად შენებად ქართლ-სომხითისა, თემურისაგან მოხორცულთა.

და შემდგომად გარდაიცვალა დიდი ბაგრატ მეფე წელს ქრისტესით 1295. ამისთვის ეწოდა ამას დიდი ბაგრატ მეფე, რომელ იყო ძლიერი, მხნე, ახოვანი. ყოველთა შეპირისპირეთა მაბრძოლთა თვისთა სძლო, თვინიერ ლანგთემურისა¹², და იგიცა სიმრავლისა გამო; ხოლო მეორე ესე, რომელ არა დამორჩილდა მძლავრსა; მესამედ, იყვნენ სხვანიც ბაგრატ მეფენი, გარნა არა მსგავსნი ამისნი.

და იმეთა წელნი 35.

75. შემდგომად ბაგრატისა იქმნა ძე მისი გიორგი მეფედ. შემოკრიბნენ კათალიკოს-ეპისკოპოსნი და აკურთხეს მეფედ.

¹ საქართველოსანი BC. ² და — AC. ³ და — A. ⁴ გამოიყვანა A. ⁵ ამას A ⁶ თვისსა B. ⁷ ამისთვის B. ⁸ თვისთა B. ⁹ მოსწყვნა BC. ¹⁰ ეკლესიისა BC. ¹¹ დალისტანელნი AC ¹² ლანგთემურისა ABC.

მცხეთას. ამან უმეტეს გიორგისა იწყო ოხრება¹ და კირთება მამადიდონთა და მრავალთა მათთა შეკრებულთა დიდ-დიდთა² ლაშკართა სძლო. ამისთვის, სულ-
ლთა მათთა შემწეობისათვის, სულთანმან მუსა, ზემოსხენებულის ბაიბექს, ძეს
ძემან, წარმოგზავნა ლაშკარნი კოსტანტინეს მეფესა ზედა. და შეიქმნა³ ორგანი-
5 თვისითა და შეიქმნა [127] საშინელნი ბრძოლანი, სადა მოსწყვედნენ ორგანი-
თვე უმრავლესნი და უმეტეს თურქნი. მაშინ მეფე სიფიციბითა გულისათა შე-
ვიდა შინაგან რახმსა და მოსწყვედდა სიმრავლესა უშიშრად⁴. გარნა მოიკლა
მეფე ბრძოლასა მას შინა წელს ქრისტესით 1414. და უკუნძქვენ⁵ სპანი კოს-
ტანტინესანი. და შემდგომად ვერ უძლეს დგომად თურქთა საქართველოსა
10 შინა და წარვიდენ.

77. შემდგომად კოსტანტინესა დაჯდა ძმისწული მისი და ძე გიორგი მე-
ფისა ალექსანდრე. ამან მოიღო გვაში კოსტანტინესი და დაფლეს ვარძიას.
ამას ჟამსა აღილაშკრა მამია დანდიანმა და წარვიდა აფხაზეთს, რათა
დაიპყრას აფხაზეთი თვისდად. გარნა ეწყო დადიანსა შარვაშიძე და სპანი
15 აფხაზეთანი. მოკლეს დადიანი მამია და იგლტოდენ სპანი მისნი.

ესე არა სათნოდ აღუჩნდა მეფესა ალექსანდრეს, რათა დადიანი დაიპ-
ყრობს თვისდად აფხაზეთსა. ამისთვის წარმოემართა ოდიშად დადიანსა ზედა,
გარნა მოეგება წინა ძე მამია დადიანისა ლიპარიტ და ამისთვის მიუტევა მას
შეცოდება მამისა თვისისა და ლიპარიტ კვალად აღიყვანა პატივსა მამისა
20 თვისისასა.

მერმეთ წარვიდა მეფე აფხაზეთს და წარიტანა დადიანი ლიპარიტ და
დაიმორჩილნა აფხაზნი, ვითარცა სხვამან მეფემან.²¹⁵ მუნით [128]. მოქცეული
მოვიდა ქუთათისს⁵ და ეკურთხა მეფედ. გარნა არა მოვიდა ათაბაკი, ვინათგან
მზებობდა თათართა. ამისთვის მეფემან დასვა იმერეთს ერისთავი და დაამ-
25 შვიდა ამით. და თვით წარვიდა სპითა იმერეთისათა, სადა შეიკრიბნა სპანი
საქართველო-შერ-კახისა და სომხითარნი და წარვიდა ათაბაკსა ზედა. მცნობ-
მან ათაბაკმან და არამწადნელმან მორჩილებისამან შეიკრიბნა⁶ სპანი თვისნი
და გარემონი⁷ მისნი და ეწყო მეფეს კობტის თავს. და შემდგომად ძლიერისა
ბრძოლისა გაემარჯვა მეფეს. და შეიპყრეს თვით ათაბაკი იოანე და მოართვეს
30 მეფეს.²¹⁶ ხოლო მეფემან პატიმარ-ჰყო და შემდგომად რამოდენისამე⁸ ჟამისა
მიუტევა შეცოდება თვისი, დაადიკა ერთგულესასა ზედა, განუტევა და კვა-
ლად აღიყვანა ათაბაკობისა პატივსა ზედა, ვინათგან იყო მოწყალებ დიდი და
შემცოდეთა მიმტევებელი. განაგნა იქაურნი საქმენი და მოვიდა ტბილისს.

ხოლო ვინათგან დაამშვიდნა ყოველნი თვისნი⁹ ქვეყანანი, მაშინ¹⁰ შე-
მოჰკრიბნა კათალიკოზ-გმისკოპოსნი და მთავარნი და დიდებულნი და განი-
35 ზრახა მათ შორის, რათა აღაშენოს კათოლიკე ეკლესია¹¹ და სხვანიცა.²¹⁷ მა-
შინ მხიარულ-ქმნილნი დაემოწნენ ყოველნი და განაწესეს ყოველსა საბრძანე-
ბელსა მისსა ზედა თითოსა გლეხსა ერთსა კომლსა ზედა სამი კირმანეული,
რომელ არს ექვსი შაური აწინდელი.²¹⁸ [129] და მოჰკრებდნიან ამას წლითი-
40 წლად. და იწყო ამით შენება მცხეთისა, რუისისა და სხვათა. და მოეცა
ლეთისაგან 15 წელსა მშვიდობა და შეასრულნა ესენი.²¹⁹

¹ ოხრებად A. ² დიდთა A. ³ უშიშად BC. ⁴ იქვენ B, იქვენს C. ⁵ ქუთათის ABC.
⁶ შეიკრიბა C. ⁷ გარემონიცა B. ⁸ რამოდენისა ა. ⁹ თვისნი B. ¹⁰ მაშინ A. ¹¹ ეკლესია BC.

ამას მოსცემდა¹ ხარკსა განძელ-შარვანელნი. და იმედულნი სპარსთაგან
განუდგენ განძელნი და არლა მოსცეს² ხარკი. და ამისთვის წარვიდა და დაი-
მორჩილნა იგინი. და შეშინებულთა დარუბანდელთაცა მოართვეს მრავალქვე-
ძღვენნი. და ესრეთ გამარჯვებული უკმოიქცა ტფილისადვე.

ესე მეფე იყო მხნე, ახოვანი და ამასთანა მოწყალე დიდი ქვეყნთა: ირანისა,
ომოლთა და მიმტყეველი შემცოდეთა. და ჰქონდა სვანთა მრავალნი კე-
თილნი სათნოებანი. და ამისთვის წარუმართა ღმერთმან დღეთა თვისთა.

ესე მეფე ალექსანდრე მოვიდა ყოველსა სამეფოსა თვისსა ესრეთ: ზამ-
თარ იყოფებოდა³ იმერეთს, ზაფხულს—სამცხეს, კლარჯეთს და თრიალეთს,
შემოდგომა-გაზაფხულს—სომხეთს, ქართლს და შერ-კახეთს; და იყო შეება-ნა-10
დირობა-ნადიმობასა⁴ შინა⁵ და უმეტეს განგებასა ქვეყანისასა.

არამედ ამისა შემდგომად მოკვდა მეფე ალექსანდრე წელს ქრისტესით
1442. და იმეფა წელნი 28.

78. და შემდგომად ალექსანდრესა მეფე იქმნა ძე მისი ვახტანგ. ესე
ეკურთხა ჩვეულებისაიერ მცხეთას. ესე იყო [130] ძლიერი ტანითა და ახოვანი 15
ხოლო შემართებელი საქმისა, მრისხანე და მოწყალეთა, და ამასთანა ჰქონდა
შვენიერება საკმაო.

ამას ეამსა გამოჩნდა სპარსეთს კაცი სახელით ჯაან-შაჰ⁶ და განძლიერ-
და ფრიად და სწოდოდა დაპყრობა ყაინობისა. ესე წარმოემართა სპითა
ურციხეთა და მოვიდა ახალციხეს და მოაოხრა, და ციხესა ებრძოდა ძლიე- 20
რად. ⁷ ამისმა მსპენელმან მეფემან ვახტანგ შეიკრიბნა მხნენი საანი იმერთ-
ამერთა, ჰერ-კახთა და სომხთართა და მოვიდა ახალციხეს, სადა შემოერთ-
დენ მესხნი. და ეწყო⁸ ჯაან-შაჰს. ⁹ და იქმნა ბრძოლა საშინელი დილით ვიდრე
ღამემდე ¹⁰. და მოსწყდენ მრავალნი ორთავე კერძოთ, და ვერა რომელმან სძლეს.
და გაჟარნეს სილაშემან. გარნა მას ღამესა უგარჯულად წარვიდა ჯაან-შაჰს¹¹ 25
ღამით და გაიპარა. მცნობმან მეფემ იწადა უკანა დევნა, გარნა დიდებულნი
აყენებდენ მეფესა. და ესრეთ მმადლობელი ღვთისა მოიქცა გამარჯვებული.
გარდაიცვალა მეფე ესე ვახტანგ წელს ქრისტესით 1445 და დაფლეს
ბანას. და არა დაშთა არცა ძე და არცა ასული. და იმეფა ამან წელნი 3.

79. იქმნა მეფედ ძმა ვახტანგისა და ძე ალექსანდრე მეფისა გიორგი. 30
შემოკრბენ სამღვდელთა-საერონი და აკურთხეს მეფედ.

ესე იყო სიკეთითა სრული, ხოლო მსახურა [131] უბედობამან ¹² და ამის
დროს განსქდა სამეფო ივერიისა, ექვე იგი გიორგიისა, სამ სამეფოდ და ხუთ
სამთავროდ.

ამის ეამშიდ გამოვიდენ შავის ზღვით კატარღანი 50, სავსენი სპითა სულ- 35
თან შურადისა, და მოაოხრეს საერისთო ცხომისა და აყუხაზეთი, და დააქციეს
ცხომი და წარვიდენ.

ამის ეამშიდ გარდაიცვალა ათაბაგი აღბულა, რომელი იყო კაცი ღირს-
სახსოვარი, რომელმან დაუდგა სამართლის წიგნი მესხთა, რომელიც დღეს
არის და უწოდებენ აღბულას სამართლის წიგნსა. ხოლო მიიღო ნებითა მე- 40
ფისათა ათაბაგობა¹³ ყვარყვარემ.

ხოლო ეამსა ამას ქრისტეანეთს ცოდვათათვის განრისხნა ღმერთი და
სულტანმან აღიღო კოსტანტინეპოლი¹⁴ ქრისტესით 1453.

¹ მოსცემდა A. ² მოსცეს A. ³ ქურთითა BC. ⁴ იყოფებოდა A. ⁵ ნადიმობასა AB.
⁶ ჯაან-შაჰ ABC. ⁷ უწყო A. ⁸ ჯანშას ABC. ⁹ ღამემდღე A. ¹⁰ ჯანშა ABC. ¹¹ უბედობან A.
¹² ათაბაგობა BC. ¹³ კოსტანტინოპოლი ABC.

წელსა ქრისტესით 1462 ძემან დიმიტრი იმერთა ერისთვისამან თვით იმერთა ერისთავმან ბაგრატ იწყო მეფედ ყოფნა იმერთა ზედა. ესეა ესე გიორგი მეფესა და შესწუხნა და წეიკრიბა სპანი ქართლ-სომხეთისა და კახეთისა და მოვიდა იმერთს. გარნა ათაბაგი, დადიანი, ~~გურჯისტანისა და~~ შიძე და სვანთ ერისთავი არცა რომელსა მწე ექმნენ, ვინათგან საქმითა ამით მოელოდენ განთავისუფლებასა.

ხოლო გიორგი მეფე და ბაგრატ ეწყენენ¹ ურთიერთას ჩიხორს და დიდითა [132] ბრძოლითა მოსწყდენ იმერ-ამერნი. და შემდგომად იძლია მეფე გიორგი და ივლტოდა ქართლს.

10 მაშინ ბაგრატ დაიპყრა ყოველი იმერეთი და იკურთხა მეფედ.

ხოლო მთავარნი ზემოხსენებულნი განთავისუფლდენ და იპყრობდენ თვისთა სამთავროთა თავისუფლად.

წარმოემართა მეფე გიორგი სპითა, რათა დაიპყრას საათაბაგო² და განაძოს ყვარყვარე, და დადგა თანავარს³. მაშინ შემოუჩინეს მოლაღატენი მეფესა გიორგის, რათა მოჰქლან იგი. გარნა არა დაირწმუნა მეფემან საქმე ესე. მაშინ იოთამ⁴ ზედგინიძემან, მხურვალეებისა ერთგულეებისა გამო, ჰრქვა⁵ მეფესა: „შენ თავსა ნუ მოიკლავ, ხოლო მე დაეწვები საგებელსა შინა შენსა. და უკეთუ ნაცვლად შენსა მოჰქლან, მაშინ განმართლდების თქმული ესე და განამკაცრე თავი შენი, ხოლო ძეთა ჩემთა ნუ დაივიწყებ“. ესე ყოველი ესრეთ ყვეს და მოჰქლეს იოთამ. გარნა მეფემან შეიპყრა⁶ ყოველნი იგი განმზრახნი მკვლელობისა⁷ თვისისანი და მოსწყერტნა ყოველნი.

გარნა შოთსა და ძიებასა ამას შინა დაესხა ყვარყვარე ათაბაგი თავს მეფესა და აოტნა სპანი მეფისანი, შეიპყრა თვით⁸ მეფე გიორგი და წარიყვანა სამცხეს და მუნ ჰყო პატიმრად პატივითა დიდითა.

25 ამისა შემდგომად მოკედა ათაბაგი⁹ ყვარყვარე²²² და იქმნა ათაბაგად ძე მისი ბაადურ.

ხოლო იხილა რა ბაგრატ იმერთა მეფემან ცალიერი [133] ქართლი, გარდვიდა²²³, დაიპყრა. და დაეითმან, დაიპყრა ჰერ-კახეთი და იწოდა კახთა მეფედ.

30 ამისმან მაილველმან ბაადურ ათაბაგმან იგულისხმა¹⁰ და ეზრახა¹¹ ჰყრობილს მეფეს გიორგის, უკეთუ არა მოიხსენებს ძვირსა, შემთხვეულსა მაშისა თვისისაგან, განუტყევეს. ამას ზედა არწმუნა მეფემან, და განუტყევა, და თვითსა სპითა თვისითა¹² თანა ჰყვებოდა¹³ ბაადურ. და გიორგიმ დაიპყრა ყოველი სომხითი და ქართლი (და ბაგრატ წარვიდა იმერეთს), ეგრეთვე დაიპყრა

35 ჰერ-კახნი. და დავით წარვიდა დიდოეთს. და ესრეთ რა შეეწია მეფესა და დაიპყრა გიორგი მეფემან სომხითი და საქართველო და ჰერ-კახნი, ბაადურ წარვიდა სამცხეს.

ხოლო გიორგი მეფე მწუხარებდა დიდათ განხეთქისათვის სამეფოსა თვისისა¹⁴ და ეძებდა ქამსა მარჯვესა, რათა კვალად შეაერთოს. გარნა ვერ¹⁵ მმოენელმან ჟამისამან ამა მწუხარებასა შინა მიიცივალა წელს ქრისტესით 1469 და დაჯლეს მცხეთას. და იმეფა წელნი 24.

¹ ეწყენენ BC. ² საათაბაგო A. ³ თანავარს ABC. ⁴ იოთა ABC. ⁵ ჰრქვა ABC. ⁶ შეიპყრა A. ⁷ მკვლელობისა BC. ⁸ თუო B. ⁹ ათაბაგი BC. ¹⁰ იგულხმა ABC. ¹¹ ისახრა A. ¹² თვისითა B. ¹³ ყვებოდა A. ¹⁴ თვისისა B.

[წიგნი II]

[წიგნის ბმვა ობა]

ხოლო ამით¹ შემდგომთა მეფეთა ქმნულებასა ვიწყებ განკერძოებით აღწერასა, ვინათგან იქმნა განხეთქილებანი და საშეფოთა კერძობანი.²²⁶⁾

5 არიან ამას შინა რომელნიმე ქორონიკონები მეფეთა გამეფებისა თუ სიკვდილისა წინა-უკმო და აღრეულ, გარნა მიზეზნი ამისნი იხილეთ მკითხველთა სრულსა ქართველთ ცხოვრებასა შინა. და უკეთუ წინა-უკმო არს დაწერილ ქორონიკონები, გარნა რიცხვნი არს შემცთარ არიან და ნამდვილ ქეშმარიტებენ.²²⁶⁾

10 ნიკოლაჲ დადიანოვი პირველი

თ ა ვ ი 7

აღწერა სპარსთმელოვას²²⁷⁾ შემოკლებულად ჩემ მიერ

მტკვარი გამოდის კალას, ყალნუ-შთას; სამცხეს, ქართლს, ჰერეთს², რანს განელის, შორის მოვაციანს მიერთვის რახს, ჯავათს, და სალიანს ქვეით³
15 ერთვის კასპიის ზღვას.

ბერდუჯის მდინარე არს საზღვარი ქართლისა, გამოსდის მთასა აბოკისასა და სდის აღმოსავალით ჭოქჯანა⁴დუ⁵. მერმე მოიქცევის [136] და სდის ჩრდილოთ კერძო და მიერთვის ქცია მდინარესა.

ახატი და სანაინი⁶ არს აღშენებული ქართველთ მეფისაგან, გუნბათიანი,
20 დიდშენი ეკლესიანი, ხოლო სომეხნი იტყვიან სომეხთ მეფეთაგან აღშენებასა. ამის ზემოთ არს ეკლესია⁶ ქობერი⁷. ა. ესენი უპყრიესთ აწყყოსა ღამსა სომეხთა.

ბერდუჯის მდინარესა ზედა არს ზემოთ, მაღალსა კლდესა ზედა, ქვანი მრავალნი, და არიან ძველითა წიგნებითა საკესენი, გარნა მიუახლებელი არს კაცთაგან სიმაღლისა გამო კლდისაგან. დასავლით ამისა არს ციხე ლორისა.

25

აღწერა სომხითისა

ახატს⁷ ქვეით არს ხეობა ჭოქჯანისა⁸ და ამის ქვემოთ არს ჩრდილოთ ეკლესია⁶ აგარაკისა. ამას შინა⁹ დასვა გორგასლან ეპისკოპოსი, შემდგომად იქმნა მიტროპოლიტი; ამისა¹⁰ სამწყესო იყო ხუნანი, გარდაბანი და ბერდუ-

¹ მათ A. ² შერეთს AB. ³ ქვეითს A, ქემით B, ქემით C. ⁴ ჭოქჯანაშდუ ABC. ⁵ სა-
ნონოი ABC. ⁶ ეკლესია BC. ⁷ ახატას ABC. ⁸ ჭოქჯანისა ABC. ⁹ შ-დ A. ¹⁰ ამის DC.

ჯის მდინარე. აწ ეწოდების ეკლესიასა ¹ ამას აბტალა. აბტალის აღმოსავლეთ
არს ბერდუჯის მთასა შინა ორი მონასტერი: ერთი ხელსა ¹კუუიან-ყოფს, ხო-
ლო მეორესა შინა გამოსდის წყარო, რომელი მიიღებს ბრაზიან-ცოფიან-კებ-
ნილი, მსწრაფლ განკურნებს ². ²¹⁸

ქართული
წიგნების

ხოგორნიის ³ ხეობაზედ არს ეკლესია ⁴ გუნბათიანი, ხოლო ⁵ ფეშტა-
მცირე.
ხოლო შულავერის [136] ხეობა არს ლეღვარის ⁶ შთის წაკვრით იმიერ
და ამიერ. შულავერის სამხრით კერძო არს გორულას ხევი, რომელი ეყრების
შულავერს. და ამას ზეით არის ⁷ მცირე ციხე ოფრეთი. ტალავრის ხევზედ
არის ჰაბალა ⁸-ციხე. ამ ჰაბალას ჩრდილოთ კერძო ქციის კბოდეზედ ⁹ არს 10
არქეანი, სადა არიან ღიღნი ნაშენებნი. ამას ეწოდა გაჩიანი. ²²⁰ სარკინეთის
ხევის ითხრების მეტალი რკინისა და სპილენძისა და იზოების მცირე ლავერ-
დისა.

ფოლადურის მდინარესა ზედა არს ეკლესია ⁴ ბოლნისისა უგუმბათო,
რომელი აღაშენა 29 მეფემან ფარსმან ⁹ და გორგასლან დასვა ¹⁰ ეპისკოპოზი. 15
წულდრულაშენს ¹¹ არს ეკლესია ⁴ გუმბათიანი, კეთილ-ნაშენი ფრიად. ამას
ზეით - ციხე ბერდიკისა. ფოლადურის ¹² ხევის ზეით არს მონასტერი ჰუჯაბისა ¹³
გუმბათიანი.

არამედ ამ ადგილთა — დებუდიამ ¹⁴ ბოლნისის ¹⁵ დასავლით მცირე მთა-
მდე და ქციის მდინარიდამ ლეღვარ ¹⁶-ლოქის მთამდე — უწოდებენ აწ სომ- 20
ბითსა, ხოლო ძველად არს საერისთო ხუნანისა.

აღწერა ტაშირისა

აქა მცხოვრებნი არიან სარწმუნოებით სომეხნი, ხოლო [137] ქართე-
ლნი მცირედ. ლორეს ზეით და ლოქის სამხრით ვიდრე დებუდიამდე ¹⁷ და არ-
ჯანის მთამდე ეწოდების ტაშირი. არა არს ტყე და არცა ხე. აქა მისხანს
ითხრების მეტალი ²²⁰ სპილენძისა და ქვა წითელი.

25

აღწერა აბოცისა ანუ ყაიყულისა

აქა ითხრების თეთრი ქვა, მსვესი მარმარილოსა. პალაკაციოს და აბოცს
შორის არს მთა აღბაბასი და იგი მთა არს საზღვარი ქართლისა და ყარსისა
ვოდრე თეთრ-ციხემდე და ტბამდე ტაშალანისა.

ხოლო აბოცი ათხრებული აღაშენა 90 მეფემან ვახტანგ, სჯულითა
იყენენ ¹⁸ სომეხნი და ტყვე-ჰყო შაჰ-ნადირ. 30

აღწერა დმანისის ²³¹ ხევისა

მაშავერის მდინარე გამოდის კერქუთის მთასა და მიდის აღმოსავლეთით
და ჩასდის დმანისის ხეობას, შვერთვის ქციას ნახიდურის ბოლოს. კერქუთის
მთას ¹⁹ შინა არს უდაბნო კლდესა შინა გამოკვეთილი და ეკლესია ²⁰-სენაკნი

¹ ეკლესიასა BC. ² კურნებასა A. ³ ბოქიონის ABC. ⁴ ეკლესია BC. ⁵ ლეღვა-
რის ABC. ⁶ არს A. ⁷ ჰალა A. ⁸ კბოდეზედ ABC. ⁹ ფარსმან AC. ¹⁰ დასვა AC. ¹¹ ქულდრე-
ლაშენს ABC. ¹² ფოლადურს ABC. ¹³ ლუჯაბისა AB. ¹⁴ დებუდიამ ABC. ¹⁵ ბოლნის ABC.
¹⁶ ლეღვარს ABC. ¹⁷ დებუდიამ ABC. ¹⁸ იყენენ B. ¹⁹ მთას A. ²⁰ ეკლესია B.



ამას ქვემოთ ¹ არს ციხე ორბეთისა, აწ წოდებული სამშვილდედ, რომელი ალაშენა ქართლოს, და პირველმან მეფემან ფარნავაზ ² ჰყო საერისთაოდ და არს ციხესა ამას შინა ეკლესია ³ გუმბათიანი, რომელი ალაშენა მან მირდატ. ამის ძირს, ქუთის პირს არს მონასტერი მცირე. მცირე წყლის გამოსადინს არს ნადარბაზევი, თამარ მეფისა სასახლე. ²³⁶⁾ 5

ხოლო ნაჯბადინს ⁴ ქვეით არს ხუნანი, რომელი ალაშენა, ციხე და ქალაქი, ქართლოს; პირველმან ⁵ მეფემან ფარნავაზ ⁶ ყო ⁷ საერისთაოდ და მოხრდა მურვან ყრუსაგან, აქა ალაშენა 89 მეფემან როსტომ ხიდი ქვეტყირისა დიდშენი.

აღწერა ალგეთის მდინარისა

ალგეთის მდინარე გამოსდის კლდეკარს და შვერთვის ჩრდილოთ კერძო ხუნანისა მტკვარს. კლდეკარის ციხე ალაშენა ლიპარიტ ბაღვაშანი ⁸. მეფის ხვის ქვემოთ არს მანგლისის ეკლესია ⁹ გუმბათიანი, რომელი ალაშენა დიდმან [141] კოსტანტინე კვისარმან მირიან მეფის დროს და დაასვენა ფერხის ფიცარი უფლისა. აქა დასვა გორგასალმან ¹⁰ ეპისკოპოსი, მწვევსი ალგეთისა. სამხრით ეკლესიასა ¹¹ ამას შინა გუმბათსა არს დახატული მაწმად ლომსა ზედა მჯდომარე ამისთვის, რათა არა ¹² შემუსრონ მაჰმედიანთა ¹³ და არცა არაოდეს შემუსრვილ არს. პატვიანს ქუსვით ვაქესა არს ლოდი მდებარე და უკეთუ გვალვასა გადააბრუნო, იქმნების უწყემრობა. ²³⁷⁾ 15

გულარეხს ¹⁴ არს მონასტერი უგუმბათო, ზის წინამძღვარი. ტბისის უკან ჩრდილოთ კერძო არს ციხე ბირთვისი. ჩხიკუთის ¹⁵ სამხრით არს ეკლესია ¹⁶, სამება, წმინდის გიორგის. ზრბითის ¹⁷ ხევზედ, მაღალ კლდეზედ არს ეკლესია ორბეთი. ხოლო სადა ერთვის ალგეთს ხევი ესე, მუნ არს ციხე ფარცხისი ¹⁸. 20

კიკეთს ქუსვით ხევსა შინა არს მონასტერი კაბენისა გუმბათიანი, თამარ მეფისაგან აღშენებული, რომელი ყოფილა დედათ მონასტერად. სამხრით ამისა არს ციხე აზუელასი ¹⁹. ამ ციხის სამხრით არს სასახლე მეფისა კოგორი, რომელი ალაშენა 89 მეფემან როსტომ ზაფხულისათვის, ხოლო უმეტეს განაშენა 91 მეფემან გიორგიმ და 94 მეფემან ვახტანგ. ესე კოგორი არს სომხითისაჲ. ²³⁸⁾ კუმისს ²⁰ არს დაბა დიდი. კუმისის ²¹ [142] აღმოსავლით მტკვრისა არს ეკლესია ²² წმინდისა გიორგისა სასწაულთმოქმედი. აქა მტკვრის კიდებედ არს ქალა ყურყუთა ²³, აწ სონღალულად ²⁴ წოდებული. 25 30

აღწერა სკვირეთის მდინარისა

სკვირეთის მდინარე, რომელსა აწ ეწოდების ვერე, გამოდის დიდგორის მთას, მოსდის აღმოსავლეთად და შვერთვის მტკვარს თბილისს. ლასტის ციხეს ქვეით არს სამხრით მონასტერი ყოვლად წმინდისა, გუმბათიანი, ბეთანია, მაგარსა ²⁵ ადგილსა თამარ მეფისაგან აღშენებული. ახალდაბისა და უძოს ხეობაშიდ არს წყარო შვენიერი, და ციებითა გაყვითლებულმან მით დაიბანოს პირი და სეას, მყისვე განკურნებს. 35

¹ ქვემო ABC. ² ფარნავაზ BC. ³ ეკლესია BC. ⁴ კიკვილი ABC. ⁵ ნაჯბადინს A, ნაჯბადინს B, ნაჯბადინს C. ⁶ პირველმან+ და პირველმან BC. ⁷ იყო B, ჰყო A. ⁸ ბალი-უშანი ABC. ⁹ გორგასალმან A. ¹⁰ ეკლესიასა BC. ¹¹ არა—A. ¹² მაჰმედიანთა AC, მაჰმედი-ანთან B. ¹³ გულარეხს ABC. ¹⁴ ჩხიკეთის ABC. ¹⁵ ზრბითის ABC. ¹⁶ ფარცხისა ABC. ¹⁷ აზუელისა ABC. ¹⁸ კუმის ABC. ¹⁹ კუმისს ABC. ²⁰ ყურყუთა ABC. ²¹ სონღალულად ABC. ²² მაგარს AC.



ამის გარდაბანი ამისთვის ეწოდების, ვინათჳან ქართლოსის ქესა გარდა-
ბანოსს¹ მისცა წილად დედამან მისმან. ხოლო საზღვარი გაჩიანისა და
გაჩიანისა არს ესე: აღმოსავლეთით მტკვარი და ხუნანის გამართებით აღმო-
5 სავლეთით ბერდუჯის² მცირე მთა; სამხრით შულავერისა, კაპალისა და
ბოლნისისა გორები; ჩრდილოთ მტკვრიდამ ტფილისის გორები ტავნავეთა-
მდე; დასავლეთით ხევი ასურეთისა წინწყაროს გამოშართებით წახიდურამდე
[143] და ბოლნისის მცირე მთამდე.²³⁹

ალწერა ბოსტან-ქალაქისა

10 იალღუჯის აღმოსავლით და მტკვრის გაღმართ არს ბოსტან-ქალაქი, რო-
მელი არს რუსთავი. ესე აღაშენა ცოლმან ქართლოსისმან ციხე-ქალაქი. შემ-
დგომად ოცდა მერვემან²⁴⁰ შეფენ თრდატ² აღაშენა ეკლესია⁴ კეთილი და
გორგასალმან⁵ დასვა აქა ეპისკოპოსი. და იყო სამოცდა მეოთხე შეფის დავი-
თისამდე,²⁴¹ არამედ გამოსვლასა⁶ ბექა ყაენისასა მოობრდა და აწცა ოხერ
15 არს.

ალწერა ტფილისისა²⁴²

ტფილისი იყო პირველ დაბა და ოცდა მეშვიდის შეფის ვარზა⁷-ბაკუ-
რის²⁴³ დროსა შინა აღაშენა შურისციხე მცხეთისათვის ერისთავმან სპარს-
თაჲან. შემდგომად გორგასალმან⁸ დასდვა საფუძველი. დანიმ⁹, ოცდა მე-
20 თოთხმეტემან შეფემან, ქმნა ქალაქად და ტახტად შეფეთა. და მურვან¹⁰ ყრუს
შემდგომად შენუსრეს ხაზართა და აღაშენა ამირ ავარიანმან.

სიონსა და ანჩისხატს შუა მტკვრის გარდაქიდებით სასახლე აღაშენა
ოთხმოცდა მეცხრემან შეფემან როსტომ და ოთხმოცდა მეთოთხმეტემან შეფე-
მან ვახტანგ უმეტეს განაშენა ყიზილბაშთა პლანსა²⁴⁴ ზედა, [144] სადა
25 დღეს სდგას საღუბერნატორო სახლი, რუსულსა პლანსა ზედა გამართული.²⁴⁵

არს კალას¹¹ ეკლესია⁴ გუმბათიანი,¹² რომელსა დღეს უწოდებენ სიონად.
ამის დაუდვა საფუძველი 39 მეფემან გურამ, შემდგომად შეასრულა ქვრიემან¹³
ენზე მოქალაქემან და 41 მთავარმან ადარნასე; ვაჟსა კვალად დარღვეული
აღაშენა ძირიდამ გუმბათითურთ 94 მეფემან ვახტანგ.

30 ანჩისხატი აღაშენა²⁴⁶ კათალიკოსმან დომენტე, ძემან ქაიხოსროსმან.
ქრისტეს შობის ეკლესია¹⁴ აღაშენა კათალიკოსმან¹⁵ ანტონი, ძემან იესე
შეფისამან, და შეამკო ფრიად და ქმნა კარის¹⁶ საყდრად თვისად.²⁴⁷ არს
კვალად ეკლესია¹⁷ ნათლისმცემლისა გუმბათიანი, რომელი განაახლა 94 მე-
ფემან¹⁸ ვახტანგ. კარის საყდარი აღაშენა 89 დედოფალმან მარიაჲ, ასულმან
35 დადიანისამან. კვალად აღაშენა კარის¹⁶ საყდარი 96 მეფემან ირაკლი მეორე-
მან.²⁴⁸

¹ გარდაბანოს ABC. ² ბერდუჯისა C. ³ ტირდატ ABC. ⁴ ეკლესია BC. ⁵ გორგასლან.
მან A. ⁶ გამოსვლასა A. ⁷ ბარზა ABC. ⁸ გორგასლანმან BC. ⁹ და ვაჩი ABC. ¹⁰ მურვან ABC.
¹¹ აკალას ABC. ¹² გუმბათიანი ABC. ¹³ ქვრიემან BC. ¹⁴ ეკლესია + ეკლესია A, ეკლესია B.
¹⁵ კათალიკოსმან B. ¹⁶ კარი ABC. ¹⁷ ეკლესია B ¹⁸ მეფემან—A.

მეტეხის ეკლესია¹ ალაშენა 66 მეფემან დიმიტრი.²¹⁹ ხოლო აქა, თბილისს², ხიდის ყურის საშხრით არს საფლავი წმინდის აბოსი, რომელი იწაჟა სპარსთაგან ტფილისს. ქაშოეთის ეკლესია¹ წმინდისა გიორგისა ალაშენა ვადმა ვევი ამილახორმა.²²⁰ ტფილისის² ჩრდილოთ არს ლურჯ-მწვენი³ ეკლესია წმინდისა გიორგისა, უგუმბათო, დიდი, სასულაო გაბაშვილებისა.²⁵¹ 5 დევის-ნამუხლს და მუხად⁴-გვერდის ზეით არს ციხე, [145] ქართლოსისაგან შენებული, და უწოდა ციხესა მას სახელი თვისი. და ამის ძლით ეწოდა⁵ ყოველსა ივერიასა ქართლი. ესე არაოდეს შემუსრვილა⁶ მტერთაგან და იღვაცა ყრუს მოსვლასაცა⁷ აღუღებელად. აქა პირველმან მეფემან ფარნავაზ⁸ აღმართა კერპი-არმაზი სახელისა თვისისა. და აქა დამარბულ არს ქართლოს 10 პირველად⁹ და ფარნავაზცა წინაშე კერპისა თვისისა. ესე ქალაქი არმაზი შეიმუსრა მოსვლასა¹⁰ ყრუსასა.

კავთის ხევი გამოდის დიდგორს, სდის ჩრდილოით და ერთვის მტკვარს. ქვაბთხევეს არს მონასტერი ყოვლად წმინდისა, გუმბათიანი. ამას შინა შეჰყარა ლანგ-თემურ¹¹ მოწესენი დედანი და შეაბნა ეგვანი, რომელნი იტყო- 15 დენ: -ვაჲ ჩვენს დედაბრობასაო, რაღა გვერახდუნებო!-²⁵² და გამოსწვნა¹² იგინი ეკლესიასა¹³ შინა, და სჩანს დღესაც იატაკსა ზედა კელნი, ფერხნი, თავნი და გვამნი მათნი. არავინ შევალს ფერხცმულნი სიწმინდისათვის.

თემისათვის¹¹

კავთის დასავლით დის მდინარე თეიმისა¹⁵, გამოსდის ქუარებსა¹⁶ და 20 თორის საშუალ შთასა და დედა-ციხემდის სდის აღმოსავლით, მერმეთ სდის ჩრდილოთკენ და მიერთვის მტკვარსა სამხრთიდაჲ. აქა, მტკვრის კიდესა, არს მონასტერი ყოვლად [146] წმინდისა. დიდი, გუმბათიანი¹⁷, მეტეხი, ვახტანგ გურგასლისაგან აღშენებული.

ალწერა მცხეთისა²⁵³

მესამე სასპასპეტო¹⁸ არს, რომელი იწყების მცხეთიდაჲ, და არს მუხრა- 25 ნი¹⁹, ორი არაგვი და ქსნის ხევი და მამული²⁰—მესამე სასპასპეტო არს. მცხეთა ალაშენა ძემან ქართლოსისამან მცხეთოს და იქმნა შემდგომად ქალაქი²⁰ დიდი. მერმეთ ზოზლუდა არდამ ერისთავმან სპარსთამან და მანვე ალაშენა ხიდსა ზედა ციხეჲ. და ამისგან ისწავლეს ქართველთა შენება ქვით- 30 კირისა.

აქა მირიან ალაშენა ეკლესია მოციქულთა ხისა, სამოთხესა შინა. კვლად 35 ამანვე ალაშენა ეკლესია მაცხოვრისა ქვითკირისა²¹ გუმბათიანი და დაეწულა მას შინა მირიან და 43 მეფე მირ. ამას შინა დასვა ეპისკოპოზი ვახტანგ გორგასალმან²². ვახტანგ გორგასალმან²³ ალაშენა მცხეთის ეკლესია¹ ქვითკირითა²⁴ და შემდგომად ძვრით დარღვეული ალაშენა 71 მეფემან გიორგიმ, მერ- 35 მეთ შემუსრა ლანგ-თემურ²⁵ და ალაშენა 76 მეფემან ალექსანდრე.²⁵⁵ შემდგომად შთამოვიარდა გუმბათი და მოაშენა 89²⁶ მეფემან როსტომ.

¹ ეკლესია B. ² თბილის ABC. ³ ტფილისს A. ⁴ მუხა ABC. ⁵ უწოდა AB. ⁶ შემუსრვი- 40 ლა BC. ⁷ მოსვლასაცა A. ⁸ ფარნავაზ BC. ⁹ პირველი ABC. ¹⁰ მოსვლასა B. ¹¹ ლიგთემურ B. დაჯთემურ C. ¹² გამოსწვნა BC. ¹³ ეკლესიათა BC. ¹⁴ თემისათვის ABC. ¹⁵ თემისა ABC. ¹⁶ ქუარებს A. ¹⁷ გუმბათიანი AC. ¹⁸ სასპასპეტო ABC. ¹⁹ მუხნარი ABC. ²⁰ ქალაქ A. ²¹ ქვითკირისა BC. ²² გორგასალმან A. ²³ გურგასალმან AB. ²⁴ ქვითკირითა A. ²⁵ ლაქთემურ ABC. ²⁶ 99 ABC.

აქა დაფლულ არიან მეფენი: ვახტანგ გურგასლან, დავით აღმაშენებელი, დიმიტრი თავდადებული, დიდი ლუარსაბ, სიმონ და გიორგი მკრთველი [147] და გიორგი²⁶⁶.

ქართული
საქართველო

5

აქვე აღაშენა ხტეთანწმინდის ეკლესია¹ 31 მეფემან² ალწერა მუხრანისა³

სარკინეთი არს მცხეთის დასავლეთ და ამის მახლობელ არს მონასტერი დიდი, გუმბათიანი და მღვიმე მას შინა, რომელსა შინა მსცხოვრებდა წმინდა შიო, 13 მამათგანი, და არს საფლავი მისი მღვიმესა მას შინა.

ხოლო მდინარე არაგვი გაჰყოფს ქართლსა და კახეთსა, რომელი გამოადის მალრან⁴-დეალეთის ქნოლოს კავკასის⁵ მთიდან და ციკარიდამ⁶ სდის აღმოსავლეთ-სამხრეთ შუა, ვიდრე გუდამაყრის ხევამდე, და მუნიდამ სდის სამხრით მტკვრამდე.

ხოლო მცხეთის ჩრდილოთ არს ციხე ბელტისა, რომელი აღაშენა არდამ ერისთავმან სპარსთამან. მისაქციელის მთის ძირს არს ეკლესია⁷ წილკანისა, რომელი აღაშენა 25 მეფემან ბაქარ. ამას შინა დაფლულ არს წმინდა ისე⁸ წილკნელი⁹. ციხის-ძირის სამხრით არს ციხე მტკვრისა სარკინეთის მთასავე ზედა, რომელი აღაშენა 79 მეფემან კოსტანტინეს¹⁰ ძემან ბაგრატ.²⁶⁷

ხოლო კსანი¹¹ ერთვის ციხის ქუშვით ჩრდილოთ. და ციხის-ძირს დასავლეთ კსანს¹² იქით ატყდების მთა თხოთისა¹³, რომელსა ზედა მოიქცა მეფე მირიან ქრისტეანედ: აწცა არს ნიში ჯვარისა, რომელი აღმართა [148] წმინდამან ნინა სვეტიცხაგან გამოკვეთილი.

ალწერა არაგვის პირისა

არაგვის პირსა არს ოხერ-ხიდა, სადა აღაშენა ვარზა-ბაქარ ციხე და უკუჯდა ხეცსა კახეთისასა. ანანური არს არაგვის პირზედ, ეკლესია¹⁴ გუმბათიანი, რომელი აღაშენა გიორგი ერისთავმან წელს ქრისტესით 1704.

არაგვისა¹⁵ ერთვის გუდამაყრის¹⁶ ხევი.

ალწერა მთიულეთისა

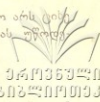
მთიულეთს და კსნის ხეცს გაყოფს ცხრაზმასა¹⁷ და ხანდოს¹⁸ ლომისის¹⁹ მთა.

ლომეკის მდინარე (რომელ-ა თერგი) გამოსდის ქურთაულისა, ზახისა, მალრან²⁰-დეალეთისა შუათას აღმოსავლეთიდან, კავკასის მხრიდან, სდის აღმოსავლეთად ჩასავლამდე. ხოლო ჩასავლის ქუშვით²¹ არს, ჩრდილოთ კერძო, არაგვის დასავლეთ ციხე არშისა²², თვინიერ ხელთა კაცთასა ქმნილი, საკვიროვო, მაგარი.

გველეთს²³ ქუშვით²⁴ ერთვის არაგვისავე ხევი სამხრით, და ამ ხეცს ქუშვით²⁵ დაიწროვდების ხევი ესე კლდითა და აქა არს ციხე დავითისა, არაგვის აღმო-

¹ ეკლესია B. ² მეფეარის ABC. ³ მალნარ ABC. ⁴ კავკასიის B. ⁵ ციხეარადამ ABC. ⁶ აღმოსავლეთს ABC. ⁷ ისე A. ⁸ წინკნელი A. ⁹ კოსტანტეს B. ¹⁰ კსან ABC. ¹¹ თხოთისა ABC. ¹² არაგვისა ABC. ¹³ გუდამარის A. ¹⁴ ცხრაზმისა ABC. ¹⁵ ხანდოს ABC. ¹⁶ ლომიკის ABC. ¹⁷ შაღნაჩ ABC. ¹⁸ ქუშვით A. ¹⁹ არშისა ABC. ²⁰ გველთს AEC. ²¹ ერთვის არაგვისავე ხევი სამხრით და ამ ხეცს ქუშვით—B.

სავლით, კლდესა ზედა აღმაშენებლისაგან აღშენებული. ამის ქუშმო არს ციხე
დარიელასი, რომელი აღაშენა [149] მესამემან მეფემან შირვან. ამას უწოდებ
ბენ ევროპიელნი კავკასიის კარად.



აღწერა ქსნის ზევისა

ქართული
ენციკლოპედია

ქსნის¹ მდინარე გამოსდის ოძის ზეით ბაზალეთის და ალევის მთიდან
დასავლით, სდის ქნოლოს² ჭაშურის³ საშვალ⁴ კავკასის⁵, ქარჩოხამდის სდის⁵
აღმოსავლეთად, ქარჩოხს⁶ ქუშეთ⁷, სამხრით, განვლის მუხრანს⁸ და მიერთ-
ვის მტკვარს.

აღწერა მეორისა სახმასპეტოხა მემარჯვენისა²⁶⁵⁾

შიდა ქართლისა ნაკვეთისა (რომელ არს ზემო ქართლი) აქ შემცირე-
ბით, ხოლო სრულად იხილე დიდსა ქართლის ცხოვრებასა. 10

მეჯვდა⁹ გამოსდის ჭაშურის მთას, სდის სამხრით დაბის მეჯვამდე.^{10 269)}
კასპის ხეზედ²⁶⁹⁾ კასპი აღაშენა პირველად უფლოს, მცხეთოსის ძემან,
და იყო ქალაქი ყრუდმდე, ხოლო აწ არს დაბაა დიდი. კასპს ზევით არს,
წლევის მთაშიდ მონასტერი სტეფან-წმინდისა, თათესგან, 13 მამათაგანისა
ქმნილი, და დაფლულია¹¹ წმინდა თათე ენ. ამ მონასტერს ზევით არს ციხე,¹²
სადიდამ გამოიყვანეს ვახტანგ გურგასლანის და ოსმან ბალათარ, რომელი
მოიკლა ბალათარ ამ [150] გურგასლანისაგან.²⁶¹⁾

სამთავისის ეკლესია სდგას რეხულას¹² პირსა ზედა,³⁶²⁾ რომელი არს
აღშენებული მეცამეტე¹² მამათაგანისა ისიდორესაგან და დაფლულ არს მუნ.

ამურიანს¹⁴ ზეით არს უფლისციხე, რომელი აღაშენა პირველად უფლოს,²⁰
ძემან ქართლოსისაგან, და იყო ქალაქი ჩინგისამდე.

აღწერა გორისა

ამის დასავლით არს ქალაქი გორი; არა უწყით ვისგან არს აღშენებუ-
ლი, არამედ ცხოვრებასა წერილ არს: „ირაკლი კეისარმან უწოდა ტონთიო
(ესე იგი ოქროს მთაჲ) დასაფლავებად საგანძურთა“. ესე ციხე წარუხუნა 83 25
მეფემან სიმონ ოსმალთა და შემუსრა ციხეჲ. და 89 მეფისა როსტომისა ზე
აღაშენა შაჰ¹⁸ სეფიჲ კვალად ციხე.

აღწერა დიდისა ლიახვისა და პატარა ლიახვისა მოკლედ²⁶³⁾

გორიდან ლიახვის მდინარის სიგრძე არს მალრან¹⁶-დვალეთამდე და
სდის მალრან¹⁶-დვალეთიდან აღმოსავლით დასავლეთად მუგუთამდე¹⁷ და 30
მუგუთიდან¹⁸ სდის¹⁹ სამხრით გორამდე და გორს ქვემოთ²⁰ მიერთვის
მტკვარს ჩრდილოდამ.

¹ ქსის ABC. ² ქნოლოს ABC. ³ ჭაშურის ABC. ⁴ საშვალ AC. ⁵ კავკას ABC. ⁶ ქარ-
ჩოხოს ABC. ⁷ ქუშეთი A. ⁸ მუხრანს ABC. ⁹ მეჯვდა ABC. ¹⁰ მეჯვამდე ABC. ¹¹ დაფ-
ლული ABC. ¹² რეხულას ABC. ¹³ მეცამე A. ¹⁴ ამურიანს ABC. ¹⁵ შაჰ ABC. ¹⁶ მალრან ABC.
¹⁷ მუგუთამდე BC. ¹⁸ მუგუთიდან ABC. ¹⁹ სდის BC. ²⁰ ქვემოთ B.

დასავალით მეღვრეკისისა¹ ლიახეს ვაღმა [არს] ნიქოზს² ეკლესია³ ლვთაებისა, დიდი, გუმბათიანი, რომელი აღაშენა გურგასლან [151] და დასდემას შინა გვამი წმინდისა რაქდენისა. ურბნისის ეკლესია⁴ შემუსრული განა ახლა 94 მეფემან ვახტანგ. რუისის ეკლესია⁵ აღაშენა მეორედ 78 მეფემან ალექსანდრე.²⁶⁴ ბრეთის⁶ მონასტერი აღაშენა პიროს, 13⁷ და დაფლულ არს ფგი მუნ. ქერათხევის⁸ ხეცს ზეით არს მონასტერი და დაფლულ არს მიხაილ,²⁶⁵ 13 მამათაგანისა ქმნილი. და დაფლულ არს მუნვე. საღვრის ეკლესია⁹ აღაშენა მეორედ 94 მეფემან ვახტანგ.

ხოლო აღწერასა შინა საქართველოჲსა მდებარეობისასა ხსენებულ არიან 10 სხვათა უპატიოსნესი ესე შემდგომ აღწერილში მდინარენი, სოფელნი, მამულნი, დაბანი და სასპასეტონი: მტკვარი, ბერდუჯი⁷, სომხითი, ტაშირი, აბოცი გინა ყაიყული, დმანისი, ზურტაკეტი⁸, თრიალეთი, ქცია, ალგეთი, სკვირეთი, ბოსტან-ქალაქი, გარეჯის მთა, თბილისი, მცხეთა, ნინოხი, კეთის ხევი, თეძამი, საციციანო, თორი, მცხეთა⁹, მუხრანი¹⁰, არაგვი, გულამყარი, მთიულეთი, ხევი, კსანი, ქოლოთქეთიკირი, ისროლი, გვერდის-ჩირი, პატარა ლიახვი, მალრან¹¹-დვალეთი, გორი, დიდი ლიახვი, პატარა ლიახვი ვანათაშდე და სრულიად ზემო ქართლი ვიდრე [152] საათაბაგომდე ხეობიანათ.

ესენი აქა აღწერილი არიან შემოკლებულად, ხოლო ვრცლად—მათის საზღვრით, მითით, მდინარეებით და ადგილთა¹² მათთა შინა შენებულებით 20 და ამით შინა მდგომნი დაბნებით—დიდსა ქართლის ცხოვრებასა შინა იხილეთ.

[აქოლოსიტხაობა]

თუმცაღა დავით გიორგის ლაშას ძის მეფისა და ნარინ¹²-დავით რუსუდანის ძის დროს იქმნა მეფობისა განწყილვა სამად—საქართველოჲსა, იმერეთისა და კახეთისად, —გარნა შაშინცა შრავალჯერ და უმეტეს იყო კვალად შეერთება 25 ივერიელთა მეფობის სკიპტრისა, ვითარცა ბრწყინვალისა გიორგისა ზე. ხოლო მეფისა გიორგი ალექსანდრეს ძის შემდგომად იქმნა სრულიად ივერიის სამეფოს განკერძოება და იქმნა სამ სამეფოდ: საქართველო, იმერეთი და კახეთი. და იქმნენ სრულიად მეფენი საქართველოჲსანი¹⁴ პირველის მეფის თარნაოსითგან¹⁵ ვიდრე განყოფილებადმდე სამოკლა ცხრაშეტი 79.

ნიქოლაჲ დადიანოვი პირველი.²⁶⁶

თ ა ვ ი მ

ოდეს განიყო ივერიისა სამეფოს ყოვლადობა და იქმნა განკერძოება სამად—საქართველოჲსად¹⁶, იმერეთისად და კახეთისად,—შემდგომად იქმნენ 35 ესენი მეფედ, რომელთაცა სახსოვართა მეფეთა და მთავართა სახელებსა და ქორონიკონთა ამის შემდგომად [153] აღვსურ და რომელთამე სრულიად დაუტყვებ.

ხოლო იქმნა დაწყება საქართველოჲსა შინა მეფობისა შემდგომად განყოფისა წელს ქრისტესით 1469.²⁶⁷

¹ ბელურეკისისა ABC. ² ნიქოზს ABC. ³ ეკლესია BC. ⁴ ბრეთის ABC. ⁵ ქერათხევის ABC. ⁶ სასპასეტონი ABC. ⁷ ბერდუჯი A. ⁸ ზურტაკეტი ABC. ⁹ ცხეთა ABC. ¹⁰ მუხრანი ABC. ¹¹ მალნარ ABC. ¹² ადგილთა B. ¹³ ნარ ABC. ¹⁴ საქართველოჲსანი B. ¹⁵ თარნაოსითგან B. ¹⁶ საქართველოჲსად B.

იქმნა მეფედ საქართველოსა შინა კოსტანტინე გიორგის ძე. ამის ხელ-
შიდ განსდგენ და შეიქმნენ თავისუფლად მთავარი (ესე იგი: ათაბაგი, და
დიანი, გურიელი, შარვაშიძე და სვანი).²⁶⁸

ამ² ჟამსა იყო იმერეთს მეფედ ბაგრატ. და ამის მეფობაშიდ დადინა
ლიპარიტ დადიანი და იქმნა დადიანად ვამეყ, რომელმან დაუწყო მთავრობა
დიდი კირთება და ბრძოლა. ამის ჟამშიდ მოკვდა დადიანი ვამეყ და დაჯდა
დადიანათ ძე მისი ლიპარიტ.

კოსტანტინე მეფე ესე ქართლისა შეება ათაბაქსა ყვარყვარეს, და გაი-
წარჯვა ყვარყვარემ წელს ქრისტესით 1483.

მოკვდა მეფე იმერეთისა ბაგრატ და იქმნა იმერეთს მეფედ ალექსანდრე, 10
ძე კოსტანტინე ქართველთ მეფისა.²⁶⁹ ხოლო შემდგომად რამოდენისამე ჟა-
მისა დადიანმა ლიპარიტ წაართვა ყოველი იმერეთი ალექსანდრე მეფესა და
მისცა მეფესა ზემოხსენებულსა კოსტანტინეს, ქართველთ მეფესა წელს ქრის-
ტესით 1487².

ამის მეფობაშიდ მოკვდა კახთ მეფე გიორგი და იქმნა მეფეთ ალექსანდრე, 15
ჟამსა ამას ათაბაქმა ყვარყვარე [154] მოაოხრა ქართლი და კახეთი.

ესე მეფე ქართველთა კოსტანტინე გარდაიცვალა წელს ქრისტესით
1503²⁷⁰ და იქმნა ძე მისი დავით მეფედ.

ამის მეფობაში მოკლა მამია თვისი კახ-ბატონი ალექსანდრე ძემან მის-
ზან გიორგიმ წელს ქრისტესით 1511.

მეფესა ამას საქართველოასა² დავითს შეება გურიელი მამია მოხისს⁴
შემწობითა ათაბაგისათა და გაიწარჯვა გურიელმან.

ესე დავით მეფე იქმნა მონაზონ და მიიქცა წელს ქრისტესით 1525.

ამის წილ იქმნა მეფედ ძმა მისი გიორგი. ამის მეფობაშიდ წარმოგზავნა
სულთან სელიმ დესპანი და შემოუთვალა საქართველოს, იმერეთის⁵ და კახთა²⁵
მეფეთა: „საფლავი ღმერთთა თქვენთა იგროსალიმი დაიპყრეს ურწმუნოთა და
მოეშველენითო“. წარვიდა მეფე გიორგი ქართლისა, ბაგრატ იმერთა და ლეონ
კახთა, მივიდენ იგროსალიმს, გაიწარჯვეს, მოსრნეს ურწმუნონი და დაუტე-
ვეს იერუსალიმი⁶ მშვიდობით. და მინიქნა ხვანთქარმან მრავალნი, და წარ-
მოვიდნენ გამარჯვებულნი.

ამან გიორგი მეფემან დაუტევა მეფობა და მისცა ძისწულსა თვისსა
ლუარსაბს და იგი იქმნა მონაზონ.

იქმნა მეფედ ლუარსაბ კეთილი. ესე მოიკლა სპარსთა ბრძოლასა შინა
წელს ქრისტესით 1558 და დაფლეს მცხეთას.

შემდგომად ამისა იქმნა მეფედ⁷ ძე ლუარსაბისა სიმონ. ამან მეფე- 35
[155] მან მისცა ასული თვისი²⁷¹ ათაბაგსა⁸ მანუჩარს.

ამის ჟამსა შინა დადიანმა⁹ 272² შეიპყრა იმერთ მეფე²⁷³ და ტყვე¹⁰-ჰყო,
და იმერთა მეფობა მისცა როსტომს.

შემდგომად დროთა რომელთამე ამან სიმონ დაიპყრა იმერეთი და სწა-
დოდა დაპყრობა ოდიშისაცა¹¹, გარნა შეება დადიანი, რომლისა სახელი არა 40
უწყით, 274² და სძლია მეფესა სიმონს და სრულიად სპათა იმერთა და საქარ-
თველოასათა¹² წელს ქრისტესით 1590.

¹ ამას B. ² 1567 A, 1887 BC. ³ საქართველოსათა B. ⁴ მონის ABC. ⁵ იმერეთისა B.
⁶ იერუსალიმი A. ⁷ მეფედ—A. ⁸ ათაბაგსა B. ⁹ დადიანმა A. ¹⁰ მტყვე A. ¹¹ ოდიშაცა A.
¹² საქართველოსათა BC.

მეფესა ამას სიმონს მრავალნი განსაცდელნი და მრავალი მსიერი ღებანი ეწიენეს. შემდგომად შეიპყრეს ოსმალთა და წარიყვანეს ტყვედ სიონისა და მიიკვალა მუნ, გარნა წარმოიღო ძემან მისმან გიორგი და დაფლეს მცხეთას.

იქმნა მეფედ ძის ძე სიმონ მეფისა ლუარსაბ. ²⁷⁶) ესეუკეთილესა წყვი-
5 პერა შაჰაბაზ და ერყოდა ქრისტეს დატევებასა, გარნა შიჩა ლეჩქუნიძე და აწამეს ქრისტესთვის და მოჰკლეს წელს ქრისტესით 1622.

ეამსა ამას გაიმიხნდა კაცი სახელოვანი, მოურავად წოდებული გიორგი სააკაძე და მრავალნი სიმბნენი ჰქმნა. და შემდგომად მოიკლა წინაშე ხონთქ-
რისა შურითა აზამ² ვეზირისათა.

10 სიმონ მეფე ²⁷⁸) მოჰკლა ლალატით ერისთავმან ზურაბ წელს ქრისტესით 1629. და ამისთვის მოჰკლა ზურაბ ერისთავი მეფემან თეიმურაზ.

იქმნა მეფედ საქართველოჲსად როსტომ, ყვინთაგან დიდათ [156] პატიე-
კემით³ აღზრდილი. ესე იყო [ოთხმოცდა] მეცხრე მეფე საქართველოჲსა.

ამის მეფობის დროს შერიგდენ მურად ხონთქარი და შაჰ სეფი⁴ ყვინი.
15 და⁵ მაშინ დარჩა ხონთქრისკენ⁶ საათაბაქო, იმერეთი და ოდიში და ნახევარი ქურთისტანი.

ამან მეფემან როსტომ შერიტო და ლეონ დადიანისა მარიამ.

ამან როსტომ ორგულუბისათვის კათოლიკოსი⁷ ევდემოს შეიპყრა და კოშვიდამ გარდმოავადლო.

20 ამან დაიპყრა კახეთიკა და საქართველო.

გარდაიკვალა ესე მეფე წელს ქრისტესით 1658, რომელი იყო სჯულითა მაჰმადიან.

შემდგომად ამისა არავინ დაშთა მემკვიდრედ ქართლისა. და იყო სპარ-
სეთსა შინა აღზრდილი⁸ მუხრან⁹-ბატონის შვილი, კვალადვე - ბაგრატიონი,
25 სახელით ვახტანგ და¹⁰ ესე ყვეს მეფედ, რომელსა უწოდდენ¹¹ შაჰნაოზ, ვინათგან იყო სჯულითა მაჰმადიან¹². ამან შვირთო ცოლად დადიანის ასული მარიამ, ცოლი როსტომ მეფისა, ვინათგან იყო დადიანი დიდ¹³. შემძლე კაცი და შეეწყოდა მეფობისა მისისა დაპყრობასა.²⁷⁷)

ამას დროსა შინა განიყვეს იმერეთი მეფემან ვახტანგ და დადიანმან ვა-
30 მუც: და ბუჯის წყლის აღმოსავლეთი დარჩა ვახტანგს და დასავლეთის კერძი დადიანს წელს ქრისტესით 1660. და ეპყრა ვახტანგს იმერეთი, ქართლი და კახეთი.

ამან მეფემან ვახტანგ ითხოვა ქალი დადიანისა, [157] და დაუპირდა,²⁷⁸ გარნა შერმეთ დადიანმა¹⁴ არლა მისცა. და ამისთვის მეფე საქართველოჲსა¹⁵
35 და კახთა სპითა მოვიდა აღის სოფელს. ამის მცნობი დადიანი მოვიდა ჯარით საჩხერეს. გარნა დადიანსა მოადგენ წინათ მეფე ვახტანგ და ქართლ-კახნი, უჯანით იმერეთი და რაჭა. და მცნობმან ვერ წინააღმდეგობისამან დადიანმან, უვნებელად უქმოიქცა ოდიშადვე.

ხოლო მოადგა მეფე და გარდაავადო დადიანი, და წარვიდა სვანეთს.²⁷⁹
40 ხოლო ბრძანებითა მეფისათა ლაშისშვილმან ხოსია შეუჩინა კაცი, და მოჰკლეს დადიანი.

და იქმნა შემდგომ¹⁶ ამისა ლეონ დადიანად. და მისცა მეფემან ამან ვახტანგ ცოლად ლეონ დადიანსა ძმისწული თვისი თამარ.

¹ ამან A. ² აზან ABC. ³ პატიეკემით] პატიეკემული და მისგან A. ⁴ სეფიმ ABC.

⁵ და—A. ⁶ ზონთარისკენ A. ⁷ კათოლიკოსი A. ⁸ აღზრდილი A. ⁹ მუხრან ABC. ¹⁰ და—A.

¹¹ უწოდებენ A. ¹² მაჰმადიანი A. ¹³ დიდად B. ¹⁴ დადიანმან A. ¹⁵ საქართველოჲსა C.

¹⁶ შემდგომად A.

მეფემან ამან ვახტანგ შეაულა ძესა თვისსა ლეონს გურიელის ქაიხოსროს ასული.

ხოლო შემდგომად ესე ვახტანგ იქმნა ყოვლითა¹ საქმითა კეთილ და იქმნა დიდ-ქრისტეან და მიიცვალა წელს ქრისტესით 1675.

იქმნა მეფედ ძე ამისი გიორგი. ამის გამშიდ² წარვიდა არჩილ ტიონი რუსეთად და წარიღო ქრისტეს სამსჯელი³, სუღარი და ბაწარი. და მოაკლდა საქართველო ესევეთარსა საღმრთოსა⁴ დიდსა საუნჯესა.

ხოლო ამით გამთა ჯდა იმერეთს მეფედ გურიელი გიორგი. და სძლო⁵ ალექსანდრე მეფემან გურიელს როკითს, მიულო [158] იმერეთი და იქმნა მეფედ იმერთა, რომელი უწინარესცა იგივე მეფობდა.

შემდგომ რაოდენისამე ჭამისა საზოგადოებამან იმერეთისამან შეიბურეს [!] ალექსანდრე და მისცეს გიორგის, ზემოხსენებულსა ქართველთ მეფესა, და მოაშთევს რუისს.

ესე მეფე გიორგი გარდაადგინა მეფობისაგან ყაენმან და მისცა მეფობა ირაკლის. და გიორგი წარიყვანეს სპარსეთად.

გარნა ამა⁶ მეფემან გიორგი და მის თანამზღემან რაოდენმანმე ქართველთა წარმოაჩინეს საკვირვონი მხნეობა და მამაცობანი. და დაამდაბლა ყოველნი წინააღმდეგომნი ყაენისანი. და ამა ესევეთარისა⁷ მამაცობისა ჯილდოდ კვლად მიუბოძა ქართლი, გარნა არა განუტევა საქართველოდ. ვინათგან იყო დიდი შემძლე მხნეობასა და მამაცობასა შინა; და მისცეს სასასლარობა ერანისა⁸.

ხოლო ამან გიორგიმ, ნაცვლად მისა, საქართველოს განმგებელად დაადგინა მისწული თვისი ვახტანგ.

ხოლო ამან⁹ გიორგი მეფემან დიდი მხნეობა და მამაცობა გამოაჩინა წინაშე ყაენისა და ყოვლისა სპარსეთისა.

ესე ვახტანგ, რომელი ნაცვლად გიორგისა განაგებდა საქართველოსა, იყო ყოვლითურთ კეთილი და პატიოსანი. ამან შემოიღო პირველად საქართველოსა შინა სტამბითა ბეჭდვად წიგნთა; ამან წარსწერა სამართლის წიგნი, რომელიცა დღესაც იგი მოქმედებს ქვეყანასა შინა ჩვენსა.¹⁰

ხოლო გამსა ამას¹¹ იგი ხსენებული მეფე [159] გიორგი საკვირველი, 30 მხნე, ახოვანი მოჰკლეს ლალატით სპარსეთს უბრძანებლად ყაენისა წელს ქრისტესით 1709.

ხოლო შემდგომად გიორგისა განაგებდა საქართველოსა მისწული თვისი ზემოხსენებული ვახტანგ ლეონის ძე. ხოლო ესე ვახტანგ წარვიდა წინაშე ყაენისა, ვინათგან მეფენი საქართველოსანი ნებითა ყაენისათა მიიღებდენ მეფობასა შემდგომად განყოფისა. გარნა დიდითა იძულებითა და ტანჯვითა და ბორკილებითა მახმედთან ჰყვეს ვახტანგ და მისცეს მეფობა საქართველოსა და სასასლარობა ხვარანისსა და იმყოფებოდა წინაშე ყაენისა. და ეფობა ქართლისა მისცა ძესა თვისსა ბაქარს. ხოლო რაოდენისამე ჭამისა შემდგომად განუტევა ყაენმან ვახტანგ, მოვიდა ქართლს და მეფობდა.

ამა გამთა იწყესთ ლეკთა კირთებად და მოოხრებად საქართველოსა. ამის მეფობის გამშიდ აღიღეს თბილისი ოსმალთა და დაიპურეს სრულიად ქართლი წინაძღომითა იესე ვახტანგის ძმის¹² ბაგრატიონისათა, რომელი იქმნა მახმედთან.

¹ ყოვლით A. ² გამშიდ] გამსა შინა B. ³ სამსჯელი BC. ⁴ საღმრთოსა A. ⁵ სძლო BC. ⁶ ამან B. ⁷ ამა ესევეთარობისა A. ⁸ თვრანისა ABC. ⁹ ამა A. ¹⁰ ამას — A. ¹¹ ძის A.

ხოლო ვახტანგ მეფე წარვიდა რუსეთად პეტრე ალექსის ძის იმპერატორთან, გარნა მისვლამდე ვახტანგისა გარდაიცვალა პეტრე, ხელშეით¹ დიდი.

ამა ეამთა გამოჩნდა კაცი მხნე სპარსთა შორის, სახელით თამაზ-ხან და დაიპყრა სპარსთა სამეფო, მერმეთ საქართველოდამ განყარნა² და მოაოხრა ქართლი უწყალოდ.

ხოლო ეამთა ამით მეფე ვახტანგ გარდაიცვალა აშტარხანს წელს ქრისტესით 1737 და დაფლეს მუნ პატრივითა, რომელი შემდგომად მართლმორწმუნე იყო დიდი. ხოლო შვილნი ვახტანგისანი ბაქარ და სხვანი და ცოლნი³ ვახტანგისა დაჩინნ რუსეთს.

ამა ეამსა შინა⁴ იყო დიდი მწუხარება საქართველოსა შინა, ვინათგან იპყრა საქართველო ურწმუნოთა სპარსთა და არბევდენ ლეკნიცა უწყალოდ.

ხოლო ეამთა ამით მეფე თეიმურაზ კახთა და ძე მისი ერეკლე ერთგულეზა თამაზ-ხანსა⁵, რომელი ფლობდა სრულიად სპარსთა. და დიდისა ერთგულეზისათვის თეიმურაზს მისცა ქართველთა მეფობა, ხოლო ძესა მისსა, ერეკლეს კახთა მეფობა.

და დაიპყრა თეიმურაზნი ქართლი წელს ქრისტესით 1744.

შემდგომად რამოდენისამე ეამისა გარდაიცვალა თეიმურაზ და მეფე იქმნა ერეკლე, ძე თეიმურაზისა, რომელმან შეაერთა მეფობა ქართლისა და კახეთისა წელს ქრისტესით 1762⁶. და მეფობდა ორთავეზედა კაცი სახელოვანი და მხნე ყოველსა შინა. ამან მოხარკე ჰყო თვისდად ერევანი, განჯა, შუშა და სხვანი⁷ ხანნი ყოილიბაშთანი.

ამან მძღლო მრავალჯერ მრავალთა დიდბლთა ყოილიბაშთა და ოსმალთა და ლეკთა სახელოენად და სამავალითოჯ.

ამან მოიყვანა მეუღლე დალიანის კაციას ბიძაშვილი დარეჯან, დედათა შორის ღირსსახსოვარი. [161] ხოლო ორთავე მეუღლეთა იმედეს უღრმეს მოხუცებულეზამდე. და მიიკვალა წელს ქრისტესით 1798.

შემდგომად ამისა იქმნა მეფედ გიორგი, ძე ირაკლისა. ამის მეფობის ეამშიდ თვით ნებითა და თხოვნითა გიორგი მეფისათა წარმოგზავნა რუსეთს⁸ თოს იმპერატორმან პავლე პეტროვიჩმან მხედრობაჲ თვისი, რათა დაიცივას საქართველო აგარიანთაგან.

და ამას ეამსა გარდაიცვალა მეფე გიორგი. და იწყეს ცილება სამეფოსა ზედა ძმებთან და ძეთა გიორგისათა. ამისთვის დაიპყრა საქართველო რუსეთისა იმპერატორმან ალექსანდრე⁹ პავლეს ძემან. და წარიყვანეს მეფეთა ძენი რუსეთად.

და ერთი ძე ერეკლე მეფისა და ძმა გიორგი მეფისა ალექსანდრე წარვიდა სპარსთა მეფისა თანა, რომელმან მრავალნი ბრძოლანი აჩვენა რუსთა. და ამა ეამსა¹⁰ აღიხოცა მეფობა საქართველოსა.¹¹

ხოლო ივერიის მეფობის განკერძოების შემდგომად იქმნენ მეფენი საქართველოსა შინა ვიდრე აღზოცამდე ცხრამეტი—19¹².

¹ კუპწიფე AC. ² შინა—C. ³ ხანს A. ⁴ წელს ქრისტესით 1762—A. ⁵ სხვანი B. ⁶ ალექსანდრე + ალექსანდრე A. ⁷ ეამსა + შინა A. ⁸ ხოლო ივერიის... ცხრამეტი—19—A.

აღწერა შემოკლებულად ქახეთისა საჩინოთა¹ სოფლებითა
მდინარითა და მნიშვნელებათა



ქახეთს არს მდინარე ალაზანი, გამოსდის თუშ-ფშავისა და შორის [162] კავკასსა და სდის ჩრდილოთ-დასავლეთიდგან აღმოსავლეთსა სამხრეთს შუა და მიერთვის ვანჯის ბოლოს მტკვარსა.

მდინარე იორი გამოსდის² ფშავსა და თიანეთის შორის მთას და სდის ჩრდილოდამ სამხრით უჯარამდემ³, მერმეთ ჩრდილოთ-დასავლეთიდამ აღმოსავალს—სამხრით შუა, გარნა უფროს აღმოსავლით.

ნინო-წმინდა ალაშენა მეფემან ვახტანგ გურგასლანმან. გარეჯის მთას შინა, 10 ნათლის-მცემელისა და დავით-გარეჯასა შუა არს დოდო, რომელი ჰქმნა მამან წმინდამან დოდო, და⁴ დაფლულ არს მუნ.

იორს ზეით არს უჯარმა, ორთა მითათა შორის—ქახეთისა და კუხეთისა—ციხე, რომელი ალაშენა ოცდა მესამემან მეფემან საურმაგ.²⁸² უჯარმას ზეით და იორის აღმოსავლით არს ბოკორმა⁵ ციხე, რომელი ალაშენა კოლმან 15 ქართლოსისმან და უწოდა დედაციხე. ეალეთს ალაშენა ეკლესია⁶ დიდი გუმბათიანი მეფემან ვახტანგ გორგასალმან და დასვა ეპისკოპოსი, მწვემბი ერწო-თიანეთისა, ფშავ-ხევსურისა და ხერკისა.

ხოლო ეალეთს ზეით იორს მოერთვის თიანეთის წყალი, რომელი გამოსდის თვალთვს ქვეით ხერკის მთას და აწ თიანეთისას⁷ და მოსდის აღმოსავ- 20 ლეთს-სამხრეთს შუა და მიერთვის იორს დასავლეთით.

ხოლო კვალად ხარტაშოს⁸, საშიშს, დასავლით სდის თეთრის [163] არაგვის მდინარე. ესე გამოსდის ძურძუქს, ფშავს შორის კავკასსა, და მოსდის ჩრდილოდამ სამხრით და მოერთვის ეინვანს შავს არაგვის აღმოსავლიდამ. ამ ეინვანს ზეით და ხარტაშოს⁸ ზეით მოერთვის თეთრს არაგვს ხევსურეთის 25 წყალი. გამოსდის ეს ძურძუქსა და მის შორის მთას კავკასსა და მოსდის ჩრდილოთ⁹ სამხრით.

ხოლო ხევსურეთისა აღმოსავლით¹⁰ მთას იქით არს ფშავი, შუა უდის თეთრი არაგვი. ამა ფშავსა შინა [არს] ეკლესია⁶ მეფისა ლაშასაგან აღშენებული, რომელსა უწოდებენ¹¹ ლაშას-ჯვარს. ნოკორნას¹² არს მონასტერი დი- 30 დი, გუმბათიანი, რომელი აღაშენა 44 მეფემან არჩილ, რომელი ეწამა უსჯულოთაგან და გვამი მისი წმინდა დაფლა კოლმან მისმან მუნ.

იალონად წოდებულს მთასა ზედა აღმენებულ არს ციხე, რომელი ალაშენა¹³ 4 მეფემან ფარნაჯომ. ჯვარის მონასტერი ალაშენა გურამ კურატპალატმა 39 მეფემან, სადა 35 დაასვენა წმინდამან ნინა ჯვარი.

გიშის წყალი გამოსდის¹⁴ კავკასს¹⁵, კულმუხსა და ჰერეთისა¹⁶ შორის, და მოსდის გიშამდე ჩრდილოდამ სამხრით, მერმეთ აღმოსავლიდამ¹⁷ დასავლით.

ხოროანთას ზეით ალაზანს ერთვის წყალი ფიფინეთისა; გამოსდის იმავე კავკასსა, მოსდის ფიფინეთამდე ჩრდილოდამ სამხრით, მერმე აღმოსავლეთით 40

¹ საჩინოთ A. ² გამოსდის A. ³ უჯარამდემ AC. ⁴ და—A. ⁵ ბოკორ ABC. ⁶ ეკლესია BC. ⁷ თიანეთისას ABC. ⁸ ხარტაშოს ABC. ⁹ ჩრდილოთ + და B. ¹⁰ აღმოსავლით A. ¹¹ უწოდებენ A. ¹² ნოკორნას ABC. ¹³ აღაშენა—A. ¹⁴ გამოსდის AC. ¹⁵ კავკას ABC. ¹⁶ ჰერეთისა ABC. ¹⁷ აღმოსავლითგან A.

დასავლეთად, მერმე ჩრდილოდამ საპარიოთ. ხოლო მთის ძირს არს¹ ფინეთი², სადა დასხნა³ 5 მეფემან ლეონ²⁸³ ლეკნი, რომელსა აწ⁴ უწოდებენ კარსა.

ბოეთანს⁵ ერთვის ალაზანს ბელექანის წყალი. ბელექანის წყალი⁶ დის სუნზახს⁷ და ამას შორის კავკასს, მოსდის დასავლეთად⁸ აქა, მთის კალთას, არს ციხე მაკაბელი და სასახლე მეფეთა, რომელსა ეწოდა პირველ ნოხპატო⁹. აქა ალაშენა ორმოცდა მეოთხემან მეფემან არილ ციხე და ეკლესია¹⁰ შვენიერი, უგუმბათო.

ბოდბის ეკლესიასა⁷ შინა არს დამარხული წმინდა ნინა. ხოლო საფლავი 10 ამისი ალაშენა და შეამკო 25 მეფემან ბაქარ. ხირსის მონასტერი ჰყო 13 მამათაგანჲან სტეფანე, და დაფლულ არს მუნ.

მაქის წყლის ჩრდილოთ არს ველსა ზედა ციხე ლაკვათისა, რომელი ალაშენა 44 მეფემან არილ, და [ა]წ¹¹ ლაგოეთად⁸ წოდებული. ამან მეფემან 15 ალაშენა საქმორის⁹ ციხე და ეკლესია⁶.

ნენის წყალი გამოდის ლეკეთით და მოერთვის ალაზანს საქმორის⁹ ციხეს ზეით. ბედიურის წყალს ზევით არს სტეფან-წმინდა, მამა ეფთვიმისა, გან¹⁰ აღშენებული.

ალაზანს ერთვის ბედიურის წყლის შესართავს ზევით გავაზის წყალი და 20 გამოდის დიდოეთს¹¹ შორის კავკასსა.

ყვარელის წყალს ზევით არს მთასა შინა ნეკრესი, 4 მეფისა ფარნაჯომისაგან¹² აღშენებული ქალაქად, და შემდგომად მეფემან თრდატ¹³ ალაშენა ეკლესია¹⁴ გუმბათიანი, და აქა [165] დაფლულ არს წმინდა აბიბოს. 284 კერემს¹⁵ ალაშენა ეკლესია¹⁴ გუმბათიანი გორგასალმან. გრემს არს ეკლესია¹⁴ 25 გუმბათიანი მთეარ-ანგლოსისა, 285 და არს 5 მეფე ლეონ²⁸³ დაფლული მას შინა. ამ გრემის წყლის შესართავს პირისპირ მოერთვის ალაზანს დასავლეთადმე აკურის ხევი, რომელი გამოდის გომბორის მთას.

გულგულა, რომელსა ეწოდა ტყუბა, ესე ხევი არს საზღვარი ჰერეთისა და კახეთისა. ამ ხევის თავზედ¹⁶ არს მთაშიდ შუამთას მონასტერი კეთილი, 30 გუმბათიანი, რომელი ალაშენა 5 მეფის ლეონის²⁸³ კოლმან, გურიელის ასულმან თინათინ¹⁷ და დაეფლა მუნ.

თელავი ალაშენა სასახლედ კვირიცე პირველჲან, გამეფებულჲან კახეთა და ჰერეთს.

ივალთო არს მონასტერი გუმბათიანი, აღშენებული 13 მამათაგანისა 35 წმინდის ზენონისი, და დაფლულ არს მუნ.

შტორის ხევი მოერთვის ალაზანს, რომელი გამოდის თუშეთს. თორლის¹⁸ ციხის მახლობელ არს ლალისყურის¹⁹ ციხე, რომელსა უწოდებენ ნახტევანს. 286

ალავერდი ალაშენა გუმბათიანი 13 მამათაგანმან წმინდამან იოსებ, და დაფლულ არს მუნვე. დაიქცა ძვრითა და როსტომ იწყო და არილ შეასრულა.

¹ ჩიფინეთი BC. ² დაასნა AB. ³ ბოეთანს ABC. ⁴ ზენანს ABC. ⁵ ნოხპატა ABC. ⁶ ეკლესია BC. ⁷ ეკლესიასა BC. ⁸ ლაგოეთად ABC. ⁹ საქმორის ABC. ¹⁰ ეფთვიმისაგან BC. ¹¹ დიდოეთს ABC. ¹² ფარნაჯომისაგან BC. ¹³ ბერატ. ABC. ¹⁴ ეკლესია B. ¹⁵ კერემის ABC. ¹⁶ თავზედ BC. ¹⁷ თინათი ABC. ¹⁸ თორდის AB. ¹⁹ ლალისყურის ABC.



შემდგომად განყრილებისა საქართველოს სამეფოასა იქმნენ კახეთისა 5.
ნა მეფედ და შთავრად, რომელთა ღირსსხოვნისასა სახელებთა აღესწერ აქა
თვისითა ქორონიკონებითა და რომელთამე დაუტევებთ არა საქიროების-
თვის, და ვრცლად იხილეთ დიდსა ქართველთ ცხოვრებასა შინა.

პირველად იქმნა კახეთს მთავრად გრიგორი. შემდგომად იქმნა ვაჩე ქო-
ბულის ძე. ამის შემდგომად — სამოელ დონაური, და ესრეფ იხსდენ მთავარნი
სხვა და სხვანი 9, 287) ვიდრე დაწესებამდე კახეთს მეფობისა. 10.

პირველად გამეფდა კახთა ზედა კვირიკე, კაცი ფრიად საქებელი, შთა-
მაშავლობა-გვარად არეღმანელი 288), რომელსა იტყვიან ამის შთამომავლობას 2
კახთა მპყრობელთაგან.

ხოლო კაცი ესე სახელოვანი მოიკლა ერთის ოვისისაგან ლალატით წელს
ქრისტესით 1300. 289) 15.

290) დაჯდა კახეთს მეათე მეფე გიორგი 291), რომელმან მოჰკლა მამაჲ თვისი
ალექსანდრე, ყოვლითურთ სათნო კაცი, და აღმოხადა მშათა თვისსა დიმი-
ტრის თვალნი. ხოლო ესე გიორგი მოკვდა არა კეთილად, რომელსა უწოდ-
დენ ჰავ-გიორგის.

[167]. და ამის წილ გამეფდა ძე ამისი ლეონ, რომელმან შეირთო ცოლად 20
მამიას გურიელის ასული თინათინ. და მოკვდა ლეონ წელს ქრისტესით 1574 2,
სავსე სიბერითა.

ესე ლეონ იყო კაცი სახელოვანი 3 და შემმატებელი კახეთისა.
დაჯდა მეფედ ძე ამისი ალექსანდრე, კაცი ესე არცა სრულიად საქებელი
და არცა სრულიად საგიომელი. 25

ასული ამა მეფისა ნესტარ-დარეჯან ჰყვანდა მეუღლედ მანუჩარ დადიან-
სა, ხოლო შობასა ზედა ლეონ დადიანისასა მოკვდა ნესტან-დარეჯან, და
ლეონ ყრმა, ომლად დაშთომილი დედისაგან, წარმოიყვანა პაპამან მისმან და
ზრდიდა თვით. და შემდგომად აღზრდისა წარიყვანა მამამან მისმან მანუჩარ
ლეონ, შვილი თვისი. 30

ხოლო ესე ალექსანდრე, მეფე კახეთისა, და შვილი თვისი გიორგი,
ორნივე, მამა და ძმა მოჰკლა კოსტანტინემ 3 გამახადიანებულმან შაბაბჲ ყაე-
ნის მცბიერებითა.

ხოლო ალექსანდრეს ძესა დავითს ჰყვანდა ცოლად ასული აშოთანისა 292)
ქეთევან. ხოლო ესე აშოთან იყო სანდო და თანგანზრახი მეფისა ქართველ- 35
თასა. ხოლო ქმარი ქეთევანისი მომკვდარ იყო უწინარეს მამისა თვისისა
ალექსანდრესა. და ოდეს კოსტანტინემ მოკლა 4 მამაჲ თვისი, მაშინ 5 ესე რძა-
ლი თვისი ქეთევან მოინდომა ცოლად. გარნა არა ჯერმინებულმან ამის
ვანზრახვისმან ქეთევან [168] შემოიკრიბა რამოდენიმე კახნი. და ოდეს სცნა
ესე კოსტანტინემ, წარვიდა სპითა, რათა ძალით შეიუღლოს ქეთევან. და 40
ოდეს მოვიდა კოსტანტინე, ეწყვენ სპანი ქეთევანისანი და მოკლეს კოსტან-
ტინე.

1 გამოდის A. 2 შთამავლობას A. 3 15741 ABC. 4 სახელოანი B. 5 კოსტანტინე A.

6 მოკლა BC. 7 მამანი A.

ამის შემდგომად ქეთევანმან დასვა მეფედ ძე თვისი თეიმურაზი და ვითისა და ძის ძე ალექსანდრესი. ამან შეირთო ცოლად ასული გურგენისა მამიასი ანნა. ესე თეიმურაზ იყო მხნე ბრძოლასა შინა. ესე გარდავადო მეფობიდან შაჰაბაზ. და წარვიდა სტამბოლს ხვანთქართან 5 ყო ხვანთქარი.

ოდეს უსამართლობდა შაჰაბაზ თეიმურაზსა ზედა, მაშინ წარვიდა დედოფალი ქეთევან მოსამშვიდებლად¹ შაჰაბაზისა და წარიტანა ორნი ძნი ძენი თვისნი. გარნა მან უწყალომან მხეცმან ორნი ძენი თეიმურაზისანი გამოასაკურისნა და დედოფალი ქეთევან აწვია დატევებად ქრისტესა, გარნა 10 ქეთევან არა ინება, და აწამეს ქრისტესთვის, ვითარ მოგვითხრობს მარტირიკა² მისი წელს ქრისტესით 1624.

ხოლო თეიმურაზ შაჰაბაზისაგან განძებული მოვიდა ლეონ დადიანისა თანა ზუგდიდს და მან უმასპინძლა სამაგალითოდ და ღირსსახსოვრად. და შემდგომად წარვიდა რუსეთად ალექსი ხელმწიფესა თანა, სადა დიდის პატი- 15 ვით შეიწყალა. გარნა შეწყენისა პირი [169] ვერ აღუთქვა³. და წარმოვიდა. მერმეთ წარვიდა შაჰაბაზ⁴ ყაენისა თანა. და შაჰაბაზ⁴ აიძულებდა დატევებასა ქრისტესსა. და თეიმურაზ არა უსმინა. და შეიპყრა და პატიმარ ჰყო ასტარაბადს. და მუნ მიიცივალა წელს ქრისტესით 1664. და წარმოიღეს გვანი და დაფლეს ალავერდს.

შემდგომად ამისა იქმნა დიდი აღრეულება და იპყრობდენ კახეთსა ხან მეფენი კახთანი და ხან ყიზილბაშნი, და იქმნებოდენ მეფისა ნაცვლად ხანნი. დაჯდა კახთა ზედა მეფედ დავით, და იყო მახმედიან, რომელსა ეწოდა იმამყული-ხან, რომელიცა დიდბორწმუნე იყო და მოყვარული მაჰმადიანობისა. ამის გამშიდ დიდათ არბეედენ ლეკნი კახთა. ესე იმამყული-ხან წარვიდა 20 სპარსეთად და კახეთს დაუტევა გამგებლად ემა თვისი თეიმურაზ, რომელსა მოუყენა ცოლად ქართველთ მეფისა ვახტანგის ასული თამარ თეიმურაზს.

ხოლო კვალად მოვიდა იმამყული-ხან (ესე იგი დავით) და მეფობდა კახთა ზედა ლეკთაგან კირთებით დიდათ შეწუხებული. და მოკვდა წელს ქრისტესით 1722. წარიღეს და დაფლეს ყუმს.

შემდგომად ამისა გამეფდა ნებთა ყაენისათა მაჰმადყული-ხან, ძე ერეკლე მეფისა, ნებთა ყაენისათა. და იყო ესეც მაჰმედიან და მოყვარული მაჰმედიანობისა. ამის გამშიდ მიიღო ერევანი ყაენმან და ქმნა სპარსთ მეფისა სამფლობელოდ, რომელიცა იყო სამფლობელო ქართველთ მეფისა. ამის მეფობის გამშიდ დაიპყრეს [170] ლეკთ კახეთი და ყვეს⁵ სრულიად მაჰმედიან და 35 დაუდგინეს მოღებნი (!). ხოლო მეფე მაჰმადყული-ხან იყო ხიზნათ ქსანსა შინა, და შემდგომად კვალად დაიპყრა კახეთი.

ხოლო გამსა ამს ჩამოვიდა უსუფ-ფაშა ოსმალისა და მოჰკლა ლალატით მაჰმადყული-ხან წელს ქრისტესით 1729.

ხოლო მეფედ იქმნა კახთა ზედა თეიმურაზ, ემა იმამყული-ხანისა. ესე თეიმურაზ შეიპყრა ხანმან სპარსეთისამან, თბილისს⁶ მყოფმან, და წარუგზავ- 40 ნა ყაენსა. ხოლო ყაენმან მოაყვანიდა ძე თვისი ერეკლე და ასული თამარ. ერეკლე დაიყენა მასთან⁷ მსახურ-ყულად და თამარ მისცა მმისწულსა თვისსა ცოლად და თეიმურაზ განუტევა კახეთად.

¹ მოსამშვიდებლად A. ² მარტირიკა AC. ³ აღუთქვა B. ⁴ შაჰაბაზ ABC. ⁵ ჰყვეს A. ⁶ თბილის ABC. ⁷ მისთან B.

ხოლო თეიმურაზს და ძესა მისსა ერეკლეს ერთგულებისათვის მისსა შაჰნადირ ქართლისა მეფობა თეიმურაზს და კახეთისა ძესა მისსა ერეკლეს წელს ქრისტესით 1744.

ხოლო შემდგომად სიკვდილისა თეიმურაზისა იქმნა მეფედ **მეფე: ივანე** თველთა და კახთა ზედა, რომელიცა აღწერეთ საქართველოსა მეფობისა 5 აღწერასა შინა ყოველნივე საქმენი მისნი; და იქმნა ესთა, ვითა მუნ აღწერილ არს.

ხოლო ერთმთავრობისა განწყობილებიდან იქმნენ მთავარნი და მეფენი კახეთსა შინა 29.²⁹

ხოლო ესეცა აღწერად ხანს. ვინათგან განიყო მეფობა საქართველოსა 10 სამად: ქართლისად, იმერეთისა და კახეთისად—მეფენი ქართლისა და კახეთისანი იქმნებოდენ მეფედ ნებითა და ბრძანებითა [171] სპარსთა ჯელმწიფისათა (ესე იგი ყვინისათა).

თ ა 3 0 1 1

აღწერა ოცხეთისა შემოკლებულად: საჩინოთა მდინარეთა, 15
სოფლებთა და შინებულბატა

ოცხეთის¹ საჩინოთა ადგილთა ეწოდების ესენი: ჩიმი², თავაური, ქურთაული, ვალაგირი, ფაიქოში, დიგორი და ბასიანი.

ხოლო ოცხეთსა შინა წარჩინებულნი გვარნი ესენი არიან: ბასიანი, ბადელიძე; ჩერქესის ძე, თავაური, ქურთაული, სიღამონი, ქახილის ძე. * 20
წყალნი³ არიან ესენი: ხევის⁴ ბოლოს არს ლაზური; მას ქვევით⁵ არს —ჯარიყნა⁶ არავგს მებრთვის ქისტ⁷-მურტყის წყალი; მას ქვევით არს ხეთაძე; თავაურის მდინარე სდის კავკასიდან, სიგრძით არს ხოხიდან ჩერქეზად⁸ და შებრთვის არავგსა; თავაურს ერთვის ჩიმითის⁹ წყალი; თავაურს მოგერთვის კიდევ ყაბანს¹⁰ სხვა ხევი; ქურთაულის¹¹ წყალი გამოსდის ხოხის მთას 25 და გამოსჭრის ჩერქეზის¹² მთას და შებრთვის ლომეკს (ესე იგი თერგს); ვალაგირის წყალი გამოსდის ხოხის კავკასსა (ამის ზედა [172] სახლობს ხსენებული ბალათარ ქახილონი¹³); ჯელელის¹⁴ წყალი გამოსდის ჯედლის კავკასსა¹⁴; კასრის¹⁵ ქვემო არს ზრამავა¹⁶ და ჯელელის¹⁷ წყლების შესართავს შუა ციხე დიდი, თამარ მეფეისაგან¹⁷ აღშენებული; ნარის ხეობის წყალი გამოსდის 30 ხოხის კავკასსა; ზახის ხეობის წყალი გამოსდის თრუსოს¹⁸ და ზახის შორის კავკასსა და მიერთვის ზრამავის წყალსა; რიონი გამოსდის ლებისა, გლოლისა და დიგორის შორის კავკასსა და ჩასდის ჩერქესსა და მიერთვის ლომეკსა. ამავე კავკასს გამოსდის აქეთ ესე რიონი და იქით რიონი იმერეთისა.

[ბოლონიტყვარობა]

35

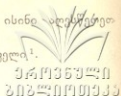
ხოლო ესე ოცხეთი, რომელი აღესწერეთ, ამით შინა არს მრავალნი შენებულბენი, ციხენი და ეკლესიანი¹⁸, რომელი თვით მეცა მიხილავს, გარნა

¹ ამ სიტყვის წინ წყაროში წერია: „ლომეკი (ესე იგი თერგი) რომელი სდის ხევიდან კავკასთა შინათა. ² ჩიმი ABC. ³ წყალი ABC. ⁴ ხევი ABC. ⁵ ქვეით A. ⁶ ჯარიყნა BC. ⁷ ჯარიყნა A. ⁸ ქისტის ABC. ⁹ ჩერქეზად ABC. ¹⁰ ჩიმითის ABC. ¹¹ ყაბის ABC, ¹² ქურთაულის A. ¹³ ჩერქესის ABC. ¹⁴ ჯელელის ABC. ¹⁵ კავკას ABC. ¹⁶ კასრის ABC. ¹⁷ ზრამავა ABC. ¹⁸ მეფეისაგან A. ¹⁹ თრუსოს ABC. ²⁰ ეკლესიანი B.

არა უწყვი სახელნი აღმშენებელთანი და ამისთვის არცა ისინი აღესწერეთ
ადგილობით, სადა არიან აღშენებულ.²⁹⁵⁾

ნიკოლაე დადიანოვი პირველი¹.

თ ა ვ ი 12



5

აღწიბა შემოკლებული სამცხე-საათაბაგოსნი
საჩინოთა ადგილებთა, მდინარეთა და
წინებულებათა და საზღვრისა

[173] ხოლო სიგრძე ქვეყანისა ამის არს ქართლის საზღვრიდამ ქართ-
ლის ჭელამდე, ბაიბურდისა², ქანეთის საზღვრამდე; განი დევაბოინისა და
10 ირიჯლუს და ყალნუს მთებიდამ ლადოსა და გურიის მთამდე და ზღვამდე.

და მზღვრის ქვეყანისა ამის: აღმოსავლით საზღვარი ქართლისა, რომელი
აღესწერეთ, და მთა ყარსისა არტან-კოლასა და ყარსს შორისი; სამხრით მთა
წინხსენებული, სომხით-ქართლის საზღვარი, რომელი დღეს ისახელების ირი-
ჯლუსა³ და დევაბოინის მთად; ჩრდილოთ მზღვრის მთა ლადო⁴, ანუ ფერ-
15 სათი,²⁹⁶⁾ და მთა აჰარა-გურიის შორისი და ზღვაჲ ბონტოსი; დასავლით მთა
აზრუმისა, ეზინგისა და საქართველოს ყელს შუა წავლილი ანუ რკინისა პა-
ლოსი და მისრული ზღვამდე.

ესე სამცხე-საათაბაგო შეიქმნენ მაჰმედიანად წელს ქრისტესით 1626.

ამა ქვეყანისა შინა არიან მდინარენი უდიდესნი მტკვარი და ჭოროხი.

20 მტკვარს მიერთვის ყოველი მდინარენი სამცხისა, ჯავახეთისა, კოლა-არტანი-
სანი, ჭოროხს მიერთვის სრულიად კლარჯეთის მდინარენი, თვინიერ ქანეთი-
სა. მტკვარი გამოსდის კოლას ზეით არსიანის მთას და აწ წოდებულსა ყალ-
ნუს და ყარსის⁵ მთასა და მისდის ვითა საქართველოს აღწერასა შინა იხი-
ლაეთ. ქვაბის ხევი გამოდის [174] ფერსათის მთიდან. და ამ ხევის დასავლით

25 მტკვრის კიდებდ არს²⁹⁷⁾ ციხე დემოთისა, რომელი აღაშენა სუმბატ ბიერი-
ტიანმან⁶. თიხრევის ხევი გამოდის კოდანს⁷. თიხრევი ხევე ზეით, მტკვრის
კიდებდ, სამხრით არს აწყვერის ციხე-ქალაქი და ეკლესია დიდი, გუმბათიანი

30 ოთხ მდინარედ და ეწოდების თვის-თვისნი სახელნი. ამ ახალციხის წყალი
ოთხ მდინარედ და ეწოდების თვის-თვისნი სახელნი. ამ ახალციხის წყალს

30 მოერთვის ოლდამის ხევი, ამ ხევე⁸ ზეით ერთვის ჭურიებთან ბორჯომის⁹

ხევი. და აქ¹⁰ არს ახალციხე და ქალაქი, რომელსა პირველ ეწოდა²⁹⁸⁾ ლომისა.

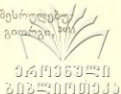
ოცხის წყალი გამოსდის ფერსათის ახალციხის წყალს კვანჯლას.²⁹⁹⁾ პანტოვა-
ნის ხევე ზეით, მთის ძირშიდ არს ოძრახეს ციხე, რომელი აღაშენა ოძრახ-
ხოს. ბოცოს წყალი გამოსდის გურიისა და აჰარის მთას. ბოცოს წყალს ზეით

35 არს დიდშენი სასახლე თამარ მეფისა¹¹ და აწ ოხერ არს.

ფოცხოვის ხევი გამოსდის ერუშეთსა და მის შორის მთასა. ღრეღის¹²
ხევედ არს ეკლესია¹² საფარა, დიდშენი, სადა იყო¹⁴ სასახლეაო ათაბაქთა¹⁵
მამაზდიანობადმდე. ქარხაშეთის¹⁶ ზეით არს მონასტერი ვარძიისა, კლდესა

¹ ეს სამი სიტყვა ამოფეხილია A-ში. ² ბაიბურთისა ABC. ³ ირიჯლუსი ABC. ⁴ ამ სიტყვის შემდეგ წყაროში სწერია: „ესე არიან მთის (უნდა იყოს „მთისის“—შ. ბ.) მთანი“²⁹⁶.
⁵ ყარის ABC. ⁶ ბიერიტიან ABC. ⁷ თიხრევის ხევი გამოდის კოდანს—A. ⁸ ხევე BC.
⁹ ბორჯომის AB. ¹⁰ აქა A. ¹¹ მეფისა A. ¹² ღრეღის ABC. ¹³ ეკლესია B. ¹⁴ სადა იყო +
სადა იყ³ A. ¹⁵ ათაბაქთა A. ¹⁶ ქახაშეთის ABC.

შინა გამოკვეთილსა, აღშენებული 63 გიორგი მეფისაგან³⁰⁰⁾ და შესრულებული თამარ მეფისაგან¹⁾. და დაფლულ არიან აქა²⁾ 61 მეფე [175] გიორგი,³⁰¹⁾ 75 მეფე კოსტანტინე³⁰²⁾ და სხვანიცა.



[აოლონიტჰაოზა]

ხოლო რომელი აქამომდე აღესწერეთ, ეწოდების სამცხე. ხოლო ამას შინა მრავალნი არიან შენებულენი ციხე ქალაქთა და ეკლესიათანი³⁾, რომე- 5
ლიცა თვით მიხილავს, გარნა ვინათგან არა ჩნდა აღშენებელთა სახელნი, არღა აღესწერეთ.³⁰⁵⁾

აწ ვიწყებთ ჯავახეთის აღწერას, რომელი ესეც საათაბაგო არს

ჯავახეთს გამოსდის მტკვარი და მიერთვის ხსენებულს დიდს მტკვარს. 10
და არს ამა მტკვარისა და მტკვარისა საშუალ ხერთვისი. და ესე ჯავახეთის
მტკვარი გამოსდის ფანავრის ტბას. კარწახის⁴⁾ ტბას მოერთვის⁵⁾ წყალი
ფოსოსი⁶⁾, რომელი გამოსდის უარსის მთას. ამა⁷⁾ წყალზედ არს შეენიერი
ეკლესია გუმბათიანი,³⁰⁶⁾ რომელი აღაშენა მეფემან მირდატ გორგასლის
ძემან.³⁰⁵⁾ გოკის⁸⁾ წყლის შესართავს ზეით ჯავახეთის მტკვარზედ, სამ- 15
ხრეთისაჲნ კიდეზედ არს წუნა⁹⁾, ციხე-ქალაქი, რომელი აღაშენა ჯავახოს,
მცხეთოსის ძემან და მერმეთ სომეხთ უწოდეს ქაჯთა ციხე. ამის ზეით, ხრამის
თავს, მინდორზედ სამხრეთისკენ¹⁰⁾ არს კუმურდოს ეკლესია¹¹⁾ გუმბათიანი,
რომელი კოსტანტინე კვისარმან მირიან მეფისა ზე აღაშენა.

ახალქალაქის წყალი გამოსდის¹²⁾ აბოცის [176] დაბის მცირე ტბას და 20
შემოერთვის მუნვე მცირე ხავეთის ტბას. ხოლო ახალქალაქი დარღვეული,
აღაშენა მეორედ შავეთის ბეგმან.

აწ აღწერა ერუშეთისა¹³⁾—ესეცა საათაბაგო არს

ერუშეთის¹⁴⁾ მდინარე გამოსდის ერუშეთს და ფორჩხის¹⁵⁾ ხეცს შორის,
მთას. ამ წყალზედ არს სამღერეთი, სადა აღაშენა ეკლესია¹⁶⁾ გუმბათიანი დი- 25
დმან კოსტანტინე კვისარმან.³⁰⁶⁾ ხოლო სამღერეთისა [და] ერუშეთის წყლის
შესართავს ზეით არს არტანის ქალაქი მცირე, რომელი აღაშენა ჯავახოს,
ძემან მცხეთოსისაჲმან¹⁶⁾. ხოლო არტანისა და კოლის¹⁷⁾ საზღვარს ზეით არს,
მტკვრის კიდის დასავლეთ მცირე ქალაქი კოლა.

[აოლონიტჰაოზა]

ამას შინა არიან მრავალნი შენებულენი, გარნა არა ჩნდა სახელი 30
აღშენებელთა და ამისთვის დაუტყვე.³⁰⁷⁾

აღწერა კლარჯეთისა, რომელი ესეცა საათაბაგო არს

კლარჯეთს გამოსდის მდინარე ჭოროხი, რომელი¹⁸⁾ გამოსდის ირიჯლუს¹⁹⁾
მთასა და მიერთვის ბათომს ქვეით შავს ზღვასა. ამა ჭოროხს მოერთვის²⁰⁾

¹⁾ მეფისაგან B. ²⁾ აქა—A. ³⁾ ეკლესიათანი BC. ⁴⁾ კარწახის AB. ⁵⁾ მოერთვის + და
ABC. ⁶⁾ ფოსოსი ABC. ⁷⁾ ამა—A. ⁸⁾ გოკის ABC. ⁹⁾ წუნა ABC. ¹⁰⁾ სამხრისკენ C. ¹¹⁾ ეკლესია
BC. ¹²⁾ გამოსდის AC. ¹³⁾ ერუშეთისა ABC. ¹⁴⁾ ერუშეთის ABC. ¹⁵⁾ ფორჩხის ABC. ¹⁶⁾ მცხეთა-
სისაჲმან ABC. ¹⁷⁾ კოლლას ABC. ¹⁸⁾ რომელ ABC. ¹⁹⁾ რიჯლუს ABC. ²⁰⁾ მიერთვის B.

აჭარის წყალი, კიდევ მოერთვის ჭოროხს ფორჩხის¹ ხევი და ამა ფორჩხის¹ ხეგს მოერთვის ჭანეთისა და ისპირის მთიდაჲ ხეგნი. კვალად ჭოროხს მოერთვის ანაკრტის ხეობა, კიდევ ჭოროხს მოერთვის [177] შევესთის მდინარე. ამ შევესთის წყლისა და ანაკრტის შორის, ჭოროხის აღმოსავლით აჭარის მთის კალთასავე არს მონასტერი ნათლის-მცემელისა, სადა ~~ქუხმან~~ ნათლის-მცემელისა². და იყვენ ამ მონასტრის შემდეგნი ~~ქუხმან~~ მონასტრანი, რომელნიცა ქებულ არს შენებისა ხელოვნებითა, რომელი აღაშენა მეორედ გურგენ აშოტ დიდის კურატპალატის ძემან და დაფელა თვით მას შინა. ხოლო სახელი მონასტრისა მის—ოპიზა. ხოლო ჭოლოგენის³ ხევის 10 საძირით სახლობს აწინდელი შევესთის ბევი. ტბეთს⁴ არს ეკლესია⁵ გუმბათიანი. ესე აღაშენა აშოტ⁶ ქუხმან ბაგრატივანმან. ამის პირდაპირ არს ციხე თუხარისი⁷, რომელი აღაშენა პირველ ოძრაზოს, ძემან მცხეთოსისამან⁸. არამედ 26 მეფემან მირდატ აღაშენა ეკლესია⁵ ციხესა შინა.

არტანუჯის წყალი მოერთვის ჭოროხს, რომელი გამოდის ქვაყრილის⁹ მთასა. და ამა წყალზედ არს არტანუჯის ქალაქი, რომელი აღაშენა გორგასალ, დააქცია ყრუმ და განაახლა აშოტ კურატპალატმან და აღაშენა მუნ ეკლესია⁵ პეტრე-პავლესი¹⁰, მოკლეს მუნ და დაფლეს მას შინა. კვალად აქა აღაშენა გორგასლან სამნი მონასტრანი: მერისა¹¹, შინდობისა¹² და ახიზისა.

ბანას, რომელსა უწოდებენ თანაქს¹³, აქ არს ეკლესია⁵ გუმბათიანი, რომელი აღაშენა მეფემან ადარნასე, და დაფლულ [178] არს მეფენი.

ოლთისი არს ჭოროხის აღმოსავლით კიდევზედ ქალაქი; ესე არს მეორე სამყოფი ათაბაგისა.

თორთომის მდინარე გამოდის დევაბოინის¹⁴ მთას და მიერთვის ისპირის მდინარესა.

25 შეთაქლუს¹⁵ მთის კალთას არს ეკლესია¹⁶ ხახულისა ღვთის მშობლისა; დიდი, გუმბათიანი. ესე აღაშენა დავით კურატპალატმან, ბაგრატ მეფის მამობილმან. კვალად აქ არს ეკლესია¹⁶ ფრიად შეენიერი, რომელი აღაშენა 48 მეფემან დავით. ამათი ხატნი³⁰⁸ არიან გელათს, რომელი შეამკო დავით აღმაშენებელმან და მერმეთ თამარ მეფემან.

30 გურჯი ბოლახის¹⁷ ხეობა ანუ საქართველოს ყელის: ოდეს ოსმალთ დიპყრეს აზრუმი, მაშინ უწოდეს გურჯი-ბოლახი¹⁸. და გამოსდის დევაბოინის¹⁹ მთას და ესე არს საზღვარი ბაიბურდის²⁰ მთამდე საქართველოასა²¹ და ბერძენთა.

ბაიბურდის²⁰ ქვეყანას გასდის მდინარე ისპირის და ამ წყალზედ არს 35 ქალაქი ბაიბურდი²².

ხოლო ჭანეთის²³ მთიდაჲ²³ ჩამოვარდების ერთი მცირე მთა კინილა ზღვამდე და ესე არს საზღვარი საქართველოასა და საბერძნეთისა და აქა არს რკინისპალო. აქა აღაშენა მეფემან არჩილ მოწამემან ციხე შემდგომად ყრუს მოსვლისა (ვეშუ რიზა იყოს ციხე იგი).

¹ ფარჩხის ABC. ² სადა იყვენა ჭოროხი ნათლის-მცემელისა—A. ³ ჭოლოგენის ABC. ⁴ ტბეთს ABC. ⁵ ეკლესია BC. ⁶ აშოტ ABC. ⁷ თუხარისა ABC. ⁸ ცხეთოსიამან ABC. ⁹ ქვაბულის ABC. ¹⁰ პავლოზისა ABC. ¹¹ მერისა AC. ¹² შინდობისა ABC. ¹³ თანაქს ABC. ¹⁴ დევაბოინის ABC. ¹⁵ შექულთა ABC. ¹⁶ ეკლესია B. ¹⁷ გურბოლახის ABC. ¹⁸ გურჯ-ბოლახი ABC. ¹⁹ დევაბოინის ABC. ²⁰ ბაიბურდის ABC. ²¹ საქართველოასა BC. ²² ბაიბურთი ABC. ²³ მთიდა B.

ესე არს აღწერა საჩინოებთა ადგილთა მდინარეთა და შენებულებათა სამცხე-საათაბაქოსი. ხოლო ამა სამცხე-საათაბაქოსა შინა არიან მრავალნი შენებულებანი ეკლესია¹-ციხეებთა, გარნა არა უწყოდით სახელი ბელთა და ამისთვის არცა ისინი აღესწერთ.²⁰⁹

თ ა ვ ი 13

ცხოვრება სამცხე²-ქალაქეთისა შემოკლებულად აღწერილი

პირველად იქმნა მპრობელი სამცხე-საათაბაქოსი სარგის ჯაყელი და მანამდის ეპყრნესთ ბაგრატიონთა. მოკვდა სარგის³ ჯაყელი წელს ქრისტესით 1285. და შენდგომად დაიპყრა ძემან მისმან ბექა სამცხე-საათაბაქო⁴ და გან-¹⁰ დიდნა ფრიად, რამეთუ ასული ბექასი შეირთო ცოლად იმპერატორჴან საბერძნეთისამან. ხოლო ბექა ყოვლითა სიკეთითა აღმატებული გარდაიცვალა⁵ წელს ქრისტესით 1306. და დასვეს მეფისა ბრწყინვალისა გიორგის შემწეობითა შვილისშვილი ბექასი ყვარყვარე.

ხოლო ვიდრემდის იყვნენ ყმობასა შინა ქართველთ მეფეთასა ათაბაქანი,¹⁵ სარგის ჯაყელიდამ გამოიცვალნენ ათაბაქანი მ, და ოდეს იქმნენ თავისუფალ და მიუღეს თავნი მათნი მეფეთა ქართველთასა, ამის შენდგომნი აქა აღწერილ არიან სასწავროთა ათაბაქთა ცხოვრებანი.

ხოლო ამან ზემოხსენებულმან ყვარყვარე გამოახვა თავი თვისი საქართველოსა მეფისა ყობნისაგან და იქმნა თავისუფალ [180] მთავრად. ხოლო ²⁰ ამან ყვარყვარემ თავს დასხმითა შეიპყრა მეფე გიორგი. გარდაიცვალა ყვარყვარე წელს ქრისტესით 1466.²¹⁰

დაჯდა ათაბაგად⁶ ძე ყვარყვარესი მანუჩარ. ამის ხელშიდ აღილო ყენმან ახალქალაქი, ახალციხე და აწყვერი და წარილო აწყვერისა ღვთის მშობელი. ხოლო დაიხსნა მანუჩარმა ხატი დიდ ვეცხლად და დაასვენა კვალად აწყვერ-²⁵ სავე. და შემდგომად გარდაიცვალა მანუჩარ წელს ქრისტესით 1487.

დაჯდა ათაბაგად ყვარყვარე, ძე მზექაბუქისა. ამის მოუხდა მეფე ბაგრატ იმერეთისა შემწეობითა დადიან-გურიელისათა და შეიბნენ მეფე და ათაბაქი და სძლია ათაბაქსა და შეიპყრეს. და პატიმარ ჰყო მეფემან ათაბაქი ყვარ-³⁰ ყვარე. ხოლო შემწეობისათვის მისცა მეფემან გურიელსა აჭარა და ქანეთი. ³⁰ და საათაბაგო⁷ დაიპყრა მეფემან იმერეთისამან ბაგრატ.

ხოლო შემდგომად მიუღეს საათაბაგო მეფესა ბაგრატს ოსწალთა და ჰყვეს ათაბაგად⁸ ძე ყვარყვარესი შეყბრობილისა ქაიხოსრო.

ხოლო ესმსა ამას შეიპყრა მეფემან ბაგრატ ლეონ დადიანი და პატიმარ ჰყო. ხოლო ამან ქაიხოსრო ათაბაგმან შეუჩინა ხოფილანდრე ჩხეიძე და გა-³⁵ მოაპარა ლეონ დადიანი და წარიყვანა გურიით და გურიელიცა მწე ცყო და დასვეს კვალად დადიანად ლეონ. ხოლო ლეონ დადიანმა ამა ქაიხოსრო ათაბაქის ძესა ყვარყვარეს მისცა ცოლად ასული თვისი მარეხ და მეორესა [181] ძესა მისსა მოუყვანა გიორგი გურიელის ასული როდამ.

გარდაიცვალა ქაიხოსრო ათაბაგი⁹ წელს ქრისტესით 1573. ხოლო ამა ⁴⁰ ყვარყვარეს²¹¹ დარჩა სამნი ძენი: ყვარყვარე, მანუჩარ და ბექა.

¹ ეკლესია B. ² სამცხეს B. ³ სარგი ABC. ⁴ საათაქო A. ⁵ გარდაიცვა B. ⁶ ათაბა-
გად BC. ⁷ საათაბაქო B. ⁸ ათაბაგად B. ⁹ ათაბაქი B.

და დაჯდა ყვარყვარე ათაბაკად, გარნა მრავლისა ჭირისათვის, რომელი უყვეს ოსმალთა, ყიზილბაშთა და ქართველთა, ამისთვის წარვიდა წინაშე ხვანთქრისა და ხვანთქარმან შეარჩინა დიდსა და¹ სახელოვანსა ფაღვიანსა² და დასცა იგი. და ამისთვის მიეზოძა ათაბაკობა და არცაღა³ მკვდრად⁴ ნობად⁵, ვინათგან უწინარესნი ათაბაკნი გამახმადიანებულნი⁶ მკვდრად⁷ ბაკობასა მის ქაშიდამ⁸, ოდეს შეიქმნენ ყმანი ოსმალთ იმპერატორისანი.

მოვიდა ყვარყვარე და დაიპყრა ყოველი საათაბაკო. მოკვდა ყვარყვარე და იქმნა ძმა მისი მანუჩარ ათაბაკად და შეირთო ცოლად საქართველოს მეფის სიმონის ასული ელენე⁹. ათაბაკობდა მანუჩარ ქაშ-რაოდენმე და მოკვდა.
10 ხოლო ძმა ყვარყვარისი და მანუჩარისი⁶ ზემოხსენებული ბექა იყო ოსმალთა შინა და ცხოველებდა.

ხოლო შემდგომად სიკვდილისა მანუჩარისა მოიყვანეს ძე მისი, მანუჩარ-ვე სახელი მისი, რომელი იზრდებოდა ყვინთა თანა, და დასვეს ათაბაკად ბრძანებითა ხვანთქრისათა, და ხვანთქარმან მიუზოძა ათაბაკობა. ხოლო მო-
15 მიაღწა გზასა ზედა დახვთა ბიძამისი, [182] ზემოხსენებული ბექა, და აწვიდა და დიდათ პატივსცა, გარნა საქმელსა შინა შეურთო სამსალა¹⁰ და მოჰკლა განზრახვითა ოსმალთათა.

და⁷ ბექა წარვიდა წინაშე ხვანთქრისა სტამბოლს და იქმნა მაჰმადიან⁸, და უზოდეს ათაბაკობა და ორთულნიანი ფაშობა და წარმოავლინეს საათაბაკოსა შინა. და ამ ქაშიდამ იქმნა მაჰმადიანობა ათაბაკთა წელს ქრისტესით
20 1625. და უწოდეს ბექას საფარ ფაშა წელს ქრისტესით 1635.

იქმნა ძე ამისი უსუფ⁹ ფაშა და მოკვდა. ხოლო შემდგომად ამისა იქმნა ძე ამისი როსტომ ფაშა და დაიპყრა საათაბაკო და მოკვდა.

იქმნა ფაშად ასლან, როსტომის ძე, ნებითა ხვანთქრისათა. ხოლო ესე
25 აწუხებდა და ლაშქერიდა იმერეთისა. ხოლო ამას მოჰკვეთეს თავი ნებითა ხვანთქრისათა კვაცხუსთს, ჯარათ მყოფს, თუ რასთვის¹⁰ აღიღო ქრთამი მეფეთა იმერთაგან, და ამისთვის მოჰკვეთეს¹¹ თავი.

იქმნა ფაშად უსუფ, ძე ასლანისა. ამან მოჰკვეთა თავი გურიელსა ქაი-ხოხროს და დასვა ძმა მისი მამია გურიელად. ამის ქაშიდამ გამრავლდა მაჰ-
30 მადიანობა, შეიწრა ქრისტიანობა და ესევეიჯარსა ქაშსა მოკვდა¹² უსუფ ფაშა. ხოლო იქმნა ფაშად ძმა უსუფ ფაშისა და შეილი ასლან ფაშისა ფაშად და მოკვდა.

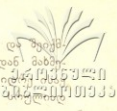
იქმნა ფაშად ძე უსუფ ფაშისა ისაყ ფაშად. და იყო ამა ფაშებთაგან დიდი კირთება და ოხრება. შთავიდა ესე ისაყ ფაშა [183] იმერეთსა¹³ და
35 გააკეთა ციხე ბაღდადს და დააყენა იენგიზარნი და წარვიდა ახალციხეს, მოეწინენ¹⁴ იმერნი და მოსწყვიდნენ მრავალნი და თვით ისაყ ფაშა დაკოდეს, კოლის¹⁵ ფაშა მოჰკლეს, და გარდარჩენილნი წარვიდენ სიოცხვილეულნი.

ხოლო ამა ისაყ ფაშასა¹⁶ ეპყრა ძალითა და ბრძანებითა ხვანთქრისათა რაოდენსამე ქაშს ქართლი, ჯახეთი და იმერეთი, და გამოიჩინა ქაშსა თამაზ ხანისასა მიუღეს, და ისაყ ფაშა მართვიდა საათაბაკოსა და იმყოფებოდა მუნ.

40 ხოლო შემდგომი არღა უწყოდი, რათა აღმეწერა, ვინათგან არცა მახსოვდა, თუ დედანშიდ აღმოამკითხოს და მე უსმენელ ვიყავ და ამისთვის დავიდღუმი.

¹ და—BC. ² ფაღვიანსა A. ³ მაჰმადიანობად A. ⁴ ქაშიდგან A. ⁵ ელენა ABC. ⁶ მანუჩრისი A. ⁷ და—A. ⁸ მაჰმადიანი A. ⁹ უსუბ ABC. ¹⁰ რასათვის B. ¹¹ მოკვეთეს A.. ¹² მოკვდა A. ¹³ იმეთსა A. ¹⁴ მოეწინენ AB. ¹⁵ კოლა ABC. ¹⁶ ფაშა A.

ხოლო ოდეს განთავისუფლდენ მეფეთა ყმობისაგან ათაბაქანი და მეფე-
ნენ თავისუფალ მთავრად, თვინიერ ზვანთქრის ყმობისა, მის უამიდან მახმუ-
დინობადმდე იხსდენ ათაბაქანი 10 და მახმუდინობითგან იხსდენ ვიღარაღმდეგ
ფაშამდე 11, ხოლო სარგის ჯაყელიდამ¹ ვიღარე ისაყ ფაშამდე
ათაბაქანი იხსდენ 29.²¹²



და ესრეთ შემოკლებით დაეასრულე ცხოვრება სამცხე-საათაბაქოსი.

თ ა 3 0 14 [ა]

აღწერა იმერეთისა საჩინოთა აზგილთა,
მდინარეთა და შენებულუბათა შემოკლებულად

[184] იმერეთი ეწოდება ცხენის წყლიდამ ვიღარე ლიხის მთამდე. აქა 10
იმერეთსა შინა არს მდინარე სხვათა უპირატესი რიონი და ამას² მიერთვიან
ყოველნი მდინარენი იმერეთისანი. ესე გამოსდის სვანთა, დიგორისა, ბასი-
ნისა, რაჭისა შორის კავკასსა და მიერთვის შეროვსა რიონსა.²¹³

ცხენის წყალი გამოსდის ლეჩხუმისა და სვანეთისა შორის კავკასსა და
მიერთვის რიონს საჭილაოს, ილორს, და უწინარეს მიერთოდა ტყვირს.²¹⁴ 15

ხანის წყლის აღმოსავლეთით და ყვირილას მდინარის სამხრით ფერსა-
თის კალთას არს დიმი, სადა პირველმან მეფემან ფარნავაზ ალაშენა ციხე
მტკიცე³.

ყვირილა გამოსდის ერწოს ტბას. და მიერთვის ყვირილას ცუცხვათის
ხევი, სადა არს ციხე ცუცხვათისა, რომელი შეთხრით აღიღეს ოსმალთა წელს 20
ქრისტესით 1721.

განათის ეკლესია⁴ ალაშენა მეფემან დავით ზედწოდებით აღმაშენებელ-
მან. აქ⁵ არს ხატი ხახულისა ღეთის შუობელი. აქ არს ვარძიის ჯვარი, აქ
არს რკინის კარი ზღუდისა, რომელი მოიტანა დავით აღმაშენებელმან დარუ-
ბანდით. აქა ჰკიდავს ეკლესიისა⁶ ბქესა კარი ერთის ვახისაგან გამოთლილი. 25
აქ არიან მეფენი დაფულენი: დავით აღმაშენებელი, გიორგი, თამარ, ლაშა,
რუსუდან, დავით და სხვანი.²¹⁵ პირველად იყო გელათი მონასტრად⁷ და
ბაგრატ ჰყო [185] საეპისკოპოსოდ.

ჩხარს იყო დიდი ქალაქი, გარნა მოხრდა ლეონ მანუჩარის ძის დადი-
ნისაგან. აქ არს ეკლესია⁸ წმინდისა⁹ გიორგისა. აქ ასენია ჯვარი, რომელსა 30
შინა მღებარებს ბეჟი მთავარ-მოწამისა გიორგისა, მარადის სასწაულ-მოქმედი.
ესე ჯვარი პირველ იყო ყორანთას¹⁰, შემდგომად სამცხეს. მერმე ატოცს და
აწ აქა.²¹⁶

შორაპანი ალაშენა პირველმან მეფემან ფარნავაზ¹¹, ქალაქი და ციხე.
ხოლო შემუსრვილი¹² ალაშენა გიორგი აბაშიძემ, გარნა მასვე შეამუსრვინეს 35
ოსმალთა, და მერმეთ მისცა ზურაბ აბაშიძემ ოსმალთა, და იღვენ მას შინა
იენგინარნი¹³. და შემდგომად მოიყვანა მეფემან იმერეთისამან სოლომონ
პირველმან ალექსანდრეს ძემან რუსნი, აღიღეს და შემუსრეს, რომელი
დღესაც შემუსრვილი¹⁴ არს.²¹⁷

¹ ჯაყელიდა B. ² მს. A. ³ მტკიცე—A. ⁴ ეკლესია BC. ⁵ აქა A. ⁶ ეკლესიისა B.
⁷ მონასტრად B. ⁸ ეკლესია B. ⁹ წმინდის A. ¹⁰ ყანათს ABC. ¹¹ ფარნავაზ BC. ¹² შემუს-
რვილი BC. ¹³ ენგინარნი A, ენგინარნი BC. ¹⁴ შემუსვილი A.



მღვიმე არს აღშენებული კახაბერისა რაჭის ერისთავისაგან¹, ხოლო ამ მონასტრის დასავლით არს, ყვირილას გაღმა-გამოღმა კლდეა შინა, ქეზნის სახიზრად ნაკვეთნი, რომელი ვერ აღიღეს ყრუს მოსვლის დღეს² მან მღვიმე ქეზნი ესე, და ციხე სვერისა, რომელ ვერ აღიღო ყრუმან მღვიმეს³ მან მღვიმე

5 გველუს ციხე-ღარბაზი აღაშენეს თურქთა 57 მეფის⁴ გიორგის დროს.³¹⁹ ქუთათისი აღაშენა პირველმან აფხაზთა⁵ მეფემან ლეონ და პყო ტახტად-ხოლო ციხე ქუთათისი მისცა ოსმალთა სენხია ჩხვიძემ წელს ქრისტესით 166ბ, და ეპყრათ [1:6] მრავალ ეამ. და შემდგომად იმერთა მეფემან სოლომონ ალექსანდრეს ძემან პირველმან(!) ევედრა რუსეთის მპყრობელს იმპერატორცა ეკატერინას, და წარმოუვლინა მხედრობა, და აღიღეს ციხე ქუთათისისა⁶ და

10 შემუსრეს, რომელიცა დღესაც შემუსრვილ არს.³¹⁹ აქა აღაშენა ეკლესია⁷ დიდი გუმბათიანი 56 მეფემან ბაგრატ და დასვა მწყემსი იმერთისა და გურიისა. და დაფლულ არს აქა იგი აღმაშენებელი ბაგრატ მეფე 56³²⁰ და 57 გიორგი. ხოლო შემუსრეს ოსმალთა ეკლესია⁸ ესე და წარიღეს სვეტნი მისნი სამცხეს და მარმარილონი წელს ქრისტესით 1692.

რაჭას, ბარის წყალს ზეთ, არს მთაშიდ მრავალძალს⁹ ეკლესია⁵ წმინდის გიორგისა და ჯვარი დიდი ოქროსა სასწაულმოქმედი. მას ეკლესიასა⁷ შესწირა შაბაზ ყუინმა ხრმალი ოქროდ მოქვედილი და შუბი. აწყა სძეს მუნ, არათუ სარწმუნოებისათვის, არამედ ჰსენან, რამეთუ ხრმალი მისი ჰკიდავენ მუნ.

20 წესს ეკლესია⁵ ბარაკონად წოდებული აღაშენა რაჭის ერისთავმან როსტომ შოშიტას ძემან.³²¹ უწყურას ეკლესიასა⁷ შინა მკიდაგრებს კამარასა შინა ერთი ნაწნავი თმა, იტყვიან თამარ მეფისისა⁸.

[აგოლონიტყმარაჲ]

25 # ხოლო უმეტეს ამისა არღარა აღესწერე აღწერასა შინა იმერეთისასა წყალთა. შენებულებათა და სხვათა, ვინათგან უწყით ჩვენ ყოველთა მას შინა მყოფმან.³²²

აღწერა ოდიშისა შემოკლებულნი

[187] ოდიშს მენგრელი ეწოდება ეგრისის გამო.³²³ საზღვარი ოდიშისა არს ცხენის წყალი, მერმეთ თაკვერსა და ოდიშს შორისი მთაჲ, კავკასილამ¹⁰ ჩამოსრული სამხრით და კვალად თაკვერილამვე წასრული კავკასი ჩრდილოდ, ვიღრე ეგრისის სათავედმდე ოდიშისა და სვანეთისა შორისი; სამხრით მდინარე რიონი გურია-ოდიშს შორისი და კვალად ეგურის მდინარის¹¹ შესართავს დასავლეთი¹² შავი ზღვა; დასავლეთით ზღვა შავივე და კვალად ანაკოფის მთა კავკასილამ ჩამოსრული სამხრით ზღვამდე; ჩრდილოთ კავკასის მთა.³²⁴

ეკლესია მარტვირისა (ესე იგი ჭყონდიდისა) აღაშენა 8 მეფემან აფხაზთა-მან გიორგი. იქ დაფლულ არს მეფე ბაგრატ. სენაკის ეკლესია¹³ აღაშენა ლეონ დადიანმა მანუჩარის ძემან.³²⁵

¹ ერისთავისაგან A. ² მომპყრობმან A. ³ მეფისა A. ⁴ ქუთათისა ABC. ⁵ ეკლესია BC. ⁶ მრავალძას ABC. C. ⁷ ეკლესიასა BC. ⁸ აფხაზთა ABC. ⁹ მეფისასა A. ¹⁰ კავკასი და ABC. ¹¹ მდინარე ABC. ¹² დავლეთი ABC. ¹³ ეკლესია B.

ნაქალაქევი¹, ციხე-გოჯად წოდებული, აღაშენა პირველის მეფის დარ-
ნავაზის² ღამშიდ ქუჯი ერისთავმან, ქალაქი და ციხე, რომელი შემუსრა ყრუმ.
ხოფის ეკლესია³ აღაშენა გიორგი დადიანმან, პაპამან ზემოთსვენიერს⁴ ლეონისაჲმან.²²⁶

(კაიშის³²⁷) ეკლესია² აღაშენა, დაქცეული ძვრისაგან⁴, კათალიკოსმან 5
მალაქია გურიელის ძემან, ხოლო ღამთა ვითარებისაგან განრყენილი და საე-
როდ ქმნილი კვალად აგო საეპისკოპოსოდ შრომითა თვისითა დადიანმა⁵
კაციამ, ოტიას ძემ, და დასვა [188] მას ზედა ეპისკოპოსად კაცი ღირსახსო-
ვარი გრიგორი ჩიქოანი, და ყოვლად დაცემული ეკლესია² კაიშისა მან ყოე-
ლითურთ შენებითა და საეკლესიოს სახმარებელითა განაახლა და კვალად 10
ახლად წარმოაჩინა.²²⁸

ქალენჯიხის⁶ ეკლესია⁷ არს აღშენებული ლეონ დადიანის მანუჩარის
ძისაგან.²²⁹

ანაკლიას³²⁹) ციხე აღაშენეს ოსმალთა წელს ქრისტესით 1703.

რუხის ციხე აღაშენა ლეონ დადიანმა მანუჩარის ძემ წელს ქრისტესით 15
1647, შემდგომად შემუსრეს ოსმალთა წელს ქრისტესით 1725.

რუხს ზეით⁸ არს ეკლესია გუმბათიანი, კოცხერს, ღვთის მშობლისა, კვა-
ლად ლეონ დადიანის მანუჩარის ძისაგან აღშენებული.³³¹

ილორს [არს] ეკლესია (წმინდის გიორგისა), ოდეს მოსწვევს თათართა
წელს ქრისტესით 1733.

ბედია აღაშენა 54 მეფემან ბაგრატ.³³² ხოლო პირველ აქა მოვიდა ეგრი,
ძე თარგამოსისა, და აღაშენა ქალაქი, და უწოდეს ეგრისი⁹ ეგრის გამო, და
ნერმეთ უწოდეს ბედია. ხოლო აქა დაფლულ არს ბაგრატ მეფე.

მოქეი აღაშენა 9 მეფემან აფხაზთაჲმან ლეონ.

ანაკოფია აღაშენეს პირველ ბერძენთა; ესე არს საზღვარი ოდიშისა და 25
აფხაზეთისა. აქა, ანაკოფიას აღმოსავლით, ზღვიდამ მთამდე, შეაელო ზღუდე
დიდი ლეონ დადიანმან მანუჩარის ძემან, პირველ მრავალს აღვილს ხსენე-
ბულმან, აფხაზთ გამოუსვლელობისათვის.

ხოლო სიგრძე ოდიშისა არს [189] კავკასიას თხემიდამ ზღვამდე და
ცხენის წყლიდამ ანაკოფიამდე და განი მისი ზღვიდამ კავკასიის¹⁰ თხემამდე. 30

[გოლოსნიტყავარგა]

ხოლო უმეტეს ამისა არლა საჭიროდ ვრაცხე აღწერა, ვინათგან ვიცით
და ვართ მას შინა და ვიქცევით.³³³

აღწერა აფხაზეთისა¹¹

ხოლო საზღვარი აფხაზეთისა არს: აღმოსავლით ანაკოფიის დასავლით 35
მცირე მთაჲ კავკასიიდან ჩამოსრული ზღვამდე; დასავლით ზღვა და კაპეტის
მდინარე, არამედ სხვანი მზღვრიან¹² ჯიქეთის დასავლეთის ზღვამდე; ჩრდი-
ლოთ მზღვრის მთაჲ კავკასი, სამხრით—ზღვა შავი. სიგრძე ამისი არის ანაკო-
ფიიდან¹³ კაპეტის მდინარემდე¹⁴ ანუ ზღვამდე, განი¹⁵ ზღვიდამ კავკასის
თხემამდე. 40

¹ ნაქალაქევის ABC. ² ქარნავაზის BC. ³ ეკლესია B. ⁴ ძრვისაგან AC. ⁵ დადიანმან A. ⁶ ქალენჯიხა BC. ⁷ ეკლესია—BC. ⁸ ზეით A. ⁹ ეგროსი—A. ¹⁰ კავკასის C. ¹¹ აფხა-
ზეთისა ABC. ¹² მზღვრიან AC. ¹³ ანაკოფიდან ABC. ¹⁴ მდინარემდე A. ¹⁵ განი ABC.

აქურის მთავრის სასახლე არს ზუფუს. ზუფუს დასავლით არს ზუფის წყალი¹; გამოსდის კავკასიიდან და შვერთვის² ზღვას. ამ მუწის წყლის დასავლით არს ბიჭვინტას³ ეკლესია⁴; ესე აღაშენა იუსტინიანე კეისარმან ბერძენთამან. ამის ქვემო სდის კაპეტის წყალი, გამოსდის ესე რაქის ქვემო ზღვას⁵, გამოვლის სვანეთს, ალანსა და მას ქვეით კავკას შორისთა ზღვითა ჩრდილოდამ ზღვას.

ჯიქეთისათვის

[190] ჯიქეთის საზღვარი არს აღმოსავლით კაპეტის წყალი, დასავლით შავი ზღვა, სამხრით იგივე ზღვა, ჩრდილოთ კავკასი.

10

სვანეთისათვის

სვანეთს მზღვრის აღმოსავლეთით სვანეთსა და ბასიანს შორისი კავკასი, სამხრით სვანეთსა და რაჭა-ლეჩხუმს შორისი კავკასი, დასავლეთით სვანეთსა და ოდიშს შორისი კავკასი და ალანის საზღვარი.²¹⁴ სიგრძით არს რაქის კავკასის თხემიდან ოდიშის კავკასის თხემამდე და ალანამდე, განით რაქა-
15 ლეჩხუმის კავკასის თხემიდან ჩერქეზის⁵ კავკასიის თხემამდე.

ეცერს არს ეკლესია⁴ სვეტიად⁶ წოდებული, სახიზარი სვეტის ცხოველის სამკაულ⁷-საუზგისა, რომელსა შინა იტყვიან სვეტის ცხოველის კანკელის ყოფნასა, რომელი მოიღო გურგასლან ინდოეთიდან, ქმნილი წითლის იაგუნდითა.

20 ოდეს ძურძუკეთი ვერღა იტევდა კაცთა მას შინა მცხოვრებთა, აჰყარა მეორემან მეფემან საურმაგ და დაასხნა აქა სვანეთს, და ოდეს იხილეს ძურძუკთა განსვენება თავისა მათისა სვანეთს, ამისთვის უწოდეს სვანეთი⁸. და ამის გამო ეწოდა სვანეთი.

ალანეთისათვის

25 [191] ალანეთისა საზღვარი არს აღმოსავლით კავკასი და საზღვარი სვანთა, სამხრით კავკასი ბეღია—ოდიშს შორის, დასავლით კავკასი, ჩრდილოთცა კავკასი. უდის შუაშიდ სვანეთის მდინარე.

ალანნი იყვნენ პირველ ქრისტიანნი და ახლა რომელნიმე არიან მაჰმედიანნი.

30 და ესენი იყვნენ კავკასოსნი წილნი.

აზრიისათვის

გურია იყო წილი ქართლოსისა და არა ეგროსისა, გარნა ოდეს გამეფდა ლეონ აფხაზთა მეფე, მაშინ⁹ განსდგენ და მისცეს თავი ლეონ აფხაზთა¹⁰ მეფესა.

35 გურიისა საზღვარი არს ესე: აღმოსავლეთით მთა ფერსათი და სამცხე-გურიის შორისი და საჯავახოს შორისი; სამხრით ჭოროხის მდინარე და მთა მცირე ფერსათიდან წამოსრული დასავლით აჭარა-გურიის შორისი; ჩრდილოთ რიონი ოდიშ-გურიას შორისი და დასავლით შავი ზღვა.

¹ წყალი—A. ² შერთვის B. ³ ბიჭვინტას ABC. ⁴ ეკლესია BC. ⁵ ჩერგეზის ABC.

⁶ სვეტო A. სუვეო BC. ⁷ სამკაული ABC. ⁸ სვანეთი A. ⁹ მაშენ A. ¹⁰ აფხაზთა A.

რიონის თვალზედ სამხრეთით კიდესა ზედა არს ფოთის¹ ციხე, რომელი
ალაშენეს ოსმალთა წელს ქრისტესით 1725.²²⁰⁾

ეკლესია² შემოკმედისა. რომელ გურიის იყო პირველ საარბიზმანდარს³
და დღეს არს საეპისკოპოსოს.

გურია იყო სრულიად სამწყსო ქუთათლისა, გარნა შემდგომად გიორგი-
სა დაიდგინენ სხვანი მწყემს მთავარნი.²²¹⁾

გონია ქალაქად და ციხედ ალაშენესთ [192] ოსმალთა წელს ქრისტე-
სით 1547.

ხოლო სიგრძე გურიისა არს სამცხის⁴ მთის თხემიდამ ზღვამდე და ვანი
ჭოროხიდამ რიონამდე.

ხოლო ოდესმე გურიელს ეპყრა აჭარა და ქანეთიცა, გარნა არს ესე
ორნი აჭარა და ქანეთი სამცხისანი, და იქა დაიწერა.¹⁰

[ბოლოსიხვაობა]

და სხვანი შენებულუბანი ანუ სოფლებ-დაბნები, ვინათგან გარჩევით⁵ არ⁶
იყვნენ აღწერილ აღშენებელნი ანუ სხვანი, ამისთვის დავიდუმე.²²⁷⁾

თ ა ვ ი 14 [ბ]

დაწუბა იმერთა და ოდიშ-აფხაზთა მივობნისა და
მთავრობნისა, რომელსა უწინარესნი მემბტიანენი
ანუ ისტორიკოსანი უწოდებენ ებარისად²²⁸⁾

ოდეს მოჰკლა პირველმან მეფემან საქართველოასამან ფარნავაზ⁷ იაზონ²⁰
ერისთავი და დაიპყრა საქართველო, მაშინ ეგრისის მდინარეს დასავლეთისა-
ნი არა მორჩილებდენ ფარნავაზს⁸, არამედ მეფესა ბერძენთასა. ხოლო ეგრი-
სის მდინარის აღმოსავლეთისანი დაშთენ ფარნავაზის⁹ მორჩილებასა შინა.

[198] ხოლო ფარნავაზ განჰყო ეგრისი, თვისა მორჩილებასა შინა მყო-
ფი, ორ საერისთოდ: დასვა ქუჯი ერისთავი ეგრისს¹⁰, რომელი ალაშენა²⁵
ეგრისს. ხოლო ამას¹¹ უწოდეს ბედი, ვინათგან ქუჯიმ ჰპოვა ბედი მუნ, და
ამის გამო უწოდეს ბედი. და მისცა ქუჯის საერისთაოდ რიონის დასავლეთი
და ჩრდილოეთი ზღვამდე და ეგრისის მდინარემდე, სრულიად სევანეთი. და
მეორე დასვა შორაბანს და მისცა საერისთოდ ნაშთი ეგრისისა, რომელ არს
რიონის აღმოსავლეთით და სამხრეთი ზღვამდე და ლიხის მთამდე.³⁰

ხოლო შემდგომად ამისა დაიპყრა ნაშთი ეგრისისა ვახტანგ გურგასლან,
და კეისარმანცა მოსცა ზითვად ცოლსა ვახტანგისასა. გარნა შემდგომად მიუ-
ლო ერეკლე კეისარმან და დასვა თვისი ერისთავი ანაკოფიას, და უწოდდენ
აფხაზთა¹² ერისთავსა. და ეპყრა ეგრისის მდინარის იქითი კეისარს (ხოლო
ეგრისის მდინარე ეწოდების ლალიძგას).²²⁹⁾

ხოლო იყო რა აფხაზთა ერისთავად¹³ ლეონ და იხილა უძღურება ბერ-
ძენთა, მაშინ თვით დაიპყრა სრულიად ეგრისის ქვეყანანი ლიხის მთიდან
ვიდრე ზღვამდე და ხაზარეთამდე და იწოდა მეფედ აფხაზთა წელს ქრისტე-
სით 786. ამათგან მეფენი შეფობდენ ვიდრე ბაგრატიონამდე 11.²⁴⁰⁾

¹ ფოთის AB. ² ეკლესია BC. ³ სამცხის+ სამცხის A. ⁴ განრჩევით AC. ⁵ არა B.
⁶ დავიდუმდე B. ⁷ ფარნავაზ BC. ⁸ ფარნავაზ BC. ⁹ ფარნავაზის B. ¹⁰ ეგრის ABC. ¹¹ ამათ
ABC. ¹² აფხაზთა A. ¹³ ერისთავად BC.



ხოლო იქმნა რა მეფედ ესე ლეონ, არღა უწოდა ეგრისი, არამედ აფხა-
 ზეთი. ხოლო ამან განჰყო რვა საერისთაოდ¹ ეგრისი, რომელსაჲს უწოდეს: აფხ-
 აზეთი: 1. დასვა აფხაზთა [194] და მისცა აფხაზეთი და ჯერეთი ლიფიქსი²
 მდე და ხაზართა მდინარემდე; 2. დასვა ცხომს და მისცა ეგრისის მდინარეს
 5 იქითი ანაკოფია-ალანთურთ; 3. დასვა ბედიას ეგრისის აღმოსავლიდამ ცხე-
 ნის წყლამდე; 4. დასვა გურიას, და გურიცა³ ამან უწოდა, და უწინარეს⁴
 ადგოლსა გურიისასა სხვასა⁴ უწოდებდენ⁵; 5. დასვა რაჭა-ლენხუმს; 6. დას-
 ვა სვანეთს; 7. დასვა შორაპანს რიონისა და ხანის წყლის აღმოსავლეთისა.
 10 ამან მეფემან ალაშენა პირველ ტახტად ანაკოფია, ხოლო მეორედ ქუთა-
 ისი და ალაშენა ქალაქი და ციხე.

ხოლო მეფე ესე მიიცივალა წელს ქრისტესით 806.

ხოლო იქმნა მეფედ ძე ამისი გიორგი, ³¹² და დაიპყრა საქართველოცა-
 და მოკვდა წელს ქრისტესით 877.

15 ხოლო შემდგომად ამისა გარდაიცვალენ მრავალნი მეფენი აფხაზეთისა: ნი-
 ღირს-სახსოვარნი, რომელთა⁷ ეპყრათ აფხაზეთი და საქართველო.

გარნა შემდგომად ამა გიორგი მეფისა³¹³ არღარავინ დაშთა მემკვიდრეთ-
 აფხაზთ მეფისა და ულონო-ქმნილთა აფხაზთა ითხოვეს დავით მეფისა კურატ-
 პალატისაგან მეფედ აფხაზთა ბაგრატ, ძე გურგენისა, ასულის წული გიორგი
 20 აფხაზთ მეფისა. ინება და მოსცა. და მოიყვანეს აფხაზეთს და აკურთხეს ქუ-
 თათის⁸ მეფეთ წელს ქრისტესით 985.

და ამ ბაგრატიდამ იქმნა აფხაზთა მეფობა ბაგრატიონთა.

ხოლო მეუობდენ აფხაზთა ზედა მეფენი იგი [195] აფხაზთანი წელს
 199. ³¹⁴

25 ხოლო ამ ბაგრატის პირველის მეფობიდან ვიდრე ლაშას ძის დავითის
 მეფისა და რუსუდანის ძის ნარინ⁹ დავითისა⁹ მეფისამდე იყო ერთმეფობისა
 ქვეშე სრულიად აფხაზეთი მეფობასა ბაგრატიონანთასა. ხოლო ამა ორთა და-
 ვითთა სამეფოსა განყოფილმდე გარდახდენ წელნი 274. ³¹⁵

ხოლო იქმნა ამისა შემდგომად მეფედ ნარინ⁹ დავით ძე რუსუდანისა
 30 იმერეთს წელს ქრისტესით 1259. ამიერიდამ იწოდა დავით და ამას ქვემონი
 მეფენი¹⁰ მეფედ იმერეთისა და არღარა აფხაზთა. ხოლო ნარინ⁹ დავით მე-
 ფობდა, ვითარ ზემო აღიწერა და უმეტეს სცნობთ დიდსა ქართველთა ცხო-
 ვრებასა შინა¹¹. და გარდაიცვალა ნარინ⁹ დავით მეფე წელს ქრისტესით 1293.

ამის შემდგომად მეფე იქმნა ძე მისი კოსტანტინე. და ამას აღუდგა
 35 ძმა თვისი მიხაილ და იქმნა სამეფოსა შინა იმერეთისასა დიდი უთანხმოება¹².
 და ჟამსა ამას გიორგი¹³ დადიანმა დაიპყრა საერისთო ცხომისა და სრულიად
 ოდიში ანაკოფიადმდე, ეგრეთვე შარვაშიძემან¹⁴ აფხაზეთი, გურიელმან გურია,
 სვანთ ერისთავმან სვანეთი, და არღარა მიარჩილებდენ მეფესა საქართველოსა
 და იმერეთისასა.

40 შემდგომად გარდაიცვალა გიორგი¹⁵ დადიანი წელს ქრისტესით 1323
 და დაჯდა ძე მისი შამია დადიანად. და ამან უმეტეს განიმტკიცა ოდიში
 ვიდრე ანაკოფიამდე.

¹ საერისთოდ A. ² გურიცა A. ³ უწირეს A. ⁴ სხვა A. ⁵ ქუთათის ABC. ⁶ ვაკის—A.
⁷ რომელსა ABC. ⁸ ნარ ABC. ⁹ დავითის B. ¹⁰ მეუენა—A. ¹¹ შინა—A. ¹² უთანხმოება
 BC. ¹³ გრიგორი ABC. ¹⁴ შარვაშიძემან B. ¹⁵ გრიგო A. გრიგორ BC.

ხოლო ამის შემდგომად იქმნენ მრავალნი მეფენი შთამონასირნი¹ [1197] ურთიერთისანი.²⁴⁹ და იქმნა მეფედ გიორგი და ამან განიზრახა კვლად დაპყრობა შთავართა. და წარვიდა პირველად ვამეყ დადიანსა ზედა ვამზრახნი² ესრეთ: „უკეთუ ესე დავიმორჩილე, სხვანიცა დამორჩილებულ მექმნებარა“³ და იქმნა შემოიკრიბნა სპანი იმერეთისანი და შთაეიდა ოდიშს, ეწყვიენ⁴ ზედა ვამზრახნი⁵ მეფე და⁶ დადიანი. და იძლიენენ სპანი გიორგი მეფისანი. მოჰკლეს მენგრელთ მეფე გიორგი ბრძოლასა შინა. და გაემარჯვა ვამეყ დადიანსა წელს ქრისტესით 1392. ხოლო განზრახეთა ვამეყ დადიანისათა ჩამოვიდა მეფე ქართველთა გიორგი, ძე ბაგრატ დიდისა და დაიპყრა იმერეთი.

მოკვდა⁴ ვამეყ დადიანი და იქმნა დადიანად ძე მისი მამია. მოჰკლეს¹⁰ ესე მამია დადიანი აფხაზთა⁵ ბრძოლასა შინა და იქმნა⁶ დადიანად ძე მისი ლიპარიტ წელს ქრისტესით 1414.

ხოლო შემდგომად დაიპყრა ბაგრატ მეფემან იმერეთი და თავისუფლებასა ზედა შთავართა მათ დადიანსა, გურიელსა და შარვაშიძესა⁷ ხელი მოუწერა.

ხოლო ეამსა ამას მიიცვალა ლიპარიტ დადიანი და იქმნა დადიანად ძე მისი შამანდავლე. მოკვდა შამანდავლე წელს ქრისტესით 1474 და იქმნა დადიანად ზიძა შამანდავლესი ვამეყ.

ეამსა ამას⁷ განლიერდა ბაგრატ მეფე და დაიპყრა საქართველოა. ხოლო ოდეს იხილა ვამეყ დადიანმა განძლიერება ბაგრატ მეფისა, არა სწადოდა²⁰ უმეტეს განძლიერება ბაგრატიანსა. ამისთვის შემოიკრიბა [197] ვამეყ დადიანმა შარვაშიძე და გურიელი და დაუწყო რბევა და ოხრება იმერეთსა და დაპყრობა. და ოდეს მიესმა ესე ბაგრატ მეფესა, ქართლს მყოფს, წარმოვიდა მუნით და შეიკრიბა სპანი ქართლისა და იმერეთისანი და ეწყო დადიანსა ოდიშს და იქმნა ძლიერი ომი, სადა მოსწყდენ ორგნითვე მრავალნი. და იძლია დადიანი²⁵ წელს ქრისტესით 1477. მაშინ შევიდა მეფე ბაგრატ ოდიშსა შინა და მოაოხრა, გარნა კვლად შეიმტკიცა დადიანი და ქმნეს მშვიდობა. და შემდგომად მოკვდა⁴ მეფე ბაგრატ²⁴⁹ წელს ქრისტესით 1478 და დაფლეს გელათს.

შემდგომად მეფე იქმნა ძე მისი ალექსანდრე. ეამსა ამას მოვიდა კოსტანტინე მეფე ქართველთა და დაიპყრა იმერეთი შეწყვიბითა ვამეყ დადიანი³⁰ სათა.

ეამსა ამას მოკვდა⁴ დადიანი ვამეყ და იქმნა დადიანად ძმა²⁵⁰ შამანდავლესი ლიპარიტ. მოკვდა გურიელი კახაბერ⁸ და დაჯდა გურიელად ძმა²⁵⁰ მისი⁹.²⁵¹

ხოლო განგდებულმან მეფემან ალექსანდრე კვლად დაიპყრა იმერეთი.³⁵ გარნა დადიანსა ლიპარიტს არა უნდოდა მეცობა მისი და აწვია კვლად კოსტანტინე მეფე. და მოვიდა სპითა ქართველთათა, და აქედამა—დადიანი. და დაიპყრეს იმერეთი. და ოდეს წარვიდა მეფე კოსტანტინე საქართველოდვე, მაშინ მეფემან ალექსანდრემ ზავ ჰყო დადიანისა თანა და დაიპყრა სრულიად იმერეთი შეწყვიბითა დადიანისა ლიპარიტისათა.⁴⁰

ხოლო ამან [198] ალექსანდრემან იმეჯა მშვიდობით და მიიცვალა ესეცა და ცოლიცა ამისი თანარ დედოფალი ქორონიკონსა, ერთსა წელს, ქრისტესით 1510, და დაფლეს ორნივე გელათს.

¹ შთამონასირნი A. ² განიზრახა A. ³ და — A. ⁴ მოკვდა A. ⁵ აფხაზთა A. ⁶ და იქმნა — და იქმნა A. ⁷ ამას — A. ⁸ კახაბერი BC. ⁹ მის A.



მეფე იქმნა ძე ალექსანდრესი ბავოატ.

ამის ჟამშიდ მოვიდენ ოსმალნი წინამძღვრებითა მზექაბუჯ ათაბაგისათა და მოსწვეს ქუთათისი და გელათი თურქთა.

5 ამან მეფემან ჰყო გელათი საეპისკოპოსოთ თანა-თნებურად მზექაბუჯ ათაბაგისათა თათა¹ და დასვა გენათლად საეპარელიძე მელქისედეკ წელს ქრისტესით 1519. ჟამსა ამას წარვიდა მამია გურიელი ქართლს, რათა ჰყოს დავით ქართველთ მეფისა და კახთ ბატონისა ლეონისა შორის ზავი. გარნა ეწყო მეფე დავით გურიელსა და იძლია მეფე. და შემდგომად ზავ ჰყო მათ შორის გურიელმან და შემდგომად მოვიდა გურიას.

10 ხოლო ჟამსა ამას შეიკრიბენ დადიანი მამია და გურიელი მამია და წარვიდენ ჯიქეთს სპითა მრავლითა, რათა ჯიქნი აწუხებდენ მიხდომითა გურიასა და ოდიშს. ზღვით ნავეებითა მისრულთა ჯიქეთს ეწყუნენ² ჯიქნი სიმაგრით-გამო, ჰყვეს ბრძოლა ძლიერი და აოტნეს სპანი დადიან-გურიელისანი და მოჰკლეს დადიანი მამია და შეიპყრეს გურიელი მამია და აღიღეს ალაფი და

15 იავარი მათი წელს ქრისტესით 1532. ხოლო შემდგომად დასვა³ დადიანად ლეონ [199] და გურიელი მამია დაიხსნა ძემან მისმან როსტომ. ხოლო მეფემან ბაგრატ დასვა რაჰას ერისთავად ჩხეიძე შოშიტა და მისცა რომელიმე სახასოდ დაბანი და ციხე მინდა, ვინათგან რაჰა იყო უწინარეს სამეფოდ.

20 ხოლო ბაგრატ მეფემან შემოიკრიბა დადიან-გურიელი და წარვიდა შუორის საგებელად მზექაბუჯ⁴ ათაბაგისა. ხოლო ათაბაგმან შემოიკრიბა სპანი და ეწყო მეფესა. და იქნა ომი ფიციხელი. იძლია ათაბაგი და შეიპყრა ათაბაგი ისაკ ართუმელაძემ, მელვინემან გურიელისამან, და მოართვა როსტომ გურიელსა და გურიელმა⁵ მიაართვა ბაგრატ მეფესა. ხოლო მეფემან უბოძა გურიელსა ჯილდოდ ამისა აქარა და ქანეთი. და მეფემან პატიმარ ჰყო ათაბაგი

25 და თვით დაიპყრა⁶ სამცხე-საათაბაგო.

ხოლო ძე ათაბაგისა წარვიდა წინაშე ხონტქრისა და ითხოვა შეწევნა ხონტქრისაგან, და შეეწია დიდმალთა სპითა. შეიწია ბაგრატ მეფემან მეფე ქართლისა, ხოლო დადიან-გურიელნი არა მიწე ექმნენ. და ეწყვენ ოსმალთა სპანი საქართველო-იმერეთისანი⁷. გარნა სძლიეს⁸ ოსმალთა, მოჰკლეს ძე გურიელისა ქიხოსრო. და დაიპყრა კვალად სამცხე ათაბაგმან.

ხოლო მიზეზითა ამით მეფემან ბაგრატ მოუწოდა ქუთათისსა⁹ შინა [200] ლეონს დადიანს და შეიპყრა მცბიერებითა და პატიმარ ჰყო. ხოლო ოდიშემან¹⁰ მიუღწერა გურიელსა, რათა: „წარვიდეთ ერთად და დაეპყრათ ოდიში და

35 განვიყოთ წილად¹¹ და ჩვენდა იყო ოდიში“. სწაიღოდა მეფესა, რათა მცბიერებით შეეპყრა გურიელიცა¹². გარნა სცნა გურიელმან მეფისა მცბიერებისა სახე და არღარა მივიდა. და უნდოდა მეფესა აღმოხდა თვალთა პურობილის დადიანისა, გარნა გურიელისა და ოდიშთა¹³ მოზიდვისათვის¹⁴ არღა გლასრულა და¹⁴ დადენი პატიმარ ჰყო გელათს სამრეკლოსა შინა. გარნა ვან-

40 ზრახვითა ათაბაგისათა ჩხეიძემ ხოფილანდრემ ვაჰოაპარა დადიანი ლეონ და მიგვარა ათაბაგსა ახალციხეს. ხოლო შემდგომად სთხოვა გზაა გურიელსა და ნება სცა გურიელმან გზისა და წარმოიყვანა ათაბაგმან დადიანი ლეონ, მოიყვანა ოდიშს. და დაიპყრა ლეონ¹⁵ სამფლობელონი თვისნი.

¹ სამდღლოთათა BC. ² ეწყუნენ A. ³ მზექაბუჯი ABC. ⁴ ათაბაგისა AB. ⁵ გურიელმან A. ⁶ შეიპყრა A. ⁷ იმერეთისანი A. ⁸ სძლიეს BC. ⁹ ქუთათსა ABC. ¹⁰ მეფემან—A. ¹¹ წილათ B. ¹² გურიელა B. ¹³ ოდიშისა A. ¹⁴ და—A. ¹⁵ ლეონ—A.

ჟამსა ამას მიუღეს გურიელსა ოსმალთა აქარა და ქანეთი და აღაშენესთ ციხე ოსმალთა გონიას და ბათოშს.

ხოლო შემდგომად ამისა მიიცვალა ბაგრატ მეფე წელს ქრისტესით 1548 და დაფლეს გელათს.

შემდგომად ბაგრატიისა მეფე იქმნა ძე მისი გიორგი. ამან დადიან-გურიელი და მეფობდა მშვიდობით. ამან მოიყვანა მეუღლეთ ჩერქეზ-ბატონის ასული რუსუღან.

ჟამსა ამას მოკვდა გურიელი როსტომ და დასვა მეფემან [201] გიორგი ძე როსტომისა გიორგი გურიელად. ამა გიორგი გურიელსა ჰყვანდა მეუღლეთ ლეონ დადიანისა ასული და იგი განუტევა და შეირთო მეფის გიორგის დაა მუსადაა¹. ეგრეთვე ლეონ დადიანის² ძემან გიორგიმ განუტევა ცოლი თვისი, და გიორგი გურიელისა და წარგვარა ბიძასა თვისსა ბათულის მეუღლე სიკელუციისათვის³ და მან შეიუღლა. და ამა ვითარის⁴ საქმით იქმნა მტერობა შორის დადიანისა და გურიელისა. ვერა დაუდგა დადიანი ორთავე მეფესა და გურიელსა, და წარვიდა კოსტანტინეპოლად⁵ წინაშე სულტანისა, 15 ხოლო სულტანმან შეიწყინარა რა⁶ პატივით და მისცა დიდძალი მხედრობა და წარმოვიდა და დაეხარა დადიანი სატყეველას. მხილველი ამისი შემინდა გურიელი და ვევერა დადიანსა, ხოლო დადიანმა⁷ სთხოვა თვისისა ასულისა განტყევებისათვის განსატყევებელი (ესე იგი სისხლის გარდახდა). და უღონო ქმნილმან გურიელმან მოსცა ათი ათასი დრაჰკანი⁸. და ზავ ჰყვეს. და წარ- 20 მოვიდა დადიანი და დაიპყრა სამფლობელო თვისი⁹ სრულიად.

ხოლო მეფემან ამან გიორგი მოკლა¹⁰ ჯავახ ჰილამე მეგობრობისათვის დადიანისა და დაიპყრა მეფემან მამული ჰილამისა. გარნა არა მისცეს მეფესა ჰილამისა მამული დადიანმა და გურიელმა¹¹ და მოადგენ მეფესა და მამული ჰილამისა ნახევარი დაიპყრა დადიანმა [202] და ნახევარი გურიელმან. 25

ხოლო შემდგომად ამისა მოკვდა დადიანი ლეონ წელს ქრისტესით 1572: რამეთუ ნადირობასა შინა ცხენმან უბრკა და მოსტყდა კისერი და მოკვდა. და იქმნა დადიანად ძე მისი გიორგი.

ხოლო გიორგი მეფემან ცესა თვისსა ბაგრატს მოუყვანა¹² ცოლად და დადიანისა გიორგისა. ესე შეერთება დადიანისა და მეფისა შეუძნდა გურიელსა და იშურა, და გარდაბირა ძმა დადიანსა მამია. და შერთო გურიელმან და თვისი მამიას და შემოიკრიბნა სპანი თვისნი, მოუხდა დადიანსა ზუგდიდს და იქმნა ბრძოლა, გარნა იძლია დადიანი გიორგი და წარვიდა აუხახეთს¹³. და იქმნა დადიანათ ძმა მისი მამია.

ხოლო ჟამსა ამას მოკვდა დაა¹⁴ დადიანისა გიორგისა და სძალი მეფისა გიორგისა. და განაახლეს კვლად მოყვრობა მეფემან და დადიანმა, და მისცა მეფემან ცოლის დაა თვისი გიორგი დადიანსა. და ესე ვითარითა საქმითა კვლად იქმნა გიორგი დადიანად. და მამიასა¹⁵, ძმასა გიორგი დადიანისასა, მისცეს ჰილამისა¹⁶ ნაქონები მამულნი. და იქმნა მშვიდობა.

ხოლო ჟამსა ამას მოვიგონა ბათულიამ, ბიძამან გიორგი დადიანისამან, 30 ოდეს წარგვარა¹⁷ ცოლი, შურის გება მის წილ და უნდოდა, რათა მოეკლა

¹ მესაიდა ABC. ² დადიანისა A. ³ სიკელუციისათ A. ⁴ ვითარისა A. ⁵ კოსტანტინეპოლად BC. ⁶ რა—B. ⁷ ხოლო დადიანმა—A. ⁸ დრაჰკანი ABC. ⁹ თვისი BC. ¹⁰ მოკლა A. ¹¹ გურიელმან B. ¹² მოუყვანად B. ¹³ აუხახეთს AB. ¹⁴ დაი BC. ¹⁵ მამისა A. ¹⁶ ჰილამის B. ¹⁷ წაგვარა B.

- დადიანი გიორგი. და ამა ბათულის ეპყრა საჯავახო, მიცემული წილად დადიანისაგან. ხოლო მახლობელთაისათვის შეიზრახენ [203] გურიელთაზე მუდგა გიორგი და დადიანი გიორგი, რათა მოჰქლას ბათულია, და საჯავახო მიცემული გურიელსა. ამავითარითა ბირებითა დაიჭირა გურიელმა ბათულია და მოჰქლა და ტყვე ჰყო ლეხოურს და საჯავახო დაიპყრა გურიელისა და დადიანისა და გომად ბათულია მოკვდა ლეხოურს.²⁵⁴
- შემდგომად ჟამისა ამის მოკვდა დადიანი გიორგი და მამიამ, ძმამან მისმან, მოიპარა მცირე ყრმა, ძე გიორგი დადიანისა ლეონ, და შეამწყვდია ციხესა შინა შეხეს. ხოლო ყრმა უთმინოებითა² გარდმოვარდა კედლით და მოკვდა.²⁵⁵
- ესე საქმე დადიანმა მამიამ მიზეზ-ყო გურიელსა ზედა.²⁵⁶ აღილაშქრა და წარვიდა სპითა გურიელსა ზედა. ხოლო მისრულსა გურიას დადიანსა ეწყყო გურიელი და იქმნა ბრძოლა ძლიერი. იძლია გურიელი და წარვიდა კოსტანტინეპოლს⁴. და გურიელ ჰყო დადიანმა ტომი გურიელისა ვახტანგ.
- ხოლო ჟამსა ამის მიიცივლა მეფე გიორგი წელს ქრისტესით 1583.²⁵⁷ გამეფდა ძე გიორგისა ლეონ წლისა თორმეტისა. ამან შეირთო⁵ და დადიანისა მამიისი მარტე. ჟამსა ამის მოვიდა გურიელი და დაიპყრა სამფლობელო თვისი, რომელი გარდაავდო გიორგი დადიანმა სტამბოლს. ხოლო რომლისაზე მიზეზითა²⁵⁸ დიდნი მტერნი იქმნენ ესე მოყვარენი მეფე ლეონ და დადიანი [204] მამია. ამისთვის შეიკრიბა სპანი მამია დადიანმა და მოვიდა ქუთათისს⁶. ამას ეკვეთა მეფე ლეონ სპითა იმერეთისათა და იქმნა ბრძოლა სასტიკი, იძლია მეფე ლეონ და შეიპყრეს თვით მეფე წელს ქრისტესით 1590 და წარიყვანეს ოდიშს და პატმარ-ყო ციხესა შინა შეხეს და მოკვდა მუნ პყრობილებასა შინა მეფე ლეონ.
- შეიზრახენ იმერელნი და ჰქმნეს მეფედ ბიძის ძე ლეონისა, ძე კოსტანტინესი [როსტომ]. ჟამსა ამას გარდაიცვალა დადიანი მამია და იქმნა დადიანად ძე მისი მანუჩარ. ესე მანუჩარ დაესიძა ალექსანდრე კახ-ბატონს⁷ და მოიყვანა ასული მისი მეუღლედ ნესტან-დარეჯან და იქორწინა.
- ხოლო მეფესა როსტომს წაართვა მეფობა ბაგრატ თეიმურაზის ძემან²⁵⁹ შეწყვენიდა გიორგი გურიელისათა.
- ამავე ქორონიკონსა²⁶⁰ მოვიდა მეფე ქართველთა სიმონ და მიუღო იმერთ-მეფობა ბაგოატს. და პყრობილი წამოიყვანა ქართლად. ხოლო როსტომ წარვიდა მანუჩარ დადიანისა თანა. შეეწია დადიანი მანუჩარ, შეიკრიბა⁸ სპანი თვისნი, მოვიდა, აღიღო ციხე ქუთათისისა⁹ და ჰყო მეფედ კვალად როსტომ.
- მსმენელი ამისი მეფე საქართველოჲსა სიმონ წარმოვიდა მრავლითა სპითა და დიდროანების ზარბაზნებითა და არტილერიის განწყობილებითა, მოვიდა იმერეთს და განაძო როსტომ მეფე [205] და გაიქცა კვალად მანუჩარ დადიანისა თანა. და სიმონ მეფემან დაიპყრა სრულიად იმერეთი და აღიღო ციხეები¹⁰ რაჭა-იმერეთისანი. ხოლო გამარჯვებული წარმოვიდა ოდიშის დასამზობელად. მცნობმან მანუჩარ დადიანმან¹¹ შეიკრიბა¹² სპანი მენგრელთანი, მიმდობმან ღმერთასამან არა რიდა სიმრავლესა სიმონისასა, დაესხა ოფიშ-

¹ მისესი ABC. ² მოჰქვდა AC. ³ უფმინოებითა A. ⁴ კოსტანტინოპოლს ABC. ⁵ შეირთო A.

⁶ ქუთათის AC. ⁷ ბატონა A. ⁸ შეიკრიბნა A. ⁹ ქუთათისა ABC. ¹⁰ ციხეები + და ABC.

¹¹ დადიანმა BC. ¹² შეიკრიბნა A.

კვიტს და აოტა და მოსრნა და აღილო ყოველნი სიმიდირენი სიმონ მეფისა
ნი და ზარბაზანი დიდროანი და ყოველი განწყოფილება არტილერიისა და
წარმოგზავნა ოდიშს და როსტომ კვალად მეფედ ჰყო იმერეთს და აღილო
ყოველნი ციხენი რაჭა-იმერეთისანი და მისცა როსტომს.³⁶¹

ამას ქორანიკონსა³⁶² უშვა ძეგ ლეონ მანუჩარ დადიანსა ნესტან³⁶³ და
რეჯან, და შობასა მოკვდა³⁶⁴ ნესტან-დარეჯან. ხოლო ლეონ ყრმა³⁶⁵ დადიანსა
ბიძამან მისმან³⁶⁶ კახ-ბატონმან და აღზარდა ვიდრე სრულ ჰასაკამდე. ხოლო
შემდგომად გლოვისა მოიყვანა მეუღლედ მანუჩარ დადიანსა³⁶⁷ ქერივი³⁶⁸ ვახტანგ
გურიელისა და ასული ათაბაგისა.

ეამსა ამას³⁶⁹ მოკვდა გურიელი გიორგი და იქმნა გურიელად ძე მისი 10
მაჰია.

და იყენენ დიდსა მშვიდობასა შინა მეფე იმერეთისა როსტომ, დადიანი
მანუჩარ და გურიელი მაჰია.

ხოლო ეამსა ამას³⁷⁰ მოაყვანინა მანუჩარ დადიანმა კახეთით ძე თვისი
[206] ლეონ, რომელი იყო მამინ წლისა ათსამეტი³⁷¹. 15

ხოლო ეამსა ამას მოკვდა მეფე როსტომ წელსა ქრისტესით 1605.
ვინათგან არღვენ იყო მეშვიდრე და ტრ³⁷²ში მეფეთა, ანისთვის მოიყვანეს
ძმა როსტომისა, ნაშობი მხეველისაგან (ესე იგი ბუში) გიორგი და დასვეს
მეფედ.

ხოლო ეამსა ამას³⁷³ გურიელი მაჰია შევიდა აჭარას, მოსწყვიდნა, აღი- 20
ლო სიმაგრენი და დაიპყრა მისთვის აჭარა.

ხოლო ეამსა ამას ხრომან და გუნდმან განმრავლებულმან ირმისამან
სანადიროს³⁷⁴ მყოფი მანუჩარ დადიანი წარიტაცეს და მოკლეს³⁷⁵ იგი წელს
ქრისტესით 1611. და დასვეს დადიანად ძე მისი ლეონ, ნაშობი კახთ³⁷⁶ ბატონ-
ნის³⁷⁷ ასულისა. 25

ამა ეამსა მეფემან გიორგი მიუღო მამულნი თვისნი პაატა წულუკიძესა,
რომელსა უწოდდენ წუწქსა. წარვიდა ესე პაატა წუწქი და მივიდა ლეონ და-
დიანისა თანა.³⁷⁸ და მან ბატონით შეიწყნარა (ესე პაატა იყო კუტი ფეხეზბითა).
ესე პაატა მარადის აწვევდა და განუზრახვედა ლეონ დადიანსა მტრობასა
იმერთ მეფისასა. 30

ეამთა ამათ³⁷⁹ მეფემან გიორგი მოუყვანა შეილსა თვისსა ალექსანდრეს
მეუღლედ ასული გურიელისა. ხოლო ამა ალექსანდრეს უშვა გურიელის ასულ-
მან ძე ბაგრატ, გარნა ორისა წლისა შემდგომად შესწამა ცოლსა თვისსა, [207]
გურიელის ასულსა³⁸⁰ სიძეაჲ ერთსა ქუთაისელ ვაჭართა თანა და ამისთვის გა-
ნუტევა ცოლი თვისი და წარგზავნა თვისის ძითურთ მაჰისა თვისისა გურიე- 35
ლისა თანა.

ხოლო ეამსა ამას წარვიდა გიორგი მეფე სპითა თვისითა დამორჩილებად
დადიანსა³⁸¹. გარნა ოდეს ცნა³⁸² დადიანმა, ამხედრდა სპითა თვისითა და
მიეგება თვით, და შეიბნენ გოჭიაურზედ.³⁸³ და იქმნა ომი სასტიკი და სძლო
დადიანმა და შეიპყრეს მრავალნი დიდებულნი იმერეთისანი³⁸⁴ და გამდიდრე- 40
ბულნი³⁸⁵ ალაფითა წარმოვიდა ოდიშადღე წელს ქრისტესით 1623.

¹ ნესტარ BC. ² მოკვდა A, მოკვდა BC. ³ წარიყვანა—A. ⁴ დადიანმან A. ⁵ ქერივი BC. ⁶ 13 A. ⁷ სანადიროსა B. ⁸ მოკლეს BC. ⁹ კახ. A. ¹⁰ ბატონისა AC. ¹¹ ასულს AC. ¹² დადიანსა + დადიანისა A. ¹³ სცნა A. ¹⁴ იმერეთისანი—A. ¹⁵ და გამდიდრებულნი—A.

ხოლო ეამსა ამას²⁷⁰) მოკლა¹ მაჰმად თვისი გურიელი მამია ტემან შინგან სვიმონ. ხოლო ამა სიმონს ჰყვანდა დაჲ ლეონ დადიანისა, ნაშენი ათაბაგის ასულისა; და რა სცნა ლეონ დადიანმა სვიმონ² გურიელისა ესევეთარი უსჯულოება, მოკლაჲ³ მამისა, წარვიდა სპითა თვისითა გურიელსა, ტყვედ დაჲქვე ბარგა ლანჩხუთს და წარგზავნა დესპანი სიმონისად: «ვინათჲცა⁴ შეიქცევეთ თარი ბოროტება, მე, არღარა მწაუნელი სიძობისა შენისა, მოჲქც დაჲ შენი მარიაჲ.²⁷¹) მსმენელი სვიმონ, გურიელი არღა დაემორჩილა. და ვინათჲცა⁵ იყო მამაკობასა შინა მხნე სვიმონ, ამისთვისა შეიკრიბა სპანი და ებრძოდა დადიანსა ძლიერად. გარნა [208] იძლია სიმონ გურიელი და შეიპყრეს სიმონ ბრძოლასა შინა, და მამის მკვლელობისათვის აღმოხადანა ორნივე თვალნი, დასვა გურიელათ⁶ ქაიხოსრო და წარმოიყვანა დაჲ თვისი მარიაჲ და მოვიდა გამარჯვებული სამფლობელოსა შინა თვისსა ოდიშს.

ხოლო ამან დადიანმა⁷ ლეონ იწყო მტრობა იმერეთისა და ხთომა, რომელ ვერღა წინააღუდგენ იმერელნი ვერცა იდუშალ და ვერცა ცხადად და 15 ესრეთ მრე ექმნა: კნინლა დაიპყრა იმერეთი სრულიად.

ხოლო ეამსა ამას მეფემან საქართველოჲსამან როსტომ სთხოვა დაჲ თვისი მარიამ, ქვრივი სიმონ გურიელისა მეუღლეთ. და მისცა, გარნა აქუნდა შიში გზასა ზედა გიორგი მეფისა. ამისთვის შეითქუნენ: და მოვიდა მეფე როსტომ ფერსათს და⁸ დადიანმა შეიკრიბა სპანი თვისნი, წარმოიყვანა დაჲ 20 თვისი მარიაჲ, გამოელო სამიქელაო⁹ და განვიდა როინს, შევლო და მივიდა კაკას ხედსა ზედა. მუნ დახედა როსტომ მეფე ქართლისა, მისცა დაჲ თვისი დიდებითა. და წარვიდა როსტომ. გარნა გიორგი მეფემან იმერეთისამან ჰგონა ეამი მარჯვე, შემოიკრიბა¹⁰ სპანი, რათა ეწყოს დადიანსა: წარვიდა მცირითა კაცითა განმსტრობად სპათა დადიანისათა და შერმეთ მოქცეულმან 25 აღასრულოს წადილი თვისი. აგრძნა ესე დადიანმა¹¹. წარმოავლინა სპანი ფარულად, მოერტყუნენ გარა [209] გიორგი მეფესა, შეიპყრეს და მიგვარეს დადიანსა. იგი მსწრაფლ აღმხედრდა და წარვიდა ოდიშს და პატიმარ ჰყო მეფე. და შემდგომად ტემან მისმან ალექსანდრე დაიხსნა მაჰა ზვისი გიორგი მეფე: წარუგზავნა დადიანსა ვაჟარნი ჩიხორისა და ჩხარისანი სრულიად და 30 დაიხსნა მაჰა თვისი. მოიყვანეს ქუთაისს¹². და მცირე¹³ ხანისა შემდგომად გარდაიკვალა წელს ქრისტესითა 1639. და დაუტყვა ტენი სამანი: ალექსანდრე, მაშუკა და ბერი.

შემდგომად მამისა თვისისა იქმნა მეფედ ალექსანდრე. ხოლო ამა ალექსანდრესა უმეტეს მრე ექმნა ლეონ დადიანი. და უღონო ქმნილმან მეფემან 35 ალექსანდრე შემოავლო ზღუდე დიდი ქუთათისის¹⁴ სასახლესა და მოიყვანა ყოველთა წარჩინებულთა ცოლ-შვილნი და დაადგინა მას შინა და თვითცა იმყოფებოდა მუნ; რათა არა მიერთდენ დადიანსა, ჰყო ესე მისთვის.

ხოლო დადიანმა¹⁵ ლეონმა¹⁶, სიმღიდრითა აღმატებულმან, აღამენა თვისდად განბრწყინებულნი სასახლენი 12 ოდიშთა შინა და აუხაზეთსა ყოველთა თვისითა განწყობილებითა, რამეთუ ამა¹⁷ წარიღის ერთიღამ მგორესა შინა არარაჲმე სახმარებელნი და არცა ცხენნი და არცა სხვანი¹⁸ საჭირონი სახმარნი ნივთნი, არც ცხოველთა და¹⁹ არცა უცხოველთანი და გარემოს წყა-

¹ მოკლა A. ² სვიმო A. ³ მოკვლად BC. ⁴ დაი B. ⁵ ვიდგან A. ⁶ გურიელად A. ⁷ დადიანმა A. ⁸ და - A. ⁹ სამიქელაო BC. ¹⁰ შემოკრიბა A. ¹¹ დადიანმა A. ¹² ქუთაის ABC. ¹³ მრე A. ¹⁴ ქუთათის ABC. ¹⁵ დადიანმა A. ¹⁶ ლეონმა A. ¹⁷ არარაჲ A. ¹⁸ სხვანი BC. ¹⁹ და - A.

როთა უახლოესთა¹ დადგა ცილნი ოქროსანი და უშორესთა ვეცხლისანი
[210] დაბმული ძეწვეებითა. და მოგზაურნი მიიღებდენ წყალსა მით, ვინათგან
ვერვინ იკადრებდა ქურდობასა ანუ პარვა-ავაზაკობასა ქვეყანასა შინა მისსა.

ხოლო ამით გამთა მოიწიფა ძმა მეფისა ალექსანდრესი მამუკა² და დიანსა ლეჩხუმისა³
დაუწყო რამოდენიმე ბრძოლა და წინააღმდეგობა⁴ დადიანსა ლეჩხუმისა⁵
გან შეიქმნა მამუკა ფრიად საქებელი, კისკასი და მარჯვედ მკცევი მებდრო-
ბასა შინა, და მრავალჯელცა დაამარცხა მრავალნი გუნდნი მენგრელთანი.
გამსა ერთსა მოვიდა დადიანი მოსარბევედ იმერეთისა. ხოლო მეფე ულონო
ქმნილი ვერა განვიდა ქუთათისსა⁶ გარე. მაშინ განვიდა მამუკა ბრძოლად
დადიანისა. შეხვდა რამოდენსამე მენგრელთა და სცა ერთსა მენგრელთაგანსა¹⁰
შუბი და დასცა ცხენითურთ. მაშინ უბრკნა ცხენსა მამუკასსა და დაეცა.
მხილველნი მამუკას დაცემისანი ლტოლვილნი მენგრელნი მოიქცენ და შეი-
პყრეს მამუკა და მიგვარეს დადიანსა. მხიარულ იქმნა დადიანი წინააღმდეგისა
შეპყრობისათვის და წარიყვანა მამუკა ოდიშს.

ხოლო გამსა ამას⁷ მოვიდა კახთ ბატონი თეიმურაზ მეფისა ალექსან-
დრესა თანა და ალექსანდრემ წარმოგზაენა ლეონ დადიანისა თანა, რათა
პატივსცეს და განუტეოს მამუკა, ვინათგან იყო თეიმურაზ კახ-ბატონი ბიძა-
შვილი ლეონ დადიანისა. თუმცადა სწადოდა განტეგება მამუკასი პატივისათ-
ვის [211] ბიძის ძისა თვისისა თეიმურაზისა, გარნა ზემოხსენებულმან წუწკმან
პაატა წულუკიძემან როზღითამე ცბიერებითა არა აუფულა დადიანი ქმნად ამი-
სა. და წარმოვიდა თეიმურაზ ბატონი კახთა ცალკეირი.

და შემდგომად დასწევს ორნივე თვალნი⁸ მამუკას, ყმასა უებროსა, რო-
მელ ესე ჰქმნა ლეონ დადიანმა საწყინელი ყოველთაგან და უჯგრო და არა
შესაშვენ გონიერთა. გარნა იქმნა მის წუწკისაგან ესეთი ყოველთა საწყინელი
საქმე. და შემდგომად გამ-რაოდენისამე გარდაიცვალა მამუკა ოდიშს წელს²⁵
ქრისტესით 1654.

ულონო ქმნილმან ყოვლითურთ და შეიწრებულმან ალექსანდრე მეფემან
წარავლინა დესპანი რუსეთის კელმწიფის ალექსისა თანა, რათა იწე ეყოს და
იხსნას დადიანისა კირთებისაგან, ხოლო რუსეთით მოუვიდა დესპანი და ნიჭ-
ნი დიდნი, გარნა შეწეენა არარაჲ.

ხოლო გამსა ამას ლეონ დადიანსა, კაცსა ყოველად სახსოვარსა, მისცა
სოფელმან ნიჭი თვისი და მიიცვალა წელს ქრისტესით 1657. და ვინათგან არა
დაშთა ლეონს შვილი,⁹ ამისთვის ოდიშართ დასვეს დადიანად ლიპარიტ,
ძმა მისივე ლეონისა, ნაშობი ათაბაგის ასულისა.

ამის მსმენელი მეფე ალექსანდრე შემოიკრიბა სპანი, წარვიდა ოდიშს, 35
მოსწყვიდნა, მოსტყვენა და¹⁰ მოაოხრა, აღიღო ციხენი, გამოიღო საგანძურნი
და ქონებანი ლეონ დადიანისანი, შეიპყრა წარჩინებულნი სრულიად ოდიშის-
სანი და დაახსნევენა ყოველთა თავი ვეცხლითა, გამოართვნა¹¹ მათვე ძენი
მძევლად და დასვა დადიანად ვამეყ, ძე მამია [212] დადიანისა და მოვიდა 40
გამარჯვებული იმერეთს.

აქა იხილეთ, თუ ერთი კეთილი გეამი ვითარ მოაკლდების ქვეყანასა.¹²
ხოლო ლიპარიტ წარვიდა ახალციხეს და ვევედრა როსტომ ფაშას და
როსტომ-საქართველოს მეფესა. მათ მოსცეს სპანი, მოეწყო გურიელი¹³ ქაიხოს-

¹ უახლოესთა+ და A. ² წინააღმდეგობა A. ³ ქუთათისა ABC. ⁴ თვალი AC.
⁵ და—A. ⁶ გამოართვნა BC. ⁷ ქვეყანასა—A. ⁸ გურიელიცა B.

ხოლო ჟამსა ამას ³⁷⁰) მოკლა¹ მამაჲ თვისი გურიელი მამია დევი² მისმან სვიმონ. ხოლო ამა სიმონს ჰყვანდა და ლეონ დადიანისა, ნუნობი არსაჯის ასულისა; და რა სცნა ლეონ დადიანმა სვიმონ³ გურიელისა ესევეთარი უსჯულ-
 5 ბარგა ლანჩხუთს და წარგზავნა დესპანი სიმონისად: „ვინსაჲ შეეცნა ესევეთარი ბოროტება, მე, არლარა მწადნელი სიძობისა შენისა, მოჰქც დაჲ ჩემი მარიაჲ.“³⁷¹) მსმენელი სვიმონ, გურიელი არღა დაემორჩილა. და ვინათგან⁴ იყო მამაცობასა შინა მხნე სვიმონ, ამისთვის შეიკრიბა სპანი და ებრძოდა დადიანსა ძლიერად. გარნა [208] იძლიჲ სიმონ გურიელი და შეიპყრეს სიმონ ბრძო-
 10 ლასა შინა, და მამის მკვლელობისათვის აღმოზადნა ორნივე თვალნი, და სვა გურიელათ⁵ ჭიხოსრო და წარმოიყვანა დაჲ თვისი მარიაჲ და მოვიდა გამარჯვებული სამფლობელოსა შინა თვისსა ოდიშს.

ხოლო ამან დადიანმა⁷ ლეონ იწყო მტერობა იმერეთისა და ხთომა, რომელ ვერღა წინააღმდეგ იმერელნი ვერცა იდუმალ და ვერცა ცხადად და
 15 ესრეთ მრე ექმნა: კნინლა დაიპყრა იმერეთი სრულიად.

ხოლო ჟამსა ამას მეფემან საქართველოასამან როსტომ სთხოვა დაჲ თვისი მარიაჲ, ქვრივი სიმონ გურიელისა მეუღლეთ. და მისცა, გარნა აქუნდა შიში გზასა ზედა გიორგი მეფისა. ამისთვის შეითქუნენ: და მოვიდა მეფე როსტომ ფერსათს და⁶ დადიანმა შეიკრიბა სპანი თვისნი, წარმოიყვანა დაჲ
 20 თვისი მარიაჲ, გამოვლო სამიქელაო⁹ და განვიდა რიონს, შევლო და მივიდა კაკას ზიდსა ზედა. მუნ დახვდა როსტომ მეფე ქართლისა, მისცა დაჲ თვისნი დიდებითა. და წარვიდა როსტომ. გარნა გიორგი მეფემან იმერეთისამან ჭკონა ჟამი მარჯვე, შემოიკრიბა¹⁰ სპანი, რათა ეწყოს დადიანსა: წარვიდა მცირითა კაცითა განმსტრობად სპათა დადიანისათა და შერმეთ მოქცეულმან
 25 აღასრულოს წადილი თვისი. აგრძნა ესე დადიანმა¹¹. წარმოავლინა სპანი დარულად, მოერტყუნენ გარა [209] გიორგი მეფესა, შეიპყრეს და მიგვარეს დადიანსა. იგი მსწრაფლ აღმხედრდა და წარვიდა ოდიშს და პატიმარ ჰყო მეფე. და შემდგომად ძემან მისმან ალექსანდრე დაიხსნა მამა თვისი გიორგი მეფე: წარუგზავნა დადიანსა ვაჰარნი ჩიხორისა და ჩხარისანი სრულიად და
 30 დაიხსნა მამა თვისი. მოიყვანეს ქუთაისს¹². და მციერ¹³ ხანისა შემდგომად გარდაიკვალა წელს ქრისტესით 1639. და დაუტევა ძენი სამანი: ალექსანდრე, მამუკა და ბერი.

შემდგომად მამისა თვისისა იქმნა ჩეფედ ალექსანდრე. ხოლო ამა ალექსანდრესა უმეტეს მრე ექმნა ლეონ დადიანი, და უღონო კმნილმან მეფემან
 35 ალექსანდრე შემოავლო ზღუდე დიდი ქუთათისის¹⁴ სასახლესა და მოიყვანა ყოველთა წარჩინებულთა ცოლ-შვილი და დაადგინა მას შინა და თვითცა იმყოფებოდა მუნ; რათა არა მიერთდენ დადიანსა, ჰყო ესე მისთვის.

ხოლო დადიანმა¹⁵ ლეონმა¹⁶, სიმდიდრითა აღმატებულმან, აღაშენა თვისდად განბრწყინებულნი სასახლენი 12 ოდიშსა შინა და აუხაზეთსა ყოველითა თვისითა განწყობილებითა, რამეთუ ათა¹⁷ წარიდის ერთიადმ მგორესა შინა არარაჲმე სახმარებელნი და არცა ცხენნი და არცა სხვანი¹⁸ საჭირონი სახმარნი ნიეთნი, არც ცხოველთა და¹⁹ არცა უცხოველთანი და გარემოს წყა-

¹ მოკლა A. ² სვიმო A. ³ მოკვლად BC. ⁴ დაი B. ⁵ ვიდგან A. ⁶ გურიელად A ⁷ დადიანმან A. ⁸ და — A. ⁹ სამიქელავო BC ¹⁰ შემოკრიბა A. ¹¹ დადიანმან A. ¹² ქუთაის ABC. ¹³ მრე A. ¹⁴ ქუთათის ABC. ¹⁵ დადიანმან A. ¹⁶ ლეონმან A. ¹⁷ არარაჲ A. ¹⁸ სხვანნი BC. ¹⁹ და — A.

როთა უახლოესთა¹ დადგა ღიალი ოქროსანი და უშორესთა ვეცხლისანი
[210] დაბმული ძეწვევითა. და მოგზაური მიიღებდენ წყალსა მით, ვინათგან
ვერვინ იკადრებდა ქურდობისა ანუ პარვა-ავაზაკობასა ქვეყანასა შინა მისსა.

ხოლო ამით ვამთა მოიწიდა ძმა მეფისა ალექსანდრესი მამუკა² და დედისა
დაუწყო რამოდენიმე ბრძოლა და წინააღმდეგობა³ და დიანსა ლეონტო⁴
გან შეიქმნა მამუკა ფრიად საქებელი, კისკისა და მარჯვედ მქცევი მხედრო-
ბასა შინა, და ბრავალჯელცა დაამარცხა მრავალი გუნდნი მენგრელთანი.
ეამსა ერთსა მოვიდა დადიანი მოსარბევად იმერეთისა. ხოლო მეფე უღონო
ქმნილი ვერა განვიდა ქუთათისსა⁵ გარე. მაშინ განვიდა მამუკა ბრძოლად
დადიანისა. შეხვდა რამოდენსამე მენგრელთა და სცა ერთსა მენგრელთაგანსა¹⁰
შუბი და დასცა ცხენითურთ. მაშინ უბრკვა ცხენსა მამუკასასა და დაეცა.
მხილველნი მამუკას დაცემისანი ლტოლვილნი მენგრელნი მოიქცენ და შეი-
პყრეს მამუკა და მიგვარეს დადიანსა. მხიარულ იქმნა დადიანი წინააღმდეგისა
შეპყრობისათვის და წარიყვანა მამუკა ოდიშს.

ხოლო ეამსა ამას²⁷² მოვიდა კახთ ბატონი თეიმურაზ მეფისა ალექსან-¹⁵
დრესა თანა და ალექსანდრემ წარმოგზავნა ლეონ დადიანისა თანა, რათა
პატივსცეს და განუტეოს მამუკა, ვინათგან იყო თეიმურაზ კახ-ბატონი ბიძა-
შვილი ლეონ დადიანისა. თუმცალი სწადოდა განტევება მამუკასი პატივისათ-
ვის [211] ბიძის ძისა თვისანი თეიმურაზისა, გარნა ზემოსხენებულმან წუწქმან
პაატა წულუკიძემან რომღთამე ცბიერებითა არა აუფლა დადიანი ქმნად ამი-²⁰
სა. და წარმოვიდა თეიმურაზ ბატონი კახთა ცალიერო.

და შემდგომად დასწევს ორნივე თვალნი⁴ მამუკას, ყმისა შუბროსა, რო-
მელ ესე ჰქმნა ლეონ დადიანმა საწყინელი ყოველთაგან და უჯერო და არა
შესაშვენ გონიერთა, გარნა იქმნა მის წუწქისაგან ესეთი ყოველთა საწყინელი
საქმე. და შემდგომად გამ-რაოდენისამე გარდაიცვალა მამუკა ოდიშს წელს²⁵
ქრისტესით 1654.

უღონო ქმნილმან ყოველითურთ და შეიწრებულმან ალექსანდრე მეფემან
წარავლინა დესპანი რუსეთის ჯღმწიფის ალექსისა თანა, რათა მწე ეყოს და
იხსნას დადიანისა კირთებისაგან, ხოლო რუსეთით მოუვიდა დესპანი და ნიქ-³⁰
ნი დიდნი, გარნა შეწევნა არარაა.

ხოლო ეამსა ამას ლეონ დადიანსა, კაცსა ყოვლად სახსოვარსა, მისცა
სოფელმან ნიქი თვისი და მიიცვალა წელს ქრისტესით 1657. და ვინათგან არა
დაშთა ლეონს შვილი,²⁷³ ამისთვის ოდიშართ დასვეს დადიანად ლიპარიტ,
ძმა მისივე ლეონისა, ნაშობი ათაბაგის ასულისა.

ამის მსმენელი მეფე ალექსანდრე შემოიკრიბა სპანი, წარვიდა ოდიშს,³⁵
მოსწყვიდნა, მოსტყვენა და⁵ მოაოხრა, აღიღო ციხენი, გამოიღო საგანძურნი
და ქონებანი ლეონ დადიანისანი, შეიპყრა წარჩინებულნი სრულიად ოდიში-
სანი და დაახსნევინა ყოველთა თავი ვეცხლითა, გამოართვნა⁶ მათვე ძენი
მძევლად და დასვა დადიანად ვამეყ, ძე მამია [212] დადიანისა და მოვიდა⁴⁰
გამარჯვებული იმერეთს.

აქა იხილეთ, თუ ერთი კეთილი გვამი ვითარ მოაკლდების ქვეყანასა.⁷²⁷⁴
ხოლო ლიპარიტ წარვიდა ახალციხეს და ევედრა როსტომ ფაშას და
როსტომს — საქართველოს მეფესა. მათ მოსცეს სპანი, მოეწყო გურიელი⁸ ქაიხოს-

¹ უახლოესთა+ და A. ² წინააღმდეგობა A. ³ ქუთათისა ABC. ⁴ თვალი AC.

⁵ და—A. ⁶ გამოართუნა BC. ⁷ ქვეყანასა—A. ⁸ გურიელიცა B.

როცა¹ და ქილაძე, მიქელაძე, და გამოვიდნენ რიონს. ამის² მცნობი მეფე ალექსანდრე სპიბთა თვისითა ვანვიდა ცხენის წყალს. და იქნა ბრძოლა ძლიერი და სასტიკი ბანძას. და მოისრნენ ორგნითვე მრავალნი, და ვანვიდა მეფეს. და ლიპარიტ დადიანი და გურიელი ქაიხოსრო ლტოლვილნი წარვიდნენ სტამბოლს. ხოლო ლიპარიტ მოკვდა³ სტამბოლს. და ქაიხოსროს⁴ მოვიდა და ბრძანებითა ხვანთქრისათა კვალად დაიპყრა გურია⁵ და მთავრად დაიპყრნა მეფემან მაჭუტაძე. და მოკლა⁶ მაჭუტაძემ გურიელი ქაიხოსრო ლალატი. და გურიელად იქნა კვალად დიმიტრი.⁷

10 ეამსა ამას გარდაიცვალა მეფე ალექსანდრე წელს ქრისტესით 1660. ხოლო იქნა მეფედ ძე მისი ბაგრატ, ნაშობი გურიელის ქალისა, რომელი პირველ განაძო მამიან მისმან ალექსანდრე. ხოლო ამა ბაგრატს მისცა ცოლად დედის-ნაცვალმან თვისმან დარეჯან ძისწული თვისი და ისინა გური თვისი. ხოლო ექვსისა თვისა შემდგომად დარეჯან დედოფალმან შეიპყრა ბაგრატ, გური თვისი და აღმოხალდა თვალეები, მოიყვანა ვინმე მეფეთა მონათე-
15 სავე, რომელსა ქუჭუნიას-შვილობით უზნობდენ, შეირთო ქრამდ იგი და დაიპყრა [213] თეთ იმერეთი და ვახტანგს უწოდა მეფედ. ამისთვის⁸ კერძონი ბაგრატისანი იმერნი ევედრნენ ასლან ფაშასა. ჩამოვიდა ასლან ფაშა სპიბთა, მიეგებნენ დადიან-გურიელი, შეიპყრეს ვახტანგ და დარეჯან დედოფალი, ხოლო იმერეთს დასვა მეფედ ბაგრატ უთვალო. და ისინი წარიყვანა ფაშად
20 ტყვედ და პატიმარ ჰყო ოლთისს⁹.

ეამსა ამას დადიანმა ვამეყ დაიპყრა იმერეთი, ბუჯის წყლის დასავლეთის კერძონი და აღმოსავლეთის კერძონი დაუტევა მეფესა საქართველოასასა. ხოლო ეამსა ამას იმზახდნენ მეფე ქართლისა ვახტანგ და ვამეყ დადიანი. გარნა ქალი, თხოველი ვახტანგის ძისა არჩილისი, დადიანმა ვამეყ მისცა ოღლად-
25 ბერიძეს ბეჟანს. ამისთვის მეფე ვახტანგ ეზრახა აბაშიძე პაატას და მოჰკლეს ბეჟან ლოლაბერიძე. ხოლო ეამსა ამას წარმოემართა სპიბთა ვახტანგ მეფე და გარდმოვილო⁷ ლიხის შთა. აქათ ვამეყ დადიანი წარმოემართა სპიბთა და მოვიდა საჩხერეს. გარნა მეფესა ვახტანგს ძეგერთად გურიელი და იმერნი სრულეებით და ლაშხისშვილი ხოსია, თავი ლეჩხუმისა. მხილველი ვამეყ დადიანი
30 ამავეთართ ძლიერთ შეკრებულთა ვერ წინააღმდეგა ბრძოლად და წარვიდა ოდიშს. ხოლო ვახტანგ მეფემან აღილო ციხეები იმერეთისა. მოადგა ქუთათისს⁸. ხოლო ვახტანგ მეფემან აღილო ციხეები იმერეთისა. მაშინ შეიკრიბა იმერნი და იმერელ-საქართველოას სპიბთა მოვიდა ოდიშს. ვერ წინააღმდეგა [214] და-
დიანი ვამეყ და წარვიდა სვანეთს. ხოლო ვახტანგმა მოსანა ურჩნი ოდიშისა-
35 ნი, მოადგა ქაქვიჯის⁹ ციხესა, აღილო და გამოიყვანა⁹ ცოლ-შვილნი ვამეყ დადიანისანი და საგანძურნი ყოველნი და მივიდა ზუგდიდს. ხოლო შემდგომად დასვა დადიანად ლეონ და მისცა ძმისწული თვისი მეფულედ თამარ. ხოლო შეჩნითა ხოსია ლაშხისშვილისათა მოკლეს ვამეყ დადიანი სვანეთს ვახტანგ მეფის საქმითა.

40 ვახტანგ მეფემან მოიყვანა ძე თვისი არჩილ და დასვა იმერეთს მეფედ წლისა¹⁰ 14 და აქურთხა ქუთათისს⁸ წელს ქრისტესით 1661. შემდგომად წარვიდა ქართლს და წარიყვანა მეფე ბაგრატ ტყვედ. გარნა სთხოვეს იმერთა¹¹ საზოგადოებამან კვალადვე ბაგრატ. და წარიყვანა ძე თვისი არჩილ და

¹ ქაიხოსრო B. ² ამისი A. ³ მოკვდა A. ⁴ მოკლა A. ⁵ ამის A. ⁶ ოლთის ABC. ⁷ გარდამოვილო A. ⁸ ქუთათის ABC. ⁹ გამოიყვანა A. ¹⁰ წელსა A. ¹¹ იმერეთისა. A.

ისინია თხოვა საზოგადო იმერთა და მოსცა ბაგრატი. და ქმნეს იმერთა კვალი
მეფედ იმერთს ბაგრატი.

გარნა დადიანმა ლეონ არა ინება მეფობა ბაგრატიისა და ამისთვის
მხედრდა სპითა ბაგრატიისა ზედა ლეონ დადიანი, მოეგება მეფე ბაგრატი, ირმა
ბრძოლა ძლიერი და შეიპყრეს ლეონ დადიანი და შიართეის ბაგრატი. **ქმნეს**
შეაჭირვა დადიანი ტყვეობითა და მოაყვანინა ცოლი თვისი თამარ **ქმნეს**
თო მეფემან ბაგრატი და¹ დადიანსა ლეონს მისცა² და³ თვისი, გოშაძის
ნაცოლარი, უქმნა ქორწილი და განუტევა კვალად ოდიშს დადიანად.

ხოლო ამავითართა⁴ ჟამთა⁵ განდიდნა სესნია ჩხეიძე და მისცა ოსმალთ
ციხე ქუთათისისა⁶. [215] გარნა რაოდენისაზე ჟამისა შემდგომად შეტყუებითა 10
აღიღო ციხე ქუთათისისა⁷ ბეგან ლორთქიფანიძემ, მოურავმან, და მოსრნა
ოსმალნი და მისცა ციხე მეფესა ბაგრატს.⁸

ხოლო ამათ ჟამთა საათაბაგოს⁹ ტყვედ¹⁰ მყოფმან დარეჯან მისცა ათა-
სი მარჩილი¹¹ ქრთამად ფაშასა, და ამა ჟამსა ესმა ფაშასა მოსრნა ოსმალთა
ქუთათისს¹². ამა ორთა მიზეზთა ვაშო წარმოვიდა სპითა ფაშა, გარდაადლო 15
ბაგრატი საქართველოდ და მეფედ ჰყო დარეჯან¹³ და ქმარი მისი, ზემოხსენე-
ბული ვახტანგ. ხოლო ამა¹⁴ ორთა მეუღლეთა ქმნეს სამეფოსა მათსა პირველ-
ვაშეგებულად ლაშხისმგელი ხოსია, თავი ლეჩხუმისა, და მეგობდენ ესრეთ.

შემდგომად შეიზრახენ¹⁵ იმერნი და გარდმოიბირეს¹⁶ სესნია ჩხეიძე და
შეუჩინეს დარეჯან დედოფალსა. და დილასა, ჩვეულებრ ოდეს იმკობდა თავსა 20
თვისსა, მაშინ შევიდა სესნია იღუმალ, დასცა იუზი დედოფალს დარეჯანს და
მოჰკლა ციხესა შინა ქუთათისისა¹⁷. ხოლო იმერთა ასაარესსა შინა მიმომთხ-
ველი ვახტანგცა¹⁸, მეუღლე დარეჯანისა მოჰკლეს, მოიყვანეს გურიელი დიმი-
ტრი და ქმნეს მეფედ წელს ქრისტესით 1668. გარნა შემდგომად მკირედისა
ჟამისა შეიპყრეს იმერთა და აღმოხადეს თვალი დიმიტრი გურიელსა. ხოლო 25
იმერთა სთხოვეს საქართველოესა მეფესა შანაოზს¹⁹ ბაგრატე, და მან მისცა
და დასვენს მეფედ იმერთს.²⁰

ხოლო სესნია ჩხეიძემ არა ინება მეფობა ბაგრატიისა და აღიღო ციხე
ქუთათისისა²¹ და მისცა ოსმალთა, რომელიცა ეპყრათ ოსმალთა ვიდრე
მეფობამდე პირველის [216] სოლომონისა, რომელიცა ნებითა და წინამძღვრ- 30
ბითა მისევე მეფის სოლომონისათა აღიღეს რუსთა.²²

ხოლო ლეონ დადიანმა იძია შური ცოლისა წაგვრისათვის და მოუხთა
მეფეს²³ ქუთათისს²⁴ და განდევნა მუნით, და წარვიდა რაჭას. და დადიანი
დაებანაკა გეგუთს. ხოლო მეფემან შემოიკრიბნა²⁵ რამოდენიმე სპანი და შეე-
ბა დადიანსა, და იძლია დადიანი და შეიპყრესცა, გარნა განუტევა კვალად 35
დადიანი, ვინათვან იყო სიძე მეფისა ბაგრატიისა.

ხოლო ჟამსა ამას²⁶ იყო გურიელად გიორგი, რომელი ეტრფილა ცოლ-
სა ბაგრატი მეფისასა, ზემოხსენებულს თამარს, რომელი წარგვარა დადიანსა²⁷
ლეონს. ამისთვის გურიელმა მისცა ქრთამი ბეგრი ფაშასა, რათა წაართვას
მეფესა ბაგრატს და მისცეს მას. ხოლო ფაშა წარმოემართა სპითა მრავლითა 40
მეფესა ზედა. მცნობმან ამისმან ბაგრატი ცოლი თვისი თამარ წარგზავნა ცი-

¹ და—A. ² მისცა—A. ³ ამავითართა A. ⁴ ქუთათისა ABC. ⁵ საათაბაგოს B. ⁶ მტყ-
ვედ A. ⁷ ქუთათის ABC. ⁸ დარეჯან ABC. ⁹ ამათ A. ¹⁰ შეიზრახნენ A. ¹¹ გარდმოიბირეს A.
¹² ქუთათისასა ABC. ¹³ ვახტანგცა A. ¹⁴ შანაოზს ABC. ¹⁵ მეფესა A. ¹⁶ შემოიკრიბა A.
¹⁷ დადიანს A.

ხესა შინა კვარას და თვით ეწყო ბრძოლად ფაშასა, გარნა იძლია იქნაში და მეფე ბაგრატ უთვალობისა გამო ვერღა ივლტოდა და შეიპქრეს. და ვინათ-
გან სცნა ფაშამან, ვერ აღიღებს კვარის ციხესა, ამისთვის ბაგრატს გამოართ-
ვა მრავალი ქრთამი და მისცა კვალად მეფობა და წარიღვნა მისი ციხე-
5 ფისა ალექსანდრე (რამეთუ ესე ალექსანდრე იყო შობილი ალექსანდრე ურ-
ლას ცოლისაგან, რომელსა ბაგრატ მეფე თან-ეყოფოდა სიძეად. და ვინათგან არა ესეა სხვა ძე ბაგრატს, ესე მოიყვანა, უწოდა ალექსანდრე და ზრდიდა ძედ თვისად პირმშობად და წარვიდა ფაშა.

ქამსა ამას²⁸¹) აღიღო ქუთათისი [217] მეფემან ბაგრატ და განსდევნა-
10 ოსმალნი, და რა სცნა ესე, წარმოავლინა ასლან ფაშამ დეხპანი და სთხოვა მეფესა ციხე ქუთათისისა² და მისცეს ძეგ თვისი ალექსანდრე. მაშინ მეფემან განზრახვითა იმერთათა მისცა ციხე ქუთათისისა² ოსმალთა, და მოსცეს ძეგ მისი ალექსანდრე.

ხოლო ბაგრატ მეფესა უშვა თამარ ცოლმან მისმან, რომელი წაგვარა³
15 ლეონ დადიანსა, ძეა გიორგი, რომელმაც⁴ განიხარა ფრიად.

ქამსა ამას ჭყონდიდელი ჩიქოანი განდიდდა⁵ ფრიად და იქმნა დიდი მისანდო ლეონ დადიანისა. და ჰყვანდა⁶ ამა ჭყონდიდელსა ძმაჲ კაცია ჩიქო-
ანი. და თავის ძმისა ჭყონდიდელისა გამო ესეცა განდიდდა და პატივსცენ-
და მეფე ფრიად, და ამის⁷ გამო უსშენდაცა ლეჩხუმელნი კაციას. ხოლო მოი-
20 ყვანა ძმაჲ თვისი კაცია ჭყონდიდელმან დადიანისა ლეონისა თანა, და მისცა დადიანმა⁸ სრულიად სალიბარტიანო კაცია ჩიქოანს, და იქმნა დიდი მისანდო დადიანისა. იყო ესე კაცია მზნე და შემმართებელი საქმისა.

ხოლო ქამსა ამას²⁸²) მოვიდა არჩილ ბაგრატიონი, და მიუღვა დადიანი და გარდაავდეს ბაგრატ უთვალო, და იქმნა მეფედ იმერთა არჩილ. წარგვარა
25 არჩილ თამარ დედოფალი ბაგრატსა და მისცა კვალად ლეონ დადიანისა.

ხოლო ბაგრატ უთვალო ევედრა ხვანთქარსა. და მისცა შეწყენა სპითა უამრავითა⁹, გარდაავდეს არჩილ და მისცეს მეფობა ბაგრატსავე. მაშინ შეი-
კრიბნა იმერნი და წარვიდა¹⁰ დადიანსა ზედა, და დადიანი ეწყო ბრძოლად, [218] გარნა იძლია დადიანი და კვალად წაართვა ცოლი თვისი თამარ, წარ-
30 მოიყვანა და მოვიდა ქუთათისს¹¹.

შემდგომად მცირედისა ხანისა მოკვდა დადიანი ლეონ წელს ქრისტესით 1681.²⁸³ ამა ლეონ დადიანის¹² ძე მანუჩარ ჰყვანდა¹³ გიორგი გურიელსა მძე-
ლად რომლისამე საქმისათვის.²⁸⁷ და ოდეს მიიცივლა ლეონ, სთხოვეს ოდიშართა მემკვიდრე მათი მანუჩარ დადიანად. გარნა ვინათგან არა იყო მემკვიდრე და-
35 დიანისა თვინიერ მანუჩარისა, მაშინ განიზრახა თვითვე დაპყრობა გურიელმა ოდიშისა. ამისთვის მოჰკლა ყრმა მანუჩარ, ძეა ლეონ დადიანისა, და თვით წარმოემართა ოდიშსა ზედა. გარნა მცნობმან ოდიშართა განამაგრეს ციხე-
ბი და არა შეუშვეს ოდიშს გურიელი, და უკუნჩქა სირცხვილელუი.

ხოლო ამა ჟამებთა შინა არჩილ მეფე წარვიდა რუსეთად და ბაგრატ
40 მეფე უთვალო მოკვდა¹⁴ იმერეთს წელს ქრისტესით 1681, და დაფლეს გელათს. და ვითარ არღარავინ¹⁵ იყო ტომი მეფეთა, მოიყვანეს გურიელი გიორგი იმერთა და ჰყვეს მეფედ.

¹ ქუთათისა B, ქუთათისისა AC. ² ქუთათისა ABC. ³ წარგვარა A. ⁴ რომელმანცა A, რომელმანც B. ⁵ განდიდა A. ⁶ ყვანდა A. ⁷ ამისა A. ⁸ დადიანმან A. ⁹ უამრავითა ABC. ¹⁰ და წარვიდა+ და წარვიდა A. ¹¹ ქუთათის ABC. ¹² დადიანისა A. ¹³ ყვანდა A. ¹⁴ მოს-
კვდა A. ¹⁵ არღარავინ A.



არამედ ოდიში იყო უპატრონოდ და კაცია ჩიქოანი იყო თავი და გეგ მათი.

ხოლო ეამსა ამას დიდათ ვკირთებოდენ აფხაზნი ოდიშართ და ვიდენ ხშელით თუ ზღვით, და დაიპყრეს აფხაზთა ვიდრე ეგრისამდრისა, და თვით დაემგნებოდენ აფხაზნი, და არღარა იყო ემსკობოსნი დრან-დასა და მოქეს.

შემდგომად ამისა მოკვდა კაცია ჩიქოანი და დაიპყრა ლიპარტიანობა ძემან მისნან გიორგი უმეტეს მამისა თვისისა.

ხოლო გიორგი გურიელი, რომელი ყვეს [219] მეფედ იმერთა, იყო იგი სიძე ზემოხსენებულისა ბაგრატ მეფისა უთვალოსა, რომელსა ჰყვა ასული 10 ბაგრატიის დარეჯან², ნაშობი თამარისაგან, რომელი წარგვარა ლეონ დიდიანსა ბაგრატ, რომელი ზემოთ ვახსენეთ. და ოდეს იქმნა იმერთა ზედა მეფედ გიორგი გურიელი, განიროსხა ღმერთი და განუტევა ცოლი თვისი, ზემოხსენებული დარეჯან², ასული ბაგრატიისა, და შვირთო სიღვდრი თვისი, თამარ დედოფალი, ვინათგან იყო იგი შეწიერებითა მდიდარ ფოიად (თქმულ 15 არს ამა თამარისათვის: ოდეს იქმნა მიდგომილ ამა გიორგი გურიელისა თავის სიძისაგან, შვა ცეცხლი და მოკვდა³).

ეამსა ამას ვინათგან იყო ოდიში უპატრონოდ, მამინ გიორგი ლიპარტიანმა ძეა ლეონ დიდიანისა, ნაშობი სხეელისაგან, სახელად ლევანეე, დასვა დადიანად სათნოებისათვის მენგრელთა და წინააღმდეგად გურიელისა. 20

ვინათგან დაშთა იმერთი უმემკვიდროდ და იქმნა მეფედ გიორგი გურიელი, ესე შეუწნდა გიორგი მეფესა საქართველოსასა, და ჰყვანდა მის თანა⁴ ძეა ბაგრატ უთვალოსა ალექსანდრე, ნაშობი ხარკიანაგან, რომელიცა ზემო ვახსენეთ; ამისთვის სთხოვა უსუფ ფაშასა, რათა ჰყოს იმერთა ზედა მეფედ ალექსანდრე. ხოლო ფაშამან ესე ყოველივე აცნობა ხონთქარსა და ნებითა ხვანთქარისათა შთამოვბიდა იმერთად ფაშა და ჰყო მეფედ ალექსანდრე წელს ქრისტესით 1682. და გიორგი გურიელი წარვიდა გურიადეე. ხოლო შემდგომად სიკვდილისა თამარ დედოფლისა შვირთო გურიელმან ნაყოლარი კაცია ჩიქოანისა, [220] დედისნაცვალი გიორგი ლიპარტიანისა.

ხოლო ოდეს იქმნა მეფედ ალექსანდრე, ძე ბაგრატ უთვალოსა, არა⁵ 30 ინება მეფობა მისი გიორგი ლიპარტიანმა და შოშიტა რაჰის ერისთავმა და ბეიან ლორთქიფანიძემ⁶. შეკრბენ ესენი და მიერთდენ გურიელსა. არამედ გურიელმან, საბრძოლველად წამოსრულმან⁷, განაჩრცვა ხატი ვლადიკრან ღვთის მპობლისა⁸ 288; და ჰყო სამკაულად თვისად. მოვიდა გურიელი საჩინოს და შემოეერთა გიორგი ლიპარტიანი, რაჰის ერისთავი შოშიტა და 35 ლორთქიფანიძე და ჩიჯავაძენი. ხოლო ალექსანდრეს დაშთა აბაშიძენი და ზემო მხარნი, რომელიცა მამინ განდიდებულ იყო აბატა აბაშიძე და გიორგი მიქელაძე. იქმნა ბრძოლა ძლიერი როკითს წელს ქრისტესით 1684. გეგმარჯვა ალექსანდრე მეფესა, და მოჰკლეს გურიელი⁹ გიორგი (ამისთვის იტყვიან: უცნაურითა კვეთებითა მოკვდაო¹⁰), მოკლეს¹¹ კვალად რაჰის ერისთავი შო- 40 შიტა, ხოლო ალექსანდრესი მოკლეს აბაშიძე ლევან და პაატა დაჰკოდეს. და მოიქცა ალექსანდრე გამარჯვებული და დაიპყრა იმერთი.

¹ გიორამედ A. ეგრისადნდე C. ² დარიჯან ABC. ³ მოქვდა A. ⁴ მისთანა B. ⁵ არ A. ⁶ ლორთქიფანიძემ ABC. ⁷ წარმოსრულმან A. ⁸ მშობელისა A. ⁹ გურიელი+ გურიელი A. ¹⁰ მოქვდაო A. ¹¹ მოკლეს A.



ხოლო გურიას დასვეს გურიელად მალაქია, ძმა გიორგისა.
 ეანსა ამას მოკვდა აბაშიძე პაატა და იქმნა სააბაშიოს პატრონად ძმა-
 მისი ნაბერალი მალაქია, რომელმან იწოდა გიორგი და განაგრძო მისი
 ანან შეირთო ნაცოლარი გიორგი გურიელისა და დედისა მისისა
 5 ლიპარტიანისა, რომელი ზემოთაც ვახსენეთ.

შემდგომად რამოდენისამე ეამისა ²⁹⁹[221] გურიელად ჰყვეს მამია გიორ-
 გის ძე თნებითა გურიელთათა. და მალაქია მონაზონ იქმნა და მისცეს შე-
 მოქმედი.

ხოლო ეამთა ამით ლეონ დადიანმა მიიყვანა მეუღლედ დაა აღექსანდრე
 10 მეფისა თინათინ ნებითა გიორგი ლიპარტიანისათა, ვინათგან იგი თაობდა
 ოდიშ-ლენჩხუზისა ზედა და მისითანებითა იყო ლეონ დადიანად, სახელით ოდენ.
 ხოლო საქმით ყოველივე იყო გიორგი ლიპარტიანისა. გარნა ეამსა ამას იყო
 დიდი ქიორი აფხაზთაგან აფხაჰობითა და ტაცებითა ოდიშართა ზედა. ³⁰⁰

ხოლო ეამსა ამას მოვიდა არჩილ მეფე ბაგრატიონი რუსეთიდან და
 15 მოიყვანა ორნი ძენი თვისნი აღექსანდრე და მამუჟა და ძენი თვისნი წარავ-
 ლინა დვალეთს და თვით მოვიდა რაჭვს. ხოლო ეზრახნენ იმერთა, რათა
 ჰყონ არჩილ მეფედ და იმერთა მისცეს პირი არჩილს. მოვიდა არჩილ და
 რაჭვის ერისთავი გველისთავს და ² მიერთო მას გიორგი ლიპარტიანი, ჭილა-
 ძე და მიქელაძე და ლორთქიფანიძენი. ³⁰¹ ამის გამხილველმან აღექსანდრე

20 მეფემან დაუწყო ზრახვა ლიპარტიანს. დაუშტკიცა ³⁰² ლენჩხუმი, და კვალად
 მიერთო აღექსანდრეს. ამისთვის ვერ წინააღმდეგა ⁴ აღექსანდრეს არჩილ
 (ვისიცა იქნებოდა ლიპარტიანი, მპყრობელი ოდიშ-ლენჩხუმისა, — ძლევაცა
 მისი იქნებოდა) ⁵. ³⁰³ და წარვიდა არჩილ ოდიშს, ხოლო ოდიშიდამ — აფხა-
 ზეთს, და ⁶ სწადოდა წარსლვა ყირიმის ხანთან, სადა ყვანდა ელჩნი წარვლი-

25 ნებულნი. ხოლო არჩილ რა მივიდა აფხაზეთს, მოეგება შარვაშიძე, ისტუმრა
 პატივითა [222] ვითარცა მეფე, და იყოფებოდა ზუფუს ეამ-რაოდენმე, არამედ
 ვერღარა მშოვნელი გზისა უკმოიქცა და, მოვიდა ოდიშს, გარნა ვინათგან
 ლიპარტიანი იყო მეფისა აღექსანდრესი, ვერღარა დადგა ოდიშს, წარვიდა
 და მივიდა საჭილაო-სამიქელაოს, და მუნით წარვიდა რუსეთად და წარიყვანა ⁷
 30 ძმისწულნი თვისნი, ძენი ლევანისანი: ქაიხოსრო, ვახტანგ და დომენტი, და
 იყოფებოდა დიგორს.

ხოლო ეამთა ამით ³⁰⁴ ისაქმა არჩილ ხვანთქარსა თანა, ბრძანა ხვანთ-
 ქარმან და წარმოავლინა აზრუნის ⁸ ფაშა, განაძეს აღექსანდრე, რომელი
 წარვიდა ერეკლე მეფისა თანა ქართლს, და იმერეთი მისცეს არჩილს და
 35 ქმნეს მეფედ. და დაემორჩილენ ყოველნი იმერნი არჩილს, თვინიერ გიორგი
 აბაშიძისა. და ოსმალნი წარვიდა [!] ახალციხედვე.

ხოლო ეამისა რაოდენისამე შემდგომად შემოიკრიბნა არჩილ სპანი იმე-
 რეთისანი და სთხოვა ლიპარტიანსა შეწყევნა, მოადგა ქუთათისის ⁹ ციხესა,
 რომელიცა დიდათ შეიარა, რომელ მეციხოვნენი სჰამდენ ჯლანთა, რომელთა
 40 არარა აქვნდათ ¹⁰. ხოლო ამა ეამსა რომლისამე საქმისათვის გულკლებულ
 იქმნა ლიპარტიანი არჩილ მეფესა ზედა. ³⁰⁵ და ლიპარტიანი შემოდგომილ
 იყო ერთი მზრით ციხესა ქუთათისისასა ¹¹ ძლიერად და გულკლებისათვის

¹ საბაშიოს ABC. ² განდიდაცა A. ³ და + და A. ⁴ აღუდგან BC. ⁵ იქნებოდა A. ⁶ და —
 BC. ⁷ წარვიდა A. ⁸ აზრომის ABC. ⁹ ქუთათის ABC. ¹⁰ აქვნდათ BC. ¹¹ ქუთათისასა ABC.

არჩილისა გამოიყვანა იღუმალ ოსმალნი და მისცა მრავალი საზრდო და განამაგრა ციხე და თვით წარვიდა ოდიშს. მიხლველი ამისი არჩილ მეფე და დათ შესწუხნა და შემოეცალა ციხესა, ვინათგან [223] ეშინოდა ლეჩქუნიანისაგან²⁹⁶) და შემოიფიცნა განახლებით კვალად იმერნი.

გარნა იქმნა ქრისტიანეთათვის¹ საგლოველ²-საბავთებელი, რომეთუ გამოვიდენ ციხიდან ოსმალნი და შემუსრეს ქუთათისის³ ეკლესია ყოვლად წმინდისა დიდ-შვენიერად გებულნი, რომლისა საფუძველნი დღესაც გვაჩვენებს დიდ-შვენიერებასა მისსა (ამისთვის ქმნეს ოსმალთა ესე, ვინათგან ციხესა მას ავნებდენ მუნით ძლიერად²⁹⁷), წელს ქრისტესით 1691.²⁹⁸

ხოლო ალექსანდრე მეფე წარვიდა ახალციხეს, და მწე ეყო თაშა ახალ-ციხისა და წარმოყვა იმერეთს სპითა და მისცა იმერეთი. და არჩილ მეფე წარვიდა რაჭას და რაჭიდან რუსეთს, გარნა გზასა ზედა უღალატეს ჩერქეზთა და არჩილს ყოვლად საქებელითა სიმხნითა თვისითა და მამაცობითა ვერა ავნეს, და რუსეთად ვერლა წარვიდა, და უქნქეულმან ბრძოლითა გამოვლო ჩერქეზი და მოვიდა საქართველოდვე.

ხოლო ალექსანდრე მეფობდა იმერეთს და განუტევა ცოლი თვისი, დიდებულის ქალი, რომელსა თანა ჰყვანდა ორნი ძენი, სვიმონ და გიორგი უქორწინებულად, და შეირთო სჯულიერიითა ქორწინებითა გიორგი აბაშიძის ასული თამარ, რომელი იყო მას ეამსა 10 წლისა.

ეამთა ამით განძლიერდა ლიპარტიანი გიორგი და არღარა ინება დადიანისა ლეონისა დადიანობა, განადო იგი. და წარვიდა სტანბოლს და მუნ გარდაიცვალა. ხოლო გიორგი ლიპარტიანმა დაიპყრა ოდიში და ლეჩხუმი, გარნა არა იწოდებოდა დადიანად, არამედ [224] ლიპარტიანადვე.

ხოლო ესე მეფე ალექსანდრე თუმცა იყო მხნე, ახოვანი და აღნავითა შვენიერ⁵, გარნა იყო ცუნდრუკ და წინააღმდეგად მქცევი სჯულისა, ამისთვის სძულობდენ იმერნი და ცოლიცა თვისი, თამარ დედოფალი. აბაშიძის ასული, და სწადოდა განტევება. ამისთვის ეზრახა მამასა თვისსა, რათა წარგვაროს და მისცეს შეფესა გიორგის. ხოლო აბაშიძემან გიორგიმ სცყვარული-სათვის ასულისა არღარა მიხედა უჯერობებასა და ეზრახა იმერთა და, ვინათგან სძულობდენ იმერნი ალექსანდრესა, შეკრბენ კათალიკოს⁷-ეპისკოპოსნი ერისთავი პაპუნა და სხვანი წარჩინებულნი იმერეთისანი და მოადგენ სკანდეს²⁹⁹) მყოფსა⁸ ალექსანდრეს და შეიპყრეს და წარუგზავნეს გიორგი შეფესა (ვინათგან მტერ იყვნენ გიორგი მეფე და ალექსანდრე), მოიყვანეს რუსის⁹, მოაშთვეს და დაფლეს მუნ წელს ქრისტესით 1695¹⁰. შთამოიყვანეს არჩილ და დასვეს ზეფედ.

ხოლო თამარ დედოფალი ეზრახა გიორგი შეფესა, რათა შეირთოს, გარნა არა ინება მეფემან გიორგი. შერმე აბაშიძე ეზრახა არჩილს, რათა შეირთოს თამარ, ასული თვისი, ნაცოლარი ალექსანდრესი, რათა უმეტეს დაიმკვიდროს იმერეთი, გარნა არცა მან ინება, ვინათგან იყო საწინააღმდეგო სარწმუნოებისა.

ხოლო გიორგი აბაშიძე ეზრახა გიორგი ლიპარტიანსა¹¹ ნებითა ასულისა თვისისა თამარისათა და მოიპოვეს მონათესავე [225] მეფეთა ვინმე ოდიშს,

¹ ქრისტიანეთათვის A. ² საგლოველ A. ³ ქუთათის ABC. ⁴ და--A. ⁵ სტანბოლს BC. ⁶ მშვენიერ A. ⁷ კათალიკოს A. ⁸ მყოფს B. ⁹ რუსის ABC. ¹⁰ 1695 1 C. ¹¹ ლიპარტიანისა A

სახელით გიორგი, მოიყვანეს, შერთეს იგი თამარს და უწოდეს მეფედ წელს ქრისტესით 1696. ხოლო არჩილ წარვიდა დვალეთს და იმყოფებოდა შინ.

- ხოლო ესე გიორგი იყო ყოვლითურთ უმსგავსო და შეუგებნი მისი ბისა (რომელსა კითხვით უწოდებდენ გოჩიასა), გარნა ყოველჟამს მისი მართვიდა აბაშიძე და თაობდა ყოველსა იმერეთსა იგი აბაშიძე გიორგი. ხოლო უწესოდ ქვევისათვის შეიძულა მეფე ესე დედოფალმან თამარ და სწადოდა განტეგება. ამისთვის აბაშიძე ეზრახა არჩილს, ერწოს მყოფს, რათა შეერთოს თამარ, ასული თვისი, ცოლი გიორგი მეფისა და იქმნას იმერთა ზედა მეფედ. გარნა არჩილ არა ინება და წარვიდა დვალეთს. მაშინ შეკრბენ ყოველნი იმერნი და რაჰის ერისთავი აბაშიძესა თანა და განაცეს გიორგი მეფე და მოუწოდეს არჩილს. გარნა არჩილ არა ინება მეფობა იმერეთისა, ვინათგან ეამსა მას იყვნენ იმერნი განრყენილნი, ფიცის მტეხელნი, ტყვის მყიდველნი, მსდომნი და უკეთურნი არათუ წარჩინებულნი მხოლოდ, არამედ მდაბიონიცა¹. გარნა იმულებულთა⁴⁰⁰ თვისთაგანვე წარმოვიდა არჩილ და მოვიდა იმერეთს და დაიპყრა იმერეთი.

- ხოლო მცნობიან ამისმან ახალციხის ფაშამ არ² ითნო მეფობა არჩილისა, წარგზავნა კაცი, მოიყვანა³ სვიმონ ალექსანდრეს ძე, რომელსა ზრდიდა ერეკლე, მეფე საქართველოასა, და შთამოყვა სპითა დიდითა იმერეთს, მისცა იმერეთი სვიმონს და იქმნა სვიმონ მეფედ იმერთა ზედა. ხოლო არჩილ წარვიდა რუსეთს.

- [226] იქმნა იმერთა ზედა მეფედ სვიმონ. ამას ეზრახა აბაშიძე გიორგი და მისცა ასული თვისი ანიკა ცოლად, და იქორწინა მეფემან ანიკასა ზედა. გარნა იყო პირველ-გამგებულად⁴ იმერთა ზედა აბაშიძე გიორგი, და თამარ, ასული აბაშიძისა, ნაცოლარი მეფისა გიორგისა, დედოფლობდა, და მსახურებდენ ყოველნი იმერნი. ესე შეუძნდა მეფესა სვიმონს, შეშინდა და დაუტევა იმერეთი და წარვიდა ქართლს ერეკლე მეფისა თანა.

- ხოლო დედოფალმან თამარ, ასულმან აბაშიძისამან ინება შერთვა გიორგი ლიპარტიანისა და ინება ლიპარტიანმაცა, და ამისთვის წარვიდა თამარ ოდიშს, შეიუღლა თამარ ლიპარტიანმან და განუტევა ცოლი თვისი, მიქელაძის ასული, რომელსა თანა ჰყვა შვილნი, ძენი მოწიფულნი, და მიერიდამ უხმობდენ თამარს იმერთ-ოდიშართ დედოფლად.

- შემდგომად ამისა განსდგენ რაჰველნი აბაშიძისაგან, გარნა აბაშიძე შეუხდა რაჰას, მოსწვა, მოსტყვენა და დაიმორჩილა და მოვიდა იმერეთსავე.⁴⁰¹ ამით ფაშთა განიზრახა მამია გურიელმა მეფობა⁵ სვიმონისა და მოიყვანა სვიმონ, განატეგებინა ასული აბაშიძისა ანიკა და მისცა გურიელმან⁶ დაჲ თვისი და შეაუღლა. ესე შეუძნდა აბაშიძესა, მოუწოდა გიორგი ლიპარტიანსა და შეკრბენ⁷ საქილაოსა და ეზრახენ გურიელსა, რათა მოჰკლას სვიმონ მეფე და თვით გურიელი ჰყონ მეფედ. ესე არა ინება გურიელმან⁸ და ნება სცა მათ. მაშინ წარავლინეს მათ კაცნი და ცოლისა თვისისა თანამწოლი სვიმონ, ოდეს განვიდა ბუნებითსა საქილოსა ადგილსა, ჰკრეს თოფი [227] და მოჰკლეს სვიმონ წელსა⁹ ქრისტესით 1701:

- მაშინ¹⁰ მოიყვანეს მამია გურიელი და დააგეს მეფედ იმერთა. გარნა თუმცა იყო მეფედ გურიელი, გარნა სამეფო ყოველნი დაბანი, აგარაკნი და

¹ დაბიონიცა A. ² არა B. ³ მოიყვან B. ⁴ განმგებულად A. ⁵ მეფეა B. ⁶ გურიელმა A.

⁷ შეკრბენ A. ⁸ გურიელმა A. ⁹ წელს B. ¹⁰ მაშინ—A.

შემოსავლიანი ეპყრა აბაშიძესა და ასულსა მისსა თამარს, კოლსა ლიპარტიანისასა და ახლათ ყოველი იმერეთისა წარჩინებულთა და აზნაურთა ტყე.¹⁶
და ამა ვითარებისა მხილველი გურიელი წარვიდა გურიისავე.



ხოლო მთავრობდა აბაშიძე და განიგებოდა ყოველი იმერეთი მის მიერ.
ჟამსა ამას აწუხებდნენ დიდთ აფხაზნი ოდიშსა ტყვის ყიდვითა ჭარბობითა.
კლვითა. ამისთვის სთხოვა აბაშიძეს შეწყენა ლიპარტიანმა. წარვიდა
აფხაზეთს, ვერ წინააღმდეგა შარვაშიძე და მოსწყვეს, მოსტყვევნეს აფხაზეთი
და დაიპყრა ლიპარტიანმა ოდიშის საზღვრის აფხაზეთი, გაირიგა შარვაშიძე
და მოიქცა ორნივე აბაშიძე და ლიპარტიანი გამარჯვებულნი.

ხოლო შემდგომად სიკვდილისა სიმონ მეფისა ძმა მისი გიორგი წარ- 10
ვიდა ახალციხის¹ ფაშასთან² და იბრძებოდა მუნ. ხოლო განდიდდა რაჲ
აბაშიძე, არღარა მორჩილებდა³ ფაშასა. ამისთვის შეასმინა ფაშამან ხენათ-
ქარსა⁴. ხოლო⁵ ხენათქარმან წარმოავლინა აზრუმის⁶ ფაშა, რათა დაეყოს
იმერეთსა შინა⁷ წელი. წარმოემართა ფაშა შავი⁸ ზღვით, გურიით და
ქაია⁹ თვისი წარმოავლინა ახალციხით. ფაშასა შეეერთა⁸ გურიელი, აღმო- 15
ვიდა ოდიშს და აღიღო რუხის ციხე¹⁰ და აღაშენა ანაკლიას ციხე. ხოლო
ქაია და ფაშა ახალციხისა შთაშოვიდა იმერეთს და მოსტყვევნეს [228] იმერე-
თი და აღიღეს ქალაქის კოშკები.

ჟამსა ამას მოკვდა ხენათქარი სულტან მუსტაფა და დაჯდა სულტან
ახმერ⁵ და ამისთვის ექნა ამზობება ოსმალთა შინა და გაბრუნდნენ და წარ- 20
ვიდნენ ოდიშ-იმერეთით ოსმალნი. გარნა უკუბრუნებისა ჟამსა ქეჰამ ირემა ნა-
ნახეს¹⁰ ერთმანერთი, და ქეჰამ იწვილა გიორგი ალექსანდრეს ცე¹⁰⁵ და აბა-
შიძე ჰყო¹¹ მეურნედ მისა. და ესევეითაჲ წარვიდა ქეჰამ. გარნა აბაშიძემან
არა დაცვა ქეჰასადმი პირი მიცემული, უბრძანა იმერთა და შეჭკრეს ფერსა- 25
თი და დაუწყეს სროლა, კოლის¹² ფაშა მოჰკლეს. ისაჲ ახალციხის ფაშა დაჰ-
კოლეს და მრავალნი დახოცეს და გაბრძანებულნი მივიდნენ ახალციხეს. და
ეგრეთვე ოდიშს¹³ მყოფმა ფაშამ განვლო გურია და წარვიდა.

ხოლო აბაშიძემან დაიპყრა¹⁴ ქვალად მთავრობა იმერეთისა წელს ქრის- 30
ტესით 1703. ხოლო გიორგი, ძე ალექსანდრე მეფისა, რომელი დაუტყვევა ქა-
იამ ჩუფედ, შეშინდა აბაშიძისაგან და შევიდა ქუთათისის¹⁵ ციხესა, და გი-
ორგი მიქელაძე ერთგულმად მას. ხოლო ქუთათისის¹⁵ მყოფობისა და მწირო-
ბისა გიორგი მეფისასა შეეწყოდა ვახტანგ გამგებელი ქართლისა და წარმო-
უგზავნიდა მრავალსა საფასესა. ამათ ჟამთა დიდთ განდიდდა აბაშიძე, და
დადიანი და გურიელი მოწოდებითა მისითა იყვნენ მარადის მასთანა. 35

ხოლო მტერ იყვნენ ლიპარტიანი და გიორგი მიქელაძე, ვინათგან და
იყო გიორგი [229] მიქელაძისა, რომელი განუტყვევა ლიპარტიანმა კოლი თვისი
და ნება-ყოფითა აბაშიძისათა გარდაჲ ლიპარტიანმა გიორგი მიქელაძე მიმუ-
ლათ თვისით¹⁶ და წარვიდა მიქელაძე ქართლს და ლიპარტიანმა დაიპყრა
საჭილაო-სამიქელაო.

შემდგომად ამისა განუდგა ძმა თვისი ლიპარტიანსა იესე და მივიდა
ქუთათისის¹⁵ გიორგი მეფისა თანა. ამა იესეს ეპყრა ლეჩხუმი ნებითა ლიპარ-

¹ ახალციხეს A. ² ფაშასთან A. ³ მორჩილებდნენ ABC. ⁴ ხენათქარსა + ხედა A. ⁵ ხო-
ლო—A. ⁶ აზრუმის BC. ⁷ შავის B. ⁸ შერეთა A. ⁹ ახმერ—A. ¹⁰ და ნახეს—A. ¹¹ ყო A.
¹² კოლა ABC. ¹³ ოდიშ A. ¹⁴ დაიპყ A. ¹⁵ ქუთათის ABC. ¹⁶ ვითთ B.



ტიანისათა. მსმენელი ამისი წარვიდა ლიპარტიანი და უმეტეს თუისდაი მო-
მტკიცა ლეჩხუმი და მისცა გასამგებლოდ ძესა თვისსა ბეჟანს და დადიანობა
მისცა პირწმოსა ძესა თვისსა¹ კაცისა და თვით იწოდებოდა² ლეჩხუმისა³
გარნა ძენი მისნი იყუნენ⁴ ბრძანებასა ქვეშე მისსა. ხოლო ლეჩხუმისა⁵

5 თვისსა მონაზონსა გაბრიელს უბოძა ჭყონდილობა.
ამათ ჟამთა მთავრებთ დასაამებელად შანაოზ⁶ მეფემან მისცა და ხელ-
მოწერით დაუმტკიცა პაატა აბაშიძეს სვერი, ⁴⁶⁶ ლიპარტიანს სამიქელო და
საქელო, ⁴⁶⁷ გურიელს საჯავახო და ჩიჯავაძენი.

ხოლო აბაშიძემ გიორგიმ მთავრობასა შინა მისსა დიდათ დაამწვიდა
10 იმერეთი, სადა არასადა იყო პარვა, ავაზაქობა, ტყვის ყიდვა და არცა კაცის
კლეა.

ხოლო ჟამსა ამს მწე ექმნა მეფე ვახტანგ ქართლისა გიორგის ქუთა-
თისს⁴ შემწყვედულსა⁵ და ეზრახა იმერთა მეფობისა მისისათვის. ეთანხმენ
იმერნი, კათალიკოს-მიტროპოლიტნი [230] და რაჰის ერისთავი შოშიტა და
15 გამოიყვანეს ქუთათისილამ გიორგი და უწოდეს მეფედ წელს ქრისტესით 1707.

იქმნა მეფედ გიორგი, ძე ალექსანდრესი. მაშინ იმერნი ყოველნი განი-
ვლტოდენ აბაშიძისაგან და მიმართეს⁶ გიორგი მეფესა. მზილველმან ამისნან
აბაშიძემან სთხოვა ლიპარტიანს შეწევნა. და ლიპარტიანი⁷ წარმოეძარტა სი-
თა და დადვა ვაკესა შინა. ხოლო მეფე იყო ქუთათისს⁷ რაჰის ერისთავით და
20 იმერეთით.

ხოლო ჟამსა ამს მოკვდა ცოლი ლიპარტიანისა თამარ დედოფალი ზე-
მოსხენებული, ასული გიორგი აბაშიძისა. მოიხსენეს შური ცეთა ლიპარტიანი-
სათა მამისა თვისისა, ვინათგან განუტევა დედა მათი, მიქელაძის ასული;
ამისთვის დაუტევეს მამამ და მიერთდენ გიორგი მეფესა. ეგრეთვე ვახტანგ
25 მეფემან ქართლისმან მისცა ასული თვისი ანუჟა ცოლად ვახუშტი აბაშიძესა
და ამითი უკუბირა ბიძასა მათსა, და შემოერთო მეფესა ზურაბ, სიმონ და
ვახუშტი. და ესევეითარითა საქმითა განსლიერდა მეფე გიორგი.

ხოლო უკუუდგა⁸ ერისთავი მეფესა და მივიდა ლიპარტიანთა თანა.
ამისნა მცნობმან შედეგან (!), დაესხა თავს ლიპარტიანს და ცრისთავს და აოტნა
30 იგინი, და განეზარჯვა მეფესა წელს ქრისტესით 1709.

ამათ ჟამთა სთხოვეს მეფესა ლიპარტიანთ ძეთა, რათა შეეწიოს მამასა
მათსა ზედა. უსმინა მეფემან, წარვიდა სპითა, ლიპარტიანი ვერ წინააღუდგა.
და წარვიდა აფხაზეთს შარვაშიძისა თანა, და ოდიშს კაცია, ძე ლიპარტიანი-
სა ყვეს დადიანად და ლეჩხუმი [231] მისცეს უმცირესსა ძმასა მისსა ბეჟანს ⁴⁶⁸
35 და მეფე უკმოიქცა იმერეთადვე.

ხოლო ჟამსა ამს არა მწე ეყოფოდა მეფესა გურიელი, ვინათგან ერჩი-
ვა აბაშიძესა. ამისთვის წარვიდა მეფე სპითა გურჩას და გურიელი ვერ წინა-
აღუდგა, მოსწვა, მოსტყვენა გურია და მოვიდა იმერეთს.

გარდიცვალა⁹ დადიანი კაცია, ძე ლიპარტიანისა ზუნაგისა პირითა. ჟამ-
40 სა ამს ვამგონე ამისი ლიპარტიანი მოვიდა აფხაზეთით და დაიპყრა ოდიში.
ეზრახა გურიელსა და შეერთო ცოლად ასული გურიელისა თამარ. ხოლო
აბაშიძე წარვიდა ვახტანგ მეფისა თანა ქართლს და შეიწყენარა მან პატივი-

¹ თვისსა—A. ² იყუნენ BC. ³ შარნაოზ ABC. ⁴ ქუთათის ABC. ⁵ შემწყვედულსა BC.
⁶ მიმართეს+აბაშიძისაგან A. ⁷ ქუთათის ABC. ⁸ უკუუდგა A. ⁹ გარდაიცვალა B.

თა, ვინათგან იყო ამისწული მისი ვახუშტი სიძე მეფისა ვახტანგისა, რომელი უწინარეს მოვიხსენებთ.

ხოლო ვინათგან იყო მეფე გიორგი ცუნდრუჯი და ანგარი, შეიზარახნენ ლიპარტიანი, რაჟის ერისთავი, ბეიან ლეჩხუმის ბატონი, თან¹ იყო ზურაბ აბაშიძე; შეითქუნენ ესენი, მოიყვანეს გურიელი მეფედ და გიორგი წარვიდა ქართლს ვახტანგ მეფისა თანა, და ისტუმრა დიდის პატივით გორს. და აბაშიძეცა იყო მისთანა, და ვახტანგ მეფემან ქართლისამან ზაფ-ყო მათ შორის და აბაშიძე განუტევა იმერეთს და მოვიდა გურიელისა თანა, რომელი დროსა მას ზეფოზდა იმერთა ზედა. ხოლო გურიელმან დაიპყრა იმერეთი და გურიას გურიელათ² ჰყო იე თვისი გიორგი.⁴⁰⁹ 10

შემდგომად ამისა გიორგი მეფე წარვიდა სამცხეს, სადა შეიწყნარა ისაყ ფაშამან დიდის პატივით და აღუთქვა შენწეობა. ახლდა მუნ [222] მეფეს აბაშიძე ზურაბ, განგდებული გურიელისაგან და ბიძისა მისისაგან.

ხოლო ახალციხით ეზრახა მეფე ბეიან ლეჩხუმის ბატონსა, ლიპარტიანის ძესა, წარმოვიდა ახალციხით ღამით, ახლდა თან ზურაბ აბაშიძე, გამოვლეს 15 იმერეთი და მოვიდნენ ლეჩხუმს. შეიკრიბა ლეჩხუმის სპით გურიელი, რომელი მეფით არგვეთს. აქედამ წარვიდა იმერეთის სპით გურიელი, რომელი მეფოზდა მას ემსა, ახლდა აბაშიძე, ერისთავი და გურგულნიცა³. და⁴ იქმნა ბრძოლა ძლიერი და ეჩინლა და განდრკენ მეფისანი. მაშინ მხლველი ამისი ბეიან ლეჩხუმელი მოუხთა პარჯენით კერცო მამაცად და სცემდა ძლიერად, 20 სადა მოჰკლეს წულუკიძე, და განსდრიკა მხარე იგი და შეუხთა შუაგულ რაზმთა შუა და აოტნა იმერთა სპანი, და ივლტოდა გურიელი და წარვიდა რაჟის. ხოლო გიორგი მეფემან დაიპყრა იმერეთი, და აბაშიძე წარვიდა საქართველოდვე.

ხოლო აქა ნაშთსა არჩილისასა ვიტყოდეთ. ოდეს წარვიდა რუსეთად, 25 მისრულსა აშტარხანს, მოეგება ძე თვისი ალექსანდრე, რომელი წარეყვანა ხელწმინდესა დიდსა პეტრეს საფრანგეთს და ესწავლნა ხელოვნება ზარბაზან-ყუმბარისა⁵ და ცეცხლ-სასროლისა. მივიდა არჩილ მეფე მოსკოვს და პატივით შეიწყნარა ჯღწმინდემან რუსეთისამან, მერმეთ მისცა მამული დიდი და ძესა მისსა ალექსანდრეს ფელცხ⁶. შეისტობა (რომელ არს⁷ არტილერიათა 30 პირველი განგეზობა). შემდგომად ალექსანდრე ბრძოლასა შინა შეიპყრეს [223] შეფთელთა და წარიყვანეს პატივრად სთოკოლმის⁸. და იყო მუნ ალექსანდრე, ხოლო არჩილ მოსკოვს. შემდგომად განუტევეს ალექსანდრე დროთი, რათა იხილოს მამა და ცოლი თვისი, არამედ მოსული რიგას გარდიცვალა ალექსანდრე შირიძის სენითა წელს ქრისტესით 1710 და მოსწყდა უძეოდ⁹. 35 ხოლო გვამი მისი მოიტანეს მოსკოვს, მისცა ხელწმინდემ¹⁰ დონის მონასტერი სასაფლაოდ და დაფლეს მუნ. ხოლო შემდგომად დიდითა მწუხარებითა მოკვდა არჩილ მეფე წელს ქრისტესით 1710¹¹ 410 და დაფლეს იგიცა დონს დიდითა პატივითა. ხოლო მამული მისი დარჩა ცოლსა მისსა, დედოფალსა ქეთევანს, და ასულსა მისსა დარეჯანს, რომელთა ეპყრათ აღსასრულამდე.¹¹¹ 40

ხოლო იმერეთს შეიზრახენ გურიელი¹², დადიანი, ერისთავი, აბაშიძე და ბეიან ლეჩხუმის ბატონი. და შეკრბენ ესენი და მოვიდნენ ოკრიბას. აქეთ მეფე

¹ ამასთანა B. ² გურიელად B. ³ გურულიცა A. ⁴ და—A. ⁵ ყუმბარისა A. ⁶ ქელ-ცხ BC. ⁷ რომელა BC, რ'ლთა A. ⁸ სთოკოლმას ABC. ⁹ უძეოდ B. ¹⁰ ქელწმინდემ BC. ¹¹ და მოსწყდა უძეოდ... წელს ქრისტესით 1710—A. ¹² გურიელი+და B.

იღგა ქუთაისს¹ სპითა იმერთათა, და ახლდა აბაშიძე ზურაბ და იქნა ბრძოლა ძლიერი და ორტენს მეფე გიორგი. და წარვიდა ქართლს და იქიდან წარვიდა ახალციხეს ისაყ ფაშისა თანა.

- 5 იანვარს 5. წარიღეს გურიას და დაფლეს შემოქმედს, სასაგლეხო² მამათა მათთასა. და იქნა გურიელად ძე მისი გიორგი. მცნობი ამისი მეფე გიორგი ჩამოვიდა ახალციხით და დაიპყრა იმერთი. მაშინ განუტყვეა მეფემან გიორგი ცოლი თვისი როდამ, გიორგი მეფის [234] ასული; და შეიერთო და ერისთვისა, მამია გურიელის ნაცოლარი. ჩამოვიდა მეფე ერისთვით და მოიშტკიცა
- 10 დადიან-გურიელი.

- ხოლო ბეგან ლეჩხუმის ბატონი და ზურაბ აბაშიძე უკუდგენ და ეკირ-თებოდენ ქვეყანათა. და ბეგანისა გამო გამდგარ³ იყო პაატა მხედრეცა.⁴ მერმე სთხოვა ბეგან ლეჩხუმელმან მეფესა და მისცა 4000 მარჩილი, რათა განაძოს მამამისი, ლიპარტიანი, და ჰყოს იგი დადიანად. თანხმა ექმნა მეფე
- 15 და წარგზავნა ერისთავი და აბაშიძე შემწედ მისა. და შეეერთა.⁵ ბეგან და მასთანა ზურაბ აბაშიძე და წარვიდენ ოდიშს. ვერ წინააღუდგა ლიპარტიანი. და იქნა დადიანად ბეგან წელს ქრისტესით 1715. არამედ ციხენი ეპყრნეს⁶ კვალად ლიპარტიანსავე. მცირისა ხანისა შემდგომად ეცრუა მეფე ბეგან დადიანსა და შემწე ექმნა ლიპარტიანსა, და იქნა კვალად ლიპარტიანი დადიანად. და ბეგან და ზურაბ აბაშიძე წარვიდა(!) ლეჩხუმს, ვინათგან ბეგან ლეჩხუმის ბატონი და ზურაბ აბაშიძე ერთი იყვნენ ყოველსა საქმესა შინა. შემდგომად ამისა მოიყვანა თვისთა თანა მეფემან ლიპარტიანი და განაზრახა, რათა დალაშქროს ბეგან ლეჩხუმს. მცნობმან ამისმან ბეგან, ვინათგან არა
- 20 დასცხრებდის შფოთება თვისისა მამისა და მის შორის, ამისთვის მოაცოტუნა მამამისი, მოიყვანა მისთანა, მოჰპარა ძილად შწოლარეს საჭურველი თვისნი და შეიპყრა მამა თვისი ლიპარტიანი, თვისის ყმით, და პატიმარ ჰყო ციხესა შინა. მოიყვანა დედა თვისი, მიქელაძის ასული, რომელი განუტყეა ლიპარტიანმან და მოუდგინა ქმარსა თვისსა. და იყვნენ ზოგად ვიდრე აღსასრულად-მდე მათდა; ხოლო შთაშოვიდა ოდიშს, მოსრნა მიმდგომნი [235] მამისა⁶ თვისისანი და დაიპყრა ოდიში და იწოდა დადიანად.

- ხოლო გიორგი მეფე ზამთარსა ამას მიუხთა ზურაბ აბაშიძესა და მოსტყვევნა მამულნი მისნი ბეგანის სიყვარულისა გამო. ამისთვის ევედრა ბეგან დადიანი და ზურაბ აბაშიძე ასლან ახალციხის ფაშასა და აღუთქვეს ქრთაჲ დიდი, რათა მწე ეყოს მეფესა ზედა და ჰყოს მეფედ გურიელი. უსმინა ასლან ფაშამ⁷ და წამოვიდა სპითა. აქათ მეფემან შეიკრიბა სპანი. ხოლო ფაშას მიეგებნენ ბეგან დადიანი და ზურაბ აბაშიძე. იქნა ბრძოლა სვიმონეთს და იელტოლა მეფე და წარვიდა ქართლს წელს ქრისტესით 1715.⁸ მოიყვანეს გურიელი¹¹ და ქმნეს მეფედ. მაშინ ერისთავი იყო ერთგულ მეფისათვის⁸, ეზრახენ⁹ ერისთავსა, მისცა ერისთავმან ასული თვისი გულქან ცოლად ბე-
- 40 ჟან დადიანის ძესა, ოტიას, და ამით იქნა მშვიდობა მათ შორის. და ფაშა წარვიდა ახალციხეს. ხოლო გურიელი, ვინათგან არღა მეფობდა ნებასა ზედა თვისსა, ამისთვის წარვიდა გურიადვე.

¹ ქუთაის ABC. ² მოკვდა + მოკვდა AC. ³ განმდგარ A. ⁴ შერთო A. ⁵ ეპყრნენ AC. ეპყრნენ B. ⁶ მამისანი ა. ⁷ ფაშას A. ⁸ მეფისათვი A. ⁹ ეზრახნენ B.

მაშინ სამთა ამათ მთავართა განიყვეს იმერეთი სამ ნაწილად და დაიპყრეს თვის-თვისი მხარე. ხოლო გურიელსა გიორგის აღუშურდა დედა თვისი ელენა, მოიყვანა მონაზონ-ყოფილი ძე თვისი, განატყვებინა ბერობა, უწოდა ქაიხოსრო და ქმნა გურიელად, მოიყვანა ქრთამითა დადიანი ბეგან და მითანა ერისთავი და ზურაბ აბაშიძე სპითა მათითა და განაძო გიორგის მთავარსა ნოარბიეს გურია, მიიღეს¹ ქრთამი და წარვიდენ.

სიმელოქოსეჲს

მისრული ახალციხეს გიორგი გურიელი და მუნ მყოფი მეფე გიორგი ენახხლენ ურთიერთსა, რამეთუ შემდგომად შეპყრობისა ლიპარტიანისა [236] ცოლი ლიპარტიანისა თამარ, გურიელის ასული, წარვიდა გურიას¹¹⁵ და ესე შეერთო მეფემან გიორგიმ.

10

ხოლო ახალციხეს ვერ მოვივლთა შემწობისათა² წარვიდენ მეფე და გურიელი სტამბოლს. და რა მივიდენ აზრუმს³, აზრუმის⁴ ფაშამან მოსცა სპანი გურიელს; წარმოვიდა და მოვიდა გურიას, განაძო დედა და ძმა და დაიპყრა გურია. ხოლო მეფე წარვიდა სტამბოლს. კვალად გურიელობა გიორგისა შეუძნდა გურიის ერისთავსა და ნაკაშიძეს, ვინათგან იყვენენ მიმდგომნი დედისა და ძმისა მისისანი; ამით მოუწოდეს ბეგან დადიანსა, რამეთუ ასული დადიანისა მეუღლეთ ჰყვა ბეგან ნაკაშიძის შვილსა გიორგის; მოსრულსა სპითა გურიას, დადიანს ვერ წინააღუდგა გურიელი და წარვიდა ბათუმს. ხოლო დადიანმა მოსტყვენა გურია და წარვიდა ოდიშაჲვე. მოქცეულმან გურიადევ კვალად დაიპყრა გურია გურიელმან გიორგი.

15

20

ხოლო ამათ ქამთა¹¹⁶ დიდი მეგობარი და მოყვარული ერთმანერთისანი ბეგან დადიანი და ზურაბ აბაშიძე რომლითამე მიზნითა დაუტყვეს მეგობრობა და შემოუვიდათ განხეთქილებდა. წარვიდა ბეგან დადიანი, მიუხთა ზურაბ აბაშიძესა, ვერ წინააღუდგა ზურაბ და შევიდა სვერის ციხესა, და ბეგანმან მოსტყვენა მამულნი ზურაბისანი და მოვიდა ოდიშადევ.

25

ამათ ქამთა¹¹⁷ შეუჩინა ბეგან დადიანმა ყმანი მოყვრისა⁵ თვისისა ერისთვისანი და დაიჭირა ძმა თვისი მანუჩარ და პატიმარ ჰყო ციხესა შინა დეხვირისასა.

ამათ ქამთა¹¹⁸ ეზრახა გურიელი დადიანსა, რათა მოსცეს ასული თვისი მას მეუღლედ, რომელი ჰყვა ცოლად ნაკაშიძეს [237] გიორგის. მისცა ნება ბეგან დადიანმან ქმნად ამისა. მაშინ გურიელმან განაგდო თვისით მამულით ერისთავი მისი და მერმეთ მოადგა ციხესა შინა მყოფს ნაკაშიძეს, აღიღო ციხე, გამოიყვანა ცოლი ნაკაშიძისა, ქალი ბეგან დადიანისა, განუტყვეა გურიელმან ცოლი თვისი, შარვაშიძის ასული, და შეერთო ნაკაშიძის⁶ ნაცოლარი და მოიმტკიცა გურია დადიანის ვამო.

35

ხოლო სტამბოლს შთასრული გიორგი მეფე მოვიდა ახალციხეს და ბრძანებითა ხვანთურისათა შემწე ექმნა ახალციხისა ფაშა სპითა, და მოვიდა იმერეთს. თუმცა არა სწადოდით მთავართა მათ ზემოხსენებულთა, რომელთა ეპყრათ იმერეთი, ნეფობა გიორგისა, გარნა ძლიერებასა მისსა ვერ წინააღუდგენ, და დაიპყრა იმერეთი. ხოლო გაზაფხულსა მას შეიზრახნენ სამნი ესე 40 დიდ-შემძლენი კაცნი: დადიანი, აბაშიძე და ერისთავი. და შეუჩინეს სიმონ აბაშიძე მეფესა გიორგის, რათა მოჰკლას იგი. ხოლო სიმონ თხმელის⁷ ციხესა შინა მყოფი მეფე ისტუმრა, და ნადიმსა ზედა მოჰკლეს თვედლორობის შაბათს წელს ქრისტესით 1720.

¹ მოაღეს ABC. ² შემწობისათა + და A. ³ აზრომს BC. ⁴ აზრომის ABC. ⁵ მოყვრისა C. ⁶ ნაკაშის A. ⁷ თან ხმელის ABC.

და კვალად განიყვეს იმერეთი სამთა მით სამად და დაიპყრეს იყო
საქართველოს მეფისა თანა შვილი გიორგი მეფისა ალექსანდრე ალსანდრე
დედად, და რა მოჰკლეს მამამისი, მოითხოვა ისაყ ფაშამან ალექსანდრე მეფე
ყოჲად იმერეთსა ზედა. და მეფემან საქართველოასამან ვახტანგ წარავლნა
5 ნიჭითა დიდითა, და ხვანთქარსაცა ებრძანა მეფობა ალექსანდრე მეფისა
შემოიკრიბნა ფაშამ სპანი და ჩამოვიდა იმერეთს. ხოლო ბეგან ~~მეფისა~~
მასთანა ზურაბ აბაშიძემან არ¹ ინებეს მეფობა ალექსანდრეს². მაშინ მოად-
გენ [238] ცუცხვების ციხესა ზურაბისას და აღიღეს ოსმალთა შეთხრით და
დააყენეს მას შინა იენგინარნი, ხოლო ცუცხვათილად წარვიდენ ლეჩხუმს ბე-
10 გან დადიანსა ზედა და შევიდენ ლეჩხუმს და მოსწეეს, მოსტყვენეს და, რაჲც
ძალედება, ებრძოლა ბეგან მზნე-ახოვანად. მემდგომად უქმოიქვენ ოსმალნი,
გამოვლეს რაჲა და მოვიდენ ქუთათისს³. მაშინ ებრახა ბეგან დადიანი ფაშასა
და მისცა ქრთამად⁴ 12 ქესა. რათა მოჰკვეთოს თავი ოტია ჩხეიძესა, ვინათ-
გან იყვნენ მტერნი დადიანი და ოტია ჩხეიძე. მიიღო ფაშამ ქრთამი და მოჰ-
15 კვეთა თავი ოტია ჩხეიძეს. განუტევა ფაშამ ერისთავი, ვინათგან მტერ იყვნენ
დადიანი ბეგან და ერისთავი. მოიყვანა ბეგან დადიანი, ჰყო ალექსანდრე მე-
ფედ იმერთა წელს ქრისტესით 1721, მოუღვინა ბეგან დადიანი მოურნედ და
თვით წარვიდა ახალციხეს.

✓ ხოლო ალექსანდრემან დაიპყრა იმერეთი, თვინიერ რაჲის ერისთვისა,
20 მერმეთ ემზახლა ბეგან დადიანსა და მისცა დადიანმან ასული თვისი მარიამ
ცოლად. არამედ თუცჲა იყო ალექსანდრე მეფედ, გარნა ბეგან დადიანი იყო
მოქმედი და მმართველი ყოვლის საქმისა.

ამა ფაშა წარვიდა აბაშიძე გიორგი ქართლს ვახტანგ მეფისა თანა და
მოკვდა⁵ ტფილისს წელს ქრისტესით 1722 და გეამი წარმოიღეს და დაფლეს
25 კაცხს⁶.

ამით ფაშთა მეფე ალექსანდრე და ბეგან დადიანი შემოადგენ ჯვარის
ციხეს ოკრიბას, რომელი ეპყრა ერისთვის ძმას გელევანს გენათელსა, შეუთხა-
რეს და აღიღეს.

ფაშა ამას ერისთავი შოშიტა მოუხთა მეფესა, სკანდას მყოფსა, ხოლო
30 მეფე შევიდა ციხესა შინა სკანდას [239] და განერა, და ერისთავმან მოსწეა,
მოსტყვენა, როდენიცა ჰპოვია, და წარვიდა რაჲას.⁴¹⁹⁾

წელს ქრისტესით 1725 გამოვიდენ ოსმალნი ფოთს, აღაშენეს ციხე⁷ და
დასვეს ფაშა.⁴²⁰⁾

ხოლო შემწეობითა ბეგან დადიანისათა შეუხთა რაჲას და მოაოხრა რაჲა
35 მეფემან ალექსანდრე ნაცვლად სკანდას მოხდომისა. ეგრეთვე მეფე ალექსან-
დრე და⁸ დადიანი ბეგან მოადგენ შორაბანის ციხესა, რომელი ეპყრა ლეონ
აბაშიძესა, გიორგის ძესა, და აღიღეს. და მას შინა დებული ქონება სრულიად
წარიღო დადიანმა⁹, ხოლო ციხე მისცეს ზურაბ აბაშიძესა.

ფაშა ამას მიიღვალა გურიელი გიორგი და დაჯდა გურიელად ძე მისი
40 მე-მია, ნაშობი წარემიძის ასულისა. ფაშა ამას გარდაიკვალა ერისთვის ცო-
ლი მარიამ, მეფის ქალი, და ჰყვეს ზავი დადიანმა, ერისთავმან. და მისცა
ერისთავს დადიანმა ასული თვისი, ნაცოლარი გიორგი გურიელისა, ერისთავს
ცოლად. ესე არა სასიამოვნოდ აღუჩნდა ზურაბ აბაშიძესა და შეასმინა

¹ არა B. ² ალექსანდრესა ABC. ³ ქუთათის ABC. ⁴ ქრთამი B. ⁵ მოკვდა A. ⁶ კარცხ
ABC. ⁷ და A. ⁸ დადიანმან A. ⁹ კარსა A.

დადიანი ისაყ ფაშასა. ხოლო ფაშამ წარმოავლინა ძე თვისი, უსუფ ფაშა და
წამოვიდა იმერეთს, მიეგება მეფე და დასდგენ გეგუთს. ხოლო მიიწვია დადი-
ანი ბეგან უსუფ ფაშამან და მივიდა ურიდლად. და ოდეს შევიდა კარაგა-
ფაშისასა, მაშინ დამალულმან დასცა ხანჯალი ბეკსა მაჰმად-ბეგ მესაქურდულ-
მან ფაშისამან და მოჰკლა დადიანი ბეგან, და თავი მისი წარგზავნა იმერეთ-
ხვანთქრისა წელს ქრისტესით 1728. და წარვიდა ფაშა კართლს. და შეგანის
წილ იქმნა დადიანად ძე მისი ოტია.

ხოლო ფაშა ამას შეინუორვენ [240] ოტია დადიანი და ძმა მისი კაცო,
შეიპყრა ოტიამ კაცო და ნიამბარა ერისთავს და მან პატიმარ ჰყო კვარას ცი-
ხესა შინა. ამით ფაშთა მოადგა ერისთავი საღმელს, ციხესა იაშვილისასა. მა-
შინ მეფემან წარუგზავნა ლეონ აბაშიძე ერისთავსა თანა, ვინათგან ლეონ იყო
დედით ძმა ერისთავისა, რათა მოეცალოს ერისთავი ციხესა იაშვილისასა.
გარნა ერისთავმან შეიპყრა ლალატით ლეონ აბაშიძე და წარუგზავნა დადი-
ანსა, გარნა დადიანმა² პატივით განუტევა ლეონ. და შემდგომად მოვიდა
ლეონ აბაშიძე მეფისა თანა.

ამით ფაშთა მოკვდა ერისთავი შონიტა და იქმნა ერისთავად ძე მისი
გრვიგოლ. ხოლო ფაშა ამას გაიპარა ძმად დადიანისა კაცო კვარიდამ და მი-
ვიდა მეფისა თანა. ამით ფაშთა მოკვდა ცოლი მეფისა, ასული დადიანისა
ბეგანისა, და შემდგომად მეფემან შეირთო ასული ლეონ აბაშიძისა ცოლად
და იქორწინა წელს ქრისტესით 1732. ხოლო მეფემან ასული თვისი, ნამობი
დადიანის ქალისა. მისცა ცოლად გურიელსა მამიას. იხილეს ესე, და ამისთვის
დადიანმა² გარდაპირა მეფესა იმა თვისი მამუკა და მიიყვანა დადიანმა და
შერთო დაჲ თვისი ცოლად. შეიკრიბა დადიანმა ოდიშ-ლენხუში და აფხაზნი,
და შეეწია ერისთავი და ზურაბ აბაშიძე, და მივიდა დადიანი იმერეთს და
დასდგა გეგუთს და აოხრებდა იმერეთს, ხოლო ალექსანდრე ვერ წინააღუ-
დგა და შევიდა ქუთათისს³ ლეონ აბაშიძით, და მოადგა დადიანი ქუთათისს³,
გარნა ვერ აღიღო და მოეცალა.

ამით ფაშთა მოვიდა ფაშა ფოთს, რათა უმეტესად დაიპყრას კიდურნი
შავის ზღვისანი. ხოლო რა სცნა მეფემან ალექსანდრემ, მოვიდა ფაშისა თანა
[241] და ერთად წარვიდენ ოდიშს⁴. გარნა არა მივიდა დადიანი და დახიზ-
ნულყო ყოველი ოდიში. მუნით წარვიდენ და მოსწვეს ეკლესია⁵ წმინდისა⁶
გიორგისა ილორს და აღმარცვეს კრამინტი ბრპენისა⁷. და მუნით შევიდენ
აფხაზეთს, და შეურიგდა მარვაშიძე, მპყრობელი ზუფუსი, და მაჰმადიან ჰყვეს
იგი და ყოველნი მისთანა მყოფნი და განვიდენ კოდორად. ხოლო ახლად ყო-
ველთა ამით საქმეთა შინა მეფე ალექსანდრე ფაშასა, რათა შემდგომად უკ-
მობრუნებისა დაუმორჩილოს დადიანი ოტია. მაშინ განემზადა ფაშა წასა-
სვლელად ჯიქეთს და აწვია მეფეცა, გარნა მციმედ აღუჩნდა ესე მეფესა და
ღამესა მას გამობარა მეფე სპითა თვისითა და დილასა დევნა უყვეს ოსმალ-
თა და მოეწივნენ პირსა ზედა ეგურისასა⁸. ხოლო იმერთა განამაგრეს კიდუ-
რი მდინარისა და რამოდენითა მით კაცითა განერა მეფე და მოვიდა ციხესა
შინა კაცო დიდიანის ძისასა. და დანაშთენი იმერნი აიალაუგს⁹ ოსმალთა და
აფხაზთა. ოდეს სცნა დადიანმა მოსლვა მეფისა ციხესა შინა კაცოსასა, მოადგა
გარს რაოდენ დღემდე,⁴²¹ გარნა შემდგომად ზავ-ყვეს: მოსცა მეფემან მძევ-
ლი და წარვიდა იმერეთს წელს ქრისტესით 1733.

¹ კარსა A. ² დადიანან A. ³ ქუთათის ABC. ⁴ გარნა ვერ აღიღო და მოეცალა... ერთად
წარვიდენ ოდიშს—A. ⁵ ეკლესია B. ⁶ წმინდის A. ⁷ პრენისა AC. ⁸ ეგურისა A ⁹ აიალაუგს A.

შემდგომად ამისა უკუდგენ ფაშას¹ აფხაზნი და დაუწყეს პარტია სოლო-
და კვლა², და წარმოვიდა ფაშა ოდიშადღე. გარნა შეკრბენ აფხაზნი, და სხუ
ოსმალთა, და ფაშა ივლტოდა ზღვით. და ყოველნი სპანი მისნი აიღლადეს
აფხაზთა³ და სძლეს ყოველითურთ, და მრავალნი მოიშთენენ უკუდგენადღე
5 შემდგომად აფხაზთა⁴ დაუტევეს მაჰმადიანობა, [242] და იპყრონ სხუნი სხუნი
ლი⁴²² (არამედ ძღვევასა ამას იტყვიან სასწულად წმინდისა გიორგისა ილო-
რისასა, რამეთუ ლამესა ამას ეტყოდა აფხაზთაგან⁵ სულასა და განაძლიერებ-
და მათ ბრძოლად).

ხოლო შემდგომად ამითსა უკუბირეს კვალად მამუკა მეფესა დადიანნი,
10 ერისთავებნი და ზურაბ აბაშიძემანი. პეკრბენ სპითა მრავლითა და მოვიდენ
ალექსანდრესა ზედა—ანუ მოჰკლან, ანუ განაძონ. მაშინ ალექსანდრემანი, ჩი-
ხორს მდგომებანი, შემოიკრიბა გურიელი მამია, ლევან აბაშიძე, დადიანის ემა
კაცო და სხვანი იმერნი და შეიბნენ ჩიხორს. და მოისროდენ ორგინთვე
უმრავლნი, და სძლო ალექსანდრემ. ხოლო დადიანნი ოტია ბრძოლასა ამას ში-
15 ნა განაძლიდა სიმხნე თვისი და სამაგალითოთა მამაცობითა აღიდა სახელი
თვისი⁶, რათა შუა რაზმთა შინა შესლვითა მოსრნა მრავალნი, გარნა შემდგო-
მად ჰკრეს მას შევიდი თოფი და სამსა აღვილსა დაჰკოდეს ლეკურითა, და
შემდგომად ესევეთარი დაკოდლო დაირჩინეს⁷; დაჰკოდეს ზურაბ აბაში-
ძის ძე დავით. ალექსანდრეს კერძოთ მოჰკლეს კაცო, ემა დადიანისა, და გა-
20 მარჯვება დაშთა ალექსანდრეს კერძოთ წელს ქრისტესით 1734.

ხოლო დადიანი ოტია წარმოიყვანა მეფემანი და დაადგინა მკურნალნი
და განკურნა და სთხოვდა ლეჩხუმსა მეფე, გარნა არა ნება სცა დადიანნი.
ერაბა ზურაბ აბაშიძის გამო დადიანი ისაყ ფაშასა და მისცა ქრთამი დიდი,
რათა მწე ეყოს. მან წარმოავლინა მახმად-ბეგ⁸ და გვიე ამილახორი სპითა
25 ოსმალ-ქართველისათა და მოვიდენ საჩხერეს. ამის მსილველნი ალექსანდრემ
[243] განზარაუდა დადიანისა ოტიას საჰილაო-სამიქლოო და განუტევა დადი-
ანი. მოვიდა მეფე საჩხერეს, მისცა დაჲ თვისი მახმად-ბეგს და წარვიდა
ოსმალნი. დაზავდენ დადიანი, ერისთავი და ზურაბ აბაშიძე მეფისა თანი და
დაიპყრო იმერეთი ალექსანდრემანი.

30 ამას ეამსა მოიყვანა მეფემანი დავით აბაშიძე, ძე ზურაბისა, რომელმ, იყო
სიძე მეფისა ალექსანდრესი, და პაპუნა წერეთელი, და ორთავეს⁹ თავი მოჰ-
კვეთა ლალატითა და წარვიდა მსწრაფლად, რათა დაიპყრას მოღაშნახისი¹⁰
ციხე. გარნა ცოლმანი და ექმანი პაპუნასამან განაშაგრეს ციხე, და ვერ იშოვა
მეფემ ციხე იგი. იხილეს რაჲ ესევეთარი⁹ მოქმედება წარჩინებულთა, რამეთუ
35 ნებაეს ყოველთა მოწყვეტა, ამისთვის შეკრბენ დადიანი, ერისთავი გრიგოლ¹⁰
და ზურაბ აბაშიძე. და ოდეს სცნა ესე ალექსანდრემანი, მოითხოვა ლეკნი
შანშე ქსნის ერისთავისაგან. და წარმოუგზავნა 500 ლეკნი. წარმოუძღვა
ალექსანდრე და მოვიდა ოდიშს და ვერ წინააღუდგა დადიანი, და ალექსან-
დრემანი მოსწვა, მოსტყვენა ოდიში და უკმოიქცა იმერეთადღე.

40 ხოლო ეამსა რაოდენისამე შემდგომად შეიკრიბა დადიანნი¹¹ ოტიამ აფ-
ხაზნი და¹² ოდიშარნი, და მოერთვენ დადიანსა ერისთავი და ზურაბ აბაშიძე.
და ვერ წინააღუდგა ალექსანდრე. გამოუშვა დადიანნი მარბიელნი და მო-
სწვეს სასახლე მეფისა ვარციხე წელს ქრისტესით 1740, მოსწვეს, მოსტყვე-
ნეს იმერეთი და უკუნეე იქცა ოდიშადღე დადიანი ოტია.

¹ ფაშასა A. ² კვლა A. ³ აფხაზთა AC. ⁴ აფხაზთა A. ⁵ აფხაზთაგან A. ⁶ მისი AC. ⁷ მახ-
მად BC. ⁸ ორთავე ABC. ⁹ ესევეთარ A. ¹⁰ გრიგოლ BC. ¹¹ დადიანნი A. ¹² და—A.

ამათ გამოთა წარავლინა ალექსანდრე მეფემან ძმა თვისი გიორგი და
 ლევან აბაშიძე ქართლს [244] ვახუშტი აბაშიძესა ზედა, რათა შეიპყრონ
 იგი. და უცნობელად დაესხნენ ტყვესს მყოფს, და ვახუშტი გამავრდა საბოსა
 შინა და დაიწყო თოფთა ცემა. მაშინ ამათ შეუდრეს ცეცხლი სპარსეთის
 იხილა ვახუშტიმ ცეცხლი, გამოვარდა და მიენდო ბიძის ძესა თვისსა გიორგის.
 მათ მოგვარეს მეფესა და პატიმარ-ყვეს ციხესა შინა ნაგარბეთს. სთხოვდა
 მეფე 500 ქესა თეთრსა და ციხესა ვახანს, და ვსე არა ინება ვახუშტიმ მიცე-
 მად. მერმეთ მოვიდა კათალიკოსი დომენტი განტყვევისათვის ვახუშტისა,
 გარნა არა პატივსცა ალექსანდრე. კვალად წარმოველინა ისაყ ფაშასა ცხენი
 აღკაზმული და ქურჭი და ოცი ქესა თეთრი, რათა განუტეოს ვახუშტი, და 10
 არა ინება მეფემან. გარნა ისაყ ფაშამან აღუსრულა¹ თხოვნა ანუკა ვახტანგ
 მეფის ქალსა, ცოლსა ვახუშტი აბაშიძისასა და გაზაფხულს წარმოავლინა ფი-
 რილის-შვილი², სიძე თვისი, სპითა. ამას, ჩამოსრულს იმერეთს, შეერთდა
 დადიანი და სხვანი იმერთა თავადნი. იხილა რა მეფემან, დახიზნა ხიზანი
 თვისი ხარაგულს³ და თვით წარვიდა ქართლს წელს ქრისტესით 1741. 15
 წარყვენ მეფესა მამუკა, ძმა თვისი, და ლეონ აბაშიძე, და ვახუშტი წარიყვა-
 ნეს პურობილი. მაშინ მოიყვანეს გიორგი, ძმა ალექსანდრესი, ნაშობი გურიე-
 ლის ასულისა, და ქმნეს მეფედ. და წარვიდენ ოსმალნი. ხოლო ალექსანდრე,
 მისრულმან ქართლს, განუტევა ვახუშტი და თვით მივიდა ხანისა თანა, რო-
 მელი იყო შაჰ ნადირისაგან დადგენილი საქართველოსა [245] შინა. ხანმან 20
 ამან პირველად პატივსცა ალექსანდრეს და მერმეთ შეიპყრა. ამის მხილველი
 მამუკა და ლეონ, და სხვანი იმერნი ივლტოდნენ და მოვიდენ იმერეთსა. ხოლო
 მეფემან ალექსანდრე წარავლინა ელჩნი ვედრებად შაჰ ნადირისა დარუბანდს.
 შაჰ ნადირმან ელჩთა მიანიჭა პატივი და წარმოუვლინა კაცი რაყმით ისაყ
 ფაშასა, რათა ალექსანდრე ყოს იმერეთს მეფედ; უსმინა ისაყ ფაშამან და 25
 ალექსანდრე შთამოიყვანა იმერეთს და ყო მეფედ; და შეამტკიცა დადიანი,
 მისცა იმერეთი. და მერმეთ წარვიდენ ოსმალნი. ხოლო გიორგი, ძმა მეფისა,
 წარვიდა ოდიშს.

კვალად მცირედისა გამისა იქმნა მეფესა და⁴ დადიანს შუა შური. ესე
 ალექსანდრე მეფემან აბრალო დედის ნაცვალსა თვისსა⁵ თამარ გურიელის 30
 ასულსა (რომელსა უწოდდენ⁶ კოჭიბროლად⁴²⁶), შეიპყრა და მოჰკვეთა თავი.
 ხოლო დადიანი წარმოემართა სპითა და მოვიდა გეგუსის და შეეერთა ერის-
 თავი გრიგოლ. ხოლო მეფე შევიდა ქუთაისს⁵ და არა ეძლო ბრძოლა პირის-
 პირ. გარნა რომლისამე მიზევისათვის უკ-მოიქცა დადიანი⁴²⁷ და მოშავალსა
 ეწონენ იმერნი და დაუწყესთ თოფთა ცემა, მოკლეს ერისთავი გრიგოლ და 35
 ივლტოდნენ ოდიშარნი წელს ქრისტესით 1743. და ნაცვლად გრიგოლისა⁷
 ერისთავად ჰყვეს ძმა მისი ვახტანგ.

შემდგომად შერიგდენ მეფე და დადიანი, იქმნა მშვიდობა და მეფობდა
 ალექსანდრე იმერეთს. ხოლო რაოდენისა გამისა [შემდგომად] ამა მეფემან
 განძარცვა ხატი ყოვლად წმინდისა ღმრთის მშობელისა (რომელსა უწოდებენ 40
 ხახულისა [246] ღმრთის მშობელსა) და ამის⁸ ძალით წარმოსცვინდენ ორნივე
 თვალნი, და მოკვდა თვესა მარტსა⁹, წელს ქრისტესით 1749.⁴²⁸ და იქმნა
 მის წილ მეფედ ძე მისი სოლომონ.

¹ აღუსრულნა B. ² ფილარის-შვილი AC, ფილარის-შვილი B. ³ და—A. ⁴ თქსა
 B. ⁵ უწოდენ A. ⁶ ქუთაის AB, ქუთაის C. ⁷ გრიგორის BC. ⁸ მის C. ⁹ წელს ქრისტესით
 1743... მოკვდა თვესა მარტსა—A.

12. ნ. დადიანი, ქართველთა ცხოვრება

ესე პირველი სოლომონ იქმნა მეფედ იმერთა კაცი მხნე, ახოვანი და მამაცობასა შინა ქებული. ამან შეირთო მეუღლედ აფხაზეთის თავადი ხუფუს¹ მცხოვრების ინალისშვილის ასული.¹³⁰⁾ გარნა ვინათგან იხილა თვინიერ დადიანისა მეფობა მისი შეუძლებელ არს, ამისთვის განსწავლეს¹³¹⁾ შვილის ასული და შეირთო ოტია დადიანის ასული მარიამ, ~~საი ბრძოლა მას~~ დედათა შორის ყოვლად კეთილ-სახსოვარ.

გარნა ესა ამა მძლავრებდენ იმერთს ოსმალნი და ეპყრათ იმერთსა შინა ოსმალთა სიმგერნი, ციხე ქუთათისისა², შორაბანისა, ცუცხეთისა და ბაღდადისა და მძლავრობდენ დიდათ. გარნა მხნე-ახოვანებითა თვისითა³ დიდათ წინააღმდეგობად სოლომონ ოსმალთა, მრავალთა სრვიდა, მრავალთა ხოცდა და მრავალთა ატყვევებდა, და ოსმალნიცა⁴ მრავალჯერ გარდაადგებდენ მეფობიდაჲ, გარნა კვალად მეფედ მოიქცეოდა შეწვენითა დადიანისათა და თვისითა მხნე-ახოვანებითა, და მრავალნი ძლიერი სერესკალნი ოსმალთანი შეწვენითა დადიანისათა დაამარცხნა, დაარცხინა და უკუნაქცია.¹³²⁾ და ესრეთ მეფობდა მეფე სოლომონ.

ამან წინააღმდეგობისათვის თვისისა დაამდაბლა სახლი თავდათა აბაშიძეთა; თუმცა იყო სახლისშვილი აბაშიძისა მეფე [247] ესე, გარნა არა რიდა. და წარვიდა პაპა მეფისა ამის ლეონ აბაშიძე ახალციხეს და მოიცა ძალი ოსმალთაგან, და მოვიდა აბაშიძე იმერთს დიდითა სერესკლებითა.¹³³⁾ მცნობ-
 მან ამისმან მეფემან სიხოვა შეწვენა სიმავერსა¹³⁴⁾ დადიანსა ოტიას. და ვინათგან კაცი მამაცი დადიანი ოტია მოუძღვრებულ იყო მოხუცებულობისა განო, ამისთვის წარმოუვლინა⁵ ძე თვისი კაცია შესაწვენელად სიძესა თვისსა მეფესა. და⁶ წარმოვიდა⁷ კაცია სპითა ოდიშ-ლეჩხუმ-აფხაზთა, და აქათ მეფე-
 მან შეიკრიბნა რამოდენიმე იმერნი, გარნა უმეტესი მიბირებულ იყო აბაში-
 ძის ლეონისა მიმართა, და შეერთებულნი მეფე და კაცია დადიანის ძე მიუხ-
 თენ⁸ ბრესილს მყოფს ოსმალთა განდიდებულთა მხედრობათა და შეიქმნა ბრძოლა სასტიკი, სადა მამაცად ბრძოდენ მენგრელნი და ლეჩხუმელნი და განსდრიქნეს თათარნი. მიეწინენ მენგრელნი და მოკლეს⁹ აბაშიძე ლეონ, პაპა მეფისა, შეიპყრეს აბაშიძე გედევან და მოკვარეს¹⁰ მეფესა და შემდგომად დასწვა თვალნი მეფემან. კვალად მენგრელთ შეიპყრეს გოლა ფაშა და სპასპე-
 ტი მხედრობისა ამის მაშ-ალა და მოჰკვეთეს ორთავეს¹¹ თავი. და გაემარ-
 ჯვა და დიდათ და სახელოვანად მეფესა და დადიანსა წელს ქრისტესით 1756:¹³⁵⁾
 რომელ კაცია ერთსა მოჰყავდა ათი ოსმალნი შოებულნი¹² და აღიღეს ალაფ-
 ბარგნი უმრავლესნი და თუმცა სადამე განერა რაოდენიმე ოსმალნი, ივლტო-
 დენ ახალციხეს. ხოლო მეფე და დადიანი მოიქცენ გამარჯვებულნი [248] სა-
 ხლადვე თვისად¹³. გარნა ძე დადიანისა მწუხარე იყო, ვინათგან მხლე მისი
 შარვაშიძე ხუტუნია¹⁴ მოჰკლეს ბრძოლასა ამას შინა, რომელმანცა სიმაგლი-
 თოდ წარმოაჩინა მამაცობა და სიძნე მისი, სადა სხვათა სახელოვანთა
 ბრძოლათა შორის ბრმლითა განჰკვეთა¹⁵ თექესმეტე ოსმალნი და შემდგომად ოსმალთ რაზმთა შუაგულობასა მყოფი მოჰკლეს შარვაშიძე ხუტუნია.
 ამით ჯამთა გარდაიცვალა დადიანი ოტია და იქმნა დადიანად კაცია. ამა წელს დაბნელდა მზე წელს (!) ქრისტესით 1758.

¹ ხუს A. ² ქუთათისა ABC. ³ თქათა B. ⁴ ოსმალნიცა + და A. ⁵ მოხუცებულობისა გამო ამისთვის წარმოუვლინა—A. ⁶ და—A. ⁷ წარმოვიდა A. ⁸ მიუხედნ A. ⁹ მოკლეს B. ¹⁰ მოკვარეს A. ¹¹ ორთავე ABC. ¹² შოებულნი A. ¹³ თვსდად BC. ¹⁴ ხუტუნია B. ¹⁵ გაჰკვეთა B.

შემდგომად რამოდენისამე ქამისა კაცია დადიანმა განუტევა ცოლი ინალისშვილის ასული და მიიყვანა მეუღლეთ დიდთა და სახელოვანითა მხითრითა საქართველოსა და კახთა ცხებულის მეფის თეიმურაზის ასული, და სახელოვანის მეფის ერეკლესი ელისაბედ,¹²⁶⁾ რომლისა ქებანი წარმადგინეს უკუ დადნ ამა სამეფოთა და სამთავროთა კიდით-კიდელმდე. ხოლო შემდგომად ორისა წლისა შობასა ზედა ყრმისასა მოკვდა² სანეტარო ესე დედოფალი ელისაბედ სამწუხაროდ და საგლოველად ყოველთა სამეფოთა საქართველოსა და სამთავროთა სამეგრელოსათა, და დაჟლეს ცაგერს, ვინათგან გარდაიკვალა სამთავროსა სასახლესა მურს წელს ქრისტესით 1770.¹²⁷⁾ და შემდგომად მძიმისა გლოვისა შეირთო ცოლად დადიანმა კაციამ ასული პაატა წულუკიძისა ანა.¹²⁸⁾

მეფემან ამან სოლომონ ოდეს იხილა, რომელ ვერ განთავისუფლდებინ ოსმალთა მონებისაგან, [249] ამისთვის ევედრა როსიისა იმპერატორისა კეატორინა მეორესა³. ამან წარმოუვლინა მხედრობა და აღიღეს ციხე ქუთათისისა⁴, შორაპანისა, ცუცხვათისა და ბაღდადისა და მრავალნი მოარნეს, მოსწყვიდნეს ოსმალინი და სხვა⁵ და მთონილნი განდევნეს. და იქმნა თავისუფალ მეფედ სოლომონ. ხოლო შემდგომად წარმოვიდნენ, იწინამძღვრეს დადიანი და შემადგენ ფოთის ციხესა, გარნა ვერ აღიღეს, და შემდგომად განვლეს იმერეთი და წარვიდნენ საქართველოთი რუსეთადვე წელს ქრისტესით 1770. შემდგომად მეორესა წელსა მოვიდნენ კვალად რუსნი¹²⁹⁾ და შემოადგნენ კვალად მწინამძღვრებითა დადიანისათა ფოთს, გარნა ვერცა მაშინ აღიღეს და დასწამეს გამაგრება ფოთისა თავადსა სამეგრელოსასა¹³⁰⁾ ხახუს ჩიჩუას, შეიპყრეს რუსთა, წარვიდნენ და თანა წარიყვანეს ჩიჩუაცა, და მიიწიენენ რა მოსდოქს, მოკვდა მუნ ჩიჩუა და დაჟლეს.

ამან მეფემან აღხოცა ერისთაობა რაქისა, შეიპყრა ერისთავი რაქისა როსტომ და ძე მისი გიორგი და სხვანი მცირეწლოვანი⁶ შეილნი მისნი და დასწვნა ამათ⁷ ყოველთა თვალნი, ვინათგან სწამობდა ორგულებასა და მამულნი მისნი რომელნიმე მისცნა თავადთ წერეთელთ პაპუნასა და ძმასა მისსა ზურაბს და რომელნიმე თვით დაიპყრა სამეფოდ თვისდად.

ხოლო იყვნენ მოყვარენი ესე ორნი მეფე სოლომონ და დადიანი კაცია 30 დიდსა და სრულსა სიყვარულსა შინა ყოვლითურთ, გარნა რომლისამე მიზეზითა და ავთა კაცთა მოკმედებისაგან სიყვარულისა წილ შეექმნათ [250] შური დიდი ურთიერთთა⁸ შორის. და არბევდა მგფე ოდიშს მრავალჯერ და ეკირთებოდა, გარნა არცა დადიანი აყენებდა და მრავალჯერ⁹ ესეცა არბევდა იმერეთ-რაქასა და ესრეთ განვლო ქამმან საქმომან¹⁰.

ქამსა ამას გარდაიკვალა ღირსსახსოვარი დედოფალი იმერეთისა, მეუღლე სოლომონ მეფისა მარიამ,¹³¹⁾ დაა კაცია დადიანისა. შემდგომად გლოვისა მეფემან ამან შეირთო წულუკიძის ასული გულქან,¹³²⁾ ნაცოლარი მიქელაძის ახნაურის¹³³⁾ ქაჯაიასი.

შემდგომად რამოდენისამე ქამისა მოკვდა ძე სოლომონ მეფისა ალექსანდრე¹³⁴⁾ და დამთა მეფე უძეოდ და დაჟლეს გელათს. ვინათგან ალექსანდრე იყო დისწული კაცია დადიანისა, ამისთვის წარვიდა დადიანი შესაფერითა

¹ და A. ² მოკვდა A. ³ მესაუესა ABC. ⁴ ქუთათისა ABC. ⁵ სხვანი A. ⁶ მცირეწლოვანი A. ⁷ მათ A. ⁸ ურთიერთთა B. ⁹ მრავალჯერ A. ¹⁰ და ესრეთ განვლო ქამმან საქმომან და ესრეთ განვლეს ცხოვრება მათი A. ¹¹ ახნაურისა A.

დიდებითა და მივიდა. გელათს და იტირა დისწული თვისი ალექსანდრე თუმცა დიდი შური იყო მეფესა და დადიანს შუა, მაგრამ სიყვარულისათვის დისწულისა არა რიდა მისელა¹ იმერეთსა შინა და მშვიდობითცა² მოიქცა.

- 5 ეამს ამას ჰვლობდენ აფხაზეთსა შარვაშიძენი ზურაბ, ქეკელიძე და ბექირ-ბეგ³. ამათ შეიკრიბნეს ჯიქნი, ალანნი, ზუზუა და მხოლოდ მათთან აფხაზეთი და წარმოემართენ დადიანსა ზედა. განუდგენ დადიანსა სამფლობელო თვისი, აფხაზეთნი, სამურზაყანოდ წოდებული, და მიერთენ მათსენებულთა შარვაშიძეთა. მცნობზან ამისმან დადიანმა შეიკრიბა სპანი თვისნი ოდიშ-ლენხუმისა და სვანეთისა და დაებანაკა რუსს კიდესა ზედი [261]
- 10 ეგურისასა. გარნა რა სცნო სიმრავლედ და ძალი შარვაშიძეთა, მაშინ თუმცა იყვნენ⁴ მტერად მეფე სოლომონ და დადიანი, გარნა მაშინცა მიუწერა ავტრათი მეფესა და შეუთვალა: „მოვიდენ აგარიანნი დასამხოველად ჩემდა და სამფლობელოსა ჩემისა და შებლაღვად ქრისტიანობისა და ნუ მოიხსენებ ჩვენ ორთა ურთიერთსა წყენებასა⁵ და მოვედ შემწედ ჩემდა⁶ სახელოვნითა გულითა და აპა ეამი მოიხსენო მსახურება ჩემი ხრესლის ბრძოლისა“. მოვიდა რა წერილი დადიანისა მეფისა თანა და წარმოითხველმან წერილისამან მსწრაფლ ბრძანა შეკრება იმერთ⁷ სპისა და წარმოემართა სახელოვანად და მოვიდა დადიანისა თანა. მხილველი და მოხარული დადიანი მეფისა მიეგება და უამბორეს ურთიერთსა დამეიწყებელი (!) ყოვლითურთ შურისა ურთიერთისა, და დაებანაკენ მახლობელ ერთმანერთისა. შემდგომად რაოდენისამე
- 20 ეამისა მოვიდენ აფხაზნი და მიუროდებელად გამოვიდენ ენგურს და დასდგენ პირისპირ მათსა. მეორესა დღესა ამხედრდენ აფხაზნი და წარმოემართენ ზარბაზან-არტილერიითა და დიდძალითა მხედრებითა მეფესა და დადიანსა ზედა. აქათ მიეგებნენ სპანი მეფისა და დადიანისანი, და შეიქმნა საშინელი ბრძოლანი. მაშინ მეფე ამხედრდა ჩვეულითა კისკასითა გულითა და წარუძღვა რამოდენსამე გუნდსა მხედრობასა იმერეთ-ქვემოქართასა და მიუბთა მარჯვენით კერძო მამაცად და მრავლისა ურთიერთისა ბრძოლისა განგლიჯა რაზმი, და შევიდენ სპანი მეფისა და დადიანისანი რაზმისა შუა. და მხილველი ამისი აფხაზნი ვერ წინააღუდგენ, და ფლტოდენ აფხაზნი, და განმარჯვით
- 30 სახელოვანად მეფესა და დადიანსა; სადა მოიკლნენ აფხაზნი⁸ მრავალნი და შებყრობილიცა წარმოიყვანეს მრავალნი ტყვედ, და გამარჯვებული და მხიარულ-ქმნილნი⁹ უკმოიქვენ სახლადვე. და გარდაიხადა მეფემან თანამდები ხრესლისა. და მის ეამიდან იქმნა მშვიდობა ამა ორთა მეფეთა და დადიანთა შორის და სიყვარული შესაფერი წელს ქრისტესით 1780.

- 35 შემდგომად რამოდენისამე ხანისა სიყვარულისა დასამტიკებულად მოვიდა მეფე სალხინოს დადიანისა თანა, მონათლა ასული დადიანისა მარიამ, და შემდგომად მრავლის ლხინისა¹⁰ და მრავლის საჩუქარისა მოვიდა მეფე კვალად ქუთათისს¹¹.
- 40 დროსა ამას შეიშურენ ურთიერთისადმი შარვაშიძე ზურაბ, რომელი ფლობდა ზუფუსს, და ძმისწული მისი ქელაშ-ამხედ-ბეგ, რომელი ფლობდა აყუს და მიმდგომსა მისსა. ამისთვის წარმოვიდა ზურაბ შერვაშიძედ და მოვიდა კაცია დადიანისა თანა და სთხოვა შეწყენა. უსმინა დადიანმა¹², შეიკრიბა¹³ სპანი თვისნი, აჩინა მხედართ-მძღვანელად ძმა თვისი გიორგი და წარგა-

¹ მისელა A. ² მშვიდობით B. ³ ბექირ-ბეგ—A. ⁴ იყვნენ C. ⁵ წყინებასა C. ⁶ ჩემდა + და B. ⁷ იმერეთ B. ⁸ აფხაზნი A. ⁹ ქმნილი A. ¹⁰ ლხინის A. ¹¹ ქუთათის ABC. ¹² დადიანმან. A. ¹³ შეიკრიბნა A.

ენა აფხაზეთად. მივიდნენ რა აფხაზეთს¹, ურჩნი ზურაბისანი მოსწყეს, მოსწყვიდეს² და შემდგომად მოადგენ ცხოვის ციხეს, სადა მამაცად³ ბრძოდნენ ციხით გამო მეციხოანენი ქელაიშაჰმედ-ბეგისანი. ვარნა სიმხნე-მამეცხეცხეულნი საქმეებითა აღილო ციხე იგი გიორგი დადიანის ძემან და მოიქცა⁴ ბრძოლა ბული კვალად ოდიშადღე.⁴⁴⁴

შემდგომად ემზახლენ⁴ ერთმანერთს კაცია დადიანი და ზურაბ შარვაშიძე, და ასული ზურაბ შარვაშიძისა [253] რუსულან მოუყვანა დადიანმა მეუღლედ ძესა თვისსა მანუჩარს.

შემდგომად ჟამისა რაოდენისანე იწადა მეფეჟან, რათა მიუხტეს ჩაქვს ოსმალთა და შემუსროს იგი; შეიკრიბნა სპანი იმერელთანი და მიუხტა ჩაქვს, 10 ვარნა უკომობრუნვებულს ეწვიენენ რამოდენიმე ჩაქველნი, დაუწყეს⁵ თოფთა ცემა. დაკოდეს⁷ სარდალნი, წულუკიძე ბერი და აგიაშვილი ქაიხოსრო, მოჰკლეს მრავალნი წარჩინებულნი თავად-აზნაურნი და ცოცხალნიცა დაიმორჩილნენ.⁸ და მოიქცა მეფე იმერეთს დიდათ დამარცხებულნი.⁴⁴⁵

შემდგომად ამისა⁹ ამავე წელს, თვესა აპრილს კვ, დღესასწაულსა წმინდისა გიორგისასა ჩვეულებათ აქვსთ შეკრება ხონს დღესასწაულობად. მაშინ მეფეჟან მოიწადა ქუთაისით მუნ წამოსლვა შექცევად, და დილას რა აღეშადა. მოგვარეს ციხენი შესაჯდომად. მაშინ ანაზღად მოულოდებელითა სიკვდილითა გარდაიკვალა წელს ქრისტესით 1784¹⁰ და დაფლეს გელათს, და გარდვიდა უძეოდ და იქმნა უმემკვიდროდ იმერეთი.

ხოლო იყო მას ჟამსა ორნი ბაგრატიონთა¹⁰ ძენი: ერთი ბიძის ძე, მეფისა 20 დავით გიორგის ძე, ხოლო მეორე ამისწული მეფისა დავითვე არჩილის ძე. ხოლო იწადეს იმერთა რომელმანმე იგი და რომელმანმე ესე მეფედ. ვარნა დავით გიორგის ძე იყო მამიდასწეილი დადიანისა, და იყო სიძე მისი პაპუნა წერეთელი, რომელი მას ჟამსა იმერეთსა შინა წარჩინებულ იყვენ წულუკიძე ბერი და იგი ხსენებული წერეთელი პაპუნა, და ამა ორთა მოიწადინეს და 25 შემწეობითა დადიანისათა იქმნა იმერთა ზედა მეფედ დავით გიორგის ძე. ხოლო არჩილის ძე წარვიდა საქართველოდ მეფისა ირაკლისა თანა, ვინათგან იყო შვილისწეილი მისი დედით და იყო მუნ.

¹ აფხაზეთს A. ² მოსწყვიდნენ B. ³ სადა მამაცად + სადა მამაცად A. ⁴ ემზახლნენ A. ⁵ დაუწყესთ B. ⁶ დაჰკოდეს A. ⁷ დამორჩინეს C. ⁸ ამის A. ⁹ ბაგრატიონთა A.

[წიგნი III]

[წინასიტყვაობა]

[254] თუმცაღა განმეორებით ახლად შევსებენ ესე ქართველთ¹ ცხოვრება დაბოთა ქრასითა და ლექსნი განვაშენენ და წინაუქმო დაესდევ და უმჯობეს სასმენლად და საგულზმოდ განვკარგენ, გარნა ძალნი საქმეთანი და მოთხრობანი არცაღა დამიმკირების და არცა დამიმატების მის უწინდელთა ქართველთ მვისტორიეთაგან და ნანდვილნი იგი დამიდვის, ვითარ ვიხილე მას შინა.

ხოლო პირველის სოლომონ მეფიღამ წყებული ვიდრე აქამომდე და ესე შემდგომნი ამისა წარწერილნი ისტორიანი ანუ მოთხრობანი ქართველთა და შემდგომთა მისთანი ჯერეთ არღა აღწერილ არიან არცა ცველსა და არცაღა ახალსა ქართველთ ისტორიასა შინა, ვინათგან არა იყო ჯერეთ საქმენი ესე ნამყო-სრულად. ამისთვის მე თანამდებად შევრაცხე თავი ჩემი, ვითარცა შევილმან მამულისამან, და ესე შემდგომნი მოთხრობანი ანუ ისტორიანი, რომელნიმე სმენილნი და რომელნიმე თვით ჩემგან ხილულნი, აღვსწერე სახსოვრად და სასარგებლოდ ყოველთა მოყვარეთა მვისტორიეთასა.

და მე ვალად² დავსდებ ყოველთა შეილთა მოყვარეთა მამულისა ჩვენსათა: ოდეს მე არღა ვიქმნები სოფელსა ამას³, მაშინ ნუ დაუტევებთ შემდგომთა ქმნილთა სახსოვართა საქმეთა, რომელ არა აღწეროთ, რათა ჩვენსაცა⁴ ქვეყანასა ჰქონდეს ხსოვნა სხვათა ქვეყანათა თანა და იცოდენ განათლებულთა შეილთა ნამყოფი საქმენი მამულთა თვისთანი, რათა მით უმჯობეს ვართონ თავი თვისი, და ჩვენცა გვქონდეს ხსოვნა.

[255] აწ მოვიქცევი თქვენდამო⁵ და უმორჩილესად ვთხოვთ და გემოქნებით და თხოვასა და მოქმენობასა თანა ვაფიცებთ მას, ურომელოსა ღვთაებასა, უკეთუ სათნო გექმნასთ და ინებოთ ვინმემ გარდაწერა ამა ჩემ-მიერ ქმნილისა ანუ თხზულისა წიგნისა, ნუცა ჩემგან აღწერილსა წინასიტყვაობასა წინამდებარისა ამის წიგნისასა და ნურცა ამას, რომელი⁶ აქ აღწერილი არიან, ნუ დაუტევებთ, რომელ არა აღწეროთ სახსოვრად ჩემისა ვინაობისა, და მქონდეს ხსოვნა შენდობითა, რათა თქვენცა⁷ მოგმადლოს ღმერთ-მამაკაცმან ყოველნი თხოვანი თქვენნი⁸.

უმორჩილესი მოსამსახურე თქვენი, თავადი ნიკოლა⁹ დადიანოვი პირველი.

¹ ქართველ BC. ² ვალთ B. ³ ამას—A. ⁴ ჩვენსაცა B. ⁵ თქვენდამო B. ⁶ რომელნი A. ⁷ თქვენცა B. ⁸ თქვენნი B. ⁹ ნიკოლაოზ A.

იქმნა მეფედ იმერთა ზედა დავით გიორგის ძე. ამან დაიდგინა გან-
მზარხად და პირველ კაცად ქსნის ერისთვის ძე ელისბარ, რომელი იყო სიძე
გარდაცვალებულისა მეფისა სოლომონისა. ესე შეიშურვეს იმერთა. და გან-
დგენ მეფისაგან წულუკიძე ბერი და პაპუნა წერეთელი, და სწადოდათ მეფო-
ბა დავით არჩილის ძისა, გარნა შეეწია დადიანი კაცია და წარგზავნა სპანი 5
ოდიშისანი და წარუძღვანა სპათა ძმა თვისი გიორგი. ⁴⁴⁷ განვიდენ ოდიშარ-
ნი და მოსწყვეს, მოსტყვენეს კარჩხაბს სასახლე ბერი წულუკიძისა და ეგრე-
თვე სრულსა იმერეთსა შინა, სადა ჰპოვეს ორგულნი დავით მეფისანი, გა-
მოვლეს იმერეთი და დამძევლეს და გარდაყარნეს წულუკიძე და წერეთელი,
წარმოვიდენ ოდიშარნი, [256] გარდმოვლეს საწალიკე, ჩამოვიდენ რაქას და 10
ივრცა დაიმორჩილნეს, აღილეს ხიდის კარი რაქას, რიონს მდგომარე, და წარ-
ვიდა ძმა დადიანისა გიორგი¹ და სპანი ოდიშისა გამარჯვებულნი ლეჩხუმით
ოდიშად და მეფე დასტოვეს მშვიდობით იმერეთს.

წასრულთა² წულუკიძეთ და წერეთელთა იმეცადინეს და იშოვნეს ჯარნი
ლეკისანი რამოდენიმე და მოვიდენ რაქას და მიიბირნეს რამოდენიმე იმერ- 15
რაქველნი. მცნობმან მეფემან სთხოვა შეწყვენა დადიანსა კაციას. ხოლო და-
დიანმა წარმოგზავნა სპანი თვისნი ოდიშ-ლეჩხუმი და მოვიდენ რაქას, სადა
იყენენ დაბანაკებულნი ლეკისა და თათრის ჯარნი. და იყო მუნ წულუკიძე
ბერი და წერეთელი პაპუნა, და ჰყვანდათ სამეფოდ დავით არჩილის-ძე, და
მივიდენ მათთანა მრავალნი იმერნი, ხოლო მი-რა ვიდენ სპანი დადიანისანი 20
და რა დილა გათენდა, ეწყვენ ურთიერთარს. და იქმნა ბრძოლა ძლიერი, და
იოტნეს ოდიშ-ლეჩხუთა ლეკნი და თათარნი, დასტურეს პაპუნა წერეთელი და
მრავალნი დახოცნეს. და დავით არჩილის ძე და ბერი წულუკიძე და დაჭრი-
ლი პაპუნა წერეთელი შევიდენ კვარის ციხესა შინა. და დაშოილნი ლეკნი
და თათარნი დამაგრდენ სხევეს სახლსა ბელელსა და საბზელსა შინა, და იყო 25
მუნით ბრძოლა ლეკთაგან საქმოდ. მოადგენ გარს ოდიშ-ლეჩხუმნი. და თუმცა
მაშაყად და სახელოვანად იბრძოდენ ლეკნი და მოჰკლეს სიმაგრითგამო მრავალნი
სახელოვანი³ მაშაყნი ოდიშარ-ლეჩხუმელნი, გარნა ლეკნი გამოსწყვეს
არჩიან, და გაემარჯვათ სახელოვანდ ოდიშარ-ლეჩხუმელთა, სადა წარმოაჩინეს 30
სრული მხნეობა და მოიქცენ გამარჯვებულნი სახლადვე თვისად დიდითა
აღაფითა შოებულნი.

იყო მშვიდობა და სიყვარული შორის ამა მეფისა და დადიანისა. ემისა
ამას იყო გურიელად მამია. და ფლობდენ აფხაზეთს დადიანის საზღვარს
იქით შარვაშიძე ზურაბ, ზუფუს და აყუს ციხესა შინა იყო ქვლიაშ-აპმედ-ბეგი 35

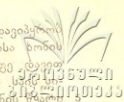
¹ და—A. ² წასრულთა A. ³ სხელოვანი B.



და ეპყრა მასლობელნი მისნი. და ფლობდა შვა-სოფელად წრდებულს აყეს საზღვრიდამ ვიდრე ლალიგამდე მშისწული ზურაბისა ბეჭირ-ბეც. ხოლო გურიელი შამია დაუძღურდა მოხუცებულებისა¹ გამო, დაუტევებდა მათა იქმნა მონაზონ. და იქმნა ძმა მისი გიორგი გურიელად. ~~შამილა მცხეთაშია~~

- 5 გიორგი და იქმნა ძე მისი სიმონ გურიელად.
- შემდგომად ამისა რაოდენისამე ჯამისა დასწეულდა დადიანი კაცია, და ოდეს სცნა განსლვა თავისა თვისისა ამიერ სოფლით და ხედვიდა ძეთა თვისთა მცირწლოვანთა, ამისთვის მოიყვანა მეფე დავით, და ძენი თვისნი ხელთა მისთა მიაბარა და სთხოვა, რათა მოიხსენოს მსახურება მისი და ღვაწლნი,
- 10 რომელნი უჩვენებდეს მას წანაზე მისა საითა თვისითა, და შეეწიოს ძეთა მისთა და იქმნეს ნაცვლად მისა მამად ძეთა დადიანისათა მცირწლოვანთა ყრმათა. მაშინ მეფემან აღუთქვა ფიცითა შემწეობა და ნაცვლად მისა მამობა შედილთა დადიანისათა, და წარვიდა იმერეთს. და შემდგომად სამისა დღისა გარდაიცვალა [258] დადიანი კაცია, მთავართა შორის ღირსსახსოვარი, და
- 15 დაფლეს მარტვილს სამარხოსა მამათასა წელს ქრისტესით 1788 და ქმნეს მთავრად სამენგრელოჲსად დადიანად ძე კაციასი გრიგოლ თვრამეტისა წლისა.
- ხოლო მეფემან დავით დაივიწყა კეთილობა კაცია დადიანისა და ანდერძიცა მისი და განიზრახა²: ვინათგან³ არცინ არს შემძლე ძეთაგან კაცია დადიანისათა დაპყრობად მთავრობისა სიყრმისა გამო, მე დავიპყრობ სამთავროსა სამენგრელოჲსასო. და შემდგომად ორის თვისა კაცია დადიანის გარდაცვალებისა შეიკრიბნა სპანი იმერეთისანი დავით მეფემან და მოუხდა ოდიშს და მოსწვა, მოსტყვენა ოდიში და გარდობირნა მრავალნი ოდიშარნი⁴ და ძმა გრიგოლ დადიანისა მანუჩარ და სხვანი თავადნი და მრავლითა ტყვეთა შოებული⁵ წარვიდა კვლად იმერეთს.
- 25 ხოლო დადიანი გრიგოლ სიყრმისა გამო ვერაწინააღმდეგ ექმნა და წარვიდა ლეჩხუმს. შემდგომად შეკრბენ სამენგრელოს სამთავროს დიდებულნი: ძმა დადიანისა კაციასი გიორგი, ბიძაშვილი დადიანის კაციასი კვლად გიორგი კაცოს ძე და მშისწული დადიანის კაციასი კვლად გიორგი ნიკოლოზის ძე,¹⁴⁸ და ამათთან გელოვანი ქაიხოსრო, სამენგრელოს სამთავროს სახლთუხუცესი
- 30 გიორგი ჩიქოანი, და ვინათგან სცნეს, რომელ მეფე დავით ნაცვლად კეთილობისა⁶ მეცადინობს ბოროტის შემთხვევასა გრიგოლ კაციას ძის დადიანისასა, ამისთვის განიზრახეს და წარგზავნეს კაცი და მოიყვანეს საქართველოდამ დავით არჩილის ძე ბაგრატიონი, მშისწული პირველის სოლომონ [259] მეფისა, რომელი ზემო ვახსენეთ, გარნა ესეცა ყრმა და მოიყვანეს ლეჩხუმს,
- 35 სასახლესა მურს და მისცეს მუღლელდ ასული დადიანისა კაციასი და დაგრიგოლისი მარიამ და უკურთხეს გვირგვინი და ქმნეს ქორწილი.
- და შემდგომად ქორწილისა შეიკრიბნეს სპანი ლეჩხუმისანი და წარმოემართნენ ესე ორნი ყრმანი, მიმდობელნი ღმერთისანი, და მოვიდენ ოდიშად ხუნწს და მუნ მიერთუნენ ოდიშისა სპანი ყოველნი, თვინიერ მიბირებულისა
- 40 მეფისა, და დაიბანაკეს ხუნწს. ოდეს სცნა ესე მეფემან დავით, შეიკრიბა სპანი იმერეთისანი და მასთანა იშოვნა ჯარიცა ლეკისა და დიდითა მოქადულებითა წარმოემართა ამა ორთა ყრმათა, დავითსა და გრიგოლსა ზედა, რომელი არარად რაცხვიდა და მოქადული იტყოდა: მრცხვენის ყრმათა მათ ბრძოლა,

¹ მთხუცებულებისა B. ² განიზრახ B. ³ ვინათგან B. ⁴ ოდიშარნი—A. ⁵ შოებუელი A. ⁶ კეთილობისა—A.



გარნა შევიპყრობ ყოველსა მენგრელთ დიდთა კაცთა და ამით დავიპყრობ
 სამენგრელოსაო. და მოვიდა და დაეხანაჟა გაღმით ცხენის წყლისა ნიონის
 მახლობლად¹. შემდგომად რაოდენისამე დღისა წარმოემართა მეფე დავით
 სპითა დადიანსა და დავითს ზედა. აქათ თუმცა იწიშვოდენ მეფის სამეფოს
 მრავლისაგან ოდიშარნი, გარნა ამამაცეს გულნი და ვინათგან ცხენის წყლის
 განდიდებულ იყო და ვერა გავიდოდა ქვეითნი, ამისთვის სპანი მენგრელთ
 ქვეითისანი² წარგზავნეს ბუნბუას ხიდზედ გასასულელად³ და წარუძღვენეს
 ქვეითს სარდლათ სამენგრელოს სამთავროს სახლთუხუცესი გიორგი ჩიქოანი,
 რომელმანცა მამაცობა თვისი მას ეამსა წარმოაჩინა: განვიდა ხილსა ზედა და
 დაებარვა [260] გაღმით ხუნწისა მთხოჯის ქვეშე. და რა იხილეს ესე მენ- 10
 გრელთ სპამან ცხენოსნისამან, განვიდენ წყალსა პირისპირ ხუნწისა. და გა-
 სელასა⁴ თანა ეკვეთნენ ურთიერთას⁵ და მეიქმნა ბრძოლად და შემდგომად
 დიდისა ბრძოლისა უქუნაქციეს მოქადულობა მეფისა და გაიქცენ სპანი იმერ-
 ლეკისანი⁶. და გაემარჯვა დადიანსა გრიგოლს და დავითს სამეფოსა კაცსა,
 სადა მენგრელთ დიდი მხნეობა წარმოაჩინეს წელს ქრისტესნი 1789. 15

ხოლო მენგრელთა შეიპყრეს და მოჰკლეს მრავალნი იმერნი და უმეტეს-
 ნი თავდა-აზნაურნი ცოცხალნი დაინარჩუნეს და მოართვეს დადიანსა. და
 აქითცა⁷ მოჰკლეს მრავალნი მენგრელნი⁸ და მათ შორის ძე ქაიხოსრო გე-
 ლოანისა ნაწურაო. მიჰყვენ უკანით გაქცეულსა მეფეს დავითს და მივიდენ
 ქუთათისს⁹, აღიღეს ყოველნი ციხე-სიმაგრენი იმერეთისანი, მოიყვანეს ყოველ- 20
 ნი იმერთა დიდებულნი და მითავალეს დავითს, და დასვეს მეფედ ქუთათისს⁹
 და უწოდეს სახელად სოლომონ. და მოიქცა გრიგოლ დადიანი დიდი გამარ-
 ჯვებული სპითა თვისითა სახლად თვისად. ხოლო დავით წარვიდა ლტოლვი-
 ლი ახალციხედ.

იქმნა მეფედ იმერთა ზედა სოლომონ, ძე არჩილისა, და დაიპყრა ყოვე- 25
 ლი იმერეთი და იქმნა დიდი სიყვარული შორის მეფისა და დადიანისა. ხო-
 ლო ეამსა მას მთავრობდა გურიასა შინა სიმონ, გიორგი გურიელის ძე, და
 აფხაზთა შორის¹⁰ ქელაიპ-აჰმედ-ბეგ შარვაშიძე. ეამსა ამის მოიყვანა მეულ-
 ლედ გრიგორი დადიანმა საქართველოსა და კახთა მეფის ერეკლეს შვილის-
 შვილი ნინა, და ამის შემდგომად წარიყვანა მეულღე თვისი [261] მეფემან 30
 სოლომონ მარიაჲ, გრიგოლ დადიანის დაჲ. და იყო მშვიდობა და მხიარულება
 ამით შორის.

გარდავარდნილი მეფე დავით იყო თათართა შორის ახალციხეს და მო-
 იკა მუნით ძალი და ჩამოიყვანა რამოდენიმე ლეკთა და თათართა მხედრობა 35
 და მოვიდა იმერეთად და დასდგა ზორეთს.¹¹ მცნობმან ამისმან ახალმან მე-
 ფემან სოლომონ შეიკრიბა სპანი იმერელთანი და მიმართა მათ, და ვინათგან
 იყვნენ მკირე მხედრობა დავითისა, ამისთვის შემოივლეს სანგალნი და დად-
 გეს მას შინა. და ვინათგან იხილეს სოლომონისთა სიმკირე მათი, არ დარი-
 დეს სიმაგრესა¹¹ სანგრისასა და შეუტრეეს იმერთა. მაშინ გამოვიდა სანგრით-
 ვან¹² სიმონ აბაშიძე, ნიკოლაოსის ძე, რომელი ახლდა დავით მეფესა, ვი- 40
 ნათგან იყო სიძე მისი¹³ და დაუდგა შეტყეებულსა სიმაგრესა. მაშინ მიმართა

¹ მახლობლად A. ² ქვეითისანი C. ³ გასასულელად—A. ⁴ გასლესა A. ⁵ ურთიერთას
 A. ⁶ იმერულ-ლეკისანი A. ⁷ აქითც B. ⁸ მენგრელნი C. ⁹ ქუთათის ABC. ¹⁰ შორის—A.
¹¹ სიმაგრესა—A. ¹² სანგრიდამან B, სანგრიდგან C. ¹³ მისი—A.

რა მეზიარახემან მეფისა სოლომონისამან, გარდმოაგდო¹ მეზიარახე და წა-
 რილო ბაირაზი მეფისა და დასცა თავსა სანგრისა მათისასა, და იტეს ჩხი-
 ლეს ესე იმერთა, უკუნიქცენ და ივლტოდენ იმერნი, და სდედენ თათარნი
 და ლეკნი, და რომელნიმე² შეიპყრეს და რომელნიმე მოჰკლნენ და შექმნეს
 5 დადითს მეფესა. წარმოვიდა მეფე დავით და მოვიდა ლომსაბრძნისა და მამა-
 მელნიმე იმერნი შეიკრიბნა. ხოლო სოლომონ წარვიდა საჩხერეს სასახლესა
 წერეთლისასა, რომელ წერეთელი პაპუნა და ზურაბ დიდით ერთგულედა³
 სოლომონს. ჟამსა ამას⁴ მოკვდა წერეთელი პაპუნა. მაშინ მუნ მყოფმან სო-
 ლომონ მეფემან სთხოვა შეწევნა საქართველოას მეფესა ირაკლის, პაპასა
 10 თვისსა, და ცოლისმანსა თვისსა გრიგორი დადიანსა. და წარმოაგლინა⁵ ირა-
 კლი მეფემან [262] შვილისშვილი თვისი იოანე სპითა შესაწევნელად სოლო-
 მონისა, ხოლო გრიგორი დადიანი—აქეთ სპითა თვისითა. მოვიდა რა სა-
 ზღვარსა იმერეთისასა მეფის ძე იოანე, მიეგება სოლომონ მეფე და მოუხდენ
 დავითს და ქმნეს ბრძოლა და იოტეს დავით. და აქით მოვიდა გრიგოლი⁶
 15 დადიანი დიდისა სპითა და აღილო ქუთათისი, გამაგრებული დავით მეფისა-
 გან. მაშინ შეკრბენ სპანი საქართველოასა მეფისანი და დადიანისანი და
 დაიპყრეს ყოველი იმერეთი და მითვალეს კვალად მეფესა სოლომონს. და
 წარვიდენ მეფის ძე იოანე და გრიგოლ დადიანი სახლად მათდალ⁷ გამარ-
 ჯებულნი. ხოლო ლტოლვილმან დავითმან ვერლა⁸ იშოვნა ვისგანმე შეწვენა
 20 და მოვიდა კვალად იმერეთად, მორჩილ ექმნა სოლომონს და ქმნეს მშვიდო-
 ბა; და მისცა მედგმან სოლომონ საბატონისშვილო⁹ და სცხოვრებდა¹⁰ მუნ, და
 ეგნენ მშვიდობით რამოდენსამე ჟამსა და სცხოვრებდენ სიხარულისა კმაყო-
 ფილნი.

გარნა ბოროტ-მოჰაზრეთა კაცთა, რომელნი უთანხმოებისა გამო ჰანგა-
 25 რებითა სარგებლობდენ, კვალად ქმნეს აღრეულება შორის მეფისა და დადი-
 ანისა, და იქმნა განხეთქილება. ჟამსა ამას იყო დიდ-შემძლე კაცი ყმა დადი-
 ანისა გელოანი¹¹ ქაიხოსრო, რომელი ზოურაობდა¹² ლეჩხუმს და მცლაერებდა
 ოდიშსაცა. ესე მიდრკა გრიგოლ დადიანის ერთგულებისაგან და მიიბირა მმა
 გრიგორი დადიანისა მანუჩარ, მოცყვანა მეფე სოლომონ წერეთლისა გამო,
 30 ამისთვის რომელ ზურაბ წერეთლისა ძმისწული ყავდა ცოლად ქაიხოსროს
 გელოანის¹³ ძესა. და ზურაბ წერეთელი ჟამსა მას პირველობდა; სრულსა იმე-
 რეთსა ზედა. და ესევეითართა¹⁴ შეთქმულებითა გარდაავდეს დადიანი გრი-
 გოლ და ქმნეს დადიანად მანუჩარ.¹⁵ [263] და გრიგოლ წარვიდა სამურზა-
 ყანო-აფხაზთ შორის და იყო მუნ.

35 ჟამსა ამას მყოფმან იმერეთსა შინა მეფედ ყოფილმან დავით იმოქმედა
 ახალციხეს და შთამოიყვანა ლეკნი¹⁶ და მიერთდა მათდა და მოვიდენ მახლო-
 ბლად ქუთათისისა. აქათ მეფემან სოლომონ შეიკრიბნა სპანი იმერეთისანი და
 განმაგრდა¹⁷ ქუთათისს¹⁸ და მოიწვია შესაწევნელად¹⁹ დადიანი მანუჩარ და
 მოვიდა ქუთათისს²⁰ ოდიშ-ლეჩხუმითა სპითა, სადა პირველობდა ქაიხოსრო
 40 გელოვანი ოდიშ-ლეჩხუმითა შორის. ჟამსა ამას შეკრბენ სამურზაყანო-აფხაზნი
 შესაწევნელად გრიგოლ დადიანისა, ვინათგან იხილეს მფლობელი მათი გან-

¹ გარდამოაგდო A. ² რომელნიმე A. ³ ერთგულობდა B. ⁴ წარმოაგლინა A. ⁵ გრიგორი
 A. გრიგორ B. ⁶ მათდალ B. ⁷ ვერლარა A. ⁸ საბატონისშვილო BC, ⁹ მსცილერებ A. ¹⁰ ე-
 ლოვანი A. ¹¹ მოურაობდა A. ¹² გელოვანის A. ¹³ ესევეითართა A. ¹⁴ ლეკი A. ¹⁵ გამაგრდა A.
¹⁶ ქუთათის ABC. ¹⁷ შესაწევნელა A. ¹⁸ ქუთათის ABC.



ძებული უსამართლოდ, წარმოემართნენ და დაიბანაკეს მარსილს, ¹⁵² მახლო-
 ბელად ბანძისა. მსმენელი ამისი მეფე სოლომონ და ¹ დადიანი მანუჩარ ულო-
 ნო იქმნენ: აქით ლეკის სპითა დავით, ხოლო აქათ აფხაზთა გრიგოლ ¹⁶ [აფხაზი]
 დიანი. გარნა ულონო-ქმნილთა მოიპოვეს ესე წარსამართებელი საქმე: [აფხაზი] ¹⁷
 ლეჩხუმის ჯარითა ქაიხოსრო გელოანი ² და წარმოიტანი მოყვარე თვისი ⁵
 ქაიხოსრო წერეთელი, ამისწული ზურაბ წერეთლისა რამოდენიმე იმერელისა
 სპითა და დაესხა ღამით მარსილს აფხაზთა ³, და გაიქცენ აფხაზნი ⁴ დიდითა ⁵
 ალაფითა სავსე. ვიდრემდის ⁶ სცნობდა დავით მეფე, დაბანაკებული მახლობელ-
 ლად ქუთათისისა ⁷, მუნემდის მივიდა გელოანი უპოქცეული ქუთათისს ⁸. ხო-
 ლო დადიანი გრიგოლ კვალად წარვიდა აფხაზეთს. მსმენელი ამა საქმისა და- ¹⁰
 ვით მოკლებულ იქმნა ⁹ ძალისა. ვერღა ებრძოდა ქუთათისს ⁸ სოლომონს და
 მანუჩარს გამაგრებულთა, წარმოვიდა მუნით, გაზოვლო იმერეთი და მივიდა
 მათხოჯს და დაიბანაკა მუნ. ხოლო ერთი [264] ბელადი ლეკისა, სახელით
 დურბაძა, თვისისა სახელადითი დასდგა ზემოთ დარღვეულსა ნასაყდრსა ზედა.
 მაშინ მიესმა ჰანბაგი სოლომონს, რომელ საქართველოსა ვეფესა ერე- ¹⁵
 კლეს წარმოუგზავნიდა შვილი თვისი ალექსანდრე სპითა და არტილერითა
 შესასწევნელად სოლომონისა, ვინათგან ეთხოვნა ამას შეწევნა პაპისა თვისისა
 თვის. მსმენელი ამისი მეფე სოლომონ მხიარულ იქმნა, მიეგება ბიძისა თვისისა-
 ალექსანდრეს ერგულეს ძესა, და შეერთდენ სპანი საქართველო-იმერეთისა,
 ოდიშ-ლეჩხუმისა და მივიდენ მახლობელად მათხოჯისა და დაიბანაკეს მუნ. ²⁰
 ხოლო დავითმან სიმცირისა გამო შემოვილო სანგარი ¹⁹ და განმარდა მას
 შინა. მოვიდა დავითთანა გრიგორი დადიანი აფხაზეთიდან. შეიზრახენ დავით
 და გრიგორი დადიანი, და გრიგორ წარვიდა აფხაზეთს ქელაიშ-აჰმედ-ბეგისა
 თანა, რათა მუნით მოიციეს ძალი. და დავით იყო მათხოჯს გამაგრებული. ხო-
 ლო სოლომონ მეფე და დადიანი მანუჩარ და ალექსანდრე საქართველოს მეფის ²⁵
 ძე იდგნენ ნახაბულეგს რაოდენსამე ემსა. ხოლო დადიანი გრიგოლ მისრული
 ქელაიშ-აჰმედ-ბეგისა თანა მთხოველსა მისცა ქელაიშ-აჰმედ-ბეგმან შეწევნა
 და წარმოყვა აფხაზთ სპითა და მოვიდენ ხიბულას და დასდგენ მუნ. გარნა აქათ
 მისცეს თეთრი რამოდენიმე ზემოთ ხსენებულს დურბაძა ბელადს და განუდგა
 დავითს. და დანაშთითა ლეკთა შემოადგენ ზემოხსენებულითა სპითა მეფე ³⁰
 სოლომონ და ¹¹ დადიანი მანუჩარ, და ლეკნი სანგარიდგამო ¹² იბრძოდენ ¹³
 ძლიერად. და სიმონ ¹⁴ აბაშიძე ყოველს ეამს ჭებული მამაცობისა შინა იბრძო-
 და გარეთ სანგარისა მხილველთა [265] გასაცვიფრებლად და მასთანა ლეკი
 ერთი სახელგონი, სახელად ანიზხან. გარნა ვერ დაუდგა სიმცირე სიმრავლე-
 სა და ივლტოდენ დავით და მხლენი მისნი ლეკნი და წარვიდენ ¹⁵ ოდიშით ³⁵
 და მოვიდენ ხიბულას, სადა იყვნენ დაბანაკებულნი ქელაიშ-ბეგი და გრიგორი
 დადიანი. მხილველი ამისი ქელაიშ-აჰმედ-ბეგ შეშინდა და უკუნითკა კვალად
 აფხაზეთად ¹⁶. და დავით და გრიგოლ ¹⁷ დადიანი წარვიდენ ფოთს. გრიგორი
 თვისისი მეუღლით დასდგა ფოთს. ხოლო დავით წარვიდა თვისის მხელ ლე-
 კითა ახალციხეს. ¹⁸ და მცირის ხანისა შემდგომად დავით გარდაიცვალა ახალ- ⁴⁰
 ციხეს ყვავილს სენითა. ¹⁸ ხოლო გრიგორი [დადიანი რაოდენისამე ეამისა
 შემდგომად ¹⁹ ვერღა დასდგა ფოთს და მეუღლე თვისი წარმოგზავნა ოდიშად

¹ და—A. ² გელოანი A. ³ აფხაზთა A. ⁴ აფხაზნი + და .BC. ⁵ დავითა A. ⁶ ვირემდის
 AC. ⁷ ქუთათისა ABC. ⁸ ქუთათის ABC. ⁹ იქმნა A. ¹⁰ სანგალი A. ¹¹ და—B. ¹² სანგარიდგან A.
¹³ მოიბრძოდენ A. ¹⁴ სიმონ A. ¹⁵ წამოვიდენ A. ¹⁶ აფხაზეთად B. ¹⁷ გრიგორ BC. ¹⁸ შენ-
 დგომად—A.



და მიბარა ძმისა თვისისა ქყონდიდელ მიტროპოლიტს ბესარქონს¹ და თუთ
წარვიდა ახალციხეს².

ხოლო ოდიშს იყო ციხე ქაჭეთისა,⁴⁵⁵ გამაგრებულს³ ბეგანის ძისაგან, და ლეჩხუმს—მური გასვიანი ხოსიისაგან, და ერთგულნი⁴
5 ბიძა თვისი გიორგი⁴⁵⁶ გრიგოლ დადიანსა, ვინათჳან ზრდიდა შვილსა მისსა
ლეონს⁵ ბიძა თვისი გიორგი. და ამათ გარდა დაიპყრა ყოველი სამეგრელო
სამთავრო მანუჩარ დადიანმა და მთავრობდა.

ჟამსა ამის გარდაიცვალა გურიელი სიმონ და იქმნა გურიელათ⁶ ძე მისი
მიტროპოლიტი მამია. გარნა მოურნეობდა დედამისი, დაჲ ზემოთ ხსენებულნი
10 ზურაბ წერეთლისა მარინა, და ბიძა თვისი ქაიხოსრო გურიელის ძე. მაშინ
შეიშურა ბიძამან მისმან ვახტანგ გურიელის ძემან და მიიბრებითა მეფისათა
მიუღო მამიას გურიელობა. და ესრეთ მეფისა გამო ხან იგი მიუღებდა გუ-
რიელობას და ხან იგი. [266] გარნა შემდგომად დაშთა მამიას და მთავრობს
აწყყოსა ჟამსაცა.

15 გარნა ჟამსა ამის დიდათ ევირთებოდენ თათარნი გურიასა და აწუხებ-
დენ მოხლომითა, კაცის კლვითა და წარყვანითა ტყვეთათა, კინლა და ყოვე-
ლი გურია აღიბოცა: რომელნიმე თათართა მიყუდდა და რომელნიმე განიბნი-
ნენ იმერეთად თუ ოდიშად. თუმცა გურულნი მამაცად და მხნედ ბრძოდენ,
მოავალსა ხოცდენ და შეიპყრობდენ და აპარცხებდენ, გარნა სიმრავლისა გა-
20 მო თათართა ვერ ეკმაყვენ გურულნი.

ხოლო ახალციხეს მყოფმან გრიგოლ დადიანმა⁷ ვერარაჲმე ჰპოვა შე-
წევნა და მუნით წარვიდა საქართველოდ ერეკლე მეფისა თანა და სიმამრისა
თვისისა მეფის ძის გიორგისა თანა, გარნა ვერ მიიღო ვერცა მუნით თვისის
საწადისა კმაყოფა. და წარმოატანა მეფემან ერეკლემ შვილი თვისი ალექსან-
25 დრე და შვილისშვილი თვისი იოანე. რათა იზრუნოს მეფემან იმერეთისამან
სოლომონ თხოვისათვის პაპისა და ქმნას მშვიდობა გრიგორისა და მანუჩა-
რისა შორის. და მოვიდენ ქუთაისს⁸. გარნა ვერარაჲმა⁹ საქმისა გარდა-
მწყვეტელნი მეფის ძენი წარვიდენ ქართლს.

და გრიგოლ დადიანი ცოლ-შვილითა თვისითა იყო მეფისა თანა იმე-
30 რეთს და იზრდებოდა. და არა სწადოდა მეფესა მთავრობა გრიგოლისა, არა-
მედ მანუჩარისი. და მრავლისა თხოვნისა და ხვეწნისა შემდგომად სცნა რა
ქეშმარიტი გრიგორიმი, რომელ მეფე სოლომან არა მართლიად ზრახავს მას
და უმეტეს მეცადინობს დაბრკოლებასა, ამისთვის ეზრახა ბიძასა თვისსა
გიორგი დადიანის ძესა, რათა მან გარდმოიბიროს გრიგოლის [267] ერთგუ-

35 ლებისადმი ქაიხოსრო გელოვანი¹⁰. ამისთვის იმეცადინა გიორგიმ დადიანის
ძემ და მიიბირა გელოვანი¹¹ ქაიხოსრო და მოუწოდა გრიგოლს თვისსა სასა-
ხლესა შინა ნოჯიხევს. წარმოვიდა ლამით მალვით გრიგორი ქუთათისით და
მოვიდა ნოჯიხევს ბიძისა თვისისა გიორგისა თანა, წარმოუძღვა ბიძა თვისი
და მოვიდენ ციხესა ზედა გიორგი დადიანის ძისასა ნოლას და იმყოფებოდენ
40 მუნ. ხოლო მეუღლე გრიგოლ დადიანისა, საქართველოს მეფის ასული ნინა.
წარიყვანეს ლამით მალვით და მიიყვანეს ლეჩხუმს, მოეგება ქაიხოსრო გელო-
ვანი¹² და ყოველნი ლეჩხუმნი და მისცეს პირი ერთგულებისა ქმრისა¹³ თვისი-
სა გრიგოლ დადიანისა. ხოლო გრიგოლ დადიანმა, ბიძისა თვისისა გიორგის
ციხეს ნოლას მყოფმან, შემოიკრიბა რომელნიმე ოდიშარნი და იდგა მუნ.

¹ ახალციხეს—A. ² ლეონსა A. ³ გურიელად B. ⁴ დადიანმან A. ⁵ ქუთაის ABC.
⁶ რაისა B. ⁷ გელოვანი B. ⁸ გელოვანი A. ⁹ ქმრისა B.

სცნა რა ესევეთარი მოქმედება მეფემან სოლომონ გრიგოლისაგან¹ შერაცხა განბასრვად თვისად და შემოიკრიბა სპანი იმერეთისანი, მოვიდა მანუხარ, გრიგოლ დადიანის² ძმა, სპითა ოდიშისათა, წარმოემგზავნენ და მოვიდენ ნოლას და დაებარგენ ლევერცამეს,¹⁵⁷ გაღმით ციხისა. და სწადიდა მეფესა დამხობა ნოლის ციხისა, მაგრამ რადგანაც გრიგოლ დადიანი გიორგი ბიძამისი იდგენ მამაცად და მხედ და დაამარცხეს წასრულებულნი შეფისანი იქითაჲთ გრიგოლის და გიორგისთა, — ამისთვის ველარ შემართა მეფემან და მოიგონა ესე არამსავსებრი⁸ საქმე, იწყო ლაპარაკი გრიგოლისთანა და ბიძისა მისისა თანა: „მოდიო ჩემთანა⁹ ქუთა[268]ისს⁶ და იქ შევეკრათ პირობა: შენ ჩემთვის, ხოლო მე შენთვის, და მიითვალე და-10 დადიანობა“. ამა აზრსა ზედა ნება სცა გრიგოლიმ დადიანმა. და განიზრახა მეფემან: „ოდეს მოვალს ქუთაისს⁶ ჩემთანა გრიგოლ⁷, მოვკლავ, და ბიძასა მისსა და⁸ ანუ შევიპყრობ“. და ამა პაზრითა წარვიდა მეფე ქუთაისს⁶. თუმცაღა იცოდენ გრიგოლმან და ბიძამან მისმან, რომელ ცბიერებს მეფე და მიყავს ლალატისათვის, გარნა იმაჲცეს გული და შემდგომად რამოდენისამე 15 დღისა წარვიდენ ესენიცა და მივიდენ ბანძას, მუნითგან წარგზავნეს კაცი და ითხოვეს მომგებებელად მიტროპოლიტნი⁹ ორნი: ქუთათელი დოსითეოს წერეთელი, გენათელი ეფთვიმი გურიის ერისთვის ძე, ამასთან სახლთუხუცესი წერეთელი ზურაბ და წულუკიე გიორგი. მოვიდენ ესენი ბანძას, წარუძღვენ დადიანსა და მივიდენ ქუთაისს¹⁰ სასახლესა შინა ქუთათლისასა, და ვინათ- 20 ვან გრინობილ იყო მათგან ლალატი მეფისა, გრიგოლ დადიანი აღარ შთავიდა სასახლესა მეფისასა და ბიძამისი გიორგი შთავიდა მეფისა თანა სასაუბროთ და სცნა ქეშმარიტებით¹¹, რომელ გამზადებულ არს მეფე ლალატად და ნახა დამდგარნი კაცნი, მაშინ წარმოვიდა და მოვიდა გრიგოლისა თანა, უთხრა ცხადათ მეფისაგან ლალატი. მაშინ მსწრაფლ აღმხედრდა და წარმოვიდენ და 25 წარმოჰყვენ ზემოთქმულნი მიტროპოლიტები და თავადნი იმერელთანი. და მეფემან ვერლა შემართა ლალატსა და დაუტევეს განბასრებული. და დადიანი მოვიდა ხუნუს, და იმერთა მღვდელ¹² მთავარნი და თავადნი განუტყვენა¹³ დიდითა მადლობითა და წარვიდენ.

[268] შემდგომად ამისა წარვიდა გრიგოლი დადიანი ლეჩხუმად, მუნ 30 მისღვასა¹⁴ თანა მოეგება ლეჩხუმის მოურავი¹⁵ გელოანი¹⁶ ქაიხოსრო და სრულიად ლეჩხუმი, მისცეს ფიცი დადიანსა ერთგულებისა და ციხენი ყოველნი, და დაიპყრა დადიანმა სრულიად ლეჩხუმი.

მცნობი მეფე, ვერარაგსა თვისის განზრახვისა აღმსრულებელმან (!) წარმოვიდა და მოვიდა ოჯოლას და იწყო საუბარი დადიანისადმი მშვიდო- 35 ბისა. აქილამ წარვიდა ბიძა დადიანისა გიორგი და გელოვანი ქაიხოსრო და ქმნეს დადიანისა და მეფისა შორის მშვიდობა. და წარვიდა მეფე კვალად ქუთათისს¹⁰.

ხოლო დადიანის ძე გიორგი, ბიძა დადიანისა, შეიქმნა ავით ვამსა ამას დღნორისას, მოიყვანეს გიორგი ზოგის და გარდაიცვალა მუნ წელს ქრისტე- 40 სით 1799, დეკემბერსა 15. მცნობი ამისი დადიანი გრიგოლ დიდათ მწუხარე

1. გრიგორისაგან BC. 2 დადიანს AC. 3 წარსრულენი A. 4 არა—A. 5 ჩემთან A. 6 ქუთაისს ABC. 7 გრიგოლს A. 8 და—A. 9 მიტროპოლიტნი B. 10 ქუთათისს ABC. 11 ქეშმარიტები A. 12 მღვდელ BC. 13 განუტყვენა B. 14 მისღვასა A. 15 მოურავი A. 16 გელოვანი A.

იქმნა, ვინათგან მოუყვდა¹ საქმისა თვისისა გამგებელი ბიძა, წარმოიღო ტელის პატივით და მოასვენა საშარხოსა მამა-პაპათა თვისთასა² და დაამარხა მარტიელს შესაფერითა პატივითა.

- ხოლო დადიანმა მოიმტკიცა ყოველი ოდიშარი და იქმნა მისა მისსა მანუჩარს უბოძა სალიპარტიანო და მუნ იზრდებოდა ერთმანერთანა³ არა მივიდოდენ და არცა იხილვიდენ ურთიერთთა, ვინათგან⁴ იყო შური დიდი შორის მათსა, მეფისა მიერ დათესილი. ეამ რაოდენმე ფლობდა გრიგორი სამთავროსა თვისსა ნებასა თვისსა ზედა. ვარნა მძლავრებდა ყოველსა ოდიშ-ლენხუმსა კვალად გელოანი⁵ ქაიხოსრო. ამისთვის ვერა მომთმენელმან გელოანის⁶ [270] ქაიხოსროს საქციელისამან გრიგორი დადიანმან ეზრახა (!) მეფესა სოლომონს საიდუმლოთ და ურთიერთის პირის შეთქმითა მოჰკლა გრიგორი დადიანმა გელოანი⁵ ქაიხოსრო გორდს და უმეტესად შემომტკიცა გრიგორი დადიანმა ოდიშ-ლენხუმი, და ყოველი მიმდგომი ქაიხოსრო გელოანისა⁷ დაამდაბლა.
- იყენენ ეამ რაოდენმე სიყვარულსა ზედა მეფე სოლომონ და დადიანი გრიგორი. ვარნა მეფემან არა დაუტევა თვისი განზრახვა და სწადოდა თვისად დაპყრობა ოდიშ-ლენხუმისა, ამისთვის კვალად მიიბირა ძმა გრიგოლ⁸ დადიანისა მანუჩარ და წარმოემართა გრიგორსა ზედა სპითა მრავლითა იმერელ-ლეკითა⁹ და გარდაავლო გრიგორი და ქმნა დადიანად მანუჩარ. ვარნა გრიგორი არ¹⁰ განემორა ოდიშსა და იყოყმებოდა ხან ხორგას, ხან ხეთას, ხან ჭაქვიჯს, ხან ნოლას, ვინათგან¹¹ მოურავნი¹² თუ ბატონნი ამა სოფელთანი ერთგულმდენ გრიგორის. და ოდეს წარვიდოდა მეფე სპითა თვისითა იმერეთად, კვალად დაიპყრობდა გრიგორი დადიანობასა. და ოდეს მოვიდოდა მეფე სპითა თვისითა ოდიშად, მისცემდა მანუჩარს დადიანობასა. და ვინათგან¹³ გრიგორი ვერ განსდევნა მეფემან სამფლობელოთ თვისით და ვერ აღასრულა საწადო თვისი, ამისთვის განძვინდა და აქცევდა ოდიშსა ყოველ წელ და აოხრებდა სპითა იმერელ-ლეკითა⁹ და სტყვევნიდა მრავალსა ქრისტიანთა ტყვეთა, სწვიდა და აოხრებდა ოდიშსა. და მისცა ოდიში დიდსა მწუხარებასა, [271] სადა ურწმუნოთა ლეკთა მრავალნი ეკლესიანი შებლანეს და მრავალნი გლახაკნი საცინელად და საბასრობელად მართმადიდებლობისა სჯულისათვის შოჰკლეს.

- განაგრძო ესევეთარი მოქმედება მეფემან სოლომონ, შეიკრიბა სპანი თვისნი, იწინამზღვრა მანუჩარ დადიანის ძე და მოადგა ლენხუმს ჭყვიშით.¹⁴ მიდრკენ მრავალნი მანუჩარისაკენ ლენხუმელნი. ვერდა დაუდგა წინ გრიგოლი, ვინათგან ლენხუმელთ მრავალთ უღალატეს და უფროვრე ბააკა ჩიქიანმა¹⁵, რომელი იყო ჟამსა მას ლენხუმსა შინა შემძლე კაცი. და შემოვიდა მეფე ლენხუმს და აოხრებდა. ხოლო გრიგორი იდგა მურს, იყო ზრახვად მეფისადმი გრიგორიმ: „უკეთუ მანუჩარს დაუტევებ¹⁴ და წარბეალ თქვენ უკუნვე, რაჟსაცა მეტყვი, მოგეცე შენ“. სთხოვა მეფემან: „უკეთუ მომცემ ციხესა¹⁶ ჭყვიშისასა და შემდგომსა მისსა, მე დაუტევებ მანუჩარს ყოვლად შეუწყენელად“. აღუთქვა გრიგორიმ თხოვილი თვისი მეფისა. და ვინათგან¹⁵ დიდი სურვილი იყო მეფისა დაპყრობა ლენხუმისა და ჭყვიშის¹⁶ შოვინისათვის, არა

¹ მოუყვდა BC. ² თვისთა A. ³ ერთმანეთთანა A. ⁴ ვინადგან C. ⁵ გელოანი A. ⁶ გელოანის A. ⁷ გელოანისა A. ⁸ გრიგორ BC. ⁹ ლეკთა A. ¹⁰ არა B. ¹¹ ვინადგან B. ¹² მოვრავნი A. ¹³ ჩიქიანმან A. ¹⁴ დაიტოვებ ABC. ¹⁵ ვინადგან C. ¹⁶ ჭვიშის A.

მხედდა ფიცის უარის ყოფასა და არცა სირცხვილსა, დაუტევა მანუხარ დებ-
ვირს და თვით წარვიდა და დაებარგა საყოფიანოსა შინა რაჟას. იხილა რა
მანუხარმან თავი თვისი უარყოფილი მეფისაგან, ვერას ღონისა მპრუველი
ივლტოდა¹ და შევიდა ციხესა შინა ორბელს, ვინათგან ციხე იგი იყო სამო-
ურაეო² ბააკა ჩიქოანისა. ხოლო გრიგორი გამოვიდა მურიდამ და მანუხარ
ყოველი ლეჩხუმი. იცნა რა მანუხარმა³, [272] ვითარმედ მეფესა ანუ მანუხარს
არა რომლისამე ძეთა დადიანისათა კეთილი, ამისთვის მრეიდა გრიგოლისა⁴
თანა, ძმისა თვისისა და შეურდა და სთხოვა მიტეუება თვისის უწინდელის
წინააღმდეგობისა⁵. ხოლო გრიგოლიმ⁶ სულგრძელებითა და სიხარულითა
მიუტევა მას და ქმნეს იმათა შორის დიდი შეკრულება. და ვინათგან ძმანი 10
ესე შეერთდენ, არღა მისცა გრიგორიმ მეფესა ჰყვეში და დაპირება არღა
აღუსრულა.

ამისთვის უკ-მოიქცა მეფე და მოადგა გარს ჰყვიშის ციხესა და რაო-
დენისამე ქაშისა [შემდგომად] სუსტათა და უსირცხვილოთა ნეციხოანეთა მის-
ცეს ჰყვიში მეფესა და აღიღეს ჰყვიში. და შემდგომად წარმოემართა მეფე 15
დასაწყობებლად⁷ სრულიად ლეჩხუმისა და დაებანაკა ლაილაშს. აქეთ გრი-
გორიმ შეიკრიბნა⁸ ლეჩხუმნი მხოლოდ და დასდგა უსახელოს. დღისა რაო-
დენისამე შემდგომად იქმნა ბრძოლა უსახელოს. თუმცა სახელოვნად ბრძოდენ
ლეჩხუმენნი, გარნა სძლო სიმრავლემან სიმციროგსა და ივლტოდენ გრიგოლი-
სნი⁹, და გაემარჯვა მეფესა, მოადგა ციხესა დეხვირისასა, სადა მეციხოანემან 20
დეხვირისანან, ბეჟან ყრუაშვილმან¹⁰ სახელოვნად და საქებლად განამაგრა
ციხე დეხვირისა, იბრძოდა მამაცად და¹¹ მოჰკლნა მრავალნი იმერენნი და
ლეკნი გარემოდგომილნი. და შემდგომად შესთხარეს ციხე და ნახევარი ციხისა
გარდმოიქცა. და რა სცნა ბეჟან ყრუაშვილმა¹², არღა შესაძლებელ არს ციხე-
სა ამას შინა ყოფნა, ამისთვის იმამაცა გული და გამოვიდა ღამით [273] თვი-
სის ხელქვეშეთის¹³ კაცით. გამოვლო გარეშემომდგარნი იმერნი და ლეკნი და
შშვიდობით მოვიდა მურს გრიგოლ დადიანთან. მცნობი ამისი ვერღა დასდგა
გრიგოლი ლეჩხუმს და წარვიდა ოდიშად. და დაიპყრა მეფემ ლეჩხუმი და
დაადგინა ლეჩხუმის მოურავად¹⁴ ბერი ქაიხოსროს ძე გელთან¹⁵ და თვით
წარვიდა იმერეთად¹⁶.

ქაშისა ამას შეიშურვენ ურთიერთისა შორის ახალციხის ფაშანი: შერიფ¹⁷
ფაშა და ზაბუთ ფაშა. და გარდმოაგდო ზაბუთ ფაშა შერიფ¹⁸ ფაშამ და ვერა
სადა ღონის მპოებელი მოვიდა იმერეთის მეფის სოლომონისა თანა, ვინათ-
გან იყო გვარით ძველი ათაბაქისა შთამომავლობა¹⁹. ამისთვის მოვიდა ბაგ-
რატიონისა თანა და იმყოფებოდა მეფისაგან იმედულთ. მაშინ შერიფ²⁰ ფა- 35
შამან დაიწყო ზრახვა მეფის ვაზირებთა თანა და აღუთქვათ მრავალი თეთრი,
უკეთუ მოჰკლან ზაბით ფაშა. ვეზირნი მეფისანი ბირებულნი თეთრისაგან შე-
კრბენ მეფისა წინაშე და სხვადასხვა საქმის²¹ მჩვენებელთ შეატუნენ მეფე
და მოაკლევინენ²² ზაბით ფაშა: მოსკრეს თავი და წარუგზავნეს შერიფ²³
ფაშას. შემდგომად რაოდენისამე ხანისა წარგზავნეს მეფის ვაზირთ კაცი და 40

¹ ივლტოდა A. ² სამოვრაო A. სამოვრაო B. ³ მანუხარმან BC. ⁴ გრიგორისა B.
⁵ წინააღმდეგობისა B. ⁶ გრიგორიმ A. ⁷ დასაწყობებლად A. ⁸ შეიკრიბნა AC. ⁹ გრიგო-
რისანი AB. ¹⁰ ყრუაშვილმან A. ¹¹ და-BC. ¹² ხელქვეშეთის C. ¹³ მოვრავად A. ¹⁴ გელთ-
ვანი A. ¹⁵ იმერეთად-A. ¹⁶ შერიფ BC. ¹⁷ შერიფ BC. ¹⁸ შამამავლობა A. ¹⁹ საქმისა B.
²⁰ მოაკლევინენ A.

სთხოვეს შერიფი¹ ფაშასა დანაპირები თეთრი წყლისადმი და მათდაცა, გარ-
ნა მან არცა ერთი ფული წარმოგზავნა. და მოაქუნა შერიფი¹ ფაშამ მეფე
და ვაზირნი მისნი და დაშინენ განბასრებულნი შერიფი ფაშისაგან.¹⁶⁷

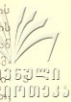
აქ კვალად გრიგოლისას ვიტყვოდეთ. გრიგოლი რა შთავიდა ოდიშს,
5 სთხოვა შეწევნა ქელაიშ-ამმედ-ბეგსა შარვაშიძესა, რომელსა ექვეყნე ვაჟი
აფხაზექ [274]თი² ვიდრე დალიძემდე³ და მძლავრებდაცა და დედასა და
ლო სამურზაყანო-აფხაზეთსა. ბოლო მან სთხოვა უპირმშოვის⁴ შვილი თვისი⁵
ლეონ მძევლად, უკეთუ შეეწიოს მეფესა ზედა, მისცეს მან მრავალი თეთრი.
და წარუგზავნა დადიანმან ძე თვისი ლეონ მძევლად. მაშინ შეიკრიბა ქელაიშ-
10 ამმედ-ბეგმან ყოველი აფხაზეთი და წარმოვიდა, მოვიდა და დაებანაჯა აბე-
დათს⁶. იქით მოვიდა მეფე სპითა იმერთა და ლეკთათა და დაებანაჯა ივან-
დიდს. და იწყეს ზრახვად მეფემან და ქელაიშ-ამმედ-ბეგმან და ვერა შემარ-
თა ქელაიშ-ამმედ-ბეგმან ბრძოლად მეფისა და სთხოვა, რათა არა აენოს და-
დიანსა. აღუთქვა მეფემან ფიცით არა ენებად დადიანისა. და წარვიდა ქე-
15 ლაიშ-ამმედ-ბეგ⁷ კვალად აფხაზეთად.

გარნა მეფემან არა დაიქცა აღთქმული ქელაიშ-ამმედ⁸. ბეგისადმი და
შემდგომად წარსვლისა⁹ მისისა¹⁰ გამოვიდა¹¹ ოდიშს და მრავალნი ადგილებ-
ნი მოაოხრა და მოადგა ციხესა თამაკონისასა და აღილო იგი. და შემდგომად
მოადგა გორდის ციხესა, გარნა იგი ვერ აღილო, ვინადგან¹² მაშაყალ ბრძო-
20 დენ მას შინა¹³ მყოფნი მეციხოვნენი¹⁴ სამნი ძმანი სახლთუხუცის ძენი: და-
ვით, მიქელ და ოტია ჩიქოანნი¹⁵. და წარვიდა მეფე იმერთად.¹⁶⁰

V
თუმცა მრავალგზის ვევღრა გრიგოლი დადიანი მეფესა, რათა დააცხროს
მას ზედა ესევეთარი მოქმედება და მოიხსენოს უწინდელი მსახურება მისი და
რადცა¹⁶ სთხოოს, აღუსრულოს მას,—გარნა არა ისმინა მეფემან და უმეტეს
25 შესძინა დევნა გრიგორისა¹⁷, ვინათგან თან-განმზრახნი მეფისანი და ვაზირნი
მისნი: ჭიხოსრო პაპუნას ძე [275] წერეთელი, ორნი ძმანი წულუკიძენი:
ოტია და სენხია და როსტომ ნიქარაძე¹⁸, ესრეთ ურჩევდენ მეფესა და
ეტყუოდენ გრიგოლის¹⁹ არ-შეწყნარებასა: ბოლო მეფე თქმულთა მათთჳ ვერ
წინააღუდგებოდა. გარნა გრიგოლი²⁰ ვერ განდევნეს სამფლობელოთ მი-
30 სით.²⁰

მაშინ გრიგოლიმ²¹ ვერაბაჟსა²² საქმისა მშოვენელმან²³ განიზრახა, რათა
მისცეს თავი თვისი როსიის იმპერატორსა და დაფაროს მტერთაგან. მაშინ
იყო საქართველოსა შინა მთავარმართებლად²⁴ ალექსანდრე პირველის როსიის
იმპერატორისაგან დადგენილად თავადი პავლე დიმიტრიევიჩი ციციანოვი ლე-
35 ნერალ-ანტ-ინფანტერი²⁵. და ვინათგან იმრეთით ვერ იშოვნა გზა დადიანმა,
რათა წარგზავნოს კაცი საქართველოდ, მაშინ ნოლას ციხიდან განმზღადა კა-
რიბა თვისისა მღვდელი²⁶ სიმონ²⁷ ასათიანი და აზნაური გიორგი გუგუშვილი
და წარგზავნა ასხის მითი და ჩავიდენ ლენტეხს და ლენტიხიდა ჩოლულს¹⁶²
და ჩოლულადმ წარუძღვა გარდაფხაძე გიგო, რომელი დიდათ ერთგულბდა
40 გრიგოლ²⁸ დადიანსა, გარდაელეს კავკასი და ოსეთი და შთავიდენ მოსდოქს,
ხოლო მუნით მოქცეულნი მოვიდეს ტფილისს კნიაზ ციციანოვთან.

¹ შერიფ BC. ² აფხაზეთი A. ³ დალიძემან A. ⁴ უმპირშაყსი A. ⁵ თვითისი A. ⁶ აბუდათს +
და A. ⁷ ბეგი B, ბედი C. ⁸ ახმედ BC. ⁹ წარსვლისა C. ¹⁰ მისისა + და A. ¹¹ მოვიდა A. ¹²
ვინათგან A. ¹³ მაშინა BC. ¹⁴ მეციხოვნენი A. ¹⁵ ჩიქვანნი BC. ¹⁶ რაიცა A. ¹⁷ გრიგორისი C.
¹⁸ გრიგორისი B. ¹⁹ გრიგორი B. ²⁰ თვისით B. ²¹ გრიგოლიმ BC. ²² ვერაბაჟსა BC. ²³ მყოფ-
ბელ A. ²⁴ მთავარმართებლად A. ²⁵ ინფანტერი BC. ²⁶ მღვდელი B, მღვდელი C. ²⁷ სიმონ
A. ²⁸ გრიგორი B.



სათხოვა გრიგორი¹ დადიანმა, რათა შუამდგომლობითა მისითა განუღოს კარი მოწყალებისა და მიიღოს საფარველსა შინა თვისსა დიდმან როსის იმპერატორმან და დაითაროს მტერთაგან. შეიწყნარა თავადმან ციციანოვიმ² ელჩნიცა და თხოვაცა გრიგორი დადიანისა და მ[276]იილო კელმწიფე იმპერატორმა³ საფარველსა შინა თვისსა და წარმოუგზავნა⁴ კავალერი მისი სა ალექსანდრე ნევესკისა ხელითა⁵ პოლკოვნიკის მიინოვისათა ახალგაზრდა ვინათგან იმერეთით მეფე არა მისცემდა გზასა. მოვიდა პოლკოვნიკი⁶ მიინოვი ჰალადიდს ფოთით და მოუტანა კავალერი და ამისთვის დიდათ მზიარულ ქმნილმან დადიანმან დიდის საჩუქრით კვალად განუტევა პოლკოვნიკი მიინოვი.¹⁶¹

10

ამით განალიერებულმან დადიანმან იწყო საქმედ ლეჩხუმის მოურავს⁸ ბერი გელოანთან⁷, რათა ქმნას ერთგულება მისი და დაუტეოს ერთგულება მეფისა. მიიღო ბრძანება დადიანისა გრიგოლისა⁸ ბერმან გელოანმან⁹. დაუტევა ერთგულება მეფისა და იქმნა ერთგულ დადიანისა გრიგოლისა⁸, ვინათგან მეგვიდროვობით იყო ყმა დადიანისა გრიგოლისა, და სახლი გელოანთა¹⁵ ამალღებულ იყო კაცია დადიანისაგან; ამისთვის მიუწოდა დადიანს ლეჩხუმს. წარვიდა დადიანი ნოლიდამ და მივიდა თამაკონს¹⁶¹ და მოსცა თამაკონი ჯოლორია დგებუაქემ. წარვიდა მუნით და შევიდა ლეჩხუმს, და მოეგება ბერი გელოანი¹⁰ და სრულიად ლეჩხუმი და დაიპყრა გრიგოლიმ¹¹ სრულიად ლეჩხუმი, გარდა¹² ჭყვიშისა და ჭყვიში დაშთა ხელთა შინა მეფისათა; ლეჩხუმით²⁰ წარმოვიდა და შემოიმტკიცა სრულიად ოდიში და დაიპყრა ყოველი სამთავრო მენგრელისა მშვიდობით.

ემისა ამისა¹⁶² წარმოავლინა თავადმა¹² ციციანოვიმ¹¹ [277] უფალი სტაკვი სოვეტნიკი პეტრე მაქსიმოვიჩი ლითვინოვი და მათთანა მიიორი იზოთ¹⁶³ და როტა ერთი მხედრობა და აუწყა გრიგოლი დადიანსა, რომელ მოვალს²⁵ ყირობით მხედრობა დამცველი შენი და უჩვენე ამით ლიშენა, გამოსასვლელი მათ მხედრობათა შევი ზღვის პირსა. და მოვიდენ რა დადიანისა თანა, თვით წარუძღვა დადიანი და შთაიყვანა მხედრობა ყულევი და უჩვენა ლიშენა ხობის წყლისა პირსა და მუნ დააბანაკა რუსნი. და ვინათგან ჯერეთ ხელშეუწყენელნი იყვნენ რუსნი, ამისთვის მისცა ზარბაზანნი და სხვადასხვა საჭი-³⁰ რონი სახმარნი, სასმელ-საქმელნი, შამოავლო¹⁵ ირგვლივ¹⁶ სიმაგრე და ესრეთ დაუტევა მუნ და თვით წარმოვიდა. გამოვლო ოდიში და შევიდა ლეჩხუმს, სასახლესა შინა თვისსა მურს. გარნა აღმოყვა ზღვის პირიდან ციციბ-ცხელემა და შეიქმნა ავით. და შემდგომად მოჯობინებისა და უკეთ ყოფნისა კვალად შეიქმნა¹⁷ უძღურათ და გარდაიცვალა წელს ქრისტესით 1804,¹⁶⁷ ოკტომ-³⁵ ბრის 23. და დაფლეს ცაგერს (იტყვიან გრიგოლისათვის სამსალითა სიკვდილსა).

მაშინ დაშთა სამთავრო სამენგრელო უმემკვიდროდ¹⁸, ვინათგან ძე გრიგოლისა⁸, პირმო¹⁹ ლეინ ჰყვანდა ქელიშ-ახმედ-ბეგსა. და ამისთვის იწყეს ძმათა დადიანისათა განზრახვად²⁰ დაპყრობად მთავრობისა, გარნა ერთგულ-⁴⁰ თა გრიგოლისთა არა ინებეს²¹ და უჩვენეს ერთგულება მეუღლესა²² მისსა,

¹ გრიგორი A. ² იმპერატორმან AB. ³ წარმოგზავნა A. ⁴ კელითა C. ⁵ პოლკოვნიკი BC. ⁶ მოვრავს A. ⁷ გელოანთან A. ⁸ გრიგორისა B. ⁹ გელოანმან B. ¹⁰ გელოანი A. ¹¹ გრიგორი AB. ¹² გარნა A. ¹³ თავადმან A. ¹⁴ ციციანოვიმან A. ¹⁵ შემოავლო A. ¹⁶ ირგვლივ BC. ¹⁷ შეიქმნა A. ¹⁸ უმემკვიდროდ A. ¹⁹ პირმო A. ²⁰ განზრახვად + და BC. ²¹ ინებეს B. ²² მეუღლესა B.

საქართველოს მეფის ასულს დედოფალს ნინას. და ამით ვერღა ქველენ¹
ნებასა მათსა ძმანი დადიანისანი.

მაშინ [278] მოვიდნენ ზღვით მხედრობა რუსთა ყულეცს, რომლისა მხე-
დართმძღვანათ იყო ლენერალ-მაიორი და კავალერი იონ იოსელიანი.
5 და რა ესმათ ერთგულთა გრიგოლისთა: ძმასა გრიგოლისასა ქველენ² მის
ტროპოლიტს ბესარიონს, თავადს მხეიდეს პეტრეს და თავადს ჯაიანს ქაი-
ხოსროს, თავადს სახლთუხუცეს ჩიქოანს გიორგის (და მეცა მათთანა ვიყავ)
მივეგებენით სიხარულით და აღმოუტანეთ ყოველი ტვირთნი მათნი და წარ-
მოუტეხვიეთ მხედრობასა. და პოლკოვნიკი ტარასოვი და რამოდენიმე მხედრობა
10 დავაბანაკეთ ხუნწის, ხოლო იარანალი² და სრული მხედრობა დასდგენ ხონს.
მაშინ შეიზრახენ³ დედოფალი ნინა და ერთგულნი მისნი და მათთანა
ლენერალ-მაიორი რიკხოვ, დესტვიტელნი სტაცკი⁴ სოვეტნიკი ლიტენიოვი,
რათა წარგზავნონ დებუტატი მისის იმპერატორების დიდებულების როსის
ხელმწიფის⁵ წინაშე, და ვინათგან არ დასცალდა გრიგოლ დადიანსა, ნაცვლად
15 მისა⁶ მოახსენოს მეუღლემან და ქვეყანაშანცა მადლობა საფარველის დადე-
ბისათვის, და აწცა ითხოვონ, რაჲცა საჭირო არს მათთვის. მაშინ ლენერალი-
სათა და დესტვიტელნის სტაცკის სოვეტნიკის ლიტენიოვისა თანხმობითა
აღმთარჩიეს დებუტატთ პირველად თვით მე, შემდგომად ჩემსა ბეჟან შანუ-
ჩარის ძე დადიანოვი და კარის დეკანოზი იოანე სიმეონის ძე იოსელიანი.
20 თუმცალა მაშინ შესაშინებელ იყო რუსეთად წასვლა⁷, ვინათგან უწინარეს
ჩემსა არაჲნი ყოფილიყო ჩვენისა სამთავროსა [279] კაცი რუსეთად, გარნა
უშხურვალესისა ერთგულებისა გამო არა ვრიდეთ თავსა ჩვენსა და არცა მი-
ვხედეთ ცრემლთა მახლობელისა ჩვენისათა და წარვედით.⁴⁶⁸⁾

ხოლო შემდგომად წარსვლისა⁸ ჩვენისა წინა დედოფალმან და შეკრე-
25 ბულთა ერთგულთა წარგზავნეს კაცი ქელაიშ-ამმედ-ბეგთა თანა და სთხოვეს
ლეონ ძე გრიგოლისა, გარნა შინ, თეთრისა ანგარების მოყვარემან, ითხოვა
მრავალი თეთრი და არა წარმოგზავნა ლეონ. მცნობელმან ამისმან თავადმან
ქნიალ ციციანოვმან განრისხებულმან უბრძანა ლენარალს რიკობს, რათა წარ-
ვიდეს თვისითა რწმუნებულთა მხედრობითა აჟუს და შემუსროს, რათა არა
30 დაშთეს ქვა ქვასა ზედა, რომელ არა დაიძრეს, და გამოიყვანოს ლეონ და
ქმნას თვისსა სამევიდროსა ზედა მთავრად. წარვიდა რიკხოვ⁹ თვისითა მხე-
დრებითა და მისთანა სპანი ოდიშ-ლენჯუშისანი და მივიდა ანაკლიის ციხესა
ზედა, რომელი მას ჟამსა შინა¹⁰ მძლავრებით ეპყრა ქელაიშ-ამმედ ბეგსა და
იყო გამაგრებულ დიდითა მომზადებულებითა. და რა მივიდენ, მეორეს¹¹
35 დღეს¹² შეუტრეს მხედრობათა და ეგრეთვე ჩვენთაცა, და სამსა საათსა ზედა
აღიძვს იგი. ამის სმენითა¹³ შიშით შეპყრობილმან ქელაიშ-ამმედ-ბეგმან
მსწრაფლად წარმოავლინა ლეონ გრიგოლის ძე და მოიყვანეს ანაკლიის, და
მუნით წარმოიყვანეს და მოვიდენ მხედრობაცა და სხვანიცა ზუგდიდს. მიუ-
ლოცეს მთავრობა ლეონს და მიათვალეს ყოველი სამთავრო მენგრელებისა¹⁴
40 საზღვრ[280]ითი საზღვრამდე. და შემდგომად ლენერალი რიკხოზი თვისის
მხედრებითა კვლად წარვიდა ბანაკსა თვისსა ხონს. და შემდგომად მცირისა
ხანისა მივიდა ქუთათისსა¹⁵ და მუნ დაებანაკა.

¹ იოსელიანი BC. ² იანარალი A. ³ შეიზრახნენ B. ⁴ სტანცკი A. ⁵ ქელაიშისი A.

⁶ მისსა A. ⁷ წასვლა A. ⁸ წარსვლისა BC. ⁹ რიკხოზი AC. ¹⁰ შინა—BC. ¹¹ მეორესა A.

¹² დღესა A. ¹³ სმენი A. ¹⁴ სამეგრელოისა B. ¹⁵ ქუთათის ABC.



გარნა მეფე იმერეთისა არა მივიდოდა ქუთათისს¹ და არცა ნახევრად
 მხედრობასა და იმყოფებოდა ზამთარ ვარციხეს, ხოლო ზაფხულს ოკრებას და
 გოგს.¹⁶⁹⁾

აწ ჩვენის წასვლისას² ვიტყოდეთ. ჩვენ რა წაველთ და მივედით ქუ-
 თათისს⁴, მუნ იყო პეტრე მაქსიმოვიჩი ლიტვინოვი და მან გაგვისტუმრა თა- 5
 ვადთან ციციანოვთან, გარნა დიდათ იშვილოდა მეფისაგან და ელოდა სიკე-
 დილსა ჩვენსა გზასა ზედა და ჩვენცა ესრეთ მოველოდით. გარნა მინდობილ-
 ნი ლმერთისა წარვედით და მივედით ტფილისს⁵ თავადს ციციანოვთან. მხი-
 ლელი ჩვენი დიდათ მხიარულ იქმნა, და მიგვიღო სამაგალითო პატივის ეცე-
 მითა. და შემდგომად თორმეტისა დღისა გაგვისტუმრა რუსეთად დიდის მომ- 10
 ზადებულებითა და დიდის პატივითა ყოველის საკურობებითა კმაყოფილნი. ნუ
 განვაგრძებდით. მივედით რა სამეფოსა⁶ ქალაქსა⁷ სანკტ-პეტერბურღს, შე-
 გვიწყნარეს და მიგვიღეს სამაგალითოთა პატივითა, რომლისა წარწერა დიდ-
 სადამე განგრეღდების. და შემდგომად რამოდენისაჲმ ხანისა ინება და ღირს
 ვიქმენით ხილვად და თავყანისცემად მისის იმპერატორებითის დიდებულებისა 15
 მოწყალისა და დიდისა ჯელმწიფისა ალექსანდრეს პავლეს ძისა და ყოველთა
 მისთა ფამილიათა⁸. და შემდგომად ხილვისა წარუგზავნეთ იოანეს [281] დეკა-
 ნოსის ხელთ რომელიცა გვქონდა ძღვნად წარღებული ჩვენის მთავრინას
 ნინა დედოფლისაგან ხატი ვლადკერნის⁹ ღმრთის¹⁰ მშობლისა, და მიართვა რა,
 მიიღო შესაბამითა პატივითა და დაასვენა თვისის სასახლის ეკლესიასა შინა 20
 დიდის ცერემონიითა.

ჩვენ ვიყავით სანკტს-პეტერბურღსა შინა გამოუთქმელითა ცხოვრებითა
 ერთსა წელსა. და შემდგომად გამოგვისტუმრეს დიდის პატივითა ყოველიურთ
 კმაყოფილნი. ყოველთა თხოვა¹¹⁾ მთავრისა ჩვენისა ინება მიცემა იმპერატო-
 რებითის დიდებულებამ და ბრძანა—აღსრულება, წარმოგზავნა წყალობით¹² 25
 ესენი: შეამკო უძვირფასესად ხატი ვლადკერნის¹² ღმრთის მშობლისა და წარ-
 მოგზავნა კვალად სახლსა შინა დადიანისასა, რათა მუნ ვანისვენოს წინადად
 ჩემის საფარველის დადებისა და თქვენის¹³ ჩემდამი¹⁴ ერთგულებისა. მას თან-
 წარმოატანა ყოველიურთ დაუკლებელი ერთი ხელი შესამოსელი სამღვდე-
 ლო¹⁵ და სამთავრო, შესაბამი მისის ბოძებისა. ბრძანა აღშენება ეკლესიისა 30
 სახელსა ზედა ვლადკერნის¹⁶ ღმრთის მშობლისასა სამენგრელოსა შინა ხარჯი-
 თა მისის იმპერატორებითის დიდებულებისათა, და იქმნეს მუნ ქალაქი, და
 ეწოდებოდეს სახელად ქალაქსა მას გრიგოლიპოლი სასოცრად განსვენებულისა
 გრიგორი დადიანისა. მოებობა მთავარსა ჩვენსა ლეონ გრიგოლის¹⁷ ძეს
 დადიანსა გრამოტა დასამტკიცებელად მთავრობისა, დროშა უძვირფასესად 35
 შემკობილი და ხმალი ძვირფასითა თვლებითა მოოჭვილი, ჩინი ლენერალ-¹⁸
 მაიორობისა და ორდენი ბრიალენტითა [282] წმინდის ანნისა პირველისა
 კლასისა და ერთი ბეჭედი დიად მდიდარი და ძვირფასი. დედასა მთავრისასა,
 მთავრინასა ჩვენსა, საქართველოს მეფის ასულს ნინას—ორდენი პირველისა
 კლასისა წმინდის ეკატერინასი¹⁹. და ბრძანა: ვინათგან სამენგრელოს მთავა- 40
 რი ლეონ გრიგოლის ძე არს ჯერეთ თორმეტისა წლისა და არ ძალუძს²⁰ მას

¹ ქუთათის ABC. ² და—AC. ³ წარსვლისას BC. ⁴ ქუთათის ABC. ⁵ ტფილის A. ⁶ რა
 სამეფოსა—A. ⁷ ქალაქს A. ⁸ ფამილიათა BC. ⁹ ვლადკერან B, ვლადკერან C.
¹⁰ ღმრთის BC. ¹¹ წყალობით B. ¹² ვლადკერანისა A, ვლადკერანისა BC. ¹³ თქვენის B. ¹⁴ ჩემი
 A. ¹⁵ სამღვდელო BC. ¹⁶ ვლადკერან AC, ვლადკერან B. ¹⁷ გრიგორის B. ¹⁸ ღენარალ BC.
¹⁹ ეკატერინას A. ²⁰ ძალუც A.



მართვა მთავრობისა, ამისთვის ლეონის ოცისა წლისა მიწვევადმდე ნინა ში-
 5 ერინა მართებდეს სამთავროსა სამენგრელოსაო. ჩვენ მოგვებოძა უმოწყალო-
 სალ: მე მიბოძეს პირდაპირ პოლკოვნიკობა¹ და ორდენი წმინდასტეფანოსისა
 პირველისა კლასისა და ამასთან უძვირფასესი ბეჭედი და უძვირფასესი ჯვარი
 10 ბით² მოოქვილი ბურნაოთის კოლოდი და სხვა თეთრი მრავალი; ბეჭას—
 პოთპოლკოვნიკობა³ და ორდენი წმინდის⁴ ანნის მეორის კლასის, ძვირფასი-
 ბეჭედი და თეთრი მრავალი; დეკანოზს იოანეს—ოქროს ჯვარი, კამილაკა და
 სიკვდილამდი⁵ ანცია და თეთრი მრავალი. და მზღენი ჩვენი აღავსეს წყა-
 15 მალაროსია და ყირიმი და შთავსხედით ქეტას⁶ ხოლმანდსა შინა, და წარ-
 მოვლეთ და მოვედით ყულევს და იქიდამ ბანძას, სადა იყენენ შეკრებულნი
 მთავარი ჩვენი და მთავრინა, და შეიქმნა სიხარული გამოუთქმელი და სხვა
 და სხვა შექცევანი. და ესრეთ იქმნა სვლა⁷ ჩვენი ძალითა ღმრთისათა.
 ხოლო ყოფნასა ჩემსა როსიად ანუ სხვათა აღგილებთან მიმოვლასა ჩემ-
 20 სა, თუ რაჲ იგი მიხილავნ საკვირვონი, ანუ დიდებანი, [283] ანუ საქებლენი,
 ანუ სხვა და სხვანი სახილავნი,—იგი აქა დამეწერა, უხამსად შეიქმნებოდა⁸
 სიგრძე წერილისა ამის, და ამისთვის აქა ესრეთ მოკლედ აღვსწერე, და ვისა-
 ცა⁹ აქეს სურვილი ამის შეტყობისა და სმენისა, იხილოს ჩემ მიერ აღწერილ-
 25 სა მიმოვლასა შინა (რომელსა ეწოდების: „მიმოვლა ნიკოლა და დედანოვისა“).
 მეფესა იმერეთისასა სოლომონს საქართველოასა უპირატეს მართებელი
 თავადი ციციანოვი აწვეულა და ეტყოდა, რათა იგიცა გრიგოლისამებრ შევი-
 დეს მთავრელობასა და ერთგულებასა შინა რუსეთის იმპერატორისასა, გარნა
 მეფე არა თანხმა იყო ამა განზრახვისა, არამედ უმეტეს ერთგულებდა პორტი
 30 ათამანსა და იქეთ შჰონდა ჰაზრი თვისი.
 გამთა ამით აღმხედრდა და გაილაშქრა¹⁰ თავადმან ციციანოვმან სპარ-
 სეთსა ზედა, მოადგა განჯის ციხესა და დიდის ბრძოლის შემდგომად აღიღო
 იგი¹¹ და მოაკლა მას შინა ზყოფი ხანი და იაყარ ჰყო საქონელნი და ცხოვ-
 რებანი ჯავათ ხანისანი და გამარჯვებული მოიქცა ტფილისადვე. ხოლო გან-
 ჯას უწოდეს სახელად ელისაბედაოლი სახელსა ზედა იმპერატორიცა ელისა-
 35 ბედისასა.¹²
 კვალად რამოდენისამე გამისა შემდგომად გაილაშქრა⁹ თავადმა ციციან-
 ნოვმან სპარსეთსა ზედა და მოადგა ერევნის ციხესა. და მოდგომისა შემდგო-
 მად წამოეხმარა ბაბა-ხან ყეინი ორასი¹⁰ ათასითა მხედრითა¹¹ ციხესა ერევ-
 ნისასა და მოადგა გარს ციციანოვს. უღონო იქმნა თავადი ციციანოვი, რა
 40 იხილა ენგოლენი სიმრავლე მტერთა და უფრორე ამისთვის, რომელ სამი ათა-
 სისა მეტი არა ჰყვანდა [284] მხედრობა¹², რათა ციხესაცა მოადგეს და ყეინ-
 საცა ებრძოლოს. მაშინ დაუტევა ციხე, დაუპირდაპირა ყეინსა და ებრძოლა
 სასტიკად, და წარმოვიდა მშვიდობით და მოვიდა კვალად ტფილისადვე.
 შემდგომად¹³ რამოდენისამე ხანისა¹⁴ წარვიდა კვალად სპარსეთად და
 40 რა მივიდა ბაქოს, იწყო ბაქოს ხანთანა ზრახვად: „უკეთუ არა მორჩილ შექ-
 მნები, შემგუსრავ შენ და ციხესა შენსა, ვითარცა განჯასა“. მაშინ ცბიერე-
 ბითა ემორჩილა ბაქოს ხანი და მიუწოდა მხოლოდ ციციანოვს რამოდენითა-
 მე კაციითა. დაუტევა მხედრობა და თვით წარვიდა ორითა ცხენოსნის¹⁴ ყა-

¹ პოლკოვნიკობა A. ² თვლებით—A. ³ წმინდისა B. ⁴ სიკვდილამდი A. ⁵ სვლა A.
⁶ შეიქმნებოდა A. ⁷ ვისაც B. ⁸ გაილაშქრა A. ⁹ გაილაშქრა A. ¹⁰ ორას A. ¹¹ მხედრებითა-
 A. ¹² მხედრობა—B. ¹³ კდ ABC. ¹⁴ ცხენოსანი A.

ზახითა და წარიტანა პოლოკონიკი ელისბარ ერისთვის¹ შვილი, რომელსა უწოდდნენ² ალაბაბას³ შვილსა⁴, და რა მოვიდა მახლობლად⁵ ციხის კარბა, მოეგება ციხის გარეთ ხანი და დასხდნენ სასაუბროთ. მაშინ განზრახულა კაცთა დაუშინეს დამაწყები⁶ და მოკლეს⁷ კნიაზი ციციანოვი, კაცთა უწოდებულს სოფარი ყოველსა შინა საქმესა და მასთან ელისბარ ერისთვის⁸ შვილი ულონო იქნენ მხედრობა კნიაზ ციციანოვისა და ვერღა მპოვნელთა საჯარო-თველოესა⁹ გზისათა შთასხდნენ კასპიის ზღვასა შინა ხოლმანდთა და გა-მოვიდნენ¹⁰ აშტარხანსა¹¹. ამისთვის განრისხდა¹² როსიის იმპერატორი ალექსანდრე პავლეს ძე პირველი და წარმოგზავნა დიდძალი მხედრობა დასამო-ბელად ბაქოსა. და მოვიდნენ და მოადგენ ვარსკ ბაქოს. გარნა ხანი ვერღა დადგა შიშითა ციხესა მას შინა და უკანით გარდებარა და წავიდა. და ციხე აღიღეს რუსთა და ეგრეთვე დარბანდი, შამახია და ამათი მიმდგომნი ყოველნი და დაიპყრეს [285] რუსთა, რომელნი დღესაცა¹³ უმეტესად უპყრიეს.

ხოლო მთავარმმართველად¹⁴ საქართველოესად ნაცვლად ციციანოვისა წარმოგზავნენ ლენერალ-ონტონფანტერი გრაფი ივან ვასილივინი ლუდოვინი. ამანცა მრავალჯერ¹⁵ აწვია იმერეთისა მეფე სოლომონ, რათა შევიდეს ერთ-გულეზასა შინა როსიის იმპერატორისასა და განაგდოს ერთგულეზა პორტის ათამანისა და მისდამი საიდუმლოდ ზრახვა, გარნა არა ინება და არცა მსურდა მფარველობა¹⁶ როსიის იმპერატორისა და მეცადინეობდა, თუ რომლის ღონისძიებით განეროს რუსეთის ყოზბისაგან.¹⁷

ამთ დროებთა შინა განირისხა ლმერთი, დაივიწყა მამა-ციებრი მოწულ-ობა და ასლან-ბეგ შარვაშიძემ ულალატა მამისა თვისსა ქელაიშ-აჰმედ-ბეგსა და მოჰკლა აყუს ციხესა შინა და თვით დაიპყრა აყუ და ქალაქი მისი და ყოველი ქონება მამისა თვისისა, ვინადგან¹⁸ იყო ქელაიშ-აჰმედ¹⁹. ბეგ მდიდარ ფრიად.²⁰ ამისთვის უპირმშოესი ზვილი ქელაიშ-აჰმედ-ბეგისა საფარ-ბეგ²¹ სიძე დადიანისა, რომელსა ბყენდა და გრიგოლისი და სტხოვრებდა ზუფუს²² ბრძანებითა მამისათა²³, წარმოვიდა და მოვიდა ლეონ გრიგოლის ძის დადიანისა თანა და სთხოვა შეწყენა, რათა ესევეთარისა ბოროტმოქმედებისათვის შურ აგოს მამას თვისსა ასლან-ბეგსა²⁴. მაშინ წარვიდა ლეონ დადიანი სპითა სამენგრელოსათა, და მივედით აყუს და დავებანაკეთ ბესილას²⁵ პირზედ და ვერა მოვადევით²⁶ ციხესა გარს, ვინადგან²⁷ არა გვექონდა მომზადებულება²⁸ [286] არტილერიითა და არცა სხვათა²⁹ ციხის მოსადგომთა იარაღთა. ამისთვის გამოვართვით მეუღლე ქელაიშ-აჰმედ-ბეგისა მარშანიას ასული, რებია³⁰ ჰანუშ და შვილი მისი ბათალ-ბეგ შარვაშიძე, რომელ ესენი ტყვედ ყავდა ბოროტსა მას ასლან-ბეგს, და განვათავისუფლეთ და შემდგომად დავმცველეთ ყოველი აფხაზეთი ჯიქეთის საზღვრიდამ ვიდრე დალიცა-დადიანის საზღვრამდე და მივათვალეთ საფარ-ბეგს და ესრეთ მძვილობით წარმოვედით ოდიშადვე.

გარნა ბოროტი იგი მამის მკვლელი³¹ ასლან-ბეგ კვალად იმყოფებოდა აყუს ციხესა შინა, გარნა არა აყენებდა მამას თვისსა საფარ-ბეგს და იბირებდა³² ყმასა მისსა და აწუხებდა. ამისთვის კვალად მოვიდა ლეონ დადიანთანა

¹ უწოდენ A. ² ალაბაბაშვილსა A. ³ მახლობლად A. ⁴ ტარხები A. ⁵ მოკლეს A. ⁶ საქართველოსა A. ⁷ მოვიდნენ A. ⁸ აშტარხანსა B. ⁹ გარისხდა A. ¹⁰ დღესაც B. ¹¹ მთამმართველად A. ¹² მრავალჯერ B. ¹³ ფარველობა A. ¹⁴ ვინადგან A. ¹⁵ ახმედ C. ¹⁶ ზუფუს + და A. ¹⁷ მამისათა + და A. ¹⁸ ასლან-ბეგს B. ¹⁹ მოვადევით A. ²⁰ მომზადებულება A. ²¹ სხვათა—A. ²² რებია B. ²³ მკვლელი BC. ²⁴ ბირებდა BC.

და სთხოვა, რათა შეეწიოს და მიიღოს საფარველსა შინა რუსეთის იმპერატორმა და ჰყოს ყმად მისა, ვითარცა მთავარი დადიანი. მაშინ სთხოვა შეეწიოს იმპერატორს ლეონ დადიანმა რუსეთის იმპერატორს ალექსანდრე პავლეს ძეს პირველს, რათა მიიღოს საფარველსა და ყმობასა შინა იმპერატორებთან და მიიღოს ყმობასა და საფარველსა შინა თვისსა საფარ-ალი-ბეგ².⁴⁷⁸ და ვინათგან დღიანმან სთხოვა იმპერატორსა, ამისთვის პატივ-სცა თხოვასა დადიანისასა და მიიღოს მფარველობასა შინა რიცხვთა¹ შორის მთავრებთასა და მონიჭა წყალობაცა: კავალერი წმინდისა ანნის პირველისა წარისხის³ და დროშა სამთავრო [287] და სიკვდილამდის⁴ დიდძალი ჰენცია და აღუთქვა მცირედისა ხანისა შემდგომად აღება აყუს ციხისა და განძება მამის მკვლელის⁵ ასლან-ბეგისა.

შემდგომად ამისა დაიხსნა რა მშვიდობა ჩვენის კელმწიფისა და პორტის ათამანისა შორის,⁴⁷⁹ ამისთვის ბრძანებთა საქართველოს უშირატეს მთავრის გრაფი ლუდოვიჩისათა აღილაშქრა⁷ ლენერალმა რიკხოვ მოსადგომად ფოთის ციხისა. და გამოვიდა მხედრობითა ქუთაისიდან და აქიდან სპანი დადიანისანი, და მივედით და დავებარგეთ მახლობლად ფოთის ციხისა. და იყო მუნ მიტროპოლიტი ჭყონდიდისა ბესარიონ, მიტროპოლიტი ცაიშისა გრიგორი და სხვანი ყოველნი სამენგრელოს თავად-აზნაურნი. და რა დაღამდა, ზი-ბრძანა ლენერალმა რიკხოვმა მე და ტარასოვს პოლკოვნიკს, რათა ხვალ დილით მივიდეთ და აღვიღოთ საუბარი შემოვლენილი ქალაქისა და ქალაქიკა. დავემზადეთ და რა ვათენდა, წავედით რამოდენითავე მხედრობითა და ვგრეთვე რამოდენითავე ჩვენებურის კაცითა და რა მოვედით თავსა ქალაქისასა, იყო დიდის სიმაგრით ნაშენი სანგალი, და მუნ იდგენ რამოდენიმე მხედრობა⁸ ოსმალთა. და შეექმენით ბრძოლა და რამოდენისავე ბრძოლისა შემდგომად ესცანით, რომელ ესევეთარის ბრძოლით ვერ ვავდენით ჩვენ. მაშინ პოლკოვნიკმა და მეცა მიუტანეთ ერთხმით შტურმა (ესე იგი ერთში), და გარდვიდენ მხედრობა სანგალსა ზედა, აღვიდეთ სიმაგრე და [288] შეველთ⁹ ქალაქსა შინა და აღვიდეთ ქალაქი და მოვადექით ციხის მახლობლად. მაშინ ვაცნო-ბეთ ლენერალსა რიკხოვს, და მოვიდა სრულის მხედრობითა და არტილერიითა⁹ და მასთანა ზემოხსენებულნი სამღვდელონი¹⁰ და სხვანიცა. და შემოვკარით¹¹ ირგულივ ციხე და მოველოდით¹² აღებასა მისა¹² მცირესა ხანსა, გარნა შემდგომად ერთისა¹⁴ კვირისა მოვიდა ბრძანება გრაფის ლუდოვიჩისაგან და შემოვეცალეთ და წარმოვედით ისევ სამენგრელოთ ჩვენ ჩვენსა ადგილსა კაცად-კაცადნი.⁴⁸⁰

მას გამსა მოვიდა სერესკალი ოსმალთა უსუფ-ფაშა დიდითა მხედრობითა საბრძოლველად საქართველოსა ზედა. აქათ მოეგება გრაფი ლუდოვიჩი და შეექმნათ ბრძოლა მახლობლად¹⁵ ვარისსა⁴⁸¹, და აოტნეს სერესკალნი. და გაიმარჯვა სახლოვნად გრაფ ლუდოვიჩმა. და ამისთვის მიუბოძა ჯილდოდ ჯელმწიფე იმპერატორმა გრაფ ლუდოვიჩს ლენერალ¹⁶ ფელდმარშლობა და სხვანიცა ხელქვეშეთნი მისნი აღავსნა წყალობითა.

¹უთვისა—BC. ²საფარ-ალი-ბეგ A. ³შარვაშიძე ვით... საფარ-ალი-ბეგ—A. ⁴რიცხვთა BC. ⁵სიკვდილამდის BC. ⁶მკვლელის BC. ⁷აღილაქრა A. ⁸შევედით A. ⁹არტილერიითა AC. ¹⁰სამღვდელონი BC. ¹¹შემოკარით A, შემოკარით B. ¹²მოველოდი B. ¹³მისსა A. ¹⁴ერთი A. ¹⁵მახლობლად—A. ¹⁶ლენარალ A.

შემდგომად ამისა წარვიდა გრაფი ლუდოვიჩი და მოადგა გარს ერეცნის ციხესა და მრავლის ბრძოლისა შემდგომად ვერ აღიღო იგი, და კვალად მოიქცა საქართველოდ.¹⁸²⁾ და ამით ჟამთა ლენარალ-ფელდმარშალს ლუდოვიჩს მიუბოძეს მოსკოვისა მთავარმმართველობა¹, ხოლო საქართველოდ წარმოგზავნეს ლენარალ-ოთ-კავალერი ალექსანდრე პეტროვიჩი² მთავარმმართველად.¹⁸³⁾

სამხრეთ-აღმოსავლეთი საქართველო

ამით ჟამთა გარდაიცვალა [258] ლენარალ-მაიორი რიკხოფი ყულევს¹⁸⁴⁾ და მოადგილეთ მისა წარმოგზავნეს სამენგრელოსა შინა ლენარალ-მაიორი თავადი დიმიტრი ზახარივიჩი ორბელიანი.

ღროსა ამის განურისხდა დადიანი ლენარალ-მარგაშინს ბეგანს და შეიპყრა და პატიმარ ჰყო ციხესა შინა ჰაქეიჯისასა და თხოვითა თავადის დიმიტრის ზახარივიჩის ორბელიანისათა განუტევა იგი, ხოლო ყოველი სამურძაყანო-აფხაზეთი მიათვალა და მიაბარა საუფროსოთ და საგამგებლოდ სიძესა თვისსა მანუჩარ სოლომონის ძე³ მარგაშინსა. არა თუ სიძობისათვის აატივსცა ესრეთ, არამედ ვინათგან იყო იგი კაცი სახელოვანი და საქმესა შინა მარჯვე.

უპირატეს მმართველი საქართველოსა ტორმასოვი სხვათა და სხვათა კეთილ წინადადებითა უჩვენებდა მეჯესა იმერეთისასა. რათა მორჩილ ექმნას რუსეთის იმპერატორსა და ერთგულდგეს მას, თორემ შეინანებ⁴ მოქმედებასა შესაო. გარნა არა რომლითამე კეთილ ჩვენებითა არა იწადა დამორჩილება ამისი.

ამით ჟამთა შორის მოუვიდა⁵ ბრძანება ტორმასოვისა თავადს ორბელიანს, რათა მოადგეს ციხესა ფოთისასა.¹⁸⁵⁾ მაშინ მყოფმან ყულევს ორბელიანსა შემოჰკრიბა მხედრობა იმერეთსა და სამენგრელოსა შინა წყოფი, მხედრობა დადიანისა, და წარვიდა თვით, მასთანა მთავარი ლენარალ-დადიანი, და დავებარგეთ მახლობლად ფოთისა. და იყო ციხესა მას შინა [259] ბათონის ბეგი ქუჩუ¹⁸⁶⁾ ბეგ მარგაშინე და ჰყვანდა მეციხოვნედ ექვსასი⁶ კაცი ოსმალისა და იყო მომზადებულ მას შინა. დილა რაა გათენდა, მიბრძანეს მე მთავარმანცა ჩვენსა და ლენარალმანცა, რათა აღვიღო ქალაქი ფოთისა. წარვიდი სამენგრელოს რამოდენითამე მხედრობითა და ჩემთანა მარგაშინე მანუჩარ, და შევედით რა ქალაქად, შეგვექმნა⁷ ჩხუბი სასტიკი. რომელ ოსმალთ

განეზარებინათ სახლნი და ქუჩანი. გარნა შემდგომად ბრძოლისა განესდევნეთ ივინი და შეეყარეთ ციხესა შინა და ჩვენ დავიყარით ქალაქი და მიუტანეთ საფარი მახლობლად ციხის კარისა და დავსდევით. მაშინ მოვასხენეთ რა მთავარსა ჩვენსა და ლენარალს⁸, მოვიდენ სრულის მხედრობითა, და შემოვზღუდეთ ირგულივ ციხე. მთავარი და ლენარალი საქმითა მხედრობითა დასდგენ ზემოთ ციხისა და შემოაზღუდეს. მარწმუნეს მე სრული სამენგრელოს მხედრობა და როტა ერთი რუსთა მხედრობა⁹ თვისის ანტილერიითა¹⁰ და დავსდგე უკანით ციხისა და შემოვზღუდე ბოლოზიდამ¹⁸⁷⁾ ვიდრე ციხეს გარემოზღუდე და დავსდევით¹¹ ესრეთ.

მაშინ ეზრახა მეფე სერასკალსა¹² შერიფ ფაშასა, რათა მოვიდეს მხედრობითა ოსმალთათა, და აქით თვით მეფე შთავიდეს ფოთს, და იქით-აქით

¹ მთავარმართველობა A. ² პეტროვიჩი A. ³ ძეს B. ⁴ შეინანებო A. ⁵ მოვიდა A. ⁶ ექვსასი A. ⁷ შეგვექმნა A. ⁸ ლენარალს A. ⁹ და როტა ერთი რუსთა მხედრობა—A. ¹⁰ ანტილერიითა A. ¹¹ დავადევით A. ¹² სერასკალსა B.

მოდგომილთა დაამზონ დადიანიცა და რუსთა მხედრობაცა. მაშინ შეიკრიბა
 სპანი ოსმალთანი სერესკელმა¹ შერიფ ფაშამ და მოვიდა ბათუმს და დახდეს
 ზუნ, წარმოავლინა ცხრა [291] ათასი კაცი და² მხედართმძღვანელ ტუსნი-
 ოლი. წარმოვიდენ და მისცა გზა³ ზღვით და ხმელთი გურჯისტანის მხარეს
 5 ვინათგან ქაშა მას ერთგულება გურიელი მამია იმერეთისს მხედრობის
 მონს ამისთვის, რომელ მარიამ დედოფალმან, მეუღლემან მეფისამან, დადიან-
 ნის ასულმან მისცა დედით ბიძაშვილი თვისი გიორგი წულუყიძის ასული
 მამიას ცოლად⁴ და ესევითარათა მოკიდებულებითა ერთგულება მას ქაშა
 მეფესა. მოვიდენ ოსმალნი და დაებანაკენენ გრიგოლეთსა და მალთაყვას სა-
 10 შუალ. მაშინ შაბრძანეს მე და მომაცალეს უკანით ციხისა, წარმოყვანეს და
 მალთაყვას⁵ საპირდაპიროთ დამაყენეს სერასკლისა და მომცეს ერთი როტა
 რუსთა და ორი ზარბაზანი და ჩემნი საკუთარნი ყმანი, და ჩემთანა დავით
 გურიელის ძე ოცდა ათითა თვისის ყმითა, რომელიც იყო გარდმოვარდნილი
 თვისის სამკვიდროსაგან და იყო მთხოველად რუსთა თანა. და დავსდექ⁶ ამა
 15 მცირითა მხედრობითა მეპირდაპირედ სერესკლისა, ვინათგან⁶ მხედრობა
 მცირე იყო რუსთაცა და სამენგრელოასაცა ჰაერის სნეულებისა გამო. შემდ-
 გომად სამისა დღისა მოვიდენ მალთაყვას⁷ გაღმით, გააკეთეს დიდი საფარი,
 მოიტანეს ზარბაზანი და დავიწყეთ სასტიკი ბრძოლა, რომელ თოფთა და
 ზარბაზანთა ხმა ვერღა გაირჩეოდა სიმრავლისა გამო, და ესრეთ დაუცადებ-
 20 ლად ვიბრძოლეთ თორმეტი დღე და ღამე. და რა ესტანით, რომელ არ ძა-
 ლუსს არც ამით აქეთ ძალით გამოსვლა⁸ და არცა [292] ჩვენ და სხვა ღო-
 ნის ძიება არაბაა არს, — ამისთვის ვიწყეთ საუბარი გურიელისადმი, რომელ
 ქმნას ერთგულება ჯელმწიფე იმპერატორისად⁹ და უკანით დაესხას ოსმალთ
 მხედრობასა. ამისთვის იწყო კნიაზ ორბელიანმა არხიერის ჯუმათლისადმი
 25 საუბარი არხიზანდრიტის დონდოლადის¹⁰ პირით, რათა შეასმინოს გურიელსა,
 ხოლო მე — ვახტანგ როსტომის ძის ერისთავთა თანა, რომელი იყო ცოლისძმა
 ჩემი¹⁰ და მას ქაშა პირველობდა სრულსა გურიასა ზედა. და ესევითარის
 მოქმედებით გარდმოვიბირეთ გურიელი მამია; და შეუდგა თხოვილსა¹¹ ჩვენ-
 სა: უბრძანა ვახტანგ როსტომის ძესა ერისთავსა, შეიკრიბნა სპანი გურიელ-
 30 თანი და დაესხა გრიგოლეთს დაბანაკებულთა ოსმალთა და შეიქმნა სასტიკი
 ბრძოლა, სადა მამაცად ბრძოდენ გურულნი¹². აქათ ჩვენ გავედით სპითა
 მენგრეულთათა და რამოდენთა მხედრობათა რუსთათა, მიუხედით აქათგან
 ჩვენ, ხოლო მუნით გურულნი, და გავსწყვიდეთ, მრავალნი ცოცხალნი დავიბ-
 35 ჩინეთ და რომელნი გარდარჩენ, გაიქცენ ზღვით ჭურჭლებით, და ჩვენ ალაფი-
 თა სავსენი კვალად ფოთს მოვიდით.

მხილველმან ამისმან ქუჩუ-ბეგმან მყოფმან ციხესა შინა და ულონო
 ქმნილმან იწყო საუბარი და მოგვცა ციხე. და იგი და მხლენი მისნი მეციხო-
 ვანენი გაუშვით მშვიდობით. და რა მოვადგეით ციხესა, მუნითგან წყებული
 40 მესამეს თვეს აღვადეთ ციხე¹⁰⁰ და შევედით მას შინა დიდითა ცერემონიითა
 და მხიარულებითა. დაუტყვეთ მას შინა მცველი მხედრობა [293] და ჩვენ
 წარმოვიდით ესრეთ გამარჯვებულნი სახლად ჩვენსა.

ხოლო მეფემან იმერეთისამან ვერ სრულ ჰყო განზრახვა თვისი და და-
 შთა ესრეთ.¹⁰¹

¹ სერესკელმან A. ² და—A. ³ ზგა A. ⁴ მათაყვას ABC. ⁵ დავსდექ A. ⁶ ვინადგან B.
⁷ მათაყვის A, მათაყვას BC. ⁸ გამოსვლა A. ⁹ იმპერატორისა A. ¹⁰ დღმდელადის A. ¹¹ თხო-
 ვილსა B. ¹² გურულნი A.

შემდგომად რამოდენისამე ვამისა წარმგზავნა მე კნიაზმა ორბელიანმა მამია გურიელისადმი, და მოსცა გურიელმა ყმად თავი როსიისა კელმწიფე იმპერატორსა.⁴⁹² და წარმოუგზავნა ტრახტატნი, თუ ვითარ ჯერ-არს ყმობასა შინა შესვლა¹, რომელი თვით მე აღუწერე. და მიიღო კელმწიფე იმპერატორმა საფარველსა და ყმობასა შინა თვისსა და მოუბოძა ჩინი მთავრობისა, ორდენი წმინდის ანნის² პირველისა კლასისა და დროშა სამთავრო და გრაზოცა, და იქმნა ერთგულ ყმად ვიდრე დღემდე.

ხოლო ფოთისა აღებისა და სერესკლის⁴ დამარცხებისათვის ჯილდოდ ჩვენისა შრომისა კელმწიფე იმპერატორმა აღგვეცა წყალობითა მთავარი ჩვენი და ჩვენ ყოველნივე და ეგრეთვე ლენერალი თავადი ორბელიანი და 10 მხლენი მისნი მხედრობანი.

შემდგომად ამისა საქართველოს უპირატეს მმართველმან ლენერალმან ტორმასოვმან მიუწოდა თავადს ორბელიანს საქართველოდვე და იმერეთს წარმოგზავნა ლენერალ-მაიორი ფედორ⁵ ფილიპოვი სიმონოვი.⁴⁹³

ხოლო რა სცენს რუსთა ჰემპარიტებით, რომელ მეფე იმერეთისა არა 15 მოდრკების ერთგულებასა ზედა კელმწიფე იმპერატორისასა და არა განადგულებს ერთგულებასა პორტის ათამანისასა და არა დააცხრობს წინააღმდეგსა საქციელსა, ამისთვის უბრძანეს მთავარსა სამენგრელს [294] ოისისა ლეონს გრიგოლის ძეს, რათა შეერთდეს იმერეთის მართველის სვიმონოვიჩთან და განდევნონ მეფე იმერეთით და დაიპყრას იმერეთი ხელმწიფე⁶ იმპერატორმა. 20 შეიკრიბა სპანი მენგრელთანი ლეონ დადიანმა⁷, გავედით ცხენის წყალსა და დავებანაკეთ ჯიხაინს. ვავიდა იქ ლენერალ სვიმონოვიჩი მხედრობითა და შევერთდით. ხოლო მეფე იღვა იმერელ სპით ვარდციხეს. ხოლო კელმწიფე იმპერატორსა⁸ უერთგულეს იმერელთა ამათ: ყოვლად სამღვდელომ⁹ გენათელ მიტროპოლიტმა ეფთვიმი, თავადმა სახლთუხუცესმა ზურაბ ქაიხოსროს ძემ 25 წერეთელმა, თავადმა ოტიამ და სხვნიამ წულუკიძემ, და ესენი იყვნენ ჩვენთანა. და სხვათა იმერელთა მოუკლებელი იღვა მეფე ვარდციხეს. აღემხედრდით და წარველთ შეფეზედ, რათა მოვადგეთ ვარს. და რა სცნა მეფემან მისვლა¹⁰ ჩვენი, ვერღა იკადრა პირისპირობა, წარვიდა ახალციხის მთის კალთასა შინა ხანს. და ჩვენ მივედით ვარდციხეს, ვსცანიით რა წასვლა შეფისა 30 ხანს, შეუდევით უჯანა მისა და მივედით ბაღდათს და დავსდექით¹¹. მცნობი ამისი მეფე იმერეთისა ვერღასად წარვიდა¹² და მოვიდა სვიმონოვისა და ჩვენთანა.⁴⁹⁴ და გამოუცხადა სვიმონოვმან, რათა წარვიდეს საქართველოს მთავარმართველის ტორმასოვისა თანა. დამორჩილდა მეფე და შემდგომად ერთისა კვირისა წარვიდა მეფე რამოდენითა თვისითა თავად-აზნაურითა და 35 მივიდა ტფილისს ტორმასოვისა თანა. მან გამოუცხადა, რათა წარვიდეს რუსეთად და დააყენეს ყარაულნი, რათა არა ივლტოდეს სადამე. და რუსთა დაიპყრეს იმერეთი, ვითარცა საქართველოა, წელს ქრისტესით 1810.

და იყო მეფე ტფილისისა შინა. მაშინ ლამით გაიპარა თვისის მხლე თავად¹³ [295]-აზნაურითა და შევიდა ახალციხეს, იშოვა რამოდენიმე ლექთა და

¹ შესვლა A. ² ლენერალ—B. ³ ანნის—A. ⁴ სერესკლის A. ⁵ ფედორ BC. ⁶ კელმწიფე BC. ⁷ დადიანთან A. ⁸ იმპერსა B. ⁹ სამღვდელომ BC. ¹⁰ მისვლა A. ¹¹ დავსდევით B. ¹² წავიდა A. ¹³ თავადთ A.

ოსმალთა ჯარი და შთამოვიდა იმერეთს და მივიდა მისა ყოველი იმერეთი თვინიერ გენათლისა, ზურაბ წერეთლისა და ოტია და სენხია წულუკიძისა, და ესენი ერთგულმბდა რუსთა. მაშინ იმერეთისა მმართველმან¹ ალექსანდრე ფილიპეიჩან სიმონოვიან მიიწვია თვისის² სპითა დადიანი. და წარვედით და

5 განვედით იმერეთად. და შემოგვეერთა ჩვენ რუსთა მხედრობას³ და მხედრობა არა მოვიდოდა ერთგულმბდას ზედა კელნწიფე იმპერატორს⁴ და ვაიხრებდით, გარნა მრავალი მოვიდენ დამორჩილებად.

ამათ ჟამთა შინა მოიხსენა კელნწიფე იმპერატორმა აღთქმული თვისი მარვაშიძის საფარ-ბეგისადმი. წარმოავლინა ზღვით მხედრობა და მოადგენ

10 სოსუმის ციხესა და თერამეტსა საათსა შინა აღიღეს იგი. და ივლტოდა მამის მკვლელი ასლან-ბეგ და რომელიცა გარდაჩენ მხლენი მისნი. ხოლო ციხე და ქალაქი ყოვლის დიდებოთა სავსე დარჩათ რუსთა, დასდგენ მას შინა, და ასლან-ბეგ სირცხვილეული წარვიდა ჯიქეთს.⁴⁹⁵⁾

ხოლო რა განგრძობდა ლაშქრობა ჩვენი და ვერა განვედენეთ მეფე

15 იმერეთით და დაიარებოდა⁵ აქათ-იქით, მაშინ საქართველოს უპირატეს მართველმა⁶ წარმოავლინა შემწედ ჩვენდა რამოდენიმე მხედრობა და მხედართმძღვანად თავადი დამიტრი ორბელიანი. და რა სცნა ესე მეფემან, შეუტრა საფრითა გზად ქიშურისა და დააყენა მას ზედა სპანი იმერელთანი საქმიო და თავადი სიმონ აგიაშვილი. და მოვიდა მუნ თავადი ორბელიანი, დახვედენ

20 იმერნი და ქმნეს ბრძოლა, გარნა ვერ დაუდგენ იმერნი, ივლტოდენ, და მოვიდა კნიაზი ორბელიანი⁷ ქუთაისს⁸ თვისის რწუნებულის მხედრობითა. მცნობი ამისი მეფე უღონო იქმნა, სცნა რა, ვერღა ძალ[296]უცს⁹ ბრძოლა ჩვენი, წარვიდა კვალად ახალციხეს და მეუღლე მისი მარიამ დედოფალი წარმოგზავნა დადიანისა ლეონისათანა, ვინათგან იყოჴამისი და მისი, გარნა

25 მოითხოვეს იგი რუსთა, რათა წარგზავნოს რუსეთად. თუცა ამისთვის დიდად სწყუხდა¹⁰ მთავარი დადიანი ლეონ და დედანისი, საქართველოს მეფის ასული დედოფალი ნინო, გარნა ვერ წინააღუდგა ბრძანებასა იმპერატორისასა და მწყალობელის თვისის კელნწიფისასა, და წარიყვანეს რუსეთად დედოფალი იმერეთისა მარიამ.

30 შემდგომად რაოდენისამე ჟამისა საქართველოს უპირატეს მართველმან¹¹ ალექსანდრე პეტროვიჩმან ტორმასოვიან გაილაშქრა¹² ახალციხედ¹³ და აწვია ლეონ დადიანიცა. და შეიკრიბა სამთავროთ მისით სპანი ოდიშ-აფხაზნი¹⁴ და ლეჩხუმელნი. და წარვედით და მივედით ახალციხეს, ვნახეთ მუნ ტორმასოვი დიდითა მხედრობითა. და შემოვკარით¹⁵ სრულიად ციხე და ქა-

35 ლაქი. და ოდეს სწადოდათ¹⁶, რათა შევესრულ-ვიყოთ ქალაქსა შინა, მაშინ გაჩნდა ჯარსა შინა მომსრველი¹⁷ სენი (ესე იგი ჟამი) და. შიშითა მისითა დავიფანტენით, აღვემზადეთ და წარვედით, გარნა ალაფი დიდალი წარმოვიღეთ, ვინათგან მარბიელთა ჩვენთა მოათარევეს¹⁸ მრავალნი სოფელნი და დაბანნი. და ესრეთ წარმოვედით სურამაშდინ ერთათ მთავარმმართველიცა

40 და მთავარიცა ჩვენი. და შემდგომად ჩვენ წარმოვედით კორტოხით ოდიშად და მთავარმმართველი თბილისად. და დაშთა ახალციხისა ციხე და¹⁹ ქალაქი უვნებელი.

¹ მართველმან A. ² თვისი A. ³ იარებოდა A. ⁴ მმართველმა A. ⁵ ქუთაის ABC.

⁶ ძალუც A. ⁷ წუხდა B. ⁸ მმართველმან A. ⁹ გაილაშქრა A. ¹⁰ აფხაზეთნი A. ¹¹ შემოვკარით A. ¹² სწადოდათ A. ¹³ მომსრველი A. ¹⁴ მთათარევეს BC. ¹⁵ და—A.

ამთი ქამთა შორის მთავარი ჩვენი ლეონ გრიგოლის ძე შეიქმნა ოცისა
წლისა.¹ და ვინათგან ესრეთ იყო ბრძანება ჯელმწიფე იმპერატორისაგან,
აქამომდე სამთავროსა სამენგრელოასასა მართებდა დედამისი, დედოფალი
ნინა, და რა მოვიდა დანიშნული ქამი, მათვალა ძესა [297] თვისსა, **ქვეყნისუკნი**
სამთავრო სამენგრელოსი და სთხოვა ხელმწიფე² იმპერატორსა და **ქვეყნისუკნი**
როსიად თაყვანის საცემელად მისისა ხელმწიფე³ იმპერატორისა, ქაძილიათა
მისთა. და წარიყვანა ძე თვისი გიორგი და აფხაზეთის მთავრის საფარ-ალი-
ზვის ძე, ყრმა დიმიტრი, ვინათგან სიყრმივან⁴ იგი ზრდიდა შეილად თვი-
სად. და რა მივიდა სანქტ-პეტერბურლად⁵, ყოველთა სამავალითოდ მიიღო
იგი ჯელმწიფე იმპერატორმა და აღავსო ყოვლითა წყალობითა და ნიჭითა, 10
და სცხოვრებს მუნ.

შემდგომად წარსვლისა⁶ დედისა თვისისა მთავარმან ჩვენმან ლეონ და-
დიანმან⁷ მოიყვანა მეუღლედ ზურაბ წერეთლის ასული მართა და ჰქმნა⁸
დიდი და სახელოვანი ქორწილი ჰაქეიჯს.

წელსა ამას 1811, გაჩნდა იმერეთსა შინა, ოდიშსა და გურიასა საშინე- 15
ლი მომსრეელი სენი (ესე იგი ქამი) და ამასთან საშინელი და საცირველი
სიყმილი, რომელ⁹ უთვალავნი მოისრნენ და მრავალნი განიბნენ, კნინდა და
შუა გაიყო ყოველნი ქვეყანანი ესე ზემოხსენებულნი, და მრავალნი წარვიდენ
აფხაზეთად¹⁰, ვინათგან აფხაზეთსა შინა არა იყო წელსა მას სიყმილი და არცა
იგი მომსრეელი¹¹ სენი. და განგრძელდა ესევეთარი რისხვა დღეთისა ორსა 20
წელსა და შემდგომად გარდვიდა, გარნა ქვეყანანი მრავალნი და სოფელნი
დაშეთნ ოხრად.

მაშინ კაცნი მუნივან განბნეულნი მრავალნი იპოებოდენ დადიანის
სამთავრო სამურძაყანო¹² აფხაზეთსა შინა და უფროე იმერეთისა კაცნი. ამი-
სთვის წარგზავნა ბოქაულნი მთავარმან ჩვენმან და შეკრიბნა და წარგზავნა 25
მრავალნი სულნი იმერეთად. გარნა კვალად დაშთა მრავალნი. განიზრახა
მთავარმან ჩვენმან¹³, რათა მსახუროს ჯელმწიფე იმპერატორსა და მიეხოს
მადლსა და განბნეულნი იმერელნი შემოკრიბოს შესაძინელად ჯელმწი-
[298]ფე იმპერატორისა და სასარგებლოდ სულისა. ამისთვის თვით წარვიდა. და
ეგრეთვე აღუკრძალოს ტყვის ყიდვა და უსჯულოება სამურძაყანოელთა¹⁴ მათ 30
და ეგონ ქრისტიანად. ამისთვის თანა წარიტანა ბიძა თვისი ქყონდიდელ
მიტროპოლიტი ბესარიონ და ცაიშელ¹⁵ მიტროპოლიტი გრიგოლ¹⁶, და მეცა
ვახლდი. და ახლდა თან სიძე მისი მანუჩარ სოლომონის ძე შარვაშიძე, რომე-
ლი იყო ნის ქამისა სამურძაყანოს განმგებელი, თვით ლეონ დადიანისაგან
დადგენილი. და მივედით რა ბედიას, დავებანაკეთ სოფლად ხაზუბიასას და¹⁷ 35
დავსდგქით მუნ. ხოლო ციხე ბედიისა მას ეამად ეპყრა ლეონ ხუტუნისა ძეს
შარვაშიძეს, და იყო მას შინა თვისის ცოლ-შვილითა. ხოლო ძე ლეონ შარვა-
შიძისა ხუტუნია და სიძე დადიანისა მანუჩარ სოლომონის ძე შურობდენ ერთ-
მანერთში¹⁸ და იყენენ ერთმანერთისა¹⁹ ბიძაშვილნი²⁰. და დამესა მას ყოფ-
ნასა ჩვენსა ბედიას შემოუჩინა ხუტუნია მკაცი მანუჩარ შარვაშიძესა და მძი- 40
ნარისა სახლსა შინა შეებარნენ და დასცეს ხანჯალი მძინარეს და მოჰკლეს

¹ ჯელმწიფე BC. ² ჯელმწიფე A. ³ სიყრმივან A. ⁴ სანქტ-პეტერბურლად B. ⁵ წარსვლი-
სა A. წარსვლისა C. ⁶ დადიანმა B. ⁷ ქმნა A. ⁸ რომელნი B. ⁹ აფხაზეთად BC. ¹⁰ მომ-
სრეელი იგი B. ¹¹ სამურძაყანო B. ¹² ჩვენმა A. ¹³ სამურძაყანოელთა B. ¹⁴ ცაიშელი A.
¹⁵ გრიგოლი B. ¹⁶ და—A. ¹⁷ ერთმანეთში A. ¹⁸ ერთმანეთისა A. ¹⁹ ბიძაშვილი A.

კაცი ღირსსახსოვარი და საქებელი, იმპერატორის პოლკოვნიკი და კაპიტანი, მსმენელი ამის მთავარი დადიანი და მხლენი მათნი დიდსა მწუხარებანა მივეტო, გარნა არა იყო ღონე: ლეონ შარვაშიძე და ძე მისი ხუტუნია ციხესა შინა [იყვნენ] ¹⁰⁹ და ჩვენ არა გვახლდა ჯარი, რათა ნაცვალთა ჩვენსა მოქმედებია. წარმოვიღეთ მკვდარი ² და მოვედით სასახლესა მთავრისა და ვიყავით მუნ თუთხმეტ დღემდე, და იყო დიდი და გამოიხილი იველი ბისაპებრ აფხაზთა ¹ ტირილი და ვაება. და შემდგომად მოვასვენეთ ეკლესიასა ³ ცაიშს და დაენარხეთ მუნ შესაფერისა პატივითა.

ამისთვის [299] იწადა მთავარმან ჩვენმან, რათა ლეონ შარვაშიძესა 10 და ძესა მისსა ხუტუნისა ესევეთარის ბოროტმოქმედებისათვის გარდაახდევინოს ⁴. და ვინათგან ციხე ბედიისა ⁵ მაგარი იყო ⁶ და ქებული და არავის აუღია იგი ძალისა შემოდგომითა და ლევანცა იღვა მოზადებით მას შინა ⁷, ვინათგან სამურძაყანოსა შინა იყო მის ⁸ ჯამისა დიდ-შემძლე კაცი ლევან ¹¹ შარვაშიძე, — ამისთვის დადიანმაცა მძიმეთ იპყრა თავდარიგი თვისი და 15 სთხოვა შეწევნა რუსთა და წარმოუგზავნა ორი როჯა მხედრობა და მასთანა არტილერია ¹² და მხედრობა იმერთა რამოდენიმე და ¹³ სარდლათ იმერთა მხედრობისა გრიგოლი ზურაბის ძე წერეთელი და სენხია წულუკიძე. აგრეთვე სთხოვა შეწევნა მთავარს მამიას გურიელს, და მანცა წარმოგზავნა გურული მხედრობა და სარდლათ მათდა ბიძა გურიელისა დავით და ვახტანგ როსტომის ძე ერისთავი. და ესრეთ შეკრებულნი წარმოვემართენით და მოვედით ბედიას და დავებანაკეთ გაღმით ციხისა, შევიზახეთ ურთიერთთა შორის და 20 ორათ ¹⁴ გავყავთ მხედრობანი: რუსის მხედრობა და ოდიშარნი და სამურძაყანო. აფხაზნი ერთად და ამათდა მხედართმძღვანათ და თვით სარდლათ მთავარი ჩვენი ლეონ გრიგოლის ძე დადიანი, და მოადგა ზემოთ ციხისა, ხოლო 25 მეორედ იმერელნი და ლეხსუმელნი და გურულნი და მარწმუნეს მე: და ამით მხედართმძღვანათ ¹⁵ და სარდლათ მაჩინეს მე ¹⁶. და მოვადექით ქვემოთ ციხისა. და რა შეუტეით, დაგვიწყეს ციხის გარემოდამ სროლა, გარხა მსწრაულ გავაქციეთ და შევიდენ ციხეშიდ, და ჩვენ მახლობლად ციხისა დავსდექით და ვემზადებოდით სასროლასა ¹⁷ ზარბაზნისასა და საფართა, რათა მახლობლად 30 შემოვზლუდოთ ციხე. მაშინ რა სცნა ხუტუნია ლეონ შარვაშიძის ძემ, ციხესა შინა მყოფმან, რომელ მოქმედგომა ციხისა ამის ფიცხელად არს და არ შეუძლიან გამაგრება ციხისა ამის, შეშინებული ვაიპარა დამით და წარვიდა წებულად. ³⁰⁰ და რა სცნა ლევან შარვაშიძემ, რომელ არ ძალუმს წინააღმდეგობა, დაგვიწყო მოციქულება, თხოვა ჩემი იმედი უსიკვდილობისა, და გამო- 35 ვიდა და მოგვცა ციხე ბედიისა. და ვინათგან იყო ლეონ შარვაშიძე მოხუცებული და მეუღლე მისი, ინალისშვილის ასული, და ამისდა პატივად მიუჩინა გამოსაზრდელად სოფელი ფახულანისა და მუნ წარკვზავნეთ. და ესრეთ გამარჯვებული მთავარი ჩვენი წარვიდა სახლად თვისად, ხოლო მე დამტოვა ლეხსუმის რამოდენიმე ჯარით, და განახლებით განვაშავრე ციხე ბედიისა და 40 ვიყავ რაოდენსამე ხანსა, და შემდგომად დავტოვე მუნ მეციხოვანედ თავადი გიორგი პეტრეს ძე მხეიძე ¹⁸ თვისის სახელოს კაცით და წარმოვედი მშვიდობით.

¹ რაიმე BC. ² მკვდარი BC. ³ გამოხენი A. ⁴ აფხაზთა BC. ⁵ ეკლესიასა BC.

⁶ გარდაახდევინოს B, გარდაახვეინოს C. ⁷ ბედიას A. ⁸ იყო—A. ⁹ მაშინ BC. ¹⁰ მას B.

¹¹ ლეონ B. ¹² არტილერი B. ¹³ და—A. ¹⁴ ორა A. ¹⁵ მხედართმძღვანად B. ¹⁶ მე—A. ¹⁷ სასროლ A. ¹⁸ ხეიძე BC.



ამათ ეამთა მიუწოდეს მთავარმმართველსა საქართველოასასა ტორნი-
სოგს, და არწმუნეს საქართველოასა მთავარმმართველობა¹ ღენერალ-ინტენ-
დანტერსა ნიკოლაი ფეოდორიჩს² რტინჯეს, ³⁰¹ რომელი იყო კაცო ქუთათის³
ლეთისა და ერისა; და ამან ჰქმნა მშვიდობა შორის ჯელმწიფე იმპერატორისა
და სპარსეთისა. ⁵⁰² ესე მოვიდა იმერეთად, განიხილა ყოველი იმერეთი, მიუ-
წოდა ქუთათისს⁴ მთავართა, დადიანსა და გურიელსა, უაღერსა მათ შესაბამად
და მუნით მივიდა მარანზედ საქილოს, მიწვეული ლევან დადიანისა; და
უქმნა შესაფერი მეჯლიში დადიანმა და შემდგომად წარვიდა კვალად საქარ-
თველოდ. ხოლო ეამსა ამას იყო იმერეთის მმართველად პოლკოვნიკი სტა-
ნისლავ დამიანვიჩი ზერლინი.

ხოლო მეფე იმერეთისა სოლომონ, ოსმალთა შინა მყოფი, წარვიდა აზ-
რუმს და მუნით ევედრა ოსმალთ [301] იმპერატორსა პორტი ათამანსა, და
ეგრეთვე შთავიდა ერევანს და მუნით ევედრა სპარსეთისა ყეინსა, გარნა ვერა
რომლითამე მართათ იშოვნა შეწყვნა. და მრავლისა ხეწნისა და მრავლისა
თხოვისა შემდგომად მოვიდა ტრაპიზონს, დასნეულდა მუნ და მოკვდა წელს⁵
1815, ⁵⁰³ და დაფლეს მუნ დიდისა პატივითა. ხოლო თავად-აზნაურნი, მხლენი
მისნი, არა განუტევეს ოსმალთა და ეტყოდენ: ოდეს ჩვენდა დავიპყროთ იმე-
რეთსა, მაშინ განვიტყებთო. და იცოდენ მათ ოსმალთ მოტყუების ამბავი.
და იმეკადინეს და გამოიპარუნ⁶ ერთიანათ⁷ იმერელნი, მუნ მხლენი მეფისანი,
და მოვიდნენ იმერეთად და შეიწყნარეს რუსთა და მისცეს თვის-თვის სახლსა ²⁰
შინა მშვიდობით ცხოვრებაჲ.

ამათ ეამთა იყო, რომელ ნაპოლეონ მონაპარტე⁷ ⁵⁰⁴ შემოვიდა რუსეთად
და მოაოხრა რუსეთი, და ამისთვის ჯელმწიფე იმპერატორმა და პორტი ათა-
მანმა ქმნა მშვიდობა შორის მათსა. და ამისთვის მისცეს რუსთა კვალად ფო-
თი ოსმალთა. ⁵⁰⁵ ხოლო მონაპარტი ძლიერებითა განსაკვირვოთა⁸ განსდევ- ²⁵
ნეს რუსეთიდან და უკანით შეუდგა თვისის უძლეველის მხედრობითა ჯელმწი-
ფე იმპერატორი ალექსანდრე პირველი, მიჰყვა პარისამდე, აღიღო პარისი და
თვით მონაპარტე შეიპყრა და ესრეთ საუკუნოდ სახსოვრად და სამაგალითოდ
გაიმარჯვა და სძლია მტერთა ძლიერებით საკვირველსა.

ხოლო ჯიქეთს მყოფი ასლან-ბეგ შარვაშიძე⁹, მაშის მკვლელი, წარვიდა ³⁰
სტანბოლს¹¹ და მუნით მოვიდა ფოთს, სადა იყო სერესკალი სულიმიან ფაშა
ხაზინადარ¹²-ოლი, რომელსა ჰქონდა არწმუნებული, რათა დაიპყრას იმერეთი და
სამეგრელო და¹³ განდევნოს რუსი, რომელმანცა არა თუ შეასრულა ესე
ბრძანება, ვერცალა-თუ განცხადებაცა იკადრა პი[შჰშ]რით მისით და ესრეთ
კვალად უკუნითცა. და სერასკალის ფოთს ყოფნისა შინა მოიცა ასლან-ბეგმა ³⁵
ძალი, წარმოიტანა რამოდენიმე ოსმალთა ჯარი ზღვით და მოვიდა გუდავას,
და გუდავადამ მოვიდა ტამუშს⁵⁰⁶ და მუნ დასდგა, სწაღოდა დაპყრობა¹⁴
აფხაზეთისა. გარნა მოვიდა საფარ-ალი-ბეგ და სთხოვა შეწყვნა რუსთა. მაშინ
მიბრძანეს მე და წარმგზავნეს და მომცეს ბრძანებასა ჩემსა ქვეშე ბატალიონი
თვისის არტცლერითა და მიბრძანეს, რათა დავესხა მათ თავს. და რა წარ- ⁴⁰
ველ და მიველ იღორს, მაშინ სცნეს მისლვა ჩემი და ივლტოდენ¹⁵ ოსმალნი
და დაუტევეს ასლან-ბეგ. და ასლან-ბეგ წარვიდა კვალად ჯიქეთად. ხოლო
აფხაზეთი კვალად დაშთა საფარ-ბეგს. ⁵⁰⁷

¹ მთავარმართველობა A. ² ფედორიჩს BC. ³ ქუთათის ABC. ⁴ წელ C. ⁵ გამოიპარუნენ A.
⁶ ერთიანათ A. ⁷ მონაპარტე A. ⁸ განსაკვირვოთა A. ⁹ ასლან A. ¹⁰ შარვაშიძე—A. ¹¹ სტა-
ნბოლს A. ¹² ხაზინადარ A. ¹³ და—A. ¹⁴ პყრობა A. ¹⁵ ივლტოდენ A.

იყენენ მსაჯულნი იმერეთისანი. ხოლო გზასა ზედა გარდაიცვალა ქუთათელ
მიტროპოლიტი, და დაფლეს ანანურს, და სხვანი წარიყვანეს რუსეთად.

და ამისთვის ამაჴმდე იოანე ქაიხოსროს ძე, შვილისშვილი დედბთ პო-
ველი მეფის სოლომონისა, გაიქცა და წარვიდა გურიას და მივიდა
გიორგი² გურიელის² ძესთან, ვინათგან სწამობდენ ბუნტის თაობას³ მათზედ.
მაშინ წარვიდა იმერეთის მმართველი პოლკოვნიკი პუზირევსკი რამოდენ-
ითამე მხედრობითა გურიას, რათა სთხოვოს⁴ ქაიხოსრო⁵ გურიელის ძეს
იოანე აბანინე. და უკეთუ არა მოსცენ მას⁷, მაშინ მოიხმაროს ძალი⁸ მათზედ.
და რა მივიდა მახლობელად შემოქმედის ციხისა⁹, დასტოვა მხედრობა და
თვით ხუთითა თუ ექვსდრეა ცხენოსნითა წარვიდა შემოქმედის ციხესა ზედა¹⁰
სასაუბროდ ქაიხოსროსა. და რა მივიდა ციხესა ზედა, ვერ ნახა მუნ ქაიხოს-
რო გურიელის ძე¹⁰, ვინათგან იგი წასულყო¹¹ სხვასა ადგილსა. და რა და-
ბრუნდა პუზირევსკი კვალად თვისთა¹² მხედრობათა თანა, გარდმოეგებნენ
მეციხოვნენი,¹³ და მომავლი გზასა ზედა მოჰკლეს პოლკოვნიკი პუზირევსკი.
და რა ესმათ სიკვდილი პუზირევსკისა გურულთა, არა იცოდნენ, თუ ვითარ¹⁵
იყო შეხდომა ესე. და ამისთვის აქმნეს ბუნტი და დაუწყეს ცემა თოფთა¹⁴
[მომ] ფიცხელი მხედრობათა. და ეგრეთვე მოადგენ ჩოხატყულს დაბანაკებულ-
თა რუსთა, ვინათგან იქ დიდი ხნით იყო კვარტირა. და შემოზღუდეს და
დაუწყეს იქაცა ფიცხელი სროლა. ხოლო რა ესნა ესე მთავარსა მამიას სიმე-
ონის ძესა გურიელს, შესწუხნა ფრიად და წარგზავნა ყოვლგნით კაცი და²⁰
დაითხოვა¹⁵ ესევეთარს საქციელს გურულნი, წარმოიყვანა¹⁶ მხედრობა, რომელი
ახლდა პუზირევსკის და დაადგინა სასახლესა თვისსა ოზურგეთს და
მისცა გამოსაზრდელი და დაიფარა ყოვლითურთ.

გარნა იმერეთს იქმნა დიდი ბუნტი და აღრეულება, და მიდრკენ კნინდა
და ყოველნი იმერნი რუსთაგან. გარნა რუსთა ერთგულება წაერეთელი ზუ-
რამ და მისწული მისი ქაიხოსრო პაპუნას ძე და სხვანიცა წერეთელნი და
რომელნიმე წულუკიენი და სამი ძმა აგიაშვილნი და ჩხეიძენი. ამისთვის სა-
ქართველოს უპირატეს მმართველმა იერმოლოკმა წარმოავლინა მხედრობითა
ლენერალ-მაიორი ალექსეი ალექსანდრევიჩი¹⁷ ველიამინოვი დასამშვიდებელად
იმერეთისა, და რა მოვიდა ქუთაისს¹⁸, ნახა, რომელ პრავიანტი არა არს საყ-
მაო ქუთაისს¹⁸ მხედრობისათვის. ამისთვის სთხოვა მთავარსა ჩვენსა ლეონ
გრიგოლის ძეს დადიანს: ვინათგან გურულნი ორგულებენ რუსთა და აქვს
დავით გურიელის ძეს რიონის ძირი შეკრული, რათა არა მისცეს ნაბადადამ
პრავიანტი რუსთა, ამისთვის აქმენით შეწყენა და ნაბადადამ მოიტანეთ პრა-
ვიანტი მარანს საჴილაოდისო. უსმინა მთავარმან ჩვენმან, ვინათგან სიყრმი-
თა³⁵ თანშობილად ქონდა ერთგულება რუსეთის იმპერატორისა და ჯამსაცა
ამას დაიკვა სამფლობელო თვისი მერყევისაგან და ეგო მიუდრეკელ ერთგუ-
ლად ჴელმწიფე იმპერატორისა. ამისთვის მიბრძანა მე წარ[მომ]სულა¹⁹ და
შესრულება ლენერალის²⁰ ველიამინოვის თხოვილისა. და წარმატანა მე მდი-
ვანბევი თავადი როსტომ სახლთუხუცის ძე ჩიქოანი და რამოდენიმე სამენგრე-
ლოს²¹ მხედრობა. წარვედით და მივედით²² საჴილაოს რუსთან, მარწმუნეს

¹ ქუთათელი A. ² გიორგიელი C. ³ გულის C. ⁴ თხოვას BC. ⁵ სთხოოს C. ⁶ ხაი-
ხოსრო C. ⁷ მას—C. ⁸ ძალი—A, ძალა C. ⁹ ციხისა + და A. ¹⁰ ძე—A. ¹¹ წარსულიყო AC.
¹² თვისითა A. ¹³ მეციხოვნენი A. ¹⁴ ცემა თოფთა სროლა AC. ¹⁵ დაათხოვა AC. ¹⁶ წარ-
მოიყვანა B. ¹⁷ ალექსანდრევიჩი BC. ¹⁸ ქუთაის ABC. ¹⁹ წარსულა A, ²⁰ ლენერალის—A.
²¹ საფერელოს A. ²² და მივედით—A.

მე პატალიონი ერთი და წარველ და მიველთ რა ნაბადას, შევკრიბე სრავალ-
 ნი ნავები საქილაოდამ და შთავიდევით პრავიანტი თვისის ს[ა]ქილაოცითა¹⁰⁸
 და წარმოველთ¹ და განვედით ჩვენ გლმით რიონისა და წარმოვედით, რა-
 თა დავიდაროთ მტერთაგან წყლით მიმავალი პრავიანტი. და¹¹ წარმოვედით
 5 მცირედი ნაბადადამ, დაგვხვდა² დავით გურიელის ძე გურგენი შეკრულნი
 ბითა³ და შეგვექმნა ბროლა: დაუწყეთ ერთმანერთს⁴ საკმაოდ სროლა და
 შემდგომად სამის⁵ საათის ბრძოლისა განვედვენით ისინი და გავაქციეთ და
 ჩვენ წარმოვიღეთ პრავიანტი და მოვიტანეთ მარანზედ უვნებელად./

ამისთვის და ესვეითარისა მსახურებისათვის ჯელმწიფე იმპერატორმან
 10 მე მომიბოძა⁶ ჯილდოდ ამისა სიკვდილამდინ პენცია, ხოლო როსტომ მდი-
 ვანბეგს ჩიქოანს პოთპორუჩიკობა, ომელმანცა ბრძოლასა მას⁷ შინა მამაცუ-
 რი სიხნე წარმოაჩინა წინაშე ჩემსა.

კვალად სთხოვა ლენერალმა ვილიამინოვმა მთავარსა ჩვენსა ამოტანა
 პრავიანტისა⁸. მაშინ თვით წარვიდა ნაბადას, რადგანაც ისმოდა დიდი მზა-
 15 დნა გურულთაგან დახდომისა და წამოიღო მრავალი პრავიანტი და ვერ-
 და შეებდეს დახდომა გურულებმან და მოიტანა პრავიანტი მარანზედ.

ოდეს ნახა ლენერალმა ველიამინოვმა საკმაო პრავიანტი, ამით განძლი-
 ერებულმან იწყო საქმედ⁹ და წარგზავნა პოლკოვნიკი თავადი გარჩაკოვი
 მხედრობითა დასამშვიდებელად რაჭას. [307] და მივიდა და ყოველნი ურჩნი
 20 მოსწვა და მოაოხრა, შეიპყრა წულუკიერ გიორგი და მერაბ და სხვანიცა
 მრავალნი¹⁰ თავად-ანაურეილნი. და ერთგულთა მისცეს წყალობანი. და
 ესრეთ დაამშვიდა რაჭა და შთამოვიდა კვალად ქუთაისს¹¹. მერმეთ შეუდგენ
 დამშვიდებასა იმერეთისასა: მრავალნი მოჰკლეს, მრავალნი შეიპყრეს და ძელ-
 სა ზედა დამოჰკიდეს¹². დაესხენ თავს და მოჰკლეს დავით ბაგრატიონი¹³,
 25 დიდის მეფე სოლომონის ძმისწული, ბაგრატის შვილი¹⁴,¹⁰⁹ გარდაყარეს ვახ-
 ტანგ ბაგრატოვანი, დავით მეფის არ-კანონიერის შვილისშვილი¹⁵, და მას-
 თანა იოანე აბაშიძე და სხვანი¹⁶ მრავალნი თავად-ანაურნი, და წარვიდენ
 ოსმალთა თანა ახალციხეს, ხოლო ერთგულნი აღავეს წყალობითა. და ესრე-
 თის მოქმედებით დაამშვიდეს იმერეთი.

30 შემდგომად იწყო მომზადება. და შემდგომად მომზადებისა წარვიდა ლე-
 ნარალი ველიამინოვი გურიად დიდძალითა მხედრობითა, მოადგა ციხესა შე-
 მოქმედისასა, რომელი ეპყრა ქაიხოსრო გურიელის ძეს და აღიღო იგი სა-
 ჭურველის ძალითა და დაარღვია. და¹⁸ ქაიხოსრო ლტოლვილი წავიდა ოსმალ-
 თა შინა და მამულნი მისნი მისცნა თვით მთავარსა გურიელს, გარდაავდო
 35 გურიელის ძე დავით, ძმა ქაიხოსროსი¹¹¹, და მამული მისი დაიპყრა ყოველი
 გელმწიფე იმპერატორისათვის; გარდაავდო გურთის ერისთავი დავით ოსმალ-
 თა შორის, რომელი შემდგომად მცირედისა ხანისა მოკვდა¹⁷, და მამულნი
 მისნი დაიპყრა ჯელმწიფე იმპერატორისათვის. და ესრეთ ურჩნი მოსრნა გუ-
 რიასა შინა და ერთგულნი აღავესა წყალობბთა. და ესრეთ დაამშვიდა გურია
 40 და მოვიდა იმერეთს. და იმერეთს დაადგინა გამგებელად პოლკოვნიკი თავადი
 პეტრე დიმიტრიიჩი გარჩაკოვი¹⁸, რომელსაცა [308] მცირედისა ხანისა
 [შემდგომად] მოუბოძეს ვენერალ-მაიორობა.

¹ წარმოვედით B. ² დაგვხდა BC. ³ შეკრულებითა A. ⁴ ერთმანეთს A. ⁵ სამისა A.
⁶ ნიბოძა A. ⁷ მას - A. ⁸ პრავიანტონისა A. ⁹ საქმედ A. ¹⁰ მრავალ A. ¹¹ ქუთაის ABC. ¹² მრავალნი შეიპყრეს და ძელსა ზედა დამოჰკიდეს - A. ¹³ ბაგრატოვანი A. ¹⁴ შვილი + და A.
¹⁵ სხვანიცა B. ¹⁶ და - A. ¹⁷ მოკვდა A. ¹⁸ გარჩაკოვი - A.

და ღენერალი ველიამინოვი ესრეთ გამარჯვებული წარვიდა საქართველოდვე.

ხოლო მთავართა, დადიანსა და გურიელსა, ამა¹ ჟამისა ერთგულებისა თვის დადიანსა მოუბოძა კელმწიფე იმპერატორმა² ჩინი ღენერალ-ლიენტენანტობისა, რომელმანცა დაიცვა სამფლობელო თვისი შეურყეველად და დამტკიცებულად ორიელსა ორდენი შეორისა ხარისხისა თავადისა ვლადიმირისა. და სხვათა შორის ვალთა იმერეთსა და სამენგრელოსა და გურიასა შინა ერთგულთა ებოძა მოწყალეობა ამა ჟამთა ერთგულების ჯილდოდ.³

ღროთა ამით შემდგომად გარდაიცვალა შინაგანის აფხაზეთის მთავარი სათარ-ბეგ შარვაშიძე წელს ქრისტესით 1821, თებერვლის⁴ 6 და შემდგომად ანისა ამავე წელს, მარტის ექვსს, ჰასან⁵-ბეგ ქელაშ⁶-ბეგის ძე, ძმა საფარ-ბეგისა, შეიპყრეს რუსთა და წარიყვანეს რუსეთად. მცნობი ამისი ასლან-ბეგ შარვაშიძე, შამის მკვლელი⁷, რომელი იყო თათართა შორის, მოგრდა აფხაზეთად, და ვინათგან არღარავინ იყო მეგვიდრე, თვინიერ მცირე-წლოვანთა ძეთა საფარ-ბეგისათა, ამისთვის მიმართა ყოველმან აფხაზეთმან⁸ 15 და მოვიდენ ასლან-ბეგისა და მისცეს ყოველთა ერთგულებისა პირი.

მაშინ კელმწიფე იმპერატორმან რა სცნა გარდაცვალემა საფარ-ბეგისა, მიუბოძა აფხაზეთის მთავრობა ძესა თვისსა(!) დიმიტრის, რომელი იზრდებოდა სანკტ-პეტერბურღსა შინა, რომელი წარიყვანა საქართველოს მეფის ასულმან, სამენგრელოს დედოფალმან ნინა, რომელი პირველ აღუწერეთ⁹. ესე ვა-²⁰ მოიყვანეს სასწავლებელისაგან, მიუბოძა ჩინი [309] პოლკოვნიკობისა და სხვა¹⁰ მრავალნი წყალობანი, და გამოისტუმრა აფხაზეთს მთავრად. და რა მოვიდა საქართველოს უპირატეს მმართველთან¹¹, ერმოლოვთან¹², და მან წარმოუგზავნა¹³ იმერეთის მმართველს თავადს გარჩაკოვს და უბრძანა, რათა თვით წარყვეს მხედრობითა და განდევნოს ასლან-ბეგ, და დიმიტრი ჰქმნას მთავრად¹⁴ 25 აფხაზეთა.

მაშინ ბრძანებისამებრ აღემზადა თავადი გარჩაკოვი და სთხოვა მხედრობა რამოდენიმე სამენგრელოსა მთავარსა ჩვენსა და სახელდომ გამოსთხოვა თავი ჩემი მხედართმძღვანად. წარვიდა¹⁵ თავადი გარჩაკოვი ორითა ზატალიონითა და¹⁶ თვისის არტილერიითა¹⁷, თვით მთავარი ჩვენი ღონ¹⁸ 30 დადიანი მიჰყვა¹⁹ თავის საზღვრამდე ლალიძგამდე და იქიდავ მე ვამატანა და ჩემთანა ლეჩხუმისა მხედრობა ექვსასი კაცი. და წარვიდით, და ოდეს მივედით ჩვენ ლალიძგას რქით, ასლან-ბეგ მოვიდა დაუკლებელის აფხაზ-სპით და დასდგა მოქვს, და უნდოდა ვითამ პირდაპირობა ჩვენი. გარნა სიძე ჩემი ალი-ბეგ შარვაშიძე, რომელი იყო შთამომავლობითა მაჰმადიან, უწინარეს ამისა ოთხი-³⁵ თა წლითა მოვიყვანე მართალსა სარწმუნოებასა ქრისტეს ღთისა ჩვენისასა, ნათელ-ვეც და უწოდე ალექსანდრე და მივეც ცოლად ასული ჩემი კესარი. ესე იყო მფლობელი ნახევრისა სრულის აფხაზეთისა, რომელსა უწოდებენ შვა სოფელს.²⁰ ესე მყოფი ასლან-ბეგთან ვერაზე და გარდამოვიბირე ჩვენ კერძო. აგრეთვე ცოლისძმა ჩემი, სალარუფუ²¹ მარშანი, რომელსა⁴⁰ უსმენდენ სრული წებელნი და სხვანიცა. და იყო მას ჟამსა აფხაზეთა შორის შემძლე კაცი. ესენი გარდმოვიბირე²² და მოვიყვანე ჩვენთანა. ამისთვის ვერ-

¹ ანი A. ² კელმწიფე იმპერატორმა—A. ³ ძებერელის A. ⁴ ხასან A. ⁵ ქელაშ A. ⁶ მკვლელი B. ⁷ აღსწერეთ A. ⁸ სხვანი A. ⁹ მმართველთა A. ¹⁰ ერმოლოვთან A. ¹¹ წარმოგზავნა A. ¹² წავიდა A. ¹³ და—A. ¹⁴ არტილერიითა A. ¹⁵ მიყვა A. ¹⁶ სარაფუ A. ¹⁷ გარდმოვიბირე A. გარდმოვიბირენ B.

და დასდგა ასლან-^[310]ბეგ მოქეს და წარვიდა. წარვედით ჩვენცა, ^{და რა}
 მივედით წყაბას და დავებანაკეთ, მოვიდა იქ სალარუფუ მარშალი და გვეც-
 ნობა, რომელ გზასა ზედა ჩვენსა ზღვის პირად, სადა ეწოდებინს ანტიკარა,
 მუნ შეუტრავს ოთხსა და ხუთსა ადგილსა საფარი ასლან-ბეგს, ^{სადაცა}
 5 გზა, თვინიერ მისა, და მუნ სდგას აფხაზთა და ოსმალთ რაზმადნიცა სხუთ-
 მცნობი ამისი მეორესა დღესა განვეშაღეთ და წარვედით. და რა მივე-
 დით მუნ დანიშნულსა ადგილსა, ვნახეთ თქმისაებრ სალარუფუსა ოთხსა და
 ხუთსა ადგილსა ძლიერ მაგარი და საბრძოლველად გაწყობილი საფრები, სა-
 და არა ჰქონდა გზა არსით შემოსავლელი. და რა ესცანით თვინიერ ამისა არა
 10 იქმნების რა, დავიწყეთ ბრძოლა. და შეიქმნა ასტიკი ომი, სადა არა გამოირ-
 ჩეოდა ზარბაზნთა და თოფთა ცემა. და მოიკლოდენ საქმაოდ კაცნი. და
 ვიბრძოლეთ რა სამ საათს და ესცანით, რომელ ზარბაზნითა და ესევითარი-
 სა ბრძოლითა ვერ განვდევნით მათ, მაშინ ერთიანად¹ ესტყვიეთ და მიუტანეთ
 ერთში, და ორგზის მიუტანეთ ერთში,² მაგრამ ვერ ავიღეთ. ხოლო მესამე
 15 გზის სარდალთა და მხედართა განურჩეველად ერთიანად მიუტანეთ ერთში
 და აღვიღეთ³ უპირველესი საფარი და განვდევნეთ. გარნა კვალად დასდგენ
 მეორესა, უკანა საფარსა მაგრათ. მაშინ რა ნახა თავადმა გარჩაკოვმა, რომელ
 გაძენელდა საქმე, მხედროშესა ჩემსა გამოართვა დროშა ჩემი და თვით მიუძღვა
 მხედრობასა, და რამოდენისამე განვლისა⁴ შემდგომად მე მომცა დროშა და
 20 მე უძლოდი მხედრობასა და ესევითართა საქციელითა აღვიღეთ საფარნი და
 განვდევნეთ და სრულიად გავაქციეთ, სადა გვექონდა ბრძოლა განუწყვედელი⁵
 თექვსმეტსა საათსა. და ესრეთ იბრძოლეს დღესა ^[311] მას აფხაზთა, რომელ
 არას დროს მოთხრობილა ბრძოლა ესევითარი აფხაზთაგან⁶.

და მოგვისწრო ღამემან და დავსდექით მას ღამესა მდინარის მაჭარას
 25 პირსა ზედა. ხოლო დილა რა გათენდა, წარმოვედით და კვალად მოგვინდო-
 მეს დახთომა⁷. და რა ვნახეთ და იყო ცხენთა შეტყეებისა ადგილი, მაშინ
 ჩვენთა ლეჩხუმელთა შეუტრავს და მცირედისა სროლითა გააქციეს და მრავა-
 ლი დევნა უყვეს და განიბნინენ⁸. და მივედით თუბუნს (ესე იგი ცხოშ) და
 ქალაქი და გარემო⁹ მისა სოფელნი და ეგრეთვე სასახლე შარვაშიძეთა სრუ-
 30 ლათ დავსწვიეთ და აღვაობრეთ. და მუნით მივედით აუეს ციხესა შინა, მუნ
 განვისვენეთ ოთხსა თუ ხუთსა დღესა შინა ბრძოლითა საქმაოდ დამაშვრალ-
 თა¹⁰, და განუსვენეთ მუნ დაკოდილთა და ჩვენ წარვედით ზუფუსს. და რა
 მივედით სასახლესა შინა შარვაშიძეთა¹¹, დავებანაკეთ. და მოვიდენ ყოველნი
 ზუფუელნი, გარნა ნარჩოუ¹² და გიორგი ინალისშვილები არ მოვიდენ ჩვენ-
 35 თანა¹³, ვინათგან ერთგულებდენ ასლან-ბეგსა. ამისთვის განრისხდა თავადი
 გარჩაკოვი და წარგვაკონა საინალისშვილოშიდ დასაობრებლად მე და პოთ-
 პოლკოვნიკი ივან ნიკოლევიჩი თავადი აფხაზოვი. და რა წაველთ, გზასა ზე-
 და შევირიგეთ გიორგი ინალისშვილი¹⁴ და მიუტყვეთ დანაშაულობა მისი. და
 ნარჩოუ¹² არ მოვიდა. წარვედით და კაპეტის წყალის პირსა ზედა დავებანა-
 40 კეთ სასახლესა შინა ნარჩოუსასა და მუნით წარგვავენეთ თარეშნი ჩვენნი
 ლეჩხუმელნი. და მოათარეშეს მრავალნი ადგილნი და მოსდენეს მრავალნი პი-
 რუტყენი და სხვა ალაფი და მოვიდენ. და შემდგომად დავსწვიეთ სასახლე

¹ ერთიანათ C. ² და ორგზის მიუტანეთ ერთში—A. ³ აღვიღეთ A. ⁴ განვლის A. ⁵ გა-
 უწყვედელი AC. ⁶ აფხაზთაგან A. ⁷ დახლომა A. ⁸ განიბნინეს A. ⁹ გარემოს A. ¹⁰ დამაშვ-
 რალთა BC. ¹¹ შარვაშიძეთა C. ¹² ნარჩოუ A. ¹³ ჩვენთან C. ¹⁴ ინალისშვილი A.

ნარჩოვ¹ ინალიშვილისა² და გარემო სოფელი ყოველი და [812] ტელსა ზე³
და დავმოკიდეთ (!) მუნ ორნი კაცი შესაშინებლად⁴ აფხაზთა. და თუცა
გვიყვეს მცირედი სროლა იქა, მაგრამ გავაქციეთ მსურათლ და ესევითარის
წარმატებით მოველთ კვალად ლუხუნს, სასახლესა შინა თავადს გარჩაყვეს⁵
თან.

ხოლო შემდგომად სამისა დღისა შევაფიცეთ დიმიტრის ყოველი აფხა-
ზეთი⁶, მიულოცეთ ცერემონიით მთავრობა, დაუტევეთ მცველი მხედრობა
და მაიორი რაკოცა, და ესრეთის მოქმედებით წარმოვედით და მოვედით კვა-
ლად აყუს (რომელ არს: სოხუმს). და აყუდამ თავადი გარჩაყოვი წამოვიდა
ზღვით, და მე და თავადი აფხაზოვი და ყოველი მხედრობა ხმელით, გზასა 10
ზედა. და თავისის⁷ უგვანის და არა მართლიადის საქციელისათვის ოქუმის
წყლის პირზედ დაევიპირეთ ბეჯან მარღანია, რომელი ეამსა მას დადიანის
სამფლობელო სამურზაყანოსა⁸ შინა იყო შენძელე კაცი, და ესრეთ მშვიდობით
წარმართებულნი მოვედით სახლადვე ჩვენსა.⁹

ესევითარისა სამსახურისა ჯილდოთ გვიბოძეს მოწყალეობა: თავადს ლე- 15
ნერალ-მაიორს გარჩაყოვს ბურნაოთის კოლოფი ბრიალენტით მოოქვილი,
თავადს აფხაზოვს ჩინი პოლკოვნიკობისა, მაიორს რაკოცას და მაიორს შუ-
ლკაჩოვს მეოთხეს ხარისხისა ორდენი წმინდის ვლადიმერისა¹⁰ და სხვათა
აფიცართ მათ-მათი შესაბამი. მე მიბოძეს ჩინი ლენერალ-მაიორობისა, ჩემს
ხელთ ქვეშეთა ეცსა ჩემსა გიორგის პოთპორუჩიკობა, რომელმანცა ეამსა მას 20
წარმოაჩინა სახელოვანი მამაცური ქცევა, რომელიცა იყო ჯერეთ ყრმა, თა-
ვადს ლევან გელოვანს ორდენი ვლადიმერისა¹¹ მეოთხისა ხარისხისა, [813]
რომელმანცა ვაჟაკობითა ეამსა მას განასხვავა თავი თვისი, ვახტანგ ზაალის
ძეს ასათიანს პრაპორუჩიკობა, რომელიცა მცირედ დაიკოდა ხელზედ, სამურ-
დაყანოველთ¹², რომელიც მე მახლდენ: თავადს თემურყვა ანჩაბაცეს პორუთჩი- 25
კობა და პენცია სიკვდილამდის, რომელიც გვემსახურა პერეოჩიკობითა და
სხვათა და სხვათა საქციელითა, თავადს შარვაშიძეს ორთა ძმით, ხუბულობასა
და ზურაბს, და თავადს თადა ანჩაბაცეს პრაპორუჩიკობა¹³ და ეგრეთვე ალი-ბეგ
შარვაშიძეს პორუთჩიკობა და სალარუფუ¹⁴ მარშანიას კაპიტნობა და სიკვდი-
ლამდის პენცია. და ესრეთ ღირს-ვიქმენით მონარხისა მოწყალეობისა. 30

ხოლო განცებული და გაქცეული ასლან-ბეგ მივიდა ჯიქეთს და იშოვნა
საკმაო ჯარი ჯიქისა, მოვიდა და მოადგა ჩვენთა დატყვებულთა მხედრობათა
ლუხუნს და მაიორს რაკოცას. თუმცა მამაცად იყვნენ ჯიქნი¹⁵ და შემოკრეს
საფრითა, სადა იყვნენ ჩვენნი მხედრობანი, და მივიდენ მამაცად, მაგრამ რუს-
თა თვისის ჩეულების უძლეველის მოქმედებით დაუწყეს ბრძოლა და გააქ- 35
ციეს ჯიქნი და მრავალნი მოჰკლეს და მრავალი ალაფი დააყრევინეს. და
ესრეთ განემარჯვათ მცირედთა მხედრობათა ჩვენთა და სირცხვილეული წარ-
ვიდა ასლან-ბეგ და მისი ჯიქნიცა.

ხოლო შემდგომად მთავრობისა მისისა ერთისა წლისა შესრულებამდის
დასწულდა მთავარი დიმიტრი საფარ-ბეგის ძე შარვაშიძე და საუბედუროთ 40
აფხაზთა¹⁶ ზარდაიცვალა იგი წელს ქრისტესით 1822 და დაფლეს რუსთა
დიდის პატივით¹⁷ ლუხუნისა სასახლისა ეკლესიასა¹⁸ შინა.

¹ ნარჩოვ A. ² ინალისშვილისა A. ³ შესაშინებლად A. ⁴ აფხაზეთი AC. ⁵ ვისის A.
⁶ სამურდაყანოსა A. ⁷ ვლადიმერისა A. ⁸ ლენარალ C. ⁹ ვლადიმერის C. ¹⁰ სამურდაყანოველთ
B. ¹¹ პრაპორუჩიკობა A. ¹² სარალუფუ A. ¹³ ჯიქნი AC. ¹⁴ აფხაზთა AC. ¹⁵ დიდის პატივით—
A. ¹⁶ ეკლესიასა B.

ხოლო მიუწოდა საქართველოს უპირატეს მმართველმან იერმოლოვმან უმცირესსა [314] ამასა დიმიტრისასა მიხაილს და მისცეს მთავრობა შინაგანის¹ აფხაზეთისა² და ჩინი მაიორობისა, ვინათგან ჯერეთ მცირეწლოვანი იყო.

ხოლო ვახტანგ ბაგრატიონი, რომელი უწინარეს ვახსენებულს ოსმალთა დავარდნილი ახალციხეს ოსმალთა შინა, და იყო მასთან იოანე ქაქუცაძეს³ აბაშიძე, რომელი ესეცა უწინარეს ვახსენეთ. ესე წარვიდასტამბოლს ოსმალთ იმპერატორთა თანა (ესე იგი ზენთქართან) და მიიღო პატივი: და რა მოვიდა მუნით, შეეშურვა რომლისამე მიზეზისათვის ვახტანგ ბაგრატიონი, შეუჩინა კაცი და მოჰკლეს ახალციხეს იოანე აბაშიძე.

10 წელსა ამას 1822. დეკემბერსა 12 გარდაიცვალა გიორგი ნიკოლაოსის⁴ ძე დადიანოვი⁵ საგლოველად და საბავთოდ საზოგადოდ სახლთა სამთავროთა დადიანთა, ვინათგან იყო კაცი ღირსსახსოვარი და საყვარელი.

გარეთვე წელს ქრისტესით 1823, იანვრის 28 გარდაიცვალა⁶ დენერალ-მაიორი და კავალერი, იმერეთის სახლთუხუცესი, თავადი ზურაბ ქაიხოსროს⁷ ძე წერეთელი, სიმაპრი დადიანისა ლეონისა, რომელი იყო სრულიად იმერეთისა შინა ჭკუითა და კარგაკობითა წარმოჩენილი და სახლთა შინა დიდებული.

ამათ ეამთა მთავარმან ჩვენმან ლეონ დადიანმან მოიყვანა როსტომ-ბეგ ქელაიშ-აჰმედ-ბეგის ძე შარვაშიძე და შთამომავლობითა მაჰმადიანი, ნათელ-20 სცა სახელსა ზედა ქრისტესა⁸ და ქრისტიან ჰყო და მისცა დაჲ თვისი ქეთევან, ნაცოლარი მანუჩარ შარვაშიძისა, ცოლად. თუმცა არა კეთილ ქვეშაულებისა მისისათვის უწყებოდა როსტომ-ბეგს მმართველობა რუსთა, [315] გარნა მთავრის დადიანის პატივისათვის მიუტევეს მას.

ხოლო ეამსა ამას სამეფოსა საქართველო-იმერეთისასა უსაშუალოდ⁹ 25 ჰფლობს დიდი ჯელმწიფე ჩვენი ალექსანდრე პავლეს ძე პირველი, მპყრობელი სრულიად რუსეთისა, სამთავროსა სამენგრელოსასა სრულიად ფლობს მთავარი ლეონ გრიგოლის ძე დადიანი, გურიისა სამთავროსა ფლობს მთავარი მამია სიმეონის ძე გურიელი, აფხაზეთისა სამთავროსა ჰფლობს მთავარი¹⁰ მიხაილ საფარ-ბეგის ძე შარვაშიძე. ხოლო ამათ მთავრებთა ჰფლობს რუსეთის 30 იმპერატორი ალექსანდრე პავლეს ძე პირველი და არს მშვიდობა გამოუთქმელი, რომელიცა უმეტესად დაამტკიცოს მოპყემულან კეთილისამან ღმერთმან.

¹ შუა ტანის A. ² აფხაზე A. ³ ნიკოლაოსის C, ნიკოლაოზის A. ⁴ გარდაიცვალა—A.

⁵ ქრისტესსა A. ⁶ უსაშუალოდ B. ⁷ ჰფლობს B. ⁸ მთავარ AC.

ქ ო მ ე ნ ტ ა რ ე ბ ი

1. არც ერთ ნუსხაში სხვაგან „წიგნი II“ ან „წიგნი III“ აღნიშნული არ არის, ხოლო სამივე ნუსხაშია ამ ადგილზე ჩაწერილი „წიგნი I“. ამას მიჰყვება „ქართველთ ცხოვრების“ მთელი ტექსტი, დანაწილებული თხუთმეტ თავად. მაშასადამე, ნ. დადიანს „ქართლის სამეფოს“ სახით მთელი საქართველო ჰქონდა წარმოდგენილი. მისი თხზულების ტექსტი შიგადაშიგ დართული განმარტებითი წინასიტყვაობებით სამ მთავარ ნაწილად არის დაყოფილი. თითოეულ ნაწილს ჩვენ, ნ. დადიანის მიზანძვეთ, „წიგნი“ დავარკვეთ. ამ გზით მთელი ტექსტი „ქართველთ ცხოვრებისა“ სამ წიგნად გვაქვს წარმოდგენილი: პირველ წიგნში მოთავსებულია ერთიანი ფეოდალური საქართველოს ისტორია, ვახუშტის ქრონოლოგიით, 1469 წლამდე („ქართველთ ცხოვრების“ VI თავის დასასრულამდე), მეორე წიგნში შეტანილია დაშლილი საქართველოს ისტორია და ლიხთ-იმერეთის პოლიტიკური თავგადასავალი სოლომონ პირველის მეფობის დასასრულამდე, ხოლო მესამე წიგნში მოექცა ნ. დადიანის მიერ შედგენილი ლიხთ-იმერეთის პოლიტიკური თავგადასავალი დავით მეორის გამეფებიდან თავად ზუგდიდის წერეთლის გარდაცვალებამდე.

2. ვახუშტი წერს: „ლიბარტიცისე-ს“ (ნ. მისი „აღწერა სამეფოსა საქართველოსა“, თ. ლომოურისა და ნ. ბერძენიშვილის რედაქციით, 1941, 20),

3. ნუსხები წერენ „აბულელის“, ვახუშტის უწერია „აბულელი“ (იქვე).

4. ეს სიტყვა ვახუშტის არ უწერია (იქვე).

5. ეს სიტყვა გამეორებულია ვახუშტისთანაც (იქვე).

6. ვახუშტი წერს: „გაგელი-ს“ (იქვე).

7. სამივე ნუსხა წერს „ირუფაძისე-ს“, ვახუშტი წერს: „ირუფაქისე-ს“ (იქვე).

8. სამივე ნუსხა წერს „ბერსელი-ს“, ვახუშტი წერს: „ბურსელი-ს“ (იქვე).

9. ამის შემდეგ ვახუშტი ჩამოთვლის ქართლის ერისთავებს (იქვე), რაც ნ. დადიანის ტექსტში არ არის.

10. ვასწორებთ ვახუშტის მიხედვით: „ხორნაბუჯის“ (იქვე), ნუსხებში კი წერია „ხარნაბუჯის“.

11. ვასწორებთ ვახუშტის მიხედვით: „წუნის“ (იქვე, 21), ნუსხებში კი წერია „წუნოს“.

12. ვასწორებთ ვახუშტის მიხედვით: „მანკაბურ სადუნე“ (იქვე), ნუსხებში კი წერია „მანკაბურსადუნე“.

13. ვახუშტის მიხედვით ბედიელი და დადიანი ორი სხვადასხვა ერისთავია (იქვე). ამას გარდა, ნ. დადიანის მიერ გამოტოვებულია ის, რასაც ვახუშტი წერს ერისთავ დადიანის სახელის რაობის შესახებ (ნ. იქვე).



14. ნ. დადიანის ტექსტში გამოტოვებულია საბარათიანოს ტერიტორიის განსაზღვრა (შდრ. ვახუშტი, იქვე, 24).
15. ვახუშტი აქ ვრცლად ლაპარაკობს ბარათიანთა გაყვანის შესახებ რამდენიმე საგვარეულოს წარმომობაზე (იქვე), რასაც ნ. დადიანი „განმარტობებს“.
16. ნ. დადიანი აქაც ამოკლებს (შდრ. ვახუშტი, იქვე).
17. ვახუშტი პირობით ამბობს: „იტყვიან არა ბარათიანობასა“ (იქვე).
18. ვასწორებთ ვახუშტის მიხედვით: „ყარაბუდალისშვილი“ (იქვე), ნუსხები კი წერენ: „ყარაბუდალისშვილი“.
19. ამ სამი უკანასკნელი გვარის სადაურობა გამოტოვებულია ნ. დადიანის მიერ (შდრ. ვახუშტი, იქვე).
20. ნ. დადიანის ტექსტში გამოტოვებულია ამილახორის სახელის რაობისა და აბაშიძე-ფალავანდიშვილ-ამირეჯიბთა მფლობელობის შესახებ თხრობა (შდრ. ვახუშტი, იქვე, 24—25).
21. გამოტოვებულია ავალისშვილთა მფლობელობის აღწერა (შდრ. ვახუშტი, იქვე, 25).
22. ვახუშტი წერს: „ანჩაფისძეობას“ (იქვე).
23. გამოტოვებულია აქ „მესხი ამილახორისშვილი“ (ნ. ვახუშტი, იქვე).
24. ვახუშტი წერს: „ჩხიძეს“ (იქვე), ჩვენი ნუსხები „ხიძეს“.
25. აქ გამოტოვებულია ქსნის ერისთავის შესახებ (შდრ. ვახუშტი, იქვე).
26. ნ. დადიანი აქ „თავადს“ ხმარობს „მთავარის“ მაგივრად (შდრ. ვახუშტი, იქვე).
27. ნ. დადიანი აქ უყურადღებოდ ტოვებს სახლის გაუყრელობას, რასაც ვახუშტი წოდებრივი წარჩინებისათვის მნიშვნელოვნად თვლიდა (შდრ. ვახუშტი, იქვე; ნ. ს. ჯანაშია, „ვახუშტი ქართული ფეოდალიზმის შესახებ“ წიგნი: „ანალები“, I, 1947, 2—3).
28. არაგვისა და ქსნის ერისთავთა ერეკლე II-ის მიერ დამდაბლება, რაც, რა თქმა უნდა, აღნიშნული არა აქვს ვახუშტის (იქვე, 25), დამატებულია ნ. დადიანისაგან.
29. ვახუშტი წერს: „სომხითის“ (იქვე).
30. აქ ნ. დადიანის ტექსტში მთლიანად გამოტოვებულია შიდა ქართლის აზნაურთა ჩამოთვლა (შდრ. ვახუშტი, იქვე).
31. ვახუშტი კი ამბობს: ირუთაქიძობას მყავშვილიც იტყვის და ჩოლავაშვილიცო (იქვე).
32. ავალისშვილის, ჩერქეზის, გურამისშვილისა და ტუსისშვილის შესახებ დამატებითს ცნობებს გვერდს უვლის ნ. დადიანი (შდრ. ვახუშტი, იქვე).
33. ვახუშტი წერს: „თადგირიძე-ს“ (იქვე).
34. ჩხეიძის გვარის რაჭის ერისთავობასა და სპასპეტობას ვახუშტი ფრჩხილებით გამოყოფს (ნ. იქვე, 26). ასეა იგი ნ. დადიანთანაც, ოღონდ უკანასკნელი თავის დამატებითს ცნობასაც სოლომონ I-ისაგან რაჭის ერისთავთა დამდაბლების შესახებ ფრჩხილებში სვამს.
35. „ოკრობას“ ვახუშტი არ ასახელებს და არც „ავაშვილია“ მოხსენებული მის ტექსტში (შდრ. იქვე, 26).

36. აქ ნ. დადიანი აკლებს სვანეთისათვის გელოვანის დასახლებას, მაგრამ უმატებს ინასარიძისა და ლაშხისშვილის რაჭაში აღარ ყოფნას (შდრ. ვახუშტი, იქვე). ამასთანავე ვახუშტი წერს „ლოლაბერიძეს“ (იქვე, 26) და დიანი კი მას ასე ასწორებს: „ლოლაბერიძე“ (აქვე, ტექსტი, წ. I, გვ. 1914, გვ. 63; ბროსე, *Переписка грузинских царей и российских государям*, СПб, 1869, стр. 83; საქ. მეცნ. აკად. ხელნას. ინტ., ფონდი Qd.—2398; საქ. ცენტრ. არქ., ფონდი 226, № 9674; გ. ბოჭორიძე, რაჭის ისტორიული ძეგლები, წიგნი: „საქ. მუზ. მოამბე“, ტ. VIII, გვ. 328; ქუთ. მუზ. ისტ. დოკ., № 10 და მრავალი სხვა), ნ. დადიანი ამაში მართალია.

37. ეს ძველი თქმულება ფრჩხილებში აქვს ჩასმული ვახუშტისაც (ნ. იქვე) და ნ. დადიანსაც.

38. აქ ნ. დადიანი გამოტოვებს ახნაურ ჩიქვანის ოდიში გამთავრების ამბავს (შდრ. ვახუშტი, იქვე).

39. აქ ვახუშტი წერს: „მთავარი“ (იქვე).

40. გოშაძის დამდაბლებას ნ. დადიანი თვითონ უმატებს (შდრ. ვახუშტი, იქვე).

41. ვახუშტი წერს „ანჩაფაძეს“ და მას უწოდებს „უმდაბლეს“ (იქვე).

42. ანჩაბაძის მფლობელობას ნ. დადიანი თვითონ უმატებს (შდრ. ვახუშტი, იქვე).

43. ვახუშტი, „თავდათა“ მაგივრად წერს: გურიელის „ქვეშენი“ (იქვე).

44. ვახუშტი წერს „თადგირიძეს“ (იქვე).

45. შარვაშიძის ერისთავობას გურიაში ნ. დადიანი უმატებს (შდრ. იქვე).

46. სამივე სახელის განმარტებას ნ. დადიანი იძლევა შემოკლებულად. ამას გარდა, იგი არაფერს ამბობს „გიორგიის“ ბერძნულ, ევროპულ და რუსულ ვარიანტებზე, თანაც „გიორგიას“ არ განმარტავს ქართველთა შრომისმოყვარეობის მიხედვით (შდრ. ვახუშტი, იქვე, 28—29).

47. ნ. დადიანი აქ არ ამბობს, ვერსი რომ რუსულია, ხოლო „მხარის“ მაგივრად ხმარობს „საფენს“, ამასთანავე, მთლიანად გამოტოვებს ადლზე პატარა ერთეულების ვახუშტისეულ განმარტებას და ადლსაც თავისებურად განმარტავს (შდრ. ვახუშტი, იქვე, 29, სქოლიო).

48. აქ იგულისხმება ნოეს ძე იაფეტი (შდრ. ვახუშტი, საქართველოს ისტორია, I, გამოცემული დ. ბაქრაძის მიერ, 1885, 28).

49. ვახუშტი წერს: „აენანს“ (იქვე).

50. ვახუშტი წერს: „თარში“ (იქვე).

51. ნ. დადიანი თარგამოსის მემკვიდრეების ჩამოთვლისას მისდევს დ. ბატონისშვილის „ნარკჷშვის“ ტექსტს (შდრ. გვ. 36), სადაც ლეონტი მროველის მიხედვით მოყვანილია სახელები ხალხთა („სომეხთა და ქართველთა...“, ქართლის ცხოვრება, I, ს. ყაუხჩიშვილს მიერ გამოცემული, 1955, გვ. 5) და არა გმირთა, როგორც ეს ვახუშტისთანაა („ჰარს, ქართლოს...“, საქართველოს ისტორია, I, 1885, გვ. 28). ამ ჩამოთვლაში ნ. დადიანი და დ. ბატონისშვილი გამოტოვებენ „რანთას“ და რვა მემკვიდრის ნაცვლად გამოუდით შვიდი. ამასთანავე, ისინი სომეხებსა და ქართველებს უწოდებენ „არმანთ“ და „გრიზთ“.



- 52. ლ. მროველიან წერია 600 წელი (ნ. ქართლის ცხოვრება, I, 4) და „ნარკტევი“ „ქ“ (გვ. პდ).
- 53. აქ ვახუშტი წერს: „სამხრით მთა ორეთისა ანუ ტუტყინაეულები. ისტ., I, 28), მაშინ როცა ლეონტი მროველს აღნიშნული ატეხუტაეულები ორეთისა“ (ქართლის ცხოვრება, I, 4).
- 54. შოგაკანის წილის აღწერა გამოტოვებულია „ნარკტევი“ (შდრ. გვ. პვ) და ნ. დადიანისგანაც (შდრ. ქართლის ცხოვრება, I, 5).
- 55. ვახუშტი წერს 1829 წელს (ნ. საქ. ისტორია, I, 28), ხოლო „ნარკტევი“ აღნიშნულია 1850 (გვ. პთ).
- 56. ნახუქოდონოსორისაგან იერუსალიმის მოხორების აშბავი ვახუშტის ქრონოლოგიითურთ ამ ადგილზე ჩამატებულია ნებისმიერად ნ. დადიანისაგან (შდრ. ქართლის ცხოვრება I, 11; ვახუშტი: აღწერა..., 1941, 12; საქართველოს ისტორია, I, 1885, 32 და 34). „ნარკტევი“ კი მასზე სულ არაფერი წერია (შდრ. გვ. ებ).
- 57. ვახუშტი ასახელებს შვიდს (ნ. მისი საქ. ისტ., I, 32), „ექვსი“ კი წერია „ნარკტევი“ (შდრ. გვ. ებ), რომელიც მოდის ლ. მროველიდან (ნ. ქართლის ცხოვრება, I, 11).
- 58. ლ. მროველისა და ვახუშტის მიხედვით, არდამი იყო სპარსთა მეფის აფრიდონის ერისთავი (შდრ. საქართველოს ისტორია, I, 32; ქართლის ცხოვრება, I, 13).
- 59. აქ გამოტოვებულია მე-9 ერისთავი და მისი საგამგეო კლარჯეთი (შდრ. ვახუშტი, საქართველოს ისტორია, I, 1885, გვ. 33).
- 60. უნდა ყოფილიყო 3712, ძლიზ (3647 + 65, შდრ. „ნარკტევი“, გვ. ეგ).
- 61. დადიანის ტექსტში, ისევე როგორც „ნარკტევიც“ (შდრ. გვ. ეგ), გამოტოვებულია საურმაგის გაქცევა ძურძუკებში და იმათი ლაშქრით საქართველოს დაპყრობა (შდრ. ვახუშტი, იქვე, 39).
- 62. საურმაგის მეფობის წელთა გამოთვლა ჩამატებულია ნ. დადიანის მიერ (შდრ. ქართლის ცხოვრება, I, 1955, 27; ვახუშტი, იქვე, 40).
- 63. ნ. დადიანი გამოტოვებს მირვანის ბრძოლას ძურძუკების წინააღმდეგ (შდრ. ვახუშტი, იქვე).
- 64. ამ გამოთვლაში, რომელიც არაა ვახუშტის ტექსტში (ნ. იქვე), ნ. დადიანი ცდება: 3787-დან 3837-მდე განვლი, 50 წელმა.
- 65. „ძღნე“ შეცდომაა, უნდა ყოფილიყო, ვახუშტის მიხედვით, 3856, ძყნე (ნ. მისი საქ. ისტ., I, 1885, 41).
- 66. აქაც უნდა ყოფილიყო ძყამ, 1868 (შდრ. ვახუშტი, იქვე).
- 67. ნ. დადიანი გამოტოვებს სპარსელებისაგან ქართლის შორბევას (შდრ. ვახუშტი, იქვე, 42).
- 68. უნდა იყოს ძყპე, 3883 (ვახუშტი, იქვე).
- 69. უნდა იყოს 15; ვახუშტის ქრონოლოგიით: 3883—3868 (ნ. ვახუშტი, იქვე, 41—2).
- 70. უნდა იყოს 33; ვახუშტის ქრონოლოგიით: 3916—3883 (ნ. იქვე, 43).
- 71. თარიღი დასმულია ვახუშტის მიხედვით (ნ. იქვე, 44).
- 72. ვახუშტის მიხედვით, ადერკმა მოუწოდა არშაკს (იქვე).
- 73. „ივერიის“ წარმოშობის ვახუშტისეული ახსნა აქ ჩამატებულია ნ. დადიანისაგან (ნ. ვახუშტი, საქ. ისტორია, I, 1885, 22—23, შდრ. იქ-ვე, 44).

74. ეს გამოთვლაც ნ. დადიანისაგანაა ჩამატებული (შდრ. ვახუშტი, იქვე, 44).
75. ნ. დადიანი ამ ტერმინის ხმარებაში განიცდის რუსულ ენაში (შდრ. ვახუშტი, იქვე, 45).
76. ნიკოფსისის მეორე სახელწოდება („ანაკოფია“) ჩამატებულია ნ. დადიანის მიერ (შდრ. ვახუშტი, იქვე). ეს მისი საკუთარი აზრი უნდა იყოს, ვინაიდან ვახუშტის ნიკოფსია ჰგონია არა ანაკოფია, არამედ ბიჭვინთის საკათალიკოსო ეკლესია (აღწერა..., 1941, 171). ტიმოთე გაბაშვილის რუკაზე ანაკოფია, ბიჭვინთა და სვიმონ კანანელის საფლავი სხვადასხვაგანაა ნაჩვენები აფხაზეთის სანაპიროს გასწვრივ (ხელნაწერთა ინსტიტუტის ფოტოპირთა ფონდი, № 164, 1-ლი ნაპერი). ასე რომ, ნ. დადიანის განმარტება ამისგანაც განსხვავდება, ისევე როგორც ლ. მროველის თხზულებისგანაც (რომელიც განმეორებულია ვახუშტის მიერ, ქართლის ცხოვრება, I, 1955, გვ. 38).
77. ვახუშტის ცნობით, ადერკიმ შერისხა მეგრელები ქრისტიანობისათვის, (საქ. ისტ., I, 45), ხოლო ლ. მროველის მიხედვით, მან იძულებით დაატოვებინა მეგრელებს ქრისტიე (ქართლის ცხოვრება, I, 42). მაშასადამე, ის, რომ მეფის გაწყობის შემდეგ მეგრელებმა საიდუმლოდ შეინახეს ქრისტიანობა, ნ. დადიანის ჩამატებული უნდა იყოს.
78. აქ ნ. დადიანისგან გამოტოვებულია ვესპასიანეს მიერ იერუსალიმის მორბევა და ლტოლვილ ებრაელთა მორიგი ნაკადის ჩამოსახლება მცხეთაში (შდრ. ვახუშტი, იქვე, 46).
79. უნდა იყოს, ვახუშტის მიხედვით. 87 (ნ. ვახუშტი, იქვე, 47). აქ ნ. დადიანი თავის გამოანგარიშების მიხედვითაც ცდება: თუკი ბარტომ და ქართამ ქრისტესით 72 წელს გარდაიცვალნენ და ამის შემდეგ 16 წელი იმეფეს კოს და ფარსმანმა, ეს უკანასკნელი უნდა გარდაცვლილიყვნენ ქრისტესით 88 და არა 80 წელს. ასეთივე შეცდომაა დაშვებული მე-13 მეფეების ქრონოლოგიაშიც (იქვე).
80. ციფრი 16 არც ერთ ხელნაწერში არ არის. ჩვენ იგი ჩავსვით, ლ. მროველის მიხედვით (ნ. ქართლის ცხოვრება, I, 54).
81. ნ. დადიანის ტექსტიდან გამოდის, რომ ღადან იყო ცოლი ადამისა და დედა ფარსმანისა, რაც შეცდომაა: იგი იყო ცოლი ფარსმან ქველისა, დედა ადამისა და ბებია ფარსმანისა (შდრ. ქართლის ცხოვრება, I, 54; ვახუშტი, საქართველოს ისტორია, I, 1885, 51).
82. ნ. დადიანის ტექსტში გამოტოვებულია ადამისა და დედამის ღადანის მეფობის ქრონოლოგია—129—146 (შდრ. ვახუშტი, იქვე, 49—51).
83. უნდა იყოს 27.
84. უნდა იყოს 15.
85. ნ. დადიანის ტექსტში გამოტოვებულია ასფაგურის ბრძოლა სომეხთა მეფის კოსროს მხარეზე ქასრე სასანიანის წინააღმდეგ (შდრ. ვახუშტი, იქვე, 53).
86. ვახუშტისთან წერია: „მოიყვანა მირიან ასული ულიოტორისა ბონტოდამ სახელით ნანა“ (საქ. ისტ., I, 55).
87. აქ ნ. დადიანი გამოტოვებს იმას, რომ სომეხთის მეფე იშველიებდა ბერძნებს, ხოლო მირიანი სპარსელებს (შდრ. ვახუშტი, იქვე, 56).

88. ვახუშტის წმინდა ნინოს მქადაგებლობითი მოღვაწეობის სახეში (314-დან 317-მდე) აქვს მოთხრობილი კოსტანტინე კეისრის ლაშქრობა საქართველოში და მირიანის ძის ბაქარის თავისთან მძევლად ჩაგდება. როცა ჯერ კიდევ არ იყო მირიანი გაქრისტიანებული (იქვე, 65, 66, 67, 68). ნ. დადიანი კი კოსტანტინეს შემოსვლამდე წერს მირიანის გაქრისტიანებას და ერთგვარი გაუგებრობა იქმნება: გაქრისტიანებული მირიანისაგან კოსტანტინეს მძევალი არ უნდა წაყვანა.

89. უნდა იყოს 329 (შდრ. ვახუშტი, იქვე, 73).

90. ნ. დადიანი გამოტოვებს ბაქარის მიერ სპარსელების მოშველიებას და ბრძოლას სომხების წინააღმდეგ, რომლებიც ტახტზე ედავებოდნენ საქართველოს მეფეს (შდრ. ვახუშტი, იქვე, 78).

91. უნდა იყოს 379 წელი (მაშასადამე, უმეფნია 15 და არა 19 წელი (იხ. ვახუშტი, იქვე, 79).

92. ვახუშტი ვარზა-ბაქარს უწოდებს „ჩუკენს“ (იქვე, 81). მაგრამ ნ. დადიანი თავისი მკითხველისათვის უფრო გასაგები სიტყვით ცვლის მას და ვარზა-ბაქარს უწოდებს „გულითა ჯაბანს“ (შდრ. საბასთან: ჩუკენი, ჯაბანი).

93. ნ. დადიანი ცდებოდა: ტირდატი იყო პაპის ძმისწული ვარზა-ბაქარისა (შდრ. ვახუშტი, იქვე, 313).

94. ნ. დადიანის ტექსტში შეცდომაა: ვახუშტისთან წერია: „ეგრისის ციხე-გოჯამდე“ (იქვე, 89).

95. ვახუშტი წერს 13-ს (იქვე), „თხუთმეტი“ აღნიშნულია ჯუანშერთან (ქართლის ცხოვრება, I, 1955, 147).

96. „კავკასიანი“ უწერია ვახუშტის (იქვე, 90), ხოლო „კავკასიანი“ — ჯუანშერს (ქართლის ცხოვრება, I, 151).

97. ნ. დადიანის ტექსტში აქაც გაუგებრობაა (შდრ. აქვე, კომენტ., 94-ე); ვახუშტისთან წერია: ვახტანგმა „წარულო ბერძენთა... ეგრისის მიხუთი ციხე-გოჯამდე“ (იქვე, 91).

98. შეცდომაა: უნდა იყოს 458 (შდრ. ვახუშტი, იქვე).

99. უნდა იყოს 30000 (შდრ. ვახუშტი, იქვე, 92).

100. აქ ნ. დადიანი უნდა გულისხმობდეს ვახუშტის „საქართველოს ცხოვრებას“, საიდანაც იგი თავის „ქართველთ ცხოვრებას“ შემოკლებულად აღგენდა (შდრ. ვახუშტი, საქართველოს ისტორია, I, 1885, 93-4), თუ არა და ჯუანშერის ვრცელ თხზულებას (ნ. ქართლის ცხოვრება, I, 137 და შემდ.).

101. უნდა იყოს ელენე; ლევანი კეისარს ერქვა (შდრ. ვახუშტი, იქვე, 95).

102. ვახუშტი წერს: „წინ მგელი და უკანით ლომი“ (იქვე, 96).

103. „პერეთი“ წერია ჯუანშერთან (შდრ. ქართლის ცხოვრება, I, 185), ვახუშტი კი „ხიზიუს“ წერს (იქვე, 97).

104. ნ. დადიანი გამოტოვებს მცხეთის ეპისკოპოსის კონფლიქტს ვახტანგ გორგასალთან, ამის მიერ საბერძნეთიდან კათალიკოსის მოყვანის გამო (შდრ. ვახუშტი, იქვე, 100).

105. უნდა იყოს 514 (შდრ. ვახუშტი, იქვე, 103).

106. უნდა იყოს 528 (შდრ. იქვე).

107. უნდა იყოს 542 (შდრ. ვახუშტი, იქვე, 104).

108. გამოტოვებულია სპარსთა მეფის ლაშქრობა ქართლში და მის მიერ ფარსმანის დამორჩილება (შდრ. ვახუშტი, იქვე, 103—104).
109. ნ. დადიანს ეს ცნობა შეცდომით უნდა ჰქონდეს ჩართულად, ვინაიდან არც ჯუანშერთან და არც ვახუშტისთან იგი ამ აღვლილზე დატყუებულია. უკანასკნელი კი ლაპარაკობენ „განყოფანზე“, მაგრამ ამ შემთხვევაში საქმე ეხება ვახტანგ გორგასალის ნაწიერის ორ ნაწილად გაყოფას და თითოეულის დამორჩილებას ბერძნებისა და სპარსელებისადმი (შდრ. ქართლის ცხოვრება, I, 1955, გვ. 207; ვახუშტი, საქართველოს ისტორია, I, 1885, 104).
110. ბაკურ მეფის გარდაცვალების (570 წ.) შემდგომი ამბები გურამ ბაგრატიონის გამეფებამდე (575 წ.) ვახუშტის მოთხრობილი აქვს ამ უკანასკნელთან (შდრ. საქ. ისტ., I, 106).
111. სტეფანოს ერისმთავარს რომ სამი შვილი დარჩენოდა, ეს არ წერია არც ვახუშტისთან (საქ. ისტ., I, 1885, 112), არც ჯუანშერთან (ქართლის ცხოვრება, I, 1955, გვ. 226), არც სუმბატ დავითისძესთან (იქვე, 375) და არც „მოქცევაჲ ქართლისაჲ-ს“ მატეანეში (E. Такашвили, Описание..., II, 726) იგი ნ. დადიანს შემთხვევით, უნებურად უნდა ჰქონდეს ჩამატებული.
112. ნ. დადიანი ვახუშტის „შთავიდა-ს“ „ჩამოვიდა-თი“ ცვლის, ვინაიდან იგი თავის „ქართველთ ცხოვრება-ს“ წერდა ლიხთ-იმერეთში (შდრ. ვახუშტი, იქვე, 114).
113. უნდა იყოს 668 (შდრ. ვახუშტი, საქ. ისტ., I, 1885, 116).
114. ვახუშტი წერს „ბულჩან-ს“ (იქვე, 118). „ბულჩან“ კი ნახმარია „მატიანე ქართლისაში“ (ქართლის ცხოვრება, I, 1955, 249—250).
115. აქ ნ. დადიანი გამოტოვებს აგარიანთაგან ბერძენთა დაუძღვრებას, რამაც დიდი როლი ითამაშა აფხაზთა სამეფოს წარმოქმნაში (შდრ. ვახუშტი, იქვე, 118).
116. გიორგი და კოსტანტინე აფხაზთა მეფეების ამბები ნ. დადიანს მოტანილი არა აქვს სუმბატ მეფის ქვეშ, როგორც ეს ვახუშტისთანაა (ნ. იქვე, 128—129), არამედ მოუთხრობს ცალკე, 51-ე ნომრის ქვეშ, რომელსაც ამთავრებს სუმბატის სიკვდილის თარიღით.
- რაც შეეხება „მატიანე ქართლისას“, იქ კი ქართლის 50-ე მეფედ ჩათვლილია კოსტანტინე, აფხაზთა მეფის ძე (ნ. ქართლის ცხოვრება, I, 1955, 267).
117. თეოდოსი დაბრმავებული იყო მისი ძმის დმიტრის მიერ (ნ. ვახუშტი, საქართველოს ისტორია, I, 1885, 133).
118. „პარასკევი“ არაა ვახუშტისთან (შდრ. იქვე, 144), მაგრამ იგი წერია „მატიანე ქართლისა-ში“ (ნ. ქართლის ცხოვრება, I, 1955, 283).
119. ბაგრატ III გამეფდა 980 წელს (ნ. ვახუშტი, იქვე, 135). ნ. დადიანს ეს თარიღი გამოტოვებული აქვს.
120. ნ. დადიანი გამოტოვებს აქ იმას, რომ ვასილ კეისარმა, ზავი დაუდო გიორგი მეფეს, რათა „შიში აქენდა განდგომილებისა ბერძენთასა“ (ვახუშტი, იქვე, 147).
- 120-ა. შეცდომაა: „მარიამი“ ერქვა (იქვე, 150, მე-2 სქოლიო).
121. უნდა იყოს: კაცხს (შდრ. ვახუშტი, იქვე, 160).
122. უნდა იყოს: 45 (1072—1072).
123. ვახუშტი წერს: „წალვლის“ (შდრ. იქვე, 173). „წალვლის“-კი ნახ-

მარი აქვს დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსს (მდრ. ქართლის ცხოვრება, I, 1955, გვ. 324).

124. განძისა (მდრ. ვახუშტი, იქვე, 176).

125. დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსის „დიდებულთა“ (მდრ. ქართლის ცხოვრება, I, 328) ან ვახუშტის „წარჩინებულთა-ს“ (მდრ. საქ. ისტორია, I, 1885, 175) მაგიერად ნ. დადიანის მიერ აქ გვიანდელი დროის „თავადნი-ს“ ხმარება შეცდომას წარმოადგენს (ნ. აქვე მიმოხილვა).

126. ვახუშტი წერს: „ორბელი-ს“ (მდრ. იქვე, 178). ასევეა დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსთანაც (ქართლის ცხოვრება I, 331). ნ. დადიანს „ორბეთიელი“ ხელოვნურად უნდა ჰქონდეს ნაწარმოები „ორბეთი-დან“.

127. ვახუშტი წერს: „ყაზანი-ს“ (მდრ. იქვე, 179). „ქართლის ცხოვრების“ მიხედვით კი „ყვიჩაყი ჩერქეზია“ (გვ. 17, სქოლიო 3). აქედან უნდა ვიფიქროთ, რომ ნ. დადიანს ნებისმიერად გადაუჭეთებია ვახუშტის „ყაზანი“, „ხაზარინ-დ“.

128. ვახუშტი წერს: დავით აღმაშენებელმა თავისი ცხენმოკლული თორმეტი ქვეითი მებრძოლი „აღსხნა (უნდა იყოს: „აღსხნა“) 12 ცხენთა ზედავე“ (იქვე, 184).

129. ოცდა ხუთისაგან ცხენში თავშეფარება არც ვახუშტის უწერია (მდრ. იქვე, 184) და არც დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსს (ქართლის ცხოვრება, I, 350).

130. ამ ადგილზე ვახუშტი ამბობს: ასეთი განსაცდელის დროს რომ დავითი წიგნს კითხულობდა და ამის მიუხედავად დიდი გმირობა გამოიჩინა, უკან მობრუნებისას მის შესახებ „კეთილნი თუ ბოროტნი მსთქვიან სპათა შორის მისთნ, ანუ სამღვდელთა წესიერ-უწესურებანი“ (იქვე, 184). ამის ნაცვლად ნ. დადიანი დამატებით ჩაურთავს ანტონ I-ის მიერ შეთხზულ დავით აღმაშენებლის საგალობელზე („დასდებელზე“) მითითებას.

131. „მოსაყდრე მოციქულთა“, რომელიც არ უწერია არც ვახუშტის (იქვე, 186) და არც დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსს (ქართლის ცხოვრება, I, 363), ნ. დადიანს თვითონ უნდა ჰქონდეს ჩამატებული ანტონ I-ის „წყობილსიტყვაობის“ გველენით, სადაც დავით აღმაშენებელზე წერია, რომ იგი იყო შემკული მოციქულმბრძოვი სიბრძნითო (წყობილსიტყვაობა, 1853, პ. იოსელიანის რედაქციით, გვ. 145).

132. ყურადღებას იქცევს ის, რომ გიორგი III-ზე აგარიანთა გამოლაშქრებას აქ ნ. დადიანი მიაწერს შანშე დადიანის ინიციატივას, მაშინ როცა ვახუშტი წერს: „აღიძრნენ აგარიანნიო“ (იქვე, 190).

133. ვახუშტი აქ წერს, რომ გიორგი III-მ ქალაქი ანი „უბოცა... თვის მემამულესაო“ (იქვე, 192), ასე რომ არ ასახელებს შანშე დადიანს. აქაც ნ. დადიანის ჩამატებასთან უნდა გვქონდეს საქმე.

134. დიმიტრი იყო ძე დავით მეფისა და ძმისწული გიორგი III-ისა. ვახუშტი ამ ადგილას მოიხსენებს დიმიტრის მამას დავით მეფეს და მის მიერ დიდებული აზნაურების გაძევებასა და დახოცვას (იქვე, 194). ეს გამოჩენია ნ. დადიანს და ამიტომ მის ტექსტში გაუგებრობაა: ვისი ძეა დიმიტრი, არა ჩანს.

135. ვახუშტის უწერია „დადიანი“ (იქვე, 197).

136. „დადიანს“ ჩვენი ავტორი უმატებს; ვახუშტის მართლ „ბედიელი“ უწერია (იქვე, 197).

137. „საათაბაგოსა“ ჩამატებულია ნ. დადიანისაგან; ვახუშტის მარტო „სამცხისა“ უწერია (იქვე, 197).
138. ვახუშტის ტექსტში წერია: „ათორმეტთა მღვდელთა“ (იქვე, 198).
139. უნდა იყოს: „შარვან-შაპ“ (შდრ. ვახუშტი, იქვე, 202).
140. ვახუშტისთან: „თუმცა ეწიოს ნებასა თვისსა“ (იქვე, 202).
141. გიორგი I-ისა, რომელსაც მეორე ცოლად ჰყავდა ოფსთა ასული. ამისგან იყო ნაშობი დიმიტრი (შდრ. მატიაწე ქართლისა, ქართლის ცხოვრება, I, 1955, 295).
142. ვახუშტით, დავით სოსლანის ვამა იყო დიმიტრის ძის ძე (შდრ. იქვე, 202). ნ. დადიანის მიერ დასახელებული დავით, ათონ და ჯადრონ არ არიან მოხსენებული არც ვახუშტისთან (იქვე) და არც თამარ მეფის ისტორიკოსებთან (შდრ. ლაშა გიორგის დროინდელი მემბტიანე, ქართლის ცხოვრება, I, 1955, 369; ბასილი ევოსმოძღვარი, ცხოვრება მფფეთ-მფფისა თამარისი, გამოცემა ივ. ჯავახიშვილისა, 1944, გვ. 17; ისტორიანი და აზმანი შარვანდელთანი, გამოცემა აკად. კ. კეკელიძისა, 1941, გვ. 89). და ჩვენთვის უცნობია, თუ საიდან აქვს ამოღებული ეს სახელები „ქართველთ ცხოვრების“ ავტორს.
143. დავით სოსლანის ბაგრატიონთაგან ჩამომავლობის აღმნიშვნელი სიტყვები: „ესე დავით სოსლან იყო... სოსლან დავით ესე“—ჩამსულია მრგვალ ფრჩხილებში სამივე ნუსხაში.
144. დადიან-ბედიელს თვითონ ნ. დადიანი უმატებს; ვახუშტისთან წერია მხოლოდ „ლიხს-იქითნი“ (იქვე, 203).
145. აქ უნდა ეწეროს „რუსი“, თუ არა და „რუსნი“-ში ნ. დადიანს ნაგულისხმევი ჰყავს მესხნი, კლარჯნი და ლიხთ-იმერნი, რომლებიც გიორგი რუსის მხარეზე იბრძოდნენ.
146. ვახუშტი წერს: 1030-ს (იქვე, 205).
147. ვახუშტი წერს: „ისმაილობა-ს“ (იქვე, 207). ნ. დადიანს, ალბათ, უნდოდა დაეწერა „სარკინოზნი“.
148. ეს აბზაცი: „და იტყვიან ძლევასა... ძლევაჲ სპასთა შენთა“—ჩამსულია მრგვალ ფრჩხილებში სამივე ნუსხაში.
149. სიტყვას „მიერივე“, გამომცემელი დ. ბაქრაძე კითხვის ნიშანს უსვამს (ვახუშტი, საქართველოს ისტორია, I, 1885, 209).
150. ვახუშტისთან: „მისთა სპათა“ (იქვე, 209).
151. B ნუსხაში, რომლიდანაც ჩვენ „ქართველთ ცხოვრების“ ტექსტს გადავწერთ, ეს იამბიკოები გამიყოფილია ერთმანეთისაგან მოკლე სწორი ხაზებით.
152. ნ. დადიანს შეცდომით ამოუწერია; ვახუშტის მიხედვით, ათაბაგი გახდა ითანე ახალციხელი, რომელსაც კარცი ებოძა (იქვე, 211).
153. ნ. აქვე, 147-ე კომენტარი.
154. „დადიან-ბედიელი“ ნ. დადიანისგანაა ჩამატებული, იგი ვახუშტისთან არა წერია (შდრ. იქვე, 212).
155. ეს ლექსი ვახუშტის არა აქვს (შდრ. იქვე, 216) და ჩამატებულია ნ. დადიანის მიერ.
156. როგორც თვითონ ნ. დადიანიც წერს, ეს ლექსი მას გადმოუწერია ანტონ I-გან, რომელსაც მართლაც აქვს თამარისათვის დაწერილი იგი (ნ. დავით რექტორის ანთოლოგია, საქ. სახ. მუზ., S—1512, 61 r-v). ამ გა-

რემოებას აღრე ე. თაყაიშვილმა მიაქცია ყურადღება და აღნიშნა, რომ ნ. დადიანი თავისი „ქართველთა ცხოვრების“ პირველი ნაწილს შეიტყუებდა იყენებდა, გარდა „ქართლის ცხოვრების“ კრებულისა და ვახუშტის „საქართველოს ცხოვრებისა“, ანტონ I ქათალიკოსის ლექსებასა (Собрание писем Антона, том I, выпуск I, 1902, стр. 10).

ამასთან დაკავშირებით უნდა ითქვას ის, რომ აღნიშნული ლექსი, რომელიც არ არის დ. ბაქრაძის გამოცემაში (შდრ. გვ. 216), ჩამატებულია ვახუშტის თხზულებაში გვიან გადაწერილსაგან (ხელნაწ. ინსტიტ., А—756 ნუსხა-ში), ოღონდ იქ ანტონი მოხსენებულია არხიეპისკოპოსად (იქვე, 24r).

157. ვახუშტიც ამას წერს (იხ. ხელნაწ. ინსტიტ., А—756, 24r). მაგრამ ბაქრაძის გამოცემაში დაბეჭდილია: „ხლათნი“ და იქვე ფრჩხილებში მიწერილია „ხლათნი“ (ნ. საქართველოს ისტორია, I, 1885, გვ. 220). „ხლათი“ წერია ეპიგრაფიკულად (იხ. ქართლის ცხ., II, 1959, ს. ყაუხჩიშვილის გამოც., 156).

158. ეს სიტყვა ვახუშტისთან არ არის (შდრ. იქვე), არც ეპიგრაფიკულად (შდრ. ქართლის ცხ., II, 1959, 155).

159. ვახუშტი წერს: 19000-ს (იქვე, 221).

160. ვახუშტი წერს: 1212-ს (იქვე, 224).

161. ვახუშტით, მეცხვარე შოკლა ყიასდინ სულტანმა (იქვე, 228).

162. აქ ლაპარაკია მონგოლებზე (შდრ. იქვე, 229).

163. უნდა იყოს 26 (1237—1211).

164. ვახუშტის მიხედვით, ცოტნე დადიანს მისცეს სამცხე კარნუ ქალაქამდე, ხოლო ყოველი ლიხთ-იმერეთის სარდლობა მიეცა რაჭის ერისთავს (იქვე, 232). ცხადია, ცვლილება, რომელიც ნ. დადიანს შეაქვს თავის ტექსტში ცოტნე დადიანისა და რაჭის ერისთავის სასარდლო ტერიტორიების განსაზღვრით, ნებისმიერია და არ შეესაბამება ისტორიულ სინამდვილეს.

165. „ამერთა“ და „იმერთა“ ცნებების გაგებაში აქ ნ. დადიანი თავის თავზე ლიხთ-იმერულ ორიენტაციას ამჟღავნებს.

166. ნ. დადიანი აქ შეცდომას აკეთებს: ყაენმა უბოძა დავით მეფესო, — ამბობს ვახუშტი (შდრ. იქვე, 239).

167. ვახუშტი წერს: „ბედიელი-ს“ (ნ. იქვე, 244); აქაც ნ. დადიანის დამატება ნებისმიერია (შდრ. იქვე, 164-ე კომენტარი).

168. შემდეგ ვახუშტი წერს: „დაშინენ იმერნი უმეფოდო“ (იქვე, 245) ნ. დადიანი ამას აღუნიშვნელად ტოვებს, ვინაიდან, რაკი ლაშას ექვ და ნარინ დავითმა საქართველო ორ სამეფოდ გაიყვეს, ლიხთ-ამერთად და ლიხთ-იმერთად, იმერნი უმეფოდ არ დარჩენილან, მათი მეფე ნარინ-დავითი იყო.

169. და ცოლი ჰულაგუ ყაენისა. იგი, როგორც დ. ბაქრაძე შენიშნავს, მფარველობდა ყაენის კარზე ქრისტიანებს, მაგრამ თვითონ არ ყოფილა კვისრის ასული (იქვე, 245, სქოლიო 1).

170. ამ დროს ყაენთან იმყოფებოდა, გარდა დიმიტრისა, დავით მეფის მეორე ძე გიორგიც (იქვე, 245).

171. ვახუშტი წერს: „შეიდნი“, ოთხი კი ულუ ყაენს თავისიანი ახლდა (იქვე, 246).

172. ვახუშტი წერს: „პოლოლოლის“ (იქვე, 250).

173. ვახუშტის მიხედვით, რაჭის ერისთავს მხოლოდ „კახაბერ“ ჰქვია (იქვე, 250). „სადუნი“ ნ. დადიანის მიმატებულია; როგორც ჩანს, მას არევი

მაზინდელი ლიხთ-ამერელი დიდბულის სადუნ კახაბერისა და რაქის ერისთავის კახაბერის სახელები ერთმანეთში (შდრ. იქვე, 251).

174. აქ ნ. დადიანს გამოტოვებული აქვს დიმიტრის მეფე **კუროთხევის** თარიღი—1272 წელი (შდრ. ვახუშტი, იქვე, 251).

175. ვახუშტის უწერია: „თვით-მავალი“ (იქვე, 251).

176. ვახუშტი წერს: „ეგვიპტეს მივიდნენ და რუბაკს გამოვიდნენ..“ (იქვე, 254).

177. ვახუშტის მიხედვით: „ძმა“ (იქვე, 255). ასევე გამოთალმწერელთა-ნაც (ქართლის ცხოვრება, II, 231).

178. ვახუშტი წერს: „შვილის-შვილის შვილს“ (იქვე, 255).

179. ნ. დადიანის ტექსტში სათანადო ადგილზე გამოტოვებულია შემდეგი: ახმად ყაენი მოახრჩვეს ნოინებმა და ყაენად დასვეს აბალა ყაენის ძე არლუნი, ძმისწული ახმადისა (ნ. ვახუშტი, იქვე, 256).

180. იგი იყო თბილისელი (ვახუშტი, იქვე, 259).

181. ეს მოხდა 1289 წელს (იქვე, 260).

182. დავით დიმიტრის ძე (ვახუშტი, იქვე, 260).

183. ვახუშტი წერს: 1292 წელსო (იქვე).

184. აქ ნ. დადიანი გამოტოვებს დავით მეფის განდგომას ყახან ყაენისაგან და ბათუ ყაენისაკენ გადახრას (ვახუშტი, იქვე, 264—5).

185. ამას ვახუშტი უწოდებს „მცირე გიორგის“ ტანით თუ წლოვანებით სიპატარაის გამო (იქვე, 260).

186. ეს იყო 1301 წელს (ვახუშტი, იქვე, 268).

187. ვახუშტის მიხედვით ვახუშტი ცალკე არ გამოჰყოფს; იგი ჩართული აქვს დავით VI-ის მეფობაში (იქვე, 269).

188. ვახუშტის მიხედვით, ეს მოხდა 1302 წელს (იქვე, 269).

189. ვახუშტი მეფე.

190. A ნუსხაში ეს სიტყვა წერია ციფრით.

191. „ყაენისა თანა“ ამოწლილია და ცარიელი ადგილია დატოვებული A ნუსხაში.

192. ეს იყო 1308 წელს (ვახუშტი, იქვე, 274).

193. უნდა იყოს ულჯათ-სულტანი.

194. BC ნუსხებში შეცდომით 1718 წერია.

195. აქ ნ. დადიანი, როგორც ლიხთ-ამერელი ავტორი, თავისებურად ცვლის ვახუშტის მიერ ნახმარი ზმნის ფორმას: „გარდაელო“ (იქვე, 277).

196. ვახუშტი წერს: გიორგი ბრწყინვალემ აფხაზეთში „მისცა ცხოვის საერისთო ბედიელს, ვითარცა პირველ ცხოვისა იყო“ (იქვე, 278), ასე რომ: ბედიელი პირველად ყოფილა ცხოვის ერისთავი და ახლა იგი გიორგი ბრწყინვალეს ისევე ცხოვის ერისთავად დაუსვამს. იგი განსხვავებული პირია დადიანისაგან.

ნ. დადიანს კი ეს ასე არ ესმის; მისი აზრით, ბედიელი იგივე მამია დადიანია, რომელიც 1330-იან წლებში გამხდარა ერისთავი აფხაზეთის ერთი ნაწილისა—ცხოვისა, „ვინათგან პირველცა მისი იყო“, ასე რომ, ოდიშის ერისთავს დადიანს აფხაზეთში ბატონობის უფლება ამაზე ადრეც ჰქონია.

ამ საინტერესო აზრის შეფასებისაგან თავს ვიკავებთ, ვინაიდან ჯერ კიდევ უცნობია ჩვენთვის ბედიელთა ტინაობა.

197. ვახუშტით ეს მოხდა 1334 წელს (იქვე).

198. „დღესაც იპოვების ქვეყანას ჩვენსა“ — ეს ჩამატებულია ნ. დადიანისაგან (შდრ. ვახუშტი, იქვე, 278).

199. ეს მოხდა 1345 წელს (ვახუშტი, იქვე, 380).

200. ვახუშტისთან წერია „ეწერი“ (იქვე, 281). ნ. დადიანის შესწორება მართალი უნდა იყოს: სვანები ქუთაისს უნდა დასხმოდნენ და ბაგრატ მეფის ერთ-ერთ არმიას ოდიშიდან მათთვის უნდა გაეღოთ, რომელიც მდებარეობდა ლეჩხუმის სამხრეთითა და ოდიშის აღმოსავლეთით (შდრ. ვახუშტი, საქართველოს გეოგრაფია, 1941, 173).

201. მომსრველი სენის მეორენაირი განმარტება სამივე ნუსხაში ჩასმულია მრგვალ ფრჩხილებში.

202. ვახუშტი წერს: ბაგრატ მეფემ დასვაო (იქვე, 283).

203. ვახუშტი წერს „ვაშიყს“ (იქვე, 283). ეს სახელი პირველ წყაროებში იწერება სამნიარად: „ვაშიყს“ (თ. ჟორდანიას, ქრონიკები, II, 471), „ვაშიყ“ (ქრონიკები, II, 471, 472, 476, 479; ს. კაკაბაძე, დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო საბუთები, I, 59, 61, 65, 66, 67, 71) და „ვაშიყ“ (ქრონიკები, II, 302, 470, 480).

ისტორიული საბუთების უმეტესობა, თანაც ის დოკუმენტები, სადაც ვამეყი თვითონ ასახელებს თავის თავს, მხარს უჭერს „ვაშიყს“. ამიტომ ნ. დადიანის შესწორებას ძალაში ვტოვებთ.

204. გიორგი ძმა იყო ალექსანდრესი და არა მამა; აქ ნ. დადიანი გამოტოვებს ამაზე ადრინდელ აზრებს: ალექსანდრე ერისთავის გამეფებას, რაც მოხდა გიორგი ბაგრატის ძის იმერეთიდან ლიხთ-იმერეთში გადმოსვლის შემდეგ (შდრ. ვახუშტი, იქვე, 286).

205. ეს მოხდა 1393 წელს (ვახუშტი, იქვე, 288).

206. ბაგრატის ჯარების დაბანაკების ადგილები ჩამატებულია ნ. დადიანის მიერ; ვახუშტი წერს: „ბაგრატს დაებანაკა სპითა თვისითა... მგონებელსა თემურისაგან ტფილისის მოდგომისასა“ (იქვე, 288—289).

207. ეს მოხდა 1394 წელს (ვახუშტი, იქვე, 289).

208. ეკლესიის იატაკზე რომ ჩანს, ეს ამოღებული აქვს ნ. დადიანს „ახალი ქართლის ცხოვრებიდან“ (ქართ. ცხ., II, 329, 452), იგი ვახუშტისთან არ არის (შდრ. ვახუშტი, იქვე, 289).

209. ვახუშტის მიხედვით, მამია დასვა მეფე გიორგიმ (იქვე, 290).

210. კათალიკოსის დასმის ჩვეულების შესახებ განმარტება ჩამატებულია ნ. დადიანისაგან (შდრ. ვახუშტი, იქვე).

211. ეს მოხდა 1396 წელს (ვახუშტი, იქვე, 291).

212. ვახუშტი წერს: „ალიჯანს“ (იქვე). ჩვენ ვამჯობინებთ „ალინჯას“, იქვე სქოლიოში დიშ. ბაქრაძის მიერ მოტანილი ლარგვისის მონასტრის პარაკლიტონის წარწერის მიხედვით.

213. კოსტანტინე უძეო იყო; მას შემკვიდრედ დარჩა ძმის შვილი დიმიტრი, რომელიც იყო ალექსანდრე იმერთა ერისთავის ძე. იგი მძევლად მისცეს გიორგი მეფეს ლიხთ-იმერეთის დიდებულებმა (ვახუშტი, იქვე, 295—296).

214. ვახუშტი წერს: „შეიკრიბნენ ყოველნი თურქთა ლაშქარნი დიდ-ძალნი“ (იქვე, 296). ამ ადგილას ნ. დადიანი ხმარობს სიტყვას „რესპუბლიკა“ თავისი დროის მეტყველების ზეგავლენით.

215. ვახუშტისთან წერია: შარვაშიძე დაემორჩილა ალექსანდრე მეფეს ბრძანებას, „ვითარცა პირველთა მეფეთასა“ (იქვე, 298).

216. ეს მოხდა 1415 წელს (ვახუშტი, იქვე).

217. მცხეთისა და სხვა თათართაგან მოოხრებული ეკლესიებზე მკვლევარი გიორგი მარტოვიძის იქვე, 298—299).

218. კირმანეულის მეორენაირი განმარტება სამივე ნუსხაში ჩასმულია მრგვალ ფრჩხილებში.

219. ამ ადგილზე ვახუშტი წერს: „ათხუთმეტსა წელსა შეასრულა განზრახვანი თვისნი“ ალექსანდრე მეფემო (იქვე, 299).

220. ამ ადგილას ვახუშტის უწერია: „იყო შეება-ნადირობასა შინა“ ალექსანდრე მეფეო (იქვე, 300).

221. ეს მოხდა 1444 წელს (ვახუშტი, იქვე, 302).

222. ეს მოხდა 1465 წელს (იქვე, 306).

223. ვახუშტი წერს: „გარდმოვლო“ (იქვე).

224. ციხეებისა და მანულებების ფლობა, ცალკე სასაფლაოდ ეკლესიის ქონება და მაღალი მოხელეობა როგორც მეფის კარზე, ისე ქვეყანაში—თავადობას რომ ნიშნავდა, ეს აზრი ეკუთვნის ნ. დადიანს (იხ. ამაზე აქვე ჩვენი გამოკვლევა).

225. წინასიტყვაობის ეს ნაწილი ნ. დადიანს შედგენილი აქვს ვახუშტის შენიშვნის მიხედვით: ქართლის მეფე კოსტანტინესა და მის შემდგომთა „მეფეთა ქმნულებათ ვიწყებთ წარწერასა თვის-თვისთა ქარტათა ზედა, ვინადგან იქმნენ განყოფილებანი“ (ვახუშტი, საქართველოს ისტორია, I, 1885, ბაქრატის რედაქციით, გვ. 307).

226. როგორც ენობილია, ვახუშტი თავის წინასიტყვაობაში ამბობს, რომ მან შეასწორა ის ქრონოლოგიური შეცდომები, რაც ახასიათებდა ვახტანგ VI-ის „სწავლულ კაცთა“ ნამუშავეს: „განვასწორენით და განვაპართლეთო“ (ქართლის ცხოვრება, II, ჩუბინოვის გამოცემა, სპბ, 1854, გვ. 10). ნ. დადიანი შემოკლებულად გადაიწერდა ვახუშტის ამ გასწორებულ და გამართულ ნაშრომს.

227. ვახუშტისთან ამ ადგილზე წერია: „აწინდელისა ქართლისა“ (გეოგრაფია, 1941, 33).

228. ვახუშტი წერს: თუ ამ წყალს ორმოცი დღით ადრე დალევს კაცი, მას ველარაფერს აენებს ცოფიანის ნაკბენიო (იქვე, 36).

229. ვახუშტი წერს: „ამას ეწოდა ქაოზიანი, სადაც არს დიდ-დიდნი ნაშენებნი. ესევე არს გაჩიანი“ (იქვე).

230. აქაც და სხვაგანაც ვახუშტი წერს „ლითონს“ (იქვე, 38 და სხვ.).

231. ვახუშტი წერს: „დბანისს“ (იქვე, 38—39).

232. ვახუშტი წერს: „უგუნბათო-ს“ (იქვე, 39).

233. ვახუშტი წერს: „რომელი დაამსხვრევს ქვასა შირიმისასა და დააყრეინებს სმითა“ (იქვე, 39).

234. შდრ. აქვე 230-ე კომენტარი.

235. ვახუშტის მიხედვით, არწივანთან კოხტაციციის ხევი ერთვის ქციას; არწივანი წალკას ხევით მდებარეობს. ხოლო თეზის ხრამი სხვა ადგილასაა ქციაზე (შდრ. იქვე, 42).

ნ. დადიანს გამოუტოვებია რა კონტაქტის-ხევის აღწერა და ჩვენ-
კურად გადმოუტანია თავის ტექსტში სიტყვა „არწივანს“. ეს უკანასკნელი
მომდევნო წინადადებასთან კავშირში გაუგებრობას იწვევს: არწივანი და თე-
ზის ხრამი თითქოს ერთ ადგილას მდებარეობენ.

236. ვახუშტი წერს: „ნასასახლევიო“ (იქვე, 44).

237. ვახუშტი წერს: ... „არს ლოდი რომელი, გვალვასა თუ გარდააბარე-
ნო და შენამო, მოვალს წვიმა, ხოლო წვიმიანობასა შინა თუ შეყარო ნაი-
რი და გარდააბარუნო, იქმნების უწვიმრობა“ (იქვე, 46). ნ. დადიანს, როგორც
ჩანს, სიჩქარე გამოუჩენია და გამოუტოვებია შუა სიტყვები, ისე რომ, რაც
დაუწერია, გამოსვლია შეუსაბამობა.

238. ეს უკანასკნელი წინადადება ჩამატებულია ნ. დადიანის მიერ (შდრ.:
ვახუშტი, იქვე, 47—48).

239. ეს საზღვრები გარდაბანის საერისთავოსია. რაც შეეხება გაჩიანის
საერისთავოს, რომელიც მდებარეობდა გარდაბანს ზევით (ვახუშტი, იქვე,
49—50), მისი აღწერა ნ. დადიანს გამოუტოვებული აქვს და გაჩიანის საერის-
თავოს საზღვრებიც გარდაბანისად გამოსვლია.

240. A ნუსხაში წერია ციფრებით: „28“.

241. 64-ე მეფე იყო ლაშა გიორგი (ნ. აქვე, ტექსტი).

242. ნ. დადიანს ბოსტან-ქალაქიდან აქამდე მთლიანად გამოუტოვებია
გარეჯა-ყარაიისა და მეოთხე სასპასკეტოს აღწერა (შდრ. ვახუშტი, იქვე,
50—52).

243. ვახუშტისთანაც ასე წერია (იქვე, 52). მაგრამ უნდა იყოს ვარზა-
ბაქარ (ნ. აქვე ტექსტში 27-ე მეფე).

244. ვახუშტი წერს: „რიგს“ (იქვე, 53).

245. ვახუშტის მიხედვით, როსტომისა და ვახტანგის მიერ აგებული სა-
სახლეები სხვადასხვა არის (იქვე, 52—53). ამასთანავე, როსტომის სასახ-
ლის მდებარეობის დასაზუსტებლად საგუბერნატორო სახლის მოხსენიება ჩა-
მატებულია ნ. დადიანისაგან.

246. ვახუშტი წერს: „შემუსვრილი აღაშენა-ო“ (იქვე, 53).

247. ქრისტეს შობის ეკლესიის ამბავი ჩამატებულია ნ. დადიანისაგან
(შდრ. ვახუშტი, იქვე, 53).

248. მარიამ დედოფლის ასულობა და ირაკლი მეორის მიერ კარის სა-
ყდრის აშენების ამბავი ჩამატებულია ნ. დადიანისაგან (შდრ. ვახუშტი, იქვე).

249. დიმიტრი (თავდადებული) 67-ე მეფე იყო (ნ. აქვე ტექსტი).

250. გივი ამილახორისაგან ქაშოეთის ეკლესიის აშენების ამბავი ჩამა-
ტებულია ნ. დადიანის მიერ (შდრ. ვახუშტი, იქვე).

251. ლურჯ-მონასტერი რომ გაბაშვილების სასაფლაოა, ამას ნ. დადი-
ანი უმატებს (შდრ. ვახუშტი, იქვე, 54).

252. მონაზვნების ნათქვამი სამივე ნუსხაში ჩასმულია მრგვალ ფრჩხი-
ლებში.

253. თეძმის აღწერიდან აქამდე ნ. დადიანს მთლიანად გამოუტოვებია
ხოვლეს, ატენის, საციციანოსა და გუჯარეთის აღწერანი (შდრ. ვახუშტი,
იქვე, 56—60).

254. ვახუშტისთან აქ ლაბარაკია კათალიკოსსა და მის მამულზე (იქვე, 60).

255. ეს არის ალექსანდრე დიდი. იგი იყო 77-ე მეფე, ხოლო ბიძამისი
კოსტანტინე—76-ე (ნ. აქვე, ტექსტი).

256. ერეკლე მეორისა და მისი ძის გიორგის ხსენება ჩამატებულია ნ. დადიანის მიერ (შდრ. ვახუშტი, იქვე, 61).
257. 79-ე მეფე იყო ალექსანდრე დიდის ძე გიორგი VIII. ბაგრატიონი 74-ე მეფე, ძე დავითისა (ნ. აქვე, ტექსტი).
258. ქსნის ხევის აღწერიდან აქამდე ნ. დადიანს გამოტოვებული აქვს აღწერანი ქოლოთქვიტიკრისა, ისროლის ხევისა, გვერდის-წირისა, მღორან-დვალეთისა (შდრ. ვახუშტი, იქვე 69—71).
259. მეჯვდის მდინარე ნ. დადიანს აქ ამოუღია ისროლის ხევის აღწერიდან, რომელიც მას გამოტოვებული აქვს (ნ. აქვე კომენტარი 258-ე და შდრ. ვახუშტი, იქვე, 70).
260. ნ. დადიანი კასპის ხევს, რომელიც არ არსებობს, შეცდომით უმატებს (შდრ. ვახუშტი, იქვე, 72, 275, 322).
261. ბალათარ ოსის მოხსენიება აქ ჩამატებულია ნ. დადიანის მიერ (შდრ. ვახუშტი, იქვე, 72).
262. ვახუშტის მიხედვით, სამთავისის ეკლესია დგას „რეხულას აღმოსავლით“ (იქვე).
263. აქ, ნ. დადიანს ჩართული აქვს ცალკეული ცნობები აგრეთვე ლიახვის ზეითის, დვანის წყლის, ფცის წყლისა და სადგრის ხეობის აღწერებიდან (შდრ. ვახუშტი, იქვე, 78—79, 81, 83).
264. ნ. აქვე, 255.
265. ვახუშტისთან წერია: „მიქელ“ (იქვე, 81).
266. A ნუსხაში წაშლილია ეს ხელმოწერა.
267. ნ. დადიანი აქედან აღარ განაგრძობს ქართლის მეფეთა სათვალავს, მაშინ როცა ვახუშტის ორიგინალში ქართლის მეფეების ჩამოთვლა გრძელდება (შდრ. ვახუშტის ისტორიის ხელნაწერი, საქ. მეცნ. აკად. ხელნაწერთა ინსტიტუტი, A — 756, 65 r და შემდეგი). ამასთან დაკავშირებით ყურადღებას იქცევს ის, რომ „ქართველთა ცხოვრების“ BC ნუსხებში მე-8 თავის დასასრულს წერია: „ხოლო ივერიის მეფობის განკერძოების შემდგომად იქმნენ მეფენი საქართველოსა შინა ვიდრე აღზოცამდე ცხრაშეტი—19“ (გვ. 161, 87r). აქ მხედველობაშია მიღებული ქრონოლოგიური ქარგა 1469—1800 წლები, დაწყებული მე-80 მეფე კოსტანტინე გიორგის ძის მეფობით და დამთავრებული გიორგი XIII-ის (ერეკლე II-ის ძის) სიკვდილით. ნ. დადიანს აქ ქართლის მეფეების სათვალავი დაცული უნდა ჰქონდეს ვახუშტის ისტორიის ხელნაწერის მიხედვით თეიმურაზ II-მდე, ხოლო შემდეგ თვითონ განუგრძედა დათვლა და გამოსვლია სულ 19.
268. შესატყვის ადგილზე ათაბაგსა, დადიანსა, გურიელსა, შარვაშიძესა და სვანთა ერისთავზე ვახუშტი წერს ცალ-ცალკე: „განდგა თავადად“ და „ამით დაიპყრეს საზღუარნი თჳსნი-ო“ („საქართველოს ცხოვრება“, II, ზ. კინაძის გამოცემა, 1913, 16). მაშასადამე, სამეფოსაგან თავადად, ე. ი. თავისთვის განდგომა, ვახუშტის გაგებით, ნიშნავდა ერისთავთა მიერ მათივე საგამგეო ტერიტორიების დაპყრობა-დასაქუთრებას. ნ. დადიანი კი, როგორც ვხედავთ, ასეთ განდგომას უწოდებს მეფეზე დამოკიდებულებისაგან განთავისუფლებას. რა თქმა უნდა, ვახუშტის ნათქვამი აქ ჩვენს ავტორს სწორად გაუგია.
269. არა, იგი იყო ძე ბაგრატ იმერთა მეფისა (შდრ. ვახუშტი, იქვე, 19).

270. არა, გარდაიცვალა 1505 წელს (შდრ. იქვე, 24).
271. ერქვა ელენე (ნ. იქვე, 253).
272. მამიამ (ნ. იქვე, 295).
273. ლევანი (ნ. იქვე).
274. უნდა ყოფილიყო მანუჩარი (შდრ. იქვე, 297).
275. ლუარსაბი იყო შვილი სიმონის ძე გიორგისა, რომლის მეფობის აღწერა გამოტოვებული აქვს ნ. დადიანს (შდრ. იქვე, 51—53).
276. ეს სიმონ მეფე იყო შვილი სიმონ პირველის ძმის დაუღბანის ძის ბაგრატიისა, რომლის მეფობის აღწერა ნ. დადიანს გამოტოვებული აქვს (შდრ. იქვე, 60).
277. აქ საუბარია როსტომ მეფეზე, რომელიც ლევან II დადიანს დაემოყვრა თეიმურაზ I-ის მტრობისათვის (შდრ. იქვე, 72).
278. დადიანი ვახტანგს.
279. დადიანი.
280. სიტყვები: „რომელიცა დღესაც იგი მოქმედებს ქვეყანასა შინა ჩვენსა“—არ არის ვახუშტისა (შდრ. იქვე, 109). აქ ნ. დადიანს მხედველობაში უნდა ჰქონდეს მთელი საქართველო და არა მხოლოდ სამეგრელო. ეს რომ ასეა, ამის ადასტურებს შემდეგი. მსაჯულთუხუცესობის თანამდებობაზე ყოფნის დროს ნ. დადიანს თავისი იურიდიული საქმიანობის შესახებ შედგენილი აქვს დღიური, რომლის 1832 წლის 15 იანვრის ჩანაწერიდან ჩანს, რომ მას (ნ. დადიანს) ლევან V დადიანისათვის ნებართვა მოუთხოვია იმისა, რომ სამეგრელოში „ვახტანგ მეფის სამართლის კანონი ვიხმაროთ, როგორც ხმარობენ საქართველო-იმერეთშიდ-ო“ (ზუგდიდის სამხარეთმცოდნეო მუზეუმის ხელნაწერი წიგნების ფონდი, № 887, 69 v.—70 r). ეს სიტყვები დაწერილია 1832 წელს, ე. ი. 9 წლით გვიან, ვიდრე ნ. დადიანმა თავისი „ქართველთ ცხოვრება“ შეადგინა. თუ 1832 წელს არ ყოფილა სამეგრელოში გავრცელებული ვახტანგის კანონები, ასეთივე მდგომარეობას ექნებოდა ადგილი უფრო ადრეც, „ქართველთ ცხოვრების“ შეთხზვის დროს.
281. აღწერა თეიმურაზ II-ის მეფობისა ქართლში 1744—1762 წლებში, ერეკლე II-ის მეფობისა ქართლ-კახეთში 1762—1798 წწ., გიორგი XIII-ის მეფობისა ქართლ-კახეთში, ქართლ-კახეთის სამეფოს შეერთებისა რუსეთთან და რუსეთის მფლობელობაში აღმოსავლეთ საქართველოს შესვლის წინააღმდეგ აღექსნადრე ბატონისშვილის ბრძოლისა ჩამატებულია ნ. დადიანის მიერ.
282. საურმაგი იყო მეორე მეფე (ნ. იქვე, ტექსტი).
283. ლევანი იყო მე-5 მეფე კახეთისა შემდგომად საქართველოს დაშლისა (ვახუშტი, საქ. ცხ., II, 1913, გვ. 161, 165).
284. აბიბოს ნეკრესელი, ვახუშტით, დაფლული არის სამთავროს (გეოგრაფია, 1941, გვ. 99).
285. ვახუშტი წერს: „მთავარ-ანგელოზთა“ (იქვე, 100).
286. ვახუშტი წერს: „ვგონებ ნახქვენადო“ (იქვე, 101). ნ. დადიანი კი არ იჩენს ამდენ სიფრთხილეს და უშეშვლად მიიჩნევს ლალის-ყურისა და ნახქვენის იგივეობას.
287. ამ შემთხვევაში ნ. დადიანს ნაგულისხმელი აქვს მთავრობა ანუ კორიკოზობა: გრიგოლისა (787—827 წწ.), ვახესი (827—839 წწ.), სამოელისა (839—861 წწ.), გაბრიელისა (861—881 წწ.), ფაღალა I-ისა (881—893 წწ.), კვირიკე I-ისა (893—918 წწ.), ფაღალა II-ისა (918—929 წწ.), კვი-

კე II-ისა (929—976 წწ.) და დავითისა (976—1010 წწ.)—ვახუშტი, საქართველოს ცხოვრება, II, კიბინაძის გამოცემა, 1913, გვ. 147—150.

288. ვახუშტით, პირველი არელმანელი იყო ფადალა, რომელიც კახეთის მთავარი ვახდა გაბრიელ დონაურის შემდეგ, 881 წელს და აღუქვემდებარდა 893 წელს (იქვე, 148—149).

289. კვირიკე მეფე მოკლულ იქნა 1035 წელს (ვახუშტი, იქვე, 152).

290. ნ. დადიანი აქ გამოტოვებს მეფობას გაქისას (1039—1058 წწ.), აღსართან I-ისას (1058—1084 წწ.), კვირიკესას (1084—1102 წწ.), აღსართან II-ისას, რომლის დროსაც კახეთი საქართველოს მეფეს დაუქვემდებარდა; დავით I-ისას (1469—1471 წწ.), გიორგი I-ისას (1471—1492 წწ.) და ალექსანდრე I-ისას (1492—1511 წწ.)—ვახუშტი, იქვე, 152—160.

291. სათვალავში მოსვლია ნ. დადიანს შეეღობა, ვინაიდან ავ-გიორგი მე-10 კი არა, მე-9 მეფე იყო კახეთისა.

292. ამოთან იყო ძე ბაგრატ მუხრან-ბატონისა, სანდო სვიმონ I-ისა და მოღვაწეობდა XVI საუკუნის მეორე ნახევარში (ვახუშტი, იქვე, 35, 40, 169).

293. ეს რიცხვი გადაჭარბებული უნდა იყოს.

294. ვახუშტი წერს: „მოსახლენი—სიღამონი და ქახილიძენი“ (გეოგრ., 1941, 113).

ნ. დადიანის ტექსტში ის ბალათარი უნდა იყოს დასახელებული, რომელიც ვახტანგ გორგასალმა მოკლა ოსეთში თავის ლაშქრობის დროს. ამ ბალათარს, როგორც ისტორიკოსი დ. ბაქრაძე აღნიშნავს, თვლიდნენ ქარხილანის გვარისად (ვახუშტი, საქართველოს ისტორია, I, 1885, 91, სქოლიო I). როგორც ჩანს, ნ. დადიანსაც სცოდნია ეს, რომელიც ოსეთში ნამყოფი იყო (იხ. იქვე კომენტარი 295-ე) და სათანადო წარწერა ნარის ეკლესიისა ამოუკითხავს.

295. ეს ტექსტი, ჩვენ მიერ „ბოლოსიტყვაობად“ წოდებული, ჩამატებულია ნ. დადიანისაგან, რომელიც, როგორც ჩანს, ოსეთში ნამყოფი ყოფილა.

296. „ესენი არიან მოსხის მთანი“—ვახუშტის უწერია აშიაზე გასწვრივ შემდეგი სიტყვებისა: „მთა დადო ანუ ფერსათი და მთა აჭარა-გურიის შორისი“ (გეოგრ., 1941, 122). ნ. დადიანს მოსხის მთების შესახებ ჩანართი მოუთავსებია სიტყვებს შორის: „დადო“ და „ანუ ფერსათი“.

297. ამ ადგილას ვახუშტი წერს: „ვეგონებო“ (გეოგრ., 1941, 124). შდრ აქვე 286-ე კომენტარი.

298. აქაც ვახუშტი წერს სიტყვას: „ვეგონებ“ (იქვე, 125). შდრ. აქვე 286-ე კომენტარი.

299. ვახუშტით: ოცხის წყალი კვანჯლასთან ერთვის ახალციხის წყალს (იქვე).

300. 63-ე მეფე თამარი იყო, გიორგი კი—62-ე (ნ. აქვე, ტექსტი).

301. 61-ე მეფე დავითი (შვილის შვილი დავით აღმაშენებლისა) იყო (ნ. აქვე, ტექსტი).

302. 75-ე მეფე გიორგი მეშვიდე იყო, კოსტანტინე კი—76-ე (აქვე, ტექსტი).

303. ეს ტექსტი, ჩვენგან „ბოლოსიტყვაობად“ წოდებული, ჩამატებულია ნ. დადიანის მიერ, რომელიც, როგორც ჩანს, სამცხეს საკუთარი მოგზაურო-

ბით ვაცნობილი ყოფილა. მისი ბიოგრაფიიდან ცნობილია მხოლოდ ის, რომ ნ. დადიანი რუსეთის სარდლობის მხარეზე მონაწილეობას იძებნა როგორც მეგრელი სპის სარდალი 1811 წლის ლაშქრობაში ახალციხეზე (ნ. აქვე „ცხოვრება და მოღვაწეობა ნიკო დადიანისა“). შდრ. აქვე 295-ე კომენტარი.

304. ეს ეკლესია არის წყაროსთავი (ვახუშტი, გეოგრ., გეოგრაფიკული მხარე, II, 1913, 232).

305. გორგასლის ძე იყო დანი, ხოლო მირდატი—ვახტანგ გორგასლის მამა (ნ. აქვე ტექსტში 32-ე—33-ე—34-ე მენი).

306. ეს ეკლესია, ვახუშტის მიხედვით, სამღერეთის დასავლეთ ყოფილა (იქვე, 132).

307. ეს ნაწილი, რომელსაც ჩვენ „ბოლოსიტყვაობას“ ვუწოდებთ, ჩამატებულია ნ. დადიანისაგან. შდრ. აქვე 295-ე და 303-ე კომენტარი.

308. ვახუშტი ამ ადგილას ლაპარაკობს მხოლოდ ხაზულის ხატის შესახებ: „და ხატი ამისი-ო“ (იქვე, 140).

309. ეს ნაწილიც, ჩვენგან „ბოლოსიტყვაობად“ წოდებული, ჩამატებულია ნ. დადიანის მიერ. შდრ. აქვე 295-ე, 303-ე და 307-ე კომენტარი.

310. შვილისშვილი ბექა I-ისა იყო ყვარყვარე I, რომელიც ათაბაგად დასვა გიორგი ბრწყინვალემ 1334 წელს (ვახუშტი, საქ. ცხოვრება, II, 1913, 232).

311. ნ. დადიანს ყვარყვარე I როგორღაც არეგია ყვარყვარე II-ში, რომელიც საქართველოს მეფისაგან დამოუკიდებელი გახდა (იქვე, 234—235). სარგის ჯაყელით დაწყებული და ყვარყვარე II-ით დამთავრებული ათაბაგად მართლაც რვა კაცი იჯდა (სარგის I: 1268—1285; ბექა I: 1285—1306; სარგის II: 1306—1334; ყვარყვარე I: 1334—1361; ბექა II: 1361—1391; იოანე: 1391—1444; ალბულა: 1444—1451; ყვარყვარე II: 1451—1466).

311. ნ. დადიანის ლაპსუსი მოსვლია: აქ დასახელებული უნდა იყოს ქაიხოსრო II (შდრ. ვახუშტი, იქვე, 248).

312. ეს რიცხვები არ უნდა იყოს ზუსტი.

313. ვახუშტი ამ ადგილას არ ასახელებს მეორე რიონს (შდრ. გეოგრ., 1941, 147); იგი ნ. დადიანის ჩანაშატი, რაც ქმნის გაუგებრობას.

314. ვახუშტის დროს ცხენისწყლის შესართავი ტყვირთან ყოფილა (გეოგრ., 148). შემდეგ მის შესართავს ტყვირიდან აღმოსავლეთისაკენ გადაუწყვეია და ნ. დადიანის დროს საჭილაოს ილორთან ამოსულა. იმის მიუხედავად, რომ სოფელ მარნის უბანში მდინარე რიონის კალაპოტიდან ილორი საქმალად მოშორებით მდებარეობს ჩრდილოეთისკენ (შდრ. ივ. ჯავახიშვილი, საქართველოს ისტორიული რუკა) და საეჭვოა რაღაც სამოციოდ წელიწადში რიონის დინებას ასე შორს გადაეწიოს ჩრდილოეთით,—ნ. დადიანის ჩანაშატი მაინც საყურადღებოა.

315. აქ ვახუშტი წერს, რომ ამათ გარდა გელათში „აწინდელი მეფენი შემდგომად განყოფისა იფლვიან იმერთანი-ო“ (გეოგრ., 152). ნ. დადიანს, რა თქმა უნდა, შეეძლო იმერთა მეფეების ჩამოთვლა და სოლომონ I-ის მოსხენიებაც, რომელიც ღვთისმშობლის ტაძარში იყო დამარხული, მაგრამ იგი ამ მხრივ არავითარ ჩამატებას არ აკეთებს.

316. ტიმოთე ვაბაშვილის რუკაზე ჩხარის ეკლესიის ნახაზთან შემდეგი წარწერაა: „წმინდი[ის] გიორგის მონასტერი: ახლად აღწენებული მეფის ალექსანდრესაგან, ქრისტ[ის] აქეთ ჩლს“. ამ რუკის შედგენის დროს რუსეთში მყოფ ვახუშტის („ვახუშტის ბიოგრაფიისათვის“, წიგნში: აღწერა

სამეფოსა საქართველოსა, 1941, გვ. X) გამორჩენია ეს ფაქტი (მღრ. იქვე 153), მაგრამ ნ. დადიანს, რომელიც ლიხთ-იზერეთში აღგენდა თავის თხოვრებას და ალექსანდრე V-ის მეფობასაც კარგად იცნობდა, უნდა მოეხსენებინა იგი.

317. სოლომონ პირველისა და რუსთა ამბავი აქ ჩამატებულია ნ. დადიანისაგან.

318. 57-ე მეფე იყო ბაგრატ IV (აქვე, ტექსტი, წიგნი I), ხოლო თურქების დროინდელი გიორგი—58-ე მეფე.

319. სოლომონ I-ისა და ქუთათისის ციხის შემუსვრის ამბავი ჩამატებულია ნ. დადიანისაგან (მღრ. ვახუშტი, გეოგრ., 1941, 157).

320. 56-ე მეფე იყო გიორგი I (აქვე, ტექსტი, წიგნი I), ხოლო ბაგრატი—55-ე მეფე.

321. ვახუშტი ბარაკონის ეკლესიას და მის ამშენებელს არ ასახელებს არც დაბა წესთან (მღრ. გეოგრ., 159) და არც სხვაგან თავის გეოგრაფიულ თხზულებაში (იქვე, საძიებლები). ნ. დადიანი აცემს ამ ხარვეზს თავისი ცნობით, რომელიც სწორად გამოხატავს ისტორიულ სინამდვილეს: 1) სოლომონ მეორე 1798 წ. 1-ლ ოქტომბერს შესტამზე რომანოზ ზუბაშვილისათვის მიცემულს წყალობის წიგნში წერდა: „გიბოძეთ წესს... ვენახი ბარაკონის ვენახის გვერდით-ო“ (ქუთათისის მუზეუმის ისტორიული დოკუმენტი, № 1339); 2) იგივე მეფე 1799 წ. 12 ნოემბრის მეთოდი როსტომის ძე რაქის ერისთვის შეიღისათვის მიცემულს წყალობის წიგნში აგრეთვე აღნიშნავდა: „რაქას ბარაკონი მამისშენის აღშენებული იყო-ო“ (საქ. მეცნ. აკად. ხელნაწერთა ინსტიტუტი, Qd—6696). ბარაკონის მონასტერი აღნიშნულია აგრეთვე ტ. ვაბაშვილის 1737 წლის რუკაზედ (ხელნაწერთა ინსტიტუტის ფოტო-პირების ფონდი, № 164).

322. ეს ტექსტიც, ჩვენგან სპეციალურად გამოყოფილი და „ბოლოსიტყვაობად“ წოდებული, ნ. დადიანის ჩანართია.

323. ვახუშტის „მეგრელი“ მიაჩნია „ეგრი“-დან წარმოშობილად (გეოგრ. 1941, 165). ნ. დადიანი რუსული მეტყველების ზეგავლენით ხმარობს „მენგრელს“. აქვე ნ. დადიანი გამოტოვებს ვახუშტის განმარტებას „ოდიშის“ შესახებ: „ოდიში იყოჲ ქვეყანა იგი ჩენი-ო“ (გეოგრ., იქვე). როგორც ჩანს, ასეთი ახსნა არ მიიჩნია ნ. დადიანმა დამაჯერებლად.

324. ოდიშის საზღვრების ვახუშტისეულ აღწერაში: 1) „თაკვერიდამევე წარსრული კავკასი ჩრდილოთ, ვიდრე ეგრისის სათავემდე, ოდიშსა და სვანეთ შორისი“ და 2) „ჩრდილოთ კავკასის მთა“ (გეოგრ., 166)—ერთმანეთისაგან გამოკალკეება და სხვადასხვა საზღვრებად ჩათვლა გაუგებრობას იწვევს, რისთვისაც არც ნ. დადიანს მიუტკევეია ყურადღება და ხელალებით გადაუწერია ვახუშტის ტექსტი.

325. სენაკის ეკლესიის ამშენებლის ვინაობა ჩამატებულია ნ. დადიანისაგან (მღრ. ვახუშტი, გეოგრ., 166).

326. ხოფის ანუ ხობის ეკლესიის ამშენებლის ვინაობა ჩამატებულია ნ. დადიანისაგან (მღრ. ვახუშტი, გეოგრ., 167). მაგრამ ეს ეკლესია აგებულია „არა უგვიანეს X—XI საუკუნისა“ (გ. თაყაიშვილი, არხეოლოგიური მოგზაურობა სამეგრელოში, წიგნი: ძველი საქართველო, III, 132).

ჩვენ აქ ხოფი და ხობი ერთ ადგილად მიგვაჩნია. ვახუშტიც „ხოფს“ ხმარობს (გეოგრ., 167), ისე რომ, მისგან განსხვავებით, ცალკე აღარ ლაპა-

რაკობს „ხოზის“ შესახებ (შდრ. იქვე, საძიებლები). ივ. ჯავახიშვილის ისტორიულ რუკაზეც „ხოფი“ და „ხოზი“ ერთი და იგივეა. წიგნშიც: „საქართველოს სსრ ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული დაყოფა“ (1949 წლის მარტი) „ხოზი“ არის მოხსენებული. რომ „ხოფი“ და „ხოზი“ სხვადასხვა დროს იყო, მაშინ ოდიშის გეოგრაფიის საუკეთესო მკოდნე ნიკო დადიანი უთუოდ ჩაუმატებდა ხოფთან თავის ცნობას ხოზის შესახებ (იგი ხომ ამნაირად მოიქცა კოცხერის ეკლესიასთან დაკავშირებით! იხ. აქვე, 331-ე კომენტარი).

327. ვახუშტი უწოდებს „ჩაისს“ (იქვე).

328. ცაიშის ეკლესიის კვლავ ამშენებლისა და განმაახლებელ-შემამკობელთა ვინაობა ჩამატებულია ნ. დადიანისაგან (შდრ. ვახუშტი, იქვე).

329. ვახუშტი ხმარობს „ქელენჯიხ-ს“ (იქვე). ასევე ივ. ჯავახიშვილის 1923 წ. გამოცემულ ისტორიულ რუკაზეც. ნ. დადიანი, ამისგან განსხვავებით, წერს „ქალენჯიხ-ს“. XVII, საუკუნის მოღვაწე ვედემონ ჯაიანი ფრესკებში იწოდება „წალენჯიხელად“ (ე. თაყაიშვილი, არხეოლოგიური მოგზაურობანი სამეგრელოში, წიგნში: ძველი საქართველო, ტ. III, 1913—1914, გვ. 215). წალენჯიხა წერია ტ. გაბაშვილის რუკაზეც (ხელნაწერთა ინსტიტუტი, ფოტო-პირების ფონდი, № 164) და ამნაირადვე იწოდება იგი დღესაც (საქართველოს სსრ ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული დაყოფა, 1949).

წალენჯიხის ეკლესიის ამშენებლის ვინაობა ჩამატებულია ნ. დადიანისაგან (შდრ. ვახუშტი, გეოგრ., იქვე). მაგრამ ნ. დადიანი ცდება; როგორც ე. თაყაიშვილმა გამოარკვია, ეკლესია აგებულია XIII საუკუნემდე (არხეოლოგ. მოგზ., 210). რაც შეეხება ლევან II დადიანს, იმას იქ აუგია ეგვიპტური, რომელშიც თვითონ დაიმარხა (ე. თაყაიშვილი, იქვე, 217).

330. ვახუშტი წერს: „ანაკრია-ს“ (გეოგრ., 1941, 167). ნ. დადიანივით „ანაკლია-ს“ ხმარობს ტ. გაბაშვილიც თავის რუკაზე (ხელნაწერთა ინსტიტუტი, ფოტო-პირების ფონდი, № 164). ამნაირადვეა იგი დაწერილი ივ. ჯავახიშვილის რუკაზეც.

331. კოცხერის ღვთისმშობლის ეკლესია ვახუშტის დასახელებულიც არა აქვს (შდრ. მისი გეოგრ., საძიებლები) და აქ მოტანილი ცნობა მთლიანად ნ. დადიანისაა. ეკლესია რომ ლევან II დადიანის აგებულია, ეს ჩანს კოცხერის ხატების წარწერებიდან (ე. თაყაიშვილი, არხეოლოგ. მოგზ. სამეგრელოში, წიგნში: ძველი საქართველო, III, 204). ოღონდ ის კია, რომ ნ. დადიანი არაფერს ამბობს, უთუოდ თავმდაბლობის გამო, თავის მიერ კოცხერის ტაძრის განახლებაზე (შდრ. იქვე, 201—202).

332. 54-ე მეფე იყო გურგენი (აქვე, ტექსტი, წიგნი I), ხოლო ბაგრატი — 55-ე მეფე.

333. ეს „ბოლოსიტყვაობაც“ ნ. დადიანის ჩამატებულია (შდრ. გეოგრ., 169—170).

334. ნ. დადიანი გამოტოვებს სვანეთის ჩრდილოეთის საზღვარს: „ღიღყბარო-ჩერქესა და ამას სვანეთს შორისი კავკასი“ (ვახუშტი, გეოგრ., 172).

335. ტიმოთე გაბაშვილი თავის მიერ 1737 წელს შედგენილ ლისტ-იმერეთის რუკის წარწერებში ფოთის ციხის თურქებისაგან აშენების თარიღად 1723 წელს აღნიშნავს (საქ. მეცნ. აკად. ხელნაწერთა ინსტიტუტის „მოამბე“, I, 196).

336. ვახუშტი ლაპარაკობს გურიის აღწერაში სამ სანებისკომოსოზე: ჯუმათისა, შემოქმედისა და ხინოსაზე (გეოგრ., 174—175). ნ. დადიანს პირ-

ველი და მესამე გამოტოვებული აქვს, რაც მისთვის არ არის დამახასიათებელი, ვინაიდან, როგორც უკვე აღვნიშნეთ (იხ. აქვე „ცხოვრება და მოღვაწეობა ნიკო დადიანისა“), იგი ყველაზე მეტი ყურადღებით ვახუშტის ისტორიაში საეკლესიო და საფორტიფიკაციო ცნობებს ეკიდებოდა.

337. ეს განმარტება, რომელსაც ჩვენ „ბოლოსიტყვაობას“ ჩანატებულია ნიკო დადიანისაგან.

როგორც უკვე ვნახეთ, ასეთი განმარტებითი ჩანართები არაერთგან აქვს გაკეთებული ნ. დადიანს. იგი ამ ჩანართებში ყველგან პირველი პირით ლაპარაკობს და ამით მკითხველზე ისეთ შთაბეჭდილებას ტოვებს, რომ მას თვითონ მიმოუხილავს ყველა სათანადო ადგილი...

338. „თავი 14“ სამივე ნუსხაში წერია „დაწყება... ეგრიხად-ის“ შემდეგ. აქ, B ნუსხის 192-ე და 193-ე გვერდების აშოებზე ფანქრით შესრულებული ჩანაწერია (იხ. აქვე: „ნუსხები“, B ხელნაწერის აღწერილობა).

339. ვახუშტის განმარტებით, ეგრიხის წყალი ზღვას ერთვის ილორთან (გეოგრ., 168). ივ. ჯავახიშვილის რუკაზე მისი შესართავი ილორიდან აღმოსავლეთითაა გადმოტანილი გუდავასთან. ყურადღებას იქცევს ნ. დადიანის შესწორება; მას ეგრიხის წყლად ილორის დასავლეთით მიმდინარე ლაღძვა მიაჩნია.

340. მხედველობაშია საკუთრივ აფხაზთა მეფენი: ლეონ II, თეოდოსე I, გიორგი I, იოანე, ადარნასე, ბაგრატ, კოსტანტინე, გიორგი II, ლეონ III, დიმიტრი და თეოდოსე II, რომლებიც ბატონობდნენ 786—985 წლებში (შდრ. ვახუშტი, საქართველოს ცხოვრება, II, ზ. კიქინაძის გამოცემა, 1913, 271—275).

341. აქ ნ. დადიანი გამოტოვებს იმას, რომ ოძრაბოს ერისთავის ქვეშევრდომები, დასახლებულნი ქოროხის სამხრეთით, განუდგნენ ოძრაბოსს და შეუერთდნენ ლეონს (ვახუშტი, იქვე, 271).

342. ნ. დადიანი გამოტოვებს ლეონის ძის თეოდოსე I-ის მეფობას, რაც გრძელდებოდა 806 წლიდან 845 წლამდე (ვახუშტი, იქვე, 272).

343. აქ ნ. დადიანი ცდება; გიორგი I-ს ასახელებს თეოდოსე II უსინათლოს მაგიერად, რომლის მეფობაშიც (979—985) მოხდა ის, რაზეც იქვე არის საუბარი.

344. საკუთრივ აფხაზეთის მეფობა ლეონ II-მ დაიწყო 786 წელს და თეოდოსე II-მ დაამთავრა 985 წელს. 786 წლიდან 985 წლამდე განვლო 199 წელიწადმა.

345. ვახუშტის მიხედვით, ნარინ დავითი ლიხთ-იმერეთის მეფე გახდა 1259 წელს. ბაგრატ მესამემ მეფობა დაიწყო 985 წელს. ამ უკანასკნელიდან 1259 წლამდე განვლო 274 წელიწადმა (ვახუშტი, იქვე, 275—276).

346. ნ. დადიანს აქ მხედველობაში აქვს მიქელის, ბაგრატ შორაპნის ერისთავისა და მისი ძის ალექსანდრეს ბატონობა (შდრ. ვახუშტი, საქ. ცხოვრება, II, ზ. კიქინაძის გამოცემა, გვ. 277—278).

347. ეს სიტყვები, რომლებიც მიეწერება გიორგი მეფეს, სამივე ნუსხაში ჩასმულია მრგვალ ფრჩხილებში.

348. ნ. დადიანი გამოტოვებს სვანთა ერისთავს გელოანს (შდრ. ვახუშტი, იქვე, 281).

349. ბაგრატის მეფობის აღწერისას ნ. დადიანს მხედველობიდან გამოჩენია ისეთი დიდი ისტორიული ფაქტები, როგორცაა ჯერ გურია-ოდის-

სვანეთ-აფხაზეთის სამთავროებისა და შემდეგ იმერეთის სამეფოს (აქვე ვა მოყოფა, აგრეთვე გაერთიანებული საქართველოს ამ ტრაგედიაში სწავლისათვის ათბაგის ყვარყვარეს ერთ-ერთი წამყვანი მონაწილეობა (შდრ. ვახუშტი, იქვე, 280—281). ამ ფაქტებისათვის ნ. დადიანს განსაკუთრებით ინიშობს უნდა მიეჭკია ყურადღება, რომ იგი ხომ ფეოდალური საქართველოს ისტორიის პერიოდისათვის ვახუშტისეულ კონცეფციას იზიარებდა! (შდრ. აქვე „ქართველთა ცხოვრების ადგილი და მნიშვნელობა...“).

მ50. ვახუშტი აქ „ძე-ს“ ასახელებს (იქვე, 283).

მ51. ვახუშტი მას „გიორგი-ს“ უწოდებს (იქვე, 283).

მ52. ვახუშტით, ლეონი დასვეს ჯიქეთის ლაშქრობიდან დაბრუნებულმა მებრძოლებმა (იქვე, 285).

მ53. ვახუშტი ამ ადგილას ხმარობს სიტყვას „შეერთებისათვის“ (იქვე, 288).

მ54. ვახუშტი ასახელებს ოზურგეთს, სადაც ბათულია დააბატიმრა გურიელმა, ამასთანავე, ბათულია ოზურგეთში თვითონ კი არ მომკვდარა, არამედ მეფისა და დადიანისაგან მოიკლა (იქვე, 293). რატომ შესცვალა ვახუშტის ცნობა ნ. დადიანმა ან საიდან მოიტანა მან ლეხოური, ჩვენთვის გასაგები ვახდება, თუ გავითვალისწინებთ შემდეგს. ვახუშტი თავის გეოგრაფიაში ასახელებს ლეხურის ციხეს (1941 წ. გამოც., გვ. 175). „ლეხურის ციხე“ წერია ტიმოთე გაბაშვილის რუკაზეც: „ლეხურის ციხე — გურიელის-ო“ (ხელნაწ. ინსტ. „მოამბე“, I, 194). მაგრამ ოზურგეთში ვახუშტი გურიელის მარტო „სასახლეს“ ასახელებს (იქვე). ტიმოთეს რუკაზეც არაა აღნიშნული ოზურგეთში „ციხე“, არამედ წერია: „ოზურგეთი და მისი საყდარი“ (იქვე). მაშასადამე, ოზურგეთში გურიელს ციხე არ ჰქონია.

ამას გარდა, საყურადღებოა ისიც, რომ ნ. დადიანი „ლეხოურს“ განსხვავებული ფორმით ასახელებს, ვიდრე ვახუშტი და ტიმოთე გაბაშვილი, რომლებიც მას „ლეხურს“ უწოდებენ (იქვე). ივ. ჯავახიშვილის რუკაზე „ლიხაური“ წერია.

მ55. ვახუშტის მიხედვით, ლეონ დადიანისშვილის დაღუპვა გიორგი გურიელმა მოიმოქმედა „განზრახვითა მამია დადიანისათა“ (იქვე, 294). ნ. დადიანს ამის მთავარ მოქმედად ლევანის ბიძა, მამია დადიანი მიუჩნევია, ვინაიდან „მეფის ციხე მდებარეობდა ოდიშში და იქვე დადიანის სასახლეც იყო (შდრ. ვახუშტი, გეოგ., 166). ამიტომ უნდა გამოჩნებოდა ნ. დადიანს აქ გურიელის მონაწილეობა.

ამასთან დაკავშირებით „მეფის“ სახელწოდებაზე უნდა ითქვას შემდეგი. ვახუშტი თავის გეოგრაფიაში წერს „შხეთს“ (1941 წ. გამოც., გვ. 166). ივ. ჯავახიშვილის რუკაზეც ასეა იგი დასახელებული. მაგრამ ვახუშტისავე ისტორიაში წერია „შხეფი“ (წიგნი II, 1913 გამოც., გვ. 294; ხელნაწერთა ინსტიტუტი, A—756, ვახუშტის ისტორიის პირი, 137 r). თუმცა მისავე ქორონიკონებში ისევ „შხეთი“ არის ჩაწერილი (იქვე, 1913 წ. გამოც., 374, A—756, 148 r).

ვინაიდან ნ. დადიანი ძალიან კარგად იცნობდა ოდიშის ტოპონიმიკას, ისევე როგორც ვახუშტის ისტორიულ-გეოგრაფიულ ცნობებსაც, და „შხეთს“ „შხეფი“ ამჯობინა, ჩვენც ამ უკანასკნელ ფორმას ვანიჭებთ უპირატესობას.

მ56. აქედანვე ჩანს, რომ ლეონ დადიანისშვილის ტრაგედიაში გურიელის მონაწილეობა ხელოვნურად ამოუღია ნ. დადიანს (შდრ. აქვე, 355-ე კომენტარი).

357. ვახუშტით, 1585 წელს გარდაიცვალა (საქ. ცხ., II, 1913, 294).

358. ვახუშტის გადმოცემით, მეფისა და დადიანის შტობა ვაზლიწით იმან, რომ მამია დადიანი არ დაეხმარა ლეონ მეფეს ქართლის მეფის სვიმონ პირველის წინააღმდეგ, რომელმაც 1588 წელს იმერეთი დაიკავა (საქ. ცხ., II, 1913, 295). მაგრამ ვინაიდან ნ. დადიანი მოტოვებული აქვს სვიმონის ლაშქრობა, დაუსახლებელი დარჩენია მამია დადიანზე იმერეთის მეფის გადამტერების მიზნით.

359. ვახუშტი წერს: „ბაგრატ ძე თეიმურაზისა ვახტანგის ძისა“ იყოს (იქვე, 296). ვახტანგი იყო ძმა ბაგრატ III-ისა. თავისი მეფე-ძმისაგან უკმაყოფილო ვახტანგი, იმერეთის მრავალ დიდებულთან ერთად, ქართლში გადასახლდა. ბაგრატ III-მ იგი მოხისს დაამარცხა, ქართლის მეფის დავითის შუამდგომლობით დაეხავა და კვლავ იმერეთს ჩაასახლა (ვახუშტი, იქვე, 285—286). ამ ვახტანგის შთამომავალი უნდა იყოს ბაგრატ თეიმურაზის ძე, რომელმაც გურიელის დახმარებით ტახტი წაართვა იმერეთში როსტომ მეფეს.

ვახტანგ ბატონისშვილისა და ბაგრატ III-ის ამბავი თავის ადგილზე გამოტოვებული აქვს ნ. დადიანს, რომელიც შემდეგ აღარც მისი შთამომავლის ციხეას გამოიყვინდა, ისე მოულოდნელად შემოაპარა მკითხველს სრულიად უცნობი პირი.

ვინაიდან ნ. დადიანი გენეალოგიურ კვლევა-ძიებაში ჩამორჩება ვახუშტის (იხ. აქვე „ქართველთ ცხოვრების“ ადგილი და მნიშვნელობა...), ასეთი ნაკლოვანებანი მრავლადაა მისი თხზულების როგორც კონსპექტურ, ისე ორიგინალურ ნაწილებში.

360. 1590 წელს (შდრ. ვახუშტი, იქვე, 295—296).

361. ეს მოხდა ვახუშტის მიხედვით 1590 წელს (იქვე, 297).

362. 1591 წელს (იქვე).

363. ლეონი მაშინ (1597 წელს) იყო 6 წლისა (იქვე).

364. იგი იყო არა ბიძა, არამედ პაპა ლეონისა: ალექსანდრე (იქვე).

365. 1600 წელს (იქვე).

366. 1604 წელს (იქვე, 298).

367. 1609 წელს (იქვე, 298).

368. 1618 წელს (იქვე, 300).

369. ვახუშტი წერს: „კოკოროაურს“, „გოკოროაურს“ (იქვე, 300, 376). ეს უნდა იყოს ახლანდელი გოკოფორა (შდრ. ნ. ბალანჩივაძე, ფურცლები ქუთაისის ისტორიიდან, ვახუშტი: „სტალინელი“, 1959, № 102).

370. 1625 წელს (იქვე, 300).

371. გურიელისადმი ლ. დადიანის შეთვლილი სიტყვები სამივე ნუსხაში ჩასმულია მრგვალ ფრჩხილებში.

372. 1648 წელს (შდრ. ვახუშტი, საქართველოს ცხოვრება, წ. II, 1913, 304).

373. ლეონ II დადიანს ჰყავდა ცოლ-შვილი, მაგრამ ცოლისადმი ეჭვიანობის ნიადაგზე ზარბაზნის ყუმბარით დაგლიჯა ისინი? შემდეგ შეირთო მეორე ცოლი, მაგრამ მასთან შვილი არ ჰყოლია (ვახუშტი, იქვე, 303). ნ. დადიანს ეს ეპიზოდი გამოტოვებული აქვს.

374. სიტყვები: „აქა იხილეთ, თუ ერთი კეთილი გვამი ვითარ მოაკლდების ქვეყანასა“—სამივე ნუსხაში ჩასმულია მრგვალ ფრჩხილებში; ისინი ეხება კაიხოსრო გურიელს და ჩამატებულია ნ. დადიანისაგან.

375. ბანძის ომში მტრის მხარეზე მონაწილეობისათვის აღიქმადი მეფემ სტამბოლს გაქცეული ქაიხოსრო გურიელის ადგილზე დასვა დიმიტრი, ძე სვიმონ გურიელისა (იქვე, 307). ეს ეპიზოდი გამოტოვებული აქვს ნ. დადიანს.

376. ვახუშტი წერს: „ქაქვითს“ (იქვე, 309). დღეს მასტოვბლაში ვახუშტი ვინჯი“ (საქართველოს სსრ ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული დაყოფა, 1949). ხალხ ისტორიულ წყაროებში ამნაირად („ქაქვიანი“) დასახელებულია ივრ კიდევ ერთგან: ლევან დადიანის 1640 წლის წმინდა ნიკოლოზის ხატის წარწერაში (თ. ჟორდანია, ქრონიკები, II, 455). მაგრამ მეორეგან, მარტვილის ეკლესიის ღვთისმშობლის ხატის ლევან II დადიანისავე წარწერაში წერია „ქაქვიანი“ (ე. თაყაიშვილი, არხეოლოგიური მოგზ. სამეგრელოში, წიგნი: ძველი საქართველო, III, გვ. 55). ივ. ჯავახიშვილის რუკაზეც „ქაქვიანი“ არის. ასე რომ: ნ. დადიანის მიერ ვახუშტის „ქაქვითი“ გადასწორება „ქაქვიჯად“ სწორი უნდა იყოს.

377. 1666 წელს (ვახუშტი, საქ. ცხ., II, 1913, 310).

378. 1667 წელს (იქვე).

379. ვახუშტი წერს 20 ათას მარჩილს: „კ მარჩილი“ (იქვე).

380. 1669 წელს (იქვე, 311).

381. 1669 წელს (იქვე).

382. ქუთათისის ციხის აღება რუსთა მიერ სოლომონ პირველის ინიციატივით ჩამატებულია ნ. დადიანისაგან (შდრ. ვახუშტი, იქვე, 312).

383. ვახუშტის მიხედვით ეს იყო 1672 წელს (იქვე, 313).

384. ეს მოხდა 1674 წელს (იქვე).

385. ეს მოხდა 1678 წლის სექტემბერში (იქვე, 314).

386. შვედომაა, უნდა იყოს 1680 (იქვე, 316).

387. აქ ნ. დადიანს გამოტოვებული აქვს შემდეგი ფაქტი: ბაგრატ მეფემ რომ 1678 წელს დადიანი დაამარცხა, შემდეგ ამ უკანასკნელმა ტახტი დაიბრუნა გურიელთან ზავის ჩამოგდებათ, რისთვისაც მას თავისი ვაჟი მანუჩარი მძევლად მისცა (შდრ. იქვე, 315).

388. ამ ხატს ვახუშტი უწოდებს „ლანქერნის ღვთის-მშობელს“ (ზ. ჭიჭინაძის გამოც., 318). იქვე გამოცემული ჭიჭინაძე ასწორებს: „ვლაქერის უნდაო“. ტიმოთე გაბაშვილი ხმარობს „ვლაქერნს“. თავის რუკაზე შემოქმედის წარწერაში მას აღნიშნული აქვს: „ყოვლად წმიდის სარტყელი აქ ძეს ვლაქერნისაო“ (ხელნაწ. ინსტიტუტის „მოაზგე“, I, 196). პ. იოსელიან წერს „Влахернская икона“-ს (Описание древностей города Тифлиса, 1866 стр. 17). „ვლაქერნს“ ასახელებს ი. მეუნარგიაც, რომელიც თავის მხრივ აღნიშნავს, რომ „ვლაქერნი“ რქმევია სტამბოლის ერთ კუთხეა, სადაც დგმულა ეკლესია, რომელშიც დასვენებული ყოფილა ვლაქერნის ღვთისმშობლის ხატი (სამეგრელო დავით დადიანის დროს, 1939, 49).

ეს ხატი პერაკლე კეისარმა უზომა საქართველო ეკლესიას VII საუკუნეში (პ. იოსელიანი, დასახ. ნაშრომი, იქვე) და შემდეგ სამეგრელოში ინახვი ზოდა.

389. ეს იყო 1689 წელს (ვახუშტი, იქვე, 320).

390. ამ ადგილას ვახუშტი წერს: „გარნა იყო ოდიშს ჭირი გიორგი ლიპარტიანისაგან კლვითა და ტყვითა ყიღვისათა და უმეტეს ავხაზთაგან“...

(იქვე, 321). არ ასახელებს რა გიორგი კაცის ძე ჩიქვან-ლიპარტიანს, ნ. დადიანი ამ შემთხვევაში იჩენს მიკერძოებას თავისი უცვლელის წინაპრის მიმართ. ამ ნათესაურ გრძნობას იგი ღალიან იშვიათად ამტკიცებს როგორც ჩვეულებრივ ისე ახალი დადანიების მიმართ, მაგრამ სადაც კი ვერ ფარავს მას დადიანის, როგორც ისტორიკოსის, სეროიზული ნაკლია.

391. ვახუშტი წერს: „ჭილაძე-მიქელაძენი და ბეგან ლორთქიფანიძეო“ (იქვე, 322).

392. ვახუშტი წერს: „მისცა თავობა ლეჩხუმისაო“ (იქვე).

393. ვახუშტის მიხედვით, არჩილი ბრძოლას ვაეცალა ვირიმში წასასვლელად, საიდანაც მას ცნობა მოუვიდა მისი დესპანის იქაურ ხანთან მისვლის შესახებ (იქვე, 322). ნ. დადიანი კი არჩილის წასვლის შთავაზ მიზეზად გიორგი ლიპარტიანს მიიჩნევს; ამ უკანასკნელზე ჩაურთავს იგი თავის მხრივ იმას, რაც იქვე მრავალ ფრჩხილებშია ჩასმული, მაშინ როცა გვერდს უვლის ვახუშტის შემდეგ სიტყვებს: „... იყო ლიპარტიანი უღთო, ცრუ-ფიც, უპირო, ტყვის-მყიდველ“... (იქვე, 322). აქაც ნ. დადიანი მიკერძოებულად წერს და რამდენადმე აყალბებს (შდრ. აქვე № 390 კომენტარი).

394. ეს იყო 1690 წელს (ვახუშტი, იქვე, 324).

395. ვახუშტი წერს, რომ ლეჩხუმის მიცემაზე უთხრა უარი არჩილ მეფემ გიორგი ლიპარტიანსო (იქვე, 325).

396. „ენიონდა ლიპარტიანისაგან-ო“ ნ. დადიანი ჩაუმატებს (შდრ. ვახუშტი, იქვე, 325 და აქვე, 390-ე და 393-ე კომენტარები).

397. მრავალ ფრჩხილებში მოთავსებული სიტყვები განმარტავს შემდეგს: ვინაიდან არჩილ მეფის მოლაშქრეები ბაგრატიის ტაძრიდან აყენებდნენ ვნებას ქუთაისის ციხეს, რომელშიც თურქები იმყოფებოდნენ, ამიტომ ამ უკანასკნელებმა იერიში მიიტანეს ქართველების ციტადელზე და დაანგრეს ეკლესია. ეს ვახუშტის შემდგენაირად აქვს გამოთქმული: „გამოვიდნენ ციხიდან ოსმალი და შემუსრეს... გკლესია... ვინადაც აენებდნენ ციხესა მუნდამ ფრიად“ (იქვე, 325).

398. ბაგრატიის ტაძრის დანგრევის თარიღად ვახუშტი თავის ისტორიასა და ქორონიკონებში 1691 წელს ასახელებს (იქვე, 325, 382), ხოლო გეოგრაფიაში—1692 წელს (1941 წ. გამოც., 157), ალბათ იმიტომ, რომ შეორე შემთხვევაში დანატებით ნათქვამია: თურქებმა დანგრეული ტაძრის მარმარილოს სვეტები სამსხეს წაიღესო (იქვე). ნ. დადიანიც ამ თარიღებს თავთავიანთ ადგილზე უცვლელად იმეორებს.

399. ამნაირად დასახელებას ადგილი აქვს კიდევ 1804 წლის 30 იანვრის დოკუმენტში (ხელნაწერთა ინსტიტუტი, № 2330), მაგრამ იქ სკანდეს ოფლადაა მოხსენებული. ამ შემთხვევაში კი ჩვენ საქმე გვაქვს ციხესთან და სისახლესთან. ამას „სკანდას“ უწოდებენ როგორც ვახუშტი თავის გეოგრაფიასა და ისტორიაში (გეოგრ., 1941, 154; ისტ., 1913, 328), ისე ტიმოთე ქუთათელი და ივ. ჯავახიშვილი თავთავიანთ რუკებზე.

400. ვახუშტი წერს: „ზაიხულებელთა-ს“ (საქ. ცხ., II, 1913, 329). ეს ამბავი მოხდა 1698 წელს (იქვე).

401. ნ. დადიანი გამოტოვებს ლეჩხუმელთა ურჩობას გიორგი ლიპარტიანისადმი და ამისა და გ. აბაშიძის ლაშქრობას ლეჩხუმში ურჩთა დასამორჩილებლად (შდრ. ვახუშტი, იქვე, 330—331 და აქვე კომენტარები: 390-ე, 393-ე).

402. ვახუშტის მიხედვით, კი არ „ახლდათ“, არამედ „მოახლოდნენ“ იყვნენ-ო“ (იქვე, 332).

403. ესაა ქება (შდრ. ვახუშტი, იქვე, 333), აღმსარებელი მოხელე ფაშის ბრძანებისა. ქართულ ისტორიულ დოკუმენტებსა და სხვა წყაროებში იმას „ქიაია-ს“ უწოდებენ.

404. ვახუშტი წერს, რომ „შემუსრნეს-ო“ (იქვე, 334). მაგრამ ვინაიდან თავის გეოგრაფიულ თხზულებაში იგი გარკვევით აღნიშნავს, რომ რუხის ციხე, აგებული 1647 წელს, თურქებმა დაანგრიეს მხოლოდ 1725 წელს (1941 წ. გამოც., 167—168), ანაკლიის ციხის აგების დროს, 1703 წელს (იქვე, 167), იგი მთელი დაუტოვებიათ და მხოლოდ დაუპყრიათ. ამიტომ ნ. დადიანის შესწორება, რომ არზრუმის ფაშამ „აღიღო“ რუხის ციხეო, მართებულია.

405. ვახუშტი წერს, რომ გიორგი ალექსანდრეს-მე ქებას აბაშიძეს აწვდილაო (იქვე, 335).

406. ნ. დადიანი აქ გამოტოვებს თავად-ერისთავთაგან მიტაცების შესახებ ცნობას და ამ ცნობის მართო იმ ნაწილს გადმოწერს, რომელიც ვახუშტის ტექსტში განმარტებითი შენიშვნის სახით არის მოცემული: „არამედ სეერი მისცა-ო“ და სხვ. (შდრ. იქვე, 336). ამიტომ ნ. დადიანის ტექსტიდან ისე გამოდის, რომ ეს ამბავი შაჰნავაზის დროინდელი არის, რაც ქრონოლოგიური შეუსაბამობაა.

407. ვახუშტისთან ლიბარტიანისადაა ჩათვლილი ლეჩხუმიც (იქვე, 335).

408. გიორგი VI-მ რომ ლიბარტიანის გაძევების შემდეგ ლეჩხუმი ბეჟანს მისცა, ეს ცნობა ჩამატებული უნდა იყოს ნ. დადიანისაგან (შდრ. ვახუშტი, იქვე, 339). ვახუშტი მართო იმას ამბობს, რომ ამის შემდეგ გიორგი VI რომ მამია გურიელს შეესია, მაშინ „აოტეს ბეჟან ლეჩხუმელით საჯავახოსა შინა“ (იქვე).

409. მეფე გურიელს ერქვა მამია (ვახუშტი, იქვე, 340).

410. შეცდომაა: უნდა იყოს 1712 (ვახუშტი, იქვე, 342).

411. არჩილ მეფისა და მისი ძის ალექსანდრეს ამბების მომთხრობი ტექსტი, რომელიც ჩვენ ერთ აბზაცში მოვათავსეთ, სამივე ნუსხაში ჩასმულია მრგვალ ფრჩხილებში.

412. ვახუშტი წერს: ფხვიძეს (იქვე, 344).

413. შეცდომაა: უნდა იყოს 1616 წელი (ვახუშტი, იქვე, 345).

414. ამას ერქვა გიორგი (ვახუშტი, იქვე, 346).

415. ვახუშტისთან წერია „ახალციხეს-ო“ (იქვე, 346).

416. 1717 წელს (ვახუშტი, იქვე, 347).

417. 1717 წელს (შდრ. იქვე).

418. 1717 ან 1718 წელს (შდრ. იქვე).

419. ვახუშტისთან რაჭის ერისთვის ლაშქრობა მიკუთვნებულია 1725 წლისათვის (იქვე, 351), მაგრამ ნ. დადიანს ეს თარიღი მომდევნო ამბისათვის მიუჩნევია.

აქვე ისიც უნდა ითქვას, რომ ნ. დადიანი გამოტოვებს ბეჟან დადიანის დედისა და ჰყონდიდელი ძმის ლალატისა და ალექსანდრე მეფისადმი ბეჟანის ორგული ზრახვების მომთხრობ ამბებს (შდრ. ვახუშტი, იქვე, 350, 351), მაშინ როცა იქვე ამდაგვარი საქციელის ჩვენებას რაჭის ერისთვისას გვერდს არ უტევს (შდრ. აქვე, კომენტარები: 390-ე, 393-ე, 401).

420. შდრ. აქვე, კომენტარი 335-ე.

421. ვახუშტი წერს: „სამ-დღე-ო“ (იქვე, 354).

422. აფხაზთა ანტიოსმალური ამბოხების ამბავი A ნუსხაში ჩასმულია მრგვალ ფრჩხილებში.

423. ოტია დადიანის შესახებ ვახუშტის ტექსტში მარტო ეს წერია. „მიეწიუნენ დადიანს, ჰკრეს თოფი და ჩამოვარდაო“. მაშასადამე, ნ. დადიანს თვითონ აქვს ჩამატებული ოტიას მამაცობისა და დაჭრის ამბები; შესაძლებელია ამ შემთხვევაში მისი წყარო ისტორიული ფოლკლორი იყო.

424. წერეთლების ფალავანდიშვილისეულ ციხეს ვახუშტი „მოადამნახე-ს“ უწოდებს როგორც გეოგრაფიულ აღწერაში (1941 წ. გამოც., 54, 56), ისე ისტორიაში (1913 წ. გამოც., 357): ანაირადვეა იგი დასახელებული ტ. გაბაშვილის რუკაზეც (ხელნაწერთა ინსტიტუტის „მოამბე“, I, 194), ხოლო ივ. ჯავახიშვილის რუკაზე აღნიშნულია „მოადამნახე“. ერთ ისტორიულ დოკუმენტში მას ეწოდება „მო დ ა ნ ა ხ ე“ (ხელნაწერთა ინსტიტუტი, Sd—1197). ყველაზე სწორი ეს უნდა იყოს, ვინაიდან იგი წარმოსდგება „მოა. დანახე“-დან, რაც დამოწმებულია მეორე ისტორიულ დოკუმენტში (ისტორიული დოკუმენტები იმერეთის სამეფოსა და გურია-ოდიშის სამთავროები-სა, I, 1958, 44).

425. ამ ადგილას ვახუშტი თავის ისტორიაში ხმარობს „ხარაგულს“ (იქვე, 358). ასევეა ტ. გაბაშვილისა და ივ. ჯავახიშვილის რუკებზეც. მაგრამ ვახუშტის გეოგრაფიულ თხზულებაში „ხარაგული“ უწერია (1941 წ. გამოც., 155).

426. გურიელის ასულის მეორე სახელი ვახუშტის არა აქვს ჩაწერილი შდრ. საქ. ცხოვრება, II, 1913, 358—359). „კოჭიბროლა“ ჩვენ გვხვდება კიდევ პაპუნა ორბელიანთან, რომელიც წერს, ირომ ალექსანდრე; მეფეს „თავისის დედის კოჭიბროლასათვის ღალატი შეემცნივა და მოჰკლა მახვილით-ო“ (ამბავნი ქართლისანი, წიგნი: ქართლის ცხოვრება, ნაწ. II, ჩუბინოვის გამოც., სპბ., 1854, გვ. 354). მიუხედავად იმისა, რომ პ. ორბელიანს კოჭიბროლა ალექსანდრე მეფის დედა ჰგონია შეცდომით (მისი დედა როდამი იყო, ასული ქართლის მეფის გიორგი XI-ისა), ნ. დადიანს გურიელის ასულის მეორე სახელი მისგან უნდა ჰქონდეს ამოღებული.

427. აქ ნ. დადიანი გვიჩვენებს უფლის სიმართლეს: ოტია დადიანი გაიქცა თურქების შიშით, რომლებიც ალექსანდრე მეფემ გამოაწვია ახალციხიდან (ვახუშტი, საქ. ცხ., II, 1913, 359). ამასთან დაკავშირებით შდრ. აქვე კომენტარები: 390-ე, 393-ე, 401).

428. ალექსანდრე V-ის სიკვდილის ამბავი ვახუშტის არა აქვს თავის ისტორიაში შეტანილი; იგი თხრობას 1744 წელზე სწყვეტს (იქვე). მაგრამ ვახუშტისავე 1752 წლის ქორონიკონშია ჩაწერილი ალექსანდრე მეფის სიკვდილის ამბავი, თანაც იქ თვალების წამოცვენა ნახსენებიც არაა (იქვე, 392). ცნობა თვალების წამოცვენის შესახებ იმდენად კონკრეტულია, რომ შეუძლებელია იგი ნ. დადიანს რომელიმე წყაროდან არ ჰქონდეს ამოღებული. უნდა ვიფიქროთ, რომ მისი წყარო იქნებოდა ან ისტორიული ფოლკლორი, თუ არა და რომელიმე დაწერილი წყარო, მაგრამ არ უნდა ყოფილიყო იგი ვახუშტის დასახელებული ქორონიკონი, ვინაიდან მისი თარიღის, 1752 წლის მაგივრად ნ. დადიანს 1749 წელი აქვს ჩაწერილი ალექსანდრე V-ის გარდაცვალების დროდ.

რაც შეეხება ალექსანდრე V-ის გარდაცვალების თარიღს, 1749 წელს, არ უნდა იყოს იგი სწორი, ვინაიდან 1759 წელი სოლომონ პირველის მეფობის მეშვიდე ინდიკტიონი იყო (იხ. ს. კაკაბაძე, საეკლესიო რეფორმებისათვის სოლომონ პირველის დროს, 1913, გვ. 5—6). სანაძის მეფობის დასაწყის თარიღად მიჩნეულია 1753 წელი. ამ წელს მანამდე მეფე იყო, მხოლოდ მეორედ (ვახუშტი, საქ. ცხ., II, 1913, გვ. 392). პირველად კი სოლომონი მაშინ გამეფდა, როცა მამამისი ალექსანდრე V გარდაიცვალა: 1752 წლის გაზაფხულზე, დიდმარხვაში (იქვე).

429. თუ რატომია აქ ცალკე ქვეთავად გამოყოფილი „სოლომონ პირველის მეფობა“, იხილეთ ამაზე აქვე „ქართველთა ცხოვრების“ მინაარსი, „მედგენილობა და პუბლიკაციები“.

430. მატიაწევი შეცდომაა; სოლომონის პირველი ცოლი აფხაზეთის მთავრის შარვაშიძის ასული თინათი იყო (იხ. ქუთ. მუზ. ისტ. დოკუმენტები, №№ 842, 864, 989, 1753; საქ. ცენტრ. არქ., ფ. 227, № 66).

431. სოლომონის მეორე ცოლი მარიამი, ასული ოტია დადიანისა 1754 წლიდან ჩანს დედოფლად (იხ. საქ. ცენტრ. არქ., ფ. 227, № 51; ქუთაისის მუზეუმის ისტ. დოკუმენტი, № 763).

432. ვახუშტის ქრონიკის მიხედვით, ახალგაშენებული სოლომონ პირველი 1753 წელს იმერეთის თავადებმა („მთავართა იმერეთისათა“) ჩამოაგდეს. სოლომონმა ახალციხის ფაშა მოიშველია და კვლავ გამეფდა (საქ. ცხოვრება, II, 1913, 392). ასე რომ, ოტია დადიანი აქ არაფერ შუაში ყოფილა. ამას გარდა, სოლომონი მეორედაც იქნა ჩამოგდებული, 1765 წელს, მაგრამ თურქი ინტერვენტებისაგან. შინ სამი წლის შემდეგ კვლავ მოიპოვა ტახტი, ხოლო დადიანი მაშინ მის სამტროდ იბრძოდა თურქების მხარეზე (იხ. ჩვენნი „იმერეთის სამეფოს პოლიტიკური ისტორიისათვის XVIII საუკუნეში“, თავი II).

ნ. დადიანი აქარბებს თავისი ნათესავის, მთავარ დადიანის სასარგებლოდ (შდრ. აქვე კომენტარები: 390-ე, 393-ე, 401, 427).

433. ლევან აბაშიძის გარდა სხვებიც ღებულობდნენ მონაწილეობას ამჯერად სოლომონ მეფის სამტროდ. მაგონი ამაზე ნ. დადიანი არაფერს ამბობს, გარდა იმისა, რომ ლ. აბაშიძის მხარეზე გედევან აბაშიძეც გამოვიდა (შდრ. ჩვენნი, „იმერეთის სამეფოს პოლიტიკური ისტორიისათვის XVIII საუკუნეში“, თავი II).

434. სიტყვა „სიმაგრი“, თუ იგი ავტოგრაფისეულია, ავტორის ღიბთიმერულ წარმოშობაზე მიუთითებს (თუმცა სხვაგან „სიმაგრიც“ იხმარება).

435. ხრესილის ბრძოლის მეორე თარიღად დასახელებულია 1757 წელი (პ. ორბელიანი, ამბავნი ქართლისანი, წიგნში: ქართლის ცხოვრება, II, 1854 გვ. 473; XVII საუკ. ფანზ-გულანის მინაწერი, წიგნში: ე. თაყაიშვილი, ძველი საქართველო, წ. II, განყ. III, გვ. 72; შდრ. ქართულ ხელნაწერთა „II“ ფონდის აღწერილობა, I, 280). ჩვენ სიმაგრულეს ვანიჭებთ ამ უკანასკნელს, ვინაიდან თვითონ სოლომონ მეფე წერდა 1768 წელს, რომ „ათორმეტი წელიწადი არის... ხვანთქრის ჯარსა და ჩვენ ძლიერი ბრძოლა გვაქვს-ო“ (История, II, 1—2).

1756 წელი დასახელებულია სოლომონ II-ის 1805 წლის 25 აპრილის სიგელში (ს. კაკაბაძე, წერილი და მის. საქ. ისტ., I, 1914, გვ. 92) და, შეიძლება, იქიდან ჰქონდეს ნ. დადიანს გადმოღებული ეს თარიღი.

436. ელისაბედი ოდიშის დედოფლად მოხსენებულია 1767 წლის საბუთში (იხ. ხელნაწერთა ინსტიტუტი, Ad—730).
437. B ნუსხაში ამ ადგილას ჯერ ჩაუწერიათ 1769, ხოლო შემდეგ დაუფხვკიათ იგი და გადაუსწორებიათ 1770-ად. A და C ნუსხებზე რილი არა წერია და მისი ადგილი ცარიელადაა დატოვებული. შიგლი
438. ანა, როგორც დედოფალი ოდიშისა და ცოლი კაცია დადიანისა, იხსენება 1778 წლიდან (იხ. საქ. ცენტრ. არქივი ფ. 226, № 2223).
439. აქ ჩვენი შემართანე შეცდომას უშვებს: რუსები მაშინ ერთხელ მოვიდნენ ლიხთ-იმერეთში და უკან გაბრუნდნენ მხოლოდ 1772 წლის მაისში. ფოთზე მათი ორგზისი გალაშქრება მოხდა ჯერ 1770 წლის ბოლოს გენ. ტოტლბენის სარდლობით და მეორედ 1771 წელს გენ. სუხოტინის მეთაურობით; მაშასადამე, ადგილი ჰქონდა სარდლების გამოცვლას და არა რუსის ჯარის გაბრუნებას და ხელახლა მოსვლას (იხ. ჩვენი „იმერეთის სამეფოს პოლიტიკური ისტორიისათვის XVIII საუკუნეში“, თავი III).
440. სიტყვის „სამენგრელოსასა-ს“ ხმარება (იგი იხმარება იქვე, წინა), დამახასიათებელია ნ. დადიანისათვის, რომელიც რუსული მეტყველების ზეგავლენაში იმყოფებოდა.
441. მარიამ დედოფალი გარდაიცვალა 1778 წელს (ე. თაყაიშვილი, ძველი საქართველო, II, განყოფილება III, გვ. 72).
442. გულქანი, როგორც იმერეთის დედოფალი და მეუღლე სოლომონ მეფისა, პირველად გვხვდება 1778 წლის 28 აგვისტოს დოკუმენტში (ხელნაწერთა ინსტიტუტი, Sd—1193).
443. ალექსანდრე ბატონისშვილი გარდაიცვალა 1780 წლის ოქტომბერში (ქართულ ხელნაწერთა Q კოლექციის აღწერილობა, I, 146).
444. ცხომი, ცხუმი, სოხუმი და აყუ ერთგანაა აღნიშნული ივ. ჯავახიშვილის რუკაზე. ტიმოთე გაბაშვილის რუკაზე ცხომისა და სოხუმის ციხეები სხვადასხვა არის. ვახუშტი კი მართლ დაბა ცხომს იხსენიებს, რომელიც მდებარეობს ცხომის მდინარეზე აფხაზეთის მთაში (გეოგრ., 1941, გვ. 169). სოლომონ პირველის მატიანიდან ცხომის ციხე და აყუ ერთი და იგივე გამოდის.
445. ჩაქვის ომი მოხდა 1784 წლის მარტში (იხ. ჩვენი, „იმერეთის სამეფოს პოლიტიკური ისტორიისათვის XVIII საუკუნეში“, თავი IV).
446. AC ნუსხებში 1784-ის ადგილი ცალიერადაა დატოვებული.
447. მამა ჩვენი ისტორიკოსისა.
448. მამა ნიკო მეორისა.
449. „ზორეთი“ იხმარება ისტორიულ დოკუმენტებშიც (შდრ. ქუთაისის მეზ. ისტ. დოკ., № 277; საქ. ცენტრ. არქ., ფონდი 226, № 5538; საქ. მეცნ. აკად. ხელნაწ. ინსტიტუტი, Sd—1479). ასევე იგი ნახმარი ვახუშტისთანაც (გეოგრ., 1941, გვ. 153).
450. ეს იყო 1790 წელს (იხ. ჩვენი „იმერეთის სამეფოს პოლიტიკური ისტორიისათვის XVIII საუკუნეში“, თავი VI).
451. ეს მოხდა 1792 წელს (იხ. იქვე).
452. ცნობილი იყო დადიანების სასახლე მარსილში (იხ. ხელნაწერთა ინსტიტუტი, Qd—910).
453. ეს მოხდა 1794 წლის ოქტომბერში (იხ. ჩვენი, „იმერეთის სამეფოს პოლიტიკური ისტორიისათვის XVIII საუკუნეში“, თავი VI).

454. ეს მოხდა 1795 წ. 11 იანვარს (იხ. ჩვენი, იმერეთის..., იქვე).
455. უნდა იყოს „ქაქვიჯი“ (იხ. აქვე, 376-ე კომენტარი).
456. მაშა ჩვენი ისტორიკოსისა.
457. ლეგერსაშა ხომ არა? (მღრ. Пагирев, Алфавитный указатель к пятиверстной карте Кавказского края, Тифлис, 1913, стр. 111).
458. ეს იყო 1802 წელს (იხ. ჩვენი „იმერეთის სამეფოს პოლიტიკური ისტორიისათვის XVIII საუკუნეში“, თავი VI).
459. ეს ამბები ხდებოდა 1800—1802 წლებში (იხ. იქვე).
460. ეს მოხდა 1802 წლის შემოდგომაზე (იხ. იქვე).
461. როსტომ ნიგარაძე 1796 წლ. საბუთში (იხ. ხელნაწერთა ინსტიტუტი, Qd-6699) იწოდება ქილიფთართუხუცესად. „ქილიფთარი“ იმერულ დიალექტში ნიშნავს აღმზრდელს, მომვლელს, მზრუნველს. ეს რომ საქმარისი საბუთი იყოს, უნდა გვეფიქრა, რომ ნიგარაძე იმერეთის მეფის კარზე უფლისწულთა აღზრდის მეთაური ყოფილა.
462. ჩოლური ხომ არა? (მღრ. Пагирев, Указатель, გვ. 287).
463. ოდიშის სამთავროს შეერთება რუსეთთან მოხდა 1803 წლის დასასრულს (იხ. ჩვენი, „იმერეთის სამეფოს პოლიტიკური ისტორიისათვის XVIII საუკუნეში“, თავი VII).
464. თამაკონში იყო ციხე (იხ. საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის ისტორიული დოკუმენტები და არქივები, II, 1953, გვ. 27).
465. ეს იყო 1804 წ. მაისში (იხ. ჩვენი „იმერეთის სამეფოს პოლიტიკური ისტორიისათვის XVIII საუკუნეში“, თავი VII).
466. იგი იყო ისაკოვი (იხ. Акты, т. II, გვ. 381, 875; Дубровин, История войны..., IV, გვ. 174).
467. თავდაპირველად სამივე ნუსხაში 1804-ის ადგილზე 184 წერებულა, შემდეგ B და C ნუსხების ვადამწერთ 8-სა და 4-ს შუა პატარა სიდიდის O ჩაუწერიათ ტექსტისავე მეღნიით, ხოლო A ნუსხა დარჩენილა ამ შესწორების გარეშე და მხოლოდ მოგვიანებით ჩაუწერიათ მასში O ტექსტისაგან განსხვავებული, ღია მეღნიით, ისე რომ ე. თაყაიშვილის ეს ხელნაწერი პირვანდელი სახით მოხვედრია ხელში და თავის გამოცემაში დაუბეჭდავს 184 (იხ. Описание..., т. I, вып. I, 1902, გვ. 29).
468. ეს იყო 1805 წლის გაზაფხულზე (იხ. ჩვენი „იმერეთის სამეფოს პოლიტიკური ისტორიისათვის XVIII საუკუნეში“, თავი VII).
469. ისტორიულ წყაროებში დასახელებულია როგორც „გოგნი“, ისე „გოგნი“-ც (იხ. საქ. ცენტრ. არქ., ფონდი 226, №№ 1871, 1057 და სხვ.), მაგრამ ისინი ორივე ერთ ადგილს უჩვენებენ. დღესდღეობით არსებობს სოფელი გოგნი, რომელიც თერჯოლის რაიონში შედის (იხ. „საქართველოს ადმინისტრაციული დაყოფა“, 1949), რეგულუციამდე კი იგი შორაანის მაზრაში შედიოდა (იხ. Пагирев, Указатель к пятиверстной карте...).
470. იპერატორისადმი სამეგრელოს დებუტატების სათხოვარი ძირითადად შეეხებოდა ნინა დედოფლის პრეტენზიების დაკმაყოფილებას ლეჩხუმის იმ ნაწილზე, რომელსაც ჯერ კიდევ ინარჩუნებდა სოლომონ მეორე (იხ. ჩვენი „იმერეთის სამეფოს პოლიტიკური ისტორიისათვის XVIII საუკუნეში“, თავი VII).
471. უნდა იყოს კაჟა ანუ თეოდოსია, რომელიც მდებარეობდა ყირიმის სამხრეთ აღმოსავლეთ ნაწილში ზღვის სანაპიროზე.



საქართველოს
რესპუბლიკის
ზოგადი ინფორმაცია

472. ეს მოხდა 1804 წლის ზამთარში (იხ. ჩვენი „იმერეთის სამეფოს პოლიტიკური ისტორიისათვის XVIII საუკუნეში“, თავი, VII).

473. ელისაბედი იყო ასული პეტრე I-ისა და მართავდა პერიას 1741—61 წლებში.

474. ეს იყო 1806 წლის ზამთარში.

475. ნ. დადიანი თავის თხზულებაში გამოტოვებს რუსეთთან იმერეთის სამეფოს შეერთების ფაქტს და სოლომონ მეორის ურთიერთობას რუსეთის სარდლობასთან. ამ მხრივ იგი თითქმის არაფერს ამბობს გარდა იმისა, რომ იმერეთის მეფე ცდილობდა რუსეთის იმპერატორის ყმობისაგან თავის დაღწევას.

476. ეს მოხდა 1808 წლის მაისში (იხ. АКТЫ, т. III, გვ. 198).

477. იგივე ბესლეთის მდინარე.

478. ეს მოხდა 1809 წლის ივნისში (იხ. მ. დუმბაძე, დასავლეთ საქართველო XIX საუკ. პირველ ნახევარში, 1957, გვ. 221—222).

479. ეს მოხდა 1806 წლის ბოლოს (იხ ჩვენი „იმერეთის სამეფოს პოლიტიკური ისტორიისათვის“, თავი VII).

480. ეს მოხდა 1807 წლის სექტემბერში (იხ. იქვე, თავი VII).

481. ეს მოხდა 1807 წლის 18 ივნისს.

482. ეს მოხდა 1808 წელს.

483. ეს მოხდა 1809 წლის გაზაფხულზე.

484. ეს მოხდა 1809 წლის დასაწყისში.

485. ეს იყო 1809 წლის მაისის დასაწყისში (იხ. ჩვენი „იმერეთის სამეფოს პოლიტიკური ისტორიისათვის“, თავი VII).

486. უნდა იყოს: „ქუჩუქ“.

487. ბოლოში თურქული სიტყვაა — ხიჯაზ და ყელს, სრუტეს ნიშნავს. ნ. დადიანს აქ მხედველობაში უნდა ჰქონდეს ზღვის მხარე ფოთის ციხისა.

488. იგი იყო სოფლიო, რომელიც შემდეგ მალე ცნობილი გახდა ისტორიაში (იხ. მ. დუმბაძე, დასავლეთ საქართველო XIX საუკუნის პირველ ნახევარში, 1957, გვ. 243 და შემდეგ).

489. გურიის ერისთავის ასული იყო პირველი ცოლი ნ. დადიანისა და მას ერქვა მარიამი (იხ. აქვე, „ცხოვრება და მოღვაწეობა ნ. დადიანისა“).

490. ფოთის ციხე რუსის ჯარის მიერ აღებულ იქნა 15 ნოემბერს, ბრძოლა კი მისთვის დაიწყო შუა მაისში, ასე რომ, ნიკო დადიანი ცოტას ამბობს: სამ თვეზე მეტ ხანს მოუნდა რუსეთის იმპერატორის სარდლობა ფოთის ციხის დაპყრობას (იხ. ჩვენი „იმერეთის სამეფოს პოლიტიკური ისტორიისათვის“, თავი VII).

491. ნ. დადიანი იმერეთის მეფეს აბრალებს თურქთა დამხმარე ჯარის მოსვლას, მაგრამ ჩვენი ავტორი ამაში ცდება, სოლომონ მეორე აქ არაფერ შუაში ყოფილა. ციხეს რუსეთ-თურქეთის მაშინდელ საომარ კამპანიაში ერთ-ერთი სერიოზული ადგილი ეკავა და თურქეთის სარდლობა მას თვითონ იცავდა რუსეთის სარდლობის ხელყოფისაგან და მოუქიდე ბ ლ ა დ ქ ა რ თ ვ ე ლ ი მ ე ფ ი ს ა (იხ. ჩვენი „იმერეთის სამეფოს პოლიტიკური ისტორიისათვის XVIII საუკუნეში“, თავი VII).

492. მამია გურიელი რუსეთს შეუერთდა 1810 წლის ზაფხულში (იხ. АКТЫ, IV, გვ. 438—439; მ. დუმბაძე, დასავლეთ საქართველო XIX საუკ. პირველ ნახევარში, 1957, გვ. 208).

493. უნდა იყოს: „სიმონოვიჩი“. სიმონოვიჩი ტორმასოვმა ორბელიანის ადგილზე გაგზავნა ლიხთ-იმერეთში 1809 წლის ოქტომბერში (იხ. ჩვენი „იმერეთის სამეფოს პოლიტიკური ისტორიისათვის XVIII საუკუნეში“, თავი VII).

494. სოლომონ მეფე დანებდა სიმონოვიჩს არა თავისი-გებობის (იხ. ჩვენი „იმერეთის სამეფოს პოლიტიკური ისტორიისათვის XVIII საუკუნეში“) ამას ნ. დადიანი ამბობს, არამედ იმის გამო, რომ მას ფეოსათის მთებში წინდაწინ გზა გადაუჭრა რუსის ჯარმა (იხ. იქვე).

495. რუსეთის ჯარის მიერ სოხუმის ციხე აღებული იქნა 1810 წლის 10 ივლისს (იხ. АКТЫ, т. IV, გვ. 422—423, 948).

496. ნ. დადიანი ცდებდა: ორბელიანს ასახელებს როზენის მაგივრად (შდრ. ჩვენი „იმერეთის სამეფოს პოლიტიკური ისტორიისათვის XVIII საუკუნეში“, თავი VII).

497. ტორმასოვმა ახალციხეზე გაილაშქრა 1810 წლის ნოემბერში (იხ. იქვე).

498. ლევან V დადიანი ოდიშის მთავარი გახდა 1811 წელს. მაშინ იგი 20 წლისა იყო და 1805 წელს, როცა მისი არასრულწლოვანების გამო ნინა დედოფალი ჩაუდგა სამთავროს სათავეში, ლევანი ყოფილა 14 წლისა და არა თორმეტი წლისა, როგორც ამას ამბობს ამაზე წინ ნ. დადიანი (იხ. აქვე, ტექსტი, წიგნი III). აქედან: ლევან V დადიანი დაბადებულია 1791 წელს.

499. ამ ჩამატებას ჩვენ ვახდენთ B ნუსხაში გაზ. „ივერიის“ თანამშრომლის მიერ წითელი ფანქრით ჩაწერილი სიტყვის განმეორებით. ე. თაყაიშვილსაც სიტყვა „იყვნენ“ აქვს დაბეჭდილი (იხ. Описание..., т. I, вып. I, 1902, გვ. 44).

500. უნდა იყოს: „წებელდად“. ბედიის ციხეზე ლაშქრობა მოხდა 1812 წელს (იხ. აქვე, „ცხოვრება და მოღვაწეობა ნიკო დადიანისა“).

501. უნდა იყოს: „რტიშაევი“. იგი ტორმასოვის ადგილზე დაინიშნა 1812 წელს და მოღვაწეობდა 1816 წლამდე.

502. ხანგრძლივი ომი სპარსეთთან რუსეთმა დაამთავრა გიულისტანის ზავით, რომელიც დაიდო 1813 წლის 12 ოქტომბერს.

503. „1815“ სამივე ნუსხაში ჩასმულია მრგვალ ფრჩხილებში.

504. უნდა იყოს: „ბონაპარტე“.

505. ეს ზავი დაიდო 1812 წლის 16 მაისს ბუქარესტში (იხ. ჩვენი „იმერეთის სამეფოს პოლიტიკური ისტორიისათვის XVIII საუკუნეში“, თავი VII).

506. უნდა იყოს: „ტამიშ“.

507. ეს ბრძოლა მოხდა 1813 წელს (იხ. მ. დუმბაძე, დასავლეთ საქართველო XIX საუკ. პირე. ნახევარში, 1957, გვ. 238).

508. სიტყვების: „სომარებითა“, „ხასან-ბეგ“ და „თადა“-ს შესახებ იხ. აქვე, „ქართველთ ცხოვრების“ „ხელნაწერები“.

509. იმერეთის მეფეს ალექსანდრე V-ს ხუთი ვაჟი ჰყავდა: სოლომონ (შემდეგ მეფე), ნარინ დავით, იესე (შემდეგ იოსებ კათალიკოსი), ბაგრატ და არჩილ (იხ. „ისტორიული დოკუმენტები იმერეთის სამეფოსა და გურია-ოდიშის სამთავროებისა“, წ. I, 1958, გვ. 80).

510. იმერეთის მეფეს დავით გიორგის ძეს ჰყავდა არაკანონიერი ვაჟი როსტომი, რომლის შვილი ვახტანგი ერთ-ერთი მეთაური იყო იმერეთის 1820 წლის აჯანყებისა ცარიზმის წინააღმდეგ. მას მიწერ-მოწერა ჰქონდა აბაზ

მირზასთან და სურდა საქართველოს გამოყვანა რუსეთის ცარიზმის ბატონობიდან (იხ. ხელნაწერთა ინსტიტუტი, Hd—5684).

511. მამია გურიელის მამა სიმონ გურიელი იყო, რომელსაც ქვეყნის ოთხი უმცროსი მამა: ვახტანგ, ქაიხოსრო, ლევან და დავით (იხ. გურიელის მუზეუმის ისტ. დოკუმენტი, № 60).

512. იმერეთ-გურიის ანტიცარიტული აჯანყება მოხდა 1819—1820 წლებში (იხ. მ. დუმბაძე, დას. საქ. XIX საუკ. პირვ. ნახევარში, 1957, გვ. 233—236).

513. შუა სოფელი („აბჟუ“) მოიცავდა დღევანდელი ოჩამჩირის უბანს (ს. ჯანაშია, გიორგი შარვაშიძე, სოხუმი, 1946, გვ. 42).

514. ნ. დადიანი გორჩაკოვთან ერთად აფხაზეთში ლაშქრობდა 1821 წლის ოქტომბერში (მ. დუმბაძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 240).

515. იგი იყო მამა ნიკოლაე დადიანოვ მეორისა (იხ. აქვე, „ნიკო დადიანის გენეოლოგიისათვის“).

ლექსიკონი

აგრძენა შეიტყუა
 ავასხებენ ნ. ვასხები
 ავთრათი ბარათი
 არმადანი ძღვენი
 ანაზღად მალე, მოვლოდნელად
 ანგარი ზარბი
 აოტენ ნ. ოტენა
 აყიყი აგატი, ძვირფასი ჭვა (ვეფხისტყაოსანი
 1957, ლექსიკონი, შედგენილი ა. შანიძის
 მიერ)
 ბასრობა დაცინვა („საცინელად და საბასრო-
 ბელად“)
 ბრემა დაბრკოლება, ზელის შეშლა: „უბრკემა“
 ხელი შეუშალა. დააბრკოლა.
 ბრბენი ტყვია
 გამო „სიმაგრიო გამო“: სიმაგრიდან
 გამოზრდა რჩენა
 განამხვინა გაამხნევა
 განბასრვა დაცინვა, საცინელად ატდება (შდრ
 ბასრობა)
 განვლა დანაყვა, შემსურვა
 განერა, ნ. ვანრომა
 განმკაცრება სიფრთხილედ (ს ა ბ ა)
 განმსტრობად დასაზღვრავად, საიდუმლოების
 გამოსარკვევად
 განრინება გადარჩენა
 ვანრომა ვადარჩენა, თავის ხსნა. „ვ ა ნ რ ა“
 ვადარჩა, თავი იხსნა
 ვანწონება შიგ ვარა, გარკობა
 ვემოქენებით ნ. ქენება
 ვოვარი ძვირფასი თვალი
 ვალიჰო ტახტი (ს ა ბ ა)
 დამდაბლება დამცირება, შეზღუდვა
 დამირება პირობის მიცემა. „დაუპიროდა“
 შეპირდა, სიტყვა, პირობა მისცა
 დასდებელი საჯალობელი: „...სიმხნე დავითი-
 სი... იბილუ დასდებელსა მისსა „სადლე-
 სასწაულოსა“ შინა, თქმულსა ანტონი კათა-
 ლიკოსისა“
 დაუპირდა ნ. დამირება
 დაცბრომა დაწყენარება, შეწყვეტა
 დია დიად
 დრკუ მრუდი (ს ა ბ ა)
 ძგნენ იყენენ

ეკირთობოდა ნ. კირთება
 ერნდა უჯეროდა. ემორჩილებოდა
 ეხვილენ იმდენი ჰქონდათ
 ეწყო ნ. წყობა
 ვასხება: ავასხებენ ვასხებენ სარგებლის
 აღებით
 ზე დროს
 ზოგად ვროთად
 თინება მოწონება
 იავარი ნატაცები, ნადვლი
 იამბი ნ. იამბიკო
 იამბიკო „ხუთტაეპოვანი სტროფი საეკლესიო
 ჰიმნოგრაფიისა“ (კ. ჭეჭელიძე, ისტორია-
 ნი და აზნანი, 1941, ლექსიკონი)
 იკადრება, ნ. კადრება
 ისიძავს, ნ. სიძვა
 კადრება გაბუდვა: „ვევრენ იკადრებდა
 ქუდობასა... ქვეყანასა შინა მისსა“
 კბოლუ „ზღვისა და წყლის პირი კლდოვან-
 ფლატოიანი ჩაუვლი“ (ს ა ბ ა)
 კერძო მსარე
 კილე 1. ნაპირი, 2. გარდა
 კირთება გადაკიდება, მოსვენების არ მიცემა:
 „ეკირთებოდა დიდად... და აობრებდა“
 კისკახად სწოლად
 კინლა ძღვესლა, კინლამ
 ლამოდა უნდოდა .
 ლალი თამამი
 მანიაკი ყელსამკაული
 შეანკანაკობა ნადიმი და სიმთვრალე (შდრ.
 საბასთან ანკანაკება)
 შედგარი ზარმაცი
 შედგანის მოწყვეს, დამეჭიოს
 შდარი მსგავსი, სწორი ტოლი
 შერკანის, ნ. რკინება
 შეხატურკლე იარაღის მტვირთველი (შდრ. სა-
 ბასთან საჭურჭლე)
 შეურნე ნ. მოურნე
 შეჯღოში „ნადიმი“ (ს ა ბ ა)
 შხარდული მზრდელი
 შიმწუხრი საღამო
 შვირცხლი ქვეითი, ფეხოსანი
 შიიწყულა ნ. მოწყულა



ქართული
ლიბრერი

მორთბა „მშვილდის მოზიდა“ (ს ა ბ ა)
 მოსავე მომედე
 მოსრვა დაბოცვა
 მოტყვენვა ავრა (შდრ. საბასთან წარტყვენვა)
 მოტრნე მოტრავი, საკმის გამგებელი
 მოქენეობა ზეწწა
 მოწლოება მოწადინება, ერთგულება (ს ა ბ ა)
 მოწყლვა დაკოდვა: „მ ო ი წ ყ ლ ა მირ“... (შდრ. წყლულება)
 მოწოწე ნახირი, ჯოჯი (ს ა ბ ა)
 მოყრი მოლა (ს ა ბ ა)
 მღერა თამაშობა, გართობა
 მწირობა უცხოობაში ყოფნა
 მხევალი მონა ქალი
 ნერწყვა ფერხება. „ზატი სიონისა დასვენა ხიდსა ზედა და რომელნი... არა ნერწყვი და მას, თავსა მოკვეთდენ“
 ნიჭი საბოძარი, საჩუქარი
 (იტება გატყუება: „მწყვენ ფარნაჯომს, აოტეხ და მოკლეს...“
 ოხა „შეღლა გინა მოხმარება“ (ს ა ბ ა)
 პირმშო პირველშობილი (ს ა ბ ა)
 რაყამი სიგელი, ბრძანებულება (ე. ფუფურძე, სპარსულ-ქართული საბუთები, 1955, გვ. 472)
 რეცა თითქოს, ვითომც
 რკინება დაჭიდება, შეტაკება: „უცეთუ... იხოვების კაცი ესეთი, რომელ მერკინოს ანუ შედგინოს...“
 როცა ცეცვა
 საბავთებელი სამწუხარო
 საგოზბელი საგმობელი, საძაგებელი
 სათონი მოსაწონი, სიკეთით შემკული
 სათონება მოწონება, სიკეთით შემკობა
 სამსალა „წამალი მაკუდინებელი“ (ს ა ბ ა)
 სამსქვალი ლურსმანი
 სირა წარმოშობა, შთამომავლობა
 ხილოდანობა ლოთობა (შდრ. საბასთან სილოდა)
 ხიუმილი შიმშილი
 ხიძვა მრუშობა. „... იგი ისიძავს ცოლისა შენისა თანა... და თანაყყოფის მას“
 სიხშო ნისლი (ს ა ბ ა)

სოლომური „სტესობრივი გარყენილება“ (ს ა ბ ა)
 უხნიშვილი, ქართლის ცხოვრება, II. ლეკ-სიკონი)
 ხელარი მკვდრის ტილო
 ტეგება გაშვება: „არ უტეგებდნენ...“
 იყო ყრმა
 უბრკა ნ. ბრკმა
 უებრო შეუდარებელი, შესანიშნავი, საუკეთესო ურომელო ერთადერთი უტეგებდენ, ნ. ტეგება
 შუელი ნახევარი კაპიკი
 ძენება ზეწწა: „უმორჩილესად გთხოვთ და გემოკუნებით“
 ლადირი „ქედი გორაკთა წახრდილი“ (ს ა ბ ა)
 ლაზო შური
 შაობრი ქარაუანი
 ყმა ჰაბუჯი
 ყრმა, ნ. ყმა
 შევდობა ფეხთ ჩავარდა. მებლის მოყრა: „მოვიდა გრიგოლითა თანა... და შეფურდა და სთხოვა მიტეგება“
 შეფურდა, ნ. შევრდონა
 შეუწნადა გაუწნელდა (ს ა ბ ა)
 შებლობა შემთხვევა
 შეხშო ჩაეტა: „შეხშო კაცასაა შინა...“
 შთამონასარი შთამომავალი (იხ. სირა)
 შირიმა „ბუშტიასა და თირკმლის ქვა“ (ს ა ბ ა)
 ჩჩვილი მცირე ხნის ბავშვი
 ცუნდრუკა „მოყუდის ბორბტის ზრახვა და ელა პირისპირ ტქმა“ (ს ა ბ ა)
 ძმაცვა შურის ჩანოვდება (ს ა ბ ა)
 ძმძეს-მძე ძმძეს მოხიოვ
 წყლულება კრილოვა: „დამმშდა წყლულე-ბა მეფისა... და გარდაიკვალა მირ...“
 წყობა შებმა, შებობლება. „ე წ ყ ო“: შეება, ბობოლა გაუმარა
 წურთა მანძილი იდაყვიდან თითის წვერამდე
 ჰურკული საოპარი იარაღი
 ზარტა უკანონო ცოლი
 ზევი მდინარე, წყალი, ღვლე
 ზელი გივი (ს ა ბ ა)
 ზელმანდილი ზელსაბოცი
 ზრდალი ჰაკი ცხენი

ა) ზირთა

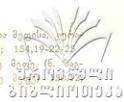
ბაზაძე 65,12
 აბაზაძე ჳილა, ნ. ჳილა აბაზაძე
 აბლა ყაენი, ძე ულუ ყაენისა 107,7-11-17-
 18-26-34-93; 108,2-4-26; 109,9-20-25
 აბაში 104,14
 აბაშიძე 65,25; 66,16; 171,41; 172,15; 178,17-
 18
 აბაშიძე, ნ. გიორგი აბაშიძე
 აბაშიძე გედევან, ნ. გედევან აბაშიძე
 აბაშიძე გიორგი, ნ. გიორგი აბაშიძე
 აბაშიძე დავით, ნ. დავით აბაშიძე
 აბაშიძე ვახუშტი, ნ. ვახუშტი აბაშიძე
 აბაშიძე ზურაბ, ნ. ზურაბ აბაშიძე
 აბაშიძე იოანე, ნ. იოანე აბაშიძე
 აბაშიძე ლევან, ნ. ლეონ აბაშიძე
 აბაშიძე ლეონ, ნ. ლეონ აბაშიძე
 აბაშიძე შალაქია, ნ. შალაქია აბაშიძე
 აბაშიძე შაატა, ნ. შაატა აბაშიძე
 აბაშიძე სიმონ, ნ. სიმონ აბაშიძე
 აბაშიძენი
 აბეშურა, ასული ასფაგურ მეფისა 76,9
 აბრაამ, აბრაჰამ, ჳარის მტკირთველი ნიკო-
 ლაოს კათალიკოსისა, შუშღეჯ კათალიკოსი
 109,31; 110,24-29
 აბუღელი 65,9
 აგიაშვილი 66,19
 აგიაშვილი სიმონ, ნ. სიმონ აგიაშვილი
 აგიაშვილი ჳაიხოსრო, ნ. ჳაიხოსრო აგიაშვი-
 ლი
 აგიაშვილნი (სამი ძმა)
 აღამ, საქართველოს მე-16 მეფე, ძე ფარსმან
 ქველსა 75,14
 აღარნასე, საქართველოს 41-ე მეფე-შთაჳარი,
 ძე ბაყურ მეფისა 84,29-37; 131,28
 აღარნასე, საქართველოს 49-ე მეფე, ძე და-
 ვით მეფისა 86,38-40
 აღარნასე, აფხაზთა მეფე 86,32
 აღარსარაიანი 65,11
 აღერე, საქართველოს მე-10 მეფე, ძე ქარ-
 თამისა 66,38; 72,32-38; 73,2-25
 ბეგ ათაბაგი 102,31; 103,1-41; 105,5; 108,18

ავალისშვილი 65,26; 66,9-13
 ავანან 67,11
 ავ-გიორგი, კახეთის მეფე 67,31; 135,20;
 141,16-18-19
 ავინან, ნ. ავანან (ნ. აქვე 49-ე კომენტარი)
 ახამ ექზირი 136,9
 ახატ-მოსე; თურქების შთაჳარი 113,7-12
 ახოზე, საქართველოს მე-13 მეფე, ძე ფარ-
 სმან მეფისა 73,36; 74,14
 აზრუმის ფაშა
 ათაბაგი
 ათაბაგი აღბულა, ნ. აღბულა ათაბაგი
 ათაბაგი ბაადურ, ნ. ბაადურ ათაბაგი
 ათაბაგი ბექა, ნ. ბექა ათაბაგი
 ათაბაგი იოანე, ნ. იოანე ათაბაგი
 ათაბაგი მანუჩარ, ნ. მანუჩარ ათაბაგი
 ათაბაგი შუჳბატე, ნ. შუჳბატე ათაბაგი
 ათაბაგი ჳაიხოსრო, ნ. ჳაიხოსრო ათაბაგი
 ათაბაგი ათაბაგი უარეუარე, ნ. უარეუარე ათაბაგი
 ათაბაგის ასული, მეორე ცოლი მანუჩარ
 დადიანისა, ქუროვი ვახტანგ გურიელისა
 ათაბაგი, ნ. ათაბაგი
 ათონ, შაჰა დავით სოსლანისა 95,25
 აღექსანდრე მკედლონელი 70,8-20; 75,36
 აღექსანდრე პირველი, რუსეთის იმპერატო-
 რი, პაულეს ძე 138,34; 192,33; 192,23;
 195,16; 197,8; 193,3; 205,26; 212,25,30
 აღექსანდრე (დიდი), საქართველოს 77-ე მე-
 ფე (ნ. აქვე 255-ე კომენტარი), ძმისწული
 76-ე მეფისა კოსტანტინესი და ძე 75-ე
 მეფისა გიორგისა 122,12-16
 აღექსანდრე, კახეთის მეფე (ახ-შატონი), ძე
 ლეონ მეფისა და შაჰა კახთა მეფის ავ-
 გიორგისა 135,15; 141,17; 158,27
 აღექსანდრე კახთა მეფე ძე ლეონისა 141,24-
 31-34-37; 142,2
 აღექსანდრე იმერთ მეფე ძე კოსტანტინესი
 135,10
 აღექსანდრე, იმერეთის მეფე, ძე ბაგრატ
 მეფისა 155,29-35-39-41

აღქსანდრე, იმერეთის მეფე, ძე ბაგრატ მეფისა (ნ. აქვე კომენტარი) 135,10
 აღქსანდრე, იმერეთის მეფე, ძე გიორგი მეფისა 159,31-4; 161,4-16-27-35; 162,2-9-11
 აღქსანდრე, იმერეთის მეფე, ძე უფალო ბაგრატ მეფისა, ნაწილი ლეჩხუმელი კონიას ცოლისაგან (ზარქვისაგან) 139,9-12; 164,5-7-11-13; 165,23-25-27-30-36-39-41-42; 166,19-21-28-33; 167,10-16-24-30-32-33-38; 169,23-30; 170,16
 აღქსანდრე, იმერეთის მეფე, ძე გიორგი აღქსანდრეს ძე იმერთა მეფისა, შაჰა სოლომონ პირველისა 149,38; 150,9; 174,2-3-17-19-21-26-35; 175,25-29-36; 176,11-14-19-20-25-29-42; 177,9-17-21-24-25
 აღქსანდრე, იმერთა (შორაპის) ერისთავი 118,28
 აღქსანდრე, ძე არჩილ მეფე-მოეტისა 166,15; 171,26-30-31-33-35
 აღქსანდრე, ძე მეფე სოლომონ პირველისა შირაჰ დედოფანის ასულისაგან 179,40-41
 აღქსანდრე, ძე ქართლ-კახეთის მეფისა ვრჯელ მეორისა 138,26; 187,16-19-25; 188,25
 აღქსანდრე შარვაშიძე, მფლობელი აღზახეთის შუა სოფლისა, სიძე ისტორიკოს ნიკო დღიანისა შემდეგ რუსეთის არმიის პორუჩიკი 123,8-11-12-30; 134,26; 135,10-12
 აღქსი კისარი, კომონიანოსი, ანდრონიკეს ძე, თამარ მეფის მომხრე და მისგან ტრაპიზონის მმართველად დიდგენილი 98,24
 აღქსი, რუსეთის ხელმწიფე 138,1; 142,14; 161,28
 აღონ, მეორე ცოლი ულუ დავითისა, ოსთ მეფის ასული, შშიშელი გიორგისა და თამარისა 102,1-3-4
 აღონ-მეფე შარვაშიძე ქროსტიანოსთან აღქსანდრე (ნ. ეს) 209,34-37; 211,26
 აღზახე, ოსეთის მეფე, ძმა ბაზუც (ნ.) მეფისა 73,38
 აღზახე, საქართველოს მე-18 მეფე, ძე ფარსან მეფისა 75,19-33
 აღზახე, საქართველოს მე-14 მეფე, ძე არმაზელ მეფისა, ნ. დარჯ 74,16
 აღილაბორი (ზედგინიძე) 66,4-12-33
 აღირ ავარიანი, შთავარი სომხთ-ქართლისა და სერციისა 86,11; 131,21
 აღირ-არამი 87,3
 აღირეციხი 65,26
 აღირ ტფილისელი 89,19
 აღირან, ლეკი, შეზრდილი იმერთა მეფის დავით გიორგის ძის (მეორის) მხარეზე 187,34

ანგურე, ნიონია მოციქული უისდნი სტატნთან 103,10
 ანდრია მოციქული 73,15
 ანდრონიკე, ენდრონიკაშვილის წინაპარი 66,7
 ანიან (ყრპი) 71,32
 ანია, ცოლი სიმონ აღქსანდრეს ძე იმერთა მეფისა, ასული გიორგი აბაშიძისა 168,22-35
 ანია, დედოფალი, მეორე ცოლი საქართველოს 74-ე მეფისა ბაგრატისა 118,19
 ანია, ცოლი თეიმურაზ კახთა მეფისა, ასული შამია გურიელისა 142,3
 ანია, შესაშე ცოლი კაცია ოტიას ძე დადიანისა, ასული პატა წულუკიძისა 179,10
 ანტიოხის მეფეთა ძე, მოტრფილად თამარ მეფისა 95,10
 ანტონ კათალიკოსი 92,16; 99,32; 131,31
 ანტონ კონსტანტინოპოლისელი, მწიგნობართუხუცესი თამარ მეფისა 96,20
 ანუა, ცოლი ვახუშტი პატას ძე აბაშიძისა, ასული ქართლის მეფის ვახტანგ სეულმდებულისა 170,25; 177,13
 ანუაძე 65,27; 66,29
 არგვეთის ერისთავი არდავის სულტანი
 არდამ, სპარსთა მეფის აფრიდიონის ერისთავი (ნ. აქვე 58-ე კომენტარი) 69,34; 131,28; 132,13
 არღლანელი 65,8
 არპაზ (ყრპი) 71,20
 არშაბელ, საქართველოს მე-13 მეფე, ძე კოს მეფისა,
 არტაზ, საქართველოს მე-6 მეფე, ძე არშაკ მეფისა 72,12
 არტანუჯის ერისთავი 65,16
 არღენ ვაენი, ძე აბაღ ვაენისა (ნ. აქვე 179-ე კომენტარი) 104,29; 110,1-6
 არღენ, კვეენის აღმწერი, პოთე ვაენის მოხელე 104,25; 105,8-12-14-16
 არეუთაშვილი 65,21
 არშაკ, საქართველოს მე-5 მეფე (არშაკუნანი), ძე სომეხთ მეფისა, სიძე პირვან ნუბროთიანისა 72,5-10
 არშაკ, საქართველოს მე-9 მეფე, ძე მირვანისა 66,38; 72,31-36; 73,3
 არჩილ, საქართველოს 31-ე მეფე, ძე მირდატისა 78,17-35; 132,4
 არჩილ, საქართველოს 44-ე მეფე, ძე სტეფანოს შთავრისა და ძმა მირ მეფისა, წამებული საკინონი კუმეშუხანისაგან 84,41-42; 85,24-36; 139,31; 140,7-14





არჩილ, იმერეთის მეფე (ხანგამოშვებით მეფობდა), ძე შანავაზისა 137,5; 140,40; 162,24-40-43; 164,23-24-25-27-39; 166,14-17-21-23-25-32-34-35-41; 161,1-2-11-13-34-37; 168,2-7-9-14-16-19; 171,25-28-33-38

არჩილ, ძმა სოლომონ 1, მამა დავით მეფისა 181,21-27; 183,5; 184,33; 185,25

ასათიანი ვახტანგ, ნ. ვახტანგ ასათიანი ასათიანი სიმონ, ნ. სიმონ ასათიანი ასათისძე 65,10

ასლან-ბეგ შარვაშიძე, ძე ქელაიშ-აშმედ-ბეგისა 179,22-29-35; 198,17; 202,12-13; 205,30-35-42; 209,13-16-25-33-39; 210,14-35; 211,31-38

ასლან ფაშა (ახალციხისა), ძე როსტომ ფაშისა 148,24-31; 162,17; 164,10; 172,33

ასტრასკანის მეფეთა ძე, მოტრფილუ თამარ მეფისა 95,10

ასფაგურ, საქართველოს 23-ე მეფე, ძე შირდატ მეფისა 76,7

აფხაზთა ივან ნიკოლავენი, თავადი, რუსეთის არმიის პოდპოლკოვნიკი 210,37; 211,17

აღაბასშვილი (ელისბარ ერისთავისშვილის), ნ. (შეორე სახელი)

აღბული ათაბაგი 123,38

აღსართან, შარვან-შაპი, მოტრფილუ თამარ მეფისა 95,14

ამოთან, ძე ბაგრატ მუხრან-ბატონისა (ნ. აქე 292-ე კომენტარი), სიმამრი ალექსანდრე ახანატონის ძის დაეთოსა 141,35-75

ამოტ ბაგრატიონი, საქართველოს 46-ე მეფე (დიდი, კურაპალატი) 86,17-20; 146,8-16

ამოტ კეხი, ბაგრატიონი 146,11

ამხალ სურამელი, ქართლის აზნაური, მემბრძოლი დავით მეფის მხარეზე ხუტლუბულას წინააღმდეგ. 112,17

ამხალ ყაენი, ძმა აბლა ყაენისა (ნ. აქე 177-ე კომენტარი)

ამხალის ასული, მეორე ცოლი საქართველოს 69-ე მეფის დაეთოსა 135,5

ამმეტ სულტანი 169,20

ლისწული გიორგი აფხაზთა მეფისა, კურაპალატი 87,31-41; 88,1-24; 154,19-22-28

ბაგრატ, საქართველოს 55-ე მეფე (ნ. ბაგრატ, საქართველოს 53-ე მეფის ძე) 151,21-23

ბაგრატ, საქართველოს 57-ე მეფე, ძე საქართველოს 56-ე მეფისა გიორგისა (ვაშლი-ეობაში მძვეალი ვასილ კეისართან) 89,37

ბაგრატ დიდი, საქართველოს 74-ე მეფე, ძე 73-ე მეფის დაეთოსა 117,12-20-41; 118,7-16-19-26-29; 136-37-40-41; 119,3-5-9-11-16-19-20-22-24-32-34-35-41; 149,27; 155,9-13-19-20-21-23-26-28

ბაგრატ რევენი, საქართველოს მეფე, პაპა 53-ე მეფის ბაგრატისა 87,36

ბაგრატ, აფხაზთა პირველი მეფე ბაგრატიონთაგან (ნ. ბაგრატ, საქართველოს 53-ე მეფე)

ბაგრატ, შორაბნის ერისთავი, შემდეგ იმერეთის მეფე, ძე დიმიტრი იმერთა ერისთავისა 120,24; 124,2-7-10-27; 135,4-10

ბაგრატ, იმერეთის მეფე, ძე ალექსანდრე მეფისა 135,27; 156,24-32; 157,3-5

ბაგრატ, იმერეთის მეფე (მეორე ხნით), ძე თეიმურაზისა (იმერთა მეფის ბაგრატ ალექსანდრეს ძის ძმის, ვახტანგის შთამომავალი (ნ. აქე 359-ე კომენტარი) 158,29

ბაგრატ („უ თვალო“), იმერეთის მეფე, ძე ალექსანდრე მეფისა გურიელის ასულისაგან 159,33; 162,10-13-19-32-42-43; 163,1-2-3-5-7-12-16-26-28-36-38-40-41; 164,2-3-6-7-9-14-24-25-26-27-39; 165,10-13-14-23-30

ბაგრატ, იმერეთის შემდეგ-ყოფილი, შორაბნის ერისთავი 115,41

ბაგრატ, ძე კონსტანტინე აფხაზთა მეფისა ბაგრატიონი დავით, ნ. დავით ბაგრატიონი ბაგრატიონები 84,11; 147,9

ბაზუც, ოსეთის მეფე, ძმა ამბაზუც (ნ.) მეფისა 73,38

ბათალ-ბეგ შარვაშიძე, ძე ქელაიშ-აშმედ-ბეგისა 197,34

ბათო („დიდი ბათო“), ნ. ბითუ ყაენი ბათულია დღლიანის ძე, ძმა ლეონ დღლიანისა 157,30; 158,1-3-4

ბაიზუც სულტანი 121,8-10; 122,3

ბაეურ, საქართველოს 21-ე მეფე, ძე ვარტ მეფისა 76,3

ბაეურ, საქართველოს 35-ე მეფე, ძე დანი მეფისა 83,15

ბაეურ, საქართველოს 38-ე მეფე, ძე ფარსმან მეფისა 83,30-40

ბაეურ ძავანისძე, ერისთავი კახეთისა თამარის დროს 94,18-19

ბადურ ათაბაგი, ძე ყვარყვარ ათაბაგისა 124,26

ბააკ ჩიჭოანი (შემძლე კაცი ლეჩხუმისა) 190,35; 191,5

ბაბა-ხანი, სპარსეთის ყაენი 196,33

ბაგრატ, საქართველოს 47-ე მეფე, ძე ამოტ მეფე-კურაპალატისა 86,26-29

ბაგრატ, საქართველოს 53-ე მეფე, შვილობილი დავით მეფისა, ძე გურგენ მეფით-მეფისა, ძის ძე ბაგრატ რევენიისა და ასო-

ბარათაშეილი 65,18
 ბარათიანი 65,20-22
 ბარდოს, ძე თარგამოსისა 67,25-38*
 ბარტომ, საქართველოს მე-7 მეფე, ძე არტაგ მეფისა 72,14-22
 ბარტომ, სპარსეთის მეფე, კანონიერი ძმა მირიან ქართველთა მეფისა 76,25
 ბარტოკი, საქართველოს მე-11 მეფე, ძე ადურგ მეფისა, ნ. ქართამ 73,21-22
 ბარზა, ყაენი 107,34-36
 ბასიანი (გვარი)
 ბაქარ, საქართველოს 25-ე მეფე, ძე მირიან მეფისა 76,39; 77,6-17; 132,15; 140,10
 ბაქარ, ქართლის მეფე, ძე ვახტანგ მეფისა 137,39; 135,9
 ბაქოს ხანი
 ბალათარ, ოსი 80,5-12; 133,16-17
 ბალათარ ქაზილონი
 ბალეაში
 ბალეაში ლიპარიტ, ნ. ლიპარიტ ბალეაში
 ბალეაში, ლიპარიტის ძე (ნ. აქვე მე-2 კომენტარი). იგივე ბალეაში (ნ. ეს) 65,8
 ბაშალა, სპასპეტი ოსმალთა მხედრობისა ზრესილის ომში 178,38
 ბედიელ-დადიანი, ნ. ბედიელი (ნ. აქვე 196-ე კომენტარი)
 ბედიელ-დადიანი, ნ. დადიანი (ნ. აქვე 136-ე კომენტარი)
 ბედიელი, ცხომის ერისთავი გიორგი ბრწყინვალის დროს
 ბეჯან დადიანი, ძე გიორგი ლიპარტიანისა, მოურავი ალექსანდრე გიორგის ძე იმერთა მეფისა 172,19-32-36; 173,4-16-22-26; 174,6-10-11-12-16-17-20-21-34-41; 175,3-5-18-22
 ბეჯან დადიანოვი, ნ. დადიანოვი ბეჯან
 ბეჯან ლეჩხუმელი, ნ. ბეჯან ლეჩხუმის ბატონი
 ბეჯან ლეჩხუმის ბატონი, ნ. ბეჯან, ძე გიორგი ლიპარტიანისა
 ბეჯან, ძე გიორგი ლიპარტიანისა, გამგებელი, ბატონი ლეჩხუმისა ბიძაშის იესეს შემდეგ („ლეჩხუმელი“) 170,2-34; 171,4-14-42; 172,11-13-19-23
 ბეჯან ლორთქიფანიძე, მოურავი (ქუთაისისა?) 163,11; 165,32-35
 ბეჯან შარლანი
 ბეჯან ნაკაშიძე 173,17
 ბეჯან ლოლაბერიძე 162,25-26
 ბეჯან ყრუაშვილი (ღებვირის მეციხოვნე) 191,21-24
 ბეჯან შარვაშიძე
 ბერეჯიანი 66,35
 ბერი გვლანი, ლეჩხუმის მოურავი 193,12-13-18

ბერი წულუკიძე, სარდალი სოლომონ პირველისა 181,2-4-7-24; 183,18
 ბერი, ძე გიორგი იმერთა მეფისა 160,33
 ბერიძე 66,35
 ბერსელი, ნ. ბერსელი (ნ. აქვე კომენტარი)
 ბესარიონ ჭყონდიდელი (მიტროპოლიტი), ძმა გრიგოლ დადიანისა 188,1; 194,6; 198,18; 203,32
 ბეჭა ათაბეგი 118,9-29
 ბეჭა ათაბეგი (იგივე საფარ ფაშა), ბიძა მანუჩარ ათაბაგისა
 ბეჭა, ძე ქაიხოსრო ათაბაგისა 147,41; 148,10-15-18-21
 ბეჭა ჭაველი, ძე სარგის ჭაველისა 108,28; 109,7-10-38; 111,12-27; 112,6-7-9-11-42; 113,11-22-27-30-35-38; 114,35; 115,1-11; 141,10-11-12-13
 ბეჭა ყაენი 130,14
 ბეჭირ-ბეგ შარვაშიძე, მფლობელი შვა-სოფლისა აფხაზეთში, ძმისწული ზურაბისა 180,5-8; 184,2
 ბეშქენ სურამელი 93,18
 ბიოთ ყაენი 102,31; 32; 103,20-21; 104,7-24; 106,4
 ბილჩან, სპასპეტი ხაზართა მეფისა 86,4-8
 ბონაპარტე ნაპოლეონ 205,22-28
 ბორენა, მეორე ცოლი საქართველოს 57-ე მეფის ბაგრატისა, ასული ოსთა მეფისა 89,16
 ბოცო ჭაველი, ერისთავი სმცხისა თამარის დროს 94,9-2
 ბურდუხან, ცოლი საქართველოს 62-ე მეფის გიორგისა, ასული ოსთა მეფისა 93,1
 ბურსელი 65,13; 112,29
 ბულა თურქი 109,28; 128,1

გ
 გაბაშვილები
 გაბრიელ ჭყონდიდელი, უმრწემესი ძე გიორგი ლიპარტიანისა 164,16-17-18; 170,5
 გაბულისძე ნ. გაგელი (ნ. აქვე მე-9 კომენტარი)
 გაგელი, 65,11
 გაგ (ყრპი) 70,22
 გამრეკელი 65,10
 გამრეკელი, ამირსპასალარი 95,41
 გამრეკელი თორელი, ჭავჭავთის ერისთავი მონღოლთა ბატონობის დროს 94,15; 103,3
 განძელ-შირვანელი
 განძის ათაბაგი
 გარდაბანოს (ძე ქართლოსისა) 68,38; 130,2
 გარდაფხაძე გიგო, ნ. გიგო გარდაფხაძე გარჩაყოვი პეტრე დიმიტრივიჩი, თავადი,



პოლონური (შემდეგ გენერალ-მაიორი), იმერეთის გამგებელი 204,24-27-29; 208,12-41; 210,17-36; 211,4-9

განინოს (ქე ქართლოსისა) 68,39

ვაკო (კერპი) 70,22

გედევან აბაშიძე 178,30

გედევან გენათელი, მყრობელი ჭვარის ციხისა, შმა შოშიტა რაპის ერისთავისა 174,27

გელაანი 135,4; 186,31; 193,15

გელაანი, სვანთა ერისთავი საქართველოს 74-ე მეფის ბაგრატის დროს 117,30

გვანია, მესამე ცოლი ურუ დაეითისა, მშობელი დიმიტრი თავდადებულისა, ნაკოლარი ავაგ ათაბაგისა 105,5-33-38; 107,1

გიო ვარდაფხაძე 192,39

გივი ამილახორი 131,4; 176,24

გიორგი, აფხაზთა მეფე, ძე ლეონ მეფისა 154,13-17-19

გიორგი, აფხაზთა (რეგიონ მე-8) მეფე 86,31; 150,35

გიორგი, ჭერ აფხაზთა, შემდეგ საქართველოს 51-ე მეფე, ძე კოსტანტინე აფხაზთა მეფისა 87,6,21

გიორგი, საქართველოს 56-ე მეფე, ძე 55-ე მეფის ბაგრატისა 88,27-42; 87,1-7

გიორგი, საქართველოს 58-ე მეფე, ძე საქართველოს 57-ე მეფის ბაგრატისა 90,1-32; 150,5

გიორგი, 6. დავით საქართველოს 61-ე მეფე (6. აქვე 301-ლი კომენტარი)

გიორგი, საქართველოს 62-ე მეფე, შმა საქართველოს 61-ე მეფის დავითისა, შმა თამარ მეფისა 92,37-38; 93,8-39; 145,1; 149,26

გიორგი მცირე, საქართველოს 71-ე მეფე, ძე 69-ე მეფის დავითისა 114,39-40-41; 115,6-13; 131,35

გიორგი ბრწყინვალე, საქართველოს 72-ე მეფე („შესამსგავსი უწინდელთა სახსოვართა მეფეთა ქართველთათა“), ძე დიმიტრი თავდადებულისა ბექა ჭყვილის ასულისაგან (გამეფებამდე აღმზრდელი და მოურავი გიორგი მცირისა) (6. ეს) 107,12; 109,39; 112,7-13; 114,35-37-40-48; 115,8-4-17-18-38; 116,20-24-36; 121,20; 134,25; 147,13

გიორგი, საქართველოს 75-ე მეფე, ძე ბაგრატ დიდისა 118,26-34; 119,6-8-10-41; 120,1-3-8-11-12-13-14-23-25-31-37; 121,13-16-25-28-34-40-41; 122,1-12; 155,9

გიორგი, საქართველოს 79-ე მეფე, შმა 78-ე მეფისა ვახტანგისა და ძე ალექსანდრე დიდისა 147,21

გიორგი, ქართლის მეფე, შმა დავით მეფისა და ძე კოსტანტინესი 135,24-27-41

გიორგი, ქართლის მეფე, ძე 137,5-11-13-14-16-22-24-26-30-31-32-33-34-35-36-37

გიორგი, შმა ალექსანდრე იმერთა ერისთავისა (6. აქვე 204-ე კომენტარი), შემდეგ იმერეთის მეფე 118,28-31

გიორგი, იმერეთის მეფე, ძე ბაგრატ მეფისა 155,2-6-7; 157,5-8-10-22-29; 158,3-14

გიორგი, იმერეთის მეფე, შმა როსტომ მეფისა, ნაშობი მხეველისაგან 18,22,26,31,37

გიორგი-გოჩია, იმერეთის მეფე („მოწათესავე მეფეთა ვინმე“), ქმარი ალექსანდრე იმერთა მეფის ქვრივის თამარისა 168,1-3-8-10-24

გიორგი, იმერეთის მეფე (გიორგი აბაშიძის ბატონობის შემდეგ), ძე ალექსანდრე ბაგრატის ძე იმერთა მეფისა, ნაშობი დიდებულს ქალისაგან 167,17; 169-10-23-30-33-42; 170,12-15-16-17-24; 171,3-11-23; 172,2-7-8-31

გიორგი, იმერეთის მეფე (174 წლიდან მეორე ხნით), შმა ალექსანდრე გიორგის ძე იმერთა მეფისა, ნაშობი გურიელის ასულისაგან 177,1-16-27; 181,21-26; 183,4

გიორგი, ძე ურუ დავითისა ალთუნისაგან 105,2; 107,16

გიორგი, ძე სიმონ ქართლის მეფისა 136,3

გიორგი, ძე ალექსანდრე კახთა მეფისა 141,31

გიორგი, ძე ერეკლე მეფისა, სიმაში გრიგოლ დადიანისა 138,28-29-32-33-36; 188,23

გიორგი, ძე „უთვალო“ ბაგრატ იმერთა მეფისა, ნაშობი თამარისაგან 164,15

გიორგი გურიელი, ძე როსტომ გურიელისა 157,9-12-14-18-20-24-25-29-30; 158,10-11-12-13-16-30; 159,10

გიორგი გურიელი, სიმაში ქახიხორთა ათაბაგის ძისა (შმა როდაშისა) 147,39

გიორგი გურიელი, ძე იმერთა მეფისა შამია გურიელისა 171,10; 172,6

გიორგი გურიელი, იმერეთის მეფე („უთვალო“ ბაგრატ მეფის სიკვდილის შემდეგ, მცირე ხნით) 137,8; 163,37-39; 32-35-38-41; 165,9-13-21-27-28-32-33-34-39; 166,4

გიორგი გურიელი, იმერეთის მეფე (1716 წლიდან, გიორგი ალექსანდრეს ძე იმერთა მეფის ჩამოვადების შემდეგ — 6. აქვე 413-ე კომენტარი) 172,35-38-41; 173,2-5-6-9-10-11-13-14-18-20-29-31-34; 174,39-42; 184,-5; 185,27



გიორგი დადიანი, ძე შაჰა დადიანისა (გიორგი ბრწყინვალის დროს) 116,35; 118,6
 გიორგი დადიანი, ძე ლეონ დადიანისა, შაჰა ლეონ მანუჩარის ძისა 151,3
 გიორგი დადიანი, ნ. გიორგი ლიპარტიანი გიორგი დადიანის ძე, ძე ლეონ დადიანისა, ძმისწული ბათულია დადიანის ძისა 154,36-40; 157,11-14-15-17-18-21-28-30-31-33-34-35; 158,1-3-7-8; 158,18
 გიორგი დადიანის ძე, ჯიშაშვილი კაცია ოტის ძე დადიანისა, კაცოს ძე 184,27
 გიორგი დადიანის ძე, ძმა კაცია ოტის ძე დადიანისა, ბიძა გრიგოლ დადიანისა (შაჰა ისტორიკოსის ნიკო პირველისა) 180,43; 183,6-12; 184,27
 გიორგი, ძმისწული კაცია ოტის ძე დადიანისა, ძე ნიკოლოზისა (შაჰა ნიკო მეორე დადიანისისა) 184,28
 გიორგი, უმცროსი ძე გრიგოლ დადიანისა, ძმა ლეონ დადიანისა 188,35
 გიორგი, ძე ისტორიკოსი ნიკო დადიანისა, პოლპორტნიკი 211,20
 გიორგი ლიპარტიანი (შემდეგ დადიანი), ძე კაცია ნიკოანისა 165,8-29-31-35; 166,4-10-18-20; 167,20,22; 168,27-36; 169,1-8-9-36-41; 170,1-7-18-21-28-29
 გიორგი აბაშიძე (იგივე მალაქია აბაშიძე, ნაბერალა), პირველგამგებელი იმერთა ზედა სიმონ მეფის დროს, ზოლო მთავარი უძველი იმერეთისა შაჰა გურიელის მიერ სამეფო ტახტის მიტოვების შემდეგ, მამობილი მეფე გიორგი ალექსანდრეს ძისა (ნ. აქვე 405-ე კომენტარი) 149,35; 166,36; 167,18-26-28-37-41; 168,5-7-21-23-27-36; 170,9-17-18-22-37-42; 171,6-8; 174,23
 გიორგი (არაგვის) ერისთავი 132,25
 გიორგი გუგუშვილი, აზნაური 192,37
 გიორგი ინალისშვილი, ინალიშვილი 210,34-38
 გიორგი მიქელაძე 169,32-36-37-38
 გიორგი მჭვიძე, პეტრეს ძე, თვადი, ბედის ციხის თავი 204,41
 გიორგი ნაკაშიძე, ძე ბუენისა, ქმარი ბეჟან დადიანის ასულისა 173,7
 გიორგი სააკაძე, მოურავი 136,7
 გიორგი ნიქოანი, თვადი, ოდიშის სამთავროს სახლთუხუცესი 184,30; 185,8; 194,7
 გიორგი წულუკიძე 189,19; 208,20
 გიორგი ჭყონდიდელი 91,12-18
 გიორგი, ძე როსტომ რაჭის ერისთავისა 179,26
 გიბრონ „წმინდა მოწამე“, წამებული ამირ-არაბისაგან 87,5

გიორგიაშვილი 66,12
 გიგორისშვილი 66,13
 გოლა ფაშა 178,31
 გოშაძე 66,26; 163,7
 გოშაძის ნაციონარი, ლეონ დადიანის ძე, ცოლი, და ბაგრატ ალექსანდრეს ძისა მეფისა
 გოშაშვილი (ბაგრატიონთა ჩამომავალი) 65,32
 გრიგოლ დადიანი, ძე კაცია ოტის ძე დადიანისა 184,16-23-25-31-36-42; 185,4-14-17-22-29-31; 186,9-14-18-28-32-34-38; 187,3-10-22-26-36-38-41; 188,5-21-26-39-40; 189,1-11-12-21-24-41; 190,8-12-13-16-17-18-19-20-22-23-25-36-38-41; 191,9-11-19-27; 192,4-6-9-13-23-28-29-31-35-40; 197,26
 გრიგოლ სურამელი, ქართლის ერისთავი მონღოლთა ბატონობის დროს 103,2
 გრიგოლ რაჭის ერისთავი, ძე შოშიტა რაჭის ერისთავისა 175,17; 176,35; 177,33-35-36
 გრიგოლ ცაიშელი (მიტროპოლიტი) 151,9; 196,18; 203,32
 გრიგოლ წერეთელი, ძე ზურაბისა 204,17
 გრიგორ ასათისძე, პეტრეს ერისთავი თამარის დროს 94,19
 გრიგორი, კახეთის მთავარი 86,16; 141,8
 გრიგორი ნიქოანი, ცაიშის ეპისკოპოსი, ნ. გრიგოლ ცაიშელი
 გუგუშვილი გიორგი, ნ. გიორგი გუგუშვილი გუზანი 65,15; 98,29
 გუზანი, მეკობრე კოლის მთაზე თამარ მეფის დროს
 გულქან, მესამე ცოლი მეფე სოლომონ პირველისა, ასული წულუკიძისა, ნაციონარი მიქელაძის აზნაურ ქაჯაიასი 179,38
 გულქან, ცოლი ბეჟან დადიანის ძის ოტისა, ასული შოშიტა რაჭის ერისთავისა 172,40
 გურამ ბაგრატიონი, საქართველოს 59-ე მეფე, კერაპალატი (ჩამომავალი ვახტანგ გორგასალის ასულის წულუსაგან) 84,3-16; 131,27; 139,35
 გურამისშვილი 66,9
 გურანდუხტ, ცოლი დავით აღმაშენებლისა, ასული ყიფჩაყა მეფეებისა 91,16
 გურგასალი, ნ. ვახტანგ გორგასალი
 გურგენ, საქართველოს 54-ე მეფე, შაჰა ბაგრატ 53-ე მეფისა, მავსიტროსი 88,3-16; 154,19
 გურგენ, ძე აშოტ დიდი კერაპალატისა 146,8
 გურიელი, ნ. გიორგი გურიელი (ძე შაჰა იმერთა მეფე-გურიელისა)

გურიელი, ნ. დიმიტრი გურიელი
გურიელი, ნ. შამია სიმონის ძე გურიელი
გურიელი 66,32; 116,1; 117,22; 121,16; 124,4;
135,3; 135,11; 147,30-36; 155,14-23;
171,41; 188,10-11

გურიელი გიორგი, ნ. გიორგი გურიელი
გურიელი დიმიტრი, ნ. დიმიტრი გურიელი
გურიელი ვახტანგ, ნ. ვახტანგ გურიელი
გურიელი კახაბერ, ნ. კახაბერ გურიელი
გურიელი შამია, ნ. შამია გურიელი
გურიელი შალაქია, ნ. შალაქია გურიელი
გურიელი როსტომ, ნ. როსტომ გურიელი
გურიელი სიმონ, ნ. სიმონ გურიელი
გურიელი ქაიხოსრო, ნ. ქაიხოსრო გურიელი
გურიელის ასული, ცოლი ალექსანდრე გი-
ორგის ძე იმერთა ბატონისშვილისა (შემ-
დეგ შეფისა) 159,32-34
გურიის ერისთავი
გურიის ერისთავი დავით, ნ. დავით გურიის
ერისთავი
გურიის ერისთავი ვახტანგ, ნ. ვახტანგ გუ-
რიის ერისთავი
გურიის ერისთავის ძე ეფთვიმი, ნ. ეფთვიმი
გურიის ერისთავის ძე

დადიან-ბედიელი, ლიხთ-იმერეთის ერისთა-
ვი 65,17; 100,4; 105,22

დადიან-ბედიელი, თამარ მეფის სარდალი
95,35

დადიან-ბედიელი, ნ. ბედიელი (ნ. აქვე 167-ე
კომენტარი)

დადიანი 66,26; 117,22; 118,30-31-34; 122,16;
124,4; 135,2-37-40; 136,33-41; 155,14;
171,41; 179,17-21; 195,35; 197,36

დადიანი, ოდიშის ერისთავი თამარის დროს
94,17

დადიანი, ნ. გიორგი ლაპარტიანი

დადიანი, ნ. კაცია ოტის ძე დადიანი

დადიანი, ნ. ლეონ გრიგოლის ძე დადიანი

დადიანი, ნ. ოტია დადიანი

დადიანი ბეჟან, ნ. ბეჟან დადიანი

დადიანი გიორგი, ნ. გიორგი დადიანი

დადიანი გრიგოლ, ნ. გრიგოლ დადიანი

დადიანი ვამეყ, ნ. ვამეყ დადიანი

დადიანი ვარდან, ნ. ვარდან დადიანი

დადიანი კაცია, ნ. კაცია დადიანი

დადიანი ლეონ, ნ. ლეონ დადიანი

დადიანი ლიპარიტ, ნ. ლიპარიტ დადიანი

დადიანი შამია, ნ. შამია დადიანი

დადიანი შანუჩარ, ნ. შანუჩარ დადიანი

დადიანი ოტია, ნ. ოტია დადიანი

დადიანი შამანდავლე, შამანდავლე დადიანი

დადიანი შანშე, ნ. შანშე დადიანი

დადიანი ცოტნე, ნ. ცოტნე დადიანი

დადიანის ასული, ქვრივი მანუჩარ შარვა-
შიძისა, მფლობელი ფახულანისა (მაგარი-
ძაენაშვილი)
დადიანოვი ბეჟან, ძე მანუჩარისა [31,1]
დადიანოვი გიორგი, ძე ნიკოლაი
ნიკოლაი დადიანოვი მეორისა
515-ე კომენტარი) 212,11

დადიანოვი ნიკოლაი, ნ. ნიკოლა დადიანო-
ვი პირველი 196,19

დავით წიანწარმებუცველი 97,6

დავით, საქართველოს 66-ე მეფე, ძე ლაშა
გიორგისა ~ 100,2-27-28; 101,18-35-41;
103,7-8-11-13-14-23-25-32-38; 104,12-13-
19-20-22-26-27-31-34-36-38-39; 105,2-21-
29-32-35-36; 106,5; 107,17; 108,5-14-16;
132,1; 134,22; 154,25

დავით, საქართველოს 48-ე მეფე, ძე შაგრატ
მეფისა 86,30-36; 146,28

დავით, საქართველოს 52-ე მეფე, ძე სუმბატ
მეფისა 87,29; 88,6

დავით, საქართველოს 61-ე მეფე, ძე დი-
მიტრი მეფისა 92,31-35; 145,2

დავით, საქართველოს 69-ე მეფე, ძე დიმიტ-
რი თავდადებელისა ტრაპიზონის მეფის
ასულისაგან 108,34; 109,37; 110,35-36-38;
111,12-19-26-27; 112,6-14-16-20-25-35;
113,2-3; 114,28-39; 115,5-10-13

დავით, საქართველოს 73-ე მეფე, ძე გიორგი
ბრწყინვალისა 117,3-6-9-12

დავით, ჰერთა და სომეხთა მეფე 89,19

დავით (იგივე იმამყული ხანი), კახეთის მე-
ფე, შამხალანა 142,22-23-24-27-39

დავით, ქართლის (ქართლელი) მეფე,
ძე კოსტანტინე მეფისა 135,18-21-23

დავით (ადრე: ნარინ დავით), იმერეთის პირ-
ველი მეფე (1259 წლიდან. მანამ კი სა-
ქართველოს 66-ე მეფე), ძე რუსუდან მე-
ფისა 101,11-13; 102,28-32-39; 103,22-23-
25-26-32-35-41; 104,5; 105,19-21-23-24-29;
107,31

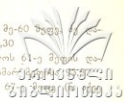
დავით, იმერეთის მეფე, ძე გიორგისა, ზიძა-
შვილი სოლომონ პირველისა 181,21;
183,1-8

დავით, არგვეთის შთავარი, წამებული მუხ-
ვან ყრუსაგან 85,8

დავით, დავით სოსლანის პაპის მცხა 95,24

დავით, ძე ალექსანდრე კახთა მეფისა, ქმარი
აშეთან მუხრან-ბატონის ასულ ქეთევანისა
(მამა თეიმურაზ პირველისა) 141,34; 142,2
დავით, ძე გიორგი გურიელისა; ზიძა შამია
სიმონის ძე გურიელისა 156,8; 204,19

დავით აბაშიძე, ძე ზურაბისა, სიძე ალექსან-
დრე გიორგის ძე იმერთა მეფისა 176,18-30
დავით არჩილის ძე, ნ. სოლომონ მეორე



დავით აღმაშენებელი, საქართველოს 59-ე მეფე („მეორე სახსოვარი მეფე ქართულთა“), ძე საქართველოს 58-ე მეფის გიორგისა 90,34; 91,4-36; 92,3-17; 100,19; 113,14; 146,29; 133,1; 149,22-24-26

დავით გარეცხელი 128,1

დავით ბაგრატიონი, სოლომონ პირველის ძმისწული (ბაგრატის ძე)

დავით გიორგის ძე, ნ. დავით, იმერეთის მეფე

დავით გურიელის ძე, ნ. დავით, ძე გიორგი გურიელისა

დავით გურიის ერისთავი

დავით კურაპალატი, საქართველოს მეფე (მამობილი მეფე ბაგრატ გურგენის ძისა) 146,26; 154,18

დავით ლაშის ძე, ნ. დავით, საქართველოს მეფე, ძე ლაშა გიორგისა

დავით შიჭელაძე, თავადი 206,40

დავით სოსლანი, თამარ მეფის მეორე ქმარი (დედითაც ლა შამითაც მისი ნათესავი, ბაგრატიონთა შთამომავალი, გვარად უფრე-შოსძე) 95,19-20; 96,18-31; 98,7-11-30-32

დავით ზიქიანი, ძე გიორგი სახლთუხუცესისა 192,20

დავით წულუკიძე, ქაქუჩას ძე

დავითისშვილი 65,30

დავითან (ეგრბი) 71,32

დარეჯან, დედისნაცვალი იმერთა მეფის ბაგრატ ალექსანდრეს ძისა 162,12-13-18; 163,13-16-20-21-23

დარეჯან, ცოლი იმერეთის მეფის გიორგი გურიელისა, ასული „სული“ ბაგრატ იმერთა მეფისა, ნაშობი თამარისაგან 165,11-14

დარეჯან, ცოლი ერეკლე ქართლ-კახეთის მეფისა, ბიძაშვილი კაცია ოტის ძე დავითისა 138,25

დარეჯან, ასული არჩილ მეფისა 171,40

დავითო შარვაშიძე, აფხაზთა ერისთავი თამარის დროს 94,17

დაი, საქართველოს 34-ე მეფე, ძე ვახტანგ გორგასალისა სპარსთა მეფის ასულისაგან 81,40-41; 83,9-13; 131,19

დეგბუაძე ჯოღორია, ნ. ჯოღორია დეგბუაძე დეროჯ, საქართველოს მე-14 მეფე, ძე აზორე მეფისა, ნ. ამხასპ 74,17

დიასამიძე 65,28; 66,12

დიდებულის ქალი, უკანონო ცოლი ალექსანდრე ბაგრატის ძე იმერთა მეფისა

დიდი ბუღა

დიდი ლუარსაბ, ქართლის მეფე

დიმიტრი, აფხაზეთის მეფე, ძმა ლეონ და ძე გიორგი აფხაზთა მეფეებისა 87,26

დიმიტრი, საქართველოს მე-60 მეფე, ძე დავით აღმაშენებლისა 92,30

დიმიტრი, ძე საქართველოს 61-ე მეფის დავითისა, ბიძაშვილი თამარ მეფისა (მეფის დედა) 67,1-2

დიმიტრი, საქართველოს 67-ე მეფის (მეფის დედა) 249-ე კომენტარი)

დიმიტრი, ძე საქართველოს 56-ე მეფის გიორგისა ოსთა მეფის ასულისაგან (უპირველესი წინაპარი დავით სოსლანისა) 95,22

დიმიტრი, ძმა საქართველოს 57-ე მეფის ბაგრატისა 89,23-27

დიმიტრი, ძმა კახთა მეფის ავ-გიორგისა (წინაპარი რამზისშვილთა და დავითისშვილებისა) 65,31; 141,17

დიმიტრი, იმერეთის ერისთავი 124,1

დიმიტრი გურიელი, იმერეთის მეფე (მცირე ხნით) ვახტანგისა და დარეჯანის შემდეგ 162,8; 163,24-25

დიმიტრი გურიელი, ძე სიმონ გურიელისა ნ. აქეე 375-ე კომენტარი)

დიმიტრი თავდადებული, საქართველოს 67-ე მეფე, ძე ულუ დავითისა გვანცასაგან 105,6-38; 108,14-15-16-22-31-32; 109,10-23-36; 110,7-38; 111,2-10-26; 112,6-7; 113,1; 114,35-42; 115,8-13; 132,2

დიმიტრი შარვაშიძე, აფხაზეთის მთავარი, პოლკოვნიკი, ძე საფარალი-ბეგ შარვაშიძისა, შვილობილი ნინა ოდიშის დედოფლისა 209,18-25; 211-6-40

დიმიტრისშვილი 65,25

დომენტი, ძმისწული არჩილ მეფისა, ძე დარეჯანისა (შემდეგ კათალიკოსი) 131,30; 166,30; 177,8

დონაური 65,8

დონდოლაძე (არხიმანდრიტი) 200,25

დოსთეოს წერეთელი, კეთათელი შიტროპოლიტი 189,17; 206,38

დურამა, ლევის ბელადი 187,13-29

მეგრასლან ბაუერციხელი, კახეთის ერისთავი მონღოლებს ბატონობის დროს 102,42

ეგრო, ნ. ეგრას

ეგრისის ერისთავი 75,31

ეგროს, თარგამოსის ძე 67,26; 68,5; 151,21-32; 153,26

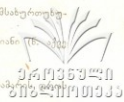
ევედემოს კათალიკოსი 136,18

ევედემოს ძეისძის ძე, შოტრფიალე თამარ მეფისა 95,9

ეკატერინა მეორე, რუსეთის იმპერატორი 150,10; 179,14

ელენა, ცოლი საქართველოს 57-ე მეფის ბაგრატისა, ასული რომანოზ კენისრისა

ელენა, ნ. ელენე, ცოლი ვახტანგ გორგასალისა



ელენა, ცოლი საქართველოს 74-ე მეფის ბაგრატისა 117,41
 ელენა, დედა იმერთა მეფის გიორგი გურგილისა 173,3
 ელენა დედოფალი, ნ. შარამ, დედა საქართველოს 57-ე მეფის ბაგრატისა, ასული არშაკუნიანთა (ნ. აქვე 120 კომენტარი)
 ელენე, ცოლი ვახტანგ გორგასალისა, ასული ბერძენთა კეისრისა, (ნ. აქვე 101-ე კომენტარი) 81, 19
 ელენე დედოფალი, პირველი ცოლი საქართველოს 74-ე მეფის ბაგრატისა
 ელენე, ცოლი შინუჩარ ათაბაგისა, ასული სიმონ ქართლის მეფისა 148,9
 ელიაზ კათალიკოსი 120,5
 ელიოს მცხეთელი 73,14
 ელისაბედი, რუსეთის იმპერატორი 196,29
 ელისაბედი, მეორე ცოლი კაცია ოტის ძე დადიანისა, ასული თეიმურაზ კახთა მეფისა, და ქართლ-კახეთის მეფის ერეკლე მეორისა 179,4-7
 ელისბარ ერისთავისშვილი, პოლკოვნიკი 179,2; 197,1-5
 ელისბარ ქსნის ერისთავის ძე, სიძე სოლომონ პირველისა 183,2
 ენგინ ნოინი 104,17
 ენდრონიკაშვილი 66,7
 ენუქაქუნ, მონღოლთა ყაენის წინამძღვრო-შელი (ქრისტეანი) 105,41; 106,7-10
 ერეკლე, ქართლის მეფე (გამზრდელი სიმონ აღექსანდრეს ძე იმერთა მეფისა) 135,15; 142,30; 166,34; 168,18-26
 ერეკლე, მეფე კახეთისა, ძე თეიმურაზ მეფისა, შემდეგ ქართლისა და კახეთის მეფე 66,2-3; 131,35; 132,2; 138,13-16-19-28-36; 142,41-42; 143,1-2-4; 185,29
 ერეკლე კეისარი 153,33
 ერისთავი, ნ. ვრიგოლ რაჭის ერისთავი
 ერისთავი, ნ. შოშიტა რაჭის ერისთავი
 ერისთავის და, მეორე ცოლი იმერთა მეფისა გიორგი აღექსანდრეს ძისა, ნაცოლარი იმერთა მეფის მამია გურიელისა 172,9
 ესტუან, მეოთხე ცოლი ულუ დავითისა, დიდი ნოინის კორმალის ასული 107,3-5; 108,6
 ეფთიმი გურიის ერისთავის ძე, გენათელი მიტროპოლიტი 189,18; 201,25; 206,39
ვამეყ დადიანი, ძე მამია დადიანისა 161,4; 162,21-23-24-27-29-39
 ვამეყ დადიანი, ზიდა შამანდავლე დადიანისა 135,5; 155,18-20-21-24-25
 ვამეყ დადიანი 118,6; 120,2; 136,30-31
 ვარამ ვეჯელი, სომხეთის ერისთავი შინლოლ-თა ბატონობის დროს
 ვარდან, ერისმთავარი 90,3

ვარდან დადიანი, თამარ მეფის მსახურთუხუცესი 94,14
 ვარდან დადი, ნ. ვარდან დადიანი (ნ. აქვე 135-ე კომენტარი)
 ვარდანისძე 65,10
 ვარდანისძე, სენათა ერისთავი თამარის დროს 94,16; 117,28
 ვარდანისძე, გურიის ერისთავი (გურიელის წინაპარი) 166,32
 ვარზა-ბაყური, ვახტანგ გორგასალის დედის ძმა 80,28
 ვარზა ბაყური, ნ. ვარზა-ბაყარი (ნ. აქვე 243-ე კომენტარი)
 ვარზა-ბაყარი, საქართველოს 27-ე მეფე, ძე მირდატ მეფისა 77,24-37; 131,17; 132,32
 ვასილი კეისარი 88,8-43
 ვასილი ჭყონდიდელი 107,4; 108,7
 ვასქენ, მთავარი სომხეთისა, ერისთავი რანისა, ქმარი შუშანიყ წამებულისა 83,32-38
 ვაჩე, საქართველოს მე-20 მეფე, ძე რუფისა 76,1
 ვაჩე ჭობულისძე, კახეთის მთავარი 141,8
 ვანნაძე 66,8
 ვახაი, მეფულე ბეჟა ყაყელისა 112,42; 115,1
 ვახახისშვილი 66,8
 ვახტანგ, საქართველოს 68-ე მეფე, ძე ნარინდავითისა 111,5-7-9-11-12-14-16-24-28
 ვახტანგ, საქართველოს 70-ე მეფე, ძე დიმიტრი თავდადებულისა ტრაპიზონის მეფის ასულისაგან 108,35; 109,37; 112,21-22-24-35; 113,1-35-36-39-40; 114,1-3-9-12-13-19-20-31
 ვახტანგ, საქართველოს 78-ე მეფე, ძე აღექსანდრე დიდისა 123,4-28-30
 ვახტანგ, ქართლის 90-ე მეფე (შა 3-ნაო-ზა დ წოდებული), შვილი მეგრან-ბატონისა (მამადადიანი) 127,30; 136,25-29-30; 136,31-33-36-43; 137,1-3
 ვახტანგ, ქართლის განმგებელი, შემდეგ 94-ე მეფე, ძმისწული გიორგი XI-ისა, ძე ლეონისა 128,13; 129,28; 131,24-29-34; 137,23-26; 169,33; 170,12; 171,6-7-34-37-40-43; 138,1-2-7-9-10; 142,26
 ვახტანგ, დავით აღმაშენებლის ძე 91,20
 ვახტანგ, გურიელის ძე (მთავრობდა ზანგა-მოშეებით), ზიდა მამია სიმონის ძე გურიელისა 188,11
 ვახტანგ ასათიანი, ზაალის ძე, პრაპორიჩიკი 201,24
 ვახტანგ ბაგრატიონი, იმერთა მეფის დავით გიორგის ძის არაქანონიერი შვილისშვილი 212,4-8
 ვახტანგ გორგასალი, საქართველოს 33-ე მეფე („პირველი მეფე სახსოვარი ქართველთა“), ძე მირდატ მეფისა

78,42; 79,1-40; 80,1-42; 81,2-40; 82,3-40; 83,1-11; 126,27; 127,15; 129,15; 131,19-24-33-34; 132,1; 133,16; 139,10-17; 140,24; 146,18; 152,18; 153,31-32

ვახტანგ გორგასლანი, ნ. ვახტანგ გორგასალი ვახტანგ გურიელი (ვაშთავრებული შამია დადიანისაგან) 159,9

ვახტანგ გურიის ერისთავი, ძე როსტომისა (ცოლისმამა ისტორიკოს ნიკო დადიანისა) 204,20

ვახტანგ რაჭის ერისთავი, ძმა გრიგოლ ერისთავისა 177,33

ვახტანგ ჰუკუნთა-შვილი, იმერეთის მეფე ცოტა ხნით („ენიმე მეფეთა მოწათსავე“). ქმარი დარეჯან იმერთა დედოფლისა 162,15-16-18; 163,17-23

ვახუშტი აბაშიძე, გიორგი აბაშიძის ძმის, პატარს ძე, ქმარი ანუკა ბატონისშვილისა 170,25-27; 177,2-3-5-10-16-19; 207,29-39; 208,17-31

ველიამინოვი ალექსე ალექსანდრევიჩი, გენერალ-მაიორი

ზ

ზაბით ფაშა (ახალციხისა) 191,32-37-39

ზარდემ, ძე სომეხთა მეფისა 74,5-6

ზაქარია მხარგრძელი („სეულები სომეხი“), პირსპასალარი 95,42; 96,19; 97,22; 98,2-4-13-38; 99,6-11; 102,2

ზედგინიძე, 65,25; 125,1

ზედგინიძე იოთამ, ნ. იოთამ ზედგინიძე ზემო ციციშვილი 66,4-5

ზეიდა ერისთავი, გიორგი მეფის მოციქული ვასილ კვისართან 88,36

ზურაბ აბაშიძე, გიორგი აბაშიძის ძმის, პატარს ძე, ძმა ვახუშტისა 149,36; 174,5-7; 176,10-19-23-28-36; 179,29; 186,7; 187,6-30; 170,26; 171,5-13-15; 172,1-11-19-21-31-36; 173,5-22; 174,43-38; 175,24

ზურაბ (არავის) ერისთავი 136,10-11

ზურაბ შარვაშიძე, ზუფეს მფლობელი

ზურაბ შარვაშიძე, მობილუხეს ძე, სამურაძეანოელი თავადი, მფლობელი ზედიხის ნახევრისა, პრაპორშჩიკი 181,1-7; 183,35, 184,2; 206,12; 211,27

* ზურაბ წერეთელი, კახოსროს ძე, თავადი, იმერეთის მეფის სახლთუხუცესი, ლეონ დადიანის სიმამრი, რუსეთის იმპერატორის გენერალ-მაიორი 188,10; 189,19; 201,1-25; 202,2; 203,13; 212,15

ზურაბისშვილი 65,22

თ

თაღა აჩაბაძე, სამურაძეანოელი თავადი, პრაპორშჩიკი 211,27

თადვირიძე, თადვირიძე (ნ. აქვე 33-ე და 44-ე კომენტარები) 65,12-33

თამაზ-ხან, სპარსეთის შაჰი 138,4-14

თამარ, საქართველოს 63-ე მეფე (სახელად „სახსოვარი მეფე ქართლელთა“), ასული გიორგი მესამისა 193,37; 194,5-41; 95,3-39; 96,3-31; 97,8-25-26-27-28-29-30-31-32-33-34-35-36-37-38-39-40-41-42-43-44-45-46-47-48-49-50-51-52-53-54-55-56-57-58-59-60-61-62-63-64-65-66-67-68-69-70-71-72-73-74-75-76-77-78-79-80-81-82-83-84-85-86-87-88-89-90-91-92-93-94-95-96-97-98-99-100-101-102-103-104-105-106-107-108-109-110-111-112-113-114-115-116-117-118-119-120-121-122-123-124-125-126-127-128-129-130-131-132-133-134-135-136-137-138-139-140-141-142-143-144-145-146-147-148-149-150-151-152-153-154-155-156-157-158-159-160-161-162-163-164-165-166-167-168-169-170-171-172-173-174-175-176-177-178-179-180-181-182-183-184-185-186-187-188-189-190-191-192-193-194-195-196-197-198-199-200-201-202-203-204-205-206-207-208-209-210-211-212-213-214-215-216-217-218-219-220-221-222-223-224-225-226-227-228-229-230-231-232-233-234-235-236-237-238-239-240-241-242-243-244-245-246-247-248-249-250-251-252-253-254-255-256-257-258-259-260-261-262-263-264-265-266-267-268-269-270-271-272-273-274-275-276-277-278-279-280-281-282-283-284-285-286-287-288-289-290-291-292-293-294-295-296-297-298-299-300-301-302-303-304-305-306-307-308-309-310-311-312-313-314-315-316-317-318-319-320-321-322-323-324-325-326-327-328-329-330-331-332-333-334-335-336-337-338-339-340-341-342-343-344-345-346-347-348-349-350-351-352-353-354-355-356-357-358-359-360-361-362-363-364-365-366-367-368-369-370-371-372-373-374-375-376-377-378-379-380-381-382-383-384-385-386-387-388-389-390-391-392-393-394-395-396-397-398-399-400-401-402-403-404-405-406-407-408-409-410-411-412-413-414-415-416-417-418-419-420-421-422-423-424-425-426-427-428-429-430-431-432-433-434-435-436-437-438-439-440-441-442-443-444-445-446-447-448-449-450-451-452-453-454-455-456-457-458-459-460-461-462-463-464-465-466-467-468-469-470-471-472-473-474-475-476-477-478-479-480-481-482-483-484-485-486-487-488-489-490-491-492-493-494-495-496-497-498-499-500-501-502-503-504-505-506-507-508-509-510-511-512-513-514-515-516-517-518-519-520-521-522-523-524-525-526-527-528-529-530-531-532-533-534-535-536-537-538-539-540-541-542-543-544-545-546-547-548-549-550-551-552-553-554-555-556-557-558-559-560-561-562-563-564-565-566-567-568-569-570-571-572-573-574-575-576-577-578-579-580-581-582-583-584-585-586-587-588-589-590-591-592-593-594-595-596-597-598-599-600-601-602-603-604-605-606-607-608-609-610-611-612-613-614-615-616-617-618-619-620-621-622-623-624-625-626-627-628-629-630-631-632-633-634-635-636-637-638-639-640-641-642-643-644-645-646-647-648-649-650-651-652-653-654-655-656-657-658-659-660-661-662-663-664-665-666-667-668-669-670-671-672-673-674-675-676-677-678-679-680-681-682-683-684-685-686-687-688-689-690-691-692-693-694-695-696-697-698-699-700-701-702-703-704-705-706-707-708-709-710-711-712-713-714-715-716-717-718-719-720-721-722-723-724-725-726-727-728-729-730-731-732-733-734-735-736-737-738-739-740-741-742-743-744-745-746-747-748-749-750-751-752-753-754-755-756-757-758-759-760-761-762-763-764-765-766-767-768-769-770-771-772-773-774-775-776-777-778-779-780-781-782-783-784-785-786-787-788-789-790-791-792-793-794-795-796-797-798-799-800-801-802-803-804-805-806-807-808-809-810-811-812-813-814-815-816-817-818-819-820-821-822-823-824-825-826-827-828-829-830-831-832-833-834-835-836-837-838-839-840-841-842-843-844-845-846-847-848-849-850-851-852-853-854-855-856-857-858-859-860-861-862-863-864-865-866-867-868-869-870-871-872-873-874-875-876-877-878-879-880-881-882-883-884-885-886-887-888-889-890-891-892-893-894-895-896-897-898-899-900-901-902-903-904-905-906-907-908-909-910-911-912-913-914-915-916-917-918-919-920-921-922-923-924-925-926-927-928-929-930-931-932-933-934-935-936-937-938-939-940-941-942-943-944-945-946-947-948-949-950-951-952-953-954-955-956-957-958-959-960-961-962-963-964-965-966-967-968-969-970-971-972-973-974-975-976-977-978-979-980-981-982-983-984-985-986-987-988-989-990-991-992-993-994-995-996-997-998-999-1000

თამარ მეფე, მეფა, ნ. თამარ, საქართველოს 63-ე მეფე

თამარ, ცოლი თეიმურაზ კახთა მეფისა, ასული ვახტანგ მეექვსისა 142,26

თამარ დედოფალი, ცოლი ალექსანდრე იმერთა მეფისა 155,42

თამარ, ცოლი ხან ლეონ დადიანისა და ხან „უთვალა“ ბაგრატ მეფისა, ბოლოს თავისი სიძის იმერთა მეფის გიორგი გურიელისა, მისწული შანავაზისა 136,43; 162,37; 163,6-38

თამარ, ცოლი ჯერ ალექსანდრე იმერთა მეფისა, შემდეგ გიორგი-გონიასი, ბოლოს მეორე ცოლი გიორგი ლიპარტიანისა და დედოფალი იმერთა-ოდიშისა, ასული გიორგი აბაშიძისა 169,1; 170,21

თამარ (მეორეხარად კოკიბროლა), მესამე ცოლი იმერთა მეფის გიორგი ალექსანდრეს ძისა, ნაცოლარი გიორგი ლიპარტიანისა, დედისნაცვალი იმერეთის მეფის ალექსანდრე გიორგის ძისა, ასული გურიელისა 170,42; 177,30

თამარ, მეორე ცოლი ალექსანდრე გიორგის ძე იმერთა მეფისა, ასული ლეონ აბაშიძისა 164,25-26

თამარ, ცოლი ლეონ დადიანისა, მისწული შანავაზისა 165,11-15

თამარ, მესამე ცოლი გიორგი ლიპარტიანისა, ასული ნამეფარ შამია გურიელისა

თამარ, ასული დავით ალმანუენბლისა, ცოლი შარვანის მეფისა

თამარ, ასული ულუ დავითისა ალთუნისაგან 105,3

თამარ, ასული რუსუდან მეფისა 101,10-15-39

თამარ, ასული თეიმურაზ კახთა მეფისა 142,41-42

თარგამოს 67,12-13-30; 151,22

თარში 67,2

თარში, ნ. თარში (ნ. აქვე 50-ე კომენტარი) თარხან, გოლიათი ზაზარი, ვახტანგ გორგასალის წინააღმდეგ მეომარი 79,25-30

თაქთაქისშვილი 65,29

თეიმურაზ, კახეთის მეფე, ძე დავითისა და ძის ძე ალექსანდრე კახთა მეფისა 136,11; 142,1-3-6-8-12-17

თეიმურაზ, კახეთის გამგებელი, შემდეგ მე-



ფე. უფრო გვიან ქართლის მეფე, ძმა იმამ-
ყული-ხანისა 138,13-17-18-19; 142,25-26-
39-40-43; 143, 1-2-4

თემური, ნ. ლანგ-თემური
თემურევა ანჩაბაძე, სამურტყანოელი თავა-
დი, პორტუგალი 211,25

თენგეთარ, ძმა აბლა ყაენისა, პრეტენდენ-
ტი ტახტისა 107,17-24-26-33-38; 108,1-2-
3-4

თეოდოსი მწეხარე, მეფე აფხაზეთისა, დაბ-
რმავებული მისივე ძმის დიმიტრი აფხაზ-
თა მეფისაგან

თეოდოსი, საქართველოს შიტროპოლიტი
და ექსარხოსი 206,28-33

თინათი (ნ. აქვე 430-ე კომენტარი), პირველი
ყოლი სოლომონ პირველისა, ასული აფხა-
ზეთის მთავრის შარვაშიძისა

თინათონ, ცოლი ლეონ კახთა მეფისა, ასული
შაშია გურიელისა 140,31; 141,21

თინათონ, ცოლი ლეონ დადიანისა, და ალექ-
სანდრე იმერთა მეფისა 166,10

თირდატ, თრდატ, საქართველოს 28-ე მეფე,
პაპის ძმისწული ვარზა-ბაქარ მეფისა (ნ.
აქვე 93-ე კომენტარი) 77,40; 130,12; 140,22

თირდატ ძე ვარზა-ბაქარ მეფისა 77,38

თრდატი, მეფე სომხეთისა 76,28-40; 77,2

თუხარელი 66,13

იიანონ, მხედართმთავარი ალ. მაკედონელი-
სა საქართველოში 70,18; 71,14-28

იანონ ერისთავი 153,20

იარალისშვილი 65,22

იასი, თურქთა მხედართმთავარი 90,14; 93,10

იავნთი 67,10

იამვილი 66,21

ივლივარ, ძე დიმიტრი თავდადებულისა
თათრის ასულისაგან 109,38

ივროლოვი (ერმოლოვი) ალექსეა პეტრო-
ვიჩი, გენერალ-ლეიტენანტი (შემდეგ ინ-
ფანტერიის გენერალი), საქართველოს მთა-
ვარმართებელი რტიშჩევის შემდეგ
207,28; 209,23; 211,1

ივსე, ქართლის 93-ე მეფე, მამა ანტონ პირ-
ველისა 130,31; 137,43

ივსე, მკურთბელი ლეჩხუმისა, ძმა გიორგი
ლოპარტიანისა 169,41-42

ივსო ქრისტე, „ქუშმარიტი მაცხოვარი“
(იშვა და ჟეარს ეცემა საქართველოში ადვ-
რკის მეფობის დროს) 73,11-13; 77,7

იზოთ, ნ. ისაკოვი (ნ. აქვე 466-ე კომენტარი)
იმამყული-ხან, ნ. დავით, კახეთის მეფე

ინალისშვილი (ინალიშვილი) ვიორგი, ნ. გი-
ორგი ინალისშვილი

ინალისშვილი (ინალიშვილი) ნარბოე, ნ.
ნარბოე ინალისშვილი

ინალისშვილის ასული, პირველი ცოლი კაი-
ცია ოტის ძე დადიანისა

ინალისშვილის ასული, ცოლი
ვაშიძისა 204,35

ინასარიძე 66,21

იოანე, აფხაზთა მეფე 86,32

იოანე, საქართველოს 45-ე მეფე, ძე არჩილ
მეფისა 85,29-40; 86,14

იოანე, ძმა ზაქარია მხარგრძელისა 97,22-25;
99,12

იოანე, შვილისშვილი ერეკლე მეორისა
186,11-13-18; 188,25

იოანე აბაშიძე, ქაიხოსროს ძე, შვილისშვი-
ლი (დედით) სოლომონ პირველისა, იმე-
რეთ-გურთოს ანტიკარისტული აჯანყების
მეთაური 207,3-8; 212,5-9

იოანე ათაბაგი, ძმა ზაქარია მხარგრძელისა
101,1-4

იოანე ათაბაგი, ძე ბექა ათაბაგისა 118,22;
122,29

იოანე ახალციხელი, სარდალი თამარ მეფისა
98,13; 101,3-4-6

იოანე ბურსელი, მოციქული დავით მეფისა
ხეტლუ ბულასთან 112,26

იოანე დადიანი 89,19

იოანე იოსელიანი, სიმეონის ძე, კრივოლ
დადიანის კარის დეკანოზი 194,19; 196,7;

იოანე კათალიკოსი 97,21

იოანე ლიპარიტისძე, ერისმთავარი 90,2-7

იოანე მარტოშისძე, ერისთავი ქართლისა
87,38

იოანე ორბელი, ნ. იოანე ორბელი (ნ.
აქვე 126-ე კომენტარი)

იოანე ორბელი 91,12

იოთამ ზედვინიძე 124,16-20; 125,1

იოსელიანი იოანე, ნ. იოანე იოსელიანი
ირაკლი, ბერძენთა კეისარი 84,24; 133,24,

ირაკლი, ნ. ერეკლე, მეფე ქართლისა, ერეკ-
ლე, მეფე ქართლ-კახეთისა
ირუბაჭიძე, 66,6

ირუფაქისძე
ირუფაქისძე, ნ. ირუფაქისძე (ნ. აქვე მე-7
კომენტარი) 63,12

ისაყ ართუმელაძე, გურიელის მელვინე
156,23

ისაკოვი, მაიორი 193,24

ისაყ ფაშა, ძე უსუფ ახალციხისა ფაშისა
148,33-34-36-38-40; 149,3-4; 171,11;

172,3; 174,3; 176,23

ისო წილქნელი 132,15

იუსტინიანე, ბერძენთა კეისარი 152,3

ძვეკასთა მეფენი
კავკასიხმე 65,12
კავკასოს (თარგამოსის ძე) 67,26; 68,10
კათალიკოსი აბრაამ, ნ. აბრაამ კათალიკოსი
კათალიკოსი ანტონი, ნ. ანტონ კათალიკოსი
კათალიკოსი დომენტი, დომენტი კათალიკოსი
კათალიკოსი ევდემოს, ნ. ევდემოს კათალიკოსი
კათალიკოსი ელიოზ, ნ. ელიოზ კათალიკოსი
კათალიკოსი მალაქია, ნ. მალაქია კათალიკოსი
კათალიკოსი მიხაილ, ნ. მიხაილ კათალიკოსი
კათალიკოსი ნიკოლასი, ნ. ნიკოლასი კათალიკოსი
კალმანის ერისთავი 65,16
კაოს, საქართველოს მე-12 მეფე, ძე ბარტამ მეფისა, ნ. ფარსმან 73,29
კარსისქისძე 65,10
კატა, ასული დავით აღმაშენებლისა, ცოლი ბერძენთა მეფისა 91,14
კატრონიკა დედოფალი, ბერძენთა მეფის ასული 91,25-29
კაცია დადიანი, უხუცესი ძე გიორგი ლიპარტიანისა 170,3-28-34-39
კაცია დადიანი, ძე ოტია დადიანისა 138,25; 151,7
კაცია ჩიქოანი, ძმა ქყონდიდელისა („დიდი შისანდო და დიანისა. მხნე და შემმარტებელი საქმისა“), თავი და ვამეფ ოდიშისა, ლიპარტიანი (ლევან მესამე დადიანისა და შისი ძის მანუჩარის სიციღლის შემდეგ ხანებში, 1680-იან წლებში) 164,17-20-21-22; 165,1-7-29
კაცია ჩიქოანის ნაყოლიანი, მეორე ცოლი ნამუფარ გიორგი გურიელისა, დედინაცვლი გიორგი ლიპარტიანისა
კაცო, ძმა ოტია დადიანისა 175,9,17,24-26-30-42; 180,2; 183,5-16
კახაბერ გურიელი 155,33
კახაბერ ვარდანისძე, მეჭურჭლეთუხუცესი თამარ მეფისა 94,13
კახაბერ კახაბერის ძე, რაჭის ერისთავი თამარის დროს 94,17; 108,8-10-13-17-18-22,37; 109,1; 150,1
კახაბერისძე 65,9
კახაბერისძე, ნ. კახაბერ კახაბერის ძე
კახოს (ძე ქართლოსისა) 68,38
კესარია, ცოლი ალექსანდრე შარვაშიძისა, ასული ისტორიკოს ნიკო დადიანისა 209,37
კერულიძე 66,35
კვირიკე არეშანელი, კახეთის პირველი მეფე 89,18; 141,11
კლარჯეთის (კლარჯია) ერისთავი 75,31; 95,35
კოლის ფაშა
კორინთელი 65,12

კოსტანტინე კეისარი (დიდი) 76,38; 85,16; 129,14; 145,19-26
კოსტანტინეპოლის კეისარი
კოსტანტინე, საქართველოს 76-ე მეფე, ძმა 75-ე მეფის გიორგისა შარვაშიძისძე (მენტარი) 121,40; 122,1-10
კოსტანტინე, ქართლის მეფე, ძე გიორგი მეფისა (მურვისა) 135,1-8-13-17
კოსტანტინე, იმერეთის მეფე, უხუცესი ძე ნარინ-დავითისა 111,19; 154,34
კოსტანტინე, იმერეთის მეფე, ძე ბაგრატ (შორაპნის) ერისთავისა 120,24; 121,15-9-11-12
კოსტანტინე აფხაზთა მეფე 87,1-20
კოსტანტინე, ძე გიორგი აფხაზთა მეფისა 155,30-37-38
კოსტანტინე, ძე ალექსანდრე კახთა მეფისა, ძმა გიორგისა, გამაჰმადიანებული 141,32-37-40-41
კოსტანტინე, არგვეთის შთავარი, წამებული შერუან ურუსაგან 85,9
კოპიბროლა, ნ. თამარ, მესამე ცოლი იმერთა მეფის გიორგი ალექსანდრეს ძისა
კურნატოცესი ივან დანილივიჩი, გენერალ-მაიორი, იმერეთის მმართველი ხათუნ-კოვის შემდეგ 206,23-36
კუზოს (ძე ქართლოსისა) 68,39

ლანგ-თემური, დამპყრობელი 118,3-7-9-12-14-20-36-39-40-41; 119,2-3-7-15-16-19-22-23-25-26-29-31-32-36; 120,9-10-13-16-18-21-22-23-30-31-32-38; 121,6-8-11-22; 131,15-36
ლამა გიორგი, საქართველოს 64-ე მეფე, ძე თამარ მეფისა დავით სოსლანისაგან 96,3; 99,24-39; 100,16-25-29; 101,18; 103,25-34-38; 104,5; 107,35; 134,22; 139,29; 149,26
ლამა მეფე, ნ. ლამა გიორგი
ლამისშვილი 66,21
ლამისშვილი ხოსია, ნ. ხოსია ლამისშვილი ლევოს (თარგამოსის ძე) 67,26; 68,9
ლევან გელოანი, თავადი 211,22
ლევან აბაშიძე, ნ. ლეონ აბაშიძე
ლევან დადიანი, ნ. ლეონ დადიანი
ლევან შარვაშიძე, ძე ხუტუნიათი, მყარობელი ზელოს ციხისა 203,34; 204,3-9-14-33-35
ლეონ, აფხაზთა ერისთავი, დანიშნული კეისარისაგან, შემდეგ პირველი მეფე აფხაზეთისა 85,18-25; 86,13; 150,6; 153,36; 154,1
ლეონ, მეფე აფხაზეთისა, ძე გიორგი მეფისა 151,24; 152,33
ლეონ, მეფე კახეთისა, ძე აე-გიორგისა 135,27; 141,20-21-23; 140,2-25-30
ლეონ, იმერეთის მეფე, ძე გიორგი მეფისა 158,17-19-24



ლეონ, ძე ვახტანგ მეფისა (მანაოზისა), სი-
ძე ქიხისრო გურიელისა 137,1-34
ლეონა, ნ. ელენე
ლეონ აბაშიძე, ძე გიორგისა, პაპა (დედით)
სოლომონ პირველისა 165,41; 174,37;
175,11-13-14-18; 176,12; 177,2-16
ლეონ დადიანი, (ძე მამია დადიანისა) 136,42;
156,40-42; 157,10-11-26
ლეონ დადიანი (კაცო ყოვლად სახ-
სოვარი), ძე მანუჩარ დადიანისა კახთ
ბატონის ასულის ნესტან-დარეჯანისაგან
136,17-27; 141,28-30; 149,29; 150,39; 161,4-
12-15-18-27; 159,5-6-15-24-27-29; 160,2-
3-13-23-24-25-27-29-34-38; 161,5-8-10-
13-16-18-20-23-29-31-34-37; 163,3-5-6-7-
32-33; 164-15-17-20-21-22-23-25-28-29-31-
32-33-35-36; 165,11-15
ლეონ დადიანი (ვაშუკის შემდეგ, შანავეზის
დასმული) 141,27; 142,12
ლეონ დადიანი, ძე ლეონ დადიანისა, ნაშო-
ბი მხელისაგან, დასმული გიორგი ლიპარ-
ტიანისაგან 166,9; 167,21
ლეონ დადიანი, ძე გრიგოლ დადიანისა (გაზ-
რდილი გიორგი დადიანის ძისაგან) 192,8-
9; 193,39; 194,26-27-30-37-39; 195,34-35;
196,1; 197,27-29; 201,19-21; 202,26-32;
203,1-4-12; 204,24;
ლენხუმელი კონილას ცოლი 164,5
ლენხუმის ბატონი ბეჟან, ნ. ბეჟან ლენხუ-
მის ბატონი
ლითვინოვი (ლიტვინოვი) პეტრე შაქსიშვი-
ცი, სტატსკი სოვეტნიკი 193,24; 194,12-17;
195,5
ლიპარიტ ბაგრატი 57-ე მეფის დედებულ
89,18-29
ლიპარიტ ბაღვაში 129,12
ლიპარიტ დავით აღმაშენებლის დედებულ
90,38
ლიპარიტ დადიანი, ძე მამია დადიანისა
122,18-21; 135,5; 155,12-16
ლიპარიტ დადიანი, ძე შამანდავლესი (ნ. აქ-
ვე 350-ე კომენტარი)
ლიპარიტ დადიანი, ძე ვამეყ დადიანისა
135,7-12
ლიპარიტ დადიანი, ძმა ლეონ მანუჩარისა ძე
დადიანისა, ნაშობი ათაბაგის ასულისაგან
161,33-43; 162,4-5
ლიპარიტიანი, ნ. ბაღვაში
ლიპარიტ თორელი 104,1-2
ლიპარიტიანი გიორგი, ნ. გიორგი ლიპარიტიანი
ლონჯინოს კარსნელი 73,14
ლორთქიფანიძე 66,19
ლორთქიფანიძე ბეჟან, ნ. ბეჟან ლორთქი-
ფანიძე
ლორთქიფანიძენი

ლუარსაბ (აქეთილი), ქართლის მეფე,
მხისწყელი გიორგი მეფისა 135,32-33-35
ლუარსაბ (სიმონ მეფის ძის ძე)
მაიანოვი, პოლოცნოკი 193,6-7-9
მაიან, სპასპეტი 76,10
მალაქია აბაშიძე, ნაბერალი, ძმა პაატასი
მალაქია გურიელი, ძმა გიორგი გურიელისა
166,1-3-4-7
მალაქია კთალიკოსი (გურიელის ძე) 151,5
მაია ეფთვიძი
მაია გურიელი 169,35; 170,36; 171,5-8-
13-17; 172,4
მაია გურიელი, სიმპრი ლეონ კახთა მეფე-
სა 135,21; 140,31; 141,21
მაია გურიელი, ძმა ქიხისრო გურიელისა
148,29
მაია გურიელი, ძე გიორგი გურიელისა, ნა-
შობი შარვაშიძის ასულისაგან 159,11-13-
20; 160,1; 166,7; 168,34-35-37-38-40;
174,40; 175,12-21; 183,34
მაია გურიელი, იმერეთის მეფე სიმონ
აღკვანდრეს ძის მოკვლის შემდეგ, გეო-
რგი აღკვანდრეს ძის ტახტიდან
ნაშობების შემდეგ (ძე გიორგი გურიე-
ლისა)
მაია გურიელი, ძე სიმონ გურიელისა
207,19; 212,28
მაია დადიანი 116,1-34; 121,16; 122,13-14-15
მაია დადიანი, ძე ვამეყ დადიანისა 120,3;
155,10-11
მაია დადიანი, ძმა გიორგი დადიანისა
156,10-14; 157,34; 158,7-11-26
მაია დადიანი, ძე გიორგი დადიანისა 154,41;
მაშუკა, ძე გიორგი იმერთა მეფისა 160,32;
161,4-5-9-11-12-13-14-17-18-22-25
მაშუკა, ძე არჩილ მეფისა 166,15
მაშუკ, ყაენი, ძე ქუქისა 102,26-34-39; 103,21-
23
მანგუ-ღემგურ, სარდალი აბლა ყაენისა ეგ-
ვიპტის ლაშქრობაში 109,17
მანკაბერ საღუნე
მანკაბერსაღუნე, ნ. მანკაპერ საღუნე (ნ.
აქვე მე-12 კომენტარი) 65,17
მანგილ, ძე დიმიტრი თავდადებულისა ტრა-
პიზონის მეფის ასულისაგან 109,37
მანუჩარ ათაბაგი 135,36
მანუჩარ ათაბაგი, ძე მანუჩარ ათაბაგისა
148,12
მანუჩარ ათაბაგი, ძმა ყვარყვარე ათაბაგისა
135,36
მანუჩარ ათაბაგი, ძე ყვარყვარე ათაბაგისა
147,23-25-26
მანუჩარ დადიანი, ძე მამია დადიანისა
128,27-34

მანუჩარ დადიანი, სიძე ალექსანდრე კახთა მეფისა 141,26-29

მანუჩარ დადიანი, ძე კაცია ოტისა ძე დადიანისა 181,8

მანუჩარ შარვაშიძე, ძე სოლომონისა, განმგებელი სამურძაყანოსი, რუსეთის არმიის პოლკოვნიკი და კავალერი, ლეონ დადიანის სიძე 199,13-29; 203,33-38-40; 206,13

მანუჩარ, ძე ქაიხოსრო ათაბაგისა 147,41; 148,8-9-10-12

მანუჩარ, ძე ლეონ დადიანისა 159,5-8-13-14-23; 164,32-34-35-36

მანუჩარ, ძმა ბეჟან დადიანისა 150,39; 151-12-15-18-21

მანუჩარ, ძე კაცია ოტისა ძე დადიანისა და ძმა გრიგოლ დადიანისა (შემდეგ დადიანი) 184,23; 186,29-33-38; 187,2-12-25-31; 188,7-27-32; 189,3; 190,5-18-19-23-33-38; 191,6

მანუჩარ, ძე ქაიხოსრო გელაიანისა 185,19

მარტ, ცოლი ლეონ იმერთა მეფისა, და მამია დადიანისა 158,17

მარტ, ცოლი ევარყუაზე ქაიხოსროს ძე ათაბაგისა, ასული ლეონ დადიანისა 147,38

მართა, ცოლი ლეონ გრიგოლის ძე დადიანისა, ასული ზურაბ წერეთლისა.

მარიამ, ცოლი არჩილ მეფისა, ნათესავი ივ. ბიშინაშვილს ბერძენთა მეფისა 78,19

მარიამ, ქვრივი სიმონ გურიელისა. შემდეგ ცოლი რისტომ ქართლის მეფისა, პოლისკი — შამ-ნაოზისა, ნახევარი და ლეონ მანუჩარის ძე დადიანისა, ნაშობი ათაბაგის ასულისაგან 136,17-27; 160,7-11-17

მარიამ, პირველი ცოლი იმერეთის მეფის ალექსანდრე გიორგის ძისა, ასული ბეჟან დადიანისა 174,21

მარიამ, მეორე ცოლი სოლომონ პირველისა, ასული ოტია დადიანისა 178,6; 179,37; 185,31

მავრამ, ცოლი სოლომონ მეორისა, ასული კაცია ოტისა ძე დადიანისა, და გრიგოლ დადიანისა (ნათელი სოლომონ პირველისა) 180,36; 184,36

მარიამ, დედა საქართველოს 57-ე მეფის ბაგრატისა, არშაკუნიანთა ასული 89,8

მარიამ, და საქართველოს 57-ე მეფის ბაგრატისა 89,33

მარიამ, ცოლი შოშიტა რაჭის ერისთავისა, ასული მეფისა 114,41

მარინა, გურიის სამთავროს მოურავი, ქვრივი სიმონ გურიელისა, დედა მამია გურიელისა, და ზურაბ წერეთლისა 188,10

მარტუშისძე 65,9-10

მარტუშისძე, წინააღმდეგ თამარ მეფისა 94,14

მარტანიკა ბეჟან, ნ. ბეჟან მარტანიკა

მარშინა სალარეფე, ნ. სალარეფე მარშინა მუაშვილი, ნ. ირუბაქიძე

მარაბული 65,26

მარევერელი (ლიმბორი თავი) 65,15

მარტუშისძე 162,7

მასატელი 65,13

მამხად-ბეგი, უსუფ ფაშის იარაღის მტერი-თველი, მესაპურებლე 175,4

მამხად-ბეგი, სარდალი ისაყ ფაშისა და დის ქმარი ალექსანდრე გიორგის ძე იმერთა მეფისა 176,24-27

მამხადფელო-ბანი, კახეთის მეფე, ძე ვრეყელ მეფისა (პირველისა) მამხადიანი 142,30-35-38

მელეი 65,5

მელქისედეკ საყვარელიძე, გენათელი ეპისკოპოსი

მერაბ წულუკიძე

მერტონი სტანისლავ დამიანეჩი, პოლკოვნიკი, იმერეთის შაჰრთუბელი 205,10

მუქეაბუჯ ათაბაგი 147,27; 156,2

მოიფელი ქართველი, დავით მეფის მომხრე მონღოლების წინააღმდეგ მარ. საქართველოს 43-ე მეფე, ძე სტეფანოს შთავრისა 84,41; 85,5-22; 131,33

მირანდუხტ (მირანდუხთ), ასული მირდატ მეფისა, და ვასტანგ გორგასალისა, ცოლი ზალთარ გოლიათისა, შემდეგ სპარსთა მეფისა 78,40; 79,10; 80,20; 81,41; 82,3

მირდატ, მეფე, გორგასალის ძე 145,14

მირდატ და ფარსმან-ქველი, საქართველოს მე-15 მეფე, ძე აშხას მეფისა 74,20-41; 75,13

მირდატ, საქართველოს 22-ე მეფე, ძე ბაქურ მეფისა 76,5

მირდატ, საქართველოს 26-ე მეფე, ძე ბაქარ მეფისა 77,21; 146,13

მირდატ, საქართველოს 30-ე მეფე, ძე ვარზაბაქარ მეფისა და ძმა ფარსმან მეფისა 78,7

მირდატ, საქართველოს 32-ე მეფე, ძე არჩილ მეფისა 78,27-37; 129,4

მირვან, საქართველოს მე-3 მეფე, სიძე და შვილობილი საურმაგ მეფისა (ნებროთიანი) 71,34-39

მირვან, საქართველოს მე-8 მეფე, ძე ფარნაჯომ მეფისა 72,26-29

მირვან, თავდაპირველი სახელი მირიან მეფისა

მირვან სომეხთა მეფე 73,31

მირიან, საქართველოს 24-ე მეფე, ძე ქასრე სპარსთა მეფისა (ხოსროიანი) 76,12-40; 77,3-14; 129,14; 131,31-33; 145,19

მიქელ ჩიქოიანი, ძე გიორგი სახლთუბუცესისა 192,21



მიქელ, 13 მამათავანი
 მიქელაძე 66,22; 162,1; 166,19; 170,23
 მიქელაძე გიორგი, ნ. გიორგი მიქელაძე
 მიქელაძე დავით, ნ. დავით მიქელაძე
 მიქელაძის ასული, პირველი ცოლი გიორგი
 ლიპარტიანისა 168,30; 172,27
 მიხაილ პალეოლოგოსი, კეისარი, სიმაში
 ნარინ დავითისა 107,32; 112,10
 მიხაილ კომინა, კეისარი, ქმარი ბუჯა ჯაველის
 ასულისა
 მიხაილ, ძმა კოსტანტინე იმერთა მეფისა
 154,35
 მიხაილ შარვაშიძე, შთავარი აფხაზეთისა, ძე
 საფარბეგისა 212,29
 მიხაილ, აღმდგელი კვშვარტიო, მოძღვარი
 ვახტანგ გორგასალისა, შემდეგ ეპისკოპოსი
 და კათალიკოსი 79,5
 მიხაელ, ნ. მიქელ (ნ. აქვე 265-ე კომენტა-
 რი)
 მივცანი (თარგამოსის ძე) 65,25
 მონაპარტე, ნ. ბონაპარტე (ნ. აქვე 504-ე კო-
 მენტარი)
 მოსე მღვდელი 110,39
 მოურავისშვილი, ნ. სააკაძე
 მურად სულტანი 123,36
 მურად ზონთქარი 136,14
 მურვან ყრუ (მახმადის დისწული) 85,5-11;
 129,8; 131,20; 150,3-4; 146,16-38; 151,2
 მურვანოს (ვაჩხა-ბაქარ მეფის ძის პეტრეს
 თავდაპირველი სახელი) 77,25
 მუსა სულტანი, ბაიაზეთის ძის ძე 122,3
 მუსალია, მეორე ცოლი გიორგი გურიელისა,
 და გიორგი იმერთა მეფისა 157,11
 მუსათი ყაენი, ძე ხარზად ყაენისა 115,7
 მუსათი ყაენი, ძე ულჯათ-სულტან ყაენისა
 მუსტაფა სულტანი 169,19
 მუტაფრადინ სალდუხის ძის ძე, მორტფიალუ
 თამარ მეფისა 95,11
 მუხრანის ბატონი (ბაგრატიონი) 65,32; 66,1
 მცხეთოს (ძე ქართლოსისა) 68,38; 131,28;
 133,12; 145,17-28; 146,12
 მხარგრძელი 65,9-28
 მხარგრძელი 65,21
 მზეიძე გიორგი, ნ. გიორგი მზეიძე
 მზეიძე პაატა, ნ. პაატა მზეიძე
 მზეიძე პეტრე, ნ. პეტრე მზეიძე

ნანუქოდონოსორი (მეფე) 69,19
 ნაფროზ, ყაენთან პატრიცეშვილი, ქრისტიან-
 წული ვალესიის მტერი 111,31-32-34-35-
 36-38
 ნაჯაშიძე
 ნაჯაშიძე ბეჟან, ნ. ბეჟან ნაჯაშიძე
 ნაჯაშიძე გიორგი, ნ. გიორგი ნაჯაშიძე

ნაჯაშიძის ნაიკოლარი, მეორე ცოლი გიორგი
 გურიელისა
 ნანა, მეორე ცოლი შირიან მეფისა ასული
 ლელიტორისა, პონტოელი
 ნარინ დავითი, საქართველოს
 ბოლოს იმერეთის პირველი მეფე, ძე რუ-
 სუდან მეფისა 102,30; 107,27-28; 108,1-
 2-8-10-11-36; 111,2-4-17-19-23-29; 115,34;
 134,22; 149,27
 ნარსე, ძე გურამ მამფლისა 86,34-41
 ნარჩოუ ინალისშვილი (ინალიშვილი) 178,3;
 179,2; 211,1
 ნასიძე 65,13
 ნასრ, ეგვიპტის მეფე 109,12
 ნასრე ერისთავი, ვახტანგ გორგასალის მო-
 ცქელი ბერძენთა კეისართან 81,16
 ნებროთი მეფე (თარგამოსიანთა მესამე)
 68,14-27
 ნერსიანი 65,11
 ნესტან-დარეჯანი, ცოლი შანუჩარ დადიანისა,
 ასული ალექსანდრე კახთა მეფისა 141,26;
 158,27; 159,5-6
 ნინია, ერისმთავარი 90,3
 ნიკოლა დადიანოვი პირველი 126,1; 134,30;
 144,3; 182,22
 ნიკოლაოზ კათალიკოსი (დიმიტრი თავდად-
 ბელის ღრის) 109,2-29-30
 ნინა, ცოლი გრიგოლ კაციას ძე დადიანისა,
 შვილსშვილი ერეკლე ქართლ-კახეთის
 მეფისა 183,30; 188,40; 194,1-11; 195,9;
 196,1; 209,20
 ნინა, ნ. წმინდა ნინა
 ნიეარაძე 66,20
 ნიეარაძე, როსტომ, ნ. როსტომ ნიეარაძე
 ნიეს ძენი 67,14
 ნუქარდინ ყარახანის ძე, სულტანი ეგვიპ-
 ტიდან პონტომეუ ქვეყნებისა 97,29

ოცნთა მეფეთა ძენი, მორტფიალენი თამარ
 მეფისა 95,8
 ილჯათ, ცოლი საქართველოს 68-ე მეფის
 ვახტანგისა, შემდეგ ცოლი 69-ე მეფის და-
 ვითისა, და არღუნ ყაენისა 111,7-28; 112,25-
 26-30-31-34-39; 113,5
 ირბელი 65,9
 ირბელიანი 65,9; ნ. აგრეთვე ყაფლანისშვი-
 ლი, 202,19-21
 ირბელიანი დიმიტრი ზახარეიანი, გენერალ-
 მაიორირუსის წარის ხარდალი დასაუღეთ
 საქართველოში რიჯოფის შემდეგ 99,8-11
 ირბელიანი სუმბათ, ნ. სუმბათ ირბელიანი
 ირზან, საბერძნეთის სულტანი 116,23
 ირთა დადიანი, ძე ბეჟან დადიანისა 151,8;
 172,41; 175,8-9-36; 176,14-21-26-38-40-44;
 177,26-29; 178,4-5-13-15-21



ოტია ჩიქოანი, ძე გიორგი სახლთუხუცესისა 192,21
 ოტია ჩხვიძე 174,12-14-15
 ოტია წულუკიძე, თავადი 192,27; 201,26; 202,22
 ოქროფა, ძე ჩინგიფ ყაენისა 102,25
 ოძრახის ერისთავი 75,31
 ოძრახოს, ძე მცხეთოსისა 69,5; 71,11; 146,12
 ბაატა აბაშიძე 162,25; 165,37-41; 166,2; 170,7
 ბაატა მხვიძე 172,12
 ბაატა წულუკიძე (იგივე „წულუკი“) 159,26-27; 161,20; 171,20
 ბაატა წულუკიძე, სიმაზრი კაცია ოტიის ძე დადიანისა
 ბავლე, რუსეთის იმპერატორი, პეტრეს ძე 138,30-34
 ბავლე (ციციანოვი, ნ. ციციანოვი ბავლე პანკისის ერისთავი 65,15
 ბაპუნა (რაჭის) ერისთავი 167,31
 ბაპუნა წერეთელი, თავადი 176,31-33; 179,28; 183,4-19-22; 186,7-8
 ბეტრე დიდი, რუსეთის იმპერატორი, ძე ალექსისა 138,1-2-30; 171,27
 ბეტრე ლითვინოვი (ლიტვინოვი), ნ. ლითვინოვი პეტრე
 ბეტრე მხვიძე, თავადი ოდიშისა 194,6
 ბეტრე მხვიძე, ძე ბეგენისა 188,3
 ბეტრე, ძე ვარზა-ბაქარ მეფისა, წმინდა მამამის ეპისკოპოსი
 ბიშნე სალოსი (გარსეველი) 109,34
 ბირველი სოლომონი, ნ. სოლომონ, იმერეთის მეფე, ძე ალექსანდრესი
 ბირის, 13 მამათავანი
 ბოლიკარპოს, სპასპეტი ბერძენთა კვისრისა, ვახტანგ გორგასალის წინააღმდეგ მებრძოლი 80,4; 81,6-12
 ბუზირევესკი ივან ონოფრევიჩი, პოლკოვნიკი, იმერეთის მმართველი ევრნატოვისკის შემდეგ 206,37; 207,6-13-14-15
 ბაკოცა, მთიარი 211,8-17-33
 რამპისშვილი 65,30
 რატი სურამელი, ერისთავი (ქართლისა) თამარის დროს 94,18
 რატი სურამელი, ძე ბექასი (ლიბიტრი თავდადებულის დროს) 110,5
 რაჭის ერისთავი, განმგებელი ლიხთ-იმერეთისა მოწოდოთა ბატონობის დროს (ნ. აქვე 164-ე კომენტარი)
 რაჭის ერისთავი გრიგოლ, ნ. გრიგოლ რაჭის ერისთავი
 რაჭის ერისთავი ვახტანგ, ნ. ვახტანგ რაჭის ერისთავი

(რაჭის) ერისთავი პაპუნა, ნ. პაპუნა რაჭის ერისთავი
 რაჭის ერისთავი როსტომ, ქართველთა ერისთავი
 რაჭის ერისთავი შოშიტა, ნ. შოშიტა რაჭის ერისთავი
 რეზია-პანუშ, ქვრივი ქელაიშ-აშმედ-ბეგ შარვაშიძისა, ასული მარშინაისი 197,33
 რეე მართალი, საქართველოს მე-19 მეფე, სომეხთა მეფის ძე (არშაკუნიანი) 75,34
 რეკოფი (რეკობი) იონ იონეჩი, გენერალ-მაიორი და კავალერი, სარდალი რუსეთის მხედრობისა დასავლეთ საქართველოში 194,4-12-28-31-40; 198,15-20; 199,6
 რეიზობი, ნ. რეკოფი
 როდამ, ცოლი ქაიხოსრო ათაბაგის ძისა და ყვარეუარეს ძისა, ასული გიორგი გურიელისა 147,39
 როდამ, პირველი ცოლი იმერთა მეფის გიორგი ალექსანდრეს ძისა, ასული ქართლის მეფის გიორგი XI-ისა 172,8
 რომანოზ კეისარი 89,9
 რომის მეფენი
 როსიის იმპერატორი, ნ. რუსეთის იმპერატორი
 როსტომ, ქართლის 89-ე მეფე, ყანეთავან აღზრდილი, მამადიანი 129,8-27; 131,23-37; 133,26; 136,12-17-18; 160,16-19-21-
 როსტომ, იმერეთის მეფე, ბიძაშვილი ლეონ მეფისა, ძე კოსტანტინესი 135,38; 158,25-29-38; 159,3-4-12-16-18
 როსტომ გურიელი, ძე შაჰია გურიელისა 156,16-24; 157,8-9
 როსტომ ნივარაძე, (ქლიფთარო უხუცესი, ნ. აქვე 461-ე კომენტარი) 192,27
 როსტომ რაჭის ერისთავი, ძე შოშიტასი 150,22; 179,26
 როსტომ ფაშა (ახალციხისა), ძე უსუფ ფაშისა 148,23; 161,43
 როსტომ ჩიქოანი, ძე (გიორგი) სახლთუხუცესისა, მღვიანევი საშვერელოს სამთავროსი 203,10; 207,40
 როსტომ-ბეგ შარვაშიძე, ძე ქელაიშ-აშმედ ბეგისა 212,19-22
 როჟიკაშვილი, ნ. შლიკაშვილი
 რუსთა მეფეთა ძე, პირველი ქმარი თამარ მეფისა 94,40; 45,1-37
 რუსი, ნ. რუსთა მეფეთა ძე
 რუსისშვილი 66,8
 რუსუდან, საქართველოს 65-ე მეფე, ასული თამარ მეფისა დაჰით სოსლანისაგან 96,4; 100,26-28-33-35; 101,1-7-9-12-17-22-32; 102,17-27-35; 103,9-36-99; 104,5; 109,27; 134,22; 149,27

რუსუდან, მამია და გამზრდელი თამარ მეფისა 93,29; 94,40; 95, 25
 რუსუდან, ასული დიმიტრი თავდამბეღელისა ტრაპიზონის მეფის ასულისაგან, ცოლი ტიანო ბელას შვილისშვილის შვილისა (ნ. აქვე 178-ე კომენტარი) 109,37
 რუსუდან, ცოლი ვიორჯი იმერთა მეფისა, ასული ჩერქეზ-ბატონისა 157,7
 რუსუდან, ცოლი კაცია ოტას ძე დადიანის ძის მანუჩარისა, ასული ზურაბ შარვაშიძისა 181,7
 რტიშნევი ნიკოლაი ფეოდორიჩი, ინჟანტერის ვენერალო, საქართველოს შთავარ-მართებელი ტორმასოვის შემდეგ 205,3; 206,16
 რტიშევი, ნ. რტიშევი (ნ. აქვე 501-ლი კომენტარი)

სააკაძე

სააკაძე ვიორჯი, ნ. ვიორჯი სააკაძე
 სადუნი კახაბერი, ნ. კახაბერ კახაბერის ძე ნ. აქვე 173-ე კომენტარი)
 სალაროფე მარშანია, წებელა ბატონი, ისტორიკოს ნიკო დადიანის მეორე ცოლის ძმა, რუსეთის არმიის კაპიტანი 209,40; 210,2-7; 211,29
 სამოელ დონაური, კახეთის შთავარი 141,9
 სამშვილდის ერისთავი
 სამძივარი 65,11
 სარანდუბტ (სარანდუბო), დედა კახტანგ გორგასალია 79,1-2
 სარგის თმოგველი 103,11
 სარგის მხარგრძელი, სპასალარი თამარ მეფისა 94,12
 სარგის ჯაყელი, სამცხის სპასალარი 105,18; 106,11-12-21-22-23-28-31-35-37; 107,9-11; 108,16-28-29-30; 109,7-19
 სარგის ჯაყელი, ათაბაგი და ამირსპასალარი სამცხისა ვიორჯი ბრწყინვალის დროს, ძე ბექა ჯაყელისა
 საურმაგ, საქართველოს მე-2 მეფე, ძე ფარნავაზისა 71,25-35; 152,21
 საურმაგ, სპასნეტი და აღმზრდელი კახტანგ გორგასალია 78,38; 82,10; 115,4-31; 116,5; 147,8-9-15; 148,4
 საფარ-ალი-ბეგ შარვაშიძე, ნ. საფარ-ბეგ შარვაშიძე
 საფარ-ბეგ შარვაშიძე, აფხაზეთის შთავარი, უხუცესი ძე ქალიშ-ამბედ-ბეგისა, გრიგოლ დადიანის დის ქმარი 188,5; 197,25-37; 198,7; 202,9; 205,38-43; 209,9-17
 საფარ-უაშა, ნ. ბექა ათაბაგი
 საყვარელიძე მელქისედეკ, ნ. მელქისედეკ საყვარელიძე

სელიმ სელტანი 135,25
 სემი 67,10
 სენია ჩხეიძე 150,8; 163,9-19-21-28
 სენია წელეიძე, თავადი, კაპიტანი, ძმა ოტასი 192,27; 201,26; 202,1-10; 206,40
 სენათა ერისთავი 116,1
 სეიმონ, ნ. სიმონ
 სილამონი 65,32
 სიმონ, ქართლის მეფე, ძე ლუარსაბ მეფისა 135,35-39-41; 136,1-10; 148,9
 სიმონ, ქართლის მეფე, ძე დედ-ხანისა (ნ. აქვე 276-ე კომენტარი) 158,31-39-42; 159,1; 169,10
 სიმონ, იმერეთის მეფე, ძე ალექსანდრე ბაგრატიის ძე იმერთა მეფისა დიდებულის კალისაგან 167,17; 168,17-19-21-25-34-35-37-39;
 სიმონ აბაშიძე, ვიორჯი აბაშიძის ძმის პაატას ძე 170,26
 სიმონ აბაშიძე, ძე ნიკოლაოსისა, სიძე მეფე დავით ვიორგის ძის 172,1; 173,41; 188,40; 185,32
 სიმონ ავიაშვილი, თავადი 202,19
 სიმონ ასათიანი, გრ. დადიანის კარის მღვდელი 192,37;
 სიმონ გურიელი, ძე მამია გურიელისა 160,2-3-5-7-8-9-17
 სიმონ გურიელი, ძე ვიორჯი გურიელისა 184,5; 185,27; 188,8
 სიმონ კანანელი 73,15
 სიმონ კონდიტელი, მწიგნობართუხუცესი 91,33
 სიმონოვი (სეიმონოვი), ნ. სიმონოვიჩი ფედორ ფილიპოვიჩი (ნ. აქვე 493-ე კომენტარი)
 სიმონოვიჩი (სეიმონოვიჩი) ფედორ ფილიპოვიჩი, გენერალ-მაიორი რუსეთის წარის შთავარსარდალი ლხთ-იმერეთში ორბელიანის შემდეგ 201,12-14-22-32-33; 202,3
 სინდთა მეფე 82,8-25
 სოლდასშვილი 65,22
 სოლომონ პირველი, იმერეთის მეფე, ძე იმერთა მეფის ალექსანდრე ვიორგის ძისა 86,18; 149,37; 150,8; 163,30; 177,43; 178,4-11-16; 179,12-17-30-37; 180,11; 183,3; 185,31-36-38; 186,1-8-9-17-20-21-32; 187,2-11-15-18-31; 188,26-32; 189,1; 190,15-32; 196,20; 197,16; 205,11
 სოლომონ მეორე, იმერეთის მეფე, ძე არჩილისა, ძმისწული მეფე სოლომონ პირველისა, შვილისშვილი (დედი) ქართლ-



ახეთის შეფის ერეკლე მეორისა (გამე-
 უბამდე უწოდებდნენ დავითს) 181,21-26;
 183,5-19; 184,8-17-22-30; 185,3-19-21-25-
 33-37-40; 186,5-14-30; 187,6-24
 სომხეთის მელიქი 65,21
 სოსნა, დავით ლუას ძის მსახური შონა
 მელიქიში 103,13
 სტეფანე, 13 მამათავანი
 სტეფანოს, საქართველოს მე-40 მეფე-მთავარ-
 რი, ძე გურამ ერეკლესისა 84,19-27
 სტეფანოს, საქართველოს 42-ე მეფე-მთავარ-
 რი, ძე ადარნასე მთავრისა 84,19-40
 სელემან ფაშა, ხაზინადარ-ოღლი, სარდალი
 205,31
 სულტან ყოზა არსლანის ძე, მოტრფილი
 თამარ მეფისა
 სუმბათ ამილახორი 90,18
 სუმბათ ორბელიანი 104,1
 სუმბატ სომხთა მეფე 87,4
 სუმბატ, საქართველოს 30-ე მეფე, ძე ადარ-
 ნასესი 87,10-27
 სუმბატ (სუმბათ) ბიერტიანი, სომხეთის მე-
 ფე, 73,40; 74,10 144,25
 სუმბატისშვილი 66,13
 სურამელი ახმად, ნ. ახმად სურამელი
 ტარასოვი, პოლკოვნიკი 194,9; 198,20
 ტაშარ ნოინი, აღმზრდელი დიმიტრი თავდა-
 დებულის ძის დავითისა 110,37
 ტორმასოვი ალექსანდრე პეტროვიჩი, კავა-
 ლერიის გენერალი, საქართველოს მოთავარ-
 მართებელი (გულფოინის შემდეგ) 199,4-
 16-21; 201,13-34-36; 202,31; 205,1
 ტრაპიზონის მეფე, სიმაში დიმიტრი თავ-
 დადებულისა
 ტუნდულ-ხათუნ, ცოლი ჰელაგე ყაენისა,
 ქრისტიანობის მფარველი ყაენის ყარზე (ნ.
 აქვე 169-ე კომენტარი) 105,42
 ტუს-სშვილი 66,9
 ტუნჩი-ოღლი, ოსმალთა მამული რაზმის
 სარდალი ფოთის ციხეზე 200,3
 ტურტულის ძე, ქმარი რუსუდან მეფისა
 101,9
 უღ დავითი, საქართველოს 66-ე მეფე,
 ძე ლაშა გიორგისა ხარკისაგან
 უღე ყაენი 103,38; 104,13-16-21-31; 106,30-
 31; 107,7
 უღათ-სულტანი, ყაენი (ხარბად-ყაენის
 შემდეგ) 114,33-33
 უსტინ-ნოინი, სარდალი ხარბად-ყაენისა
 113,40
 უსუფ-ფაშა, ძე ასლან ფაშისა 148,28-30-31-
 33
 უსუფ-ფაშა, ძე ისაყ ფაშისა 175,1-3
 უსუფ-ფაშა, ძე საფარ ფაშისა 148,22
 266

უსუფ ფაშა, ოსმალთა მოთავარ-
 142,37
 უფლოს (ძე მცხეთოსისა) 69,5; 133,12
 ფაქელისშვილი 65,28
 ფალავარდისშვილი 65,26
 ფარნავაზ, საქართველოს პირველი მეფე
 (ქართლოსიანი) 70,25-32-41; 71,16; 129,2-
 7; 131,9-11; 134,28; 149,17-34; 151,1;
 153,20-22-23-24
 ფარნავაზ, სპასპეტი და ძუძუს-მტე ფარსმან
 ჭველისა 74,31-32
 ფარნავაზ, საქართველოს მე-4 მეფე, ძე მირ-
 ვან მეფისა 72,3-7; 139,34; 140,21
 ფარსმან, საქართველოს მე-12 მეფე, ძე ქარ-
 თამ მეფისა, ნ. კაოს 73,30
 ფარსმან, საქართველოს მე-17 მეფე, ძე ადამ
 მეფისა
 ფარსმან ჭველი საქართველოს მე-15 მეფე,
 ძე დეოკ მეფისა 74,21-40; 75,1-4-13
 ფარსმან, საქართველოს 29-ე მეფე, ძე ვარ-
 ზა-ბაქარ მეფისა 78,1-5; 127,15
 ფარსმან, საქართველოს 36-ე მეფე, ძე ბაქურ
 მეფისა 83,18
 ფარსმან, საქართველოს 37-ე მეფე, მისწუ-
 ლი ფარსმან მეფისა 83,22
 ფარსმან-ფარუხ, გოლიათი სპარსი, ვახტანგ
 გორგასლის მსარტუხ მეომარი 79,29
 ფარუხიანი 65,11
 ფაუვა 66,27
 ფორილის-შვილი, სიძე ისაყ ფაშისა
 ფხოძე 66,16-19
 შახოსრო, მისწული არჩილ მეფისა, ძე ლე-
 ვანისა, შამა დომენტი კათალიკოსისა 131,30;
 166,30
 შახოსრო ავაშვილი, სარდალი სოლომონ
 პირველისა 181,12
 შახოსრო ათაბაგი, ძე ყვარყვარე ათაბაგისა
 147,33-35-37-40
 შახოსრო გელოანი, შოურავი ლეჩხუმისა
 184,29; 185,19; 186,26-30-40; 187,5-9;
 188,35-36; 190,9
 შახოსრო გურიელი (სიმონ გურიელის შემ-
 დგ. დასმული ლეონ მანუჩარის ძე დადი-
 ანისაგან) 148,28
 შახოსრო გურიელი, სიმაში ლეონ ვახტან-
 ვის ძე ბატონისშვილისა 137,1
 შახოსრო გურიელი, მონაზონ-ყოფილი, შმა
 მეფე გიორგი გურიელისა (ვაშთავარებული
 ღუდამის ულენასაგან) 160,11; 161,44;
 162,4-5-7;
 შახოსრო, გურიელის ძე, შიმა მკირეწლო-
 ვან შიმა სიმონისძე გურიელისა 156,32;
 188,10; 208,32-33-35



• ქაიხოსრო წერეთელი, პაპუნას ძე, ძმისწული ზურაბისა 187,6; 192,26

ქაიხოსრო ჯაიანი (თავადი ოდიშისა) 194,6

ქაიხობაძე 65,10-13

ქასრე, სპარსთა მეფე 76,11-23; 84,22-32

ქასრე, ერისთავი რანისა და მოვჯანისა, ძე სპარსთა მეფისა 83,44

ქართამ, ძისწული ქუჩი ერისთავისა, სიძე და შვილობილი ბარტომ მეფისა 72,14-24

ქართამ, საქართველოს მე-11 მეფე, ძე ადურე მეფისა, ნ. ბარტომ 73,21-23

ქართლოს (თარგამოსის ძე, მამა ქართველთა) 66,37; 67,9-24-31; 68,31; 152,32

ქეთევან, ცოლი ალექსანდრე კახთა მეფის ძის დავითისა, ასული ამოთან მეზრან-ბატონისა 141,35-36-38-39-40-41; 142,1-7-9-10

ქეთევან, ცოლი არჩილ მეფე-პოეტისა 171,39

ქეთევან, ცოლი როსტომ-ბეგ შარვაშიძისა, ნაცილარი მანუჩარ შარვაშიძისა, და ლეონ გრიგოლის ძე დადიანისა 212,21

ქალაშაშვილები შარვაშიძე, (ძე ლევანისა), ძმისწული ზურაბისა, აუეს მფლობელი 180,4-8-40; 181,3; 183,35; 187,23-36-37; 192,5-9-12-13-14-16; 193,39; 194,25-33-36; 197,25-33

ქვენაფლაველი 65,13

ქობულისძე 65,7; 66,12; 141,9

ქსნის ერისთავი 66,3

ქსნის ერისთავი შანშე, ნ. შანშე ქსნის ერისთავი

ქსნის ერისთავის ძე ელისბარ, ნ. ელისბარ ქსნის ერისთავის ძე

ქურთაული (გვარი)

ქუქ, ყაენი, ძე ოქროფასი 102,25

ქუჩუ-ბეგი, ფოთის ციხის თავი 200,37; 71,21; 129,2-7; 130,2; 131,6-10-28; 133,21; 139,16

ქუჩუ-ბეგ შარვაშიძე, ნ. ქუჩუ-ბეგ შარვაშიძე (ნ.აქვე 486-ე კომენტარი)

ქუჩუ-ბეგ შარვაშიძე, ბათუმის ბეგი 199,26

ქუცი, ერისთავი ეგრისისა ფარნავაზ მეფის დროს 71,3; 151,2; 153,25-27

ლადან, ცოლი ფარსმან ქველისა, დედა ადამ მეფისა და ბებია ფარსმანისა, საქართველოს დროებითი მეფე (ნ. აქვე 81-ე კომენტარი) 75,16

ლალანიძე 66,13

ლოლაბერიძე 66,20

ლოლაბერიძე ბეგან, ნ. ბეგან ლოლაბერიძე

ლუდლოვი ივან ვასილივიჩი, გრაფი, ინჟანტერის გენერალ, საქართველოს მთავარ-მართებელი (ციციანოვის შემდეგ), ბოლოს

გენერალ-ფელდმარშალი და მოსკოვის მთავარმართებელი 197,15; 198,15-33-36-39-40; 199,1

ქარაბუღალისშვილი 65,23

ყაზან ყაენი 111,39; 112,12; 113,33

ყაფლანიანი

ყაფლანისშვილი 65,19-20; 66,4

ყვარყვარე ათაბაგი, ძე სარგის ათაბაგისა 115,8; 123,41; 124,14-22-25

ყვარყვარე ათაბაგი, ძე შუგუაბუქისა 135,8-16; 147,27-29-30-33

ყვარყვარე ათაბაგი, ძე ქაიხოსრო ათაბაგისა 147,41; 148,1-7-10

ყვარყვარე, ძე ბექა ჭყეულისა 115,4

ყვარყვარე ჭყეულო ბექა ჭყეულის შვილის-შვილი 147,14-19-21-22-23

ყიპაზონ სულტანი, სიძე რუსუდან მეფისა, კმარი მისი ასულის თამარისა 101,15-19-34-36; 102,21,39

ყიზია არსლანის ძე, მოტრფილად თამარ მეფისა 95,11

ყირომის ხანი

ყუბულ ყაენი, ძე მანგუ ყაენისა 103,24-28

ყრუ, ნ. მურვან ყრუ

ყრუაშვილი ბეგან, ნ. ბეგან ყრუაშვილი

შაქუთის ბეგი 145,22; 146,10

შაღეა, ძე ბექა ჭყეულისა 115,4

შაღეა ახალციხელი, სარდალი თამარ მეფისა 98,13; 101,3-4-6

შალიკასშვილი 66,11

შალიკაშვილი, ნ. როჭიაშვილი 65,24-29

შამანდავლე დადიანი, ძე ლიპარიტ დადიანისა 155,17-18-32

შანშე, ერისთავი მონღოლთა ბატონობის დროს 103,1

შანშე დადიანი, ამისის მფლობელი ვიორგი III-ის დროს 93,6-30

შანშე ქსნის ერისთავი 176,37

შარვან-შაი 91,15; 116,28

შარვაშიძე 65,13; 66,29-34; 121,16; 122,14; 124,4; 135,4; 199,26

შარვაშიძე, აღმაზეთის ერისთავი 116,2; 155,14-23; 166,25; 169,7-8; 170,33; 175,34

შარვაშიძე ალექსანდრე, ნ. ალექსანდრე შარვაშიძე

შარვაშიძე ალი-ბეგ (ალექსანდრე), ნ. ალი-ბეგ (ალექსანდრე) შარვაშიძე

შარვაშიძე ასლან-ბეგ, ნ. ასლან-ბეგ შარვაშიძე

შარვაშიძე ბეგან, ნ. ბეგან შარვაშიძე

შარვაშიძე ბექირ-ბეგ. ნ. ბექირ-ბეგ შარვაშიძე

შარვაშიძე დიმიტრი. ნ. დიმიტრი შარვაშიძე

შარვაშიძე ზურაბ. ნ. ზურაბ შარვაშიძე

შარვაშიძე ლევან. ნ. ლევან შარვაშიძე

შარვაშიძე შანუჩარ. ნ. შანუჩარ შარვაშიძე

შარვაშიძე მიხაილ. ნ. მიხაილ შარვაშიძე

შარვაშიძე როსტომ-ბეგ. ნ. როსტომ-ბეგ შარვაშიძე

შარვაშიძე საფარ-ბეგ. ნ. საფარ-ბეგ შარვაშიძე

შარვაშიძე ქვლიაშ-აჰმედ-ბეგ. ნ. ქვლიაშ-აჰმედ-ბეგ შარვაშიძე

შარვაშიძე ქუჩუ-ბეგ. ნ. ქუჩუ-ბეგ შარვაშიძე

შარვაშიძე ხახულობა. ნ. ხახულობა შარვაშიძე

შარვაშიძე ხეტუნია. ნ. ხეტუნია შარვაშიძე

შარვაშიძე ჰასან-ბეგ. ნ. ჰასან-ბეგ შარვაშიძე

შარვაშიძის ასული. პირველი ცოლი გიორგი გუბიელისა

შაპ-აბაზი 136,5; 141,32; 142,4-6-7-12-16; 150,19

შაპ-ნაღორი 127,31; 143,2; 177,20-23-24

შაპ-ნაოზი. ნ. ვახტანგ ქართლის მეფე

შაპ-სეფი 133,27; 136,14

შერტი ფაშა (ახალციხისა) 191,31-35; 192,1-2-3

შერფ-ფაშა. ოსმალთა შამშველი ქარის ხარდალი ფოთის ციხეზე 199,40

შიდა ქართლის ერისთავი

შოშიტა რაჭის ერისთავი 156,22; 168,10; 170,28-29; 171,4; 165,31-35-40; 166,18; 170,14-19; 174,41-29-30; 176,10

შოშიტა ჩხვიძე (გვიანდელ რაჭის ერისთავთა წინაპარი) 136,17

შუა-მღინარის მეფეთა ძე. შოტრფიალუ თამარ მეფისა 95,10

შულჯანოვი. შაიხი 211,17

შუშანიკი, შთავარ ჯვანშიერის და. ასული არჩილ მეფისა 86,1-9

შუშანიკი, ცოლი რანის ერისთავის ვასქენისა (ქმარისაგან ქრისტესათვის წამებული) 83,36-38

ჩერქეზი (გვარი) 66,9

ჩერქესიძე

ჩიქოანი ბაბა. ნ. ბაბა ჩიქოანი

ჩიქოანი გიორგი. ნ. გიორგი ჩიქოანი

ჩიქოანი გრიგორი. ნ. გრიგორი ჩიქოანი

ჩიქოანი დავით. ნ. დავით ჩიქოანი

ჩიქოანი შიქელ. ნ. შიქელ ჩიქოანი

ჩიქოანი ოტია. ნ. ოტია ჩიქოანი

ჩიქოანი როსტომ. ნ. როსტომ ჩიქოანი

ჩინგიზ-ყაენი 100,15-38; 102,15-22

ჩინგის. ნ. ჩინგიზ-ყაენი

ჩიჩუა 66,27

ჩიჩუა ხახუ. ნ. ხახუ ჩიჩუა

ჩიჩუაძე 66,22

ჩიჩუაძენი

ჩოლაყაშვილი 65,12; 66,6

ჩოფან-ნოინი. სარდალი ხარბაღ-ყაენისა 113,39; 114,34-37

ჩხვიძე. 65,30; 66,16

ჩხვიძე. ნ. შოშიტა ჩხვიძე

ჩხვიძენი

ჩხვიძე ოტია. ნ. ოტია ჩხვიძე

ჩხვიძე სეხნია. ნ. სეხნია ჩხვიძე

ჩხვიძე შოშიტა. ნ. შოშიტა ჩხვიძე

ჩხვიძე ხოფილანდრე. ნ. ხოფილანდრე ჩხვიძე

ცამეტო წმინდანი მამანი

ციციანოვი პაველი დიმიტრიევიჩი, ინჟანტერის გენერალი. თავადი, საქართველოს შთავარმართებელი 192,34-41; 193,3-23; 194,28; 195,6-8; 196,21-25-31-34-42

ციციანოვი

ციტნე დადიანი. სამცხის ერისთავი მონღოლთა ბატონობის დროს (ნ. აქვე 164-ე კომენტარი) 103,3

ძავანისძე 65,10

წერეთელი 66,16

წერეთელი გრიგოლ. ნ. გრიგოლ წერეთელი

წერეთელი დოსითეოს. ნ. დოსითეოს წერეთელი

წერეთელი ზეობა. ნ. ზეობა წერეთელი

წერეთელი პაპუნა. ნ. პაპუნა წერეთელი

წერეთელი კაიხოსრო, კაიხოსრო წერეთელი

წერეთელნი

წილენელი ისო. ნისო წილენელი

წმინდა აბიბოს 128,25; 140,23

წმინდა აბო 131,2

წმინდა გიორგი 66,41; 94,1; 128,7; 131,3-5; 181,16

წმინდა დოდო 139,12

წმინდა ზენონ, 13 მამათავანი 140,35

წმინდა თათე, 13 მამათავანი 133,14-15

წმინდა იოსებ, 13 მამათავანი 140,39

წმინდა ისიდორე, 13 მამათავანი 133,19

წმინდა ნინა. ქართველთა განმანათლებელი 76,30; 77,10; 132,21; 140,9

წმინდა რაფაელი

წმინდა სტეფანე, 13 მამათავანი 140,11

წმინდა შო, 13 მამათავანი 132,8

წულუკიძე 66,21

წულუკიძე ბერი. ნ. ბერი წულუკიძე

წილეთმე ვიორგი, ნ. ვიორგი წილეთმე
წილეთმე დავით, ნ. დავით წილეთმე
წილეთმე შერაბ, ნ. შერაბ წილეთმე
წილეთმე ოტია, ნ. ოტია წილეთმე
წილეთმე სეხნია, ნ. სეხნია წილეთმე
წილეთმე პაატა, ნ. პაატა წილეთმე
წილეთმენი

წილეთმის ასული, ცოლი მამია გურიელისა,
ასული ვიორგი წილეთმისა, ბიძაშვილი
(დეღით) მარიამ იმერთა დედოფლისა (სო-
ლომონ მეორის ცოლისა)

წუნის ერისთავი

წუნოს ერისთავი 65,16

წუნწი, ნ. პაატა წილეთმე

შავჭავჭავე 66,8

ქახილისძე

ქიპერო, მანდატურთუხუცესი თამარ მეფისა
94,13

ქილა აბაზაძე, აზნაური ქართლისა, შებრძო-
ლი დავით მეფის შვარჯზე ზებრლე-ბელას
წინააღმდეგ 112,17

-ქილაძე 66,22; 162,1; 166,19

-ქილაძე ჯავახ, ნ. ჯავახ ქილაძე

ქუმქუმი, ნ. ქუმქუმი-ასიმ

ქუმქუმი-ასიმ, მახმადის ნათესავი, სარკინოზი
85,31

ქუჭუნიას-შვილი ვახტანგ, ნ. ვახტანგ ქუჭუ-
ნიას-შვილი

ქუონდიდელი (ჩიჭოანი)

ხათუნცივი, გენერალი, იმერეთის მმართველი
(მერლინის შემდეგ) 106,22

ხარბაღ-ყაენი, ძე ყაზან ყაენისა 113,33;
114,29; 115,7

ხარნაბუჯის ერისთავი, ნ. ხორნაბუჯის ერის-
თავი (ნ. აქვე მე-10 კომენტარი) 65,15

ხახუ ჩინუა (სამეგრელოს თავადი) 179,22-
23-24

ხეიძე, ჩხეიძე (ნ. აქვე 24-ე კომენტარი)
ხერხეულძე 65,27

ხვარაშხე, ასული პირდატ მეფისა და ვახ-
ტანგ გორგასალისა 78,40

ხეაშვი, ცოლი სადუნი კახაბერისა, ასული
აგა აბაშაისა 108,18

ხეაშვი, ასული და მომწამვლელი გვანცა დე-
დოფლისა 107,2

ხორნაბუჯის ერისთავი

ხოსია ვასვიანი 188,4

ხოსია ლაშისშვილი, ლეჩხუმის თავი, შემ-
დეგ (დარეჯანისა და ვახტანგის ბატონო-
ბაში) იმერეთის სამეფოს პირველ-გამგე-
ნელი 136,40; 162,29-38; 163,18

ხოსრო, სპარსთა მეფე 82,35

ხოსრო, ნ. ქასრე

ხოლოანდრე ჩხეიძე 147,35; 156,40

ხოჯა აზიზ, ხარკის ამკრეფელი საქართველო-
ში, დაღვენილი არღუნისაგან **ქართველთა
სიბრძნის**
39; 106,7-8

ხებრლე-ბუა, არღუნ-ყაენის შრეფელი 110,27;
111,1-3-5-6

ხებრლე-ბელა, სარდალი ყაზან ყაენისა
112,13-15-19-23-26-27-33; 113,38; 114,4

ხეტუნია შარვაშიძე, ძე ლეონისა (ლევა-
ნისა) 178,38; 204,3-10-30; 206,1-7

ხეხუ, ოცთხა სახელოვანი ფალავანი 75,24

ხეხულობა შარვაშიძე, შმა ზურაბისა, სამურ-
თაყანოელი თავადი, პრაპორშნიკი 211,27

ჯაან-შაი 123,18-23-25

ჯადრონ, მამა დავით სოსლანისა 95,25

ჯაფთ ხანი (განჯისა) 197,28

ჯავახოს, მკვთოსოს ძე 69,5; 145,16-27

ჯავახისშვილი 65,13-23

ჯავახ ქილაძე 157,22-23-24-25-29 ✓

ჯაიანი 66,27

ჯალალდინ, ხვარასანი სულტანი 100,39-40;
101,2-21-23; 102,10-13

ჯანდიერისშვილი 66,9

ჯაფარიძე 66,21

ჯაყელი (თაბაგი, შემდეგ ფამა ახალციხისა)
65,12; 66,11; 135,2-22

ჯაყელი ბექა, ნ. ბექა ჯაყელი

ჯაყელი ხარგის, ნ. ხარგის ჯაყელი

ჯაყელი ევარუჯარე, ნ. ევარუჯარე ჯაყელი

ჯვანშერ, საქართველოს 45-ე მეფე-მთავარი,
ძე არჩილ მეფისა 85,29-40; 86,15

ჯვანშერ, სპარსელი ბუმბერაზი 74,13

ჯვანშერაი 65,12

ჯვდა, ასული ლიპიტრი თავდადებულისა
თათრის ასულისაგან 109,38

ჯიგრა-ხათუნ, პირველი ცოლი ელუ დავითი-
სა 104,39; 103,2-4

ჯორჯაძე 66,8

ჯოლორია დგებუაძე 193,18

ჯემათელი (არბიერი)

პაოს, თარგამოსის ძე, სომეხთა მამათმთავარი
67,23-31; 68,13-23

პასან-ბეგ შარვაშიძე 209,11

პეროს, თარგამოსის ძე 67,26; 68,2-3

ჟარნავაზ, ნ. ფარნავაზ

ჟარნავაზ, ნ. ფარნავაზ

ჟარსმან, ნ. ფარსმან



ბ) გეოგრაფიული და ტომობრივი სასუკლები

- ბებელი 192,10
 ბიბოს ნეკრესელის მონასტერი (არწივანში)
 ბოცი (გვიან უაიუღლი) 71,10; 145,20;
 127,26-27-29; 134,6
 ბოცის მთა 126,16
 ბგარაი (ეკლესია, საეპისკოპოსო) 82,34;
 126,27
 ბგარიანი, ნ. მაჰალიანი
 ბღარბაგანი, ადრბაგანი 76,27; 88,21; 100,41;
 116,18
 ბგვალა 92,24; 119,19
 ბგვაზეთი, ნ. აგვაზეთი
 ბგვაზეთის სამთავრო, ნ. აგვაზეთის სამ-
 თავრო
 ბგვაზნი, ნ. აგვაზნი
 ბგულას ციხე 129,26
 ბგრუმი 146,31; 166,33; 169,13; 173,12;
 205,11
 ბგრუმის მთა 144,16
 ბგრის ხეივანი 140,27
 ბღვერდი (ეკლესია) 140,39; 141,1; 142,19
 ბღვაზნი 139,3-39; 140,4-16-19-26-36; 141,1
 ბღვანეთი 152,5-13-24-25-28
 ბღვანი, ნ. ბღვანეთი
 ბღვანი 152,28; 180,5
 ბღვანის მთა 68,5
 ბღვანეთი (მხარე) 129,10-11-15-23; 134,7
 ბღვანის მთა 134,4
 ბღვი (სოფელი) 136,35
 ბღვიწყის ციხე 120,27-34
 ბგვრნი-ბგვრნი, ნ. ბგვრნი-ბგვრნი
 ბგვრნი (ლხთი-ბგვრეთის ქვეყნები) 95,37;
 99,30; 140,5
 ბგვრანი 93,3
 ბგვრანის ხეობა 146,3-4
 ბგვრანის ციხე 151,14; 169,16; 194,32-37
 ბგვრანია (აგვაზთა მეფის პირველი რგვნი-
 დგვრია) 90,11; 95,23-36
 ბგვრანია, ნ. ნიკოფსია
 ბგვრანის მთა 150,34
 ბგვრანის ციხე 85,10; 151,25
 ბგვრანი 207,2
 ბგვრანის ეკლესია 132,24
 ბგვრანი (ქალაქი) 91,24; 93,6-30; 98,35
 ბგვრანისხატი (ტფილისში) 130,22-30
 ბგვრანი (მდინარე, ქართლისა და კახეთის
 გამყოფი) 131,27; 132,9
 ბგვრანის მთა 67,16-30
 ბგვრანის ქვეყანა 69,36; 93,4
 ბგვრანი 92,18; 93,31; 99,15-28-22-23-24-26-
 33-35-36; 134,6
 ბგვრანი, ნ. ლომეკი
 ბგვრანის ხეობა 121,1
 ბგვრანეთი (საერისთავო) 60,16; 71,5; 81,42;
 85,8; 153,9; 171,17
 ბგვრანელი (ქალაქი) 98,40
 ბგვრანი 98,34
 ბგვრანი (მდინარე) 68,1
 ბგვრანის მთა, ნ. ბგვრანის, ბგვრანის მთა
 (ნ. ბგვრანი-კომენტარი)
 ბგვრანი (ქალაქი) 131,11
 ბგვრანი (მთა მცხეთასთან) 73,23-30-35; 74,20;
 80,32
 ბგვრანი (სომხეთი, ნ. ბგვრანი-კომენტარი)
 67,12
 ბგვრანის მთა 144,22
 ბგვრანი (მცირე ქალაქი) 73,31; 90,16;
 145,28-29
 ბგვრანელი (ქალაქი) 146,15
 ბგვრანელი (ციხე) 86,23-24; 89,31; 90,11
 ბგვრანელის წყალი 146,14
 ბგვრანელი 127,11
 ბგვრანელი 128,12
 ბგვრანის ციხე 132,33
 ბგვრანია
 ბგვრანის მთა 127,23
 ბგვრანის ხეივანი 86,41-42
 ბგვრანის ციხე 141,18
 ბგვრანეთი 70,42
 ბგვრანეთის ხეივანი 130,7
 ბგვრანი 69,18
 ბგვრანის მთა 192,38
 ბგვრანი-149,32
 ბგვრანი (სომხეთი), ნ. ბგვრანი (სახელი) 180,41;
 183,35; 184,1; 194,29; 197,23-30; 200,10;
 210,30; 211,9

აღბაბას მთა 127,28
 აფხაზეთი (დასავლეთი საქართველო)
 აფხაზეთი 65,27; 66,29-34; 73,18; 80,21;
 88,28; 90,17; 95,22; 104,1; 114,4; 122,13-
 14-17-21; 123,36; 151,26
 აფხაზნი 87,37; 98,14; 117,22; 118,31; 122,15-
 22; 150,32; 153,18-18-23-27; 165,3-4-
 5; 175,23; 176,1-2-4-5-40; 210,5-22-23;
 211,41
 აშიღვარა 210,3
 აშტარხანი 138,7; 171,26; 196,8
 აწვეერი (ციხე-ქალაქი, ეკლესია ღმრთის-
 მშობლისა) 101,15; 108,28; 147,24-25;
 144,2
 აჭარა 147,30; 152,37; 156,25; 157,1; 159,20-
 21
 აჭარის მთა 107,27; 144,34; 146,4-5
 აჭარის წყალი 146,1
 ახალდაბის ხეობა 129,36
 ახალქალაქი 145,21; 147,24
 ახალქალაქის წყალი 145,20
 ახალციხე (პირველად ერქვა ლომისა) 144,31
 ახალციხე (ციხე და ქალაქი, რეზიდენცია
 ათაბაგისა) 66,11; 123,20-22; 147,24;
 148,35; 161,43; 166,36; 167,10-10; 168,16;
 169,11-15-17-26-27; 171,14-15; 172,3-7-
 33-41; 173,7-11-36-37; 174,18; 178,19-36;
 185,24-33; 186,36; 187,40; 188,2-21; 191,31;
 193,6; 201,42; 202,23-31-33; 212,5-9
 ახალციხის მთა (ფერსათის მთა) 201,29
 ახალციხის წყალი 144,28-29-32
 ახიზის მონასტერი 146,18
 ახმეტის ხევი 140,1
 ახპატი 126,19-26
 ახტალის ეკლესია 127,1-1

ბაბილოვანი (ციხე და ქალაქი) 104,16-17-22
 ბაზალეთის მთა 133,4
 ბათომი (ოსმალთა ციხე) 145,35; 157,2;
 199,25; 200,2
 ბაიბურდი (ქალაქი, ქვეყანა) 144,9; 146,34-35
 ბაიბურდის მთა 146,32
 ბალუენი (სპარსეთში) 96,13
 ბანა (იგივე ფანაქსი) 123,29; 146,19
 ბანძა 162,3; 186,12; 189,16-19; 196,11
 ბარაკონი (ეკლესია წესში) 150,21
 ბარბარა (სამღერძაყანოში, სასახლე მანუჩარ
 შარვაშიძისა) 204,5
 ბარდა-ბალუენი 93,34
 ბარდავი, ბარდა, ბარდაი 68,1; 96,5-6; 103,40
 ბარის წყალი 150,17
 ბასიანი 93,34; 98,11; 143,18; 149,12; 152,11
 ბაქო 196,40-42; 197,10
 ბაღდადი (ციხე) 148,35; 178,10; 179,15;

201,31
 ბაღდადი (სპარსეთში) 78,11
 ბელია (ციხე) 203,35-36-40; 204,11-35
 ბელია, ნ. ეგრისი
 ბედიურის წყალი 140,1
 ბეთანის მონასტერი (ყოველდ წმინდა
 ხელმისა) 129,35
 ბელქნის წყალი 140,4
 ბელტის ციხე (მცხეთის ჩრდილოეთით)
 132,13
 ბერდიკის ციხე 127,16
 ბერდუჯი (მდინარე) 67,33; 71,7; 73,24;
 78,24; 100,17; 119,10; 126,16-22-28; 127,2;
 134,6
 ბერდუჯის შიორე მთა 130,5
 ბერიქალის ციხე 128,34
 ბერძენი 69,18; 77,36; 88,22; 89,22-26;
 100,7; 151,25; 153,22
 ბესილა (მდინარე) 197,30
 ბიბოთისის ციხე 129,21
 ბიჭვინტა (ეკლესია) 152,3
 ბოდა (დაბა, წმინდა ნინოს საფლავი) 77,11
 ბოდბე (ეკლესია) 140,9
 ბოლთანი 140,4
 ბოლნისი (ეკლესია, საეპისკოპოსოს) 82,33;
 127,14
 ბოლნისის შიორე მთა 127,19; 130,6-10
 ბორჯომის ხევი 144,30
 ბოსტან-ქალაქი (იგივე რუსთავი) 82,33; 91,10;
 130,9-10-11; 134,8
 ბოტის წყალი 144,34
 ბოჭორმა (დედაციხე) 139,15
 ბრეტის მონასტერი 134,5
 ბუმბუკის ხიდი 185,7
 ბუჯის წყალი 136,30; 162,21.

ბავი 100,42
 გენათის ეკლესია, ნ. გელათის მონასტერი
 განძენი 100,1; 123,1-2
 გაეაზის წყალი
 განჯა (ქალაქი, ციხე) 100,5; 116; 19; 138,21;
 139,6; 196,26-29-41
 გაოღამანი 71,8; 126,28; 130-1-2-3
 გარეჯის მთა 134,8; 139,10.
 გაომიანელი 93,11
 გარნისი 101,3
 გაჩიანი 71,9; 127,11; 130,1-4
 გვეთი (ციხე-ღარბაზი), 117,10; 150,5;
 163,34; 175,2-25; 177,32
 გელათის მონასტერი 100,30; 117,10; 146,28;
 149,22-27; 155,28-43; 156,3-4; 164,40;
 179,41
 გველეთი 112,31; 132,35



გველის-თავი 166,18
 გვერდის-ძირი 134,10
 გვიანას მონასტერი
 ვილანი 113,34
 ვილანელი 113,41; 114,4
 გიორგია, ნ. ივერია, საქართველო
 გიში 139,38
 გიშის წყალი 139,37
 გლოლა 143,32
 გოციის წყალი 145,14;
 გომბორის შთა 140,27
 გონია (ციხე ოსმალთა) 153,7; 157,2
 გორდი 192,12
 გორდის ციხე 192,19
 გორი 133,22-23-29-31-31; 134,11; 171,7
 გორელას ხევი 127,8
 გოქიაური (ახლანდელი გოჭოთა — ნ. აქვე
 369-ე კომენტარი)
 გრემი (მთავარანგელოზთა ეკლესია — ნ. აქვე
 285-ე კომენტარი)
 გრემის წყალი 140,26
 გრიგოლეთი 200,9-30
 გრიგოლიძე (იშ. ალექსანდრე 1-ის სურ-
 ვილით გრავოლ დადიანის სასოფრად დასა-
 არსებელი ქალაქი სამეგრელოში) 195,33
 გრიზნი (ქართველები — ნ. აქვე 51-ე კო-
 მენტარი) 67,13
 გუდავა 205,36-37
 გუდამაყრის ხევი 132,11-26; 134,9
 გუდარაგზის მონასტერი 129,20
 გულგულა (ხევი, იგივე ტყეებია) 68,3; 140,28
 გურგანის, გურგენის ზღვა (კასპიის ზღვა)
 გურდანი (სპარსეთში) 99,9
 გურია 66,32; 117, 30; 147,36; 150,13-33;
 152,31-32-35; 153,3-5-9; 156,9-11; 158,12;
 162,6; 166,1; 169,28; 170,37-38; 171,10;
 172,5-42; 173,6-9-13-14-15-18-19-35;
 185,27; 188,15; 200,27; 207,4; 209,7;
 212,27
 გურისს გზა 85,14
 გურისის შთა 144,10-34
 გურისისა და აჭარის შთა
 გურისის სამთაგრო
 გურულნი 171,18; 188,18-20; 200,38-33;
 204,18
 გურჯი-მოღაზის ხეობა (იგივე საქართველოს
 ელი) 146,30-31
 ფელი-ვარჯა (ციხეთში) 139,11
 ფაქიის ციხე (მოთელეთში) 132,36
 დარბელა 79,30
 დარბელას, დარბელის ციხე 74,7; 133,2-3
 დარბელის გზა (დასავლელი ოჭრის ტრდო-
 დან ილხანეთში) 106,5

დარბანდი („ქარი დაშული“), ნ. დარბანდი
 დარბანდის ზღვა (კასპიის ზღვა) 68,9
 დარბანდელი 110,1
 დარბანდი 69,33; 79,11; 94,7; 96,15; 100,32;
 104,7; 111,11; 115,32
 149,23; 176,23; 197,12
 დარბანდის
 დარბანდის 119,29; 206,19
 დარბანდელი 119,30
 დებუა 123,19-23
 დედა-ციხე 131,21; 139,16
 დედაბონის შთა 144,9-14; 146,23-31
 დევის ნამსელი 131,6
 დემოთის ციხე 144,25
 დევირი (ციხე) 173,28; 191,1-20-21-22
 დეველი 75,20; 168,9
 დეარბეჭი 90,11
 დეგორი 143,18-33; 149,12; 166,31
 დეგორი (შთა) 131,13
 დიდი ლახვი 133,2; 134,11
 დიდი ხაზარეთის მდინარე 68,10
 დიდეთი 71,30; 140,20
 დიში (დაბა, ციხე) 149,17
 დიდვაში, ნ. დიდვაში
 დიდვაში 70,33; 81,27
 დმანისი 108,33; 128,3; 134,7
 დმანისის ხევი 127,31-33
 დოღო, ნ. წმინდა დოღო
 დონის მონასტერი 171,36-38
 დრანვა (ეკლესია) 165,5
 დღორისა 189,40
 ეგვიპტე 70,12; 97,30; 104,31; 108,26;
 109,9-12-16-22
 ეგვიპტელი
 ეგვიპტე, ნ. ეგვიპტე
 ეგრისი (საერისთავო) 71,31; 79,13; 82,1
 ეგრისი (დასავლეთი საქართველო 786 წლამ-
 დე) 84,42; 85,26; 150,29-32; 153,1-2-4
 ეგრისი (მერმინდელი ბელია) 151,21-23;
 153,26
 ეგრისი (მდინარე, იგივე ლალიგა — ნ. აქვე
 339-ე კომენტარი) 70,9; 71,3-4; 81,22;
 82,30; 84,28; 150,33; 153,22-28-34; 175,39;
 150,10-21; 184,2; 192,6; 209,31-33
 ეგვიპტის ზღვა, ნ. შავი ზღვა
 ეგრისის წყალი, ნ. ეგრისი (მდინარე)
 ეგური, ნ. ეგრისი (მდინარე...)
 ეზინგის შთა 144,16
 ელისაბედძე (განჯის) ნ. ეს (რუსული
 სახელწოდება)
 ანგური, ნ. ანგური
 ვრანი
 ვრევენი 138,21; 142,37; 305,13
 ვრევენის ციხე 196,32-33; 199,11



ერუშეთი 145,23-24
 ერუშეთი (საპნისკოპოსო) 82,32; 84,35;
 144,36
 ერუშეთის მდინარე 145,24
 ერუშეთის წყალი 145,26
 ერწო
 ერწო-თიანეთი 139,18
 ერწოს ტბა 149,19
 ეფრათი 104,33
 ეცერი 117,23; 152,16

ვაკე (იმერეთისა) 66,22; 153,9; 170,19
 ვალაგირი 143,18
 ვალაგირის წყალი 143,27
 ვახათი 134,11
 ვერე, ნ. სკვირეთის მდინარე 71,9; 129,32-33-
 33; 134,7
 ვარდის-უბანი (თრაილეთში) 128,29
 ვარდციხე, ნ. ვარციხე
 ვარციხე (აღლქსანდრე გიორგის ძე იმერთა-
 შუგის სასახლე) 176,43; 195,2; 201; 203-
 27-30
 ვარძია (ველესია ღვთისმშობლისა) 111,33-34;
 122,12; 144,38; 149,23
 ვაშლოვანი 113,24
 ვახანი (ციხე) 177,7

ზახა
 ზახის ხეობა 132,30; 143,31
 ზემო-შხარში, ნ. ზემო-შხარელნი
 ზემო-შხარელნი
 ზემო ქართლი 87,14
 ზიკიში 189,40
 ზორეთი 185,35
 ზრამავა
 ზრამავის წყალი 143,29-32
 ზრბითის ხეი 129,22
 ზუგდიდი 142,13; 157,32; 162,36; 194,38
 ზურტაყეტი 128,10; 134,7
 ზურტაყეტის მდინარე 128,11
 ზუფუ (სასახლე აღხაზუთის შთავრების შარ-
 ვაშიძეებისა) 152,1-1; 166,26; 178,3; 180,40;
 183,35; 197,26; 210,32-34
 ზუსუა (ზღრ. კავკ. ტომი) 180,5
 ზღა, ნ. შავი ზღა

თავადერი 143,17
 თაგროზი 99,8; 120,27
 თავერი 150,30-31
 თათარნი 91,34; 100,17-38; 102,9-11; 107,1;
 109,17-37; 113,5-7-15-18-28-31; 188,15-17;
 209,13

თათარნი, ნ. ოსმალნი
 თამაკონის ციხე 192,18; 69,35; 76,19
 თარგამოსიანნი 68,18; 69,35; 76,9
 თბილისი, ნ. ტფილისი
 თეზის ხრამი 128,24
 თეთრი არაკვი 139, 21-25-29
 თეთრ-ციხე 127,28
 თელავი (სასახლე კახეთის მეფეებისა)
 140,32
 თერგი, ნ. ლომკვი
 თეძამი 131,19; 134,9
 თეძმის მდინარე 131,20
 თვალევი 139,20
 თიანეთი 139,7
 თიანეთის შთა
 თიანეთის წყალი 139,19
 თიხრევის ხევი 144,26
 თორთომის მდინარე 146,23
 თოთი 131,21; 134,9
 თორელნი 98,13; 100,1
 თორლის ციხე 140,36
 თრაილეთი 72,35; 74,10; 87,14; 123,9; 126,17-
 20-21-24; 134,7
 თრესო 143,31
 თებუნი (ცხობის შვორე სახელი) 210,28
 თეოქეთი 118,4
 თერქნი 69,18; 90,10-22; 91,11; 92,5 22;
 93,15-24-31; 99,15-28; 100,23; 102,1;
 116,25; 117,32-36; 121,29-34-37
 თერქნი, ნ. თათარნი
 თერქნი, ნ. ოსმალნი
 თეშეთი 140,36
 თფილისი, ნ. ტფილისი
 თუშ-ფშავი (აღვ.) 139,3
 თუხარისი (ციხე) 146,12
 თხოთის შთა 132,19
 თხმელის ციხე

ძილონის ციხე (ამავე სახელწოდების შთა-
 ხე) 139,33
 ძალღუჯი 130,10
 იეროსალიმი, ნ. იერუსალიმი
 იერუსალიმი 69,19; 84,23; 135,26-28
 ივანდიდი 192,11
 ივერია, ნ. საქართველო
 ივერიელნი, ნ. ქართველნი
 ილოთი (ველესია წმინდის გიორგისა) 149,15;
 151,19; 175,32; 176,6
 იმერელნი 155,5; 160,14

იმერეთი (დასავლეთი საქართველო) 65,17-
 30; 66,16-22-24; 85,8; 102,16; 104,8;
 105,18-20-28-32; 124,4-10; 135,4-5-10-12-

18. ნ. დადიანი, ქართველთ ცხოვრება



25-37-39-41; 136,15-29; 137,8; 143,11;
174-1-4-6; 175,2-24; 176,29-43

იმერეთი (საერთო იმერეთის სამეფო, მოკ-
ცელო ცხენის წყალსა და ლიხის მთას
შორის ტერიტორიის) 108,36; 111,2-17-
19; 115,34-37-40; 116,3; 118,35; 120,24;
121,16-17; 122,24; 123,9; 138,9-10; 147,28-
31; 148,25-34-39; 149,8-10-11-12; 150,13-
25; 154,30-31-35; 155,9-13-22-24-30-40;
158,38-3940; 160,13-15; 161,8-41; 162,16-
21; 165,21-24-26; 167,11-11-26-30-31-39;
168,5-8-10-12-15-18-19-21; 172,7; 173,38-
39-40; 177,13-22-25-26-27; 178,8; 185,20-
26; 189,2; 190,23; 191,30-33; 192,22-35;
195,1; 201,15-19-21-32-38; 202,1-15;
209,7-24; 212,15-24

იმერ-იმერნი 102,29; 117,24; 119,9; 123,21;
124,28

იმერნი 98,14-23; 99,30; 104,3; 115,44;
118,28-29; 150,8; 161,28; 163,1; 164,28;
165,9-12; 173,17; 175,2; 176,13; 177,14-
22-35; 178,1; 183,1-20; 185,16-26; 191,22-
26; 192,11; 201,23-24-27; 202,18-20;
204,16-16

ინდოეთი 81,39; 96,15; 118,4; 152,18

იორი 68,2; 82,33; 139, 7-13-14-19-21

იოანე ნათლისმცემლის მონასტერი (სამცხე-
ში) 167,20

ირიყლეს მთა 144,10-12; 145,34

ისმითელნი 92,18

ისრაილი 134,10

ისპირის მდინარე 146,23-24

ისპირის მთა 146,3-34

ივალთო (მონასტერი) 140,29

ტაბენის მონასტერი (ღვთაშა) 129,24

კაეთი; ზევი 131,13-20; 134,8

კაეკარი 115,12-13; 120,26; 132,31; 139,4;
150,30; 152,25; 192,40

კაეკასიის თემი

კაეკასიის კარი, ნ. დარიალის ციხე

კაეკასიის მთა 67,21; 68,7-12; 69,28; 70,29;
139,26; 150,35

კაეკასი 67,13; 69,27; 86,20; 116,28; 120,15

კათორკეანი (ქალაქი) 93,3

კაეას ხიდი 160,21

კაელა (ტფილისში) 130,26

კაეეტის მდინარე, ნ. კაეეტის წყალი

კაეეტის წყალი 151,36-39; 152,4-8; 210,39

კარის ზღვა (დარეზანდის, კასპის ზღვა)
69,33

კარ-მასისი 93,33

კარნილონი 111,11

კარნე-ქალაქი 80,33; 96,9; 103,3; 104,35-37;
108,30

კაოწახის ტბა 145,12

კაოწახის ხევი 128,26

კასპი (დაბა) 79,10; 133,12

კასპის ხევი 133,12

კასპის ზღვა 67,6-19; 88,20; 126,15; 196,7

კასრი 143,29

კაფა 196,10

კაცხი 89,31; 174,2

კახეთი, ნ. კაცხი (ნ. აქვე 121-ე კომენტარი)

კახეთი 65,14; 66,6-25; 71,7; 78,14; 81,42;
83,43; 84,14; 86,16; 87,21-22; 88,20;
132,9; 134,15-16-25; 136,20; 139,1-3;
141,2-8-10-13-16-23-31; 142,20-25-34-36-
44; 143,2-9-11; 148,39

კახეთის მთა

კახეთის ხევი 132,24

კახნი 88,29; 90,3; 141,39; 142,21-24-27-39;
143,5

კელის კაეკარი

კენეთის მთა 127,31-33

კეარლა 144,28-32

კეარას ციხე 164,1-3; 175,9-17

კეკახეთი 148,26

კვირიკეთის მთა 128,13-26

კიკელი 129,24

კლარჯეთი 84,30; 86,23; 90,11-16; 116,24;
123,9; 144,21; 145,33

კლარჯეთის ბოლო (ზღვის პირი) 84,28

კლარჯნი 77,35; 117,24; 121,19

კლდე-კარი 129,11

კლდე-კარის ციხე

კოლიანი 144,26

კოდორი 175,34

კოლა 98,29; 126,13; 144,22; 148,37; 169,26

კოლა (მცირე ქალაქი) 145,28-29

კოლის მთა

კოეობი (მეფის სასახლე) 129,26

კორტოხი (გზა ლიხის მთაზე სერამიდან იმე-
რეთში) 202,40

კოსტანტინეპოლი 89,25-28; 90,40; 95,6;
108,38; 121,7; 123,43; 136,2; 142,4;
148,18; 157,15; 158,13-18; 162,5; 167,21;
172,11-14-26; 205,31; 212,6

კოტეხი (ეკლესია ღვთისმშობლის სახელო-
ბისა) 151,17

კოტის თავი 122,28

კსანი (მდინარე, ხევი), ნ. კსანი

კულმუხი 139,37

კუმურდოს ეკლესია 145,18

კუმისი (დაბა) 129,29

კუხეთი 71,7; 139,13

- ლაგოეთი, ნ. ლაგოეთის ციხე
ლაზური 143,21
ლაღაში 191,16
ლაგოეთის ციხე 140,13-14
ლალის-ყურის ციხე 140,37
ლანჩხუთი 160,5
ლანტის ციხე 129,34
ლაშას-ყვარი (ველესია ფშეშე) 139,30
ლევერსამა 189,4
ლევერსამე ნ. ლევერსამა (ნ. აქვე 457-ე კომენტარი)
ლეკეთი 140,16; 183,15
ლეკი 115,33
ლეკი 67,1; 69,27; 73,38; 91,34; 92,21; 93,31; 137,41; 138,24; 140,2; 142,24-28-34; 176,36-37; 183,22-24; 192,12; 201,42
ლეღვარ-ლოქის მთა 127,20
ლეღვარის მთა 127,7
ლენტეხი 192,38
ლენხუმელი 117,24; 164,5-19; 175,23; 178,28; 183,26-29; 190,34-35; 191,17-19; 210,27-41
ლენხუმი 149,4; 162,29; 163,18; 166,20; 167,22; 170,34; 171,4-14-16-16; 172,11-23; 173,9-10; 176,22; 184,26-34; 189,3-31-32-33; #190,13-17-33; 191,6-16,28-29; 193,11-16-18-19-20-32; 209,32
ლენხუმნი, ნ. ლენხუმელი
ლახორი * (ციხე გურიელისა — ნ. აქვე 354-ე კომენტარი) 158,5-6
ლახვი 133,29; 134,1
ლობის მთა 67,36; 100,4; 115,40; 149,10; 162,27
ლობთ-იშერეთი 103,4
ლობრიტის უბანი (ქციის პირზე) 128,30; 132,30
ლომეცი (იგივე თერგი) 68,9-11; 79,20
ლომისას თავი (ღაღოს მთაზე) 107,38
ლომისის მთა (მთიულეთში) 132,28
ლომისა ნ. ახალციხე
ლომისა (მთა ლობთ-იშერეთისა და სამცხეს შორის) 121,18
ლომისათ-ხევი 186,5
ლორე 127,23
ლორის ციხე 126,24
ლოქი 127,23
ლუკუნის ველესია (ლუკა მახარებლის სახე-ლობისა) 128,7-9
ლურჯ-მონასტერი (წმინდის გიორგის სახე-ლობისა, სასაფლაო გაბაშვილებისა, ტფილისის ჩრდილოეთით) 131,4
ლუზნი (სასახლე და სამარხი მთავარ შარვაშიძეებისა) 211,4-33-42
მახუმია (ტოპი) 180,5
მათხოვი 185,10; 187,13-20-23
მათომ (მაიფში) 77,26
მაკაბელი (მეფეთა სასახლე)
მაკაბელი (ციხე) 140,5
მაღათყა 200,9-11-17
მალოროსია 196,10
მანგლისის ველესია 82,33; 84,35; 129,13
მარანი 205,7; 207,35; 208,8-16
მართყოფი 119,19
მარსილი (დადიანების სასახლე — ნ. აქვე 452-ე კომენტარი) 186,1-6
მარტილი (დადიანების სამარხი) 90,16; 150,32; 184,15; 190,3
მარტილის ველესია (იგივე ჭვონდილის ველესია) ნ. მარტილი
მასისი (მთა) 67,16-30; 69,37; 102,42
მაღრან-ღვალეთი 132,10-32; 133,29-30; 134,11
მანავერის მდინარე 127,32
მაკოს წყალი 140,13
მაკვარას მდინარე 210,24
მაჰმადიანი 91,29; 129,17; 138,31; 180,12
მენგრელია, ნ. სამეგრელო
მენგრელის სამთავრო, ნ. ოდიში
მენგრელი, ნ. მეგრელი
მეგრელი 67,13; 73,16; 118,32; 150,29; 161,7-10-12; 178,28; 185,1-15
მერის მონასტერი 146,18
მესხეთი 66,25; 107,12; 115,19
მესხი, ნ. მესხეთი
მესხნი 95,35; 114,5-7; 117,24; 123,23-39
მეტეხი (ველესია ტფილისში) 131,1
მეტეხი (ყოფილ წმინდის მონასტერი თემის ხეობაში, მტკვრის პირას) 96,21; 131,28
მელვრეისი 134,1
მეჯედა (დაბა) 133,11
მეჯედა (მდინარე) 133,11
მთიულეთი 131,1; 132,27-28; 134,9
მთიულნი (კავკასთა შინა მუოფნი) 112,31; 116,12
მინდა (ციხე)
მისაქციელის მთა 132,14
მისრეთი, ნ. ეგვიპტე
მისხანა
მოღამნახე (ციხე თრიალეთში კვირიკეთის მთის პირას) 128,26-29
მოღამნახე (ციხე იშერეთში) 176,32
მოჯაკანი 77,34; 78,29; 116,19-28; 126,14
მოჯაკანი 67,13
მოსლოქი 179,23; 192,40
მოსკოვი 171,28-36; 199,4
მოსხის მთანი (ნ. აქვე 296-ე კომენტარი)



მოჭეი (ველესია) 151,24; 165,6
 შვილის ხევი 129,12
 შრავილას ველესია (წმინდის გიორგის სახელობისა) 150,17
 მტკვარი 67,36; 68,1-2; 71,8-10; 73,31; 126,13; 128,22; 129,12-30-34; 130,4-6-10; 131,22; 132,12; 133,6-32; 134,11; 139,6; 144,10-20-32-26; 145,10-11-15-29
 მტკვრის ციხე 132,16
 მუგუთა 133,30-31
 მური (სასახლე დაღინებისა) 184,35; 191,27; 193,33
 მური (ციხე) 190,37; 191,5; 206,5
 მუწის წყალი 152,1-2
 მუხად-გვერდი 131,6
 მუხრანი 131,26; 132,25; 133,6; 134,8
 მლეიშე (მონასტერი) 150,1
 მკირე ღობი (მთა) 71,6
 მკირე სახარეთის მღინაჲ 68,8
 მცხეთა (ქალაქი) 69,3; 70,25; 73,14-22-30-35; 74,20; 75,26; 78,13; 79,3; 80,32; 82,28; 122,1-40; 123,15; 130,18; 131,25-26-28; 132,6-13; 134,8; 135,34; 136,3
 მცხეთის გზა 71,32
 მცხეთის ველესია (სვეტიცხოველი) 119,26

ნაბაღა 207,34; 208,1-5-14
 ნავარძეთი (ციხე) 177,6
 ნათლის-მცემელი (ცხეთში) 139,11
 ნათლის-მცემლის ველესია (ტფილისში) 130,30
 ნათლის-მცემლის მონასტერი (ელარჯეთში) 146,5
 ნარიანი 128,21
 ნარინ დაითის სამეფო, ნ. ღობი-იჭრეთი
 ნარის ხეობის წყალი 143,30
 ნაქალაქავეი (იგივე ციხე-გოჭი) 79,13; 80,22; 151,1
 ნაქარმაგვეი 93,14; 99,20-27
 ნახახულვეი 187,26
 ნახუვეანი 93,33; 114,19; 140,37
 ნახიდური 127,33
 ნაქბადინი 129,6
 ნეინის წყალი 140,16
 ნეკრესი (ველესია) 140,21
 ნიკოფსი, ნ. ნიკოფსია
 ნიკოფსია 73,17; 94,7; 100,32; 103,4; 116,27; 117,4; 151,26-30-35; 154,37
 ნინა-წმინდა, ნ. ნინოწმინდა
 ნინოწმინდა (ცხეთში) 82,33; 139,10
 ნიქოზის ველესია (ღვთაების სახელობისა, საეპისკოპოსო) 82,34; 134,1
 ნიჩბისი 134,8
 ნიკარანის მონასტერი 139,30

ნოლა (ციხე) 188,39; 189,4-5; 190,21; 192,36/193,17
 ნოხატო (თავდაპირველი მარტვილში ცაბელოსა) 140,7
 ნოჯიხევი 188,37-38

ობრელის ველესია 129,20
 ოღიშანი 118,31; 161,33-35; 162,34; 164,33-37; 175,23; 176-43; 177,36; 183,6; 185,5; 190,4
 ოღიში 66,26; 68,8; 73,18; 116,4; 117,23 122,17; 135,40; 136,15-38; 150,28-29-29-30 32-33; 151,25-25-29; 152,13-14-26; 154,37; 155,26; 156,12-34-35-38-43; 158,23; 159,41; 160,12-22-39; 161,14-25-37; 162,33; 163,8; 164,36-38; 165,1-18; 166,23-27-28; 167,2-22-42; 169,16-28; 170,33; 172,16-34-35; 173,19-25; 175,30-31; 176,1-38-39-44; 177,28; 179,33; 181,5; 183,12-13; 187,42; 189,3; 190,20-24-26-28; 192-4-17; 193,21-32
 ოღიშნი, ნ. ოღიშანი
 ოღიშის კავკასი 152,13-14
 ოსეთი, ნ. ოსეთი
 ოესნი, ნ. ოსნი
 ოზურგეთი (სასახლე შამია სიმონის ძე გურიელისა) 207,22
 ოყრიზა 66,19; 154,9; 171,42; 174,27; 195,2
 ოღამის ხევი 144,30
 ოღთისი (ქალაქი, მეორე სამყოფი ათაბაგისა) 146,21; 162,20
 ოპიზა (მონასტერი) 146,9
 ორბეთის ციხე 129,1
 ორბელი (ციხე)
 ორეთის (ქუროსტანის) მთა 67,20
 ოსეთი 73,37; 75,7-8; 79,17; 95,23; 121,3-4; 145,15-17; 192,40; 202,1
 ოსმალნი 136,2; 137,42; 138,5-23; 149,36; 150,7-14; 151,16; 156,2-29; 167,6-8; 174,8-11-32; 176,3-25-28; 177,18; 178,8-9-11; 199,26; 210,5; 212,5-6
 ოსნი 75,20; 76,22; 79,9; 113,40; 115,20; 120,15-26; 128,1
 ოფიშკითი 158,42
 ოფრეთის ციხე 127,9
 ოქუმის წყალი 211,11
 ოცხის წყალი
 ოძი 133,4
 ოძრახე (ციხე) 82,2; 144,33
 ოძრახოს, ნ. ოძრახე
 ოზერ-ზიდა 132,24
 ოჯოლა 189,35

პალაყიკო
 პანკისის ერისთავი 144,32



პანტოვანის ხევი
პარისი 205,27
პარხალის მთანი 113,8
პატარა ლიხუვი 133,28; 134,10
პატივანი 129,18
პაჭახიანი 80,18
ბეტრე-პაულეს ციხე 146,17
პირღებულის მონასტერი (ქეის ხრამში)
პონტო (შავი ზღვის სანაპირო) 76,20; 97,30;
118,8
პონტოს ზღვა, ნ. შავი ზღვა
პონტოს ქალაქი (საბერძნეთში) 80,35
პორტი ათამანი, ნ. ოსმალეთი

ქალეთი 139,16-19
ვაშურის მთა 133,11
ციხენი 139,24
ცმერი 133,5-25
ვლელის წყალი 143,28-29

რანი, ნ. ყარაბაღი
რაკა 66,17-21; 103,5; 117,22; 136,37; 149,13;
150,17-21; 156,17-18; 158,40; 159,4; 163,33;
165,31-35-40; 166,16; 167,12; 171,4; 174,12-
19-31-34; 179,25; 183,10-15-17; 191,2;
208,19-22

რაკა-ლეჩხუმის ციხესიმაგრე 152,12-14
რაკველი 117,21; 183,16
რაკის ციხესიმაგრე 152,14
რაკის მთა 152,4
რახსი 117,35; 121,26; 126,14
რეხელა (მდინარე)
რევი 171,34
როზა (ციხე) 146,39
რონი (ჩერქეზეთისა) 143,32-34
რონი (იმერეთისა) 71,2-6; 143,34; 149,11-
13-15; 150,33; 153,1-10; 160,20; 162,1

რეინის პალატი
რეინის-ხევი 74,28
როკოი 137,9; 165,38
როში 192,32
როშნი 71,14-27
როსია, ნ. რუსეთი
რუბაქი 109,11
რუისი (ეკლესია) 122,40; 134,4; 167,33
რუსეთი 104,8; 137,6; 138,1-10-33-35;
142,14; 150,9; 161,28-29; 164,39; 166,14-29;
167,12; 179,13-19; 192,33; 193,2; 194,3-
20-21; 195,10; 196,14; 201,2-36; 202,25-28;
209,12; 212,22-26-29
რუსთავი (საგუბიეროსი), ნ. ბოსტან-ქალაქი
რუსნი 149,38; 169,31; 179,20-23; 193,29-30;
200,12-14-16; 201,15-37; 202,3-5-25; 209,12;
211,34-41

რუტის (ციხე) 151,15-17; 169,16; 180,9

საბაშო 166,2
საათაბაგო 145,9-23-33; 147,31,32; 148,7;
19-23-40
საათაბაგო, ნ. საათაბაგო
სამბრძნეთი 70,3; 76,37; 80,17;
92,20; 116,23; 146,37
საღვერის ეკლესია 134,7
საღმელი (ციხე იაშვილისა) 175,10
საეგრო 90,4
საინალისშვილო
სალიანი 126,14
სალიპარტიანი 190,5
სალხინო 180,36
სამარჯანი 121,12
სამების ეკლესია (წმინდა გიორგისა, ჩხივ-
თის სამხრეთით) 129,22
სამეგრელო 73,17; 179,22; 185,2; 196,9;
209,7-20-23-28; 212,26
სამეგრელო, ნ. სამეგრელო
სამეგრელოს სამთავრო 184,19-26-29; 185,8;
188,6; 193,38
სამეგრელოს სამთავრო, ნ. სამეგრელოს სამ-
თავრო
სამთავისი (ეკლესია)
სამიქელაო 160,20
სამურზაყანო, ნ. სამურძაყანო
სამურზაყანო აფხაზეთი, ნ. სამურძაყანო აფ-
ხაზეთი
სამურზაყანო აფხაზეთი, ნ. სამურძაყანოელნი
სამურძაყანო 180,7; 203,30-34; 211,13-24
სამურძაყანო აფხაზეთი (კაცია ოტის ძე
დადიანის სამფლობელო აფხაზეთში)
186,34-40; 192,7; 199,12
სამურძაყანოელნი
სამურევი (ერუშეთში) 145,25-26
სამშვილდე (საერისთავო, ციხე) 68,35; 71,8;
81,42; 87,14; 91,10; 129,1
სამშვიარი
სამცხე 65,15-29; 66,11-34; 87,13; 103,3;
108,29; 109,8; 112,42; 113,11-30-35; 115,8;
116,4-9; 117,32-37; 121,2-18; 123,9; 124,24;
126,13; 144,20; 149,32; 150,15; 152,35;
171,11
სამცხე-ჯორჯეთი 88,28; 121,20; 147,7
სამცხე-საათაბაგო 144,5-18; 147,2-8-10;
156,26-31
სამცხე-საათაბაგო, ნ. სამცხე-საათაბაგო
სამცხის მთა 107,18
სანაინი 126,19
სანკტ-პეტერბურგი 195,12-22; 203,9; 209,19
სარკიანნი, ნ. სარკინოზნი (ნ. აქეთ 147-ე
კომენტარი)
სარკინოზნი 85,13; 86,18-20; 96,14
სარკინეთი 132,6
სარკინეთის მთა



სარკინეთის ხევი 127,11
 სატყეველა 157,17
 საფარა (ველესია) 144,37
 საფარანგეთი 171,27
 საქართველო (ლიხთ-ამერეთი და ლიხთ-
 იმერეთი ერთიანობის ხანაში) 66,36-37-41;
 70,5-14-24-39; 71,1; 73,1; 75,14-40; 84,30;
 85,27; 87,3; 90,15-36; 91,18; 92,27; 98,27;
 100,15; 104,4; 105,30; 111,32; 113,15-19;
 114,5; 115,15-18; 116,27-38-42; 117,1;
 120,39; 121,2-13-21; 143,10; 146,32-37;
 147,19-20
 საქართველო (ქართლი და შიშის ხანაში, ნ.
 აქვე 227-ე კომენტარი) 134,31-32-37; 135,1-
 8-16-21-25-41; 136,12-13-20-34; 137,6-
 19-22-26-33-35-37-41; 138,5-11-31-33-38
 საქართველო (აღმოსავლეთი საქართველო,
 ქართლ-კახეთი) 100,23-41 101,31; 102,10-
 12-16-24-41; 103,6-18-29; 104,26-29;
 105,7-28-34-37; 106,39; 111,7-15-22; 113,2;
 113,9; 114,11-31-34; 115,9-10-20; 116,3;
 119,4; 135,1-25; 136,12-20; 137,7; 138,5-
 11-12; 148,8; 155,12; 186,29; 207,28; 209,1-
 19; 212,1-29
 საქართველოს ველი, ნ. გურჯაბოლაშის ხე-
 რა
 საეფიანო (რაჭაში) 191,2
 საშიში 139,22
 საჩინო 139,1, 165,34
 საჩხერე (წერეთლის სასახლე) 136,36; 162,28;
 176,25-27; 186,6
 საციციანო 134,9
 სამშობი (ციხე, ველესია) 140,15-16
 საწალიცე
 ✓ საქილაო 144,15; 168,37; 205,7; 207,35-41
 ✓ საქილაო-სამიქელაო 169,40; 176,26
 საჩეახო 152,36; 158,1-3-5
 სენაკის ველესია 150,34
 სერბია 104,8
 სენათი 71,3-30; 117,26; 136,39; 149,12-14;
 150,32; 152,5-10-11-12-22-23; 162,38;
 180,9
 სენათის მდინარე 152,26
 სენი, ნ. გელოვანი
 სენი 90,4; 117,19-25; 152,26
 სერის ციხე 150,4; 173,24
 სეცტია (ველესია ეცერში) 152,16
 სეცტისციხეველი 152,16-17
 სვიმონეთი 172,30
 სოკოლომა 171,32
 სონდეთი 82,7
 სონი (ტფილ-სში) 101,24-26; 130,22-26
 სორია 70,3
 სკანდა (ციხე) 174,29-30-35

სკვირეთის მდინარე (შემდეგ ღამრეკა ვევი)
 (ნ. ეს)
 სომეხნი 65,16; 66,5; 73,59; 83,32; 113,16;
 116,19-28; 118,8; 120,19; 122,19; 123,26
 სომხითი (ძველად ხუნანის საერისთავო)
 127,20
 სომხითი (სომხეთი) 67,10-23; 83,20; 91,10;
 97,23; 101,22; 103,2; 126,20-21; 127,22
 სომხითარნი 98,38; 100,1; 108,15; 117,22;
 122,26; 123,22
 სომხობი, ნ. სომხითარნი-
 სონდალელი, ნ. ვერუეთის ქალა
 სოკონის ციხე, ნ. ავე
 სპარსეთი 70,1; 76,34; 81,4; 84,24; 92,22;
 96,12; 102,16; 111,13; 118,4-7; 119,31;
 120,23-38; 136,23; 137,15; 142,25-41
 სპარსნი 69,18; 70,4-12; 75,30; 78,12-20;
 88,21; 89,22-26; 92,19-21; 93,31; 99,15-28;
 109,13-22; 138,4-5-12-14-37
 სპერის ზღვა (შავი ზღვა) 67,1; 112,10;
 115,19; 117,4
 სტამბოლი, ნ. კოსტანტინეპოლი
 სტანბოლი, ნ. სტამბოლი
 სტეფან-წმინდა (კახეთში) 112,14; 133,74;
 140,17
 სტეფან-წმინდის ველესია (მცხეთაში) 132,4
 სტეფან-წმინდის მონასტერი (წლევის მთაში)
 სურამი (დაბა) 202,39
 სხევეა
 ტაგნავეთი 130,6
 ტალავის ხევი 127,9
 ტამიში 205,37
 ტამუში, ნ. ტამიში (ნ. აქვე 506-ე კომენტა-
 რი)
 ტაო 67,36; 87,14; 88,28; 89,13; 108,15;
 113,9-17; 115,19
 ტაშადანის ტბა 127,28
 ტაშირი 127,21-24; 128,3; 134,6
 ტაშის-ვარი 71,11; 108,30; 112,10
 ტმეთი (ველესია) 106,13; 146,10
 ტბისი 129,20
 ტეძერი 177,3
 ტრაპიზონი 88,34; 98,29; 108,34; 109,36;
 112,11; 205,15
 ტფილისი (ციხე, აწმენებული სპარსთა ერის-
 თავის მიერ ვარზა-ბაქარის მეფობაში)
 118,9-21
 ტფილისი (ქალაქი) 71,8; 77,32 (ციხე) 77,32;
 86,4-12; 91,10; 92,5; 99,21; 100,20-33;
 101,23-29; 102,42; 103,10; 104,12-23-36;
 105,25; 106,8; 107,3-9; 109,24-27; 110,41;
 111,9; 112,24; 114,43; 115,11-13; 116,10-



ქართული ენის
სიტყვიანი მდივანი

26; 118,12-18; 119,14; 120,21; 121,21;
122,33; 123,4; 129,34; 136,16-17; 131,1-
3-4; 134,8; 137,42; 142,40; 174,24; 192,41;
195,8; 196,38; 201,36-41

ტყე-ტბა, ნ. გულგულა
ტყვირი 149,15

უღუგუას მონასტერი

უგანი (სპარსეთში) 114,8

უგანისის ეკლესია 134,3

უსახელო 191,17-18

უფლის-ციხე

უძოს ხეობა 129,36

უწერა 150,22

უწარმა (ციხე) 139,8-13-14

უკოპო 143,18

უანერის ტბა 71,9-10; 124,14; 145,12

უანაქსი, ნ. ბანა

უარცხისის ციხე 129,23

უბუღლანი (სოფელი სამურძაყანოში) 204,37;
206,12

უერსათი, ნ. ლაღო

უერსათი (მთა, იმერეთ-ახალციხის საზღვარ-
ზე) 117,34; 144,24-32; 160,19; 169,25

უერსათის კალთა 149,16

უიტარეთის მონასტერი 128,31

უიფინეთი 139,40

უიფინეთის წყალი 139,39

უთითი (ციხე, ოსმალთაგან აშენებული)
174,32; 179,18; 199,23

უთითი (ქალაქი) 153,1; 175,28; 179,21-22;
187,38-39-42; 193,8; 199,25; 200,36; 201,8

უოლადაურის მდინარე 127,14-17

უოლადაურის ხევი, ნ. უოლადაურის მდინა-
რე

უორჩხის ხევი 145,24; 146,1

უოსოს წყალი 145,11-12

უოცხვერიანის ხევი 128,33

უოცხოვის ხევი 144,36

უშაგ-ხევსური 139,18

უშაგი 139,7-23-28-39

ქარბაშეთი 144,38

ქართველი 67,8-10-24; 68,34; 70,4; 71,20;
75,29; 83,20; 97,24; 100,3-20-23; 102,22,23;
104,19-32; 106,27; 108,15-20-26;; 109,11-
13-16-19; 110,5; 112,8-18-32-33; 114,5-7-
31; 115,12; 119,24-32; 120,16-17-22; 127,22;
134,13-17; 137,16; 138,17; 141,35; 142,26-
38; 143,4-11; 155,30-37; 176,25; 182,1-7-
10-12

ქართლი (მთა) 68,32,36

ქართლი (ციხე) 68,32

ქართლი (ქვეყანა) 66,24; 67,9; 76,31-32;
38; 73,31; 77,31; 87,2; 88,28; 91,35-23;
95,38; 101,22; 103,8-29; 111,3; 111,15-23;
114,10; 118,13; 119,27; 120,14; 121,22;
124,3-9-27; 148,39; 126,16; 132,9; 135,8;
137,12-39-40-43; 143,2; 155,23-24; 175,6;
177,15-19

ქართლი (საერისთავო) 81,41; 103,3; 115,19;
156,6

ქართლი (ყოველი ივერია)

ქართლი, ნ. ქართველი

ქართლ-კახეთი 138,19

ქართლის კარი 81,27

ქართლის ყელი 144,8

ქართლოსიანი 70,14

ქარჩხი 133,5-6

ქარჩხაბი (სასახლე ბერი წულუკიძისა) 183,7

ქაშეთის ეკლესია (წმინდის ვიორგისა ტფი-
ლისში) 131,3

ქაქთა ციხე, ნ. წუნა

ქაქთა, ნ. კაქთა (ნ. აქვე 471-ე კომენტარი)

ქეაბთა-ხევი 131,14

ქეაბის ხევი 144,24

ქეაბლოვანი 106,13

ქეთახევის მონასტერი (ყოვლად წმინდისა)
119,28

ქეაყრილის მთა 146,14

ქეშის ციხე 111,4

ქეიშხეთი

ქისტ-ჭურჭურის წყალი 143,22

ქნოლო 133,5

ქნოლოს კავკასის მთა

ქობერის ეკლესია 126,21

ქოლოტიკიტკორი 134,10

ქრისტეს შობის ეკლესია (ტფილისში)

ქსანი (საერისთავო) 142,35; 176,37

ქსნის ხევი 131,27; 132,28; 133,4

ქუთათელი 189,17

ქუთათისი ეკლესია ყოვლად წმინდისა, ციხე
და ქალაქი, აფხაზთა მეფეების რეზიდენცია

ანაკოფისი შემდეგ) 85,9; 89,16; 90,3-16;
95,37; 101,23; 104,2; 105,25; 108,10;
117,13-19-20-31; 122,23; 150,6-7-10;

153,20; 156,3-32; 158,21-35; 159,34;
160,30-35; 161,9; 162,31-41; 163,10-11-
15-22-29-33; 164,9-11-12-30; 166,38-42;

167,6; 170,12-15; 172,1; 173,12; 175,26;
177,33; 178,9; 179,14; 180,38; 185,20-21;

187,9-11; 188,27; 189,12-13-20-38; 194,42;
195,1-4; 202,21

ქუთათისი, ნ. ქუთათისი



ციკარა (ადგ.) 132,10
 ციხე-გოჯი, ნ. ნაჭალაჭევი
 ციხის-ძირი (ქართლში) 132,16-18
 ცორტავი (საფლავი შუშანიკ წამებულისა) 83,39
 ცუცხვათის ციხე 149,20; 174,8-9; 178,9; 179,15
 ცუცხვათის ხევი 149,19
 ცხეთა, ნ. მეტეხა
 ცხენის-ტერფი 81,25
 ცხენის წყალი 149,10-14; 150,30; 153,5; 162,2; 185,2-5; 201,21
 ცხომი 120,3; 123,36-37; 153,4
 ცხომის საერისთავო 154,36
 ცხომის ციხე 181,2
 ცხრაზმა 132,28

ძღოძვეკეთი 70,4; 71,29; 139,3-23-26; 152,20
 ძვრძვეკი, ნ. ძვრძვეკეთი
 ძვრძვეკი 71,27; 120,26; 152,21

წალა 128,23
 წაღულის-თავი (სადგური დავით აღმაშენებლისა) 90,37
 წაბელა 204,38; 206,კ-2
 წაბელი, ნ. წაბელა (ნ. აჭვე მე-500 კომენტარი)
 წაბელი 209,41
 წახი 150,21
 წილანის ეკლესია (მისაქციელის მთის ძირას) 132,14
 წინწარა 130,7
 წილვის მთა 133,14
 წინდა აბის საფლავი (ტფილისში)
 წინდა გიორგის ეკლესია (კუმისის აღმოსავლეთით) 129,30
 წინდა დიდი (ადგ.) 139,11
 წინდა კვირიკის ეკლესია (კვირიკეთის მთაში)
 წოფის ციხე 127,5
 წუნა (საეპისკოპოსო, ციხე-ქალაქი, შემდეგ დავრქვა ქაქოა ციხე) 71,10; 73,32; 82,2-32; 145,16
 წულრულაშენის ეკლესია 127,16
 წყაბა 210,2

შალაღი 193,8
 შალატის კოშკები 169,18
 შალენიხის ეკლესია 151,12
 შანეთი 144,9-21; 147,30; 153,12; 156,25; 157,11
 შანეთის მთა 146,2-36

შაპლა 127,10; 130,5
 შაპლა-ციხე 127,10
 შაქვილის ციხე, ნ. შაქვილის ციხე (ნ. აჭვე 455-ე კომენტარი)
 შაქვილი (სოფელი) 133,36
 შაქვილის ციხე 162,35; 188,3; 199,11
 შავრები
 შერათხევის ხევი 134,6
 შერეში (საეპისკოპოსო) 82,33; 140,23
 შოკვიის წყალი 129,4
 შილოენის ხევი 146,9
 შიშვრის გზა 202,18
 შორბი 107,27; 144,27; 146,21; 153,10
 შორბის მდინარე 144,19; 145,34-35; 146,1-2-3-4; 146,14; 152,36
 შოკვიანის ხეობა 126,17-20
 შვეიში (ციხე) 190,40-42; 191,11-13-15; 193,20

შეონდიდის ეკლესია, ნ. შარტირის ეკლესია

ხვეთის ტბა 145,21
 ხაზარეთი
 ხაზართა მდინარე 154,4
 ხაზარი 69,26-38; 76,22; 79,22
 ხალაღი, ნ. ხალაღი (ნ. აჭვე 157-ე კომენტარი)
 ხანდო 132,28
 ხანი
 ხანის წყალი 140,16; 153,9
 ხარაგეული 177,15
 ხარკოზო 139,22-25
 ხატავთი 104,7
 ხახულის ღვთისმშობლის ეკლესია (ელარჯეთში) 146,25; 149,23; 177,41
 ხახუბია (სოფელი სამურძიანოში) 203,35
 ხევი (კავკასიონში) 134,9
 ხევსტრეთი 139,28
 ხევსტრეთის წყალი 129,25
 ხეთა 190,20
 ხეთაძე (ადგ.) 143,22
 ხეთოვისი 145,11
 ხერკი 139,18
 ხერკის მთა 139,20
 ხერასანი 99,7-9; 100,39; 107,34; 137,38
 ხერასანელი 120,21
 ხიბულა 187,28-36
 ხიფის-კარი (რაჭაში რიონზე) 163,11
 ხირსის მონასტერი 140,11
 ხლათი 100,7
 ხობის წყალი 193,28
 ხონი 181,16; 185,2; 194,10-41; 206,4
 ხოჯორნიის ხეობა 127,5
 ხორანთა 139,39
 ხორვა 190,20

ქერთაული (წყალი)
ქერთაული (ადგილი) 143,17
ქერთი 115,33
ქერთისტანი 136,16

ქერთნი 91,34; 92,21
ქცია (სოფელი) 128,30; 134,7
ქცია (მდინარე) 126,18; 127,10-20-33; 128,11-
20-29-33; 129,4
ქციის ხრამი 128,21-28-35

ღადო (მთა. გამოსული კავკასიდან სამხრე-
თისკენ. იგივე ფერსათი) 67,37; 71,6;
107,39; 144,10-14; 152,35-37
ღალიძგა. ნ. ეგვიპტის მდინარე
ღალი 93,34
ღები 143,2
ღრელის ხევი 144,36

ქაბანი 145,25
ყაყული, ნ. აბოცი
ყალნუს მთა 126,13; 144,10-22
ყარაბალი 77,33; 78,25; 96,6; 115,32; 116,19-
28; 120,10; 126,14
ყარაბულახი (დაბა) 128,15
ყარაყურუმი. მანგუ ყაენის რეზიდენცია
102,33-39
ყარსი 127,27; 144,12; 198,38
ყარსის მთა 144,12-22; 145,13
ყვარელის წყალი 140,21
ყვირილას მდინარე 149,16-19; 150,2
ყიფჩაყი (ქვეყანა კასპიის ზღვასთან. ნ. აქვე
127-ე კომენტარი) 91,16
ყივჩანდი 92,22; 93,31
ყიზილბაშნი 138,22-23; 142,21
ყიზყალა (ციხე) 68,35
ყირიმი 166,24; 193,26; 196,10
ყორანთა 149,32
ყულევი 193,28; 196,11; 199,7-23
ყუმი
ყურუთას ქალა (შემდეგ დაერქვა სონლა-
ლული) 129,31

შაგი არაგვი 139,24
შაგი ზღვა (მონტოს ზღვა) 67,6-19-33; 68,5;
71,11; 73,23-24; 81,18; 123,35; 144,15;
145,35; 150,34; 151,38; 152,9; 169,14;
175,29; 193,23
შავ-კლარჯნი, ნ. შავშეთ-კლარჯეთი
შავრაშეთის მთა
შავშეთი
შავშეთის მდინარე

შავშეთ-კლარჯეთი 115,19
შამახია 91,31; 197,12
შამახიის მთა
შამბანი 128,12
შამბანიის მთა
შამი (სპარსეთში) 76,27; 104,35
შარვანელი 123,1
შარვანი
შეა სოფელი (ახზაზეთში, ნ. აქვე 513-ე
კომენტარი) 209,39
შვეთელნი, ნ. შარვან შამი
შემოქმედი (გეროვლთა სისაფლაო, ეკლესია
პირველად სარაზიმანდრიტო, შემდეგ საე-
პისკოპოსო. ციხე) 207,9-10; 208,31
შიდა ქართლ 65,25; 71,12
შინდობის მონასტერი 146,18
შირაყი 93,15
შირვანი 88,21; 91,31; 115,32
შიფაქლეს მთა 146,25
შირაპანი (ციხე და ქალაქი, რეზიდენცია
არგვეთის ერისთავისა) 71,6; 115,42; 149,34;
153,8; 174,36; 179,9; 179,15
შტორის ხევი 140,36
შუამდინარე 104,35
შუა-მთის მონასტერი 140,19
შულავერი 127,8-9; 130,5
შულავერის ხეობა 127,7
შურის ციხე (ტფილისში) 130,18
შუშა 138,22
შხეფი (ციხე დაღიანისა) 158,9-23

ჩასაველი (მთიულეთში)
ჩაქველი 181,11
ჩაქვი 181,9-10
ჩაჩანი 206,19
ჩელეთი (საეპისკოპოსო) 82,34
ჩერქეზი (ადგ.) 121,4; 143,23
ჩერქეზნი 121,5; 167,12-15
ჩერქეზის კავკასი
ჩერქეზის მთა 143,26
ჩიმი 143,17-24
ჩიმიტის წყალი
ჩინეთი 121,12
ჩიხორი 124,7; 160,29; 176,11-13; 192,38-39
ჩოლელი, ნ. ჩოლერი (ნ. აქვე 462-ე კომენ-
ტარი)
ჩოლერი
ჩოხატული 207,17
ჩხარი 149,29; 160,29
ჩხიეთი 129,21

ცავერი 193,36
ცაში (ეკლესია) 151,5-9; 198,18; 203,32;
204,8

ბორნაბუჯი (საეპისკოპოსო) 82,34
ხოფის ეკლესია 151,2
ხობი 143,23; 186,4
ხობის კაფესი 143,27-31
ხობის შთა
- ხრესილი 178,27; 180,15-33
ხრამი, ნ. კციის ხრამი
ხულუტის ტიხე (ქციის პირზე) 128,33
ხუნანი (საერისთავო) 71,4; 72,20; 81,42;
119,9; 126,28; 127,21; 128,21; 129,6-12;
130,4
ხუნწი 184,39-40; 185,10-11; 189,28; 194,10

ჯავაი

ჯავახეთი 87,14; 90,11; 103,3; 108,15; 126,4;
144,20; 145,9-10
ჯავახეთის მტკვარი 145,11-15
ჯაზაორი (სპარსეთში) 76,27
ჯანდორი 127,9
ჯაროვი 143,22

ქვაროს მონასტერი (მსკეთისა, კახეთში) 139,35
ქვაროს ციხე (ოკრიბაში) **ქვეყნის**
ქიქეთი 80,18; 88,20; **ქვეყნის**
156,11-12; 175,37; 202,13; 211,31
ქიქნი 156,11-12; 180,5; 211,32-36-38
ქიხაიში 201,22

პერეთი (საერისთავო) 71,7; 73,22; 81,42;
84,14; 88,20; 126,13; 139,37; 140,28

პერ-კახეთი 102,42; 108,15; 115,18; 121,14;
123,10; 124,3

პერ-კახნი 88,28; 91,32; 92,15-38; 100,10;
117,21; 123,22

პროში 70,4

პურიანი 69,20; 70,15; 73,13

პურიები (ადგ.) 144,30

პუჯაბის მონასტერი 127,17

ყერეთი 67,13-32

ყერნი

შ ი ნ ა რ ს ი

1. წინასიტყვაობა	5
2. ნიკო დადიანის ცხოვრება და მოღვაწეობა	7
3. „ქართველთა ცხოვრების“ ხელნაწერები	21
4. „ქართველთა ცხოვრების“ შინაარსი, შედგენილობა და პუბლიკაციები	32
5. ნ. დადიანის „ქართველთა ცხოვრების“ ადგილი და მნიშვნელობა ქართულ ისტორიულ მეცნიერებაში	35
6. ტექსტისათვის	59
7. ტექსტი: წიგნი I	65
წიგნი II	126
წიგნი III	182
8. კომენტარები	213
9. ლექსიკონი	246
10. საძიებლები: ა) პირთა	249
ბ) გეოგრაფიული და ტოპობრივი სახელების	270

დაიბეჭდა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის
სარედ.-საგამომც. საბჭოს დადგენილებით

გამომცემლობის რედაქტორი შ. თოფურია
ტექნედაქტორი ნ. ჯაფარიძე
კორექტორი რ. ფარესიშვილი
მხატვარი გ. ნადირაძე

გადაეცა წარმოებას 8.9.1961; ანაწყობის ზომა 7×12 ;
ხელმოწერილია დასაბეჭდად 25.2.1962; ქაღალდის ზომა $70 \times 108^{1/16}$;
ქაღალდის ფურცელი 8,8; საბეჭდი ფურცელი 24,1; საავტორო
ფურცელი 22,42; სააღრიცხვო-საგამომცემლო ფურცელი 22,66;
შეკვეთა 1254; უფ 02903; ტირაჟი 1000
ფასი 1 მან. 65 კაპ.

საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობის სტამბა
თბილისი, გ. ტაბიძის ქ. № 3/5

